

JOSIP CAZI

S puta reformizma na put klasne borbe

UJEDINJENI RADNIČKI SINDIKALNI
SAVEZ I RAD KOMUNISTA U NJEMU
1929 - 1934.

RADNIČKE NOVINE

BIBLIOTEKA ISKUSTVA

JOSIP CAZI

S PUTA REFORMIZMA NA PUT KLASNE BORBE

Ujedinjeni radnički sindikalni savez Jugoslavije
i rad komunista u njemu 1929–1934.

RADNIČKE NOVINE

1977.

PREDGOVOR

Na izučavanju historije Ujedinjenog radničkog sindikalnog saveza Jugoslavije (URSSJ) od 1929. god. do njegove zabrane koncem 1940. godine, počeo sam raditi prije Petog kongresa KPJ 1948. godine kad me je CK KPJ odredio da sabere materijale o razvitku URSSJ i radu komunista u tom sindikalnom savezu. Istraživanja o URSSJ objavio sam u vidu nekoliko napisa: Sindikalno ujedinjenje i stvaranje URSS-a, »Sindikat« 1949, I, od 5. VIII, str. 21–29, O odnosu Ujedinjenog radničkog sindikalnog saveza Jugoslavije prema politici i političkim partijama, »Sindikat« 1950, II, str. 41–56, Socijalistički sindikati i taktika jedinstvenog fronta »Glas rada«, I, II, 28. I, 4. II 1954, Sindikalni pokret Jugoslavije i monarhofašistička diktatura 1929–1932. godine, »Sindikat« 1950, II, 5–6 i str. 67–83, stvaranje revolucionarnih ilegalnih sindikata pod monarhofašističkom diktaturom »Glas rada«, 25. III 1954, »Promjena odnosa KPJ prema reformističkim sindikatima«, »Glas rada« 4. XI 1954, Ujedinjeni radnički sindikalni savez na liniji klasne borbe, »Narodni list« 4. V 1954. i »Glas rada« 18. XI 1954, Treća generalna zabrana revolucionarnog sindikalnog pokreta u Jugoslaviji, »Glas rada« 20. I 1955.

U tim i drugim napisima koristio sam prvenstveno dokumentarni materijal arhiva Saveza sindikata Jugoslavije i arhivski fond Centralnog komiteta SKJ, zatim ocjene koje je u tom razdoblju davala KPJ i one koje su date na Petom kongresu KPJ u referatu druga Tiita i na Prvom kongresu Jedinstvenih sindikata Jugoslavije u referatu Đure Salaja.

Ova knjiga o razvitku URSSJ i radu komunista u njemu, rezultat je detaljnijeg istraživanja opsežnog postojećeg materijala. Napis o URSS-u koje sam već objavio prije 15 i više godina, poslužili su mi kao pristup i osnova za nju. Ona je organski nastavak mojih ranijih

priloga historiji radničkog pokreta između dva rata, a to su: Građa za povijest sindikalnog pokreta u Hrvatskoj za godine 1917–1919, od obnove sindikalnog pokreta do kongresa ujedinjenja, izdanje Saveza sindikata Jugoslavije – Republičko vijeće za Hrvatsku, Zagreb 1955, Građa za povijest sindikalnog pokreta u Hrvatskoj 1919–1920, od kongresa ujedinjenja do Obznane, izdao SSJ RVH 1956, Revolucionarni sindikati 1919–1920, izdanje »Rad«, Beograd 1959, Komunistička partija Jugoslavije i sindikati, izdanje »Rad«, Beograd 1959, Nezavisni sindikati 1921–1929, knjiga prva, Izdavački zavod Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, Zagreb 1962, Nezavisni sindikati, knjiga druga, Institut za historiju radničkog pokreta Hrvatske, Zagreb 1964, Nezavisni sindikati, knjiga treća, svezak I i II, Institut za historiju radničkog pokreta Hrvatske, Zagreb 1967.

Knjiga »Ujedinjeni radnički sindikalni savez Jugoslavije i rad komunista u njemu« počinje od šestogodišnjeg diktature u Jugoslaviji. Budući da reformistički sindikati organizirano djeluju davno prije tog vremena, postavlja se pitanje nije li knjigu trebalo pisati od početka stvaranja reformističkih sindikata. To nisam učinio zbog toga što je za komuniste pitanje odnosa legalne KPJ i legalnih revolucionarnih sindikata prema reformističkim sindikatima (1919–1920), u periodu revolucionarnog poleta, bilo beznačajno jer su oni bili malobrojni. Prvorazredni problem postaje on u vremenu lažnog parlamentarizma, Obznane i Zakona o zaštiti države, zabrane rada KPJ i djelomične legalnosti revolucionarnih sindikata (1921–1928). U uvjetima ukidanja svake buržoaske demokracije, uvođenja diktature, zabrane rada KPJ i revolucionarnim sindikatima (6. januara 1929) i slobodnog djelovanja reformističkim sindikatima (1929–1940), najvažniji problem bio je način rada komunista u njima.

Odnosi KPJ i revolucionarnih Nezavisnih sindikata prema reformističkom Savezu sindikata, odnosno Glavnom radničkom savezu sindikata Jugoslavije (GRSSJ) od 1921. do 1928, opširno su obrađeni i objašnjeni u već spomenute tri knjige – Nezavisnih sindikata. Zato na početku ove knjige donosimo samo kratki pregled tih odnosa. Njihova suština sastojala se u nastojanju KPJ i revolucionarnih sindikata da reformistički raspoložene radnike dovedu na liniju revolucionarne borbe. Postepeno osvajanje masa vršilo se u tom periodu takti-

kom jedinstvenog fronta. Osnovni zadatak bio je da se URSSJ pretvori iz oruđa klasne suradnje u oruđe klasne borbe. Kako i koliko su komunisti u tome uspjeli, prikazano je u ovoj knjizi.

Ovom prilikom zahvaljujem se Vijeću Saveza sindikata Hrvatske što mi je omogućilo objavljivanje ove knjige.

Posebno se zahvaljujem predsjedniku Vijeća, drugu Milutinu Baltiću koji me je poticao da istrajem na ovom opsežnom istraživačkom radu.

UVODNI DIO

REFORMIZAM U KLASNOM RADNIČKOM POKRETU

POČETAK REFORMIZMA U RADNIČKOM POKRETU HRVATSKE

Reformizam kao međunarodna pojava

Razvoj reformizma historija je zabilježila u svim razvijenim kapitalističkim zemljama. Već su Marks i Engels ukazivali na društveni i klasni korijen oportunitizma i reformizma. Za njih reformizam nije slučajna zabluda ovih ili onih ideologa, ni slučajno kolebanje ovih ili onih slojeva radničke klase. Postoji historijska zakonomjernost reformizma. Njegova klasna suština i konačni cilj imaju buržoaski karakter. Osnovna, prevladavajuća socijalna osnova reformizma jest buržoazija. Dio radničke klase koji se regrutirao iz proletariziranih slojeva, bio je s njom povezan tisućama niti i veza. U borbi za stvaranje političke partije vodili su Marks i Engels nepokoleblivu i nepomirljivu borbu sa sitnoburžoaskim reformizmom, što se javljao u vidu prudenizma i lasalijanstva s reformističkom ideologijom, koju je stvorila radnička aristokracija u Engleskoj i kasnije u SAD. Značajni slojevi visokovalificiranih radnika u Engleskoj stvoreni su visokim nadnicama što ih je engleska buržoazija davala na račun eksploatiranih kolonija i monopolnog profita kojeg je ubirala koristeći monopolistički položaj Engleske na svjetskom tržištu. U engleskim tredjunionima (TRADE-UNION) reformizam je dobio svoju ideologiju i praksu. Engleska je, zapravo, njegova kolijevka. Tredjunionima su bile tuđe ideje klasne borbe, principi diktature proletarijata i socijalističke revolucije. Zastupajući mišljenje o nemijenjanju kapitalističkog poretka, oni su poricali postojanje klasnog proturječja između rada i kapitala i tvrdili da ni rad ni kapital ne mogu postojati jedan bez drugoga, da među njima nema, i ne može biti antagonizma. Polazeći od tih principijelnih postavki o pitanju odnosa rada i kapitala, još od samog početka njihovog postojanja, tredjunioni se nisu borili za uništenje kapitalis-

tičkog poretka i za socijalistički preobražaj društva, već nastojali da poboljšaju položaj radnika u okviru postojećeg kapitalističkog poretka.

Ograničenost ciljeva i zadataka engleskih tredjuniona kritizirao je još Marks u instrukcijama za ženevski kongres I internacionale. Marks i Engels su nastojali da u njih prođu pogledi naučnog socijalizma. Pažljivo su pratili njihovu djelatnost, pridavali su velik značaj klasnim borbama koje su vodili ovi sindikati te buđenju političke svijesti radnika što je iz tih borbi izrastala.

Veliki idejni utjecaj na tredjunione imalo je Fabijansko društvo osnovano 1883. god. kao klub naprednih građanskih intelektualaca, zainteresiranih za istraživanje društvenih problema i propagiranje raznih mjera radi reforme i poboljšanja postojećeg društvenog poretka. Društvo je, dok su jačale socijalističke tendencije u tredjunionima, širilo u njima svoje ideje. Vremenom im se nametnulo kao važan intelektualni centar s posebnom socijalističkom doktrinom – fabijanskim socijalizmom. To je poredak s nacionaliziranim privredom u kojem država usmjerava i kontrolira sve važnije oblasti društvenog života. Putovi društvenog preobražaja vrše se postepeno evolucijom i djelomičnim reformama. Prema svim revolucionarnim oblicima borbe radničke klase društvo je bilo odlučan protivnik i taj je svoj stav neprekidno nametalo tredjunionima.

U SAD je reformizam došao najjače do izražaja u Američkoj federaciji rada koja je nekoliko decenija vodila smišljenu propagandu protiv socijalizma i svakog revolucionarnog, naprednog, radničkog i nacionaloslobodilačkog pokreta. Reformizam Američke federacije rada postao je dio buržoaskog pokreta i srastao je s cjelokupnim sistemom kapitalističkog

monopola. Svestrano su razvili raznovrsne metode ekonomskog potkupljivanja i korumpiranja gornjih slojeva radnika.

Do prvog svjetskog rata vršili su na sindikate u jugoslavenskim zemljama relativno jak utjecaj socijaldemokratski sindikati austro-njemačkog tipa. Za njih je karakteristično da su formalno prihvaćali princip klasne borbe i marksizam, da su surađivali sa Socijaldemokratskom partijom i nazivali se socijaldemokratskim sindikatima. Početkom XX stoljeća u njih sve više prodire oportunizam. Prevladava uvjerenje da ekonomske proturječnosti kapitalističkog društva ne znače istovremeno i neizbježnost socijalističke revolucije i slom kapitalističkog poretka, da se proturječja razvijenog kapitalističkog društva ispoljavaju u mnogo blažoj formi nego u ranijim periodima, stoga je ideju socijalističke revolucije potrebno zamijeniti teorijom postepenog, mirnog urastanja kapitalizma u socijalizam. Na temelju toga izvršena je revizija sindikalne taktike. Promijenilo se držanje prema štrajkaškoj borbi, zauzet je negativan stav prema masovnom političkom štrajku. Sindikati su se sve više udaljavali od klasnih pozicija približavajući se istovremeno reformizmu. Borbeni štrajkovi ustupali su mjesto kompromisima i mirnom zaključivanju kolektivnih ugovora. U svakodnevnom radu sindikata glavno mjesto zauzela je uzajamna pomoć (oko preseljenja, nezaposlenosti, bolesti, putovanja, traženja rada). Obustava rada i demonstracije na dan 1. maja zamijenjeni su zborovima u zatvorenim prostorijama. Ogromni porast sindikata praćen nizom uspjeha u oblasti ekonomske borbe, uzajamne pomoći i kulturne i prosvjetne djelatnosti utjecali su na rukovodioce sindikata da izgube opću revolucionarnu perspektivu. Svakodnevna pitanja su sve više zaklanjala konačni cilj i borbu. To se naročito pokazalo prilikom raspravljanja o pitanju primjene generalnog političkog štrajka, koji je, pod utjecajem ruske revolucije 1905. godine istican, ne samo kao oruđe obrane, već i kao oruđe napada. Socijaldemokratska partija morala je kapitulirati pred sindikatima. U Mannheimu 1906. godine Bebel je izjavio da još nije došlo vrijeme za masovni politički štrajk, da se njime ne može izvojevati opće pravo glasa. Iskustvo ruske revolucije ne može se mehanički prenositi na tlo Njemačke. Uspriko protestu lijevice s Rozom Luxemburg na čelu, pod pritiskom revizionista Bebel se izjasnio u prilog principa »ravnopravnosti« partije i sindikata. Nakon smrti Bebela rukovodstvo socijaldemokratske partije prešlo je u ruke reformista, koji su u sindikalnoj birokraciji našli jak oslonac. Napuštanjem revolucionarnog puta i naučnog socijalizma te unošenjem buržoaskih ideja i elemenata u radničke partije i sindikate, reformizam je, postavši internacionalna pojava, pretvorio socijaldemokratske partije niza zemalja u »demokratske partije reformi« a sindikate u potpor-na društva i »radne zajednice« sa sindikatima poslodavaca (Lenjin). Reformizam se do prvog svjetskog rata u radničkom pokretu razvijenih kapitalističkih zemalja tolerirao da se očuva jedinstvo partije i sindikata.

Kako je kod nas stvoren reformizam i kako se on razvio, najbolje se vidi iz prve i druge knjige Vitomira Korača: *Povijest radničkog pokreta u Hrvatskoj i Slavoniji*. Kao vođa Socijaldemokratske stranke u Hrvatskoj on iznosi svoje stavove o revoluciji, nastajanju socijalizma, generalnom štrajku, o tobožnjim uspjesima njegove oportunističke taktike, fetišizmu prema tajnom pravu glasa na izborima, rezultatima suradnje s građanskim strankama i učešću socijalista u kraljevskim vladama itd. Iz obilja oportunističkih i reformističkih stavova izdvajamo, kao prvo, suradnju vodstva SDS Hrvatske i Slavonije s buržoaskom opozicijom do prvog svjetskog rata i stav vodstva SDS prema generalnom štrajku. Sve dok mladi radnički pokret teži da ojača, da se osposobi za ispunjavanje preuzetih zadataka i ostvarivanje socijalističkog programa, nije imao želju za suradnjom s buržoazijom. Nigdje, ni u Koračevom kazivanju do 1903. godine, ne može se zaključiti ništa drugo, osim da socijalistički pokret smatra najvažnijim zaoštavanje klasne borbe. Posebno to vrijedi u vrijeme kad radnički pokret prihvaća socijalistički program i tako postaje socijalistički pokret.

Mladi radnički pokret u Hrvatskoj ispoljavao je onakvu klasnu mržnju kakvu su kapitalisti i poslodavci bezobzirnom eksploatacijom radnika i siromašnih seljaka usadivali u njega. Svaka suradnja radničkog pokreta s buržoazijom, dopuštala bi labav klasni stav radnika, stoga se smatra oportunističkom.

Reformizam u Hrvatskoj kao suradnja s buržoaskim partijama

Zaoštreni klasni stav nalazio je Vitomir Korač ne samo kod radnika nego i kod seljaka, na primjer u Srijemu. Takvo je raspoloženje nametalo i smjer rada, koji je vodio do sukobljavanja s poslodavcima u rudnicima, šumskim i drugim poduzećima, u tvornicama, također na poljoprivrednim vlastelinskim dobrima. Iza svih tih gazda stajao je režim i njegov teror protiv radnika uveden žandarmerijom i vojskom. Pokret je od prvih početaka znao da će biti utoliko miliji radnicima ukoliko bude omraženiji poslodavcima, da će biti utoliko privlačniji ukoliko bude odbojniji prema vladajućem režimu. Zato je pokret od prvih početaka, uporedo s borbom da se legalizira, djelovao organizaciono-ilegalno noseći akcije kao svoju afirmaciju, ne izbjegavajući patnje i žrtve.

Suradnja s buržoazijom počinje poslije velikih progona socijalista 1897. godine u šidskom i ukovarskom kotaru. Zabranjena je proslava 1. maja, partijska štampa, dolazi do hapšenja Glavnog odbora SDS, sudskog procesa u Osijeku protiv Steve Veljina i 65 drugova, u Sremskoj Mitrovici protiv 4 člana Glavnog odbora i 36 drugova, u Zagrebu protiv Miloša Krpana, učitelja i još nekoliko drugova. Progoni 1897. god. razrušili su gotovo sve organizacije. SDS je nastavila djelovanje samo u Zagrebu, no brzo se obno-

vila i u unutrašnjosti kad su se članovi Glavnog odbora vratili s robije i međusobno se razračunali. Vitoimir Korać, jedan od tadašnjih vođa, ovako opisuje prelazak SDS na suradnju s buržoaskim strankama: »... pozitivna strana bila je jedno skupo iskustvo i saznanje, da se ne može raditi po austrijskoj ili njemačkoj šablona, već da se mora stvoriti vlastita taktika. Nisu o tome vođene nikakve teorijske diskusije, već su iz događaja 1897. godine jednostavno izvučene logične pouke.« I dalje: »Pod pritiskom toga iskustva instinktivno se prestalo s navalom na sve protivničke frontove. Sada se pokret koncentrirao sa svojim navelama isključivo protiv režima grofa Khuena i protiv njegovih tajnih pomagača u frankovačkoj opoziciji.«¹

Od tada je klasnu konfrontaciju zamijenio kolaboracionizam s građanskom opozicijom (Fran Potocnjak, napredna građanska omladina i drugi). Korać je napisao slijedeće:

»Tako se prirodni putem izgradila jedna neformalna koalicija među svim iskrenim i ozbiljnim protivnicima Khenovog režima.«² S teorijom i idejnim razlikama između saveznika Korać se oprostio ovako: »U tadanjim teškim prilikama, gdje je bilo glavno akcija protiv omrznutog režima grofa Khuena Hederwara, nije se nitko mučio teoretskim razlikama.«³

Prinuden da pred radnicima opravdava suradnju s buržoaskim strankama, Korać je u socijaldemokratskom glasilu »Sloboda« napisao nekoliko članaka pod naslovom »Mlada buržoazija«, u kojima je odredio stav hrvatske socijaldemokracije prema tom pokretu.

No, obećanje radnicima Hrvatske da će se putovi buržoazije i proletarijata uskoro razići, Korać nikad nije ostvario. To se posebno pokazalo 1918. godine kad nije htio napustiti suradnju s građanskim strankama i kad je izvršio rascjep između SDS Hrvatske i Slavonije i SDS Srbije i Bosne i Hercegovine.

Kad je početkom 1903. na inicijativu bana Khuena pokrenut skupštinski pokret za financijsku samostalnost Hrvatske s namjerom da se i građanska opozicija upregne u kola njegove politike, opozicija i vodstvo SDS prihvatili su da u toj aktivnosti sudjeluju. Dajući važan prilog u skupštinskom pokretu Korać piše:

»No, ozbiljan skupštinski pokret... nije se mogao ni zamisliti, kamoli provesti, bez sudjelovanja, a još manje protiv socijalnih demokrata. Zato je u pripreme i organizatorne predradnje pozvana i Socijaldemokratska stranka. Socijaldemokratska stranka se pozivu odazvala ali je od svoje strane postavila zahtjev da se zahtjevima za financijsku samostalnost pridruže i zahtjevi za opća građanska prava i protest protiv novih vojnih tereta.«⁴

Poslije toga Korać ističe da je linija borbe 1903. bila linija »socijalističkog guranja građanske opozicije u lijevo«, pa dalje kaže: »Dvije jasne linije u pokretu od 1903. bile su tako od početka naglašene. Linija socijalnodemokratskog radništva i linija konzervativne građanske opozicije. Između njih je kolebala linija »Mlade buržoazije«, priključujući se sad lijevo sad desno.«⁵

Na Trećem zboru Socijaldemokratske stranke Hrvatske i Slavonije održanom u Zagrebu od 24. do 26. rujna 1905. godine, Vilim Bukšeg u svom izvještaju o ulasku stranke u Hrvatskosrpsku koaliciju, koju su sačinjavale Hrvatska stranka prava, Hrvatska napredna stranka (realisti), Srpska samostalna stranka, Srpska radikalna stranka, Socijaldemokratska stranka i izvan stranaka dr. Franko Potocnjak, kaže da je SDS stupila u tu koaliciju radi toga da bi lakše izvojevala ustavne slobode. Pa dalje nastavlja: »Kratkovidnost je, ako se misli... da je izdajstvo principa razredne borbe, ako se socijalna demokracija – za izvođenje tražbina svojih – koalira sa građanskim političkim strankama. Izvanredne prilike zahtijevaju izvanredan način rada. One ne mogu isključiti ovakvo koaliranje, koje prestaje onim časom, kad bi koja koalirana stranka pošla drugim putem. Ima međutim još nešto, što se ne smije s uma smetnuti, a to je: da nastojimo vlastitom snagom voditi tu akciju, i da mi građanske stranke tjeramo naprijed u toj borbi. Nije naša zadaća težiti za kakvim mandatima, jer kad ojačamo mi ćemo ih sami osvajati. Ali prilike nam zapovijedaju, da pomažemo pristaze općeg prava glasanja, i da nastojimo da u Sabor uđu ljudi, koji će se založiti za to pravo. Pod pritiskom ovakvog pokreta morati će trulo i za ništa sposobno saborsko tijelo samo da izvede na svojim preživjelim privilegijama harakiri, i da stvori uslove za novi sabor, koji će se temeljiti na širokom pravu naroda, tj. na sveopćem, jednakom, tajnom i izbornom pravu glasa.«⁶

Korać, pišući o trećem kongresu Hrvatske Socijaldemokratske stranke, navodi da se on sastao pod svježim utiscima osnivanja Srpsko-hrvatske koalicije. Stranci je u međuvremenu pristupila grupa mladih i oduševljenih intelektualaca (Eugen i Juraj Demetrović, Svetozar Delić i drugi). Oni su – kaže on – bili do krajnosti nezadovoljni kompromisnom taktikom Hrvatske narodne stranke (realista), mlade buržoazije, a još su više osuđivali oportunističku taktiku Socijaldemokratske stranke koja je ušla u koaliciju, ne samo sa realističkom omladinom, već i s konzervativnom građanskom opozicijom. Političku taktiku, osim referenta V. Bukšega, branio je i V. Korać u vrlo opširnom govoru. Bitno je u njemu: »Pri prosuđivanju, koja bi taktika bila najbolja, mjerodavan je jedino uspjeh, koji se može postići. I to ne uspjeh koji bi išao za sakupljanjem stranačkog kapitala...«, već uspjeh, da se naše opće prilike počnu razvijati na bolje... Radništvo je u Hrvatskoj malobrojno, nad obrt-

¹ Vitoimir Korać: Povijest radničkog pokreta u Hrvatskoj i Slavoniji, I, Zagreb 1929, str. 145.

² Ibid., str. 146.

³ Ibid., str. 151.

⁴ Ibid., str. 164.

⁵ Ibid. str. 168.

⁶ Istorijski arhiv KPJ, Tom IV, Beograd 1950, str. 82.

ništvom i seljaštvom vladaju natražnjačko-šovenske stranke. Osloniti se samo na svoju snagu, samo na snagu proletarijata Hrvatske i Slavonije, znači zavaravati se, da ćemo samo tom snagom postići velike političke uspjehe i mislim da je to veoma loša taktika. Političke se uspjehe, barem još za danas, može postizati jedino kooperacijom svih zdravijih demokratskih i iskreno opozicionálnih elemenata. – Ne htjeti se prihvatiti ove kooperacije, značilo bi kod nas isto, što i osuditi socijaldemokraciju na politički sterilitet za dugo vremena.»

Na kritiku Glavnog odbora da se bavi visokom politikom Korać je odgovorio: »Zar je to »visoka politika«, ako se računa s okolnostima, pak se ima pred očima najkraći, a po mojem osvjedočenju u Hrvatskoj i jedino mogući put do udovoljenja najnužnije potrebe političkih prava.«

Korać tvrdi da je i na tom kongresu uspio.

»Rezolucijom o partijskoj taktici, koja je kao kompromis prihvaćena na III kongresu, prešlo se preko otvorenih pitanja jednom dvosmislenom frazom.«⁷

Rezolucija glasi:

»Zbor Socijaldemokratske stranke u Hrvatskoj i Slavoniji uvaživši, da je socijalna demokracija stranka, koja stoji na stanovištu razredne borbe i kojoj je glavni zadatak osvješćivanje širokih slojeva naroda, osuđuje svaki oportunizam, koji bi išao za tim, da krši stranačku individualnost i bio protivan temeljnim stranačkim principima, te preporuča vodstvu rad oko unutarnjeg jačanja stranke.« (Potpisani: Novak, Delić, Demetović, Ambrožić, Zistler i Cerin).⁸

Da li je ona dvosmislena i kompromisna? Možda i nije, jer osuđuje oportunističku politiku vodstva stranke i u isto vrijeme ga poziva na rad oko unutrašnjeg jačanja stranke, naravno na osnovi borbe protiv oportunizma.

Da mišljenje V. Bukšega i V. Koraća nije pobijedilo, priznaje i sam Korać na drugom mjestu svoje spomenute knjige gdje kaže kako je Socijaldemokratska stranka već 20. travnja bila istupila iz koalicije. Bilo je jasno da je svrha koalicije postignuta, da pad madarona predstoji. Očito je da su kongresne odluke i nastali sukobi oko njihovog provođenja prinudili Koraća i Bukšega da napuste koaliciju. Vođe partije prihvaćeni su izvršavati odluke kongresa, a takvu politiku Korać niti je htio niti mislio voditi. To se vidi iz izvještaja Glavnog odbora koji je podnesen četvrtom zboru Socijaldemokratske stranke Hrvatske i Slavonije, koji je održan u Osijeku 23–26. prosinca 1906. godine. Na početku se tvrdi da Treći kongres nije ostavio najbolje izgleda u općem političkom i unutarpartijskom životu zbog jakih sukoba i razmirica koji su do travnja 1906. prijetili rascjepom u stranci. Razmirice su trajale do travnja, dakle, dok SDS nije izašla iz koalicije. Prema izvještaju Kongres je ostavio u pogledu stranačke taktike »Glavnom odboru stvarno slobodne ruke. Da je ovaj zaključak bio dobar poka-

zao je dalji politički razvoj. Koristeći se ovom slobodom novi je Glavni odbor uprkos veoma oštroj kritici stare taktike na III kongresu stranke ostao i dalje u izbornoj koaliciji sa građanskim strankama, pošto je to zahtijevalo ozbiljnost političke situacije. Istup naše stranke u ono doba iz koalicije... bila bi neoprostiva politička pogreška.»⁹

I druge odluke kongresa bile su usmjerene protiv oportunizma. Tako je usvojena rezolucija koja pozdravlja rusku revoluciju, a potpisao ju je i Korać iako je bio već tada njen protivnik. Rezolucija glasi:

»Zbor Socijaldemokratske stranke Hrvatske i Slavonije oduševljenjem i živim osjećajem bratske solidarnosti pozdravlja gordu revolucionarnu borbu ruskog proletarijata za ljudska prava, a protiv apsolutističkog carizma. Socijalni demokrati Hrvatske i Slavonije, nalazeći se u gotovo jednakom bespravju, prate borbu ruskog radnog naroda puni nade i sa željom, da će revolucija ruskih naroda posve skrstiti samosilničku tiraniju, a time i posljednji oslon svih natražnjačkih vlasti u Evropi. Pobjeda ruske revolucije navijestiti će zoru slobode za sve potisnute i bespravne. Šaljući ruskim revolucionarima svoj oduševljeni pozdrav, poistovjećuje se zbor sa borbom ruskog bojovnog proletarijata i kličie: Živjela ruska revolucija! Živjela međunarodna revolucionarna socijalna demokracija!« (Potpisani: Stjepan Turković, Juraj Demetović, Rudolf Zistler, Ivan Novak, Vilim Bukšeg, Vitoimir Korać, Tomo Bešenik, Oskar Kirch).¹⁰

Očito je da je takvu rezoluciju mogla nametnuti većina koja je bila protiv Koraćeve taktike, koja je suprotno njegovom oportunizmu, smatrala revolucionarni put svojim putem. Ona u rezoluciji pozdravlja rusku proletersku revoluciju, a ne kao Korać 1917, samo nacionalno-buržoasku, koja ima uvjeta za opstanak u Rusiji. Sve to dokazuje da su Koraćeve izjave o prihvaćanju lijeve orijentacije, bile saño taktički potez. On tim putem nije išao iskreno, štoviše, sabotirao je odluke III kongresa neposredno nakon njegovog završetka, osobito poslije neuspjeha ruske revolucije 1905. godine. Unatoč raspoloženju u stranci Korać i Bukšeg i nakon travnja podržavaju suradnju s građanskim strankama i pored formalnih izjava o istupanju SDS iz koalicije.

Istovremeno, tvrdeći da vodi oštru opoziciju prema novoj vladi, on je proglasio generalni štrajk na pokušaj frankovaca da sprječie ulazak zastupnika Hrvatsko-srpske koalicije u Sabor. Povorka od 3000 radnika, koja je došla na poziv SDS na Markov trg, manifestirala je Saboru i demokratskim slobodama. U ime Sabora dr Lorković i F. Supilo zahvalili su se Koraću na obrani i podršci koju su radnici Zagreba pružili Saboru. Radnicima je ponuđena naknada za izgubljeno radno vrijeme. Korać je to odbio i zatražio od novog Sabora da u Zakonu o štampi ukinie kauciju za periodičnu štampu, što je Sabor zaista i proveo. Ta se suradnja i kasnije nastavlja.

⁷ V. Korać: Povijest radničkog pokreta u Hrvatskoj i Slavoniji, I, str. 189–190.

⁸ Istorijski arhiv KPJ, IV, str. 83.

⁹ Ibid., str. 86.

¹⁰ Ibid., str. 83.

Korać o suradnji u slučaju raspuštanja Sabora 1911. godine piše:

»Odmah na dan 7. XI sazvaio je grof Kulmer sastanak svijui opozicionih stranaka. U ime Socijaldemokratske stranke bili su na njemu Korać i J. Demetrović. Na tom je sastanku prihvaćen zaključak: »Sve na ovoj konferenciji zastupane stranke složile su se u tome, da će se kod idućih izbora podupirati u svim onim kotarima, gdje je to potrebno, da se onemogući uspjeh vladine stranke i pristaša sadanjen režima i sistema«. No, od ovog sporazuma ipak nije bilo ništa. Opozicija je ipak izašla na izbore s podijeljenim kandidaturama.«¹¹ Korać i Demetrović potrcali su na poziv gospodina grofa, koji je bio tobožnja glava opozicije, da se priključe suradnji, iako to nije bila želja članstva stranke. Nije bilo garancije da će se zaključci pregovora ostvariti, a još manje da će imati neku korist radnički pokret i njegova stranka.

Na VI partijskom kongresu održanom 14. i 15. kolovoza 1910. u Zagrebu, primljena je bez raspravljajnja partijska taktika koju je na kongresu V. Korać ovako formulirao:

»Naša stranačka taktika mora uvijek ići protiv podizanju mađžaronstva i klerikalizma, kao predstavnika političke reakcije i najcrnijeg apsolutizma. ... Ako nam je to glavni politički zadatak tada nam mora biti jasno, da se na tom polju ne dadu poistići uspjesi, koji će biti od ogromne i revolucionarne važnosti. Jer mi se na tom polju kvaćimo s cjelokupnom političkom snagom Monarhije, koja snaga daleko nadmašuje snagu našega otpora. Protiv toga nerazmjerno jakog pritiska mi moramo poduzeti taktiku potkopavanja, stalnog miniranja. To bi imala biti stalna i ustrajna naša taktika. Ne navala, buntovi, opstrukcije, već ustrajan, sitan organizatorni rad u narodu samom. Mi imamo da otimamo mrvice, koncesije. Za riječke rezolucije uspjeli smo srušiti s koalicijom – mađžaronstvo; dobili smo zatim tiskovnu reformu, legalizaciju naših strukovnih organizacija, zatim zakon o čistoći izbora. Daljnjom ovakvom taktikom, jer smo nastojali svesti svu borbu na polje osvojenja općeg izbornog prava, uspjelo nam je koaliciju prisiliti, da donese kakvu takvu izbornu reformu. To je, doduše, štura i nedovoljna koncesija, to su uopće samo mrvice, ali te su mrvice ipak najbolja potvrda, da naša taktika ima ostati u pravcu, koji je započeo s dobom riječke rezolucije. S jedne strane pobijati reakciju, a s druge bilo direktno, bilo indirektno podupiranje i jačanje onih elemenata koji, koliko, toliko, nastoje da unaprijede i moderniziraju naše odnose ... Neću konkretizirati predloge o taktici, nju će G. O. morati precizirati od momenta do momenta. Možda će doći momenat, da ćemo ići u izbore, bez paktiranja sa bilo kojom strankom, ali možda će biti nužno, da ćemo morati rušiti samo mađžarone bana Tomašića, a potpomagati kojeg naprednijeg građanskog kandidata npr. iz redova naprednjaka, samosta-

laca ili supilovaca ... preporučujemo, da se u smislu mog referata dadu G. O. potpuno slobodne ruke ...»¹²

Komentirajući Prvu balkansku socijalističku konferenciju u Beogradu od 7. do 9. siječnja 1910. godine, Korać bilježi i ističe razliku između pristupa postavljenim problemima u Srbiji i Bugarskoj, i zemljama Jugoslavije koje se nalaze u Austro-Ugarskoj, pa kaže da se kod prvih pristupa teoretski kod drugih praktično: »To je i sasvim razumljivo. U Srbiji i Bugarskoj socijalizam je ulazio u mase od gore preko studenata i intelektualaca, pa radi upravo neznatne snage proleterske klase, imao je socijalizam u ovim zemljama teoretsko-propagandistički karakter. Socijalistički pokret prema tome u ovim krajevima vazda je imao pretežno doktrinarnan, sektaški duh. Ovamo pak nastajao je socijalizam od dolje, pa je od početka svoga imao praktički karakter, karakter služenja potrebama jedne socijalne klase, koja je sa svojim buđenjem dobijala i faktičnu snagu i faktični uticaj, pa je zato od početka imala oportunistički karakter.«¹³

Tako se rukovodstvo Socijaldemokratske partije Hrvatske i Slavonije punih deset godina prije rata učilo pomirenju s kapitalističkim društvom suradjući s buržoaskim partijama. U praksi je ublažavalo postojeće suprotnosti između interesa hrvatskih kapitalista i radnika. Vođeći političku borbu zajedno s građanskim strankama vođe proleterske partije Hrvatske postale su zaista vrlo predusretljive za svakog pametnog kapitalistu pojedinačno i za klasu kapitalista u cjelini. Neprekidna propaganda oportunističke linije vodstva i javno isticanje samih vođa da je ona oportunistička, proizlazila je iz uvjerenja u ispravnost vlastitih stavova da se djelomični zahtjevi, koje je partija postavljala, mogu ostvariti ukoliko su oni prihvatljivi za mlado pokoljenje hrvatske napredne buržoazije i buržoaskih demokratskih stranaka, koje bi dolaskom na vlast te zahtjeve mogle realizirati.

Korijen reformizma u Hrvatskoj nije bila radnička aristokracija, jer nje nije ni bilo. Izvor hrvatskog reformizma bio je oportunizam partijskih vođa, suradnja s buržoazijom i njenim strankama. Orijentacija buržoaskih partija ulijevo završila se tako da su one povukle mladu Socijaldemokratsku partiju u svoje vode, u reformizam.

Reformizam u sindikalnom radu

U odnosu na sindikate, reformizam partijskih vođa došao je od izražaja oko generalnog štrajka, što nije bilo od bitnog utjecaja za njihovu borbenu aktivnost. Pored toga što se vodstvo našlo općih represalija vlade, jer je nekoliko velikih štrajkova u Zagrebu, Slavonskom Brodu i Pakracu ugušila vojska, na njega su utjecale i koncepcije njemačko-austrijskih sindi-

¹¹ V. Korać: Povijest radničkog pokreta u Hrvatskoj i Slavoniji, I. str. 225–226.

¹² Ibid., str. 218–222.

¹³ Ibid., str. 217.

kata protiv generalnih štrajkova. Sindikati Hrvatske već su osamdesetih godina vodili niz uspješnih štrajkova savladavajući policijske progone, zatvaranja i protestiranja. Štrajkaške akcije postaju sve opsežnije, ozbiljnije i češće početkom ovog stoljeća. U razdoblju od 1904. do 1914. godine vodili su sindikati Hrvatske i Slavonije nekoliko lokalnih generalnih štrajkova. Tako je npr. 22. travnja 1904. godine u Sremskoj Mitrovici izbio generalni štrajk koji je obuhvatio sva poduzeća s više od 2000 štrajkaša. 29. travnja 1905. godine stupili su u štrajk radnici tvornice pokućstva u Osijeku. Napad odreda policije na štrajkaški logor izazvao je veliko ogorčenje. Na poziv mjesne organizacije SDS Osijeka 9. svibnja otpočeo je generalni štrajk koji je trajao sedmicu dana u uvjetima opasnodnog stanja – dnevnim sukobima s vojskom i policijom te krvavim žrtvama.¹⁴ U vezi s tim štrajkom socijaldemokratsko vodstvo odlučilo je da obračuna s generalnim štrajkovima i da ih izbaci iz arsenala klasne borbe hrvatskog proletarijata. Na dnevnom redu Trećeg kongresa postavilo se i pitanje generalnog štrajka. To pitanje izazvalo je burnu diskusiju. Predložena rezolucija protiv generalnog štrajka polazila je od principa da je zadatak socijaldemokratskog pokreta da postojeće društvo postepeno izmijeni u društvo zajednice sredstava za proizvodnju. To će se postići stvaranjem jakih sindikalnih organizacija koje poboljšavaju uvjete rada osnivanjem proizvodnih i konzumnih zadruga. One trebaju da daju proizvodnju u ruke radnika i osiguraju radnicima jeftinu potrošnju, sve to stvaranjem političkog pokreta koji odgovara stvarnoj ekonomskoj jakosti radnika. Od sindikalnih se organizacija tražilo da djeluju tako da u masama bude smisao za sitni rad, radi postepenog dizanja njihove ekonomske i političke snage. Svakodnevne sitne borbe koje se ne mogu izbjeći, treba voditi mirno i trezveno. Traži se da svaku agitaciju i organizaciju generalnog i opće političkog štrajka osudi i odbaci kao nekorisne u svakodnevnoj borbi.

Vilim Bukšeg je u uvodnoj riječi osudio generalni štrajk kao sredstvo za suzbijanje policijskih šikaniranja s obrazloženjem da su radnici u Hrvatskoj i Slavoniji naučili na policijske progone koji partiju i sindikate ne sprečavaju u njihovoj djelatnosti. U svom referatu Bukšeg je odbacio politički generalni štrajk kao sredstvo preuzimanja političke vlasti od strane proletarijata, tamo gdje je nizak razvojni stupanj proizvodnje i malobrojna radnička klasa, jer je to društvo nesposobno za socijalizam. Kad se postigne najveći stupanj kapitalističke proizvodnje, a radnička klasa postane brojno najveća snaga društva, generalni politički štrajk također neće biti potreban. Rezolucija o generalnom štrajku, koja je usvojena donekle se razlikuje od stavova Vilima Bukšega i prijedloga rezolucije. Ona, naime prihvaća generalni štrajk, no samo kao sredstvo za ostvarivanje pojedinih zahtjeva radničke klase.¹⁵ Usvojena rezolucija glasi:

¹⁴ Isto, I, str. 181. i knjiga II, str. 62. i dalje.

¹⁵ Vijećanje III Zbora Socijaldemokratske stranke Hrvatske i Slavonije, str. 71, Zagreb 1906.

»Zbor stranke stoji na stanovištu zaključka međunarodnog stranačkog zbora u Amsterdamu, te otklanja svaki projekt narodnog ili međunarodnog štrajka, kao jedino sredstvo izmjene današnjeg kapitalističkog društva u socijalističko.

Naprotiv priznaje zbor, da opći štrajk u pojedinim velikim prometnim i proizvodnim granama gospodarstvenoga života može služiti kao krajnje uspješno političko borbeno sredstvo.

Zbor priznaje nadalje, da se u stanovitim odlučnim časovima i za jasno istaknute i ograničene svrhe – tj. bilo da se time suzbije koji natražnjački nacrt na politička i ekonomska prava radnog naroda, bilo da se skrši i posljednji otpor protiv ostvarenja kojeg važnog narodnog prava – može se pokrenuti i do izražaja dovesti cijela snaga političko i strukovno organiziranog proletarijata.

U tom smislu priprava za opći štrajk ne znači ugroženje političke i strukovne organizacije radništva, već je naprotiv jedno od oštrijih sredstava za obranu i promicanje interesa i težnja radnog naroda.

Uspješnost ovog borbenog sredstva ovisi od istih preduvjeta kao i svako drugo sredstvo proleterke borbe: o stupnju i proširenosti razredne svijesti, o jakosti, o čvrstosti i jedinstvenosti svake, naročito strukovne radničke organizacije i konačno o jednodušnoj, odlučnoj i požrtvovnoj provedbi toga načina borbe.

Zbor poziva stoga radništvo Hrvatske i Slavonije, da sve svoje sile posveti izgrađivanju svoje političke i strukovne organizacije, kako bi u danima borbe mogla biti što savršenija i moćnija, jer će time laglje prebroditi opasnost opće obustave rada.¹⁶

Reformizam u sindikatima Hrvatske i Slavonije do 1914. godine postojao je samo na riječima. U javnosti su isticali da im se metode borbe kreću u granicama kapitalističkog društvenog poretka, da nemaju ni programa ni cilja koji bi išao na revolucionarno ukidanje buržoaskog kapitalističkog društvenog uređenja, da ne postavljaju zadatke nasilnog uvođenja novog socijalističkog političkog i privrednog sistema (poboljšanje nadnica, skraćivanje radnog vremena, zaštita radnika na radu od nesrećenja i profesionalnih bolesti, nezdruživih uvjeta rada, zaštita radničke mladeži i žena na radu, nastojanja da se u punoj mjeri ostvari osiguranje u slučaju bolesti, nesrećenja, smrti, invaliditeta, besposlice, putovanja prilikom potražnje rada, štrajka, bojkota itd.). Svi ti zadaci imali su karakter sitnog praktičnog rada, sitnih dostignuća, poboljšanja položaja radnika u kapitalističkim okvirima, malih reformi. Radnički sindikati u Hrvatskoj i Slavoniji bili su na djelu revolucionarni. Njihova revolucionarnost ogledala se u nepomirljivoj borbi s vladajućim austro-ugarskim režimima koji su onemogućavali terorom i progonima svaku sindikalnu i štrajkašku aktivnost. Pored toga, do 1907. godine, oni djeluju kao ilegalne organizacije i smatraju se za političke organizacije SDS Hrvatske i Slavonije. To je je-

¹⁶ Ibid, str. 73-74.

dinstven fenomen u svijetu. U tim ilegalnim sindikatima nema ni konzervatizma ni oportunizma. Ekonomski štrajkovi uvijek su i politički obojeni i završavaju borbom protiv policije i režima. Najranija i jedina statistika o ilegalnim sindikatima sabrana je krajem 1906. godine. Prema tim podacima u sindikatu po strukama stanje izgleda ovako:

drvodjelaca	708 članova	trgovaca	88 članova
građevinara	1962 "	kožaraca	800 "
obućara	202 "	minara	96 "
pekara	151 "	tvornica	
kovinara	286 "	i pilana	2239
soboslikara	180 "	nadničara	1397
krojača	282 "	zemljoradnika	2457
čarapara	56 "	opće radničke	536 "
brijača	60 "		

Ukupno: 10.954 člana

Broj članova ilegalnih sindikata po mjestima bio je raspoređen ovako:

Zagreb	2959 članova	Karlovac	117 članova
Osijek	2392 "	Sr. Mitrov.	112 "
Belišće	791 "	Đakovo	93 "
Bjelovar	396 "	N. Gradiška	74 "
Brod	317 "	Našice	68 "
Zemun	259 "	Petrovarad.	60 "
Vinkovci	210 "	Indija	55 "
Požega	202 "	D. Miholjac	40 "
Ruma	172 "	Jaska	14 "
Varaždin	156 "	Petrinja	10 "

Ostalih 2557 članova ilegalnih sindikata kojima se nije znalo mjesto djelovanja, bili su razasuti u manjim

grupama po drugim mjestima. Pored toga neki sindikati nisu označili sva mjesta u kojima su imali članove.¹⁷

U legalnom periodu (1907–1914) razdvajanje političke, partijske organizacije od sindikalne išlo je vrlo sporo i teško »zbog otpora samih radnika, koji ne vole komplikaciju organizacionih oblika, i zbog veoma živih političkih borbi...«¹⁸ Legalizacija sindikata i njihovo odvajanje od partije praćeno je katastrofalnim padom članstva. U 1908. godini ostalo je u sindikatu još samo 3000 članova. Legalni sindikati, 12 saveza zemaljskog i 8 lokalnog karaktera raspoređenih u 40 mjesta, koji su djelovali do početka prvog svjetskog rata 1914. dostigli su 1911. godine tek 8504 članova ili 77,27% članova ilegalnih sindikata iz 1906. godine. Kriza koja je izbila 1907. godine nije mogla jednostavno pokositi sindikate i utjecati na toliki pad sindikalnih članova. Postojali su i drugi uzroci. Korać smatra: »Jedna opća klonulost, klonulost poslije teško izdržanih napora i pokošenih nada, kao mora ležala je nad duhovima i radničkog pokreta.«¹⁹ A. V. Bukšeg na IV kongresu sindikata 12. i 13. travnja 1914. godine ne vidi iz te situacije »za doledno vrijeme nikakovi osviti.«²⁰ Izbijanjem I svjetskog imperijalističkog rata u Austro-Ugarskoj monarhiji samo je iznimno zabranjeno djelovanje SDS i sindikatima u Hrvatskoj i Slavoniji. Obnova njihovog rada izvršit će se u jeku rata, u proljeće 1917. godine, poslije izbijanja ruske revolucije, na potpuno novim temeljima.

¹⁷ V. Korać: Povijest radničkog pokreta Hrvatske i Slavonije, II, str. 70–71.

¹⁸ Ibid., I, str. 212.

¹⁹ Ibid., II, str. 124.

²⁰ Ibid., II, str. 125.

RASCJEP RADNIČKOG POKRETA NA REFORMISTIČKO I REVOLUCIONARNO KRILO

Reformističke vođe u Hrvatskoj protiv oktobarske revolucije i obnove Socijalističke partije i sindikata

Rat je stvorio nedoglednu političku, ekonomsku i socijalnu krizu i zategnutost. Naneseni su teški udarci cjelokupnoj suvremenoj društvenoj organizaciji. Pred čovječanstvom je stajala dilema; ili izginuti u ratu, ili dati svoju sudbinu u ruke najrevolucionarnijoj klasi koja je najavila rat imperijalističkom ratu i povela borbu za mir putem socijalističke revolucije. Pretvoriti imperijalistički rat u građanski bila je Leninova parola upućena radničkoj klasi svijeta. Braniti domovinu, govorio je on, nije moguće drugačije

nego boriti se svim revolucionarnim sredstvima protiv izazivača rata, imperijalizma i reakcije, protiv šaćice parazita, pljačkaša i neprijatelja ne samo vlastite domovine, već i milijuna stanovnika drugih zemalja. Rat je doveo niz država na rub propasti bijede i gladi.

Velika oktobarska socijalistička revolucija počela je 7. studenoga (25. oktobra) 1917. godine, javila se kao plamen i gnjevni protest milijuna ruskih radnika i seljaka protiv imperijalističkog rata i eksploatorskih klasa. Radne ljude potresla je vijest da je pod vodstvom lenjinske partije komunista odlukom sverskog kongresa sovjeta stvorena Sovjetska Rusija i obrazovana vlada radnika i seljaka koja je objavila dekrete o miru i zemlji. Oktobarska je revolucija na-

javila svijetu kraj eksploatacije čovjeka, kraj socijalnog i nacionalnog ugnjetavanja. U svjetskoj historiji otpočela je era socijalizma koji nudi čovječanstvu mir, ravnopravnost i prijateljstvo među narodima. Najveći revolucionarni podvig koji su izvršili narodi Sovjetske Rusije pokrenuo je i inspirirao narodne mase svih zemalja i kontinenata. Oktobarska revolucija izvršila je ogromni utjecaj na razvitak revolucionarnog pokreta jugoslavenskih zemalja koje su se nalazile u sklopu Austro-Ugarske, kao i u Srbiji, Makedoniji i Crnoj Gori koje su bile okupirane od Centralnih sila. Već 1917. Austro-Ugarska monarhija ljučljala se iz temelja. Narodne mase sve su teže podnosile ogromne ratne terete. Bijeda, oskudica, skupoća, niske nadnice, ratno lihvarenje te nezadovoljstvo ugnjetenih naroda, uopće, zaoštravaju klasne suprotnosti koje se prenose i među vojnicke i mornare. Povratak ruskih zarobljenika nakon Brest-litovskog mira unosi revolucionarno vrenje koje izaziva masovno dezertiranje, niz pobuna u vojsci i u floti, stvaranje naoružanog zelenog kadra, radikalizaciju seljačkih masa, pojavu štrajkova. Sve više jača antiratno, antimilitarističko i antiaustrougarsko raspoloženje. U jesen 1918. unutrašnja situacija u zemljama centralnih sila, bila je toliko zaoštrjena i naelektrizirana da je bilo teško održati postojeći režim u njima, a na frontovima dolazi do potpunog sloma. Austro-Ugarska je ponudila mir 14. IX, probijen je solunski front 15. IX, Bugarska i Turska kapitulirale su 30. IX. U mjesecu studenom buknu la u Njemačkoj revolucija koja je zbacila cara Viljema i njegovu vladu. U Austriji se razvio revolucionarni pokret radnika. U Mađarskoj je nikla Sovjetska republika.

U takvoj situaciji tragedija koja je zadesila politički i sindikalni pokret Hrvatske i Slavonije, nije bila u tome što je on bio i ostao jedini zabranjeni radnički pokret u okvirima Austro-Ugarske monarhije, već u tome, što vođa stranke Vitomir Korać, kao trajni invalid, nije bio mobiliziran, pa mu je Glavni odbor stranke povjerio čuvanje partijskog i sindikalnog imetka i vođenje partijskih poslova dok se Glavni odbor ne bude opet mogao sastati. Koristeći taj svoj monopolni položaj vođe, V. Korać se, pomoću nekoliko vodećih ljudi iz partije i sindikata, odlučno odupirao svakoj pomisli da se, obzirom na slobodno djelovanje njemačkih, austrijskih i mađarskih socijalističkih organizacija, štampe i sindikata, pokuša obnoviti rad hrvatske socijalne demokracije i rad SDS Bosne i Hercegovine te da se u Zagrebu pokrene zajednički socijalistički list. Godinu dana uspio se odupirati obnovi sindikalnih organizacija na platformi borbe protiv rata, ratnih bogataša, lihvara i špekulanta izgovarajući se da bi to bilo u korist crno-zute monarhije. Korać je osuđivao njemačke, austrijske i mađarske socijaliste da su bili "daleko od iskrenoga internacionalnoga osjećanja".²¹

Svođeci sve što je austrougarska socijalna demokracija poduzimala protiv "crno-žutog socijalizma" i

da se Austro-Ugarska očuva, Korać je, čak prihvaćajući boljševičke parole "Mir bez aneksije i kontribucije", označio kao kontrarevolucionarnu politiku koju koriste austrijska i mađarska socijaldemokracija, kojoj je jedini cilj očuvanje Austro-Ugarske. Polazeći od stava da je oslobođenje jugoslavenskih zemalja od Austro-Ugarske jedino moguće ako se ujedine sa Srbijom, Korać smatra jedino razumnim sabotiranje obrane Austro-Ugarske i suradnju oko njenog poraza. Nastoji spriječiti obnovu radničkog pokreta u Hrvatskoj i Slavoniji, jer bi on mogao poći putem oktobarske revolucije, što bi bila prepreka ujedinjenju. Budući da je sve veći broj socijalista u Hrvatskoj, Bosni, pa i socijalisti Beča i Pešte koji prigovaraju Koraću i njegovoj grupi da ne radi na obnovi radničkog pokreta u Hrvatskoj i Slavoniji, on se na to hvali: "Mi smo opet od svoje strane završili obnovu pokreta."²²

Socijaldemokratska linija centrumaša, koji su odbijali da se identifikiraju sa imperijalizmom Antante kao što je to učinila hrvatska desnica, sadržana je prema V. Koraću u riječima: "...sasvim je svedjedno da li su u Bosni austrougarski ili Antantini garnizoni."²³ To mišljenje, kaže Korać, nije isticao protiv nacionalnog ujedinjenja već da se dokaže da je nacionalno ujedinjenje stvar buržoazije, a ne proletarijata kojemu je beskrajno svedjedno da li će ga izrabljivati imperijalizam centralnih vlasti ili imperijalizam Antante. Zbog tih razloga on ne treba ulaziti u kooperaciju s buržoazijom koja se bori da Jugoslavija postane Antantina kolonija umjesto da bude kolonija centralnih vlasti.

Boreći se protiv socijalističke revolucije Korać energično istupa i dokazuje da je primjer Velikog oktobra i taktika koja ga slijedi za prilike u Austro-Ugarskoj i Hrvatskoj "ne samo besmislena već i direktno opasna".²⁴ Nacionalizam socijalističke desnice sa V. Koraćem na čelu, dolazi toliko do izražaja da su mu i prisni drugovi prigovarali što je SDS Hrvatske i Slavonije odveo s puta marksizma na pozicije nacionalizma Giuseppea Mazzinija, talijanskog revolucionara i političara, borca za slobodu i ujedinjenje Italije na buržoasko-demokratsko-republikanskoj osnovi, koji je ujedno bio protivnik komunizma i socijalizma svog vremena. V. Korać se tim napadima i upoređenjem ponosi, iako nije imao na to pravo, jer njegov nacionalizam nema nikakve veze s buntovnim nacionalizmom Mazzinija koji je u Italiji organizirao nekoliko neuspjelih ustanaka (1852, 1853. i 1857. godine). Koraćev se nacionalizam, međutim, osnivao na čistom oportunizmu i rezultatima borbe drugih, na porazu jednog od dva ratna bloka, pa mu je bilo svedjedno da li će se ujedinjenje izvršiti na demokratsko-republikanskoj ili na reakcionarno-monarhističkoj osnovi.

Ostali članovima Glavnog odbora, pristalicama revolucionarnog rješavanja krize, Stjepanu Turkoviću, Janku Cerinu, Slavku Kauriću, Josipu Cimerman-

²¹ V. Korać: Povijest radničkog pokreta u Hrvatskoj i Slavoniji, I, str. 235.

²² Ibid., I, str. 239.

²³ Ibid., II, str. 154.

²⁴ Ibid., I, str. 249.

čicu i drugima dosadilo je to taktiziranje. Oni formiraju privremeni akcioni odbor koji je uzeo na sebe zadatak da obnovi rad sindikata, pokrene socijalistički list i oživi rad partijskih organizacija. V. Korać sa svojim grupom ulazi u njega da bi ga sebi potčinio. Odbor je prvog lipnja 1917. izdao svoj prvi proglas. 13. srpnja pokrenut je list *Sloboda* kao organ pokreta, počele su radom sindikalne organizacije, a do mjeseca studenog 1917. oživjela je djelatnost partijskih organizacija.

Obnova Socijaldemokratske stranke i Općeg radničkog saveza – borba desnice i ljevice u njima

Iako se nalazio u Akcionom odboru, V. Korać sa svojim suradnicima i dalje sabotira rad oko obnove pokreta neprekidno ističući da će ta obnova biti štetna jugoslavenskom nacionalnom ujedinjenju i da je ona najčistija socijalsocijalistička podrška austrougarskom režimu i socijaldemokratskim strankama Njemačke, Austrije i Mađarske koje će negativno utjecati na obnovljenu SDS i sindikate Hrvatske. Ustvari desnica se, koja je ranije bila vezana za vodstvo tih partija, bojala njihovog utjecaja i partijskih obaveza prema njima. Kada su ljevičari, pristalice ruske Socijaldemokratske partije (boljševika), uspjeli kod zemaljske vlade izvojati odobrenje za djelovanje svih predratnih sindikalnih saveza te prišli 5. lipnja 1917. njihovoj obnovi, uspio je V. Korać nametnuti Akcionom odboru odluku da do završetka rata obnovi samo Opći radnički savez jer će se, tobože, radnici ustručavati ulaziti u sindikate dok rat traje. Ta procjena odmah je demantirana. Čim je osnovan, ORS je rastao neviđenom snagom. Poput bujice ulazili su radnici u njegove organizacije, a 28. kolovoza održana je izvanredna glavna skupština. U saveznu upravu izabrana je većina ljevičara. Za godinu dana u ORS stupilo je 26.000 članova. Na glavnoj godišnjoj skupštini 21. lipnja 1918. godine poduzela je desnica akciju da osvoji ORS za sebe, da ga učini svojim političkim uporištem. U tome je i uspjela jer je većina nove savezne uprave bila desničarska, sastavljena od Koraćevih ličnih prijatelja i istomišljenika. To osvajanje ORS-a i izbacivanje ljevičara iz njegovog rukovodstva, pravdao je Korać sa svojim desničarima bili za to »da se ima nastaviti predratnim metodom demokracije i borbe za reformu u korist radničke klase«, a ljevičari su smatrali »da se ima provesti revolucija, a radnički sindikati imaju se kao jurišne trupe staviti pod komandu boljševičke partije«.²⁵

Poslije godišnje skupštine ORS-a ljevičari su prišli obnovi stručnih saveza, pa se do kraja 1918. velik broj radnika i organizacija izdvojio iz ORS-a. Na zemaljskoj konferenciji 16. siječnja 1919. ti su se savezi ujedinili u Kartel strukovnih saveza. Konferencija je pozvala i ORS da zauzme svoje mjesto u Kartelu, koji u

stvari vrši funkciju zemaljske centrale, odnosno funkciju predratnog Zemaljskog međustrukovnog vijeća, što je ORS odbio. Tako su se u Hrvatskoj i Slavoniji stvorila dva zemaljska sindikalna centra: jedan pod političkim i idejnim utjecajem desnice, drugi pod utjecajem socijalističke ljevice.

Na političkom planu prilike su još teže jer su ljevičari, umjesto političkog rada, bili prisiljeni da u Akcionom odboru vode sa V. Koraćem beskrajinu raspravu o prednosti oportunističke ili revolucionarne taktike, o tome da li je Koraćeva definicija revolucije ispravna, a ona je glasila: »Revolucija je ustanak, buna onih koji nemaju vlasti u društvu i državi protiv onih, koji tu vlast imaju, sa ciljem da tu vlast prigrabe sebi. To i ništa više. Sasvim je svedjedno ko ima vlast, a ko je nema.«²⁶ Da li je oktobarska revolucija isto što i progres, napredak, a revolucionarna borba ruskog proletarijata isto što i napredno, ili je, kao što je tvrdio Korać, sve što se događalo u Rusiji bilo reakcionarno. Koraću je svaka revolucija bila samo divljačak, nehumano, međusobno uništavanje protivnika, koje je moderni rat odbacio; osveta, surova i divljačka nad pobijeđenima; najcrniji užas što ga historija ljudska pozna; najstrašniji rat bez samilosti i poštovanja protivnika; pokolj u kome su protivnici »potpuno zvižeri krvoločne i nemilosrdne, opijene neutaživom željom divlje i raspojasane osvete«.²⁷

Plašeći tako sebe i druge revolucijom kao novim, krvavim baukom, gorim i strašnijim od tekućeg rata, Korać se predstavljao kao veliki humanista prema radničkoj klasi koja u revolucijama najviše strada. Za Koraća su blaženi i mudri bili oni režimi, narodi, klase, partije i protivnici koji su našli izlaz iz ukočenosti državnog poretka u kompromisu, reformi i evoluciji. Uprkos neslaganju njegovih stranačkih drugova, Korać se afirmira kao protivnik revolucije i kod nas, pa traži protiv nje veze i sklapa saveze s građanskim strankama kojima nudi suradnju radničke klase Hrvatske i Slavonije. Na zboru 1. svibnja 1918. godine postavlja zahtjev za »samoodređenjem naroda« pa odmah kao da se toga plašio, dodaje: »Znam da sam rekao veliku riječ, ali ne znam šta ćemo dobiti. Moguće i opet kakav ratni surogat, moguće i nacionalnu autonomiju... Mi gospodi iz građanskih krugova imademo reći, da po našem dubokom uvjerenju neće oslobođenje našega naroda biti potpuno, ako ono ujedno ne bude i socijalno oslobođenje... Zato danas postavljamo... i naše klasne zahtjeve. Tražimo uvođenje 8-satnog radnog dana, samoupravu općina, opće izborno pravo itd.«²⁸ Dakle, to su za njega, u sve zreloj revolucionarnoj situaciji, bili klasni zahtjevi za socijalno oslobođenje i dug buržoazije proletarijatu u suradnji za nacionalno oslobođenje. Na toj liniji, mnogo prije, i posebno poslije pobjede oktobarske revolucije, u sve težoj političkoj krizi koja je buržoaziju gušila kao voda u grlu uprkos protivljenju Akcio-

²⁵ Ibid., II, str. 14. Tako je V. Korać o revoluciji pisao i 12 godina kasnije, pa smo sažeti tekst uzeli iz njegove Povijesti.

²⁷ Ibid.,

²⁸ Ibid., I, str. 248.

²⁶ Ibid., Knjiga II, str. 169.

nog odbora da se koalira sa građanskim strankama, Korać se već zimi 1917. nalazi na poslu sa dr Matom Drinkovićem oko nacionalne koncentracije u kojoj surađuje, između ostalih, i sa hrvatskim klerikalcima J. Šimrakom i dr Franom Barcom. Oktobarsku revoluciju *Sloboda* pod uredništvom V. Koraća odmah oštro napada. Koristeći svoj urednički položaj, on uporno na stranicama *Slobode* insistira na suradnji s građanskim strankama. Kada je u Akcionom odboru prevladala ljevičarska grupa, ona V. Koraća lišava uredništva u novom listu *Pravdi* što je pokrenut poslije zabrane *Slobode* i odbija suradnju s građanskim strankama. Korać je, ipak na svoju ruku, nastavio s njima surađivati oko nacionalnog ujedinjenja i na organizaciji Narodnih vijeća.²⁹ Zbog te suradnje on je od srpnja do listopada 1918. raskinuo sa SDS i osnovao za sebe i svoje pristalice list *Novo društvo*. Glavni odbor SDS obnovio je svoj rad i izabrao umjesto njega za sekretara stranke Slavka Kaurića. Korać o tome piše: »Protiv ovoga ulaska hrvatskih socijalnih demokrata u kooperaciju s građanskim strankama ustali su bosanski socijalisti u svom *Glasu slobode*, pa je pisanje *Glasa slobode* bilo prihvaćeno od hrvatskih »ljevičara« u pokretu i od novoga uredništva *Pravde*. To je dovelo do sve jačeg produbljivanja sukoba između ljevice i desnice u Hrvatskoj.«³⁰ I dalje: »Ljevičari su – pošto ja nisam išao na sjednice Glavnog odbora – dne 8. VIII 1918. zaključili da istupaju iz nacionalne koncentracije, tj. da prekidaju po pitanju nacionalnog ujedinjenja suradnju s građanskim strankama. Ja sam usuprot toga ostao u vezi i išao i dalje na sjednice s građanskim strankama.«³¹

Veliku podršku socijaldemokratskoj desnici Vito-mira Koraća dala je slovenska Socijaldemokratska stranka koja je 8. rujna 1918. dala izjavu da stupa u organizaciju Narodnog vijeća i da prihvaća suradnju s građanskim strankama. Na osnivačkoj konferenciji Narodnog vijeća koja je održana u Zagrebu 5. i 6. listopada sudjeluju V. Korać i V. Bukšec zajedno s predstavnicima SDS Slovenije A. Kristanom i J. Petejanom. Time je na socijaldemokratskoj jugoslavenskoj konferenciji koja se sastala 6. listopada SDS Bosne i Hercegovine stavljena pred gotov čin, pa se ona posebnom deklaracijom ogradila od socijalskijalizma hrvatske desnice i SDS Slovenije.

Reformističke vođe u vladama Narodnih vijeća i kraljevskoj vladi

Tako su građanske političke stranke u zajednici sa SDS Slovenije i SDS Hrvatske i Slavonije osnovale 8. oktobra Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba kao političko predstavništvo južnih Slavena. Ono 29. listopada proglašava otcjepljenje i stvaranje samostalne države SHS sa središnjom vladom u Zagrebu i pokrajinskim vladama u Ljubljani, Novom Sadu,

Splitu i Sarajevu. Narodna vijeća su pred paničnim strahom od narodnih masa zadržala stari birokratski aparat vlasti i uz njih formirali mjesne odbore vijeća koji su s oružanim snagama radili na suzbijanju revolucionarnog pokreta radnika, seljaka, malograđanskih slojeva i vojnika. Pod zastavom narodnih vijeća skupila se građanska kontrarevolucija da uguši nemire po selima i gradovima. Radi toga je stvorena i narodna garda koja se ubrzo pokazala nepouzdanom. U mnogim mjestima ona se pridružila pobunjenom narodu. Zato su vlasti proglasile da je zaražena boljševizmom i tražile su raspuštanje. Narodno vijeće pokušalo je bivšu austrougarsku vojsku i domobrane staviti u svoju službu i od njih stvoriti narodnu vojsku kako bi proglasilo mobilizaciju. Uporedo s tom akcijom poslalo je Narodno vijeće posebnu delegaciju u Beograd s molbom da joj stave na raspolaganje srpsku vojsku za uspostavljanje reda i mira te za zaustavljanje naglog širenja boljševičkih ideja u narodu. Odazivajući se toj molbi zaposjela je srpska vojska Hrvatsku, Sloveniju i druge krajeve države Slovenaca, Hrvata i Srba. Takva molba upućena je i Antanti. Antantini i srpsku vojsku dočekala je buržoazija svečano i s oduševljenjem kao čuvara života i privatnog imetka. U Hrvatskoj, Bosni, Vojvodini izvršila je srpska vojska razoružanje stanovništva, vratila vlasnicima imovinu koju su seljaci u vrijeme prevrata razgrabili, raspustila narodne straže, vršila pretrese po kućama, batinala i zatvarala seljake. Posebno ju je buržoazija upotrijebila u borbi protiv radničke klase i njenih organizacija. Vojne vlasti zabranjivale su socijalističke zborove ili na njima izazivale sukobe s radnicima. Čitavi garnizoni stare vojske razoružavani su jer je u njima došlo do pobuna.

Najore su prošli primorski krajevi. Odazivajući se molbi narodnih vijeća Antanta je poslala svoje trupe u pomoć pa je Italija okupirala dijelove jugoslavenskog teritorija: Trst, Goricu, čitavu Istru, neke otoke i dio Dalmacije (Šibenik, Knin, Zadar). Mjesnim odborima vijeća naredeno je da se ne odupiru okupaciji. Tako je npr. Narodno vijeće Šibenika spriječilo mornare koji su htjeli onemogućiti iskrcavanje talijanske vojske. U Splitu, gdje je narod demonstrirao, Talijani se nisu ni iskrcali. U okupiranim krajevima talijanska vojska odmah je uvodila težak teror hapšenja i deportiranja. U takvoj situaciji u strahu od vlastitog naroda, oslanjajući se na jedinu stvarnu silu, srpsku vojsku, kojoj su predali svu vlast protiv pokreta masa, hrvatska se i slovenačka buržoazija odlučila za ujedinjenje sa Srbijom i Crnom Gorom. Delegacija Narodnog vijeća koja je otišla u Beograd na pregovore pristala je na ujedinjenje bez ikakvih uvjeta na bazi održavanja monarhije i centralističkog uređenja države. Tako se prvog prosinca 1918. stvorila kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca kao plod klasnih interesa cjelokupne jugoslavenske buržoazije a u znaku borbe protiv revolucionarnog pokreta širokih radničkih i seljačkih masa svih jugoslavenskih zemalja, jer se od nove države htio stvoriti bedem protiv narodne revolucije u Podunavlju i na Balkanu.

²⁹ Ibid., I, str. 246.

³⁰ Ibid., I, str. 247.

³¹ Ibid., I, str. 250.

Raspad Austro-Ugarske monarhije bio je događaj od revolucionarnog značenja jer je njena propast, nesumnjivo, bila posljedica revolucionarnog vala naroda svih zemalja te Monarhije. U nekoliko dana – što i više godina izgrađivani državni aparat – srušio se kao kula koja je stajala na staklenim nogama. Narodima i radničkoj klasi jugoslavenskih zemalja otvorila su se sva vrata i prozori, najviše mogućnosti da ostvare demokratsku revoluciju. Svi putovi vodili su k revoluciji, likvidaciji feudalizma, nacionalnog ugnjetavanja, ostvarenju potpune demokracije. Buržoazija, koja nije bila nikad spremna da brani demokraciju do kraja, uvijek je vodila kompromisnu politiku kapitulacije, spremna na kompromis s reakcijom, umjesto vođa revolucije, postala je vođa kontrarevolucije. Seljaštvo, koje je manifestiralo stvarnu revolucionarnu energiju, pokazalo je da ni ono ne može odigrati glavnu snagu socijalističke i nacionalne revolucije. Proletariat nije odigrao svoju historijsku ulogu, nije mogao povesti mase u pobjedonosnu revoluciju, jer nije imao čvrsto organiziranu revolucionarnu partiju. Već su tada mladi partijski kadrovi (Đuka Cvijić i drugi) kritički uočavali da socijaldemokratske stranke nisu bile prave političke klasne organizacije proletarijata, onakove kakve su po Lenjinovom učenju trebale biti u uvjetima imperijalizma. To treba da bude partija novog tipa s drugačijom organizacionom strukturom, strategijom i taktikom, s drugim metodama borbe nego partije Druge internacionale do prvog svjetskog rata. Uloga teoretskog razvoja bila je u njima zanemarena. Prakticizam ih je vodio na put svih mogućih utjecaja drugih društvenih slojeva, k revizionizmu. Slabo se interesirajući za međunarodna iskustva, bile su to partije bez širih perspektiva. Načelna razmimoilaženja u njima se nisu zaoštravala i razrješavala ideološkom borbom. Nijedna od socijalističkih stranaka nije se odgajala za revoluciju, za samostalno vodstvo proletarijata nad drugim radnim slojevima. Reakcije na takvu liniju razvitka nisu bile revolucionarno-marksističke nego anarho-sindikalističke. Kad je pod dojmom ruske revolucije došlo do stvaranja revolucionarne ljevice, ona se vrlo teško i mučno probijala do pravih gledanja, do pravilne političke taktike. Jasno je da takve političke stranke proletarijata nisu mogle imati ni pravičan stav o pitanju saveznika, da su krivo shvaćale seljačko i nacionalno pitanje. Uglavnom su o tim pitanjima sve stranke imale reformističke poglede. U Hrvatskoj u vodstvu SDS, kao što smo vidjeli, prevladavao je i prije rata stav o suradnji s buržoazijom, naročito o nacionalnom pitanju, prihvaćanju teze o jedinstvu naroda itd. U toku rata vodstvo SDS Hrvatske i Slavonije s Vitomirovom Koraćem na čelu istupalo je protiv oktobarske revolucije, isticalo svoje neslaganje protiv revolucionarnih sredstava za ostvarivanje konačnog cilja radničkog pokreta, odbijalo učenje K. Marksa i V. I. Lenjina da klasna borba treba dovesti do diktature proletarijata. 6. listopada 1918. na jugoslavenskoj socijalističkoj konferenciji sa socijalistima Slovenije odlučeno je da surađuju u Narodnom vijeću, središ-

njoj i pokrajinskim vladama. Tako su desničari Anton Kristan i V. Bukšeg ušli, prvi u slovensku, a drugi u hrvatsku vladu, kao povjerenici za socijalnu politiku. Vitomir Korać je, pored toga kao vođa stranke, potpisao već spomenutu molbu Antanti i srpskoj vladi da pošalju svoju vojsku radi gušenja nemira u državi SHS. Nakon izvršenog ujedinjenja 20. prosinca 1918. u ime socijalista u Narodnom vijeću on ulazi u prvi kabinet centralne kraljevske vlade, kao ministar socijalne politike. Sve to dovodi u Hrvatskoj i Slavoniji do rascjepa socijalističke partije i sindikata već prije osnivačkog kongresa KPJ i stvaranja ujedinjenih sindikata. Socijaldemokratska stranka Slovenije smatra da je još dalek čas obračuna s buržoazijom. Ona je opterećena reformizmom i oportunizmom koji je išao do otvorene suradnje s buržoazijom i do izdaje revolucije. Socijaldemokratska stranka Bosne i Hercegovine odbila je ulazak u Narodno vijeće i Pokrajinsku vladu, davalu je političku podršku oktobarskoj revoluciji i izjašnjavala se za revolucionarni preobražaj u zemlji, bez poduzimanja konkretnih organizacionih i političkih mjera da se to i ostvari. Sve su to bili subjektivni razlozi zbog kojih radnička klasa jugoslavenskih zemalja nije mogla izvršiti svoju historijsku ulogu. A revolucionarna zbivanja 1918. ponovno su dala dokaz da se socijalno i nacionalno oslobođenje može postići samo ako se ostvari jedinstvo milijunskih masa radnih ljudi sa proletarijatom pod vodstvom revolucionarne avangarde.

Reformistički desničari – protivnici Kongresa ujedinjenja – osnivaju Socijaldemokratsku stranku Jugoslavije

Propuštene šanse da se ostvari demokratska revolucija u jugoslavenskim zemljama propašu Austro-Ugarske monarhije, činilo se da se mogu ponoviti i u novoj državi, ukoliko se radnički pokret Jugoslavije odmah ne ujedini na revolucionarnoj platformi. Stvoriti proleterску revolucionarnu partiju koja će povesti radničku klasu i radne ljude Jugoslavije u demokratsku i socijalističku revoluciju, bio je najprimarniji zadatak. Nove šanse za revoluciju izgledale su izvodive, jer je vizija svjetske socijalističke revolucije početkom 1919. godine bila u svijetu svuda prisutna zbog privremenog povlačenja svjetskog kapitalizma pred naličjem oktobarske revolucije i svjetskog komunizma.

Da li će ujedinjeni radnički pokret poći reformističkim ili revolucionarnim putem postalo je centralno pitanje u pregovorima koji su vođeni između glavnih partijskih uprava i obnovljenih, na zemaljskoj i pokrajinskoj osnovi, sindikalnih centrala. Na Zemaljskoj konferenciji SDS Hrvatske i Slavonije od 26. do 28. siječnja 1919. desnica je uspjela zadobiti većinu o pitanju »oportunističke taktike partije« i većinu na izboru novog Glavnog odbora. Konferencija je odobrila učešće socijaldemokratskih predstavnika u jugo-

slavenskoj vladi. Ljevičari su održali posebnu konferenciju na kojoj je izabran *Akcioni odbor ljevice* koji je odmah počeo sazivati javne skupštine, sindikalne i partijske sastanke na kojima je najoštrije napadan socijalpatriotizam i ministerijalizam. Zahtijeva se brzo stvaranje nove jedinstvene jugoslavenske partije proletarijata. Na pregovorima, koje je kasnije *Akcioni odbor ljevice* vodio s *Glavim odborom SDS* oko održavanja Kongresa ujedinjenja, desničari se nisu htjeli odreći javno ministarskih položaja. Uvjet da uđu u novu partiju bio je, da nova partija zadrži ime Socijaldemokratska i da se zadrži stari partijski program i taktika. Kada je Akcioni odbor ljevice dobio na partijskoj skupštini mjesne organizacije u Zagrebu 18. ožujka većinu, izdao je Glavni odbor desničara 22. ožujka proglas u kojemu protestira protiv sazivanja Kongresa ujedinjenja jer da će to biti kongres ujedinjenja jugoslavenskih boljševika. U manifestu se dalje kaže da je u stranci došlo do razmimoilaženja o pitanju stranačke taktike, brani se sudjelovanje socijalističkih vođa u buržoaskoj vladi, napada sazivače Kongresa, tvrdi da zastupaju boljševičke ideje i taktiku, a sam Kongres smatra aktom rascjepa.

U manifestu kaže se: »ovim Glavni odbor stranke, na temelju stranačkog statuta javno oglašava: da smatra, da je svaki onaj drug istupio iz stranke, koji bira ili se daje birati za izaslanika... na boljševički kongres, a stranačke političke organizacije, koje to učine bit će od strane glavnog odbora razriješeni radi nepokoravanja stranačkom statutu i zaključcima stranačke konferencije».³²

Na njega je odgovorila hrvatska socijalistička ljevica svojim manifestom, u kojem se iznosi historijat rascjepa. Rascjep između desnice i ljevice nastao je u Hrvatskoj u povodu pitanja da li da se ujedinjenje zemalja Jugoslavije u jednu državu izvrši na osnovi socijalističke republike ili monarhije. Ljevica je tražila da to bude na osnovi sovjetske republike i da narod sam, putem plebiscita ili konstituanke, odluči o državnoj formi. Do rascjepa je došlo i zbog ulaska desničara u buržoasku vladu, u kojoj pomažu konsolidiranje nove države na kapitalističkoj osnovi monarhije. Ljevica je smatrala da se preobražaj kapitalističkog društva u socijalističko ne može izvršiti u savezu s građanskim strankama u vladi koja u političkom pogledu nije demokratska ni u privrednom socijalna. Neslaganje je došlo od izražaja u povodu agrarne reforme, koja se ostvarivala bez ikakvog traga socijaldemokratskih zahtjeva. Konačno, i zbog toga, što je desničarski Glavni odbor Socijaldemokratske stranke Hrvatske odbio ujedinjenje sa socijalistima Srbije, Bosne i Vojvodine protiv volje članstva i organizacija, čiji će delegati bez desničarskog glavnog odbora prisustvovati Kongresu ujedinjenja jugoslavenskog proletarijata, smatrajući da u jednoj državi može postojati samo jedna radnička stranka, da se protiv jedinstvene buržoazije proletarijat ne može boriti rascjepom u šest pokrajinskih stranaka, koje vode i tumače, svaka na svoj način radničku politiku.

³² Sloboda, br. 32, od 22. III 1919.

Pretkongresne pripreme bile su odlučne za masovni prijelaz članova partije i sindikata sa starih socijaldemokratskih pozicija na pozicije komunizma. Diferencijacija koja je započela tokom obnove rada partije i sindikata, zaostrla se za vrijeme priprema za Kongres ujedinjenja i završila tako da socijalpatrioti, koji su se odlučno orijentirali na politiku klasne su-radnje i nadali se da će putem reformi zadržati proces revolucioniranja radničkih masa – nisu učestvovali na osnivačkom kongresu ni partije ni sindikata. Najveće zasluge za skretanje radničkog pokreta u novoj državi SHS na komunističke pozicije i pod utjecaj Komunističke internacionale imala je Socijaldemokratska partija Srbije. Ona je u radničkoj klasi svih zemalja Jugoslavije uživala posebni autoritet, imala najveći utjecaj, jer je bila čista od svake klasne izdaje. Za vrijeme rata odbila je savez sa svojom buržoazijom u obrani zemlje. Njeni poslanici u parlamentu glasali su protiv ratnih kredita. Odbila je sudjelovanje na osnivačkom kongresu Socijalističke internacionale u Bernu. Ona je poslala pozdrav Kongresu Treće internacionale u kojem se, između ostalog, kaže: »Srpska socijaldemokratska partija i Socijaldemokratska partija u Bosni i Hercegovini stoje na komunističkoj platformi. Radnici Hrvatske, Slavonije i Slovenije uvjereni su kao i mi da put u socijalizam vodi preko diktature proletarijata, a da je oblik te diktature proletarijata, sovjetska vlast.» Dosljedni internacionalistički stav za vrijeme rata, velik autoritet što je zbog toga uživala u međunarodnom radničkom pokretu, učinili su da je Srpska socijaldemokratska partija odmah postala vodeća partija, nosilac borbe za ujedinjenje socijaldemokratskih partija i sindikata na platformi Komunističke internacionale i za pristupanje u nju. Međutim, raskid i idejni obračun s desnicom izvršen je jedino u Hrvatskoj i Vojvodini. U Srbiji desničari nisu, ukoliko ih je i bilo, izlazili sa svojim stavovima u javnost. Prema tome, osnivački kongres Komunističke partije Jugoslavije, po svom sastavu, bio je u stvari kongres socijalističke ljevice. Ta se ljevica, međutim, već prije kongresa partije dijelila na dvije struje.

Na komuniste koji javno i tajno rade na stvaranju avangarde radničke klase komunističke partije i njenih masovnih uporišta revolucionarnih sindikata i Saveza komunističke omladine. Njihova jezgra bili su aktivni sudionici oktobarske revolucije koji su u Rusiji sredinom 1918. godine stvorili Komunističku partiju (boljševika) Srba, Hrvata i Slovenaca. Vrativši se u zemlju oni revolucionarnim žarom propagiraju i stvaraju brojne ilegalne grupe pristalica revolucionarne borbe, ubrzavaju saziv partijskog, sindikalnog i omladinskog kongresa. Pored njih na ujedinjenju socijaldemokratskih partija i sindikata rade mladi partijski i sindikalni kadrovi koji su usvojili komunizam kao svoju ideologiju.

Dругу veliku grupu starih socijalističkih kadrova sačinjavao je znatan broj rukovodilaca socijaldemokratskih partija i sindikata koji su po svojim idejnim shvaćanjima, političkim nazorima i javnim istupanjima

ma stajali između komunista i desnih socijalista, pa su se afirmirali kao centrumaši u radničkom pokretu. Ti su se kadrovi pod utjecajem slova Druge internacionale i pobjede oktobarske revolucije, povlačenjem kapitalizma pred naletom revolucije, opredijelili za potrebu brzog stvaranja jedinstvenog političkog i sindikalnog pokreta, koji treba da djeluje na pozicije nepomirljive klasne borbe proletarijata.

Vodstvo slovenske Socijalističke stranke odbilo je da sudjeluje na Kongresu. Ono je pokušalo da pliva između težnje radnih masa, koje su tražile revolucionarno rješenje državne krize, i starih, prije rata usvojenih, socijaldemokratskih principa i nazora. Pokušali su kao i austrijski socijalisti s Friedrichom Adlerom na čelu naći vlastiti put koji ide između oktobarske revolucije i socijalsocijalističke kontrarevolucije u Njemačkoj, između Druge, socijalističke i Treće, komunističke, internacionale.

Kongres ujedinjenja socijaldemokratskih partija i organizacija kao i sindikata održan je u Beogradu od 20. do 23. travnja 1919. U raspravama na Kongresu ispoljile su se znatne razlike oko programa i taktike nove partije. Komunisti su se zalagali da ujedinjena partija nosi ime Komunistička partija po uzoru na RSDRP (b), koja je na Lenjinov prijedlog u ožujku 1918. promijenila svoje ime u Ruskou komunističku partiju (bolševika) – (RKP (b)). Oni bi se zalagali da Kongres usvoji program i taktiku RKP (b) jer bi se samo na taj način osigurala u novoj partiji dosljedna komunistička orijentacija. Komunisti su na prvom kongresu ostali u manjini. Centrumaši, koji su smatrali da su komunističkom dijelu međunarodnog radničkog pokreta otvorene velike perspektive i da postoji mogućnost skore svjetske socijalističke revolucije u kojoj bi Jugoslavija i njeni narodi odigrali značajnu ulogu, išli su s komunistima, ali su im za podlogu ujedinjenja naturili svoju političku platformu koja je bila u osnovi maksimalni Erfurtski program njemačke Socijaldemokratske partije. Već znamo da je SDPNJ u toku rata, dajući podršku nacionalnoj buržoaziji, spremno i iznenađujuće izdala, a 1918. i 1919. sudjelujući u gušenju proleterske revolucije, potvrdila činjenicu da za nju sudbina nacionalističke Njemačke znači više od Erfurtskog programa i krajnjeg socijalističkog cilja. Naziv Socijalistička radnička partija Jugoslavije (komunista) i njeno stupanje u Treću internacionalu, rezultati su postignutog kompromisa. Iako su ušli u SRPJ (k) za centrumaše je komunizam bio stvar budućnosti, a socijalsocijalizam i nacionalistička sitnoburžoaska struja dio radničkog pokreta. Za njih je ideal držati se između »komunističkog radikalizma« i »socijaldemokratskog nacionalističkog oportunitizma«. Uzor im je Karl Kautsky koji je 1916–1917. napustio reformističku većinu u njemačkoj Socijaldemokratskoj stranci i osnovao posebnu »marksističku« Nezavisnu socijaldemokratsku stranku.

U nastavku rada partijskog kongresa 23. travnja održan je kongres sindikata na kojem je prisustvovao 431 delegat. Strokovna komisija Slovenije odbila je

sudjelovanje na Kongresu. Isto tako na Kongresu nije bilo Općeg radničkog saveza za Hrvatsku i Slavoniju i dvije-tri sindikalne organizacije iz Vojvodine. U ujedinjeni sindikalni pokret ušli su u cjelini sindikalni pokreti Srbije, Bosne i Hercegovine, Dalmacije, Karle sindikalnih organizacija Hrvatske i Slavonije, sindikalne organizacije Vojvodine, Makedonije i Crne Gore i željezničari iz Slovenije. Nova centralna sindikalna okupila je oko 210 tisuća organiziranih radnika. Izvan ujedinjenih sindikata ostalo je oko 25.000 organiziranih radnika: 12.000 iz Strokovne komisije Slovenije, 3500 iz Općeg radničkog saveza Hrvatske i oko 10.000 iz Saveza bankarskih činovnika Hrvatske, Slavonije, Srbije i Vojvodine.

U odnosima između sindikata i Partije postoji, govorilo se u referatu, jedinstvo pokreta.

O rezoluciji, koja je jednoglasno usvojena, piše:

»Glavni organi Socijalističke radničke partije Jugoslavije (komunista) i Centralnog radničkog sindikalnog vijeća Jugoslavije jesu zajednički organi cjelokupnog pokreta partijskog i sindikalnog pravca.«

Odnosi između Partije i sindikata, koji su postavljeni u rezoluciji, došli su do izražaja i u Statutu Socijalističke radničke partije Jugoslavije (komunista): »Svi organi Partije dužni su održavati što tješnje veze i energično pomagati razvici sindikalnog pokreta. Da bi veza bila potpuna, birat će Uprava Centralnog sindikalnog vijeća u Centralni izvršni odbor i Partijsko vijeće svoja dva člana, a Partijsko vijeće u Upravu Centralnog sindikalnog vijeća dva člana. Zajednička sjednica Partijskog vijeća i Uprave Centralnog sindikalnog vijeća čini Centralnu instancu koja odlučuje o svim općim klasnim, privrednim i političkim akcijama proletarijata. Ovakva veza uspostaviti će se između pokrajinskih izvršnih odbora i pokrajinskih sindikalnih vijeća. Mjesne organizacije ući će zajedno sa sindikalnim organizacijama u mjesna vijeća.«³³

U pravilima Centralnog radničkog sindikalnog vijeća Jugoslavije u čl. 9 predviđa se mogućnost sazivanja sindikalnog i partijskog kongresa u isto vrijeme ako se oba rukovodstva s tim slože. Pored toga, ako to delegati usvoje, »oba kongresa mogu raditi s istim delegatima«.

Na kongresu se raspravljalo i o internacionalnoj pripadnosti sindikata, pa je riješeno da CRSVJ pristupi Komunističkoj internacionali, koja je mjesec dana prije toga bila formirana. Crvena sindikalna internacionala bila je u to vrijeme samo sekcija Komunističke internacionale.

Poslije Kongresa ujedinjenja i stvaranja Socijalističke radničke partije Jugoslavije (komunista) i Centralnog radničkog sindikalnog vijeća Jugoslavije, Opći radnički savez (ORS) održao je 31. kolovoza i 1. rujna 1919. svoju Glavnu skupštinu. Sindikalne podružnice ORS-a koje su uprkos svojim desničarskim vodama poslale svoje delegate na Kongres ujedinjenja predložile su rezoluciju u kojoj se traži da ORS

³³ Istorijski arhiv KPJ, II, Beograd 1949, str. 18.

sredi svoje odnose s ujedinjenim sindikatima i uđe u sastav CRSVJ. U rezoluciji desnice izjavljuju da je Opći radnički savez spreman kooperirati i ujediniti se sa CRSVJ ako ovaj prekine svoje statutarne veze i odnose sa SRPJ (komunisti). Rezolucija desnice dobila je 214 glasova, a rezolucija ljevice 64 glasa. Svi komunisti izbačeni su iz uprave ORS-a, a čitave podružnice ORS-a prelazile su u sastav CRSVJ. »Tako su« – kaže V. Korać – »konačno i formalno, nastala dva fronta u sindikatima... dva neprijateljska tabora.« ORS je do kraja 1919. godine pao na svega 2000 članova. Na glavnoj Godišnjoj skupštini 23. svibnja 1920. ORS je izmjenom pravila proširio svoje djelovanje na čitavu Jugoslaviju. Proglasio se zemaljskom centralom za sve najamne radnike bez obzira na struku. Na proširenom plenumu ORS-a koji je održan 8. kolovoza 1920. godine sudjelovali i predstavnici desnih socijalista iz Vojvodine i Bosne. ORS tada tvrdi da ima 30 podružnica i 7500 članova. U usvojenju rezoluciji odlučuje da prijeđe na stvaranje industrijskih saveza kao sastavnih dijelova ORS-a Jugoslavije. Preko svoje

i građanske štampe ORSJ se deklarira kao zemaljska centrala amsterdamskog reformističkog pravca. Da bi umanjili značenje svog poraza na političkom planu osnivanjem Socijalističke radničke partije Jugoslavije (komunisti), održana je 21. i 22. VI 1919. u Novom Sadu konferencija socijaldemokratske desnice na kojoj je donesena odluka da se osnuje Socijaldemokratska stranka Jugoslavije u koju su pristupili desničari iz SDS Hrvatske i Slavonije, iz Jugoslavenske socijaldemokratske stranke Slovenije i desničari Socijaldemokratske partije Vojvodine. U Izvršni odbor ušli su po tri izaslanika iz sve tri desničarske grupe. Na konferenciji su usvojeni u pogledu taktike stavovi međunarodnog reformizma. Iako su ORS i Socijaldemokratska stranka Jugoslavije bili brojno i organizaciono beznačajni prema ujedinjenom političkom i sindikalnom pokretu, oni su predstavljali veliku opasnost jer su zadržali u svojim redovima stare socijaldemokratske kadrove s velikim političkim i sindikalnim iskustvom, pa su predstavljali potencijalna žarišta reformizma u radničkoj klasi.

STVARANJE REFORMISTIČKE PARTIJE I SINDIKATA

Centrumaši kao reformistička opozicija u KPJ i sindikatima

Drugi kongres Komunističke partije koji je održan u Vukovaru od 20. do 24. lipnja 1920. utvrdio je da je Partija stekla simpatije ogromne većine jugoslavenskih radnika, da svakim danom postaje sve veća snaga, da raste broj partijskih, sindikalnih i omladinskih organizacija i njihovih članova, da se revolucionarno vrenje u zemlji nastavlja izbijanjem novih seljačkih pobuna i velikih radničkih štrajkova, održavanjem mnogobrojnih protestnih zborova protiv neriješenosti krupnih političkih i socijalnih problema u zemlji. Na općinskim izborima u proljeće i ljeto, 1920. u Hrvatskoj, Crnoj Gori, Srbiji i Makedoniji dobila je većinu glasova u gradovima i industrijskim centrima (Beogradu, Zagrebu, Nišu, Skoplju). Generalni štrajk željezničara obuhvatio je više od 50.000 radnika. Buržoazija, koja je uporno radila na konsolidaciji svoga vladajućeg sistema najsurovije guši generalni štrajk željezničara zavodećim opasnoćom stanja i prijetnjom suda, militarizacijom željeznica, masovnim zatvaranjima i pucanjem na štrajkaše. Na Zalaškoj cesti u Ljubljani ubijeno je 14 i ranjeno 70 osoba. Ponovno zabranjuje proslavu Prvog maja, zatvara radničke domove, suspendira komunističke općinske uprave i zatvara općinske odbornike komuniste. Klasna borba u zemlji se zaoštrava. Komunisti u takvim uvjeti-

ma nisu mogli imati povjerenja u buržoasku zakonitost. Već se prije Drugog kongresa smatralo da je potrebno stvarati paralelno ilegalne organizacije i aparate partije, pojačati propagandni rad u vojsci, dati prvorazredno značenje komunističkom radu na selu i među nacionalno potlačenim narodima. Iz sindikata, ženskog i omladinskog pokreta smijeniti stare kolebljive vođe, koji nisu raskinuli s ideologijom II internacionale i koji su se pred nastalom terorom buržoazije odricali proleterske revolucije. Osobita slabost bila je nedisciplina. Centralizacija u Partiji nije bila izvršena, pa su oblasni komiteti u Beogradu, Zagrebu i Sarajevu imali široku slobodu djelovanja i samostalnost u ostvarivanju partijske linije. U njihovim organima često se odstupalo od njezinih općih stavova. *Radničke novine* u Beogradu i *Radnički list* u Novom Sadu drže se komunističkih nazora. *Glas slobode* u Sarajevu imao je polukomunistički karakter. *Oslobođenje* u Splitu bilo je puno anarhosindikalističkih tendencija a *Nova istina* u Zagrebu, pod redakcijom dra M. Radoševića držala se otvoreno socijaldemokratskog pravca. Nesklad se javljao i u drugim odnosima. Na općinskim izborima u Hrvatskoj i Slavoniji partija je u ožujku 1920. godine istupila s dva programa: s tezama o općinskim izborima u posve komunističkom duhu, koje je izradio Izvršni komitet u Beogradu; sa socijaldemokratskim izbornim programom, koji je izradio Oblasni komitet u Zagrebu, u

kojem su centrumaši imali većinu. U sindikatima je sporo napredovao proces ujedinjavanja sindikalnih saveza.

Nesklad je osobito pojačavala činjenica što je vlada uporno gonila vodeće komuniste, pa su na njihova mjesta u Partiji i sindikatima dolazili centrumaši. Osim toga, mnogi, koji su se na beogradskom kongresu predstavljali radikalnima, skrenuli su pod pritiskom reakcije udesno.

Vukovarski kongres trebao je da zauvijek raščisti s političkim i organizacionim slabostima Partije. Poučeni praksom stečenom u borbi s vladinom reakcijom i organizacionim slabostima unutar Partije, komunisti su na Vukovarskom kongresu branili stav potpunog i bezuvjetnog pokoravanja odlukama I kongresa Kominterne, deklaracije Izvršnog komiteta Kominterne i potpuno prihvatanje razolucije I balkanske komunističke konferencije u Sofiji.

Kongres je donio novi Statut koji predviđa da Partija mora biti izgrađena na principima demokratskog centralizma. U prilikama zaoštrene klasne borbe ona je mogla da ispuni svoju dužnost samo ako bude organizirana što više centralistički, ako u njoj bude vladala željezna disciplina, ako njen partijski centar bude uživao povjerenje partijskog članstva, odgovarajući autoritet i najšira ovlaštenja. Novi program usprkos svojim nedostacima označavao je odlučnu pobjedu nad reformističkim političkim i idejnim nasljedem. U njemu su izložene marksističke ideje i političke osnove Partije, zatim i njezin najvažniji cilj: rušenje kapitalističkog poretka revolucionarnim putem i stvaranje sovjetske republike Jugoslavije. Kongres je izmijenio ime SRPJ (K) u Komunistička partija Jugoslavije nastojeći da svakom radniku bude jasna razlika između starih socijalističkih partija koje su izdale osnovne interese radničke klase i nove Komunističke partije. Da bi se osigurala svakodnevna komunistička propaganda i agitacija, štampa treba da se nalazi u rukama Partije i sindikata i uređivat će je komunisti koji su pokazali odanost interesima proleterske revolucije. Zato sva štampa treba da bude podređena Centralnom komitetu Partije da ne bi, zloupotrebljavajući svoju samostalnost, vodila antipartijsku politiku. U Centralni komitet i sve važnije centralne ustanove izabrani su komunisti koji su se još prije Kongresa javno i nedvosmisleno izjasnili za prijedloge programskih dokumenata koje su predložili komunisti.

Vukovarski kongres potvrdio je liniju Partije prema sindikatima onako kako ju je postavio Kongres ujedinjenja. Sindikalni savezi moraju se pridobiti za ideju komunizma. Treba energično tražiti od njih da raskinu s Amsterdamskom internacionalom. Od članova Partije u sindikatima zahtijeva se podvrgavanje njihovog društveno-političkog rada interesima revolucionarne propagande i agitacije.

Protiv novog programa Partije, promjene naziva, akcionog programa, odnosa Partije i sindikata, vodili su centrumaši organiziranu borbu. Oni su u pretkongresnoj diskusiji nametnuli partiji raspravu o na-

puštanju oštre borbene linije i ublažavanju borbenih akcija da bi izbjegli represalije buržoazije. Kod toga su se centrumaši pozivali na primjere u zemlji, poraz štrajka željezničara, na opadanje revolucionarne plime u međunarodnom opsegu, na poraze proleterskih revolucija u Mađarskoj i Bavarskoj. Na njihovo držanje utjecalo je mudrovanje i taktiziranje austrijske socijalne demokracije, Nezavisne stranke Njemačke i engleske Nezavisne laburističke stranke koje su istupale s idejom osnivanja nekomunističke socijalističke internacionale. Ideja se pravdala tim što su socijal-demokratske partije desnice ponovno oživjele rad Druge internacionale. Niz socijalističkih partija, zbog neprijateljskog raspoloženja svoga članstva prema Drugoj internacionali koja se u ratnim teškoćama neslavno odrekla svojih principa, obijale su ujedinjenje sa socijalsocijalističkim partijama. U Treću, komunističku internacionalu koja je predstavljala privlačnu snagu za članstvo tih socijalističkih partija, njihova vodstva nisu htjela ući. Nova internacionala trebalo je da utječe na Drugu internacionalu, na postavljajući radikalniji zahtjeva i iniciranje borbenosti, a na Komunističku internacionalu ona bi utjecala u pravcu stišavanja, vraćanja na stari, tradicionalni pravi put radničkog pokreta.

I centrumaši u Jugoslaviji pozivali su KPJ da se vrati na pravi put s kojeg je skrenula. Partija se, tvrdili su oni, okrenula licem preko granice, očekujući oslobođenje od Crvene armije, pa sve više kida veze s problemima svoje zemlje. Zanemarena su pitanja od životnog interesa narodnih masa. Za Partiju kao da ne postoji agrarno pitanje (koje interesira milijune seljaka), privredna obnova, narodna ishrana, skupocina. Ona se ne interesira za političko uređenje države, za politička prava i slobode. Da je KPJ koristila svoje velike političke autoritet koji je naslijedila iz svoje političke prošlosti, iz svoga proturatnog držanja i da je imala u sebi više političke zrelosti, ona bi bila politička sila prvog reda, vikali su na sva usta centrumaši. Na Kongresu je Živko Topalović u svom referatu o Akcionom programu KPJ polemizirajući s referatom Živka Jovanovića sve to ponovio, pa je dalje tvrdio da je najveći broj uglednih prvaka Partije uhvatila revolucionarna hipnoza, uspjesi oktobarske revolucije digli su ih u zračne visine, odvojili od aktualne političke djelatnosti smatrajući ih zabludama prošlosti. Svi su se usmjerili k revoluciji, o njoj misle, sanjaju, pišu i govore. Svi su protiv sitnog rada u organizacijama, malih štrajkova, učešća u izborima, svi očekuju proletersku diktaturu – sovjete. Ta se revolucionarna hipnoza pretvara u veliku opasnost koja može dovesti do političke paralize, teških razočaranja partijskih pristalica koji očekuju revoluciju, a doživljavaju neuspjeh, jer buržoazija sve klasne bitke proglašava političkim buntom, pa protiv njih nastupa nemilosrdnom surovosti svega svog vladavinskog aparata. Topalović je dalje tvrdio da u Jugoslaviji, koja je na niskom stupnju kapitalističkog razvika, u kojoj zemljoradnja i zanatstvo prevladavaju nad gradskom privredom, nema prave revolucionarne

snage najamnog proletarijata grada i sela. Te snage su nedovoljno razvijene, pa nisu u stanju za neposredni cilj svoje borbe postaviti osvajanje političke vlasti. Za revolucionarno djelo konačnog oslobođenja... ostvarivanje komunizma putem diktature proletarijata, sitni vlasnici u gradovima i na selu ne mogu nadoknaditi nedostatak pravog proletarijata. Revolucionarna inicijativa u razvoju svjetske socijalne revolucije ne može ići preko Balkana pa ni preko Jugoslavije, jer za neposrednu revolucionarnu djelatnost u balkanskim zemljama manjka zdrave i snažne KP i ujedinjeni sindikalni pokret. Što se tiče Jugoslavije u njoj postoji mogućnost da se brane tekovine oktobarske revolucije i izvode dogovorene akcije internacionalnog karaktera. Međutim KPJ potčinjava zadatke radničke klase u Jugoslaviji svojim internacionalnim dužnostima. Treba li interes svjetske revolucije ostvarivati bez obzira na žrtve radničke klase u Jugoslaviji? Ne može se iz vrhova komande Internacionalne zapovjediti jednoj partiji kao izabranjoj četi da pođe i pogine. Ni politika Internacionalne ne smije počivati na golim riječima i proglasima. Besmislena je svaka politika koja traži više nego što se može dati. Političko šarlatanstvo je zadatak koje neke partije postavljaju na internacionalnom i nacionalnom planu, a da ne postoje za to potrebne i dorađene snage. Masovne žrtve koje se traže vode radničku klasu katastrofi. Doprinos razviku svjetske revolucije daje svaka partija prema svojoj snazi. Mladi komunisti misle da je mudrost poletjeti, potrcati, žrtvovati se. Zadatak im je, zapravo, da ostvare komunizam u svojoj zemlji. Taj se cilj može ostvariti samo u velikoj internacionalnoj zajednici solidarnosti. Jugoslavenski proletarijat ostvarit će revoluciju naslanjajući se na proletarijat razvijenih zemalja srednje Evrope i Italije. Internacionalna mora dobro poznavati prilike u pojedinim zemljama. Zato u njenom centru treba da uvijek sjede predstavnici zemalja njenih članica. O svim međunarodnim akcijama koje treba poduzeti, Internacionalna se mora dogovoriti s partijama koje te akcije treba da ostvare.³⁴

Živko Topalović u kritici ne vodi računa o činjenici da su komunističke partije što su ušle u III internacionalu i naglo se razvijale, pokazale jako internacionalističko obilježje, mnogo jače nego stare socijaldemokratske partije. Sve članice komunističke internacionalne priključile su se dobrovoljno Lenjinovom programu. Program je polazio od uvjerenja da će se konačna pobjeda nad kapitalizmom izvojevati akcijama revolucionarnih snaga u naprednim zemljama. Izvršni biro Kominterne imao je pravo miješanja u unutrašnje poslove komunističkih partija kao vođa internacionalnog revolucionarnog proletarijata. To nije bilo vezano ni za kakve nacionalne interese već je polazio u potpunosti od internacionalnih principa koje su komunističke partije dobrovoljno utvrđivale, ili se s njima solidarizirale. Treća internacionala vo-

dila je bitke na život i smrt s međunarodnom kontra-revolucijom, vjerujući da je svjetska revolucija na samom pragu. To je slučaj i kod jugoslavenskih komunističara. Zato i nisu bili protivnici centraliziranog rukovođenja koje se tek kasnije, u izmijenjenim međunarodnim uvjetima, pokazalo štetnim.

Posebno je od centrumaša bio napadan proglas Izvršnog biroa III internacionala kojeg je potpisao predsjednik G. Zinovijev. Prema njemu, na Balkanu i u Jugoslaviji, komunističkim partijama nije teško izvesti revoluciju jer su države i privreda slabe, narod nezadovoljan.

Pored deklaracije Živka Topalovića, dao je svoju deklaraciju i Dragiša Lapčević koji se predstavio kao pripadnik stare predratne srbijanske socijalne demokracije. On je citatima Marksa i Engelsa branio program i poglede Srpske socijaldemokratske partije, istupio protiv Kominterne, protiv socijalne revolucije, diktature proletarijata i založio se za ostvarenje minimalnog programa usvojenog na Prvom kongresu partije i za demokraciju. M. Radošević, vodeća glava hrvatskih centrumaša, pisao je uoči Vukovarskog kongresa: »Za vladavine Narodnih Vijeća 1918. postojala je kod nas u listopadu mogućnost zahvatiti političku vlast u zemlji u svoje ruke, proglasiti diktaturu proletarijata i postaviti se kao svjesna manjina na čelo besvjesnih širokih seljačkih masa. Ta je mogućnost policijskom i vojničkom konsolidacijom naše buržoazije danas minula. Ono što je prošlo ne vraća se. Naša je dužnost misliti na ono što postoji i što će doći, a ne na ono što je bilo.«³⁵ Na Vukovarskom kongresu istupili su zagrebački centrumaši, sindikalni funkcioneri s posebnom deklaracijom u ime Saveza građevinskih radnika, drvodjeljskih, kovarskih, živežarskih, odjevnih, topografskih, trgovačkih, kožarsko-prerađivačkih i saobraćajno-transportnih u kojoj se traži odvajanje KPJ od sindikata. S tom deklaracijom solidarizirali su se 24. lipnja u Vukovaru i članovi Pokrajinskog sindikalnog vijeća za Hrvatsku i Slavoniju koji su se nalazili na Vukovarskom kongresu kao delegati. Bilo je jasno da je deklaracija i izjava solidarnosti delegata Pokrajinskog sindikalnog vijeća, svjesno spreman politički i sindikalni rascjep. O držanju Pokrajinskog sindikalnog vijeća na Kongresu KPJ, raspravljala je 4. srpnja 1920. plenarna sjednica. Rezoluciju centrumaša da »Odluke Komunističke partije Jugoslavije ne smatra ovo Vijeće obvezatnim... Do odluke II sindikalnog kongresa ovo Vijeće ne prihvaća zajedničko djelovanje sa Komunističkom partijom Jugoslavije...« plenum nije prihvatio. Centrumaši su ubrzo izgubili bitku u svim sindikalnim savezima, vijećima i podružnicama. Već u drugoj polovini kolovoza nisu mogli istupiti na javnim zborovima zbog ogorčenja radnika koji su bili revoltirani njihovom izdajom. Izdavanjem odluka Vukovarskog kongresa, stvorena je treća radnička partija koja zadržava ime Socijalistička radnička partija (komu-

³⁴ Usporedi: Živko Topalović: Akcioni program KPJ, str. 1-55. Beograd 1920.

³⁵ Nova Istina, Zagreb 2. VI 1920.

nista), a u *Novoj istini* napada odluke kongresa. Kada su 3. rujna 1920. isključeni iz partije hrvatski centrumaši pokreću svoj list – *Slobodnu riječ*. Poslije njih u listopadu 1920. srpski i bosanski centrumaši izdaju jedan manifest u obliku brošure, u kom nastupaju protiv odluka Vukovarskog kongresa kao partijska opozicija, zbog čega su isključeni iz KPJ.

Poslije izbornih pobjeda 28. studenoga 1920. kada je KPJ dobila 59 poslaničkih mandata i zauzela treće mjesto po broju poslanika u Ustavotvornoj skupštini, te Husinske bune rudara i s tim u vezi poziva CRSVJ na opći generalni štrajk solidarnosti, donijela je vlada 30. prosinca nezakoniti ukaz Obznanu, kojom su stavljene izvan zakona, pored Komunističke partije i CRSVJ, i sve sindikalne organizacije što su se nalazile u njegovom sastavu. Udar režima bio je praćen surovim obračunom, ne samo s organizacijama KPJ i revolucionarnim sindikatima, već s čitavom radničkom klasom i njezinim, kroz borbu izvojevanim, tekovinama. Obznana se izvršavala do 23. svibnja 1921. godine kad je ponovno dozvoljen rad pod uvjetom da prekinu svoje političke, idejne i statutarne odnose s KPJ. Ali već 28–29. srpnja 1921. zbog atentata na regenta Aleksandra i ministra unutarnjih poslova Milorada Draškovića, izvršena je nova generalna zabrana sindikata, a 1. kolovoza 1921. godine donesen je i Zakon o zaštiti države koji je onemogućavao da se revolucionarni sindikati obnove na staroj osnovi.

Osnivanje centrumaške Socijalističke radničke partije Jugoslavije s glavnim zadatkom borbe protiv komunizma

Uvođenjem Obznane desni socijalisti, a posebno centrumaši podigli su nevidenu hajku na odnose koji su postojali između Komunističke partije Jugoslavije i Centralnog radničkog sindikalnog vijeća. U pisanju i usmenju agitaciji željeli su centrumaši uvjeriti radnike kako sindikati ne bi bili zatvoreni da nije bilo statutarne povezanosti između KPJ i CRSVJ. Oni su tvrdili da je KPJ kriva za sve »zlo što je snašlo radničku klasu i sindikate« zbog svoga inzistiranja »da komandira s njima«. KPJ je kriva što je režim buržoazije pozatvarao tisuće radnika – članova Partije i aktivista iz sindikata. Ona je, tobože, kriva što se organizirani radnici tjeraju iz poduzeća, što se produžava radno vrijeme, ukidaju kolektivni ugovori, ne priznaju radnički povjerenici itd. CRSVJ krivo je zato što sada pod Obznanom nezaposleni radnici ne mogu primati sindikalne potpore. Uzalud sada komunisti moljaju da se dopusti rad CRSVJ, koje je po diktatu Partije vršilo za nju »crnačke« poslove, trčalo boso po žeravkama, plaćalo njene račune za izborne agitacije, za štampu i sl. »Komunisti su nanijeli radničkom pokretu ogromne štete i isto tako doprinijeli jačanju buržoazije.« Za snagu reakcije u svim zemljama ... nose krivicu komunističke partije. Zbog svega toga sindikati u Jugoslaviji, tvrdili su oni, moraju po svojoj

ideologiji biti antikomunistički. Taktika sindikata mora polaziti 1) od političke neutralnosti; 2) od sasvim ekonomskih akcija; 3) od sporazuma sa poslodavcima i izbjegavanja velikih štrajkova; 4) od priznavanja države kao arbitra između radnika i poslodavaca; 5) od borbe za uvođenjem ekonomske demokracije. Takav sindikat ne može biti član »Internacionalnog vijeća sindikalnih i proizvodnih saveza«, što je osnovan 15. VII 1920. godine u Moskvi od strane sindikata Rusije, Engleske, Italije, Španije, Jugoslavije, Bugarske, Francuske i drugih. Takav sindikat može samo biti u Internacionalnom sindikalnom savezu (ISS) čije je sjedište u Amsterdamu. Prema tome, obnova rada sindikata može se vršiti samo polazeći od tih osnovnih idejnih i taktičkih principa. Pošto je ISS nezavisan od svih političkih partija i daleko od svake partijske politike, sindikati u Jugoslaviji mogu biti samo njegovi članovi.

Takvim tvrdnjama bila je protkana čitava tadašnja centrumaška štampa i publikacije. Naravno, one nisu odgovarale istini, jer su ISS i Socijalistička radnička internacionala (SRI) bili, ustvari, jedno, budući da je ISS provodio politiku SRI i obratno. Reformističke zemaljske sindikalne centrale bile su uvijek najuže vezane za svoje socijalističke partije.

Da bi dokazali da jugoslavenski komunisti žele iskoristiti CRSVJ za obaranje postojećeg poretka, pozivali su se na proglas Komunističke internacionalne sindikatima, pa su između ostalog, navodili iz njega i to:

»Novi sindikalni pokret mora odbaciti sve otrcane stare rutinere. On mora težiti za direktnom, neposrednom borbom za diktaturom proletarijata i za sovjetsku vlast u zajednici s komunističkom partijom. On mora napustiti reformističko krpanje starih haljina kapitalizma« ...

Iz proglašenja osnivačkog kongresa Crvene sindikalne internacionalne citirali su:

»Internacionalno Vijeće Sindikalnih i Proizvodnih Saveza ne donosi buržoaziji svijeta mir, nego rat, i to je biće naše djelatnosti. Naš program je nasilno obaranje buržoazije, stvaranje diktature proletarijata, bezobzirna borba u internacionalnoj i nacionalnoj razmjeri i intimam, nerazdvojni savez sa Komunističkom internacionalom.«

Sve je to bilo praćeno neprekidnim podvlačenjem povezanosti CRSVJ sa zabranjenom KPJ i isticanjem sebe kao jedine snage, koja CRSVJ i njegove sastavne organizacije može odvojiti od KPJ i izvući ispod njegov utjecaja. Naravno, sva ta kampanja bila je praćena razbijačkim akcijama. Poslije neuspjelog pokušaja da ovladaju cijelim sindikalnim pokretom i pojedini sindikalnim savezima centrumaši su išli svjesno na njihov organizacioni raspjec, na stvaranje svojih posebnih reformističkih sindikata. Vladajući režim forsirao je te namjere nastojeći ih iskoristiti za sebe, da bi u njima našao svoje saveznike i stvorio uporište u redovima radničke klase. Namjera režima bila je da s pomoću socijalista čitav sindikalni pokret usmjeri u reformističkom pravcu. Stvaranje reformističke

centrumaške partije otpočelo je već izlaskom centru-maša iz Komunističke partije 19. prosinca 1920. godine uspostavljanjem Akcionog odbora i pokretanjem lista *Socijalist* 24. XII 1920. Do druge polovice mjeseca ožujka 1921. godine stvoreni su slični akcioni odbori u Nišu, Skoplju, Valjevu, Sarajevu, Vršcu, Zagrebački centrumaši, s dr Mijom Radoševićem na čelu, nastavili su djelovanje pod imenom Socijalistička radnička partija (komunista). Iz naziva su poslije donošenja Obznane riječ »komunistički« brisali. Zato se u Hrvatskoj nisu ni osnivali posebni akcioni odbori. U ime beogradskog i sarajevskog akcionog odbora otputovala je 19. veljače 1921. godine posebna delegacija na bečku internacionalnu konferenciju na kojoj je bila formirana tzv. »II. 1/2 socijalistička internacionalna«. U ime hrvatskih centrumaša na konferenciji je sudjelovao Vladimir Bornemisa, a u ime slovenskih Etbstan. Poslije te konferencije, na kojoj je bilo osnovano Međunarodno radničko udruženje socijalističkih partija sa sjedištem u Beču, održana je 28. ožujka 1921. godine u Beogradu socijalistička zemaljska konferencija na kojoj je osnovana Socijalistička radnička partija Jugoslavije. Odlukom konferencije, umjesto lista *Socijalist*, pokrenut je novi organ te stranke – *Socijalističke radničke novine*. Na beogradskoj konferenciji ujedinili su se samo centrumaši Srbije, Vojvodine, Bosne i Hercegovine. Hrvatski i slovenski centrumaši ostali su izvan nje. Na konferenciji su se centrumaši željeli prikazati nasljednicima starih socijaldemokratskih partija, deklariraju se kao čisti marksisti, pa s tim u vezi napadaju komunizam kao lijevo, a reformizam kao desno skretanje. Dajući ocjenu duhovne i organizacione podijeljenosti, koja je nastala u jugoslavenskom radničkom pokretu, Zemaljska konferencija vidi uzrok u nedostatku modernog proletarijata bez kojeg nema modernog marksističkog socijalizma. Predratni radnički pokret, koji je usvojio socijalizam, gotovo je fizički bio uništen. Nove mase proletarijata koje su ušle u radnički pokret još nisu dobile određeni klasni položaj. Nejasan socijalni položaj »stvara nejasnu, neodređenu, neklasnu ideologiju. Buntarstvo, nacionalni boljševizam, anarhizam, reformizam – to su samo pojedinačne manifestacije historiske i političke nerazvijenosti našeg proletarijata. Ovakvo ocjenjivanje situacije u jugoslavenskom radničkom pokretu, po našem mišljenju, treba da bude polazna tačka naše cjelokupne djelatnosti«.

Budući da su okrivili komuniste da su oni uvukli te mase raznih nezadovoljnika, klasno neopredijeljenih, različitog socijalnog sastava u partiju i sindikate, istakli su centrumaši da je, na njihova pleća starih, čistih marksista, pala historijska dužnost da stvore čistu radničku marksističku partiju. Preuzimajući je i ističući pri tom svoju skromnost, pisali su: »Kada mi tu dužnost vršimo, mi to ne činimo ni kao mesije ni kao milosrdni spasioči radničkog pokreta i radničke klase. Mi tu dužnost vršimo kao ljudi koji imaju jedno

uvjerenje, koji za to uvjerenje rade i koji se ujedinjuju u jednu partiju da što uspješnije rade za svoje gledište.«³⁶

Konferencija je označila Socijalističku radničku partiju Jugoslavije kao kristalizaciju centar. Doktor Nedeljko Košanin u svojoj uvodnoj riječi rekao je: »Ratna bujica je zatrpala i zamutila kristalno čist izvor socijalizma. Umesto bujice reke koja gigantskom snagom slama kosti kapitalizma, proletarijat je posle rata postao paralitičar. Ratom su partije razdrobljene i razbijene, a proletarijat postao nemoćan. Pri tom je najveće zlo naša uzajamna borba.«³⁷

Sef nove partije dr Zivko Topalović ogradio se od toga da je nova partija reformistička, on ju je označio kao marksistički centar: »Nasuprot reformista koji misle da se društvo automatski razvija, kao kamen koji se valja niz brdo i koji mora doći u dolinu, tako i društvo do socijalizma bez klasne borbe i bez saradnje ljudi, mi ističemo klasnu borbu kao važan motor društvenog razvika. Nasuprot drugoj krajnosti, nasuprot komunistima, koji misle da se društvo ne razvija po izvesnim zakonima i da ti zakoni volji ljudi postavljaju granice, već da se sve može samo kad se hoće, čak da sve može jedna odlučna manjina, mi ističemo ekonomsku uslovljenost svake političke i borbene delatnosti.«

O istoj temi govorio je i Dragiša Lapčević: »Ne sadrjna s buržoazijom i ministerijalizam, već čisto revolucionarna klasna borba bez kompromisa. Ne razvodnjavanje klasnog radničkog pokreta neklasnim elementima i neklasnom ideologijom, već čist, samostalan proleterski pokret, koji je najjači kad je sam, kad je oslobođen onih društvenih slojeva koji u njega ne spadaju.«

U referatu Načela i program partije kaže se:

»Mi za načela svoje partije proglašavamo ona ista načela, koja smo usvojili još pre gotovo dvadeset godina, kad smo osnovali Srpsku socijaldemokratsku stranku, koja je imala i bosanske socijaldemokratske i vojvođanske i hrvatske i slovenačke i sve socijalističke partije sveta. Ta načela su zajednička svima socijalistima, kojima je Karl Marks bio učitelj. U njima se izlažu novi zakoni života i razvika kapitalističkog društva. Primajući u potpunosti ova načela naša Socijalistička Radnička Partija Jugoslavije neposredni je nasljednik naših predratnih i posleratnih socijaldemokratskih i socijalističkih partija u Jugoslaviji.«³⁸

O pitanju internacionalnih veza i pripadnosti misle:

»Sve naše predratne partije koje sačinjavaju našu sadašnju zajedničku partiju bile su članovi predratne, jedinstvene Internationale. Zbog nesocijalističkog, neinternationalnog držanja velikog dela radničkih partija za vreme rata ta je internacionalna zajednica stvarno propala. Ostale su samo olupine, u koje su se okupile posle rata reformističke partije. Naše

³⁶ *Socijalist*, br. 59, od 27. III 1921.

³⁷ *Ibid.*, broj 60, od 29. III 1921.

³⁸ *Socijalističke radničke novine*, broj 64, od 2. IV 1921.

partije su postepeno i formalno istupile iz takozvane II Internacionalne. Jednovremeno su one pomagale sve pokušaje za obnovu istinske proleterske Internacionalne.»

»Posle rascepa koji su desni i levi ekstremisti izvršili u gotovo celom svetu, u svim zemljama socijalističke marksističke partije ostale su van II i III Internacionalne. One nisu mogle da se priključe ni II Internacionali, koja je postala samo reformistička, ni III Internacionali, koja je posle svog drugog kongresa, postala samo internacionalna organizacija komunističke sekte. Pošto se najsvetsniji i najrazvijeniji deo svetskog proletarijata uverio da put do istinske proleterske Internacionalne ne vodi ni preko II ni preko III Internacionalne, on je pristupio osnivanju svoje Internacionalne zajednice, što je izvedeno na bečkoj konferenciji. Nalazeći se u istom položaju u pogledu internacionalnih odnosa kao i ostale socijalističke marksističke partije i grupe u svetu i imajući isto gledište kao i one, naš Akcioni Odbor zaključio je da naša grupa uzme učešća na bečkoj konferenciji...» Na njoj je bio zauzet stav »da je proletarijat upućen i da treba da koristi i čuva demokratiju u svojoj oslobodilačkoj borbi. Ali je konferencija u isto vreme, služeći se dosadašnjim istoriskim iskustvima, istakla da će buržoazija u najviše slučajeva, čim joj demokratija postane opasna, svim sredstvima sile pokušati da razbije demokratiju i da čistim nasiljem potuče proletarijat. I kad proletarijat imadne da bira između diktature buržoazije koja je uništila demokratiju i diktaturu proletarijata, on ima da se odluči za poslednju, s ciljem da opet uspostavi demokratiju, sada pojačanu ekonomskom pomoć proletarijata...»

... Tako je bečka konferencija zauzela marksističko gledište, po kome mi nismo ni za reforme ni za revoluciju pod svaku cenu, već prema držanju protivnika, prema interesima proletarijata, i sve u svoje vreme...»³⁹

Da se jugoslavenska buržoazija ne bi uplašila programa, ciljeva i taktike nove partije beogradska je konferencija naglasila da o preuzimanju vlasti od strane proletarijata u Jugoslaviji nema ni govora dok se kapitalizam ne razvije do visokog stupnja i dok proletarijat ne postane većina stanovništva.

Postavlja se pitanje zašto Socijalistička radnička partija (Hrvatske) nije ušla u jednoimenu novu partiju (Srbije, Bosne i Hercegovine). Na konferenciji je to rastumačeno ovako: »Što ovoga puta drugovi iz Hrvatske i Slovenačke nisu uzeli aktivnog učešća na konferenciji, i ako su zajedno s našim delegatima i njihovi predstavnici na Bečkoj Internacionalnoj Konferenciji usvojili odluke kojima je zadatka grupisanje i ujedinjenje proletarijata na podlozi revolucionarne klasne borbe, – razlog može jedino da leži u nesređenim i vrlo komplikovanim odnosima koji postoje u radničkom pokretu i celokupnom političkom životu u Sloveniji i Hrvatskoj.«⁴⁰

Nesređenost je zaista postojala. Hrvatski su centrušma već otpočeli pregovore o zajedničkim akcijama s desnim socijalistima koji su pripadali II internacionali. Oni sami nisu imali baš nikakve baze među radnicima, koji su ih prezešli kao razbijace još u vezi Vukovarskog kongresa Komunističke partije. Poslije donošenja Obznanе desni socijalisti u Hrvatskoj podjednako kao i centrušma čine najveće napore da iz zabrane revolucionarnih sindikata i Komunističke partije izvuku što više koristi za sebe. Sredinom siječnja 1921. vodili su s njima zagrebački centrušma pregovore o zajedničkim političkim istupima.

Stvaranje Socijalističke radničke partije za Srbiju, Vojvodinu, Bosnu i Hercegovinu i sprega hrvatskih centrušma sa socijalskimi bilo je praćeno borbom za utjecaj i nadvladavanje komunista u svim sindikalnim organizacijama.

Poslije stvaranja Socijalističke radničke partije Jugoslavije i lista *Socijalističke radničke novine*, prišli su socijalisti stvaranju svoga sindikalnog pokreta. Savez transportnih radnika i službenika Jugoslavije socijalisti su na zahtjev režima rasformirali. Savez privatnih namještenika, Savez grafičara i Savez metalških radnika istupili su iz CRSVJ. Dalji korak na toj liniji bio je osnivanje Glavnog radničkog saveza za Srbiju 22. svibnja 1921. i Glavnog radničkog saveza za Bosnu i Hercegovinu u mjesecu lipnju.

Da bi se vidjela fizionomija novih sindikata pod upravom centrušma treba pročitati manifest osnivačke konferencije Glavnog radničkog saveza Srbije. Manifest je napisao Dragiša Lapčević. Najbitnije u njemu je slijedeće:

»Naš sindikalni pokret se mora obnoviti na starim osnovama nepomirljive klasne borbe i u potpunosti slobodi koja mu je zakonom garantirana.

Do saziva opšteg zemaljskog Sindikalnog Kongresa, Glavni Radnički Savez će raditi i upravljati se po Pravilniku donesenom na Sindikalnom Kongresu u Kragujevcu 8. juna 1905. godine.

Glavni Radnički Savez će prikupiti oko sebe sindikalni pokret cele države Srba, Hrvata i Slovenaca i, u sporazumu sa svima sindikalnim organizacijama koje stoje načelno na njegovom stanovištu, pripremiti predlog novih pravila i rezolucija o sindikalnoj praksi i taktici, radi definitivnog odlučivanja na opštem Sindikalnom Kongresu, kojega će sazvati ovaj Glavni Radnički Savez.»

Platforma za ujedinjenje svih obnovljenih i novoosnovanih radničkih sindikalnih organizacija oko GRS-a bila je da »sindikati idu paralelno s političkom borbom radničke klase; paralelno, a ne zajednički. Kad ta paralelnost, a ne zajednica važi u normalnim prilikama u kojima postoji samo jedna radnička partija, koliko više to pravilo važi pod okolnostima kao što su ove sad, kad imamo tri radničke partije i kad je veliki broj radnika, uz to, pristalica buržoaskih partija! U ovakvim okolnostima je bezuslovna potreba radničke klase i njezinih uspjeha, sačuvati sindikalne organiza-

³⁹ *Socijalističke radničke novine*, broj 76, od 16. IV 1921.

⁴⁰ *Socijalist*, broj 60, 29. III 1921.

cije od unutrašnje partijske borbe, vrata sindikata otvoriti svima radnicima i zatvoriti svima partijama. Neka se partije između sebe glože i bore, neka se njihovi programi i taktike sukobljavaju, neka se zdravi partijski organizmi dižu a slabiji slamaју, – ali neka te borbe, ti sukobi i ta slamanja ne zahvataју sindikalne organizacije, neka one budu pošteđene i od lažnih spekulacija i od vratolomnih ludorija partija i partijskih eksploatata! Neka svaki radnik bude aktivan u partiji koju, po svom najboljem nahodjenju izabere kao predstavnik njegovog mišljenja, ali neka svoje partijske sporove svršavaju van sindikata i neka sindikalne organizacije, kao zajedničke organizacije koje nas kao klasu ujedinjuju i koje nam zaštićuju ne posredne klasne interese, i oni, i partije, i partijski eksploatanti poštede od partijskih kavg i od razaranja...

Ne dopuštajući nijednoj partiji da od sindikata napravi svoje političke satrapije,⁴¹ ne dozvoljavajući u sindikatima raspalјivanje partijskih borbi, ne dopuštajući unutra ni vlasničke »kontrolore« ni partijske eksploatante, sindikalni pokret ujedinjuje sve radnike u težnju da sindikalnom borbom zaštititi klasne interese najamnih radnika i radnica i iznudi kraće radno vreme, veće nadnice i bolje uslove rada. Moralno i materijalno uzdižući radničku klasu, sindikalni pokret je, tako, priprema i osposobljava za velike istoriske zadatke koji leže u nj o j, a ne na koje-kakvim reakcionarnim, mračnim slojevima, koje je istorija već bacila za leđa ili kojima je ona dodelila sudbinu da budu pregaženi.»

Pod tim »kojekakvim mračnim slojevima«, mislio je Lapčević na siromašne seljake zaostalih krajeva Kosmeta i ostale koje je povijest pregazila ili će ih pregažiti, a komunisti ih pod terminom »radni narod« ističu za svoje saveznike u revoluciji. Manifest tvrdi da taj radni narod, ustvari, nije revolucionaran već buntovno reakcionaran, pa ga buržoazija koristi protiv proletarijata za slamanje štrajkova. Ali taj bi »radni narod« znala buržoazija koristiti i u težim borbama jer bi u njemu mogla »raspirati divlju mržnju protiv radnika i učiniti taj n e z a d o v o l j n i «radni narod» najrvoločnijim svojim braniocem«. Prema tome i sindikati treba da budu čiste klasne organizacije, očišćene od klasno nerazvijenog, nepismenog seoskog lumpenproletarijata. U novim sindikatima ne smije se više dogoditi da se umjesto »metode borbe koji odgovaraju sindikalnim zadacima... preporučuju metodi koji nam osiguravaju ne uspeh, već poraze. Nama je preporučivano da najobičnije radničke štrajkove pretvaramo u opšte profesionalne, a lokalne u generalne, bez obzira gde će nas takva štrajkaška politika odvesti. Nama je govoreno da štrajkove pokrenute sa zahtevima ekonomskog karaktera i u smeru popravke našega položaja izmetnemo u neposrednu borbu oko zahvatanja političke vlasti«.

⁴¹ Pokrajina kojom upravlja satrap, okrutan i samovoljan poglavar, despot.

Toga više neće biti ako se iz novih sindikata izbaci partijska politika. Naravno, tako politične sindikate nije želјela ni jedna od postojećih socijaldemokratskih partija. One su, istodobno kad je donesen Zakon o zaštiti države, održale u Beogradu 2. kolovoza 1921. godine konferenciju na kojoj su uspostavile Socijalističku zajednicu.

Ujedinjenje sindikata reformističkog pravca u Savez radničkih sindikata Jugoslavije (Glavni radnički savez Jugoslavije 1922)

Budući da je zabranila cjelokupni sindikalni pokret 28. srpnja zbog atentata na ministra Milorada Draškovića, vlada je polovinom kolovoza 1921. godine dopustila nastavak rada samo onim sindikatima koji su pismeno izjavili da nisu pristalke komunističkog pokreta, da neće održavati nikakve odnose s KPJ i organizacijama u sklopu Kominterne, da će se priključiti Amsterdamskoj sindikalnoj internacionali i da neće djelovati u političkom pravcu. Koristeći te uvjete socijalisti su počeli stvaranje fiktivne uprave sindikalnih saveza, Mjesnih sindikalnih vijeća i mjesnih pododbora pojedinih sindikata kojima su policijske vlasti predavale sindikalne domove, prostorije, arhive i sindikalne knjižnice, kao i svu drugu imovinu revolucionarnih sindikata. Odmah poslije toga organizirana je u Zagrebu 4. i 5. rujna 1921. godine Zemaljska konferencija socijalističkih sindikalnih grupa i organizacija, na kojoj je donesena odluka da se izvrši ujedinjenje i formira Glavni radnički savez Jugoslavije nakon ujedinjenja socijalističkih partija u jednu, jer od stvaranja Socijalističke zajednice na jedinstvu socijalističkih partija, prestalo se raditi.

Kongres ujedinjenja svih socijalističkih partija u Socijalističku partiju Jugoslavije održan je 13. prosinca 1921. a ujedinjenje sindikalnih grupa reformističkog pravca u Glavni radnički savez Jugoslavije izvršeno je 7. i 8. siječnja 1922. godine u Beogradu.

Ujedinјavanje centuruma i desničara na političkoj i sindikalnoj platformi bilo je vrlo teško. Vitomir Korać u svojoj Povijesti iznosi: »Ni Obznana ni Zakon o zaštiti države nisu ni zabranјivati ni otežavali rad radničkim sindikatima, niti su protiv njih bili stvarno upereni... Obje ove zakonodavne mjere – prirodno – nisu bile zapreka radu i razvitku radničkih sindikata protukomunističke orijentacije, premda je bilo stvarnih poteškoća i sukoba, osobito s nižim i neiskusnim organima državne vlasti u pokrajini, koji nisu bili naučili da poznaju suptilne, premda duboke, razlike između komunističkih i nekomunističkih sindikata...«

Stvarne zapreke obnovi, ujedinjenju i napretku reformističkih sindikata bile su Koraću: »... Među-sobno podvalјivanje, falsifikovanje volje članstva, pravljenje umjetnih većina kod sjednica i kongresa, ... sve što je ... u predratnim radničkim redovima bilo nepoznato, sada je cvjetalo na sve strane. I ko se tim sredstvima služio, ne samo da nije bio osuđivan

i preziran, već je bio smatran za boljeg i sposobnijeg borca. Iskrenost, vjernost i lojalnost u međusobnim odnosima bila je zamijenjena podlošću, neiskrenošću, farizejstvom, neloyalnošću i onim duhom, koji se zove duh podvala. A i radnici, radnički funkcioneri naročito, priučeni na taj duh u međusobnim odnosima... tim su se metodom stalno služili. To je vazda, nužno, stvaralo trzavice i unutrašnje smutnje i smetnje obnovi nekomunističkih sindikata.⁴²

Druga smetnja usponu reformističkih sindikata sastojala se u tome – kaže Korać – što su desničari i centrumaši bili i ostali dvije duhovne orijentacije u istim sindikatima amsterdamskog pravca među kojima je carevalo nepovjerenje, mržnja i međusobna optuživanja. »Desničari su« – kaže on – »optuživali centrumaše, da su poletjeli za boljševicima, prihvatili njihove teorije, načela i taktiku.« To su dokazivali citatima šta su baš centrumaši govorili i radili tokom 1917–1920. godine. Optuživali su centrumaše, da su postali izdajice predratnih socijaldemokratskih pogleda, da su bili prihvatili boljševizam i tako pomogli da se upropasti radnički pokret u Jugoslaviji. I tek kad su uvidjeli poslije sukoba sa državom (od 1. V 1919) da nema ništa od boljševičke revolucije, da se mjesto položaja boljševičkih komesara može doći do krvavih glava i dugogodišnjih tamnica, i kad su uvidjeli, da ni uoči ove perspektive, komunisti ne popuštaju, kad se počelo šuškatii poslije izbora za konstituantu o iznimnim zakonskim mjerama protiv komunista, onda tek centrumaši neposredno uoči Obznane, za koju se već znalo da dolazi, službeno napuštaju – iz straha i kukavičluka – boljševičku partiju, koju su pomogli dići, izgraditi i ojačati. Kao što su ranije izdali socijaldemokrate, sada su izdali komuniste. Nakon ovih teških optužbi desničara protiv centrumaša – prirodno – došle su optužbe centrumaša protiv desničara. Desničari su za ljubav suradnje s buržoazijom i za ljubav ministarskih položaja stvarno izdali socijalizam još godine 1917–1919. i tako spriječili da se proletarijat ujedini već u prevratu 1918. godine, dok se Jugoslavija nije bila konsolidirala vojnički i policijski. Desničari su tako spriječili da proletarijat već 1918. nije uzeo vlast u šake i nije uveo diktaturu proletarijata koja bi naslanjanjem na revolucionarne pokrete u u Mađarskoj, Italiji, Bugarskoj, Rumunjskoj, Poljskoj i Njemačkoj dovela na vlast proletersku klasu u čitavoj Evropi. Desničari su krivi, što nisu odbacili ministerijalizam, i došli na beogradske Kongres ujedinjenja, pa spriječili, da boljševici dobiju većinu na Kongresu i da pomoću dra Živka Topalovića, Jove Jakšića, Filipa Filipovića i Triše Kacelerovića uvedu boljševičku diktaturu nad radničkim pokretom u Jugoslaviji. Oni – centrumaši – samo su iz taktike prišli Komunističkoj partiji, jer su htjeli iznutra, u partiji samoj, da svladaju boljševički pokret i taktiku.

Takve rasprave – prirodno – nisu koristile obnovi sindikalnog pokreta amsterdamskog pravca. Posrije-

di su bila dva pravca, dva gledanja na zadatke radničkih sindikata. I pokušaji za ujedinjenjem odmah, automatski izazivali su međusobno nepovjerenje i podmuku borbu...

No, ujedinjenje se nametalo nesuzdrživom silom. Kompromis se morao napraviti. Desničari su postavili platformu ujedinjenja. Ona je sadržavala glavna dva uvjeta: 1) Ujedinjenje političkih partija (dakle duhovno ujedinjenje) mora prethoditi sindikalnom ujedinjenju. Samo tako mogu izbjeći unutrašnje borbe, odnosno mogu ih lokalizirati i kanalizirati; 2) Ujedinjenje sindikata provoda se odmah poslije političkog ujedinjenja na ovoj osnovi: ORS ostaje sindikat taksativno nabrojanih industrija i struka i prihvaća se princip jedno poduzeće jedan sindikat.

Centrumaši su ovu platformu desničara odbijali – žali se Korać – pa su izradili jedan »Pravilnik centralnog odbora radničkih sindikata u Jugoslaviji«, koji su bez prethodnog sporazuma predložili sazvanoj sindikalnoj konferenciji u Zagrebu za 4. IX 1921. Osnovom pravilnika su već unaprijed sebi osigurali većinu u toj budućoj centrali, a bez obzira na faktičnu brojčanu snagu. No prirodno da je takva osnova – koja uz to nije ni prihvatila službeno amsterdamsku orijentaciju – naišla na otpor kod desničara...⁴³ Umjesto pravilnika pred pritiskom desničara prihvaćena je rezolucija u kojoj »Sakupljeni jednoglasno konstatiraju saglasnost u pitanju izgradnje potpunog ujedinjenja sindikalnog pokreta u Jugoslaviji na ovim načelnim temeljima:

a) pune nezavisnosti sindikata od vlasti svih pa i radničkih političkih partija; b) u međunarodnoj orijentaciji na pripadnosti sindikalnoj Internacionali u Amsterdamu.

Za postignuće ovog cilja sastavit će GRS, ORS i SK za Sloveniju, delegacijom od po tri člana, komisiju za pripravljanje sindikalnog ujedinjenja...«

»Ovom rezolucijom« – hvali se Korać – dobili su inicijativu po pitanju ujedinjenja u šake desničari.⁴⁴ Na prvoj sjednici komisije dne 5. i 6. X 1921. u Radničkom domu u Beogradu doneseni su slijedeći zadaci: »1) da sve tri institucije: GRS, ORS i SK na svim svojim konferencijama, zborovima, i skupštinama popularišu pitanje sindikalnog ujedinjenja u Jugoslaviji; 2) da sve tri instance smatraju sve one sindikalne organizacije, koje nisu usvojile njihovu internacionalnu orijentaciju Amsterdama, kao protivničke i da prema njima zauzimaju neprijateljski stav...«⁴⁵

Na kongresu sindikalnog ujedinjenja 7. i 8. siječnja 1922. u Beogradu stvorena je nova reformistička sindikalna centrala Savez radničkih sindikata Jugoslavije u koju je ORS ušao kao jedan sindikat. Pokrajinske sindikalne eksekutive postale su Glavni radnički savez (GRS) u Srbiji i Bosni i Stokovna komisija (SK) za Sloveniju. Statut nove

⁴³ Ibid., str. 216–218.

⁴⁴ Ibid., str. 219.

⁴⁵ Ibid., str. 220.

⁴² V. Korać: Povijest radničkog pokreta u Hrvatskoj i Slavoniji, II, str. 215–216.

sindikalne centrale priznao je ORS-u u čl. 11. sljedeći položaj: »Opći radnički Savez danas sa sjedištem centralne uprave u Zagrebu, reorganizira se u stručnu organizaciju industrijskih polukvalificiranih i nekvalificiranih radnika-ca. U njega ulaze radnici-ce tekstilne industrije, grube drvarske industrije (strugare – pilane i sl.), radnici drugih industrijskih grana kao papira, tutkala, sapuna, kemikalija, stakla, cementa i ostalih, koji nemaju svojih posebnih stručnih organizacija. U ovaj savez spada i organizovanje radnika svi-ju struka iz oblasti sa nerazvijenom industrijom i zanatima, kao što je Makedonija, Stara Srbija i Crna Gora, kao i radnici svih profesija u malim mjestima, koja po malobrojnosti profesije, ne mogu imati svoje posebne stručne pododbore. No pri prelazu ovih radnika u članstvo svojih profesionalnih saveza priznaju im se sva stečena prava. Prema tome i današnji Savez Fabričkih Radnika i Radnica, čija je centralna uprava u Beogradu, postaje sastavni dio Općeg Radničkog Saveza.

Ali reorganizacijom Općeg Radničkog saveza u Savez radnika industrijske i mješovite privrede, njegovi današnji Podsavezi, čije struke već imaju svoje stručne organizacije, istupaju iz ORS-a i priključuju se savezima svojih struka, ako su u sastavu SRSJ. Podsavez ORS-a – čija struka nema svoje posebne organizacije, ili ako ima, a ne prihvate ovaj pravilnik, proglasić se se za centralni savez svoje struke za čitavu zemlju.

Princip: jedna profesija – jedan sindikat, prenosi se i na: jedno poduzeće – jedan sindikat. Prema tome svako poduzeće u kome rade radnici-ce raznih profesija pripada onome sindikatu čije su profesije radnici u poduzeću najjače zastupani. A dotle dok se to i praktično ne provede, tarifnu i eventualno štrajkašku politiku u dotičnom poduzeću vodit će ona profesionalna organizacija koja u poduzeću ima najveći broj članova.«⁴⁶

S kim se to ORS ujedinio navodi sam V. Korać kad govori o centrumašima poslije Obznane »koji su se kao kakovi brodolomci uhvatili arhiva sindikata i Radničkih domova, koje im je predala državna vlast poslije rastjerivanja i ugušivanja boljševičkih sindikata. Tako su nastale one male mnogobrojne prividne organizacije centrumaških sindikata po Bosni i Srbiji koje, osim zvučnih imena, firma, pečata, sindikalnih arhiva i Radničkih domova često nisu imali ni toliko članova, da bi sastavili uprave i druge forume toga radničkog pokreta.«⁴⁷

Dalje kaže: »Od radničkih masa u Srbiji, Bosni i Hercegovini, smatrani su kao, »dezzerteri« i »izdajnici«... Preziranje masa još jače ih je pogodilo, kada su od policije isposlovali i dobili arhive, novac, domove, štamparije i ostalu vrlo znatnu imovinu bivšeg komunističkog pokreta i kada su ponovno zasjeli unutra kao da ništa nije ni bilo.«⁴⁸

Savez radničkih sindikata Jugoslavije imao je u svom sastavu (kad je stvoren) svega tri sindikalna saveza koji su brojili nekoliko hiljada članova. To su: Opći radnički Savez, Savez privatnih namještenika Jugoslavije i Savez metalskih radnika Jugoslavije. Savez grafičkih radnika nije ušao u novu centralu. Korać je imao pravo kad je tvrdio za ostale sindikalne saveze da su bili samo »firme i pečati«, bez centralnih uprava i pokrajinskih sekretarijata, bez mjesnih podružnica i sekcija po poduzećima, s jednim plaćenim funkcionerom u vrhu koji je kao u Gogoljevu romanu »Mrtve duše« vodio u saveznoj evidenciji stare, davno otpale članove kao aktivne. Novcem revolucionarnih sindikata kojeg je od policije takav savezni sekretar dobio (zajedno sa saveznom arhivom), plaćao bi općoj sindikalnoj instanci za određeni broj mrtvih duša, tobožnjih članova, propisanu kvotu. Vremenom je tako oživio velik broj patuljastih sindikalnih saveza s nekoliko desetina ili stotina članova.

Nasuprot reformističkom Savezu radničkih sindikata Jugoslavije, djelatnost zabranjenih revolucionarnih sindikata pod vodstvom Centralnoga radničkog sindikalnog vijeća Jugoslavije (CRSVJ), nastavili su Nezavisni sindikati. Osnovani su 14. rujna 1921. u Beogradu od 12 sindikalnih saveza koji su 1919–1921. bili u sastavu Ujedinjenih revolucionarnih sindikata Jugoslavije. Nezavisni sindikati stvoreni su kad je bilo očito da se ne može obnoviti djelatnost CRSVJ, a niti spriječiti razbijačku akciju reformista. Na spomenutoj Konferenciji bio je izabran Međusavezni sindikalni odbor Jugoslavije (MSOJ). Na Konferenciji što je održana 27. listopada 1921. godine, donesena su privremena pravila, upućen proglas radnicima i pokrenut list *Organizovani radnik* kao organ Nezavisnih sindikata. Obnova rada revolucionarnih sindikata od kraja 1921. godine vršila se u vrlo teškim uvjetima progona i nastalog rascjepa, borbe oko sindikalne imovine i otvorene sprege socijalista i policije u borbi protiv te obnove. Zemaljska konferencija Nezavisnih sindikata održana 27–29. siječnja 1923. godine u Beogradu promijenila je naziv svoje centralne instance MSOJ u Centralni radnički sindikalni odbor Jugoslavije (CRSOJ).

Između reformističkog Saveza radničkih sindikata Jugoslavije i Nezavisnih sindikata vodila se vrlo oštra politička borba. Savez radničkih sindikata brzo je bio pretvoren u privjesak Socijalističke partije. Sada su centrumaši, prije desno krilo radničkog pokreta, učinili sve što su mogli kako bi otupjeli revolucionarnu ostricu radničkog pokreta i tako što više pridonijeli konsolidaciji buržoaskog poretka, razvijenog ratom, valom revolucionarnog pokreta, političkih i ekonomskih borbi masa. Iz razvijenih kapitalističkih zemalja oni su uvozili revizionističke teorije, i u još većoj mjeri nego reformisti iz zapada, hvalili se svojom oportunističkom kontrarevolucionarnom praksom. Nezavisni sindikati osuđivali su njihov lakejštvu prema buržoaskim režimima, njihov socijal-patriotizam i mržnju koju su gajili prema proleter-skoj revoluciji, Komunističkoj partiji i revolucionarnom radničkom pokretu uopće.

⁴⁶ Ibid., str. 221.

⁴⁷ Ibid., str. 163.

⁴⁸ Ibid., str. 211.

Unutrašnje borbe u reformističkom pokretu između desničara i centrumaša

Ujedinjenjem reformističkih, socijalsocijalističkih i centrumaških vođa s malim brojem članova, stvorena je Socijalistička partija Jugoslavije, na konferenciji predstavnika glavnih odbora Jugoslavenske socijaldemokratske stranke, Socijaldemokratske stranke Jugoslavije i Socijalističke radničke partije Jugoslavije 18. prosinca 1921. godine. Izabran je Glavni odbor nove partije, donesen manifest i odluke o ujedinjenju, program i statut SPJ. Težište njezinog rada u vremenu od 1922–1928. godine bila je agitacija i propaganda za općinske i parlamentarne izbore i skupštinska aktivnost o raznim pitanjima socijalne politike. Na izborima za Narodnu skupštinu 18. ožujka 1923. SPJ je dobila 46.391 glas, od toga u Vojvodini 28.700 glasova, uglavnom seljaka i poljoprivrednih radnika. Izabrana su dva poslanika: doktor Milan Sekulić i Nedeljko Divac. Na prvom kongresu SPJ koji je održan 21–23. rujna 1923. u Beogradu, zastupljeno je 80 partijskih organizacija, oko 10.000 članova. Na parlamentarnim izborima 8. veljače 1925. SPJ je dobila 22.204 glasa, od tog u Vojvodini 14.032. U odnosu na prethodne parlamentarne izbore SPJ je izgubila 24.187 glasova. Drugi kongres SPJ održan je 17. i 18. siječnja 1926. u Beogradu na kojem je sudjelovalo 35 organizacija, s oko 4000 članova. SPJ se i po broju organizacija i po broju članova upola smanjila. Od važnijih akcija u kojima je angažirana SPJ treba navesti oblasne izbore u siječnju 1927. i izbore za Narodnu skupštinu 11. rujna 1927. godine. Na skupštinskim izborima pao je ponovno broj glasova s liste SPJ na 12.784 glasa, od toga u Vojvodini na 7446 glasova. U mariborskom izbornom okrugu izabran je Josip Petejan za jedinog socijalističkog poslanika. Treći, i posljednji kongres, SPJ održan je 15. i 16. travnja 1928. god. Izabrani delegati predstavljali su, približno, 3500 članova u Beogradu.

Od stvaranja SPJ sve do kongresa 1928. godine i poslije njega, vodile su se u njoj borbe između desničara s Vitomirovom Koraćem na čelu i centrumaša sa Živkom Topalovićem. Do trećeg kongresa imala je desnica većinu. Na trećem kongresu centrumaši su preuzeli rukovodstvo stranke. Sve jače zaostravanje odnosa između centrumaša i desničara vodilo je raspadanje Socijalističke partije. U tom periodu jugoslavenski socijalisti su se borili za državni centralizam uz općinske i oblasne samouprave i jugoslavenski unitarizam, uporno tvrdeći da su narodi koji žive na teritoriju Jugoslavije jedan narod. Na nacionalnu borbu koja se je u zemlji rasplamsavala, gledali su kao na plemensku borbu koja je izraz historijske i duhovne zaostalosti Jugoslavena, kao na konzervativne, reakcionarne težnje i zahtjeve antijugoslavenskih grupa i pojedinaca koji kod neukog seljaštva razvijaju separatizam i partikularizam. Pokretanje nacionalnog pitanja u Jugoslaviji za socijaliste je bilo kontra-revolucionarno jer razbija nacionalno jedinstvo Jugoslavena. Buržoasku demokraciju smatrali su pred-

vodnikom socijalizma. Zato su bili bespogovorne pristalice buržoaskog parlamentarizma, smatrajući ga za najbolji put društvenog razvitka i njegovog usavršavanja. Na svojim kongresima i u štampi tražili su potpunu demokraciju i parlamentarnu vladavinu. Povremeno su ukazivali na opasnosti koja prijeti demokraciji i parlamentarizmu od nedemokratskih vladavinskih metoda dvorske karamile i militarizma. Radnička klasa po njihovoj teoriji pocijepala se na dva fronta. Jedan dio misli da je ostvarenje socijalističkog društvenog uređenja moguće prije potpunog razvitka kapitalizma, a drugi da je potpuni razvitak kapitalizma nužan preduvjet za ostvarenje socijalizma. Budući da su socijalisti zastupali drugi stav, oni i nisu postavljali zahtjev za ostvarenje krajnjeg cilja radničke klase, niti su predviđali sredstva za vođenje klasne borbe prema njemu.

Od osnivanja SPJ za glavni zadatak je postavila borbu protiv komunizma i tako odmah dobila antikomunistički karakter. U drugom planu dolazila je borba za buržoasku demokraciju pa tek onda buđenje klasne svijesti i organiziranje proletarijata. Vođe SPJ uvjeravale su komuniste da su oni glavni krivci što je SPJ trpjela političke i organizacione neuspjehe u redovima radničke klase, što u zemlji nije došlo do pune buržoaske demokracije, nacionalnog izmirenja i privrednog uspona kapitalističke privrede. Od svojih organizacija i članova stvorili su u borbi protiv komunizma obavještajnu službu, tražeći o komunističkim agitatorima podatke koje su zatim dostavljali policiji. U vodstvu SPJ prevladavao je stav protiv svakog kompromisa i bilo kakve suradnje s komunistima te svakog skretanja nuloj. Oni nisu htjeli biti u otvorenoj i oštroj opoziciji prema bilo kojem režimu, jer je njihova sudbina i sudbina njihovog brojnog političkog aktiva koji su bili zaposleni u radničkim komorama, uredima za osiguranje radnika i burzama rada, zavisila od volje buržoaske vlada. Reformizam u radničkom pokretu Jugoslavije gubi iz vida interese radničke klase zbog osobnih i koterijskih interesa reformista. Vitomir Korać, poslije poraza na izborima za Ustavotvornu skupštinu, bio je šef svih bolesničkih blagajni za Banat, Bačku i Baranju s ovlaštenjima komesara. On je postavio za činovnike i upravnike okružnih bolesničkih blagajni svoje partijske suradnike koji su bili dobri agitatori, a slabi stručni radnici. Za predsjednike i sekrete pokrajinskih radničkih komora u Zagrebu, Beogradu, Sarajevu, Novom Sadu, Ljubljani i Splitu postavljene su vođe Socijalističke partije i reformističkih sindikata Vladimir Pfeiffer, Bogdan Krekić, Negoslav Ilić, Luka Pavičević, Jova Jakšić, Franjo Uratnik i drugi. Za sekretara centralnog sekretarijata Radničkih komora imenovan je Živko Topalović. Pored njih je stvorena i mreža povjereništva i ekspozitura na čije je rukovođe položaje postavljen srednji kadar Socijaldemokratske partije. I u ravateljstvu SUZOR-a nalazili su se, uglavnom, socijalistički partijski i sindikalni funkcioneri: Vilim Bukšeg koji je imenovan za generalnog direktora, Vilim Haramina, Adolf Kunčić, Stjepan Pongračić,

Luka Pavičević, Bračinac, Sreten Jakšić, Pfeiffer i drugi. Oko utjecaja na Radničke komore i urede za osiguranje radnika vodila se za čitavo vrijeme borba između socijalističke desnice i centrumaša. Obje struje Socijalističke partije tvrdile su da je Zakon o zaštiti i osiguranju radnika njihovo djelo, pa su zbog toga prvenstveno one pozvane da čuvaju, šire i usavršavaju radničke socijalne ustanove. Svjesne da se njihova glavna snaga sastoji u položajima i činovništvu radničkih i socijalnih ustanova, oni su da bi sačuvali te položaje i kadrove, paktirali s režimom u borbi protiv revolucionarnog dijela radničkog pokreta čime su se kompromitirali u očima radnika.

Neuspjeh ujedinjenja reformističkih i Nezavisnih sindikata i stvaranje Ujedinjenog radničkog sindikalnog saveza Jugoslavije (URSSJ 1925)

Reformistički sindikati i Glavni radnički savez Jugoslavije (GRSJ) osnovani su između desničara i centrumaša u znaku borbe protiv komunizma i revolucionarnih sindikata. Ističući svoj reformizam, opor-tunizam i suradnju s poslodavcima oni su u borbi protiv komunista organizirali sabotaže štrajkova, nabavljali štrajkbrehere (štrajkolomce) iz redova svojih nezaposlenih članova, izbjegavali sukobe s poslodavcima. S druge strane frakcijska borba u KPJ koja se prenosi na Nezavisne sindikate, slabi revolucionarne redove radnika što izdašno koristi vodstvo GRS-a. Pored toga zabrana NRPJ, Nezavisnih sindikata i SROJ-a u lipnju 1924. još više je probudila politički spor između Partije i desnice u KPJ, te partijska opozicija javno istupa iz NRPJ, odnosno KPJ. Taj otvoreni rascjep u početku slabi utjecaj Partije među radnicima. Nezavisni sindikati brojno opadaju. Smanjuju se radnički tarifni i štrajkaški pokreti. Izvršni odbor CRSOJ je u cjelini u rukama partijske opozicije, a većinu u njemu imala je socijaldemokratska grupa »Radničko jedinstvo«. Neuspjeh na parlamentarnim izborima 8. veljače 1925. na kojima KPJ nastupa s kandidatskim listama Radničkoga seljačkog republikanskog saveza, potaklo je partijsku opoziciju da preko beogradskog *Organizovanog radnika* nastavi borbu protiv KPJ i njene političke linije. Reformistički Glavni radnički savez pozdravio je takav razvoj u Nezavisnim sindikatima, spuštanje partijske opozicije na idejne pozicije reformizma, pa je ponudio IO CRSOJ ujedinjenje. Drakonski progoni komunista poslije izbora, kapitulacije HRSS-a pod terorom monarhije, uprkos velikoj izbornoj pobjedi u Narodnoj skupštini 21. ožujka 1925. priznavanjem dinastije i Vidovdanskom ustava, odricanjem republikanskog programa i stvaranjem radikalno-radničkog (RR) sporazuma o zajedničkom učešću u vladi – imali su velikog utjecaja, ne samo na pregrupaciju u građanskim partijama već i na odnose u KPJ i Nezavisnim sindikatima. Grupa oko »Radničkog jedinstva«, koja je u partijskoj opoziciji stajala najdesnije, i imala većinu u IO

CRSOJ, vidjela je u tom činu dalekosežnu stabilizaciju buržoaskog poretka i iz toga izvlačila zaključak o besmislenosti postojanja posebnog revolucionarnog sindikalnog pokreta. I ostali komunisti, članovi opozicije u IO CRSOJ odvojeni od Partije, zapali su u depresiju pa su inicijativu o ujedinjenju Nezavisnih sindikata s Glavnim radničkim savezom, uglavnom, pre-pustili grupi oko »Radničkog jedinstva«.

GRS je u socijalističkoj štampi objavio svoje uvjete ujedinjenja. Traži od vodećih ljudi u CRSOJ da ne stanu na pola puta, da idu do kraja u ukidanju komunizma. Vođeni su javni i tajni, usmeni i pismeni razgovori koje su organizacije Nezavisnih sindikata pratile s rezervom. U Sloveniji je na osnovi internog sporazuma socijalista i komunista, bez suglasnosti GRSJ i CRSOJ, izvršeno ujedinjenje rudara i željezničara. IO CRSOJ je na sjednici od 6. travnja 1925. osudio taj sporazum i izradio platformu ujedinjenja koju je objavio u štampi i uputio GRSOJ. Na plenarnoj sjednici 19. i 20. travnja konstatirano je da proces sazrijevanja sindikalnog ujedinjenja napreduje i odobrio da se održi zajednička proslava 1. maja u Beogradu. Do zajedničkih zborova došlo je u još 30 političkih i radnih centara u zemlji. Protivljenje predstavnika CRSOJ i GRSJ na zboru u Beogradu i negativan odnos 5000 radnika prema govornicima bili su povodom partijskoj mjesnoj organizaciji Beograda i Mjesnom sindikalnom vijeću da počnu kritiziranje pregovora, isticanje njihovog birokratskog karaktera i traženja da se oni stave pod kontrolu članova jednog i drugog sindikata. Veliko značenje za dalje pregovore imalo je vraćanje dijela partijske opozicije, pristalica Sime Markovića, u KPJ. Socijalistička grupa Živote Miljkovića, koja je ostala izvan Partije, ostala je izolirana jer joj je jedino uporište ostao IO CRSOJ. Zato je ubrzala rad na ujedinjenju sa GRS-om, nastojeći zadržati inicijativu i monopol pregovora u svojim rukama, što je na zajedničkoj konferenciji izvršnih odbora CRSOJ i GRSJ 30. lipnja 1925. godine prilikom izbora pregovaračkog odbora i provela. U pregovarački odbor ušli su samo njezini predstavnici. Time je bila onemogućena svaka kontrola i utjecaj KPJ na tok pregovora o ujedinjenju.

Na sjednici od 6. srpnja GRS je od delegata CRSOJ zahtijevao da se ujedine na idejnoj i organizacionoj pripadnosti Internacionalnom sindikalnom savezu (ISS) u Amsterdamu, na podlozi rezolucije koja je prihvaćena na kongresu iste Internationale u Beču od 31. svibnja do 5. lipnja 1924. godine. Dalje je GRS tražio da je »pored opredjeljenja u pitanju međunarodnih veza, koje involvira u bitnosti politiku i taktiku sindikalnog pokreta, nužno da ujedinjeni sindikalni pokret ima osiguranu većinu u vodstvu iz ljudi koji su svojim javnim radom dokazali da su za pravac rada označen u rezoluciji bečkog kongresa«.

Socijalistička je grupa »Radničkog jedinstva« na sjednici IO CRSOJ 20. i 21. srpnja prihvatila zahtjeve GRS-a, smijenila Lazara Stefanovića i Milivoja Kraljevića sa sekretarskih dužnosti, oduzela pečate CRSOJ, oduzela *Organizovani radnik* i sve to prenijela u Glav-

ni radnički savez. Nezavisni su sindikati od 22. srpnja do 16. kolovoza 1925. ostali bez vlastitog vrhovnog foruma i centralnog sindikalnog organa. Plenum CRSOJ Nezavisnih sindikata, koji je održan 16. i 17. kolovoza 1925. uz podršku Mjesnih sindikalnih vijeća Beograda, Zagreba i 40 drugih mjesta, izabrao je novi Izvršni odbor CRSOJ i pregovarački odbor. Reformistički Glavni radnički savez nije taj izbor priznao već je nastavio, u zajednici s grupom «Radničkog jedinstva», vršiti pripreme za Kongres ujedinjenja što je održan 10. 11. i 12. listopada 1925. god. u Beogradu na kojem je umjesto GRSJ stvorena nova reformistička sindikalna instanca – Ujedinjeni radnički sindikalni savez Jugoslavije (URSSJ). Budući da u novi savez nije pristupila ni jedna sindikalna organizacija Nezavisnih sindikata, osim četvorice članova IO CRSOJ sa Stojanom Stankovićem na čelu bio je to, ustvari, stari GRS s novim imenom URSSJ. Kongresu je buržoaska štampa priredila obilnu reklamu. Čitava dva mjeseca sva socijaldemokratska štampa u Jugoslaviji davala je Kongresu ujedinjenja senzacionalistički karakter. Utrošeno je mnogo sredstva koja su dobivena od Radničkih komora i Amsterdamske internacionale za popularizaciju među radnicima. Policija je zabranjivala radničke skupštine usmjerene protiv Stojana Stankovića i drugova, kad su se oni proglasili za IO

CRSOJ. Iz pisanja građanske štampe stjecao se dojam – pisala je *Borba* – da se buržoazija raduje ujedinjenju sindikalnog pokreta i da ga pomaže. U moralnoj i političkoj podršci građanske štampe reformističkom Glavnom radničkom savezu i disidentima iz vodstva Nezavisnih sindikata, imala je buržoazija najveći interes. To je za nju bila izvanredna prilika da na miran način likvidira legalno uporište radnika koje je ostalo na revolucionarnim pozicijama. Iskustva iz 1921–1925. godine ukazivala su da bi socijalističke vođe na čelu ujedinjenog sindikalnog pokreta bile dovoljna garancija da će se sindikalna borba odvijati na periferiji kapitalističkih interesa i u granicama njegovog poretka. Naredna aktivnost vođa URSS-a ostvarivala je to povjerenje. Na inzistiranje Nezavisnih sindikata i autonomnih sindikalnih saveza na stvarnom ujedinjenju vodstva URSS-a, odgovaralo je da ga smatra izvršenim. Prvi redovni kongres Ujedinjenog radničkog saveza Jugoslavije održan je u Zagrebu od 14. do 15. listopada 1928. godine. Zadržao je svoju antikomunističku i reformističku orijentaciju. SPJ se u svojoj djelatnosti inspirirala odlukama Socijalističke internacionale, a GRSJ, odnosno URSSJ stavovima Amsterdamske sindikalne internacionale, žarištem međunarodnog reformizma čiji organizirani članovi su bili.

REFORMIZAM U MEĐUNARODNOM RADNIČKOM POKRETU

Radnički pokret u plimi revolucija

Historija radničkog pokreta pokazala je da u periodima političkih i ekonomskih kriza, prevrata i revolucija, radnička klasa u borbi za vlast stvara svoju revolucionarnu teoriju, svoje revolucionarne organizacije, da koristi revolucionarna sredstva borbe. Tako se, npr., u periodu bura i revolucija 1848–1871. godine stvaraju temelji marksizma, revolucionarna organizacija Savez komunista i Prva internacionala. 1848. godine dolazi u raznim zemljama do buržoaskih revolucija, a radnička klasa u Pariškoj komuniji 1871. godine stvara svoj prvi prototip proleterске diktature koja je bila najviša točka revolucionarnog poleta masa tog vremena.

U novoj epohi imperijalizma, imperijalističkih ratova, nacionalno-oslobodilačkih ustanaka i proleter-skih revolucija, na području teorije javio se lenjinizam, produženje i dalje razvijanje marksizma obogaćenog iskustvom ruske revolucije i klasnim borbama do 1905. godine, iskustvima iz prvog svjetskog rata, ruskom februarskom i oktobarskom revolucijom 1917. godine, njemačkom novembarskom revoluci-

jom 1918, mađarskom revolucijom 1919. godine. Nikle su nove komunističke partije koje su svoje programe i zadatke u novim uvjetima ispunile revolucionarnom sadržinom marksizma. Sve su one ustale protiv nacionalšovinizma, socijalspacifizma i reformizma. Promijenile su strukturu svog članstva u korist radnika, a od svojih članova iz redova drugih klasa tražile da bezuvjetno usvoje revolucionarnu teoriju marksizma. Nove partije proletera, revolucionera, aktivista bile su brojno manje a po iskustvu i teoretskom znanju mnogo bolje nego radnička klasa. One su se zatvorile za partijske neradnike, oportuniste i kolebljivce, a otvorile za disciplinirane članove, s organizatorskim duhom, koji se bore za ostvarenje i provođenje partijskog programa taktike i organizacionih shvaćanja u život. Po uzoru na boljševičku partiju uveden je individualni način primanja partijskih članova u kojem prednost ima kvalitet nad kvantitetom. U 1918. godini osnovane su komunističke partije u Njemačkoj, Austriji, Mađarskoj, Holandiji i Finskoj. Iste godine osniva se u Argentini Internacionalna socijalistička partija (komunisti), koja 1920. godine uzima ime Komunistička partija. U Grčkoj se iste godi-

ne osniva Socijalistička radnička partija koja 1924. godine mijenja naziv u Komunistička partija Grčke. 1919. godine osnovane su komunističke partije u Bugarskoj, Danskoj, Meksiku i Sjedinjenim Američkim Državama. U Jugoslaviji je 1919. godine osnovana Socijalistička radnička partija Jugoslavije (komunista), koja 1920. godine uzima naziv Komunistička partija Jugoslavije.

U 1920. godini osnovane su komunističke partije Francuske, Velike Britanije, Španije, Australije, Indonezije, Turske i Urugvaja. Pored njih, kao sastavni dio federacije francuske komunističke partije, osnivaju se komunističke partije Alžira (1934. godine postaje samostalna), Maroka (1924. godine postaje samostalna) i Tunisa (postaje samostalna 1924. godine). 1921. godine osnovano je još 11 komunističkih partija u Belgiji, Kini, Luksemburgu, Novom Zelandu, Portugaliji, Rumuniji, Čehoslovačkoj, Švicarskoj i Švedskoj. Pored toga, osnovana je mongolska narodna revolucionarna partija na osnovi komunističkog programa i principa. U 1922. godini osnovane su komunističke partije Čilea, Brazilijske i Japana. U Kanadi je osnovana kanadska radnička partija koja 1924. godine uzima ime komunistička. 1923. godine osnovana je Komunistička partija Norveške, 1924. godine Komunistička partija Venezuele, 1925. godine Komunistička partija Paname i Kube, 1928. Komunistička partija Tajlanda.

Treća, Komunistička internacionala osnovana je na kongresu koji je održan u Moskvi od 2. do 6. ožujka 1919. godine uz prisustvo delegata 35 komunističkih partija, komunističkih grupa i lijevih socijalističkih organizacija. Među njima su se nalazile komunističke partije SSSR-a, Njemačke, Austrije, Mađarske, Poljske, Finske, Francuske, Bugarske, SAD, Kine, Koreje itd. Drugi kongres KI održan je od 19. srpnja do 7. kolovoza 1920. godine, Treći kongres KI od 22. VI do 12. VII 1921. godine, Četvrti od 5. XI do 5. XII 1922, Peti kongres održan je od 17. VI do 8. VII 1924, Šesti kongres od 17. VII do 1. IX 1928. godine. Na njemu sudjeluje 55 komunističkih partija.

Revolucionarni klasni pravac sindikalnog pokreta davali su sovjetski sindikati, te razne vrste revolucionarnoga klasnog pokreta u Njemačkoj, Francuskoj, Čehoslovačkoj, SAD, Rumuniji, Grčkoj, Bugarskoj, Jugoslaviji, Meksiku, Kini, Japanu. Sindikati tih zemalja bili su prožeti duhom nepomirljive klasne borbe. Sadržaj i karakter djelatnosti revolucionarnog krila sindikalnog pokreta, koji je odgovarao uvjetima rada u kapitalističkim zemljama, bio je u suštini drugačiji od sadržaja, karaktera i načina rada sovjetskih sindikata. No, njih su povezivale sa sovjetskim sindikalnim pokretom općepriincipijelne postavke prema konačnom cilju revolucionarnog sindikalnog pokreta: zblizavao ih je program dosljedne revolucionarne klasne borbe protiv kapitalističke eksploatacije; zblizavala ih je ideja proleterske revolucije i diktature proletarijata, nastojanje da uništi kapitalizam i uvedu socijalistički poredak. Crvena sindikalna internacionala ili Profintern osnovana je 15.

srpnja 1920. pod imenom Internacionalni savjet radničkih sindikalnih saveza. Ona je objedinjavala zemaljske sindikalne centrale revolucionarnog pravca i revolucionarnu sindikalnu opoziciju, koja je djelovala u okvirima reformističkih sindikata.

Crvena sindikalna opozicija stvarala se, u prvom redu, u slobodnim sindikatima Njemačke i Austrije gdje su reformisti imali velik utjecaj na masovne sindikalne organizacije. Iskustvo Karla Liebknehta i Roze Luxemburg, koji su pokušali da iskoriste sindikalne organizacije za revolucioniranje radničkih masa stvaranjem posebnih revolucionarnih sindikata, izvlačenjem iz reformističkih sindikata najnaprednijih radnika, pokazalo se pogrešnim jer je osnovna, daleko brojnija, zaostala masa radnika ostala pod rukovodstvom svemoćne sindikalne birokracije. Poslije Lenjinove intervencije riješile su komunističke partije da komunisti treba da ostanu u reformističkim sindikatima, da tamo formiraju masovnu revolucionarnu opoziciju i suzbiju utjecaj reformističkog vodstva na mase. Najzad, za vrijeme kapitalističke stabilizacije i bijelog terora, komunistički pokret bačen je u ilegalnost u nekim zemljama, pa ga je trebalo prilagoditi takvom stanju. Formirane su tzv. nezavisne sindikalne organizacije koje su formalno stajale izvan okvira Crvene sindikalne internacionala, ali su se držale njene taktike (Jugoslavija, Bugarska, Rumunija i druge).

Stvaranje Crvene sindikalne internacionala bilo je iznuđeno stavom rukovodstva Amsterdamske internacionala koje nije htjela primiti, bez prihvaćanja postavljениh uvjeta u svoj sastav sovjetske sindikate. Uz to ISS nije priznavala sindikalnu centralu revolucionarnog pravca Francuske, Belgije, Australije, Holandije, Indonezije, Kanade, Kine, Kolumbije, Čehoslovačke, Čilea i drugih zemalja s objašnjenjem, da su u njezinom sastavu već zemaljske centrale koje ISS priznaje kao legitime predstavnike organiziranih radnika tih zemalja.

Prema podacima iz godine 1924. u Crvenoj sindikalnoj internacionali bilo je učlanjeno 17 zemaljskih sindikalnih centrala. Pregled broja članova po godinama:

1921. 14,138,000, 1922. 10,716,128,
1923. 10,291,778, 1924. 14,667,690

Od tog broja otpadalo je na SSSR 6,604,684, na Francusku oko 500,000, Kinu 600,000, Čile 300,000, Finsku 94,620, Kolumbiju 200,000, Jugoslaviju 30,000, Bugarsku 70,159, Rumuniju 28,000, itd.

Crvena sindikalna internacionala održala je svega pet kongresa. Prvi od 3. do 19. srpnja 1921. godine; Drugi od 19. studenog do 22. prosinca 1922; Treći od 8. do 22. srpnja 1924; Četvrti od 17. ožujka do 3. travnja 1928. i Peti od 15. do 30. srpnja 1930. godine. CSJ je težište svog rada usmjerila na organiziranje proletarijata u kolonijama, polukolonijama i zavisnim zemljama, nastojeći da sindikalne organizacije u njima osposobi za ekonomske i političke borbe. Njezinom pomoću nastale su nove masovne organizacije

radnika u Indiji i Kini koje su u političkim i revolucionarnim borbama imale veliku ulogu. Npr. u Kini u poznatom Kantonskom ustanku 1927. godine Crvena sindikalna internacionala posvećivala je posebnu pažnju sindikalnom pokretu Japana i sindikatima jugoameričkih država.

Od 17. ožujka do 3. travnja 1928. godine održan je IV kongres Crvene sindikalne internacionalne. Bili su pozvani i predstavnici opozicionih grupa Amsterdamske sindikalne internacionalne kao i sindikati zemalja čije organizacije nisu mogle iz političkih razloga prići Internacionali. Kongres je raspravljao o zadacima internacionalnog sindikalnog pokreta u uvjetima kapitalističke racionalizacije, pomicanju Amsterdamske sindikalne internacionalne udesno i tendencijama skretanja radničkih masa ulijevo. Te ocjene koristimo u ovom poglavlju. Posebno se raspravljalo o jedinstvu internacionalnog sindikalnog pokreta, o borbi protiv imperijalizma i mogućnosti novog imperijalističkog rata, o kineskoj revoluciji i zadacima kineskih sindikata, o zadacima pristalica CSI u Engleskoj, sindikalnoj borbi protiv fašizma, o sindikalnom pokretu u kolonijalnim zemljama, socijalnom osiguranju radnika.

Broj članova Crvene sindikalne internacionalne:

Zemaljske centrale članice CSI	1925.	1927.
iz 15 zemalja	9,114.000	13,341.700
Revolucionarne manjine 30 zemalja svih sindikalnih centrala	2,787.000	2,874.600
Sindikalne centrale 17 zemalja koje iz političkih razloga nisu bile članice CSI	193.000	373.600
Ukupno:	12,084.000	16,589.900

Za cijelo vrijeme postojanja Nezavisnih sindikata (1921–1929. godine) Crvena sindikalna internacionala nekoliko puta pokazivala je interes za sindikalni pokret u Jugoslaviji dajući mu podršku organiziranjem međunarodnih akcija u borbi protiv reakcije i terora kojem je bio stalno izložen. Nezavisni sindikati zbog Zakona o zaštiti države nisu mogli biti javni član CSI, zato su na njene kongrese odlazili ilegalno i koristili njena međunarodna iskustva u svom radu.

Osnivanje i ujedinjenje Bernske i Bečke Internacionalne reformističkog pravca

U periodu mirnog razvitka uzdizanja i širenja kapitalizma od Pariske revolucije 1871. do ruske revolucije 1905. i u razdoblju relativne stabilizacije kapitalizma od 1921. do 1928. godine, poslije revolucionarnih kriza i poraza, radnička klasa je razvila specifične, pomoćne, mirnodopske organizacije i posebna oruđa borbe. Teorije koje su poplavile njene redove bile su u osnovi oportunističkog reformističkog i revizionističkog karaktera. Kad dolazi do novih revolucionarnih kriza, propadaju oružani ustanci i revolu-

cije svuda gdje se radnička partija i organizacije nisu spremale da budu organizatori i vođe ustanka, avangarda radničke klase u revoluciji. Zalaganjem osnivanja naučnog socijalizma Fridricha Engelsa – osnovana je 14. srpnja 1889. na međunarodnom kongresu u Parizu Druga internacionala koja je sjedinjavala socijaldemokratske partije masovnog tipa iz mnogih zemalja. Te su partije širile Marksovo učenje upornom propagandom i agitacijom, pa je ono bilježilo pobjedu za pobjedom. Krajem XIX vijeka marksizam je rastao u širinu daleko izvan okvira socijaldemokratskih partija, pa osvaja sindikalne i kulturne radničke organizacije i pokrete. Svi njegovi neprijatelji unutar socijaldemokratskoga radničkog pokreta prisiljeni su da svoje teorije socijalističkog oportunizma i reformizma maskiraju kao marksizam. U tom mirnom kapitalističkom razvitku bez velikih političkih i ekonomskih katastrofa, revolucija i ratova, koji je trajao više od trideset godina, parlamentarne forme borbe postale su osnovne, a biračko pravo glasa glavno oružje u borbi za vlast. U te tri decenije izbljeđjela je revolucionarna sadržina Marksove strategije i taktike, njegove postavke o samostalnoj politici proletarijata, o oružanom ustanku i revoluciji, o stvaranju revolucionarnih organa vlasti, o diktaturi proletarijata, o nužnosti naoružanja naroda i o čuvanju oružja u njegovim rukama radi osiguranja od kontrarevolucionarnih zadataka koji će uvijek voditi računa o konkretnoj situaciji i dizati revolucionarni pokret na viši stupanj. Napušten je isto tako Marksov obrazac revolucionarne organizacije radničke klase, način organizacije izgradnje proleterске partije, unutarnji demokratski centralizam, određivanje osnovnog stava da je samo partija najsvjesniji dio radničke klase koji unosi komunističko učenje, revolucionarnu teoriju i svijest u masovne organizacije radničke klase. Napušten je i organizacioni princip, koji su Marks i Engels unijeli u Savez komunista, da se svaki član proleterске partije obavezno mora učlaniti i aktivno raditi u raznim radničkim organizacijama, udruženjima i društvima u kojima se okuplja radnička klasa (sindikati, prosvjetnim, kulturno-umjetničkim i fiskalturnim društvima). U tim društvima dolazili su članovi Saveza komunista na rukovodeća mjesta stoga što su bili najagilniji u društvenom radu i najmarljiviji u komunističkoj propagandi. Isto tako napušten je i Marks-Engelsov princip da se članovi Komunističke partije moraju primati individualno na sastancima temeljnih organizacija (općina) nakon prethodnog upoznavanja kandidata s ciljevima i zadacima partije.

Sastav članstva socijaldemokratskih partija razvodnili su sitno-buržoaski i kolebljivi elementi. Za njih član partije nije imao važnu ulogu. Često su te partije bile sastavljene od bloka proleterских i buržoaskih elemenata. Pored radnika verbovani su u socijaldemokratske partije podjednako liječnici, advokati, pisci, seljaci, trgovci i tvorničari. Na taj način u redovima SDP nalazili su se pripadnici raznih klasa s različitim socijalnim interesom. S tim u vezi smatrano

je da klasa i partija nisu jednorodna klasna cjelina pa zato ni jedna partija nije slobodna od trvenja i antagonizma. U praksi su uvjeti za prijem u partiju bili za sve jednaki nezavisno od njihovog socijalnog položaja pa se u redove partije mogla učlaniti svaka osoba bez ikakvih obaveza prema njoj. Ustrojstvo Radničke partije u Engleskoj postavljeno je na kolektivističkom principu. Partiju su sačinjavali sindikati, društvene organizacije i zadruge. O stupanju u partiju rješavala je skupština većinom glasova u sindikatu, društvenoj organizaciji i zadrugi. One su partiji plaćale kolektivnu članarinu. Na taj su način svi članovi sindikata ili drugih organizacija, nezavisno od političkih pogleda i uvjerenja pojedinca, grupe, mehanički postajali članovi Radničke partije. Očito je da takve partije nisu mogle postati vođe revolucije kada se ona pokazala neophodnom izbijanjem prvog imperijalističkog svjetskog rata (28. srpnja 1914–11. studenoga 1918). II internacionala je za vrijeme svog postojanja održala 9 kongresa. Zadnji kongres održala je od 24. do 25. studenoga 1912. godine u Baselu. Njegovo značenje je u tome što je održan na početku balkanskog rata i što je na njemu donesen manifest u kojem piše: »Neka buržoaske vlade ne zaboravljaju da je Francusko-pruski rat izazvao revolucionarni ustanak Komune i da je Rusko-japanski rat stavio u pokret revolucionarne snage Rusije. Proleter i smatraju zločinom da pucaju jedan na drugog u interesu profita kapitaliste, suparništva dinastija i cvjetanja diplomatskih ugovora.«⁴⁹ Glavne partije II internacionala s izbjicanjem prvog svjetskog rata prešle su na stranu svoje buržoazije: Scheidemann i Ebert u Njemačkoj, Thomas u Francuskoj, Henderson u Engleskoj, Vandervelde u Belgiji, Renner u Austriji, Plehanov u Rusiji, Branting u Švedskoj, Gompers u Americi, Mussolini u Italiji (vidi o tome u prvom poglavlju). Oficijelne socijaldemokracije izrodile su se u šovinističke partije.

Obnovu II internacionala izvršili su njihovi istomišljenici, reformisti, socijalsocijalisti pobedničkih zemalja Velike antante s reformistima i socijalsocijalistima pobijedenih zemalja što su u ratu surađivali sa svojim nacionalnim vladama, a poslije rata u nastaloj revolucionarnoj situaciji istupali kao odlučni protivnici proleterске revolucije. Desničari, što su među sobom ratovali, pomirili su se i ujedinili da bi umanjili značenje stvaranja Treće internacionala i spriječili da ona postane jedini proleterski međunarodni centar radničke klase. U veljači 1919. godine organizirali su međunarodnu konferenciju socijalističkih partija u Bernu na kojoj su osnovali tzv. bernsku Socijalističku internacionalu koja je odmah dobila nadimak socijalsocijalistička, socijalsocijalistička struja, kao pravac većine, čiji su »najtipičniji predstavnici njemački socijaldemokrati, koji u sadašnje vrijeme dijele vlast sa buržoazijom i koji su postali ubojice vođa Komunističke internacionala Karla Liebknechta i Rose Luxemburge ... «Otvoriti oči svima trud-

benicima na Judino delo socijal-šovinista i oružanom rukom učiniti tu kontrarevolucionarnu partiju neškodljivom – to je jedan od najvažnijih zadataka međunarodne proleterске revolucije« – kaže se u rezoluciji o odnosu prema socijalističkim strujama i prema Bernskoj konferenciji osnivačkog kongresa Komunističke internacionala.⁵⁰

I treća međunarodna socijalistička struja centruma što se počela oblikovati već prije rata uglavnom u Njemačkoj, osnovala je 1921. godine svoju Internacionalu. Prije toga njeni su osnivači branili propalu II internacionalu širenjem parola K. Kautskog da je Druga internacionala bila stvorena kao »mimodopski instrument« radničke klase za »klasnu borbu u miru a ne u ratu«. Pored toga oni su predlagali rehabilitaciju partija i vođa koji su se angažirali u ratu, a i sami su sudjelovali na Bernskoj konferenciji. To međunarodno radničko udruženje socijalističkih partija vodili su K. Kautsky, Viktor Adler, Turatti, Macdonald i drugi. U nju su ušle socijalističke partije i grupe Austrije, Engleske, Italije, Francuske, SAD, Njemačke, Grčke i centrumaši Jugoslavije. Kao što se jugoslavenski centrumaši, članovi Bečke internacionala, morali ujediniti s desničarima, članovima Bernske internacionala, krajem 1921. godine morali su to isto učiniti centrumaši i desničari drugih zemalja. Taj proces doveo je ubrzo do konačnog spajanja Bernske i Bečke internacionala 21. svibnja 1923. godine na Kongresu ujedinjenja u Hamburgu, u novu Internacionalu pod nazivom Međunarodno radničko udruženje socijalističkih radničkih partija. Socijalistička radnička internacionala (SRI) je osim osnivačkog kongresa održala još samo kongres u Marseillesu 1925. godine, u Briselu 1928. i Beču 1931. godine. Njena zadnja međunarodna manifestacija bila je konferencija u Parizu 1933. godine. Pravi karakter ove ujedinjene Internacionala i smisao njenog stvaranja izrazio je Ramsay Macdonald, njezin sekretar ovim riječima: »Ona je ustvari jedino sredstvo zaštite protiv boljševizma pored vojnih represalija.« Internacionala je ubrzo okupila oko sebe većinu evropskih reformističkih antikomunističkih i antisovjetskih radničkih partija i organizacija. Ujedinjavajući takve partije SRJ nije za čitavo vrijeme svoga postojanja uspjela stvoriti bilo kakvu zajedničku političku i ekonomsku platformu borbe protiv kapitalizma, niti osigurati povezanost i jedinstvo svojih članica u najvažnijem zadatku tog vremena – borbe protiv fašizma koji je na kraju i nju likvidirao. Jedinstvo SRI ostvarivano je jedino donošenjem antisovjetskih dokumenata i odluka protiv svih važnijih aspekata politike i orijentacije Komunističke internacionala.

Međunarodna organizacija sindikata (ISS) – Amsterdamka sindikalna internacionala

Na socijaldemokratskoj konferenciji nasljednika II internacionala u Bernu veljače 1919. godine podu-

⁴⁹ Prvi kongres Treće internacionala, Rad, Beograd 1953, str. 217.

⁵⁰ Prvi kongres Treće internacionala, Rad, Beograd 1953, str. 216–222.

zeti su koraci da se ponovo uspostavi Međunarodna organizacija sindikata (ISS). Politika obnovljene Amsterdamske internacionale sindikata, koja je sjedinila u svojim redovima tređunionistički, sindikalistički i socijaldemokratski pravac sindikalnog pokreta, bila je politika klasne suradnje s buržoazijom u međunarodnim razmjerima, politika uspostavljanja i spašavanja kapitalizma, politika suzbijanja borbenih štrajkova i nedopuštanja da oni zadobiju međunarodni karakter. Ovim je bila diktirana politika što ju je vodila Amsterdamska internacionala sindikata i to u vidu upornog otpora protiv uspostavljanja nacionalnog međunarodnog jedinstva, neprijateljskog odnosa prema sovjetskom sindikalnom pokretu i SSSR-u u cjelini. Ta je politika ušla u osnovu djelatnosti međunarodnih proizvodnih (profesionalnih) sekretarijata iako Crvena sindikalna internacionala namjerno nije htjela ići na rascjep međunarodnih udruženja profesionalnih sindikalnih saveza. Tako je bilo dozvoljeno da sindikalni savezi koji su preko svojih zemaljskih općih sindikalnih centrala bili članovi Crvene sindikalne internacionale u isto vrijeme budu i članovi međunarodnih udruženja sindikata pojedinih proizvodnih grana i velikih profesija. Treba podvući da se Internacionalni sindikalni savezi nisu razvijali uporedo s internacionalizacijom kapitalizma, s jačanjem radničkog pokreta uopće i ideološkim napredovanjem proletarijata. Iako su bili plod spoznaje o potrebi međunarodne solidarnosti radničke klase i njenih proizvodnih dijelova, nisu se pokazali kao osobito efikasne organizacije. Dok se kapitalizam duboko povećao na svim dijelovima zemaljske kugle, to se nije moglo reći za međunarodna udruženja sindikata pojedinih industrijskih grana. Kapitalistički koncerni, sindikati, karteli, trustovi, i druge forme centralizacije kapitala organizirali su, pored ostalog, i jedinstveni front velikog broja poduzeća protiv radničke klase. Oni su utvrđivali jedinstvene doprinose i određivali visinu pomoći poduzeću koje je pogodno štrajkom. Nasuprot njima takve solidarnosti nije bilo na širokom međunarodnom frontu radnika. Klasičan primjer bio je veliki generalni štrajk rudara 1926. godine koji je trajao mjesecima i sigurno bi uspio da su rudari Njemačke, Belgije, Francuske, Poljske i Jugoslavije odbili da povećaju proizvodnju uglja za Englesku, a transportni radnici spriječili da se on tamo dopremi. Internacionala rudara, Internacionala transportnih radnika i Amsterdamska sindikalna internacionala nisu ništa učinile.

Reformistički sindikati godinu dana poslije rata umnožili su se za 13 milijuna članova, tj. od 10.360.000 u 1918. na 23.170.000 članova u 1919. godini. 1920. porastao je broj sindikalno organiziranih do 30 milijuna. U periodu kapitalističke stabilizacije umanjen je broj članova reformističkog Internacionalnog sindikalnog saveza od 22.411.826 u 1921. godini, na 18.574.330 u 1922, zatim na 16.490.121 u 1923. godini. Ukupan broj organiziranih radnika svih sindikalnih pravca iznosio je 21. prosinca 1921. 46.273.132 a 31. prosinca 1923. godine 36.439.320. Iako su ti podaci ne-

potpuni jer ne pokazuju broj organiziranih u 1920. godini kad se on nalazi na najvišem nivou, ipak treba smatrati točnim da su godine od 1921. do 1924. označavale period naglog smanjivanja sindikalnih članova svih sindikalnih pravaca i u svim zemljama svijeta. Amsterdamska sindikalna internacionala izgubila je blizu polovinu svojih članova, oko 15 milijuna. Najveći broj izišao je iz sindikata razočaran, očajan, pun mržnje zbog neostvarenih želja i nada. Milijuni radnih ljudi nakon završetka rata vjerovali su da će preko sindikata ostvariti posao, zaradu, stan, osigurati egzistenciju, pa su bili spremni dati nove žrtve, ići u nove bitke. Taj katastrofalni pad članstva bacio je ISS desetak godina natrag. Analitičari ISS uspoređivali su kretanje članstva u važnijim zemljama za proteklih dvadeset godina, pa su dokazivali da je taj pad prirodan. U 1919. i 1920. godini, radnički je pokret za njih narastao i toliko nabujao da je bezumno izlazio daleko od svog korita, da bi se kasnije, za vrijeme kapitalističke stabilizacije, vratio u svoje organske okvire. »Svoditi ovu pojavu na izdaju vođa, na umor masa, na njihovo razočaranje u reformizam i tome slično, to znači od pojedinosti jedne pojave ne vidjeti njenu suštinu, njenu pokretačku snagu.« Ta »suština« bila je u tome što je u toku revolucionarnog uzdizanja članstvo sindikata raslo do vrtogave visine, pa postojeće organizacije nisu mogle da prime toliki priliv, da ih zadrže, asimiliraju i dalje vode običnim starim organizacionim sredstvima i putovima. Uz to, ostali razlozi rapidnog porasta i pada sindikalnog članstva bili su, prema analizama statističara i sociologa dr Vladimira Vojtniskog, »političke revolucije, postanak novih nacionalnih država, promjene u pravnom položaju sindikalnih organizacija, kasnije rascjep na reformističko i revolucionarno krilo, teroristički režimi u Mađarskoj, Italiji, Bugarskoj«.

»U godinama 1919–1920.«, piše V. Vojtniski, »pripadali su sindikatima elementi koji nisu još bili zreli za organiziranu borbu. I oni su poslije istupili iz sindikata. Ali ove elemente njihov socijalni položaj i logika kapitalističkog razvika pozivaju u sindikalnu borbu. Oni čine rezervu koja ranije ili kasnije mora stupiti u borbu. Pitanje je samo kada će se oni aktivno pojaviti. Danas ovi elementi stoje po strani ili su prošli putevima koji su strani zdravom proleterskom pokretu. Tok razvika sindikata u posljednjim dvjema decenijama opravdava mišljenje da je ponovno stupanje ovih slojeva u klasnu borbu pitanje najbliže budućnosti.

Cifre za 1919. i 1920. ne daju, otuda, samo sliku međunarodnog radničkog pokreta od *juče* nego i sliku za *sutra* naravno sa tom razlikom što poslije ovoga *sutra*, poslije ovoga novoga poleta koji će nastati, ako nam tok organskog raščina bude povratio izgubljene pozicije, neće doći više nikakav pad. Ako je to tako, onda je povratak onoga za radnički pokret povoljno-ga odnosa društvenih snaga koji je obilježavao

vao poslijeratne godine historijski neizbežan, a mi mislimo da taj povratak nije daleko.»⁵¹

ISS je imao najviše članova u Engleskoj – 4,342.982 i SAD 2,893.117, u Njemačkoj – 4,446.951, Belgiji – 576.285, Francuskoj – 553.770, Švedskoj – 360.000. U ISS je bilo učlanjeno 45 sindikalnih zemaljskih centrala.

Jugoslavenskom reformističkom sindikalnom pokretu veliku pažnju posvećivala je Amsterdamska sindikalna internacionala pružajući obilnu moralnu i materijalnu pomoć Glavnom radničkom savezu (Savezu radničkih sindikata Jugoslavije od 1922. do 1924. godine), kasnije URSS-u. Reformističke su sindikate i njihove kongrese posjećivali vođe Amsterdamske internacionale i njihovom zaslugom jugoslavenski je sindikalni pokret ostao razjedinjen. Negativni stavovi SRI i ISS prema KII i CSI, odnosno razdvojenosti međunarodnog klasnog radničkog pokreta, u punoj su se mjeri manifestirale u svim odlukama Socijalističke partije Jugoslavije i reformističkih sindikata prema KPJ i Nezavisnim sindikatima, te borbi što su je oni vodili za jedinstvo jugoslavenskog radničkog pokreta.

Ostale sindikalne organizacije poslodavačkog, vjerskog, nacionalnog i anarhističkog pravca

Buržoaski utjecaj na radničku klasu preko oportunističkih vođa socijalističkih partija i sindikata, socijalističke i sindikalne štampe vršio se i preko rascjepkanosti i razjedinjenosti sindikalno-organiziranih radnika, preko spretnog iskorištenja vjerskih, nacionalnih i rasnih predrasuda. U SAD su uporedo s organizacijama Američke federacije rada postojale i organizacije velikih poslodavačkih firmi i kompanije. Organiziranje radnika u okviru samo jednog poduzeća i sprečavanje da se te organizacije međusobno povežu nazivalo se u Njemačkoj Werkorganisation. Njih je bilo u svim razvijenim kapitalističkim državama. S njima je kapitalizam pokušavao razbiti klasnu solidarnost, atomizirati radničku klasu i na taj način oslabiti njenu udarnu snagu. Komunisti su napadali tu vrstu tih sindikalnih organizacija kojima je zadatak da učine radnike privrženim poduzeću i koje su značile samo anticipaciju stanja koje je kasnije pokušavao da ostvari Hitler u Njemačkoj. Poslodavac će biti Führer (vođa), a radnici njegova poslušna pratnja (Gefolgschaft).

Decenijama su postojale u engleskim kolonijama i SAD odvojene organizacije radnika bijelaca i crnaca. Organizacije Američke federacije rada nisu primale u svoje redove kineske radnike. Posebne organizacije radnika bijelaca i crnaca postojale su i u Južnoj Americi i Africi. U Njemačkoj su pored utjecajnih i masovnih «slobodnih» socijaldemokratskih sindikata, postojali hirs-dunkerski (250.000 članova), kr-

šćanski (800.000) i žuti (poslodavački) sindikati. U Francuskoj, pored sveopće Konfederacije rada i Francuske federacije kršćanskih radnika djelovala su i žuta udruženja. U Holandiji su pored reformističkih sindikata postojali, također, sindikati strukovnih udruženja, katolički sindikati, kršćanskoonacionalni sindikati i druge strukovne organizacije. U Španiji, pored anarho-sindikalne Nacionalne konfederacije rada i reformističkog Sveopćeg udruženja radnika Španije, postojala je Nacionalna konfederacija katoličkih sindikata. U Italiji, pored Sveopće konfederacije rada, postojala je u poslijeratnom periodu Talijanska sindikalna organizacija i fašističke korporacije s više od 2 milijuna članova. U Čehoslovačkoj, postojali su odvojeno savezi čeških, njemačkih i poljskih radnika. U Poljskoj u poslijeratnom periodu, postojali su odvojeno savezi poljskih i židovskih radnika.

Sindikati su bili podijeljeni ne samo prema nacionalnim, vjerskim i rasnim kriterijima, već i prema političkim pravcima. Sarenilo u redovima sindikata rezultat je različitih putova njihovog historijskog razvitka, drugačijeg političkog i ekonomskog razvitka odgovarajuće zemlje i različitog utjecaja buržoazije na radničku klasu. Razjedinjenost i rascjepkanost radničke klase, prodiranje oportunizma u sindikalni pokret, politika sporazuma oportunističkih vođa sindikata, pomanjkanje jedinstva u sindikatima – sve je to otežavalo uspješnu borbu radničke klase za zaštitu svojih klasnih interesa i olakšavalo buržoaziji da sačuva svoje klasno gospodarstvo.

U takvim organizacijama s najrazličitijim ciljevima i zadacima, često puta krvno zavađenim, bilo je 1921. godine 11,778.983 članova a 1924. godine 8,442.887.

U vjerskim sindikatima koje je objedinjavala Međunarodna organizacija kršćanskih sindikata (osnovana na Prvom međunarodnom kongresu kršćanskih sindikata 1908. godine u Zürichu) bilo je slijedeće stanje:

Godine	1921.	1922.	1923.	1924.
Broj članova	3,759.106	3,025.125	2,354.583	2,112.109

Krajem 1922. godine osnovana je anarho-sindikalistička internacionala pod imenom Međunarodno udruženje radnika. U njoj su se nalazili anarhosindikalistički savezi Španije, SAD, Švedske, Portugalije, Norveške, Holandije, Meksika, Kanade, Njemačke, Čilea, Braziliije, Argentine, itd. Međunarodno udruženje radnika brojčano izgleda ovako:

Godine	1921.	1922.	1923.	1924.
Broj članova	1,254.217	825.578	404.700	471.439

Socijalistička i sindikalna reformistička internacionala protiv politike jedinstvenog fronta radničke klase

Poraz Crvene armije pred Varšavom i poraz talijanske radničke klase nakon zauzimanja za tvornicu 1920. godine – dva su događaja koji su značili prvi odlučni zaokret u međunarodnim odnosima poslije

⁵¹ Vladislav Vujtinski: Međunarodni sindikalni pokret, Radnički sindikati, izdanje Radničke komore, Beograd 1926, str. 72, 77, i 78.

rata. Od tog vremena odnos snaga mijenja se u korist buržoazije. Neposredna revolucionarna situacija počela je iščezavati. Otpočelo je opće povlačenje revolucionarnog pokreta u svijetu. Revolucionarno raspoloženje masa stišalo se. Poslijeratno privredno rasulo, pad proizvodnje, zastoj prometa, porast inflacije, valutni kaos, političke i ekonomske krize postepeno su savladavane. Uspostavljena je ravnoteža u privrednim kretanjima, porasla je proizvodnja, sređivalo se tržište, provodile novčane reforme radi monetarne stabilizacije. Države su raznim stabilizacionim mjerama (stabilizacionim zajmovima, stabilizacijom cijena, investicijama za velike racionalizacije proizvodnje i prometa i drugim pothvatima) pomagale kretanje radi uravnoteženog ekonomskoga i političkog razvika zemlje. Kapitalistički poredak, koji je s izbjajanjem oktobarske revolucije bio u opasnosti, konsolidirao se. U mnogim zemljama on je prešao u napad. U Jugoslaviji je 1921. godine Obznanom i Zakonom o zaštiti države zabranjen i rasturen masovni legalni komunistički pokret (KPJ, revolucionarni sindikati SKOJ i pokret žena-komunisti). U Italiji je 1922. godine vođa talijanskih fašista Mussolini došao na vlast. Poslije neuspjeha revolucionarnih ustanaka u Bugarskoj u rujnu i u Njemačkoj u listopadu 1923. godine, neposredna je opasnost za opstanak kapitalističkog poretka u zemljama zapadne Evrope prestala.

Sovjetski Savez uspio je nadvladati strane intervencioniste i unutrašnju kontrarevoluciju, izbio se za mirnu koegzistenciju s kapitalističkim državama pa je prišao stvaralačkom radu, obnovi narodne privrede i izgradnji cjelokupnog privrednog i društvenog života na socijalističkim načelima. O mogućnosti koegzistencije i oseke revolucije govorio je Lenjin još za vrijeme revolucionarnog uspona kad je najavio mogućnost uporednog postojanja zemalja s različitim društvenim i političkim uređenjima i o mogućnosti koegzistencije između Sovjetskog Saveza i kapitalističkih zemalja na kraće ili duže vrijeme mirnog uporednog postojanja, razvoja pa i suradnje, osobito u prometu i robnoj razmjeni. Na IV kongresu Komunističke internacionale Lenjin je, govoreći o oseci revolucije, upozoravao da se izvršenje revolucionarnih zadataka treba planirati na duže vrijeme s obzirom na nastali period mirnog razvika. Polazeći od činjenice da je buržoazija od 1921. godine u ofenzivi protiv tekovina koje su bile stečene za vrijeme revolucionarne krize 1917–1920. godine, Lenjin je preporučivao vođenje politike jedinstvenog fronta radničke klase, koji bi, pored borbe protiv reakcionarne politike krupnih kapitalističkih saveza, vodio borbu za obranu sovjetske unije od moguće imperijalističke intervencije. Komunistička internacionala i Crvena sindikalna internacionala 18. prosinca 1921. godine daju inicijativu za ostvarenje tog fronta. U veljači 1922. godine proširena sjednica egzekutive Komunističke internacionale bila je posvećena tom pitanju. Taktikom jedinstvenog fronta treba, nasuprot ojačanom kapitalizmu, ojačati položaj proletarijata. To tre-

ba postići mobilizacijom širokih proleterskih masa u borbi za djelomične dnevne zahtjeve, kako na ekonomskom tako i na političkom polju. Treba stvoriti jedinstveni front radničkih masa bez obzira na partijsku pripadnost, a na platformi određenih ograničenih parola.

Travnja 1922. godine, održana je u Berlinu konferencija egzekutive II, II' /2 i III internacionale, gdje su dogovorene zajedničke akcije s konkretnim ciljevima, za obrazovanje stalnog odbora koji bi ispitao mogućnost očuvanja i rekonstrukcije jedinstvenog sindikalnog fronta na nacionalnoj i internacionalnoj osnovi. Ovu jedinstvenu odluku konferencija je htjela manifestirati zajedničkim masovnim demonstracijama u svim zemljama 20. travnja ili 1. svibnja 1922. godine. Druga internacionala je ovu odluku sabotirala i u većini slučajeva spriječila izvođenje zajedničke akcije. Bilo bi pogrešno zbog toga zaključiti »da je taktika jedinstvenog fronta pogrešna«, pisao je Lenjin odmah poslije berlinske konferencije u travnju 1922. godine. On je od komunista tražio da se ne zaustavljaju pred žrtvama, da se ne plaše grešaka »neizbježnih na početku svakog novog i teškog posla«, već da kao prave pristalice radničke revolucije nastoje proširiti svoj utjecaj i pridobiti većinu radnika boreći se i za one na koje imaju utjecaj reformisti.

»Predstavnicima II i II' /2 internacionale potreban je jedinstveni front, jer se nadaju da će nas oslabiti pretjeranim ustupcima s naše strane ... nadaju se da će pomoću taktike jedinstvenog fronta uvjeriti radnike u pravilnost reformističke i u nepravilnost revolucionarne taktike. Nama je potreban jedinstveni front zato što se mi nadamo da ćemo radnike uvjeriti u suprotno: ... »radi toga smo prihvatili taktiku jedinstvenog fronta i sprovest ćemo je do kraja« – pisao je Lenjin. Ova taktika treba da na čitavoj liniji zaustavi povlačenje radnika pred ofenzivom kapitala. Manje je zlo biti poražen u borbi nego se predati bez borbe, jer bi povlačenje bez otpora demoraliziralo proletarijat, potkopalo njegovu vjeru i sposobnost da u novim uvjetima otpočne vlastitu ofenzivu. Lenjin je još 1920. godine vrlo oštro osuđivao parolu »lijevih komunista – marksista«: »Nikakvih kompromisa!« On je tražio neposrednu borbu protiv »izdajničkih kompromisa, kompromisa koji otjelovljuju pogubni po revolucionarnu klasu oportunitizam«. Ali, prihvaćao je kompromise koji su bili međustance za prikupljanje novih snaga, za predah, za prigrupiranje i pripremu novih borbi. »Prihvatiti borbu kad je očito korisno neprijatelju, a ne nama, jest zločin i političari revolucionarne klase koji ne znaju da prakticiraju »labiranje, paktiranje, kompromise«, da bi izbjegli očigledno nekorisnu bitku – ne vrijede apsolutno ništa« ... »Sva je stvar u tome da tu taktiku treba umjeti primjenjivati u cilju podizanja, a ne spuštanja općeg nivoa proleterske svijesti, revolucionarnosti, sposobnosti za borbu i pobjedu.« Taktika jedinstvenog fronta znači okrenuti se licem cijeloj radničkoj klasi. Ali se njena snaga i mogućnost jedinstva ne smiju fetišizirati. Njene mogućnosti nisu bezgranične. One

podliježu najrazličitijim utjecajima i kolebanjima. Treba polaziti od stvarnog, a ne izmišljenog odnosa klasnih snaga. Samo dio radnika došao je po raspoloženju i svijesti do komunizma. U raznim kapitalističkim zemljama do revolucije nije došlo, jer su se široke radničke mase nalazile u organizacijama II i II¹/₂ internacionale, čije se vodstvo organizirano protivilo proleterskoj revoluciji. Ni revolucionarnom krilu međunarodnog sindikalnog pokreta nije uspjelo u poslijeratnom periodu (1919–1929) zadobiti radničku klasu i očistiti sindikate od buržoaskog utjecaja. Reformistički sindikati su sve do 1929. godine u zemljama zapadne, sjeverne i srednje Evrope grupirali oko sebe najveći dio proletarijata. Iako su u periodu privremene stabilizacije kapitalizma stalno pogoršavani uvjeti života i rada radnika, reformisti su si uspjehno pripisivali zaslugu za socijalno političko zakonodavstvo (Zakon o zaštiti radnika – 8-satni radni dan, godišnji odmor, osiguranje radnika u bolesti, nesreći, starosti, nezaposlenosti), koje je buržoazija mnogih zemalja morala dati u većoj ili manjoj mjeri, da bi spriječila izbijanje proleterske revolucije.

Do ujedinjenja triju radničkih internacionala nije došlo, jer su socijalističke internacionalne zahtijevale da se u Sovjetskom Savezu napusti diktatura proletarijata, uvede buržoaska demokracija, višepartijski sistem itd. Socijaldemokratski stavovi protiv organizacionog stapanja komunističkih i socijalističkih partija svodili su se na slijedeće: Komunistička partija vrši strogi izbor svojih članova, umjetno sprečava njeno omasovljenje, određuje svoj brojni sastav i utvrđuje strukturu članstva, a socijalističke partije naprotiv tome, dozvoljavaju pristup svakom građaninu koji po svom uvjerenju i svojoj slobodnoj volji želi u nju stupiti. Iz toga su izveli zaključak da bi u slučaju organizacionog stapanja komunističkih i socijalističkih partija u pojedinim zemljama, komunističke partije vršile regrutaciju socijalista, tj. birale one socijaliste koje oni hoće i žele, a socijalističke partije bi komuniste primile u svoje organizacije u cjelini. Ta činjenica organizacione prirode koja potječe još od Marks-Engelsovog Saveza komunista i kasnije od rascjepa Socijaldemokratske partije Rusije na menševike i boljševike, pod Lenjinovim vodstvom, bila je i sada za socijalnu demokraciju nepremostiva brana za bilo kakvo organizaciono stapanje jedne i druge partije.

Drugi je razlog što do ujedinjenja ne može doći, pisale su vođe SRI, što komunisti inzistiraju na postojanju jedne proleterske partije koja bi tobože imala politički »monopol« nad radničkom klasom, a socijalisti smatraju da je moguće postojanje više partija zavisno o demokratskom, slobodnom nađenju samih radnika i građana. S tim u vezi oni su tražili da se u Sovjetskoj uniji dozvoli stvaranje višepartijskog sistema, ili bar dvopartijskog, kao nužnog privremenog zla (komunističke i socijaldemokratske partije i potpune demokratske mogućnosti smjene s vlasti).

Socijalisti tvrde da oni za ideal postavljaju, ipak jednu socijalističku partiju, a oni to i mogu ostvariti

»jer je partija koju oni izgrađuju otvorena svakom radniku«. Komunisti to ne mogu jer izbor članova (sprečavanje ulaska u partiju velikom broju intelektualaca, zanatlija, trgovaca i seljaka) čini Komunističku partiju zatvorenom partijom. Prema tome, postoje dvije suprotne metode u okupljanju radnih ljudi oko jedne radničke partije, koje su u temeljima suprotne i zato nespojive.

Ali, kad socijalisti postavljaju kao ideal i ulažu sve snage u prikupljanje svih radnika u svoju partiju, oni su daleko od toga da, u slučaju preuzimanja vlasti, trajno zadrže monopol državnog kormila u svojim rukama, i sprečavaju slobodu stvaranja građanskih partija i njihovu političku borbu za vlast. Socijalisti su za princip »prava samoopredjeljenja radničke klase« u bilo kojem političkom smjeru i za bilo koju partiju. Zato dokle god budu boljševici u Rusiji branili stvaranje i slobodno djelovanje, ne samo Socijalističkoj već i drugim građanskim partijama, to će biti smetnja za međunarodno jedinstvo proletarijata.

Apel »bečke Radne zajednice socijalističkih partija« (Druga i pol internacionala) od 15. siječnja 1922. godine i aprilska konferencija 5. travnja 1922. godine u Berlinu te zajednička rezolucija, sračunate su na neuspjeh zbog spomenutih suprotnosti i unaprijed neprihvatljivih uvjeta koje su socijalisti tražili, a znali su da ih komunisti ne žele prihvatiti.

Kao što je Socijalistička internacionala odlučno odbijala organizaciono jedinstvo s Komunističkom internacionalom tako je Amsterdamska sindikalna internacionala (ISS) odlučno odbila ujedinjenje s Crvenom sindikalnom internacionalom. Protiv sindikalnog jedinstva Socijalistička i Amsterdamska internacionala prigovarale su što komunističke partije daju prvenstvo svojim političkim ciljevima i akcijama, a ekonomskim akcijama onoliko koliko im one koriste u ostvarivanju političkih i krajnjih ciljeva. Komunističke partije daju prvenstvo političkoj borbi, korjenitom političkom, privrednom i društvenom preobražaju – proleterskoj revoluciji. Oni traže da se svakodnevne ekonomske borbe i ekonomski interesi radničke klase potčine političkim interesima. Komunisti u sindikatima su dosljedni i traže da i sindikati sudjeluju u borbi za ukidanje kapitalističkog privrednog poretka na liniji ciljeva, programa i perspektiva koje postavlja Komunistička partija. Time se komunističke partije bore za monopol nad sindikatima, naturaju im svoje ciljeve, ideologiju i program. Komunisti vrše partijsku dužnost na taj način što pridobijaju članove sindikata i sindikate za partijsku politiku, dakle, ne služe sindikatima već su u službi Partije.

Nasuprot tome, socijalisti smatraju da sindikati mogu izvršiti svoje zadatke ako rade potpuno samostalno i autonomno. Oni se moraju oslanjati na privredni, ekonomski razvitak koji se samostalno kreće i vrši odlučujuću ulogu u formiranju ekonomskih interesa radničke klase, pa prema tome i sindikata. Zato je njihovo samostalno pravo da postavljaju i odlučuju kakvu će ekonomsku politiku voditi, kakve će,

bliže i dalje, ciljeve postaviti, hoće li se boriti protiv društvenog sistema, ili raditi na njegovom poboljšanju. Nasuprot komunistima socijalisti u sindikatima ne rade za interes svoje, Socijalističke partije, ne bore se za njezin utjecaj u sindikatima pa izvršavaju svoju sindikalnu dužnost tako da se bore za stavove, politiku i interes sindikata onako kako ga sami sindikati formuliraju. Socijalistima je svedeno da li je na čelu sindikata pristalica ove ili one radničke, ili građanske stranke. Bitno je da on u sindikatima ne zastupa principe svoje partije, već da se zalaže za ostvarenje sindikalnih zadataka i rukovodi sindikalnom politikom. Zbog svih tih razloga ne može biti ni sindikalnog jedinstva dok se komunisti ne odreknu propagiranja svojih principa u sindikatima. Svrha tom prijedlogu komunista jest dezorganizacija Amsterdamske internacionale i ovladavanje svjetskim sindikalnim pokretom. Iz svih tih razloga, kao što ne može doći do spajanja Socijalističke i Komunističke internacionale, ne može se govoriti ni o ujedinjenju sindikalnih internacionala.

Polazeći od tih principa Socijalističke radničke internacionale, amsterdamski Internacionalni sindikalni savez (ISS) na svom trećem kongresu u Beču održanom 2-7. lipnja 1924. godine, donio je rezoluciju koja je potpuno protiv međunarodnog jedinstva sindikalnog pokreta.

U rezoluciji se ističe da je program i taktika ISS-a određena programom i taktikom njenih članova. Zajednički cilj sindikata u sastavu ISS-a jest poboljšanje ekonomskog i socijalnog položaja radničke klase, a državne socijalne reforme i borba za suodlučivanje u privrednom procesu, jesu dopuna sindikalnom radu. Od svih političkih partija najbliže su ISS-u i njenim zemaljskim centralama socijaldemokratske partije. Protiv pokušaja Komunističke internacionale i Crvene sindikalne internacionale da politički utječu na članice ISS-a, u rezoluciji se najavljuje da će one uz njegovu pomoć koristiti sva sredstva obrane. Taj dio rezolucije uperen je protiv postojanja revolucionarne sindikalne opozicije koja je, kao što je već rečeno, formirana u okviru Amsterdamske sindikalne internacionale i njenih zemaljskih centrala. Revolucionarna manjina bila se organizaciono formirala u 28 zemaljskih reformističkih centrala a brojila je 1925. godine 2,787.000, a 1927. 2,874.600 članova. U Engleskoj je revolucionarna sindikalna opozicija brojila 800.000, u Njemačkoj 1,100.000, u SAD 265.000, u Francuskoj 60.000, u Švedskoj 60.000, Poljskoj 100.000, Australiji 130.000 članova.

Uprkos toj rezoluciji na prijedlog delegacija engleskih sindikata kongres je donio odluku da se obnove pregovori s Crvenom sindikalnom internacionalom i Sveruskim sindikalnim vijećem. Na to je Treći kongres Crvene sindikalne internacionale predložio »sazivanje jednog internacionalnog kongresa za ujedinjenje sindikata«.

Parole za saziv jednog internacionalnog kongresa ujedinjenja i pretapanja Amsterdamske i Crvene sindikalne internacionale u ujedinjenu radničku sindi-

kalnu internacionalu, prihvaćene su među najširim radnim masama. S tim u vezi određen je 25. siječnja 1925. godine u Londonu manifestacioni kongres pristalica ujedinjenja na kojem su sudjelovale delegacije Amerike, Njemačke, Čehoslovačke, Francuske, te predstavnici Crvene sindikalne internacionale. U Parizu i čitavoj Francuskoj vodila se uspješna borba za jedinstvo radničke klase svijeta. U Njemačkoj, Belgiji, Poljskoj, Švicarskoj, Italiji, Austriji i Čehoslovačkoj pristalice Crvene sindikalne internacionale razvile su živu djelatnost u borbi za sindikalno jedinstvo, ističući borbu protiv isključenja revolucionarnih radnika iz reformističkih sindikata.

U travnju 1925. godine na osnovi sporazuma između ljevice engleskih tredjuniona i sovjetskih sindikata (VCSPS) izabran je englesko-ruski komitet, kojem je zadatak borba za ostvarivanje jedinstvene sindikalne internacionale. Ta činjenica ima veliko historijsko značenje, jer je skretanje engleskog proletarijata ulijevo mijenjalo odnose snaga u borbi između imperijalizma i revolucionarnog socijalizma. Cjelokupni engleski sindikalni pokret stupio je u opoziciju tradicionalnom kursu u bitnom i izvanredno važnom pitanju svjetskog radničkog pokreta; on se izjasnio za stvaranje jedinstvenog fronta sa sovjetskim sindikatima, za obustavu neprijateljstva protiv revolucionarnih sindikata uopće, a naročito protiv ruskih sindikata.

Protiv engleske radničke delegacije koja je posjetila Sovjetsku Rusiju i zaključila ugovor između engleskih i sovjetskih sindikata, najostrije je istupila Socijalistička radnička internacionala i desno krilo Amsterdamske sindikalne internacionale. Ipak, velik je broj reformističkih sindikata Francuske, Njemačke, Belgije i drugih zemalja davao podršku englesko-ruskom komitetu za ujedinjenje. U svijetu je desetak milijuna radnika bilo uvučeno u borbu za jedinstvo. Ideološke razlike u mišljenjima toliko su bile zaostrene da su čitave organizacije reformističkih sindikata otvoreno istupale jedne protiv drugih zbog tvrdoglavog odbijanja i suprotstavljanja Socijalističke internacionale novim strujanjima u svjetskom sindikalnom pokretu.

13. prosinca 1925. godine sastao se Izvršni odbor ISS-a s Komitetom generalnog savjeta engleskih tredjuniona koji je optuživan da preko englesko-ruskog komiteta vrši rascjep Amsterdamske internacionale. 4. i 5. prosinca 1925. godine održan je u Amsterdamu plenum ISS-a na kojem je 14 protiv 7 članova smatralo da nema šta raspravljati o ujedinjenju.

Na berlinskom zasjedanju englesko-ruskog komiteta 26. kolovoza 1926. godine data je javnosti izjava u kojoj se »sa žaljenjem ističe da je njegov pokušaj iz decembra 1925. godine da se postigne jedinstvo na konferenciji Amsterdamske internacionale i Centralnog Vijeća Sindikata Sovjetske Unije, ostao bez rezultata, zbog otpora ISS-a«.

S porazom generalnog štrajka rudara u Engleskoj i prekid diplomatskih odnosa Engleske sa SSSR-om zbog pomoći koju su sovjetski radnici pružili engleskim rudarima i revoluciji u Kini, smanjilo se znače-

nje englesko-ruskog komiteta. Predstavnici engleskih tredjuniona odbili su da prošire funkciju komitea, naročito u pitanjima generalnog štrajka i pomoći borbi rudara, kao i u pitanjima borbe protiv Engleske intervencije u Kini. Donošenjem projekta Zakona koji je bio uperen protiv engleskih sindikata, generalnog štrajka i štrajkova uopće, jer je zabranjivao postojanje štrajkaških straža i sprečavanje štrajkolomaca da rade, ojačali su desni elementi u Radničkoj partiji Engleske i tredjunionima. U ožujku 1927. godine Generalni savjet sindikata tražio je da se prekine suradnja sa komunističkom manjinom i lijevom opozicijom. Prekinula se i suradnja u okviru englesko-ruskog komiteta. Na kongresu engleskih tredjuniona u Swanseau 1928. godine izglasana je, s 3,075.000 glasova protiv 565.000 politika industrijskog mira sklopljenog između Generalnog savjeta tredjuniona, predstavnika poslodavaca i vlade u Mon Turneru. Odbijena je, s 2,877.000 protiv 439.000 glasova, rezolucija Saveza mehaničara da se sazove jedna internacionalna konferencija o pitanju sindikalnog ujedinjenja i da se obnovi englesko-ruski komitet. Četvrti kongres ISS-a održan od 1. do 6. kolovoza 1927. godine u Parizu bio je, zbog neuspjeha englesko-ruskog komitea, usmjeren na borbu protiv komunizma i Crvene sindikalne internacionale.

Reformizam u privremenoj stabilizaciji kapitalizma

Internacionalna ofenziva kapitala koja je od 1921. godine trajala godinama u oštroj ili blazijoj formi, pokazala je stvarne uspjehe u prvom redu zbog toga što internacionalni sindikalni pokret nije bio jedinstven i što je u periodu privremene stabilizacije kapitalizma, reformizam u radničkom pokretu stalno jačao zasnivajući odlučujuću ulogu u najvažnijim kapitalističkim zemljama. Amsterdamska internacionala koja je imala najveći utjecaj na oportunitizam radničkog pokreta Evrope nije, u nastaloj, neobično kompliciranoj situaciji poslije osвете revolucije, ništa poduzimala da na internacionalnoj osnovi organizira međunarodnu obranu radničkih tekovina. U ožujku 1925. godine Komunistička internacionala je na svojoj proširenoj sjednici, ipak, zaključila da je kapitalistička stabilizacija stvarnost i činjenica. Ona se ostvarila pomoću obaranja nadnica, produžavanja radnog vremena, povećanja poreza, pomoću progresivne likvidacije socijalnog zakonodavstva sve većeg broja nezaposlenih, povećanog pritiska na kolonije pomoću zajmova i investicija SAD koje su po podjarmile Evropu, nagnavši evropske radnike da rade za američke kapitaliste. Sve te mjere vršile su se uz potpunu pomoć i podršku vođa Socijalističke internacionale. Stabilizaciju, isticala je Komunistička internacionala i tadašnja KPJ, ne treba nikako smatrati kao proces trajnog jačanja kapitalizma, jačanje koje bi značilo nov period poleta kapitalističkog društvenog poretka, nego samo jedan, za kapitalizam, pozitivan stu-

panj u usporedbi s prvim poslijeratnim godinama. Za opću labilnost kapitalističkog sistema ističane su, kao nesavladive, slijedeće suprotnosti: 1. suprotnost između buržoazije i proletarijata u svima kapitalističkim zemljama; 2. suprotnost između imperijalizma i oslobodilačkih pokreta kolonija i zavisnih zemalja; 3. suprotnost između pobjedničkih i pobijeđenih država; 4. suprotnost između samih pobjedničkih država (Engleska i Amerika, Engleska i Francuska, itd.); 5. suprotnost između Sovjetske unije, na jednoj i kapitalističkih zemalja na drugoj strani. Sve te suprotnosti razdiru, i sve će više razdirati, svjetski kapitalizam, a revolucionarne će se snage sve više razvijati, tako da u perspektivi nikako neće doći do trajne konsolidacije kapitalizma, nego do nesumnjive pobjede proleter-ske revolucije.

Učvršćenje sovjetske vlasti pokazalo je čovječanstvu moguću put k socijalizmu. Sovjetski narod je uvjeren i odlučno svake godine jačao osnove novoga društvenog poretka. On je postizao pobjedu za pobjedom na fronti mirne privredne i kulturne izgradnje. Pred svijetom se isticala sloga naroda i nacionalna ravnopravnost sovjetskog naroda. Oslanjajući se na nadmoćnost svoga društvenog poretka, on je pod rukovodstvom Komunističke partije u nevideno kratkom roku zaliječio rane nanese narodnoj privredi za vrijeme svjetskog i građanskog rata. Uspješna obnova privrede omogućila je da se u Sovjetskom Savezu pristupi ostvarenju Lenjinovog plana izgradnje socijalizma.

Buržoaski ekonomisti potcjenjivali su uspjehe SSSR-a. Nasuprot tome, o privremenoj stabilizaciji kapitalizma pisali su kao o eri renesanse kapitalizma, novog procvata i mirnog razvitka. I socijaldemokratski teoretičari Kautsky, Hilferding, Blumm pozurili su za njima – priznali su da će kapitalistička stabilizacija biti trajna, da je krizi kapitalizma došao kraj, da kapitalističko društvo ima pred sobom svijetle perspektive, da nastupa era reformizma uspona socijalne demokracije, propasti komunizma itd. Do kraja 1928. godine sve su ocjene to potvrđivale. Kapitalizam je, nakon što je uspješno preživio revolucionarnu krizu, potrese društvene strukture, poraze i gubitak prestiža, pokazao neizmjernu vitalnost i fleksibilnost, pa je ponovno ojačao, stabilizirao se. Proizvodnja je poprimila ogromne razmjere. Stvorena je čvrsta valuta, inflacija je zadržana na blagom nivou, uspostavljene su internacionalne veze i proširilo internacionalno tržište. Džinovski porast naoružanja, naročito avijacije, mobilizacija svih snaga reakcije protiv revolucionarnih pokreta radničke klase, otmicanje osnovnih tekovina koje je u revolucionarnoj krizi izvojevala, nesumnjivi su dokazi jačanja kapitalizma, prema tome i jačanja klasnog protivnika. Ekonomski prosperitet u kapitalističkim zemljama bio je praćen jačanjem utjecaja reformista i klasne suradnje u međunarodnom radničkom pokretu. Proračunske ocjene SRI i ISS, Kautskog i drugih da je nastupio dug period mirnog razvitka u kojem će radnička klasa moći raznim sredstvima ekonomske i političke bor-

be u okviru buržoaske demokracije neprekidno poboljšavati svoje ekonomske i političke pozicije i postupnim reformama promijeniti klasnu strukturu kapitalističkog društva, bile su naizgled točne.

Do 1927. godine cjelokupni internacionalni pokret radnika u velikim kapitalističkim zemljama bio je u povlačenju pred kapitalističkom ofenzivom. Propadali su svi veliki politički i ekonomski štrajkovi. Pojedinačni uspjesi radničke klase u ovoj ili onoj zemlji gubili su se u općem povlačenju pred nadmoćnijim neprijateljem. Socijaldemokratske partije koje su ušle u koalicije s građanskim strankama na platformi borbe protiv komunizma, bile su prinuđene da zajednički upravljaju kapitalističkom državom i štite kapitalizam. Socijaldemokratski saveznici iz redova liberalne buržoazije bili su uvijek spremni na suradnju sa socijaldemokratima, ali samo o pitanjima održavanja buržoaske demokracije, nedozvoljavajući da se dira u osnove društvenog sistema. Zato su socijaldemokratske partije činile sve što su mogle da izbjegnu velike klasne sukobe. Ali, kada su tu i tamo izbijali veliki politički ili ekonomski štrajkovi i demonstracije, one su spremno davale podršku kapitalističkoj državi i njenom aparatu da ih silom, i u krvi uguše, potpuno uvjerene da vode čistu demokratsku politiku koja počiva na zakonima i ustavu. Upravo je neshvatljivo koliko su se socijaldemokrati identificirali s kapitalističkim društvenim sistemom kojeg su uporno branili od radnika kad god je bio napadnut. Sve socijalističke partije, bilo na vlasti, u koaliciji ili u opoziciji, odnosile su se lojalno prema kapitalističkom društvenom uređenju. One su u vrijeme revolucionarne plime uspele usmjeriti u pacifističke vode desetine milijuna ljudi koji su kipjeli od nezadovoljstva. Budući da su plamenom i mačem nemilosrdno likvidirali sva revolucionarna žarišta da bi spasili tobožnje kapitalističke žrtve od proleterskog terora, posvetili su se radničkom zakonodavstvu i reformama koje je zajedno s najvećom tekovinom 8-satnim radnim vremenom, osakitala kapitalistička ofenziva.

Kapitalistička reforma ostvarivala se putem ubrzane tehničko-tehnološke racionalizacije koja je izbacila, u mnogim razvijenim kapitalističkim zemljama milijune radnika na ulice. Stvarani su veliki planovi kako bi suvišnu radnu snagu odstranili iz tih zemalja i raselili po kolonijama, Australiji i zemljama Južne Amerike. Politiku zapošljavanja karakteriziralo je brzo smjenjivanje porasta i pada nezaposlenosti. Reguliranje bilansa radnog tržišta bilo je praćeno smanjenjem nadnica i općeg životnog nivoa radnih masa. Razbijanje klasnog radničkog sindikalnog pokreta vršilo se donošenjem protivradničkih zakona. Takvi zakoni doneseni su u Engleskoj, Poljskoj, SAD, Japanu, u Italiji na Balkanu. Svuda su korišteni reformistički sindikati protiv revolucionarnog sindikalnog pokreta, reformistički Internacionalni sindikalni savez protiv Crvene sindikalne internacionale. Cjelokupni državni aparat potiskivao je i slabo radnički pokret političkim i ekonomskim mjerama. Na međunarodnom planu kapitalizam je solidarno prišao si-

stematskom izbacivanju komunista i radnika-revolucionera iz poduzeća, stavljao ih na crne liste i onemogućavao zaposlenje. U poduzećima je stvarana špijunska služba koja se preko personalnih službi – mjenskih burza rada, zemaljskih biroa rada i policije, povećala u čvrst sistem raspoređen po poduzećima, radničkim naseljima i lokalima gdje se radnici okupljaju. Te špijunske organizacije sabirale su podatke o političkom određenju svakog naprednog radnika, funkcijama koje ima u radničkom pokretu, štampi koju čita, partijskom izboru članova njegove porodice, njegovom učešću u političkim akcijama, demonstracijama, štrajkovima. Na širokom frontu mijenjala se politička struktura radnika poduzeća. Davala se potpuna sloboda i velika pomoć agitaciji i propagandi, fašističkim, nacionalističkim, vjerskim i reformističkim grupacijama koje su bile spremne da se bore protiv komunizma.

Nad čitavim kapitalističkim svijetom od Grčke, Bugarske, Jugoslavije, Rumunjske, Njemačke, sve do Sjedinjenih Američkih Država i Japana izvršavana je linija bijelog terora, raspuštane revolucionarne organizacije, zatvarani, mučeni i ubijani rukovodioci, zabranjivani zborovi, konferencije i listovi u manjem ili širem opsegu, s manje ili više moralnog cinizma, ili rafiniranosti. Bijeli teror praćen je nečuvenom kampanjom protiv komunizma i Sovjetskog Saveza, favoriziranjem fašističkih organizacija napadima na radničke skupove, domove, redakcije listova, sjedišta partijskih i sindikalnih foruma, napadima na štrajkaše i štrajkaške straže. Posljedice bijelog terora u nekim zemljama bile su katastrofalne za opstanak i tekovine radničke klase.

S uništavanjem revolucionarnog sindikalnog pokreta uništen je i reformistički pokret. Reformistički vrhovi, tamo gdje je fašizam pobijedio, odlazili su u njegove redove. U Italiji su nekad najviši funkcioneri reformističkih sindikata i Amsterdamske internacionale, postali ideolozi fašističkog režima. Ranije vidljive razlike između reforma reformističkih sindikata i vođa nacionalnih, vjerskih i tzv. žutih sindikata,⁵² svedene su na istu razinu, razinu oportunizma i klasne suradnje. I stavovi prema kapitalističkoj ofenzivi, aktualnim problemima i gorućim dnevnim pitanjima radničke klase svedeni su na iste poglede. Gotovo u svim kapitalističkim zemljama Evrope reformistički sindikati javno su se deklarirali kao integralni sastavni dio građanskog društva, kao organizacija radnika i namještenika koja svoju djelatnost razvija u postojećim okvirima kapitalističkog društvenog poretka, odričući se svih zahtjeva i aktivnosti koje ga diraju ili vrijeđaju. Reformizam pod kojim se lijljao klasni teren, tražio je najprije oslonce u kapitalističkoj državi, pa je dalje evoluirao u pravcu kapitalizma postavši njegov propovjednik i snaga. Ta se evolucija opravdavala teorijom da je napredak društva i saniranje kapitalizma jedino moguće alijansom radničkih sindi-

⁵² «Žuti» sindikati – termin iz sindikalne prakse, označavao je radničke organizacije koje su osnivali poslodavci a radile su u interesu poslodavaca.

ata, poslodavačkih saveza i državne uprave. U Međunarodnoj organizaciji rada najistaknutije sindikalne vode predstavljale su najreakcionarnije vlade (u Jugoslaviji je to Bogdan Krekić). To nije bila slučajna suradnja već organska radna zajednica. Nakon sloma velikog generalnog štrajka engleskih rudara počele su kao gljive poslije kiše nicali lige za industrijski mir. Reformističke vode sindikata pisale su i govorile da se kapitalizam približuje novom ekonomskom poretku. To se neće ostvariti putem socijalnih eksplozija i revolucija, već putem planske sistematske rekonstrukcije u kojoj će sindikati dobiti veliko pravo upravljanja proizvodnjom. Sindikati su jako zainteresirani da se rivalstvo i konkurencija trustova i monopola ublažuje, da kontroliraju i sudjeluju u politici utvrđivanja cijena, podjeli tržišta, donošenju mjera za kontrolu sirovina. Sindikati su spremni na suradnju u sprovođenju racionalizacije, proizvodnje, pojeftinjenju produkcije, na lojalnu i discipliniranu zajednicu, sporazume koji bi zamijenili carstvo nepovjerenja, neprijateljstva i konflikata između njih i poslodavaca. Sindikati su spremni na stvaranje industrijskog mira, konstruktivnog stvaralaštva u području produktivnosti rada, smanjenju troškova proizvodnje, otklanjanju nepotrebnih sukoba oko tarifnih sporazuma. Za uzvrat od kapitalista je tražena garancija da će radnicima osigurati zaposlenje i odgovarajući dio dobiti. Liberalni kapitalistički magnati, vlasnici gigantskih poduzeća, trustova i koncerna išli su dalje od sindikalnih vođa. Oni su, sjećajući se revolucionarne uloge radničkih vijeća u ratu i 1918–1919. godine, ponudili baš takva vijeća svojim radnicima da bi radnici uvidjeli neophodnost i potrebu kapitaliste u industriji kao organizatora, inicijatora, finansijera koji snosi rizik, pa opravdano polaže pravo na nagradu. S druge strane preko radničkih vijeća direktor, kapitalista trajno bi osigurao kontakt sa svojim radnicima, lakše shvatio potrebu poboljšanja njihovog materijalnog položaja, socijalnog osiguranja, učešća u dobiti i obrazovanja. Budući da se u velikim i udruženim poduzećima pod kapitalističkom upravom nalazilo mnogo samostalnih pogona, stvoren je u njima trostepeni sistem radničkih vijeća. U pogonima su to bila pogonska ili tvornička vijeća, u grupama istovrsnih pogona ili poduzeća stvarala su se opća vijeća, a u vrhu prinude, uz upravu koncerna, centralno radničko vijeće. Izbor tvorničkih vijeća vršili su svi radnici pogona ili tvornice. Njihovi delegati konstituirali su se u opća vijeća koja su slala svoje predstavnike u centralno radničko vijeće. Predsjednici centralnih radničkih vijeća bili su generalni direktori. Tako je riješen problem osobnog kontakta glave koncerna i radnika. Da bi radnici bili informirani o radu radničkih savjeta i koncerna štampani su bilteni, novine i časopisi u kojima je pisalo o zajedničkim interesima radnika i poslodavaca i njihovim zajedničkim zadacima. Kapitalisti su tome informiranju davali veliko značenje, smatrajući to korakom na putu potpunog obučavanja i obavještanja radnika, kao doprinos u sprovođenju suradnje rada i kapitala

u industriji. Takva radnička vijeća bila su formirana u mnogim poduzećima ne samo u Engleskoj već i u SAD i Njemačkoj. Tako se sporazum sindikata s krupnim kapitalom oplemenio radničkim vijećima, radničkim skladajem bez kojeg ne bi mogao braniti navedeni sporazum pred radnicima. Taj poklon kapitalističkih korporacija iziskivao je protuobavezu sindikalnih vrhova. Na sve strane nastupili su s parolom: ništa se ne može ostvariti bez poslodavaca. Radnički savjeti i radnička kontrola ne mogu pripasti isključivo jednoj, radničkoj strani. To mogu biti samo zajednički organi upravljanja i kontrole. Pred engleske tredjunione postavio je generalni savjet tri alternative.

Radnički savjeti i radnička kontrola bez kapitalista to bi značilo preuzeti silom kapitalističku privredu i dati na upravljanje radnicima, a to je linija revolucionarne borbe. Nju je već u prijedlogu generalni savjet najodlučnije odbio, jer vodi u krvoprolie i kvari humanizam radnika.

Druga alternativa bila je tradicionalna sindikalna linija obrane ekonomskih interesa radnika od prenaplašenih poslodavačkih interesa. I ta alternativa starog engleskog reformizma odbijena je kao neprihvatljiva jer ne odgovara modernom zahtjevu za potpunom izmjenom položaja radnika u industriji.

Treća alternativa odnosila se na učešće sindikalnog pokreta Engleske na reorganizaciji industrije na naučnoj osnovi i materijalnog iskorišćavanja industrijskog napretka. Liniju raspodjele dohotka prema zajedničkom ulaganju i doprinosu smatrao je generalni savjet jedino ispravnom jer daje nove oblike suradnje, stimulira i mobilizira na osnovi interesa proizvođače-kapitaliste, proizvođače-tehničare i inženjere, proizvođače-radnike na poslu razvika industrije. Koliko je u svijetu pisano o toj liniji, može se vidjeti i po tome što su sve svjetske agencije i građanski listovi objavili poslanicu canterburijskog episkopa u Engleskoj upućenu širokim narodnim masama. Poslanica blagosilja industrijski mir i poziva radne ljude da aktivno surađuju na kršćanskoj osnovi industrije. Poslanicu je potpisao 71 poslanik Laburističke partije s Ramsay Macdonaldom na čelu i oko 160 vođa engleskih tredjuniona. U Njemačkoj i Francuskoj sindikalni reformisti uzimaju za uzor tredjunione. Propovijedaju da sindikati trebaju napustiti uski teren svoje djelatnosti oko plaća i radnih uvjeta, da moraju zadatke i djelatnost usmjeriti na teren borbe za radničko upravljanje industrijom. Taj cilj je širi i viši od jednostavnog zastupanja materijalnih interesa sindikalnog članstva. Odbijanje članova sindikata i sindikalna propaganda moraju biti baš na to orijentirani. Na taj način skidana je s dnevnog reda tekuća borba za veće plaće, radno vrijeme itd., a mjesto toga postavljen je dalek i neostvariv zadatak za »samostalno upravljanje industrijom«.

Pitanje općeg uvođenja mješovitih vijeća, sastavljenih od predstavnika radnika i kapitalista zavisilo je od dobre volje svakog pojedinog kolektiva i kapitaliste, te je bila stvar daleke perspektive i ciljeva refor-

mističke teorije i programa. Istodobno, praktična suradnja između reformističkih sindikata i poslodavčkih udruženja jača na svim linijama. Gusta mreža raznih paritetnih komisija za pregovore, ugovore, kontrolu i primjenu tarifa socijalne pomoći, odmora, ishrane, itd. krunila se dobrotvornim podvrgavanjem sindikata sudovima prinudnog poravnania. Postupak prinudnog poravnania i sudovi za izravnavanje sporova, borbene su parole reformista. Sudovi za prinudno poravnania rezultat su sporazuma reformističkih sindikata i poslodavčkih udruženja. Reformistička ideologija prihvatila je postupak prinudnog poravnania i odluke tih sudova kao oruđe za »odgajanje radnika i poslodavaca u duhu kolektivizma«. Tako su se odnosi klasnih snaga koji su se izražavali u strajkovima, a time i klasni pokret proletarijata, dobrotvorno podvrgli buržoaskim sudovima, bez obzira što se u njima nalazilo nešto socijaldemokrata. Završetak tog procesa doveo je do stvaranja jedinstvenog fronta reformizma s kapitalizmom protiv proletarijata, umjesto do stvaranja jedinstvenog fronta proletarijata protiv kapitalizma. U najrazvijenijim kapitalističkim državama bio je 1928. godine završen proces stapanja vrhova reformističkih sindikata s vrhovima činovničkog aparata kapitalističkih udruženja i države.

Slom reformističke teorije o stabiliziranom kapitalizmu, klasnoj suradnji i harmoniji

Novi izlazi i putovi za kretanje nagomilanog radničkog nezadovoljstva koje je reformističko vodstvo u Engleskoj i Njemačkoj našlo u skretanju čitavog reformističkog pokreta udesno, nisu ipak zadovoljili međunarodnu reakciju. Najborbeniji dijelovi stvaraju svoje organizacije u redovima radničke klase. Na sve strane počelo je javljanje opasnih simptoma fašističkih organizacija (čelija) po poduzećima. U Italiji, Njemačkoj i Poljskoj uspjela je reakcionarna krupna buržoazija dio radničke klase staviti u svoju službu kontrarevolucije, učiniti je jurišnim odredom fašističkih trupa protiv revolucionarnog radničkog pokreta. Čitava djelatnost fašističkih organizacija, njihove propagande i aktivnosti nastoje da radništvo pridobiju za fašizam, za fašističku pravdu i ideologiju.

Fašistički sindikati odgovarali su u osnovi buržoaskim »žutim« sindikatima, ali oni se javljaju u savim novim okolnostima, pa su ih zato suvremenici klasificirali kao specijalan tip sindikalnih organizacija. Oni se javljaju u periodu jako zaoštrenih klasnih borbi kad buržoazija prisiljena da do krajnosti koncentrira aparat sile. Ne vjerujući više ni reformističkim masovnim organizacijama, fašizam organizira svoje vlastite sindikalne organizacije, dajući im monopol na tom polju. Tim fašističkim organizacijama svrha je sljedeća: 1) da potpuno onemoguće svaki utjecaj klasne ideologije na radničke mase; 2) da one-

moguću sve klasne pokrete i pokrete masa; 3) da pokušaju povezati fašističku diktaturu bar s jednim dijelom radnih masa.

Tome odgovara njihova ideologija i metode rada. Ideološki, oni zastupaju poglede suprotne klasnoj borbi, tj. suradnju klasa na ekonomskom i političkom planu. Zato nastoje spriječiti svaki strajak. Fašističkom državnom aparatu, kao tobože nadležnoj instituciji, priznaju pravo na posredovanje u svim sporovima između poslodavaca i radnika. Ta je tendencija u Italiji osobito bila izražena u pokušaju da se formira tzv. kooperativna država (ustvari, država koja je klasna kao i svaki drugi buržoaski tip države, ali koja pokušava to maskirati oslanjajući se na sindikate svih kategorija privrednog aktivnog stanovništva). Uza sve to fašistički sindikati bili su prisiljeni od radnika da i sami vode izvjesne akcije, ali to čine samo radi maskiranja svog jedinog istinskog zadatka – interesa kapitalističke klase. Iz teorije i prakse fašističkih sindikata nužno je izlazila još jedna važna osobina. Oni nastoje, nasuprot principu klasne solidarnosti, postaviti princip nacionalne solidarnosti. Zato pokušavaju u proletarijatu proširiti ideologiju imperijalizma ističući da se imperijalističkim metodama u nacionalnim okvirima mogu riješiti problemi unutar njih. U izvjesnim uvjetima tome se je još pridruživao momenat raspirivanja konkurentске mržnje među radnicima, te antisemitizam.

Do 1928. godine raznim načinima ostvaruje se radikaliziranje radničkog pokreta, koji je nezadovoljan reformističkom politikom tražio oslonac svom kretanju ulijevo. Skretanje radničkog pokreta ulijevo manifestiralo se mnogobrojnim pojavama i veoma značajnim događajima koji su se kroz nekoliko godina zbili u međunarodnom radničkom pokretu. Uprkos udruženju međunarodnoj antikomunističkoj propagandi i agitaciji, porasle su u svijetu simpatije za Sovjetski Savez, a povećavao se i utjecaj komunističkih partija i revolucionarnih sindikata. Osnivanje i slom englesko-ruskog komiteta, uzdizanje i slom politike jedinstvenog fronta, umnogom je pridonijelo kristaliziranju političke strukture međunarodnog radničkog pokreta, diferenciranju milijuna radnika i vođa sindikata na stvarne pristalice klasne borbe i klasne suradnje, otkrivanju stvarnih odnosa koji su postojali između revolucionarnog utjecaja i reformizma u masama radnika. Posljedica kapitalističke racionalizacije jest vidna promjena strukture u radničkoj klasi koja se izražavala u procesu proizvodnje. Razvile su se ekstremne grupe radnika. Porastao je broj namještenika i broj nekvalificirane radne snage sastavljen prvenstveno od žena i omladine. U poduzećima Francuske, Njemačke i SAD došlo je do vrlo velikog intenziviranja rada, dok su nadnice ostale iste ili su promjenom radne strukture u prosjeku nešto snižene.

Mnogostruki, svestrani i opsežni proces tehničkog, političkog i privrednog pritiska negativno se odrazio na novu strukturu radnika. Reformističke sindikalne organizacije naglo su se pretvarale u organizacije najbolje plaćenih radnika, a neki sindi-

kalni savezi bili su sastavljeni pretežno od radničke aristokracije. U Njemačkoj je bilo 1925. godine 4.446.951 člana reformističkih sindikata ili 25% ukupno zaposlenih radnika. Još manji odnos postojao je u drugim razvijenim zemljama. Reformistički sindikati nisu se ni trudili da organiziraju tripudij veću masu neorganiziranih radnika.

Crvena sindikalna internacionala trudila se da na neorganizirane radnike proširi svoj revolucionarni utjecaj i da nađe odgovarajuće forme da ga i organizirano učvrsti. Zato je posvetila veliku pažnju slojevima radničke klase koji su najviše eksploatirani i koji su davali najmanji otpor pojačanom pritisku kapitalista – ženama i radničkoj mladeži. Izrađen je konkretan program zahtjeva za sedam-satni radni dan, obavezne pauze za vrijeme rada, povećanje plaće, bolju ishranu teških fizičkih radnika, različite specijalne zaštitne mjere za žene i omladinu. Isticano je da nije zadatak sindikata pomaganje kapitalistima u racionalizaciji proizvodnje. Napadan je internacionalni reformizam što je zagovarao to pomaganje i njegove organizacije koje su postale oruđe kapitalističke racionalizacije. Crvena sindikalna internacionala ukazivala je na razliku između socijalističke i kapitalističke racionalizacije. Protiv racionalizacije rada uopće, ne treba se boriti. Ali, dok socijalističku racionalizaciju treba pomagati, u drugom slučaju nužna je najodrživa protiv svih onih koji žele da standard radničke klase vežu za uspjeh kašičke racionalizacije, jer je njena suština uvijek bila neograničeno intenziviranje rada. Američka politika visokih nadnica vezana za porast produktivnosti, bila je sistem u kojem je od 26 milijuna radnika njih blizu 14 milijuna, imalo niži životni standard od onog koji zahtijeva egzistencijalni minimum. Ni najbolje plaćeni dio radničke klase nije dobio nadnicu razmjerno povećanoj produkciji i povećanom intenzitetu rada.

Politika industrijskog mira, prinudnog poravnjanja, pomaganja novih procesa, proizvodnje i promjena u procesu rada izazvala je među radnicima težnju da sami, mimo sindikata i protiv njihove volje, ulaze u velike štrajkove. Povećani broj štrajkova i ekonomskih sukoba 1927. godine u mnogim zemljama (SAD, Engleska, Njemačka) imao je tu osnovu. Kad su se vode sporazumjele s kapitalistima o pitanju racionalizacije i plaća, radnici su odbijali te nagodbe i odlazili u štrajkove. Veliki štrajkovi u SAD predstavljali su pravi klasni rat. Hiljade radničkih porodica ostajalo je bez krova nad glavom, jer su zemljište i stanovi radnika bili svojina poduzetnika. Brojna policija poduzeća i unajmljene oružane gangsterske bande nekažnjeno su terorizirale radni svijet, ubijale radničke prvoborce. Crvena sindikalna internacionala priznava da je da je u Engleskoj, Sjedinjenim Američkim Državama i Njemačkoj protiv ogromne moći koncentriranog kapitala udruženog s policijom, sudom, reformističkim sindikatima i socijaldemokratskim tvorničkim vijećima – kvantitetno i kvaliteto nemoćna da ne može preuzeti rukovođenje gigantskim pokretima radnika. Gola je istina – rekao je Lozovski u svom re-

feratu na IV kongresu Crvene sindikalne internacionalne (CSI), da je praktični rad revolucionarnih sindikata u Francuskoj, Njemačkoj, Čehoslovačkoj i balkanskim zemljama primitivan s puno rđavih tradicija, nemoćan da izazove inicijativu masa. CSI nema jedinstvene internacionalne platforme koja bi mogla okupiti radnike svih pravaca u svim zemljama. Nema dovoljno ustrajnosti i poštovanja što uporno vode cilju. Borba protiv reformizma mora biti vođena s najvećom pažnjom, planski, mobilizacijom svih snaga, ali ne u novinskih lancima i mitinzima, već među radnicima u poduzećima i tvornicama.

Ekonomski i politički razvitak i događaji koji su se u najvažnijim zemljama svijeta dogodili u tom periodu, potvrdili su da je stav Komunističke internacionalne i komunističkih partija ispravan. Smatraju da je stabilizacija kapitalizma privremena i relativna i da radnički pokret u tom relativnom usponu ne smije zaboraviti, kao nekada vode II internacionalne, na pravu suštinu kapitalizma, čije su suprotnosti takve da dovode do novih kriza, do krupnih klasnih sukoba, ratova i revolucija. S nesumnjivim usponom kapitalističkog uređenja praćenog nečuvenom trustifikacijom i koncentracijom kapitala, rasle su u velikim razmjerima i suprotnosti unutar njegovog sistema. Oštra konkurencija, borba na svjetskom tržištu za nova tržišta, izvore nafte i kaučuka, međusobna bitka za utjecajne sfere i terene radi izvoza kapitala, bile su manifestacije tih suprotnosti. Sav taj razvoj približavao je kapitalizam već poznatim krizama i borbama što ih je čovječanstvo od 1914. do 1916. proživjelo. Zenevski sporazumi o razoružanju bili su maskirani demagogijom, cinizmom, frazama, lukavim diplomatskim potezima, nadmudrivanjem. Na javnoj pozornici glumljena je komedija čiji je smisao bio – naoružati svoju zemlju, more i nebo, a sve drugo razoružati. Razbile su se i nade i snovi o stvaranju sjedinjenih država Evrope po uzoru na Sjedinjene Američke Države. Evropa je bila zamršen čvor unutrašnjih suprotnosti, oštih sukoba i nagomilanih konflikata. Od nje se nije mogao napraviti prsten sigurnosti i kontrarevolucionarni lanac oko Sovjetskog Saveza, niti je od nje bilo moguće stvoriti front tako jak da se može oduprijeti osvajačkoj snazi i moći SAD. Na Dalekom istoku pojačane suprotnosti tjerale su velesile na gušenje kineske revolucije, na odlučno izjašnjavanje da se na Tihom oceanu neće trpjeti ničija nadmoć. U svakoj kapitalističkoj zemlji, pojedinačno stvarala se zaustavljiva atmosfera i zategnuti socijalni odnosi. Čelični klin, u komplicirani i suprotnostima rastrgani kapitalistički sistem, zabio je Sovjetski Savez porastom svoje ekonomske moći i općim privrednim razvitkom.

Uz sve to, početkom 1926. godine zahvatile su kapitalističku Evropu mnoge nove, ozbilje teškoće, koje su imale karakter krize. U Njemačkoj je nastala privredna kriza u vezi realiziranja Dozovog plana; u Francuskoj je krizu inflacije pratilo sve veće zaostrevanje klasnih sukoba; u Poljskoj se ekonomska kriza razvijala u pravcu ekonomske katastrofe, a teška po-

litička kriza dovela je do vojnog prevrata s Pilsudskim na čelu; duboka industrijska kriza u Engleskoj dovela je do veličanstvenog, u historiji nezapamćenog, općeg štrajka masa. U najveće istupe proletarijata u tim godinama spada i štrajk bečkih radnika 1927. godine. Te se godine po cijelom svijetu širio veliki val protesta protiv presude američkog suda koji je na smrt osudio dva radnika: Sakko-a i Vincetti-a. 1928. godina bila je isto tako obilježena rastom štrajkaškog pokreta i borbenim demonstracijama radnika.

U Francuskoj i Njemačkoj komunisti su izvojevali krupne pobjede na parlamentarnim izborima. Čvrste pozicije komunista u sindikatima pojačavale su težnje za jedinstvom sindikalnog pokreta. Rasle su lijeve opozicione tendencije u socijaldemokratskim partijama i profesionalnim savezima.

Bujanje revolucije u Kini 1924–1927. godine u znatnoj je mjeri izmijenilo odnos snaga među kapitalističkim silama i narodima kolonija. Nije bilo ni jedne od njih gdje se nisu javljali protesti nezadovoljstva, pokušaji oslobođenja. Nacionalnooslobodilačke borbe naroda kolonija nagrizale su imperijalizam a tim i samu osnovu stabilizacije kapitalizma. U Kini je u revolucionarnom građanskom ratu radnička klasa nastupila kao rukovodeća snaga. Novi uzlet nacionalnooslobodilačkog pokreta obuhvatio je Indiju. 1925–1927. godine narodi Maroka i Sirije vodili su oslobodilačku borbu protiv francuskog imperijalizma. Revolucionarni istupi u Indoneziji, Egiptu, antiimperijalistički pokreti u mnogim zemljama Latinske Amerike, nanosili su teške udarce kapitalističkom sistemu u cjelini. Budući da su evropske kapitalističke države crple svoju glavnu snagu iz kolonijalne eksploatacije, bilo je jasno da će borba za otcjepljenje kolonija dovesti u opasnost opstanak imperijalističkih metropola. Komunističke partije raskrinkale su nekritične doktrine razvika kapitalizma, reformis-

tičke laži o »organiziranom kapitalizmu« i »privrednoj demokraciji«, o mogućnosti uništenja bijede i siromaštva radničkih masa, iako se i ne dira u kapitalistički poredak. Oslanjajući se na marksističko-lenjinstičku teoriju, one su podvrgle osnovne probleme stabilizacije kapitalizma istinskoj naučnoj analizi i dokazale da ta stabilizacija ne postoji. I dalje će svaka likvidacija ili razrješenje postojećeg protivurječja i konflikta suvremenog buržoaskog društva, neizbježno biti izvor novih teških ekonomskih i političkih potresa.

Historijski razvitak je potpuno potvrdio pravilnost tih ocjena. S porastom proizvodnje u kapitalističkim zemljama sve se više zaoštavao problem tržišta, sazrijevali su preduvjeti ekonomske krize. Duboka i razarajuća kriza koja je izbila 1929. godine, značila je kraj stabilizacije kapitalizma. U uvjetima opće krize kapitalizma i gospodstva monopola, nju nije bilo moguće savladati starim sredstvima slobodne konkurencije. Njena žestina potresala je kapitalistički svijet. Kapitalističke države koje su se morale ograditi visokim zidom carina, ograničiti unutrašnje tržište i pojačati borbu na svjetskom tržištu, išle su brzo k zaoštavanju svih svojih suprotnosti vukući za sobom čitav svijet u susret novim oružanim sukobima i ratovima. Na kraju relativne stabilizacije kapitalizma otpočela je svjetska ekonomska, agrarna, kreditna i državna kriza. Naravno, kad je kriza izbila, nije joj se vidio kraj. Komunističkoj internacionali, koja je dokazivala da će s krizom kapitalističkog sistema doći serija velikih sukoba klasa i država te ratovi i revolucije – historija će ponovno dati za pravo. Ali, svjetska će ekonomska kriza oštro smanjiti manevarske sposobnosti i mogućnosti međunarodnog reformizma i suniti njegovu socijalnu osnovu. Osjetno će se smanjiti brojčani sastav socijalističkih partija i reformističkih sindikata. Smanjit će se i njihov utjecaj na radničku klasu koja će se u nizu zemalja okrenuti licem prema komunizmu.

PRVI DIO

ILEGALNI SINDIKATI I SINDIKALNA POLITIKA KPJ

ŠESTOJANUARSKA DIKTATURA I NJENA OBILJEŽJA

Godine 1929–1934. čine razdoblje stvorene diktature velikosrpske buržoazije, dvora, njegove kamarije i vrhova vojske, zvjerstva bijelog terora i upotrebe cjelokupne državne sile i pritiska protiv KPJ, Nezavisnih sindikata, SKOJ-a, kulturnih i sportskih organizacija koje su se nalazile pod idejnim rukovodstvom Partije. To su godine nepoštudnog rata protiv revolucionarnog komunističkog i nacionalnooslobodilačkog pokreta s ciljem da se slomi i definitivno uništi njegova vodeća snaga – Komunistička partija Jugoslavije. To je bilo vrijeme najgrubljeg klasnog i nacionalnog ugnjetavanja, najsurovijeg napada na životne i radne uvjete, na prava i sve tekovine radnih masa. Ali, to su i godine herojskog otpora Komunističke partije koja dosljedno svom revolucionarnom pozivu, iako teško ranjena i desetkovana, ne odstupila s bojišta političke i klasne borbe. Ona u svojim proglasima, lecima, ilegalnoj štampi, na sastancima, letičim mitinzima, demonstracijama širi istinu o fašističkom, i nacionalnougnetjačkom karakteru diktature, ističe političke zahtjeve potlačenih masa, brani istinske i povijesne interese, prava i težnje svih jugoslavenskih naroda, brani širom zemlje ukinuta demokratska prava i zgaženo ljudsko dostojanstvo izrabljenih i ugnjetenih. U početku tog razdoblja pokušava KPJ produžiti rad zabranjenih Nezavisnih sindikata na ilegalnoj osnovi. Godine 1932. KPJ vrši prekretnicu u svojoj sindikalnoj politici i donosi odluku o ulasku komunista u URSSJ što predstavlja kamen međaš u njegovom daljem razvoju.

Šestojanuarska diktatura uvedena je poslije deset godina postojanja kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca koja je kroz čitavo to vrijeme bila razdirana nacionalnim protivurječnostima, socijalnim potresima, ekonomskim i finansijskim krizama, uklještena između francuskog i talijanskog imperijalizma. Pri-

vredna i politička stabilizacija kapitalizma i države ostvarivala se uz teške napade na radničku klasu i seljaštvo i pritiskom na ugnjetene narode. Poslije ubojstva poslanika HSS-a u Narodnoj skupštini i smrti teško ranjenog Stjepana Radića došlo je do naglog širenja revolucionarnog seljačkog pokreta i pojačanog skretanja radničke klase ulijevo. Zaoštrena borba na nacionalnoj liniji dobila je karakter krize jedinstva zemlje. U opasnost su došli, ne samo unitarizam i velikosrpska hegemonija, već i planovi francuskih i engleskih imperijalista prema SSSR-u u kojima je Jugoslavija imala vrlo važnu ulogu. Stampa anglo-francuske antante zahtijevala je pod svaku cijenu uspostavu reda i mira u Jugoslaviji.

O međunarodnom značenju uvođenja šestojanuarske diktature 1929. napisao je Filip Filipović, istaknuti komunistički rukovodilac, i ovo:

»Da bismo podvukli međunarodni karakter državnog udara u Jugoslaviji, ukazat ćemo na neke okolnosti koje su mu neposredno prethodile.

Moramo se pre svega osvrnuti na dva kongresa ruskih emigranata («naučnika» i književnika) koji su u leti prošle godine održani u Beogradu uz zvanično učešće srpske vlade. Posle ovih kongresa prestonicu Jugoslavije su posetili, uz pratnju predstavnika francuske vojne industrije Šnajder-Krezoa, francuski generali Lerom i Franse-d'Epere, koji je organizovao francusku intervenciju protiv SSSR-a, rukovodio okupacijom Besarabije i odigrao važnu ulogu u rušenju Sovjetske Mađarske. Zatim treba pomenuti i pismo engleskog novinara Stida kralju Aleksandru koje je leti prošle godine bilo objavljeno u svim jugoslovenskim listovima. U njemu Stid kaže da Jugoslavija mora biti potpuno stabilizovana ako hoće da uzme aktivnog učešća u budućim događajima. Dalje, kada su se vodili razgovori u Londonu povodom zaključci-

vanja zajma, beogradskim vladajućim krugovima bilo je ukazano – kao na jedan od osnovnih uslova za zaključivanje tog zajma, da »Neptunska konvencija«, koja je pružala velike privilegije italijanskom imperijalizmu u Jugoslaviji (u Dalmaciji), treba da bude priznata. Anglo-francuska antanta je, u interesu jugoslovenske vlade, a kao nagradu za ratifikaciju te konvencije od strane beogradskog parlamenta, intervenisala u Sofiji u leto prošle godine za raspuštanje makedonske revolucionarne organizacije, koja je imala svoj centar u Bugarskoj, a organizovala partizanske odrede u jugoslovenskom delu Makedonije. Osim toga kralj Aleksandar je prošle godine pod izgovorom da ide na lečenje putovao u Pariz ustvari zbog pregovora sa Brijanom i Dumergom o proširenju jugoslovensko-francuske vojne konvencije i savetovanja o jugoslovenskoj državnoj krizi. U približno isto vreme, u Pariz i London putovao je i predsednik hrvatske federalističke partije – Trumbić, težeći da privuče anglo-francusku buržoaziju na stranu hrvatske buržoazije. To se putovanje, međutim, završilo potpunim neuspehom. Engleski poslanik u Beogradu, Kenar težeći da dođe do sporazuma velikosrpske buržoazije i hrvatske opozicije, vodio je pregovore sa vođama te opozicije. U Zagreb je putovao i francuski ambasador u Beogradu, Dar pokušavajući da izmiri hrvatsku i velikosrpsku buržoaziju – na osnovu saradnje sa anglo-francuskom antantom. Dar je nekad bio desna ruka Delkasa i učestvovao je sa engleskim ministrom Grejem u stvaranju predratne Antante, a sada je savetnik tajne velikosrpske oficirske organizacije »Bela ruka«. Sa istim ciljevima (kao Kenar i Dar) u Zagreb je putovao vicepredsednik komisije za inostrane poslove francuskog parlamenta Pol Bastid. Predstavnici krupne buržoazije i finansijskog kapitala su, za vreme tih putovanja inostranih poslanika u Zagreb, preko svojih organa i kongresa neprestano zahtevali izmirenje velikosrpske buržoazije sa buržoazijama ugnjetenih naroda u interesu stabilizacije kapitalizma. Ali, kada je 1. decembra prošle godine došlo u Zagreb do krvavih uličnih demonstracija i kada je postalo jasno da zbog pritiska masa ne može doći do parlamentarnog izmirenja Beograda i Zagreba, imperijalizam Antante odlučno je krenuo putem državnog prevrata u Jugoslaviji. Vladini listovi u Parizu po naređenju ministra inostranih poslova jednoglasno su pisali, da samo kralj može rešiti krizu »odlučnim merama«. Posle izvršenog državnog prevrata francuski poslanik Dar je, na tajnoj konferenciji, uveravao kralja da u sprovođenju vojne diktature kralj može računati na svestranu pomoć francuske vlade.

Tako je monarhija uz pomoć anglo-francuske antante, jugoslovenske krupne buržoazije i ruskih belogardijaca uspostavila režim vojne diktature. Taj državni prevrat ima ogromni *međunarodni značaj*. On je u najtesnijoj vezi sa zaostavljanjem ratne opasnosti i pripremom napada na SSSR. To predstavlja prvu fazu nove balkanske politike koju je počela da sprovedi anglo-francuska antanta obnovljena u leto pro-

šle godine. Glavni cilj te politike na Balkanu je stvaranje uslova za osnivanje u vojnom i političkom pogledu čvrstog bloka protiv SSSR. Uspostava vojne diktature u Jugoslaviji je rezultat rada anglo-francuske diplomatije i njene težnje za likvidacijom protivrečnosti između zemalja na Balkanu. Spoljna politika Jugoslavije treba da bude usmerena u pravcu zbližavanja sa Rumunijom, Bugarskom, Poljskom, Mađarskom, Grčkom i Italijom.

Bez sumnje je da revolucionarni radničko-seljački pokret na Balkanu smeta anglo-francuskom imperijalizmu i njegovim planovima protiv SSSR. Imperijalizam je svestan da ne može ozbiljno i u širokim razmerama pristupiti ostvarenju tog plana ako prethodno ne uguši taj pokret. Deset godina belog terora jugoslovensko-buržoaskog »demokratije« nije moglo da uguši simpatije jugoslovenskih radnih masa prema SSSR. Zato su anglo-francuski imperijalisti uz pomoć svog agenta – kralja Aleksandra i pošli putem belog terora vojne diktature, pretpostavljajući, da će tim merama ugušiti simpatije radnih masa prema SSSR-u i revolucionarni pokret. Zato, uspostava vojne diktature u Jugoslaviji u mnogome povećava ratnu opasnost i prema tome ona treba da bude znak za uzbunu međunarodnog proletarijata.⁵³

Šestojanuarska diktatura 1929. nije došla neočekivano. KPJ je u svojim dokumentima i publikacijama ukazivala da je uvođenje diktature jedna od mogućih perspektiva u bliskoj budućnosti. Vanparlamentarni režim se nekoliko godina brižljivo i planski pripremao: kompromitiranjem parlamenta, građanskih stranka i njihovih vođa kao nesposobnih za rešavanje aktualnih političkih problema, stvaranjem većih ili manjih političkih grupa kraljevog poverjenja unutar stranaka. Kralj je na vanjsko-političkom planu Jugoslavije i do 1929. godine bio glavni i odlučujući faktor. Da bi mogao samovoljno, nekontrolirano i neograničeno vladati i unutrašnjom politikom zemlje, bilo je potrebno otkloniti svaku, makar i krnju kontrolu opozicije, njegovih protivnika i javnosti.

U prvu vladu diktature ušli su vođe tajne oficirske lige »Bele ruke« – generali P. Živković i S. Hadžić, predstavnik srpskog finansijskog kapitala V. Marinković i istaknuti predstavnici hrvatskog kapitala Švrjluga i Mažuranić iz Unione banke i dr O. Frangež iz Prve hrvatske štedionice. Predstavnik slovenske buržoazije bio je A. Korošec. U vladu su pored njih ušli mahom svi oni koji su postali direktni agenti dvora. Među njima su se nalazili i disidenti iz Hrvatske seljačke stranke. Takav sastav vlade ocijenjen je kao koncentracija krupnog kapitala i kapitalističkog veleposjeda oko dvora i vojske. Prema riječima kralja, koje su bile upućene njegovim ministrima, vlada je trebala da zavede red i potpunu disciplinu, izjednači zakonodavstvo, zemlji osigura pravnu sigurnost i porredak, razvoj svih duhovnih, kulturnih i ekonomskih snaga naroda, uvede štednju, ojača financije, riješi

⁵³ *Komunistički internacional*, broj 5 (183) za 1929. str. 6–11. vid i Filip Filipović: *Izabrani spisi*, Beograd 1962, II, str. 491–493.

opće nevolje naroda u privrednom i socijalnom pogledu, razvija što bolje odnose sa svim, a naročito sa susjednim zemljama, održava i razvija postojeće međunarodne obaveze i ugovore.

Kralj je u svojoj proklamaciji opravdavao uvođenje diktature u ime najviših narodnih i državnih interesa, ljubavi prema domovini čiju je dušu razdirao vapaj rodoljubivih i namučenih radnih masa, patetičkim zaključkom da je nastupio čas »kad između naroda i kralja ne može i ne sme biti više posrednika«, »da se više ne može ići putem kojim se do sada išlo«. Politički život, parlamentarni sistem, koji je kako on kaže, bio ideal kraljevske porodice, zloupotrebljavan je u tolikoj mjeri da je doveo u opasnost napredak i razvitak cjelokupnog državnog života, odnose, ugled i kredit s inozemstvom, državno i narodno jedinstvo. »Čuvati jedinstvo narodno i celinu državnu, to je najviši cilj moje vladavine«, to je njegova sveta dužnost koju će on ispuniti bez kolebanja do kraja – tvrdio je kralj. Koristiti i dalje parlamentarne metode rada, znači gubiti dragocjeno vrijeme. Zato je odlučio da prokrči nove putove i stvori takve državne ustanove i upravu »koja će najbolje odgovarati općim narodnim potrebama i državnim interesima«. Svoju odluku o ukidanju Ustava i raspuštanju Narodne skupštine kralj završava formulacijom: »Naredujem svima vlastima u državi da po njoj postupaju, a svima i svakome zapovedom, da je poštuju i da joj se pokoravaju.« Tako je kralj spasavajući državu od rasula i razjedinjavanja postao najviši faktor, nikome odgovoran, a njegova volja najviši zakon kojemu se svi i svako po zapovijedi s poštovanjem moraju pokoravati.

Prva zakonodavna mjera diktature bio je Zakon o kraljevskoj vlasti i vrhovnoj državnoj upravi i novi prošireni Zakon o zaštiti države. Oba zakona donešena su 6. januara. Prvi zakon proglasio je kralja za nosioca sve vlasti u zemlji, zapovjednikom vojne sile, neprikosnovenim i bez odgovornosti. On izdaje i proglašuje zakone, proglašuje rat i zaključuje mir. Njega nitko ne može optužiti niti mu suditi. Novi Zakon o zaštiti države (prvi je donešen 2. kolovoza 1921), pored pooštenih mjera protiv komunizma, zabranjuje i rastura sva udruženja i političke stranke koje nose vjersko ili nacionalno (plemensko) obilježje. Stvoren je Državni sud za zaštitu države istoimenim zakonom od 8. siječnja 1929. koji je djelovao do sloma stare Jugoslavije. Zakon o izmjenama Zakona o Općinama objavljen 11. siječnja razriješio je dužnosti sve općinske uprave. Nove gradske uprave Beograda, Zagreba i Ljubljane imenovao je kralj na prijedlog ministra unutrašnjih poslova, a općinske na prijedlog Velikog župana. Pored toga razriješeni su bilježnici i postavljeni novi. U oblasnim skupštinama imenovani su komesari⁶⁴. Zakon o nazivu i podjeli Kraljevine na upravna područja donešen 3. listopada 1929. podijelio je zemlju na devet banovina: Dravsku (središte u Ljubljani), Savsku (Zagreb), Vrbasku (Banja Luka),

Primorsku (Split), Drinsku (Sarajevo), Zetsku (Cetinje), Dunavsku (Novi Sad) i Vardarsku (Skopje).⁶⁵

Diktatura je po mišljenju tadašnjeg rukovodstva KPJ otvarala perspektivu oružanog ustanka, stvaranja partizanskih odreda, oružanih sukoba seljaka sa žandarima i vojskom. »Zato je KPJ uzela kurs na pripremu masa za svrgavanje diktature putem oružane revolucionarne borbe«, s perspektivom »prerastanja buržoasko-demokratske revolucije u socijalističku«. Međutim, ubrzo se pokazalo da je tadašnje partijsko rukovodstvo dalo nerealnu ocjenu unutrašnje situacije u zemlji i precijenilo snagu Partije pa orijentacija za dizanje ustanka nije mogla biti ostvarena.

Sestojanuarska diktatura uspjela je dobiti podršku vrhova velikosrpske buržoazije, hrvatskog i slovenskog financijskog kapitala. Nju su pozdravili i francuski i engleski imperijalisti. Ministri iz Hrvatske, koji su ušli u sastav vlade generala Živkovića, bili su direktni eksponenti engleskog i francuskog kapitala. Zavođenje diktature nije izazvalo poseban otpor, naroda, inteligencije i omladine. Prevladala je iluzija da će kralj likvidirati korupciju, sniziti poreze, voditi veću brigu o seljaštvu, riješiti nacionalno pitanje itd. Te iluzije u početku dijele i buržoasko političke partije koje mirno prihvaćaju kraljevu samovolju, raspuštanje svih stranaka, ukidanje svake općinske i oblasne samouprave, raspuštanje nacionalnih i vjerskih društava, zabrane nacionalnog imena i zastava, forsiranje centralizma i jugoslavenstva. Pored toga industrijski prosperitet trajao je u Jugoslaviji još i 1929. i 1930. godine, a agrarna kriza još nije ušla u svoju najdublju fazu. Režim je preko Paba i Prizada pokušao da nađe oslonac u bogatim i srednje imućnim seljcima. Čak je uspio 1931. preko Francuske dobiti stabilizacioni zajam. Velik broj disidenata ranijih režimskih i opozicionih stranaka i skoro svi krupni kapitalistički elementi, na ovaj ili onaj način, podupiru diktaturu.

O kralju su se pjevali slavopjevi. Nazivali su ga kraljem ujediniteljem i spasiteljem otadžbine, ocem naroda, viteškim vladarom. Narod je uvjeren u njegovu genijalnost i neophodnost samovlade. Organizirani su manifestacioni zborovi i skupovi odanosti, vjernosti i zahvalnosti. Stampa je prikazivala državni udar kao neophodno sredstvo za likvidaciju centralističkog ustava, kao spasavanje naroda od partikularističkih sebičnih interesa pojedinih stranaka i ličnosti. Dok je u historiji apsolutizam uvijek bio za narod nasilje, apsolutizam kralja Aleksandra – pisale su novine – početak je nove izgradnje i istinskog parlamentarnog života. Novi ustav nije hitan. Treba riješiti činovnička pitanja, pitanje budžeta, seljačkih dugova, administracije, ekonomska, socijalna i kulturna pitanja. I buržoaska opozicija radovala se ukidanju centralističkog ustava, gledala s potpunim povjerenjem u namjere kralja i vlade, uvjerena da ide ususret novim vremenima.

⁶⁴ Službene novine, 11. I 1929.

⁶⁵ Službene novine, 5. X 1929.

Seljačka demokratska koalicija (SDK) koja je svojom ranijom parolom »kralj i narod« olakšala uvođenje diktature, sad je širila iluzije o njenoj kratkotrajnosti. Nerazumijevanje karaktera diktature pokazao je i vođa SDK, predsjednik Hrvatske seljačke stranke Vlatko Maček, svojom naivnom uzrečicom »lajbek je otkopčan« i s vjerom da će kralj »lajbek« pravilno zakopčati tj. »ostvariti ideale hrvatskog naroda da Hrvat bude gospodar u svojoj slobodnoj Hrvatskoj«.

Do 25. siječnja 1929. bile su raspuštene Radikalna, Demokratska i Zemljoradnička stranka u Beogradu, Hrvatska seljačka stranka u Zagrebu, Samostalna demokratska stranka Svetozara Pribičevića u Beogradu, Slovenska ljudska stranka Antona Korošca u Ljubljani, Hrvatska federalistička seljačka stranka, Jugoslavenska muslimanska organizacija u Sarajevu i druge, te Hrvatska stranka prava. Raspuštene su pored toga sve nacionalne i kulturne organizacije. Raspuštene su i organizacije za tjelesni odgoj (»Soko«). Umjesto jugoslavenskog Sokola, Hrvatskog Sokola, Orla i Srpskog Sokola 5. prosinca 1929. osnovana je jedinstvena organizacija »Soko kraljevine Jugoslavije«. Policija je preuzela i prostorije partijskih centrala, redakcija, njihove arhive itd. Sve je to izvršeno mirno uz prisustvo stranačkog vodstva. Zabranjena je Socijalistička partija Jugoslavije. Njen organ *Radničke novine* diktatura nije zabranila. Vođe SPJ ostale su sve i dalje na visokim položajima u poludržavnim institucijama, Radničkim komorama, socijalnom osiguranju, burzama rada i reformističkim sindikatima koje diktatura nije dirala.

Jedino je Komunistička partija Jugoslavije od samog početka stupila u odlučnu borbu protiv diktature, ističući da će ona trajati sve dok ne bude »srušena oružanom revolucionarnom borbom«. Diktatura je vidjela u Komunističkoj partiji svoga glavnog neprijatelja i najopasnijeg protivnika. Ugušiti i iskorijeniti komunizam bio je jedan od njenih glavnih ciljeva. To gušenje vršilo se surovo, neobuzdano, javno, bez sakrivanja primijenjujući najoštrije mjere, svirepo i bezobzirno. Uhaćene su tukli, mrcvarili i ubijali. I prije je policija tukla, mučila i ubijala, ali su raniji progoni po svojim dimenzijama i svireposti sada izgledali blagi. Komuniste, koji su umirali pod strašnim mukama policijski dželiti bacali su kroz prozore, a javnosti su davali obavijesti o njihovom »samoubistvu« ili da su ih ubili (u naravno insceniranom) bjekstvu. Često nisu htjeli priznati da su komuni koji su u zatvoru ubijeni i zauvijek nestali, uopće bili zatvoreni. Samo u 1929. i 1930. godini u jugoslavenskim zatvorima bilo je bez suđenja ubijeno 56 političkih zatorenika, a više od 900 ih je podvrgnuto teškom mučenju. Kroz policijske zatvore prošlo je preko 10.000 političkih zatorenika. Na sud za zaštitu države izišlo je 2857 članova KPJ i SKOJ-a. U 34 procesa osuđeno je 98 radnika, seljaka i revolucionarnih intelektualaca na 435 godina roblje, a dvojica na smrt. Među osuđenima nalazilo se i pet žena. Težak udarac Partiji bilo je ubistvo Đure Đakovića, istaknutog vođe komunističke i revolucionarnih sindikata. I mnogi drugi

članovi CK KPJ i CK SKOJ-a, istaknuti komunisti, radnici, revolucioneri, postali su žrtve krvavog terora diktature. Uz gubitak velikog broja aktivista i rukovodilaca organizacija KPJ i SKOJ-a, policija je uspjela razbiti mnoge partijske organizacije, zbog čega je djelatnost KPJ znatno oslabila. To je imalo teških posljedica za cijeli revolucionarni pokret u zemlji, posebno za pokušaj ilegalnog rada Nezavisnih sindikata.

Uprkos tako krvavom teroru i masovnim progonima, zatvaranjima i ubistvima, KPJ i SKOJ su proglašila, lecima, letecim zborovima, demonstracijama, ispisivanjem parola i sl. uporno vršili raskrinkavanje režima diktature, obnovljali svoje organizacije i nastavljali s političkom djelatnošću. Za tri godine uspio je režim desetkovati partijske i skojevske organizacije i rukovodstva, pokidati mrežu veza sa CK KPJ, koji je travnja 1930. bio prisiljen svoje sjedište prenijeti u Beč, gdje je već 1929. djelovao jedan njegov dio pod nazivom Zagrebni biro CK. U 1931-1932. godini obavljao se i aktivizirao rad mjesnih partijskih organizacija, izvršilo njihovo povezivanje na kotarskoj, okružnoj i pokrajinskoj osnovi. Obnovile su rad i partijske tehnike, te ponovno počelo izdavanje partijske štampe u zemlji. U narodu je porastao ugled KPJ koja je započela tu borbu i dala najveće žrtve stalno ističući zahtjeve ugnjetenih naroda kao svoje. Revolucionarna borbenost, nepokolebljivost i istrajnost komunističke držanje čitave Partije i SKOJ-a u neravnopravnoj borbi s diktaturom bili su inspiracija i podstrek stalnim nemirima na zagrebačkom i beogradskom univerzitetu, spontanim akcijama seljaka i radnika, političkoj aktivizaciji HSS-a i drugih opozicionih stranaka, grupa i pojedinaca. Pored toga uspjeli su socijalističke izgradnje u SSSR-u nasuprot haranjima svjetske ekonomske krize što izaziva pustoš u kapitalističkom svijetu, imali su veliki odjek među radnim ljudima Jugoslavije, čak i u redovima malograđanstva i inteligencije. Mnogi su intelektualci počeli studirati marksizam. Osobito je u redovima omladine došlo do prodora marksizma u kulturni i javni život.

Za tri godine otvorene vladavine kralja ni jedno osnovno državno pitanje nije riješeno. I dalje su se zaostavljale stare suprotnosti, produžavale oštre političke borbe oko socijalnog i nacionalnog pitanja. Na privrednom polju otpočela je 1931. godine kriza koja se iz zapadne Evrope postepeno već 1930. prenosila na Jugoslaviju. Kriza je izazvala novo osiromašenje seljaka. Porasla je eksploatacija sela od trgovaca, zelešana i bankara. Padom cijena poljoprivrednih proizvoda povećao se realni poreski pritisak. Propadali su zanati, trgovina i industrija. Sitni i srednji privrednici zapali su u vrlo težak položaj. Više od 100.000 radnika izbačeno je s posla. Nestala je svaka mogućnost zaposlenja u inozemstvu. Nadnice su smanjivane uz opće pogoršanje radnih uvjeta. Politički i društveni život gušen je i dalje policijskim stegama. Najteže su stradali nerazvijeni krajevi zemlje. Stvorena je osnova za široko narodno nezadovoljstvo. Diktatura se pokazala nemoćnom i nemarnom u rješavanju go-

rućih pitanja. Dok demagoška propaganda veliča uspjehe diktature, sve to razjeda njezin sistem.

Pogoršana je i međunarodna situacija. Pozicije Lige naroda slabe. Međunarodna orijentacija ide na regionalne faktore i ravnotežu sila. Oživljavanje revanšističkih planova Centralnih sila koje su bile pobijedene u prvom svjetskom ratu, prijetilo je sve više miru zaostavljanjem međunarodnih odnosa.

U traženju izlaza iz nastale krize kralj je 2. rujna »darovao narodu« novi »Ustav Kraljevine Jugoslavije«. Stvorena je i druga vlada Petra Živkovića i objavljen kraljev proglas. Ustavom se uspostavio tzv. predstavnički režim u Jugoslaviji sastavljen od Senata (čiju polovinu imenuje kralj) i Narodne skupštine. Po Ustavu kraljeva ličnost je ostala neprikosnovena, a za njegove postupke odgovarala je vlada koja je po Ustavu samo njemu bila odgovorna.

Izbori za Narodnu skupštinu održani su 8. studenoga 1931. godine. Na izborima je postavljena samo jedna zemaljska kandidatska lista čiji je nosilac bio general Petar Živković, predsjednik vlade i ministar unutrašnjih poslova i 601 kandidatska lista po kotarevima. Glasanje je bilo javno i to usmeno. Policija je terorom, nasiljem, obećanjima, novcima i drugim makinacijama te falsifikatima natjerala veliki dio glasača na birališta i osigurala izbornu pobjedu. Vladinoj listi pripisivani su i oni glasači koji uopće nisu glasali. Na izbore je izišlo 2,324.395, a apstiniralo 1,235.883 birača. Narodna skupština i Senat predstavljeni su javnosti kao podaničav organ, kao vojni odred pod kraljevom komandom uvijek spreman da brani brizno i predano političke principe šestojugoslavarske diktature. To »Narodno predstavništvo« u adresi kralju i govorima poslanika u povodu kraljeve besjede, ozakonilo je dotadašnji apsolutistički režim i odobrilo politiku diktature, a kralja nazivaju uzvišenim, mudrim, hrabrim, iskrenim državljanikom i junakom, »genijem historije«, »vođom nacije«, »gospodinom zemlje«, čija je besjeda prošla kroz narod »kao reč Gospodnja, reč našeg Oslobođioca i Spasioca«. 15. prosinca 1931. od izabranih poslanika stvorena je stranka pod nazivom »Jugoslavenska radikalno-seljačka demokracija«. Živković je sa svojom trećom vladom 4. travnja 1932. dao ostavku. Do ostavke je došlo poslije martovskih demonstracija studenata kad su vladi, čak iz režijske narodne skupštine, prigovorili da je policija nastupila razulareno protiv omladine. U skupštini su izneseni i primjeri batinanja studenata zagrebačkih visokih škola u zagrebačkoj policiji. Jedan od poslanika zahtijevao je da se suspendira i pritvori glavni krivac, upravnik zagrebačke policije Janko Bedeković, radi zloupotrebe vlasti što je u krivičnom zakonu obilježeno kao zločin. Poslije toga došla je vlada Vojislava Marinkovića, koja je trajala dva mjeseca i osam dana, zatim dvije vlade Milana Sršića (od 2. srpnja do 5. studenoga i od 5. studenoga 1932. do 27. siječnja 1934) ... Slijede tri vlade Nikole Uzunovića, tadašnjeg predsjednika Jugoslavenske nacionalne stranke (JNS). Te tri vlade trajale su od 27. siječnja do 18. travnja; od 18. travnja do 22. listo-

pada; od 22. listopada do 20. prosinca 1934. godine. 9. listopada 1934. na kralja Aleksandra izvršen je atentat. Konačno je pala glavna figura i stvarni nosilac policijskog kursa još od 1919, inspirator policijske samovolje i surovosti u progonima komunista i drugih političkih protivnika, glavni čuvar krutog, omrženog centralizma i korumpiranog državnog vrha u koji je i on spadao.⁵⁶

⁵⁶ U rukopisu sam u poglavlju Šestojugoslavarska diktatura upotrijebio bio termin »monarhofašistička diktatura«, od čega sam odustao na primjedu dra Dušana Bilandžića, profesora političkih nauka. Za dr. Bilandžića, da bi šestojugoslavarska diktatura bila fašistička, mora imati podršku jednog dijela mase, poglavito deklariranih. Šestojugoslavarska diktatura nije nikada imala masovnu osnovu; primjenjivala je fašističko-terorističke metode, ali to je prije svega bila diktatura velikosrpske buržoazije, dvora, njegove kamarije i vrhova vojske.

Evo, što je mene rukovodio kad sam upotrijebio termin »monarhofašistička diktatura«. Nije to bilo samo zbog revolucionarne tradicije, ni zato što se taj termin upotrebljavao u svim partijskim dokumentima. S formalnog gledišta diktatura kralja Aleksandra počela je 6. januara 1929. godine kraljevskim manifestom, pa se po tome nazvala šestojugoslavarska diktatura. Sam pojam ne označava nikakvu klasnu suštinu. U predratnoj komunističkoj štampi, literaturi i partijskoj dokumentaciji, tadašnji vođeci komunisti dali su toj diktaturi naziv »vojno-fašistička diktatura«. Na Petom kongresu Komunističke partije Jugoslavije Josip Broz Tito je u svom referatu kritizirao taj naziv. On je ukazao da je »diktatura monarhofašistička«, polazeći od njene suštine (tvorac joj je bio kralj), njenih silosa, što i koga ona predstavlja, što je njen politički i socijalni oslonac. Istečući da je šestojugoslavarska diktatura monarhofašistička, drug Tito je za svoju ocjenu imao stvarnu osnovu. Diktatura kralja Aleksandra bila je profašistički politički sistem sličan kao i u drugim evropskim zemljama (Austriji, Poljskoj, Mađarskoj, Rumunjskoj, Bugarskoj, Grčkoj) sa svojim specifičnim obilježjima, koja su proizlazila iz društvenih i nacionalnih proturječnosti. Sva vlast bila je koncentrirana u kraljevim rukama. On je bio nosilac neograničene vlasti, njenih prerogativa, bio je suveren koji je identificirao svoju ličnost s državom i narodom (komunisti su tvrdili da oponaša Mussolinija i Hitlera). Bio je to despotički sistem, kralj je mogao činiti što je htio i niti jedan zakon nije ograničavao njegovu vlast. Čak ni donošenje Ustava, provođenje izbora, sazivanje Narodne skupštine i Senata 1931-1932. godine nije značilo kraj diktature, jer je sva vlast i dalje pripadala kralju i njegovoj profašističkoj stranci.

Uprkos tome šestojugoslavarska diktatura nije bila ni obični režim, ni obična vojna ili monarhistička diktatura. Ako bi, kako to neki predlažu, usvojili termini monarhistička diktatura, prikrili bismo klasni karakter diktature, baš kao i terminom šestojugoslavarska diktatura. Njen profašistički karakter nije se ogledao samo u tome što je ona svoje političke snage crpila iz najreakcionarnijih, ultranacionalističkih velikosrpskih političkih krugova, već i u tom što je ona pristalice diktature organizirala u fašističke organizacije (radnike u nacionalističke sindikate s fašističkim programom), što je nalazila oslonac u mnogobrojnim nacionalističkim organizacijama i udruženjima s profašističkim i fašističkim obilježjima. Kralj Aleksandar je istakao dvjema rukama i ostale fašističke vode: »Sve za državu, autoritativno, politički centralizirano, neparlamentarno totalno jugoslavensku naciju, s totalnom državom, na čelu koje stoje on – kralj, otac i vođa«. Kralj, isto kao i u drugim fašističkim zemljama i zemljama s fašističkom orijentacijom, zabranjuje sve političke opozicije partije, daje svu vlast izvršnim organima, svodi predstavnika tijela i sudstvo na nivo sluge i fasade svoje neograničene vlasti i vlasti vladajuće elite. Ideolozi i propagatori njeguju kralja – vođe i heroja naroda, koji ne treba posrednika. Jugoslavenski »Sokol« kao posebna režijska omladinska organizacija ukrašava čitav poredak sudjelovanjem u povorkama, paradama, marševima i sletovima. Korupcija i nečuveni bijeli teror uzeli su širok razmah, što također spada u karakteristične crte fašizma. Kraljeva je diktatura postala pojam nasilja i zvjerstva. Uz najekstremnije fašističke organizacije tu je i Ljotičev »Zbor«, u Sloveniji klerofašistička organizacija, a u Hrvatskoj ustaše. Uprkos stvaranju nacionalnih fašističkih organizacija, termin »monarhofašistička diktatura« otkriva opći klasni karakter diktature koja je nastojala da uništi revolucionarnu avangardu radničke klase i sve njene političke i strukovne organizacije, što je išlo u prilog općim interesima cjelokupnih vladajućih i opozicionih kapitalističkih grupa, krupnih buržoaskih, industrijskih i finansijskih krugova iz cijele Jugoslavije.

ILEGALNI RAD NEZAVISNIH SINDIKATA

Politika KPJ o sindikalnom radu od IV kongresa KPJ do diktature

Do uvođenja diktature 6. januara 1929. godine CK KPJ zasnivao je svoju politiku prema sindikatima na rezoluciji IV kongresa KPJ o sindikalnom pitanju. Rezoluciju je donio Kongres na temelju ocjena VI kongresa Komunističke internacionale koji je održan kolovoza 1928. godine. Ocijenjeno je da kapitalizam ulazi u novu svjetsku krizu, koja će otvoriti etapu novih ratova i revolucija, a socijalna demokracija je glavni protivnik socijalističkih revolucija. Zato je i rezolucija IV kongresa KPJ o sindikalnom pitanju bila usmjerena protiv jačanja reformističkih sindikata, reformizma, socijaldemokratizma i šovinizma uopće.

»Partija« – kaže se u rezoluciji IV kongresa KPJ – »ne posvećuje dovoljno pažnje organiziranju neorganizovanih radnika, a naročito ženske i mlade radne snage. Komunisti odbacuju parolu organizovanja neorganizovanih radnika u reformističke i reakcionarne sindikate, budući da je organizovanost sredstvo, a ne cilj revolucionarne borbe proletarijata. Tamo gdje policijske vlasti zabranjuju i zatvaraju klasno-borbene sindikate mora se naći odgovarajuća forma za produženje rada, što ne isključuje borbu za legalizaciju zabranjenih sindikata.«⁵⁷

Stav da se stvaraju ilegalne sindikalne organizacije tamo gdje ih vlasti zabranjuju, zauzela je jugoslavenska sindikalna delegacija još u svibnju 1928. godine donoseći rezoluciju *IO Crvene sindikalne internacionale o jugoslavenskom sindikalnom pokretu*. Na prijedlog Laze Stefanovića taj stav ušao je u rezoluciju CSI,⁵⁸ a IV kongres KPJ prenio ga je u svoju rezoluciju o sindikalnom pitanju. Stvaranje inicijativnih, akcionih ili privremenih sindikalnih odbora za obnovu rada zabranjenih organizacija Nezavisnih sindikata, prikupljanja članarine, vođenje štrajkova preko radničkih ili sindikalnih povjerenika, prenošenje cjelokupne sindikalne aktivnosti u poduzeća, i sl., bile su forme za produženje rada zabranjenih organizacija Nezavisnih sindikata u drugoj polovini 1928. godine.

Crvena sindikalna internacionala (CSI) hrabrila je takvu orijentaciju revolucionarnih sindikata. Ona je cjelokupni rad Slobodnih socijalističkih sindikata do 1929. godine, poslije dolaska na vlast nacional-socijalista u Njemačkoj, ocjenjivala kao put izdaje klasnih interesa proletarijata, podvrgavanja interesa radnika interesima buržoazije i oduciranja metoda klasne borbe. Sindikalna birokracija, po ocjeni CSI, srastala je sve više s organizacijama poslodavaca i organima buržoaske države. Njena pomoć u unapređivanju kapitalističke proizvodnje, zamjena klasne borbe teorijama »privredne demokracije«, pokušajima na kon-

gresima sindikata od 1926. do 1928. godine da spriječe štrajkove obaveznom državnim arbitražom, organiziranjem štrajkbreherstva, bili su osnovica politike klasne suradnje. Komunističke partije su težište svog rada prenijele na osvajanje širokih sindikalnih masa, organiziranih u masovnim reformističkim sindikatima, putem revolucionarne sindikalne opozicije. Kad je u reformističkim sindikatima porastao utjecaj KP i sindikalne opozicije, prišla je sindikalna birokracija masovnom isključivanju komunista iz sindikata. Među radnicima je raslo nezadovoljstvo prema reakcionarnoj antiradničkoj politici sindikalnih vođa, pa se sve više širilo uvjerenje da je nemoguće obustaviti raspad i masovni odlazak radnika iz reformističkih sindikata. Rad revolucionarne sindikalne opozicije bio je jako oslabljen. To je imalo svoj utjecaj na slabljenje politike jedinstvenog fronta.

Porast štrajškog pokreta, koji je počeo 1927–1928. godine, povećava aktivnost radničke klase. Sudjelovanje u borbama širokih masa neorganiziranih radnika i pojačani proces srastanja sindikalne birokracije s poslodavačkim organizacijama i organima buržoaske države, diktirali su CSI i revolucionarnom krilu sindikalnog pokreta novu taktiku, koja se očitovala u poduzimanju samostalnog rukovođenja ekonomskim borbama radnika mimo rukovodstva reformističkih sindikata. Taj rad Kompartija i revolucionarnog sindikalnog pokreta naišao je na oštri otpor desničarskih vođa i oportunističkih elemenata. Masovno isključivanje, ne samo pojedinih revolucionarnih radnika, već i cijelih grupa i lokalnih sindikalnih organizacija, prisiljavalo je CSI i revolucionarni sindikalni pokret da organiziraju samostalne revolucionarne sindikate. U samostalnoj revolucionarne sindikate koje su stvarale isključene grupe iz reformističkih sindikata, naglo su prilazili i mnogi radnici što su bili ogorčeni socijaldemokratskim vođama zbog toga što su oni nekoliko godina vodili, s velikim neprijateljstvom i nepromisljivošću, borbu protiv stvaranja jedinstvenog nacionalnog i međunarodnog sindikalnog pokreta, uporno odbijajući sve prijedloge Kompartija i revolucionarnih sindikata, koji su isto tako uporno nudili jedinstveni proleterski front kao put k tom jedinstvu. Sve je to po mišljenju CSI stvaralo pogodne objektivne uvjete za oslobođenje masa od utjecaja reakcionarnih vođa socijalističkih partija i reformističkih sindikata i povoljnu situaciju za uspješnu borbu za jedinstvo radničke klase. Crvena sindikalna internacionala isticala je da se suprotstavlja politici klasne suradnje, podvrgavanju klasnih interesa općenasionalnim interesima i interesima buržoazije i buržoaske države. Ona je radničkoj klasi svijeta nudila svoj program masovne revolucionarne borbe radi zaštite klasnih interesa i pojedinačnih zahtjeva radničke klase; protiv suradnje s buržoazijom, protiv eksploatacije i reakcije, opasnos-

⁵⁷ *Istorijski arhiv KPJ*, tom II, str. 207.

⁵⁸ Vidi o tome izjavu Laze Stefanovića: Egzekutivi Kominterne od 27. VI 1929. Arhiv radničkog pokreta Beograd (dalje ARPb), KI 1929/32. Isto vidi u: Institut historije radničkog pokreta Hrvatske, (dalje IHRPH), ZB, MF, KI 700 (284)

ti novog imperijalističkog rata, za obranu domovine radnih ljudi cijeloga svijeta – SSSR-a; za uništenje kapitalističkog poretka, za pobjedu proleterske revolucije i diktature proletarijata. Crvena sindikalna internacionala branila se od optužbi da svojom politikom razbija sindikate. Ona je dokazivala da je već u samom početku svog postojanja pokušala surađivati s Amsterdamskom sindikalnom internacionalom. Vođila je borbu protiv rascjepa sindikalnog pokreta sprečavajući revolucionarnim radnicima izlazak iz reformističkih sindikata. Zato se opredijelila za stvaranje jedinstvenog fronta iznutra, sindikalne opozicije u reformističkim sindikatima i mimo njegovih reformističkih vođa. Predviđajući nastupanje i rasplamsavanje ekonomskih pokreta radnika smatrala je CSI da jedino pod utjecajem komunističkih partija i postojećih revolucionarnih sindikalnih organizacija, može od ove borbe učiniti da preraste u opći juriš protiv temelja kapitalističkog sistema. Budući da su reformističke vođe u mnogim zemljama postale i formalni agenti kapitala, CSI je svojim sekcijama skrenula pažnju da u zemljama gdje je sindikalni pokret podijeljen, pripadnici CSI treba da rade na stvaranju i jačanju revolucionarnih sindikata. Tamo gdje se revolucionarnim sindikatima oduzima mogućnost legalnog djelovanja ili revolucionarne radnike masovno izbacuju iz reformističkih sindikata, tamo treba naći forme da se njihov rad i borba nastave.

Rezolucije IV kongresa KPJ do uvođenja šestojunarske diktature još nisu bile odštampane. Instrukcije koje je CK KPJ dao partijskim forumima i organizacijama odnosile su se na način pripreme izbora radničkih povjerenika u siječnju 1929. godine, i organiziranje akcije za legalizaciju Nezavisnih sindikata u krajevima gdje im je bilo onemogućeno djelovanje (u Bosni i Hercegovini, Dalmaciji i Sloveniji). Da bi se u tim pokrajinama moglo uspješnije i brže podsticati radničku klasu na šire ekonomske i političke akcije, data su i uputstva da se u njima pored postojećih reformističkih sindikata stvore ilegalne organizacije Nezavisnih sindikata.

U cirkularnom pismu upućenom svim pokrajinskim komitetima KPJ što ga je Politbiro CK KPJ usvojio na sjednici⁵⁹ održanoj 6. siječnja 1929. kao osnovna karakteristika stanja u zemlji navodi se opća duboka kriza koja se ne smije izjednačiti s krizom vladajućeg režima i ustavnom krizom, jer je ona općedržavna, privredna i politička kriza cijelog sistema. »Jedini izlaz iz ove krize za radničku klasu i seljaštvo jeste oružana borba, građanski rat... Nikakve parlamentarne i demokratske kombinacije, nikakve vlade, nikakvi izbori i pacifističko očekivanje nisu u stanju da udovolje ma i jedan od osnovnih zahtjeva radničke klase, seljaštva, i ugnjetenih naroda. Za radni narod osim oružane borbe drugog izlaza nema.« Seljačke mase i nacionalno ugnjeteni narod, kaže se dalje u pismu, nisu u stanju bez radničke klase dovesti borbu do kraja. Ali ni »radnička klasa u svojoj većini još

nije svesna svoje uloge, još se ne nalazi pod utjecajem i rukovodstvom partije... Zato je prva zadaća naše partije osvojiti većinu radničke klase. Bez većine radničke klase naša partija sa svojih nekoliko hiljada članova i pristaša ne može da pretendira na neku ozbiljnu ulogu u ovoj borbi, koja opet ne može da se završi sa uspjehom i u interesu radnog naroda bez rukovođe uloge radničke klase...«

U daljem tekstu pisma kaže se da osvajanje radničke klase treba vršiti uporedo s borbom za stvaranje borbenog saveza radnika i seljaka. Sa seljačkim nacionalnooslobodilačkim pokretom rukovodi buržoazija ugnjetenih naroda. Zvanična politika vodstva Seljačko-demokratske koalicije predstavlja u prvom redu interese hrvatske buržoazije. Zadatak KPJ je da vodi samostalne akcije radničke klase, da nacionalnooslobodilački pokret gura k revolucionarnom rješavanju krize i zaostavljanju nacionalnooslobodilačke borbe raskrinkavajući gospodsko vodstvo SDK i HSS-a koje svakodnevno i praktički vrši kontrarevolucionarnu ulogu u masama hrvatskog, i drugih ugnjetenih naroda, jer oslobodilačku borbu kanalizira u legalne okvire. Pored toga SDK se sve više orijentira na pomoć pojedinih imperijalističkih vlada. Te vlade odbijaju da im pruže podršku, jer se plaše da bi takva podrška slabila jedinstvo Jugoslavije koja je u anti-sovjetskoj politici na Balkanu bila važan adut u rukama imperijalista.

U SDK su, uz to, postojala krupna razmimoilaženja, od pristalica S. Pribečevića koje su tražile reviziju Ustava, davanje većih samoupravnih prava, slabljenje centralizma na račun autonomije unutar jedinstvene države, raspodjelu države na pet-šest oblasti, do frankokvačkih grupa koje su otvoreno ustajale protiv svake pomisli o zajedničkoj državi. Maček je sa svojom grupom stajao negdje u središtu tih krajnosti. Demisija Korošecove vlade ocijenjena je kao manevar srbijanske buržoazije. Tom ostavkom pružena je šansa hrvatskoj buržoaziji da pregovara. Ukoliko pregovori ne bi uspjeli na osnovi koncesija koje srbijanska buržoazija nudi, uvest će se vojna diktatura. »Dakle«, izводи se u pismu zaključak – »perspektiva je slijedeća: ili dobrovoljni sporazum obiju buržoazija na račun radnog naroda, ili vojna diktatura. To je perspektiva buržoazije. Perspektiva radništva i seljaštva je: pobjeda radničkog seljačkog saveza putem oružane borbe protiv srbijanske buržoazije. Ta će borba biti logično uperena i protiv buržoazije ugnjetenih naroda... Svi PS⁶⁰ odmah su dužni mobilizirati široke radne mase pozivajući ih na oružanu pripremu i otpor krvavom monarhističkom režimu srbijanske buržoazije... Priступite odmah izdavanju letaka, stvarajte odmah radničko-seljačke komite. Protiv generalске vlade a za vladu radnika i seljaka, za pravo samoopredjeljenja sviju naroda Jugoslavije. Zahtjeve radnika i seljaka i ugnjetenih nacija moguće je zadovoljiti samo putem oružanog ustanka...« KPJ je do sada po broju članova bila sekta, pa je treba omaso-

⁵⁹ ARP, Beograd KJ 1929/3 IHRPJ, KI, str. 695 (417)

⁶⁰ Pokrajinski sekretarijat

viti uvlačenjem u Partiju simpatizerskih grupa, osnivanjem partijskih ćelija u najvažnijim i najkrupnijim poduzećima, vojnoj industriji, vojnim radionicama, aerodromima i ratnim lukama. Važan zadatak je osnovati ćelije po selima.

»Prije kratkog vremena – kaže se na kraju – izvršen je rascep SPJ⁶¹ oko pitanja podržavanja hegemonističkog režima, za koji se na Kongresu zalagao izvršni odbor iz Beograda. Slovenački socijalisti zajedno sa srbijanskim socijalistima podržavaju hegemonistički režim velikosrpske buržoazije, dok prečasni Korać i drugi, stoje na stanovištu pomaganja hrvatskoj buržoaziji i bezuslovnog napuštanja današnje krvave skupštine. Socijalistička partija raspala se na nekoliko grupa faktičkih prirepaka svojih nacionalnih buržoazija, prodajući i denuncirajući interese radnika na veliko i malo za interese svojih položaja u otime od radnika ustanovama. Drugovi u Srbiji i Sloveniji treba da obrate naročitu pažnju na ostru borbu koju treba da povedu upravo do njihovog istrebljenja iz njihove sredine.

Celokupna partija kao jedan čovek treba da izvrši sve pripreme za izvođenje jedinstvene kampanje za legalizovanje sindikalnog pokreta. Pokrajinski sekretarijati Bosne, Dalmacije i Slovenije treba da ovu opštu kampanju organizaciono potkrepe time, što će stvoriti inicijativne grupe i odbore za realizovanje akcije i stvaranje revolucionarnih sindikata u ovim pokrajinama...⁶²

Na temelju tih, u cirkularnom pismu općih političkih zadataka, treba da pokrajinski sekretarijati prema prilikama u svojoj pokrajini sastave plan rada koji su zajedno sa pismom CK bili obavezni poslati svim okružnim komitetima čiji je zadatak bio da preko sastanaka partijskog aktiva s njima upoznaju cijelo partijsko članstvo.

Osnivanje ilegalnih sindikata

Šestojanuarska diktatura raspustila je organizacije Nezavisnih sindikata od 9. do 12. siječnja 1929. Njihova imovina bila je zaplijenjena, funkcioneri pozatvarani ili internirani, štampa zabranjena. Načelnik, odjeljenja za državnu zaštitu ministarstva unutrašnjih poslova Todorović, saopćio je brzojavno Velikom županu Zagrebačke oblasti 11. siječnja 1929. god. da su Nezavisni sindikati u Beogradu »razjurenici« i da ih treba i u Zagrebačkoj županiji raspustiti. U poruci se tražilo da se »smjesta imadu iz Zagreba izagnati istaknuti komunisti«. Na primjedbu Zagrebačke županije da se uz izgnanstvo u određeno mjesto treba odrediti način prehrane i stanovanja, odgovorio je Todorović da će »te odredbe već kasnije uslediti, no glavno je da vođe komunista izgnaju odmah iz Zagreba.« Isti dan prije podne zabranjen je rad Nezavisnim sindikatima u čitavoj Zagrebačkoj oblasti. U Zagrebu policija ih je »rasturila« na osnovu člana 3.

Zakona o zaštiti javne sigurnosti i poretka u državi. Istodobno je izopćena sva arhiva i prenesena u policiju, a prostori koje se nalaze u Ilici 49 policijski su zapečaćene.⁶³

I Veliki župan Primorsko-krajiške oblasti u Karlovcu uputio je 11. siječnja 1929. svim sreskim poglavarima, redarstvenim povjereništima, gradskim kapetanima i komandirima žandarmerijskih četa sljedeću naredbu: »Rad centralnom radničkom sindikalnom odboru u Jugoslaviji i svim organizacijama sindikata, koji su začlanjeni kod gornjeg odbora je zabranjen. Na osnovu čl. 1, 2. i 4. Zakona o zaštiti javne bezbednosti i poretka u državi od 6. o. mj. zabranjuje se svaki dalji rad svim organizacijama nezavisnih sindikata iz Vašeg područja, koje su bile do sada začlanjene kod CSROJ.⁶⁴

Tako su postupili i župani u Osijeku, Vukovaru, Splitu i Dubrovniku. Postoje i odgovori sreskog poglavara Zagreba, Krapine, Jastrebarskog, Samobora, Klanjca, Ivanca, Ludbrega, Siska, Karlovca, Zlatara, S. Ivan-Zeline, Pisarovine, Gornjeg Marofa. Tako je npr. sreski poglavar u Pregradi uputio pod br. 49 Prs. 14. I 1929. na broj 557 Pov. od 12. I 1929. Velikom županu Zagrebačke oblasti dopis, koji je primljen 16. I 1929. pod br. 822 Pov.: »Pozivom na gornji otpis izvješćuje se da je u području ovoga sreza postojala samo organizacija rudara u Klenovcu kraj Lupinjaka sa 115 članova, koja je prema gornjem naređenju raspustena, te joj je zabranjen daljnji rad.«

Redarstveni odsjek gradskog poglavarstva u Varaždinu pod br. 55 Pov. 1929. od 22. I 1929. upućuje dopis Velikom županu Zagrebačke oblasti koji je primljen 25. siječnja 1929. pod br. 1282 Pov.: »Po izvršenju naređenja V. G. br. 557/Pov. čast mi je izvijestiti, da sam razturio u C. R. S. O. J., začlanjeni »Savez radništva odjevne industrije i obrta Jugoslavije, mjesna grupa Varaždin«. Tom prigodom nije pronađen materijal, koji bi povlačio kazneni progon dosadašnjih funkcionera organizacije.⁶⁵

Odmah iza uvođenja šestojanuarske diktature, 9. siječnja 1929. donio je Politburo CK KPJ odluku da organizacije Nezavisnih sindikata prijedbu na ilegalni rad. Ta odluka bila je prema izloženom već u 1928. godini idejno pripremljena. Iako je predviđena takva mogućnost, nije unaprijed određena forma, niti je pripremljen ilegalni aparat koji bi to izveo. Da ga treba odmah organizirati bilo je jasno tek 6. siječnja. Prelazak Nezavisnih sindikata u ilegalnost temeljio se na prijedlogu sindikalne komisije CK i Centralne sindikalne frakcije (CSF) od 8. siječnja. U CSF nalazili su se članovi Izvršnog odbora CSROJ (Nezavisnih sindikata) koji su nastavili djelovanje kao ilegalni Izvršni odbor zabranjenih Nezavisnih sindikata. O svemu tome govori se u nekoliko dokumenata. Uputstva za rad u sindikalnom pokretu poslao je PB CK⁶⁶ or-

⁶¹ Socijalistička partija Jugoslavije.

⁶² ARP, Beograd, KJ, 1929/5 IHRPH, ZB, MF, KI, str. 695. (484-489)

⁶³ IHRPH ZB – XVI, K – XV

⁶⁴ IHRPH ZB – III, Sindikati 1929.

⁶⁵ Ibid.

⁶⁶ Političko biro

ganima i organizacijama KP s napomenom da se radi o principijelnoj liniji za formiranje nelegalnih sindikata, dok se forma treba prilagoditi uvjetima poduzeća, mjesta ili pokrajine. U pismu se posebno naglašava da su to odluke sindikalne komisije CK KPJ što ih je politički biro sankcionirao. U tim uputstvima govori se o zadacima i organizacionoj strukturi ilegalnih sindikata, radu komunista u reformističkim sindikatima (URSSJ-u i ORS-u), o držanju komunista u autonomnim sindikatima (Savezu bankaraca i Savezu grafičara) i metodama borbe za legalizaciju Nezavisnih sindikata.

Ilegalne revolucionarne sindikate trebalo je prvenstveno stvarati u industrijskim poduzećima, osobito na željeznici, rudnicima, kemijskoj, metalnoj i drvenoj industriji, na organizacionom principu – jedno poduzeće – jedna organizacija.

Aparat revolucionarnih sindikata sačinjavali su: crveni sindikalni povjerenici što ih biraju sindikalne grupe po radionicama, odjeljenjima i pogonima, sindikalni odbori tvornica (tvornički komiteti) koje su birali crveni sindikalni povjerenici. Delegati revolucionarnih sindikalnih organizacija, poduzeća i javnih ustanova (tvornica, radionica, ureda, banaka, bolnica) birali su svoje mjesne sindikalne odbore i mjesna sindikalna vijeća. Sindikalnim savezima ostavljeno je da sami razrade programe svoje aktivnosti i dostave ih članstvu. Osnovni zadatak revolucionarnih sindikata bio je da pod vodstvom KPJ mobiliziraju radničku klasu na obrani njenih osnovnih građanskih prava, prava sindikalnog organiziranja, slobode štampe i dogovora.

Revolucionarni sindikati treba da povedu odlučnu, široku i masovnu kampanju za legalizaciju svog rada protestnim rezolucijama, demonstracijama itd. Komunisti u reformističkim i autonomnim sindikatima treba da pojačaju političku djelatnost i nastave radom na stvaranju jedinstvenog fronta odozdo i angažiraju njihovih članova u borbi za legalizaciju revolucionarnih sindikata. U slučaju da se ne može pokrenuti legalna štampa, donesena je i odluka da se pokrenu ilegalni sindikalni listovi, izdaju ilegalni proglasi, leci, brošure i knjige revolucionarnih sindikata. Polazna točka za pridobijanje i uvlačenje širokih radničkih masa u ekonomske akcije bili su legalni odbori radničkog jedinstvenog fronta, delegacije radnika industrijskih poduzeća i kase za uzajamnu pomoć radnika. Umjesto zabranjenih sportskih, kulturno-prosvjetnih i ostalih društava trebala su se osnivati nova pod drugim imenima. Osobita pažnja posvećena je u uputstvima nezaposlenim radnicima, ženama i radničkoj omladini postavljajući im posebne zahtjeve.

U članku – *Osvojimo mase* u prvom broju *Proleter*a koji je izašao ožujka 1929, razrađuju se teze koje su bile postavljene u cirkularnom pismu PB CK KPJ od 6. siječnja. Da bi se moglo prići na oružani ustanak osvajanje radničkih masa u savezu sa seljaštvom, označeno je kao najaktualniji politički zadatak. »Partija treba da u borbi protiv hegemonističke srbijanske

buržoazije, raskrinkavajući stvarnu izdajničku ulogu hrvatske buržoazije i buržoazije drugih ugnjetenih naroda, da razobličava demokratske i parlamentarne iluzije u masama, da osvaja većinu radničke klase i kamen po kamen izgradi savez radnika i seljaka ... Sva sredstva za osvajanje masa moraju se uvijek prilagođavati lokalnim prilikama ... Svaki komitet mora, ne čekajući daljnje direktive, da na svojim sjednicama i konferencijama čelijskih pročelnika, postave na dnevni red pitanje: koja su poduzeća u dotičnom mjestu u kojima ne postoji naša čelija i na koji način da se u najvažnijim iz tih poduzeća ona osnuje. Treba nastojati u tim poduzećima zaposliti naše članove, povjeriti jednoj čeliji najbližoj tome poduzeću, ili grupi članova iz raznih čelija, da sa njima budu često poslije rada, da razgovaraju sa njima, daju im ilegalnu štampu, letke i literaturu kao i legalnu ako takova postoji, organiziraju u sindikate, politički obrađuju, i poslije 2-3 mjeseca uvedu u partiju i na taj način tamo stvore čelije.

U prvom redu treba birati poduzeća, koja su sa stanovišta klasne borbe za nas najvažnija: ratna industrija, brodogradilišta i arsenali, željezničke radionice i transport uopće, metalska, rudarska, kemijska, drvrska i tekstilna poduzeća, električne centrale, plinare, vodovod, itd.

Rad u sindikatima treba pojačati: pojačanom nelegalnom djelatnošću u radničkim masama boriti se svim mogućim sredstvima za legalno djelovanje sindikata, primajući zato razne forme i oblike prema uvjetima i situaciji. Djelatnost i samoinicijativu svake partijske jedinice i člana treba ustroiti. Ne treba uvijek čekati na direktive odozgo. Ako tih direktiva nema mora čelija sama da produži rad, uvijek da traži nove oblasti rada: ... Ako C. K. ili P. S. ne šalju letke, neka ih mjesne organizacije izdaju same. Našu partiju treba tako organizirati, da svaka jedinica, svaka čelija bude u stanju, da u momentu kada to bude potrebno, izdaje samostalno, bez direktiva i bez pomoći odozgo, letke, čelijske novine, plakate itd ... Svaki pojedinac mora samostalno i po nalogu čelije da vrši neki *masovni* rad ... Svako protivljenje ... otvorenu ili skrivenu sabotažu nelegalne djelatnosti treba zigosati kao najgoru formu oportunizma u našim redovima ... »⁶⁷

U istom broju *Proleter*a objavljen je članak – *Zadaci revolucionarnih sindikata pod vojno-fašističkom diktaturom* u kojem se iznose stavovi koje smo već iz uputstva preporučili.⁶⁸

Crvena sindikalna internacionala i Komunistička internacionala odobrile su odluku Političkog biroa CK KPJ o ilegalnoj izgradnji Nezavisnih sindikata, ali su preporučile i podvlačile da je borba za legalizaciju Nezavisnih sindikata osnovni zadatak. Njega će biti utoliko lakše ostvariti ako se uopće ne prizna zabrana. Pod parolama nepriznavanja zabrane Nezavisnih sindikata mora se čitav revolucionarni pokret svim

⁶⁷ *Proleter*, 1929–1942, Beograd 1968, str. 3–4.

⁶⁸ *Ibid.*, str. 7–8.

silama zalagati za slobodu njihovog djelovanja bez obzira na otpor šestojanuarskog režima. Uoporedo s time treba organizirati i legalni rad Nezavisnih sindikata tako da cjelokupna njihova djelatnost bude koncentrirana u industrijskim poduzećima, da bi se osigurala organizaciona struktura na proizvodnom principu što omogućava efikasnu organizaciju i razvijanje ekonomskih akcija radničke klase. Treba da prerastu u političku borbu protiv fašiziranja radničkog pokreta, protiv reformista, za pravo koalicije i štrajka, za legalno djelovanje revolucionarnih sindikata. Oštro je osuđivano prelaženje odvojenih grupa Nezavisnih sindikata u reformističke. Nasuprot tome isticala se potreba privlačenja čitavih grupa i organizacija iz reformističkih sindikata u Nezavisne sindikate. Simpatizeri Nezavisnih sindikata, koji su se sticajem okolnosti, našli u redovima reformista, pozivali su na organiziranje u crvene frakcije i opozicione grupe radi privlačenja članstva URSSJ-a na pozicije revolucionarnog sindikalnog pokreta.

Desna grupa vodstva Nezavisnih sindikata (Centralna sindikalna frakcija) protiv stvaranja ilegalnih sindikata

Politički biro CK KPJ uputio je 7. veljače 1929. godine Centralnoj sindikalnoj frakciji pismo sljedećeg sadržaja:

»Prema novostvorenom političkom stanju u zemlji sa državnim udarom od 6. januara 1929. godine naš sindikalni pokret postavljen je u ilegalan položaj. Time je onemogućena svaka dotadnja mogućnost delovanja legalnih sindikata, a, kako sindikati predstavljaju jednu od najčvršćih veza između Komunističke partije i radničke klase Politički Biro je na svojoj sednici od 9. januara 1929. odlučio da u zajednici sa vama (CSF) pretrese novo stanje i situaciju, i da na osnovu toga pristupi davanju konkretnih direktiva za dalju delatnost naših sindikata.

Rukovodeći se principima demokratije u partiji (ukoliko je ona moguća) Politički Biro je preko direktno poslanog kurira pozvao dva člana Centralne Sindikalne frakcije u tadašnje sedište njegovo još 13. januara 1929. godine da se u zajednici pristupi izradi konkretnih uputstava i direktiva za dalji rad, u pravcu izgradnje i reorganizacije naših sindikata na nelegalnoj bazi. Imajući uvek pred sobom političku neizbežnu borbu radničke klase za pravo koalicije, štampe, izbora i dogovora pod planski i sistematski organiziranom borbom i pod rukovodstvom KP zadatak je da u ovim najtežim za radničku klasu danima i pod pritiskom najžešćeg terora vladodržaca, povede, ukaže put i sredstva borbe proletarijata Jugoslavije.

Razume se samo po sebi da se organizaciono moraju iskoristiti sve legalne i nelegalne forme koje nam stoje na raspoloženju uprkos pritiska i terora režima. Tako, kako se vi niste odazvali na poziv P.B. u toku više od mesec dana, P. B. je izradio i poslao direktive svima Pokrajinskim komitetima za dalji rad partije

po sindikalnoj liniji, ostavljajući organizacijama određene ruke da svoj rad podesu po formi prema pokrajinskim odnosno lokalnim prilikama.

U međuvremenu počev od 6. januara pa do 15. februara W. E. B.⁶⁹ je primio izveštaj P. B. o novostvorenoj političkoj situaciji u zemlji i o zadacima partije koji perspektivno stoje pred njom s obzirom na pitanja koja se moraju rešiti prema odlukama IV kongresa. S obzirom na to WEB je po pitanju rada i delovanja sindikalnih organizacija predložio P. B. da sprovede reorganizaciju legalnog centralnog sindikalnog foruma, predlažući personal i drugove koji treba da uđu u novi nelegalni Centralni biro sindikata.

WEB je motivisao svoj predlog još i time da u C. B. sindikata treba da uđu drugovi iz najvažnijih pokrajina... »Vašem delegatu... vi ste naložili da ništa ne prima bez pune sednice Sindikalne Centrale, pa ma što P. B. odlučio. Na prošlom sastanku od 27. I sa članovima P. B. bilo je samo dva člana Centralne Sindikalne frakcije...⁷⁰ i ta dva bili su protiv odluke P. B. kako u pitanju sastava i kompetencije nelegalnog centralnog sindikalnog odbora tako i u pitanju sedišta nove sindikalne centrale.« Nakon toga Politički biro zahtijeva od CSF da mu za 5 dana odgovori na pitanja: »A) Koji su razlozi rukovodili CSF da i poslije mjesec dana ne pošalje svog člana na konsultiranje u sjedište P. B. o načinu i metodama rada sindikata u novostvorenoj situaciji; B) Da P. B. dostavi pismenu odluku o držanju i izjavama delegata CSF koje je on zauzeo na sjednici P. B. 18. veljače 1929. Ako mu CSF nije dao direktive za takvo istupanje onda se od nje zahtijeva da se pismeno ogradi od »njegovog neprijateljskog držanja«; C) Da li smatrate za potrebno formiranje i izgradnju ilegalnih sindikata i kakvi treba da budu njihovi zadaci i organizaciona forma po vašem shvatanju; D) Šta ste do sada konkretno uradili u pravcu prelaženja sindikata na ilegalan rad; E) Kako vi razumete kompetenciju CSF; F) Kako i na koji način vi mislite da treba voditi borbu za legalizaciju sindikata, kako vi mislite i kakav stav treba zauzeti u borbi protiv stvaranja fašističkih sindikalnih organizacija, kao i prema URSS-u.

Razlog koji nas rukovodi da se na ovaj način obratimo vama kao sindikalnom forumu je zbog toga što smo iz razgovora s pojedincima od vas dobili utisak da ne postoji jedno jedinstveno gledište po pitanju rada i delovanja nelegalnih sindikata. Isto tako ovo je potrebno, da se izbegnu i štetni komentari od ma koga, i ma gdje to bilo, imajući u vidu discipliniranost svakog partijca pojedinačno i foruma kao celine. Mislimo da je ovo najbolji put ispravnog mogućeg rada u ovoj situaciji i na ovom mestu.«⁷¹ Pismo su potpisali Đ. Đaković i Ž. Pecarski.

Centralna sindikalna frakcija odgovorila je u pismu PB CK KPJ 12. veljače 1929, dakle u postavljenom

⁶⁹ WEB je bio Zapadno-evropski biro Komunističke internacionale (Westereuropäisches Büro)

⁷⁰ To su bili Dragomir Marjanović i Milivoje Kaljević

⁷¹ ARP, Beograd, KJ, 1929/8 IHRH, ZB, MF, KJ, str. 700 (293)

roku. Ona smatra potrebnim da još jednom ponovi svoje ranije prijedloge i zamoli Politički biro CK da o njima donese što prije odluke i da se najbrže pride njihovom ostvarivanju. Ti raniji prijedlozi su:

»Prvo, u tome da se odmah CSF i svima partijskim forumima dostavi rezolucija Crvene sindikalne internacionale o jugoslavenskom sindikalnom pitanju od 1928. godine i pristupi njenom sprovođenju jer je ona isto tako kao i pre državnog udara aktualna.

Drugo, treba se ubrzati rad na reorganizaciji sindikata na ilegalnoj osnovi u smislu odluka CSF od 8. januara odobrene od P. B.

Treće, da se zabrane Pokrajinskim komitetima pokušaji sprečavanja daljeg rada u zatvorenim sindikatima koju oni pravdaju naređenjem Političkog biroa i ponovo da uzmu najaktivnijeg učesća u radu i aktivizaciji zatvorenih sindikata u pravcu mobilizacije i borbe širokih masa za legalizaciju sindikata, jer takav rad ne samo da ne isključuje nego i uveliko olakšava reorganizaciju saveza na ilegalnoj bazi.

Četvrto, da P. B. prema odluci CSF od 8. I 1929. godine zauzme odlučan stav protiv izdvajanja pojedinih saveza iz općeg fronta borbe za otvaranje sindikata u kome se pravcu u čitavoj zemlji uspešno oseća akcija policije i reformista. Pokušaj odvajanja saveza B. F. R.⁷² i njegovog prilaženja centrali fašističkih sindikata Radničkih klubova, kojim je putem pošao i savez GP, ali je sprečen odlučnim istupanjem CSF.

Peto, da se Centralnoj sindikalnoj frakciji (CSF) stavi na raspoloženje 20.000 dinara za sazivanje plenuma sindikalne centrale, izdavanje ilegalnog sindikalnog biltena, pokretanje legalnog sindikalnog lista, održavanje pokrajinskih konferencija i izdavanje aktualnih radničkih brošura. Ovo kao pomoć od P. B. Da joj se da stroj za štampanje ilegalnih sindikalnih letaka čije potrebe neprekidno rastu. (Ženski dan – 8. mart, anketa u Zagrebu po pitanju radnog vremena, itd., سراščivanje reformista sa režimom).

Šesto, s obzirom na činjenicu da je zemaljska anketa Ministarstva Socijalne politike od 2. marta u Zagrebu o produženju radnog vremena propuštena bez ikakve akcije pokreta u Zagrebu (čak nije pokušano ni sa organiziranjem i odašiljanjem jedne radničke delegacije koja bi tražila da se na anketi sasluša. Potrebno je da P. B. u smislu predloga C. S. F. od 8. januara skrene pažnja svima partijskim organima, da je takva neaktivnost nedopustiva i štetna sa gledišta mobilizacije masa i njihovog stavljanja pod borbeni uticaj partije.

⁷² Radničke novine, Beograd, od 1. II 1929. donijele su tim u vezi sljedeću noticu:

Pod naslovom *Policija vraća arhivu sindikatima*, pisala je beogradska *Pravda*: »Juče je Uprava grada Beograda vratila svu konfisciranu arhivu raspuštenom Savezu berbersko i damen-frizerskih radnika i o ovome Savezu ponovo dozvolila slobodan rad.

Uprava grada je ovo učinila na predstavku Saveza Radničkih klubova pošto se je Savez berberskih radnika sjedinio sa klubovima na temelju njihovih potvrđenih pravila.

Pokret vanpartijskih radničkih sindikata se sve više širi i uzima maha među radnicima. Kancelarije ovog pokreta nalaze se u restoraciji Velika Britanija, Poenkarćeva broj 13.«

Sedmo, da P. B. pristupi stvaranju komfrakcija i organiziranju revolucionarnih grupa u neutralnim sindikatima, reformističkim sindikatima, nacionalnim savezima, Radničkim komorama, itd., i da preko njih osvaja i zadobije mase iz tih foruma (God. skupšt. grafičara u Zagrebu koja ima 30% od ukupnog članstva u celom savezu, održana 10. III i koja je prošla bez ikakve pažnje od strane partije, je velika pogreška koja se ne sme dopustiti.

Osmo, da Politički biro odmah izradi praktičan program rada po sindikalnoj liniji koja bi imala da bude zakon za sve članove partije i u sporazumu sa CSF.

Deveto, da se umoli P. B. da sredstva određena za CSF i sindikate ne troši na druge svrhe kao u slučaju novca od rudara i ne zadržava ih kod sebe.

Ponavljajući ove predloge i podvlačeći njihovu aktualnost CSF moli P. B. da je odmah o svojim odlukama obavesti radi daljeg rada...« CSF dalje tvrdi da mu je PB CK KPJ dao 20.000 dinara i štampariju da bi pokrenula ilegalni sindikalni list, izdala nilegalnih sindikalnih letaka, održala pokrajinske konferencije i ilegalni plenum zemaljske centrale, obišla više industrijskih centra itd.

Odgovarajući na pitanje što je CSF učinila oko prelaženja Nezavisnih sindikata na ilegalni rad odgovoreno je: »... Došli smo u direktnu ličnu vezu sa drugovima koji rade u sindikatima u Subotici, Vel. Bečkerek (Zrenjanin), Novom Sadu, Nišu, Kruševcu, Kragujevcu, Palanci, Smederevu, Zemunu, Beogradu itd. i sa njima prema konkretnoj situaciji dali uputstva za rad u smislu odluka svoje sednice od 8. januara. U svima tim mestima ukoliko nije izvršena reorganizacija sindikata na ilegalnu bazu, ona se vrši...«

Na pitanje kako CSF gleda na svoje kompetencije odgovoreno je: »Stojimo na principu Statuta o radu komfrakcije i zbog toga je to pitanje van svake diskusije.«

Na zahtjev PB CK da se CSF izjasni o držanju njegovog predstavnika na sjednicama PB dato je ovo maglovito objašnjenje. »Ne možemo dati svoj odgovor jer u njemu ništa konkretno ne iznosite iz čega bi se moglo oceniti da li je član CSF na sjednicama PB PSF u gradu X od 18. II i 19. II zastupao drugo gledište a ne gledište CSF izloženo u njenom izveštaju sa sednice od 8. I. Budući da je svo gledište CSF doneto jednoglasno i ako ga i tako izneo CSF odobrava taj i takav rad njenog člana o kome je reč.«

»Rezultati dvomesnečnog rada u tom pravcu«, kaže se na kraju tog odgovora – »u potpunosti potvrđuju ispravnost odluke CSF od 8. I. U mnogim većim industrijskim mestima (poduzećima) naročito metal-skim i tvornicama vagona, ne samo da je ostao isti broj članova nego se od udara do danas i povećao.

b) U Subotici smo legalno pokrenuli sindikalni list »Varoš i selo«.

v) Organizirali smo dopise sa tim listom i sloven-skom »Enotnosti«.

g) Činimo pripreme da se što skorije održe ilegalne pokrajinske konferencije po mogućnosti u svim pokrajinama a naročito u Vojvodini, Srbiji i Hrvatskoj.

d) Dali smo direktive za aktiviziranje rada u svim sindikatima koji su dezertiranjem... bilo iz drugih uzroka ostali bez rukovodnog tela.⁷³

Za razumijevanje takvih napetih odnosa između PB CK i CSF može poslužiti i zapisnik sa sjednice sekretarijata Političkog biroa CK KPJ i partijskih delegata iz Vojvodine koja je održana 13. ožujka 1929. godine.

Prema izvještaju delegata iz Vojvodine sve sindikalne organizacije u Vojvodini bile su zatvorene do 12. siječnja. Na intervenciju URSS-a za Vojvodinu, sav inventar i imovina sportskih i prosvjetnih društava koja su se nalazila u sklopu Nezavisnih sindikata, predale su policijske vlasti URSS-u. U Vojvodini se počeo izdavati legalni sindikalni list koji je dvaput bio potpuno zaplijenjen, a u drugim brojevima zabranjen je pokoji članak. U tom listu data su uputstva članovima Nezavisnih sindikata da nastave uplaćivati članarinu što se i ostvarivalo.

Centralna sindikalna frakcija sazvala je 16. ožujka sindikalnu konferenciju. Na njoj će iz Subotice, Sombora, Vel. Bečkerek i N. Sada sudjelovati dva člana iz rukovodstva Nezavisnih sindikata. Na konferenciji će biti podnesen izvještaj, zatim donesene odluke o izdavanju listova i daljem radu. URSS u Vojvodini zatražio je od članova Nezavisnih sindikata, koji su bili birani u skupštine Radničkih komora da podnesu ostavke. Međutim, zauzet je stav da oni to ne učine već da nastave raditi, tako da URSS bude prisiljen da ih isključi. Opće mišljenje vojvodanskih vodećih sindikalnih funkcionera bilo je da treba i dalje raditi na formiranju ilegalnih sindikata. Đuro Salaj (Albert) naveo je da u Vojvodini ima pozitivnih uvjeta za rad. Negativno je ocijenio saziv sindikalne konferencije CSF. Tada su se u Beogradu nalazila tri člana Političkog biroa CK KPJ i još dva člana sekretarijata što je bila većina Političkog biroa. O tom sazivu nisu bili obaviješteni, a ni Partija preko svojih foruma na toj konferenciji nije sudjelovala. »Po svim izgledima« – rekao je Salaj – »i cjelokupnom radu CSF jasno je da oni baš sada nastoje obnoviti desnu frakciju. Nije zaludu Kominterni a naš IV kongres ukazao na desnu opasnost koja se uvijek javlja u najtežim vremenima. Da su takova vremena sada nastupila to je van svake sumnje, nastupila su državnim udarom od 6. januara ove godine... Zato je sada nastupio momenat, da partija povede određitu borbu protiv svih koji su se do sada suprotstavljali partijskom radu u sindikatu. Sada se ne može Partiji predbacivati da će svojom sindikalnom politikom dovesti u pitanje legalni rad sindikata. Naprotiv, partija mora mnogostruko više da ulaže u izgradnju ilegalnih sindikata.«

Delegat Vojvodine odgovorio mu je da se više neće ponoviti slučaj koji se desio na kongresu Neza-

visnih sindikata. Nema opasnosti jer konferenciju priprema Mjesni komitet. Zaključeno je da delegat Vojvodine na konferenciji nastupa u ime PB CK KPJ i da uđe u vrhunsku trojku, tj. Centralno rukovodstvo ilegalnih sindikata.⁷⁴

Da je postojala razlika u mišljenju o pitanju organizacije ilegalnih sindikata i u Zagrebu, vidi se iz izvještaja Đure Salaja sa sjednice Mjesnog komiteta KPJ Zagreb, što ga je podnio sekretarijatu KPJ 7. veljače 1929. godine. Sekretarijat je zaključio da se sazvane partijski aktiv Zagreba o tom pitanju. Za referenta je određen Đuro Salaj. Razlika u mišljenju bila je između sekretara pokrajinskog sekretarijata Hrvatske Agića i nekih članova iz Mjesnog komiteta. Salaj i Agić dobili su zadatak da sastave rezoluciju koju je aktiv trebao da usvoji.⁷⁵

Navedimo i direktno pismo Pokrajinskog sekretarijata KPJ Hrvatske koje je bilo upućeno svim okružnim, mjesnim i rajonskim komitetima te svim članovima Partije, u povodu proslave Prvog maja. U njemu se traži, između ostalog, da prvomajsku akciju treba koristiti »za legalizacije klasno-borbenih radničkih sindikata, za borbu protiv produženja osam-satnog radnog vremena, za borbu protiv smanjivanja nadnica, za borbu protiv fašizacije sindikalnih organizacija koju provode socijaldemokrati u sporazumu s predstavnicima kapitala i današnjeg apsolutističkog režima... Partijske frakcije i svi članovi Partije u pojedinim sindikalnim forumima treba da u roku od 12. do najkasnije 27. IV održe sastanke svih tvorničkih i kvartovskih komiteta i po mogućnosti sa svim radničkim povjerenicima u svrhu pripremanja prvomajskih akcija«. Agitaciju za obustavu rada Prvog maja trebalo je odmah početi. Među parolama koje su date za prvomajске demonstracije bile su i: »Živjeli Nezavisni sindikati!« »Stvarajte i stupajte u ilegalne revolucionarne sindikate!«⁷⁶

I u prvomajskoj okružnici CK KPJ koju je potpisao Đuro Đaković upućenoj svim pokrajinskim okružnim i mjesnim komitetima, govori se o sindikatima. »Naša partija sada ima pred sobom reorganizaciju Nezavisnih sindikata ili tačnije rečeno organizaciju nelegalnih sindikalnih organizacija (U tom pravcu poslate su već i određene instrukcije...). Parole Prvog maja treba u tome pravcu podesiti prema mesnim odnosno pokrajinskim uslovima. Osnovne parole moraju biti: Živjeli Nezavisni sindikati! Stvarajte i stupajte u ilegalne revolucionarne sindikate! Za slobodu štampe, udruživanja, zbora i dogovora! Pravo štrajka izvojevat ćemo samo štrajkom! Dolje socijaldemokrati, organizatori fašističkih sindikata!...«⁷⁷

U uputstvu privremenom vodstvu KPJ u Srbiji i članovima KPJ u Beogradu o tome kako likvidirati stanje u beogradskoj partijskoj organizaciji i kako organizirati ilegalne sindikate, Đuro Đaković između ostalog piše: »Saljemo vam uputstvo o radu u sindi-

⁷⁴ ARPB, KI, 1929/15. IHRPH, KI, 695 (499)

⁷⁵ ARPB, KI, 1929/9. IHRPH, KI, 615 (492)

⁷⁶ ARPB, KI, 1929/19. IHRPH, KI, 695 (504-505)

⁷⁷ ARPB, KI, 1929/24. IHRPH, KI, 695 (514-517)

⁷³ ARP, Beograd, KI, 1929/11. IHRPH, ZB, MF, KI, 700 (294-295)

kalnom pokretu no to je principijelna linija za formiranje ilegalnih sindikata dok se forma ima prilagoditi uslovima preduzeća, mesta ili pokrajine. To su odluke sindikalne komisije, koje je P. B.⁷⁸ sankcionirao. Šaljemo vam i prepis pisama, BKF⁷⁹ o tome pitanju.⁸⁰

Iz izvještaja koji je Drago Marušić uputio 2. i 25. lipnja 1929. godine Ekzekutivi Komunističke internacionale o radu Partije na organiziranju ilegalnih sindikata i izjave Laze Stefanovića u povodu tog izvještaja od 6. VI i 27. VI, vidi se da su Izvršni odbor Centralnog radničkog sindikalnog odbora Jugoslavije (IO CRSOJ) što su sačinjavali Centralnu sindikalnu frakciju (CSF) Nezavisnih sindikata prestali djelovati. Umjesto njih imenovao je IO CK KPJ centralni sindikalni biro (CSB) od tri člana za najviše sindikalno rukovodstvo ilegalnih revolucionarnih sindikata. Na čelu tog biroa nalazio se Lazar Stefanović, sekretar zabranjenog CR SOJ. Prema vlastitoj izjavi izabran je u CSB 22. ožujka 1929. godine. On je prema odluci PB CK KPJ emigrirao u inozemstvo već 12. svibnja 1929. godine. Dok je rukovodio Centralnim sekretarijatom ilegalnih sindikata, nije se održao ni jedan sastanak sekretarijata (Sindikalne trojke) zbog bolesti i zatvaranja njenih članova. Sav rad na izgradnji ilegalnih sindikata odvijao se preko sindikalne komisije CK KPJ, pokrajinskih i mjesnih sindikalnih komisija. Desna grupa u vodstvu Nezavisnih sindikata radila je sve – tvrdi se u izvještaju – da spriječi izgradnju ilegalnih sindikata sabotirajući partijske odluke i kritizirajući partijske zaključke o tom pitanju. „Desni danas igraju ulogu pomoćnika današnjeg režima. Ostaviti ih u našim redovima bio bi zločin, prema našoj Partiji kao i prema proletarijatu. Desni sindikalisti ne žele uopće ništa da čuju o Partiji. Oni su za 1. maj dali direktivu drugovima iz Vojvodine da proslave 1. maj zajedno sa socijaldemokratima. Sada rade u Centralnoj sindikalnoj trojci samo dva člana. ... U izvještaju se dalje navodi da su izdate direktive i proglas o izgradnji ilegalnih sindikata. Uspjeha na njihovoj izgradnji bilo je samo u Vojvodini i djelomično u Hrvatskoj, slabo u Srbiji. U Bosni i Sloveniji tek su započeli raditi.⁸¹ Poslije odlaska Laze Stefanovića iz zemlje došao je Ivan Tomanić na čelo sindikalne trojke (sekretar zabranjenog saveza građevinarskih radnika Jugoslavije).

Materijal s proširene sjednice Politbira CK KPJ od svibnja mjeseca upućen svim Pokrajinskim sekretarijatom, Okružnim i Oblasnim komitetima u mjesec lipnju 1929. godine, potvrđuju takvo stanje u ilegalnim sindikatima.

Iz odluka donosimo izvod iz uvoda i III poglavlja – Sindikati i Partija.

⁷⁸ PB – Politički biro CK KPJ

⁷⁹ BKF – Balkanska komunistička federacija

⁸⁰ ARPB, KI, 1929/23. IHRPH, ZB, MF, KI, 695 (507–509)

⁸¹ ARPB, KI, 1929/30, KI, 1929/31, KI, 1929/32. IHRPH, KI, 700 (276–283), (274–275), (284)

„Dragi drugovi, u maju ove godine održana je proširena sednica PB uz učešće predstavnika EK KI, kaže se u uvodu. „Na istoj sednici pretresana su sva aktualna pitanja u vezi sa političkim situacijom u zemlji i zadacima koji pred Partijom stoje u sadašnjoj, vezujući iste perspektivno sa razvitkom opšte političke situacije na Balkanu i u Jugoslaviji posebno.

Dostavljajući vam odluke o oceni političke situacije u Jugoslaviji, u izvodu, obračamo vam pažnju na fakat, da su iste potvrđene od strane višeg internacionalnog foruma, koje ćemo vam poslati takođe odštampano u zasebnoj cirkularu. Od ne manje su važnosti i odluke PB, koje su takođe potvrđene od strane internacionalnog foruma po pitanjima: desne opasnosti u Partiji, sindikalnom pitanju i organizacionom pitanju. Na prije pomenuta pitanja vam naročito skrećemo pažnju radi sprovođenja istih u život, imajući u obziru vašu kompetenciju u delokrugu rada naše organizacije.“

„Kako vrhovi sindikalnog vodstva i dalje produžuju politiku suprotstavljanja sindikata Partiji, odbijajući da sprovedu politiku Partije u sindikatima iz uverenja u nemogućnost prelaska na ilegalan rad istih i u težnji da iste izdvoje ispod uticaja Partije, potrebno je baš sada preduzeti sve mere da se u ovoj situaciji vrhovi sindikalnih foruma nateraju na sprovođenje partijske politike. U protivnom primeniti sva sredstva za razgoličavanje i demaskiranje vodstva kao javno oportunističkog i neprijateljski raspoloženog prema Partiji. Odmah i bez odlaganja pristupiti organizaciji ilegalnog rukovodećeg centra, bez obzira na intervenističku i oportunističku dreku pojedinih sindikalnih funkcionera. Sprovesti u život odluku CSI, a u pokrajinama, odnosno mestima, pristupiti formiranju pokrajinskih i mesnih sindikalnih aparata pod rukovodstvom partijskih organizacija. Naš zadatak mora biti iskorišćavanje svih mogućih legalnih sredstava za borbu i svakodnevne potrebe radničke klase, ističući u prvom redu borbu za legalizaciju Nezavisnih sindikata. U tu svrhu rad treba produžiti u duhu već danih direktiva CK prilagođavajući iste pokrajinskim odnosno mesnim uslovima. Isto tako upoznati sve sindikalne funkcionere u sindikalnim frakcijama sa odlukama više međunarodne instance i tražiti bezuslovno sprovođenje istih u život. Naš rad na tom polju ne sme niukoliko biti obustavljen usled zabrane sa strane režima, naprotiv, rad se ima produžiti još većom energijom i poštvočnošću, za osvajanje većine radničke klase pod uticaj KPJ.“

U popratnom pismu lipnja 1929. godine u planu rada partijskih organizacija najvažnije je sljedeće: rezolucija IV Kongresa KPJ, letak CK, cirkularno pismo CK o ratnoj opasnosti kao i već ranije upućeno cirkularno pismo za rad u sindikatima.⁸²

U uputstvu i zadacima za rad u masama i za pradu materijala s IV Kongresa KPJ koje je poslao Agitprop CK KPJ svim agitaciono-propagandnim odsecima pokrajinskih sekretarijata, okružnih i mjes-

⁸² ARPB, KI, 1929/33. IHRPH, KI, 695 (527–532)

nih komiteta, posvećuje se znatna pažnja socijalnoj demokraciji i »njihovoj kobnoj ideologiji«, čija se duhovna snaga »treba da raskrinka i istjera iz radničke sredine«. Radnička klasa, kaže se u cirkularnom pismu – izložena je divljačkom napadu i razbojničkim ubistvima njenih vođa. »Unatoč toga socijalna demokratija koja se otvoreno izkazala za apsolutističku diktaturu i preko svojih predstavnika Topalovića i kompanije telegrafski pozdravlja kralja i režim, baš u momentu kada se prave masovne racije na radnike kao na divlje zveri, u momentu kada su sve tamnice prepune nevinih žrtava zlikovačkog režima koji je 26. aprila posle neopisivih muka i tortura ubio dva naša odvažna druga, proletarijatu omiljenog Đuru Đakovića i Nikolu Hećimovića. Socijaldemokrati su u svom listu *Glas slobode* napisali za radničkog vođu Đakovića da je našao ono što je tražio. Proletarijat Jugoslavije treba da im dovikne: Đaković se herojski borio za naše oslobođenje i mi ga sledimo i produžujemo njegovo slavno delo. On nije sedio kao krpelj na radničkim leđima kao što je to slučaj sa socijaldemokratskim poturicama i saučesnicima masovnih hapšenja i terora nad radničkom klasom. Proleterska krv zove na osvetu i ona će biti dostojno osvećena...

Socijaldemokrati razvijaju svoju djelatnost pod policijskom zaštitom naročito u Srbiji, iskorištavajući nepostojanje legalnih klasičnih radničkih organizacija... » Teškim zločinom smatran je poziv desne grupe vodećih sindikalnih funkcionera da se Prvi maj 1929. proslavi sa socijaldemokratima. S tim u vezi pozvane su partijske ćelije da prvo temeljito prouče Sindikalnu rezoluciju IV kongresa, a poslije nje rješenje Političkog biroa KPJ o organizaciji ilegalnih sindikata kao i direktive ilegalne sindikalne centrale. Iza toga treba proveriti vlastiti rad o tom pitanju i postaviti konkretne zadatke.⁸³

Izgradnja ilegalnog aparata revolucionarnih sindikata suočavana je s velikim poteškoćama. Zbog masovnih zatvaranja sindikalnih funkcionera i aktivista i njihove internacije, prebijanja po zatvorima, pojavio se u redovima revolucionarnog sindikalnog pokreta oportunizam – strah od terora. Kad su se ilegalni sindikati počeli stvarati, javili su se među partijskim i sindikalnim funkcionerima otpori. Pored onih koji su smatrali da ilegalnih sindikata ne treba, postojala je i grupa koja je mislila da Nezavisni sindikati u cjelini treba da pridruže postojećim reformističkim sindikatima. Među onima koji su bili za ilegalne sindikate, nalazilo se onih što su shvaćali da KPJ treba da politički i organizaciono rukovodi poslovia revolucionarnih sindikata. Pored toga, dio desničarskog vodstva Nezavisnih sindikata, članova CRSOJ, otpočeo je na svoju ruku pregovore s predstavnicima diktature o legalnoj egzistenciji Nezavisnih sindikata na potpuno antikomunističkoj osnovi. Navedeni članovi CRSOJ-a dali su policiji pismenu garanciju da će isključiti iz sindikalnih foruma Nezavisnih sindikata sve one članove koji su bili sudski kažnjavani zbog komu-

nističke propagande, da će spriječiti biranje takvih članova u sindikalne foruma, da će dati javnu izjavu da CRSOJ, i za njega vezane sindikalne organizacije, nemaju nikakvih organizacionih ni drugih veza s Komunističkom partijom, Kominternom ili Crvenom sindikalnom internacionalom.

Stvaranje ilegalnog sindikalnog aparata na osnovi trojki

Novo sindikalno rukovodstvo uputilo je u svibnju 1929. godine svim sindikalnim forumima u Jugoslaviji cirkular pod naslovom Centralni komitet Revolucionarnih sindikata. U njemu je iznesen historijat revolucionarne borbe radničke klase od 1918. do 1928. godine i uloga komunista i socijalista u njoj. O uvodnoj diktaturi u cirkularu je, pored ostalog, rečeno: »Dana 6. januara o. g. osvanuše plakati, koji navestavaju još teže i crnije dane radničkoj klasi Jugoslavije. Diktatura, pripremana od prvog dana postanka ove države, a u cilju posvećenijeg zarobljavanja radničke klase, oličena u zloglasnoj Obznani i sredovečnom Zakonu o zaštiti države, konačno je 6. i o. g. prešla u svoj pravi i otvoreni oblik... Dan 11. januara pokazao je definitivno i nedvoumno protiv koga je uperena diktatura. Toga dana provališe policajci i žandari u radničke domove, zapleniše imovinu i arhivu Nezavisnih sindikata i zapečatiše prostorije. Sindikalne funkcionere pohapsiše... » Nakon toga u cirkularu se govori o mjerama vlade protiv radničke klase, o zatvaranju i ubojstvu Đure Đakovića i Nikole Hećimovića, o proslavi Prvog maja. Tvrdi se da su socijalisti znali najmanje tri dana ranije za zabranu Nezavisnih sindikata, jer su ih 10. siječnja brisali iz evidencije u Radničkoj komori. Budući da je kapitalističkoj klasi i šestojanuarskoj diktaturi uspjelo revolucionarne radnike istjerati iz radničkih domova, ipak, neće ih moći istjerati iz tvornica i radionica koje će oni pretvoriti u svoje domove. Centralni komitet Revolucionarnih sindikata nabraja zadatke za koje će se ilegalni sindikati boriti. Organizacioni principi Revolucionarnih sindikata su sljedeći:

»Jedno preduzeće, jedan savez, bez obzira na različite profesije uposlenih radnika. Imade li u preduzeću više odeljenja tada članovi biraju za svako odeljenje zasebno trojicu koji funkcionišu kao predstavnici organizovanih članova dotičnog odeljenja. Trojka je dužna da dostavi članstvu sve odluke viših foruma na izvršenje, te da vodi sve akcije u dotičnom odeljenju, kao i da se brine za zaštitu pojedinih radnika od napada sa strane poslodavaca i kontroliše primanja i otpust radnika, prati konjunkturu rada itd.

Imade li preduzeće više odeljenja, onda trojka svakog odeljenja šalje svoga sekretara u tvornički komitet. Prema tome, tvornički komitet sačinjavaju sekretari svih trojki po odeljenjima. Tvornički komitet je najviši rukovodni organ u tom preduzeću. On rukovodi svim akcijama u dotičnom preduzeću, te sprovodi odluke viših sindikalnih foruma na izvršenje po

⁸³ ARP, B, KI, 1929/28. IHRPH, KI, 521-522.

pojedini odelenjima. On kontroliše rad pojedinih odeljenja, sprema akcije celog preduzeća, pribire podatke o konjunkturi preduzeća, sprema tarifne i obrambene pokrete itd.

Ako se celo preduzeće sastoji samo od jednog odeljenja, onda trojka u dotičnom preduzeću funkcioniše onako, kao trojka u odeljenju i tvornički komitet. Svi ovi forumi konstituišu se i između sebe biraju predsednika, sekretara, blagajnika, te vrše svoje funkcije po položaju koji zauzimaju. Isto ovo vredi i za sve više forume.

Sledeći viši forum je sekcijaska trojka. Sekcijaska trojka biraju sekretari svih tvorničkih ili radioničkih komiteta dotične grane u jednom mestu. Aktiv sekcijске trojke sačinjavaju sekretari svih tvorničkih komiteta. Sekcijaska trojka rukovodi celokupnim radom dotične grane u jednom mestu. Ona sprovodi odluke svih foruma u tvorničkim i radioničkim komitetima, priprema kolektivne ugovore, sakuplja podatke o radnim i životnim uslovima radnika dotične grane, vodi tarifne i štrajkaške pokrete, rukuje saveznim materijalom i vrši obračune za niže stojećim forumima, te ih redovito obračunava sa saveznim komitetom, itd.

Kao najviši forum u jednom mestu jedne savezne grupacije je mesni savezni (pododborski) komitet. Mesni savezni komitet biraju sekretari svih sekcijških trojki, u dotičnom mestu i dotičnog saveza. Aktiv sačinjavaju sekcijški sekretari u tom mestu. Mesni savezni komitet je najviši forum u tom mestu. On rukovodi celokupnim pokretom jedne savezne grane u mestu. On kontroliše rad svih nižih foruma svoga saveza, sprovodi odluke viših foruma, dopisuje se i obračunava sa svojom centralnom saveznom trojkom. Priprema tarifne i štrajkaške pokrete, stara se da sve odluke viših foruma budu sprovedene u život, itd.

Kao najviši sindikalni forum u jednom mestu je: Mesni sindikalni komitet. Aktiv čine sekretari svih mesnih saveznih komiteta (trojki). Sekretari mesnih saveznih komiteta biraju Mesni sindikalni komitet, on rukovodi svim akcijama sindikalnog pokreta u tome mestu, brine se za rasturanje štampe i sprema akcije za odbranu općih radničkih interesa, kontroliše rad svih mesnih niže stojećih foruma, stara se o sprovođenju odluka viših foruma, osnivanju novih organizacija, prikuplja podatke o uslovima života i rada radnika u svome mestu, te dopisuje se s pokrajinskim sindikalnim trojkama, itd.

Svi ovi dosada opisani forumi biraju se na napred izloženi način i samo tvornički komitet može imati više od tri člana, ako preduzeće ima više odeljenja. Svi forumi dužni su da najmanje jedanput u 15 dana održavaju sednice sa svojim aktivom koji ih je birao.

Kao najviši forum u jednom savezu je Centralna savezna trojka. Ona rukovodi svim akcijama dotičnog saveza, vrši dopisivanje i obračune sa mesnim komitetima, snabdeva ih materijalom i izvršava odluke najvišeg sindikalnog foruma.

Kao najviši sindikalni forum u pokrajinama jesu Pokrajinske sindikalne trojke. Njih imenuje central-

na sindikalna trojka, na predlog organizacije u mestu njihovog sedišta. P. S. T.⁸⁴ rukovodi celokupnim sindikalnim pokretom u dotičnoj pokrajini, vrši dopisivanje sa mesnim sindikalnim komitetima, pribavlja podatke o životnim radnim uslovima radnika, priprema opće akcije radnih masa u svojoj pokrajini, daje uputstva i kontroliše niže forume, te sprovodi odluke viših foruma, itd.

Kao najviši forum celokupnog sindikalnog pokreta je Centralna sindikalna trojka. Ona je najviši rukovodni sindikalni forum u zemlji. Ona rukovodi svim akcijama sindikalnog pokreta u zemlji, sprema opće akcije radnih masa, daje uputstva i direktive celom sindikalnom pokretu. Ona vodi i priprema generalne štrajkove kao i sve akcije za zaštitu općih interesa radničke klase. Svi niži forumi dužni su da bezuslovno i najsavjesnije sprovedu odluke i direktive Centralne sindikalne trojke.

Po ovim smernicama treba smesta pristupiti izgradnji revolucionarnog sindikalnog pokreta u zemlji i to prvenstveno u onim mestima, gde još ne postoje sindikalne organizacije. U mestima gde one postoje i rade treba sprovesti reorganizaciju u duhu ovih uputstava.⁸⁵

Politički sekretarijat IK KI uputio je Centralnom komitetu KPJ 22. lipnja 1929. rezoluciju o budućem radu sindikata Jugoslavije. Rezolucija se temelji na podacima i radu Nezavisnih sindikata Jugoslavije prije njihovog raspuštanja. »U datoj situaciji« — kaže se u rezoluciji — »Nezavisni sindikati Jugoslavije su jedinstveni istinsko klasni sindikati jugoslavenskog proletarijata. U novim prilikama, u uslovima fašističke vojne diktature, revolucionarni sindikalni pokret u Jugoslaviji mora da promijeni metode pokreta i da nađe takve organizacione oblike koji će nasuprot postojećem terorističkom režimu sadržavati u sebi mogućnost uspešnog proširivanja borbe radničke klase i ujedinjavanja širokih radnih masa za tu borbu.« Taj cilj treba se ostvariti uprkos teror, pritiscima i pooštrenom napadu buržoazije. S tim u vezi Nezavisni sindikati treba da uklone dosta krupnih nedostataka koji su se provalčili kroz njihov raniji rad. Među njima se ističu nedovoljno shvaćanje zadataka borbe za svakodnevne interese radnika i krajnja pasivnost prema pripremama za ekonomsku borbu. Njihova negrija za sudbinu tarifnih i štrajkaških pokreta kojima su rukovodili reformisti, glavni je razlog što oni nisu postali masovnije organizacije radničke klase, bez obzira na veliku naklonost koju su radne mase gajile prema njima u vrijeme njihovog legalnog postojanja. Ekonomske borbe radničke klase treba da budu povezane s političkim parolama, posebno s borbom protiv fašizma, protiv fašizacije radničkog pokreta, reformizma, za legalno postojanje revolucionarnih sindikata. Pristalice Nezavisnih sindikata ne treba da priznaju njihovo raspuštanje. Oni treba da postoje i dalje, bez obzira na sve pritiske i progo-

⁸⁴ Pokrajinska sindikalna trojka

⁸⁵ Komunistička internacionala, V/1929.

ne. Istovremeno su dužni da se pripreme za strogo konspirativni rad. »Ilegalnost sindikalnog pokreta može samo da znači« – kaže se dalje u rezoluciji – »da tajni rukovodeći organ upravlja pokretom koji vlada progoni, putem svojih konspirativno organiziranih kadrova kao masovnim pokretom koji koristi sve legalne i polu-legalne mogućnosti...« Dalje, rezolucija donosi niz zadataka kojima se treba da bave Nezavisni sindikati. Težište sindikalnog rada nužno je preneti u poduzeće. Sindikate treba izgraditi na proizvodnom principu. Članarina se treba da ubire u poduzeću. Za legalni masovni rad preporučuje se osnivanje kasa uzajamne pomoći, analfabetskih tečajeva, grupa prijatelja prirode, pjevačkih i muzičkih krugova, biciklističkih odreda, nogometnih ekipa, društava prijatelja djece itd. U tom radu najveću pažnju treba posvetiti omladini i ženama. Tražila se odlučna borba protiv prelaska pjedinih grupa iz Nezavisnih sindikata u reformističke. Naprotiv, gdje postoje za to uvjeti treba prevoditi čitave grupe i organizacije iz reformističkih u Nezavisne sindikate. Takva politika traži od komunista koji rade u reformističkim sindikatima da koriste opće i sindikalne skupove, da na njima govore, predlažu svoje rezolucije radi odvajanja odlučnijeg dijela organiziranih radnika od reformista.⁶⁶

Zemaljska konferencija Revolucionarnih sindikata Jugoslavije

Za rad KPJ na izgradnji ilegalnih revolucionarnih sindikata imao je veliko značenje plenum CK KPJ održan u listopadu 1929. i Zemaljska konferencija Revolucionarnih sindikata Jugoslavije krajem listopada 1929. Na plenumu CK, pored svestrane analize ekonomskog i političkog položaja Jugoslavije u uvjetima diktature, provjeravanja pravilnosti rada i organizacije, određivanja pravca i linije političke i ekonomske borbe, u posebnoj točki raspravljalo se i o sindikalnom pitanju. Provođenje dosljedno jačanje borbe protiv svih ostataka socijaldemokratske ideologije u komunističkim partijama, koju je kao glavnu direktivu dao svim svojim sekcijama X plenum ekzekutivnog komiteta Komunističke internacionale – plenum CK KPJ je i tada usmjerio pažnju protiv desnice u jugoslavenskom radničkom pokretu. Ona je, prema ocjeni plenuma, zadržavala proces revolucioniranja radnika i seljaka i među radnim masama sijala malodušnost i nepovjerenje u stvaralačke snage proleterске revolucije. Da bi Partija mogla ispuniti svoj revolucionarni zadatak, mora se prethodno očistiti od oportunistima i njegovih nosilaca – sitne buržoazije koja vrši svoj utjecaj na proletarijat. Oportunizam se u KPJ javlja već od 1921. godine kroz kanale desnog skretanja od komunističke linije, suprotstavljajući se politici CK KI. Desno skretanje u KPJ osnivalo se na austro-marxizmu, osobito u nacionalnom i seljačkom pitanju. Ono je poslije 1924. godine postalo sto-

žer oportunističkih elemenata u Partiji i sindikatima. 1928. godine desnica je u Partiji nosilac otpora protiv *Otvorenog pisma* EK KI, a poslije uvođenja šestojanuarske diktature nosilac je opozicije protiv stvaranja ilegalnih sindikata. Dio sindikalnih funkcionera iz desnice sada se afirmirao kao legalističko-likvidatorska grupa. U *Rezoluciji o borbi protiv desne opasnosti* koju je plenum KPJ usvojio, kaže se da ta grupa uvijek bila prožeta oportunističkim stavovima o najvažnijim pitanjima, te da je bila saboter u provođenju partijske politike. »Ova je grupa« – kaže se dalje u rezoluciji – »dosljedno svojoj oportunističkoj politici, stupila na teren nedopustivih pregovora s predstavnicima vojno-fašističke diktature. Ne verujući u borbenost gotovost radničke klase, ova je grupa izgubila proleteršku perspektivu razvika revolucionarnih događaja, zauzela stav legalizacije zabranjenih Nezavisnih sindikata pod svaku cenu, što vodi ne samo sramnoj političkoj kapitulaciji... već daje mogućnost vojno-fašističkom režimu da pokuša firmu Nezavisnih sindikata iskoristiti za stvaranje fašističkih sindikalnih organizacija, koje bi vodile borbe ne protiv klasnih neprijatelja radničke klase, nego protiv njenog najsvetnijeg dela – Komunističke partije. Legalizacija zabranjenih revolucionarnih sindikata može se izvojevati, ne pregovorima s policijom, ne moljakanjem i davanjem garancija zlikovačkom režimu, već aktivnom borbom širokih proleterških masa pod rukovodstvom Komunističke partije. Vođenje takvih pregovora – bez obzira na subjektivne namere – nije samo ogromna oportunistička greška nego objektivno pomaganje težnji i planova vojno-fašističke diktature. To je ustvari razoružanje radničke klase pred protivnikom naoružanim do zuba i buđenje u njoj iluzija kao da se pregovorima može postići otvaranje nezavisnih sindikata. Plenum CK KPJ isključuje iz redova partije sve one drugove, koji su vodili ove nedopuštene pregovore... Sve partijske organizacije, pod rukovodstvom CK treba da mobiliziraju široku proleteršku masu protiv nove opasnosti i izdaje klasnog revolucionarnog sindikalnog pokreta sa strane njenih nekadašnjih vođa, a za izgradnju ilegalnih revolucionarnih sindikata.«⁶⁷

Plenum je bezrezervno podržao odluke X plenuma CK KI u kojima se tvrdi da su ekonomske borbe u cijelom svijetu postale vrlo važan sastavni dio novog revolucionarnog poleta, da su one usmjerene, kako protiv ofenzive kapitala, tako i protiv fašiziranja socijalne demokracije. Mnogobrojni i veliki štrajkovi u cijelom svijetu nemilosrdno ruše sve reformističke priče o kapitalističkoj stabilizaciji, industrijskom miru i stabilnim odnosima između kapitalista i radnika. Ove velike međunarodne ekonomske borbe razvile su se iz malih, djelomičnih borbi sve češćih priljeza radničkih masa u kontraofenzivu, sve jače aktivnosti neorganiziranih radnika u ekonomskim borbama, sve većeg kršenja sindikalnog legalizma i sve očiglednijeg prerastanja štrajkaških u političke i

⁶⁶ ARP, KI 1931/31. IHRPH, ZB, MF, KI, 671 (26–32)

⁶⁷ ARP, KI, 1929/53. IHRPH, KI, 695 (660–695)

revolucionarne borbe. Strajkaški pokret dobija sve veći i jači međunarodni karakter. U svim zemljama nastaje proces skretanja ulijevo, proces revolucioniranja međunarodne radničke klase.

Plenum CK KPJ slaže se s ocjenom X plenuma EK KI da opći životni nivo proletarijata, u odnosu na stalni porast kapitala stalno opada. Nije prihvaćena »revizionistička teorija, po kojoj se poboljšava položaj radničke klase na bazi kapitalističke racionalizacije«. Plenum to smatra pokušajem desničara da prokrijumčare u programu KPJ misao o učvršćivanju kapitalističke stabilizacije. Plenum prihvaća »potpuno ispravnom gledište X plenuma EK KI, da je savremeni kapitalizam dostigao onu granicu, gde odnosi privatne svojine u opšte ne dopuštaju uzdizanje životnog nivoa radničke klase (i ako u pojedinim slučajevima mogu biti delimična poboljšanja nadnica). Time se i da objasniti politički karakter sadašnjih štrajkova«.

Na konkretnim prilikama u Jugoslaviji Plenum je dokazivao pravilnost odluka KI. Tako se npr. za fašističke metode ugnjetavanja radničke klase na privrednom polju, ističe stvaranje jedinstvenog fronta reformističke birokracije, poslodavaca i šestojunaruskog režima. Taj savez, uz zabranu štrajkova i drugih legalnih organa za vođenje klasne borbe, sili radnika da ekonomske borbe povezuje s političkim, da ekonomske štrajkove pretvara u političke. U stvari političkih štrajkova u 1929. godini bilo je manje nego u razdoblju 1921–1928. godine. Taj je savez između reformizma, poslodavaca i režima postojao i prije diktature. Za jugoslavenski štrajkaški pokret bilo je uvijek karakteristično masovno sudjelovanje neorganiziranih radnika i otpor reformista da se stave na čelo bilo kojeg pokreta koji nisu oni povelili.

KPJ je u svojoj sindikalnoj politici uvijek naglašavala potrebu za jedinstvom svih radnika organiziranih i neorganiziranih, pa joj sada nije bilo teško usvojiti taj stav Kominterne. U oštroj i strogoj samokritici o formama i metodama organiziranja date su i ocjene učinjenih grešaka i nedostataka zbog kojih su članovi revolucionarnih sindikata s članovima KPJ podnijeli velike žrtve. Učili su se provjeravajući ranije stavove. Iako je Plenum potpuno odobrio rad Političkog biroa CK KPJ na izgradnji ilegalnih sindikata, on ga je kritizirao zbog toga što nije poslije IV kongresa KPJ, koji je predvidio da će doći do otvorene diktature putem komunističkih frakcija pripremio Nezavisne sindikate da mogu odmah prijeći u ilegalnost. »Zato je revolucionarne sindikate državni udar dočekaо nesprenje...« Odmah, nakon uvođenja diktature, po mišljenju Plenuma, Partija je zauzela potpuno ispravan stav da dalji rad revolucionarnih sindikata i njihov prijelaz u ilegalnost, ali je »desničarska CSF otvorila dugotrajnu i besplodnu diskusiju oko sastava ilegalne sindikalne centrale i na taj način sabotirala rad oko izgradnje revolucionarnih sindikata suprotstavljajući se odlukama Partije...« Suprotstavljanje sindikata Partiji ogledalo se u tome, što su desničari nastavili energičnije svoju staru taktiku: zamenjivanje partij-

skih foruma sa sindikalnim. Sva ta skretanja kočila su i otežavala rad na izgradnji ilegalnih sindikata i time omogućila za sada kapitalistima i diktaturi uspešno sprovođenje ofanzive protiv radničke klase.

Upravo s tim u vezi Plenum je ponovno potencirao stvaranje ilegalnih sindikata. Njihova organizacija i zadaci kretali su se u okvirima ranijih uputstava koje je Politbiro CK KPJ slao komitetima i partijskim organizacijama. Njih je Plenum potvrdio, pa su ušli u Rezoluciju o sindikalnom pitanju. Evo zadataka iz Rezolucije:

»1. Stvaranje ilegalnih sindikata. Baza za izgradnju ilegalnih sindikata mora da budu industrijska preduzeća, a naročito ona veća i važnija (željezničari, rudari, kemijski radnici, metalci, drvodjelci, itd.). Za to se mora pristupiti uspostavljanju crvenih sindikalnih poverenika i odbora po preduzećima, što treba da bude osnova ilegalnih sindikalnih organizacija.

2. Mora se povesti opsežna agitacija i propaganda protiv ulaska radnika u reformističke sindikate. Isto tako treba povesti odlučnu borbu protiv reformističke birokratije, demaskirajući ih kao agente vojnofašističke diktature i stubove fašizma u radničkoj klasi.

3. Mora se voditi najnemilosrdnija borba protiv postojećih fašističkih sindikata i pokušaja osnivanja novih fašističkih sindikata. Sa svim mogućim sredstvima raditi na njihovom razbijanju i potpunom uništenju.

4. Plenum nalaze partiji, da povede najnemilosrdniju borbu protiv desničarskih skretanja u sindikalnoj politici: likvidatorstva, kapitalulstva, sabotaže partijske politike od strane sindikalnih funkcionera, suprotstavljanja sindikata partiji, jer se bez ove borbe ne da ni zamisliti izgradnja ilegalnih sindikata i njihova delatnost na novoj bazi.

5. Povesti borbu za osnivanje legalnih odbora jedinstvenog fronta odzdo i delegacija po industrijskim preduzećima, koji treba da obuhvate sve radnike. Ti odbori imaju zadatak, da prate i ispituju koja pitanja najviše pogađaju radničku klasu i stvaraju nezadovoljstvo kod radnika dotičnog preduzeća. To treba da bude našom polaznom tačkom za predobivanje i uvlačenje širokih radničkih masa u klasnu borbu. Ilegalni sindikati moraju biti tesno povezani sa tim organima radničkog jedinstvenog borbenog fronta.

6. Mora se povesti masovna kampanja za uspostavu institucije radničkih poverenika i njihov izbor sa strane radnika, tako isto i za izbor uprava Radničke Komore i Ureda za osiguranje radnika.

7. Osnivanje po mestima i preduzećima raznih vrsta legalnih radničkih organizacija: sportska, diletantska, turistička društva, kase za međusobnu pomoć itd. u cilju veza ilegalnih sindikata sa masama.

8. Mora se povesti odlučna i široka masovna kampanja za legalizaciju revolucionarnih sindikata. Forma te kampanje treba da bude: slanje protestnih rezolucija, demonstracija itd.

9. Organizovanje borbe radničke klase protiv sve poostrenije ofanzive kapitala. Organizovanje tarifnih i štrajkaških pokreta pod rukovodstvom revolucio-

narnih sindikata na podlozi borbe za povišicu nadnice, za 8-satni radni dan, protiv kapitalističke racionalizacije itd. Borbu za ove svakodnevne ekonomske zahteve treba povezati sa parolama za obaranje vojnofašističke diktature, sa borbom protiv imperijalizma, ratnih priprema, za odbranu jedine proleterske države – SSSR.

10. S obzirom na to što žene i mladi radnici postaju sve veći faktor u proizvodnji, potrebno je posvetiti naročitu pažnju njihovom uvlačenju u ekonomske borbe radničke klase. U te borbe moraju se uključiti i besposleni radnici, čiji broj svakim danom raste usled kapitalističke racionalizacije, ističući pri tom zahteve: skraćanje radnog vremena, organizovanje javnih radova, pomoć besposlenima u razmeri minimuma egzistencije radničke porodice itd.

11. Revolucionarni sindikati treba da postavse sebi za zadatak, da sve pojedinačne štrajkove kanaliziraju u jedan opšti, masovni štrajak za obaranje vojnofašističke diktature.

12. Vođenje ekonomske borbe pod uslovima vojnofašističke diktature zahteva izgradnju naročitih organa proleterske samoobrane – štrajkaških straža i obrambenih četa radi zaštite i organizovanja letjećih zborova, radi borbe protiv štrajkbrehera, protiv tvorničkog fašizma, protiv svijui mogućih žutih fašističkih organizacija itd.

13. Plenum nalaže partiji, da se pri organizovanju štrajkaške borbe rukovodi odlukama međunarodne Strassbourgske štrajkaške konferencije u cilju što većeg popularisanja tih odluka, plenum poručuje sindikalnoj komisiji, da ih odštampa. Tako isto poručuje sindikalnoj komisiji, da odštampa i teze X plenuma EKKI o ekonomskoj borbi i zadacima Kompartije.

14. Rad u reformističkim i autonomnim sindikatima treba energično nastaviti i svestrano pojačati u cilju stvaranja jedinog fronta od o z d o radi iskorišćavanja njihovih članova u borbi za legalizaciju revolucionarnih sindikata i uvlačenja njihovih članova u opštu revolucionarnu borbu za rušenje vojnofašističke diktature.

15. Plenum smatra potrebnim, energičnije nastaviti rad na izgradnji ilegalnog sindikalnog aparata, na izdavanju ilegalne literature (letaka, proglaša, novina, brošura, knjiga).

16. Plenum poručuje sindikalnoj komisiji, da u duhu ove rezolucije izradi detaljna uputstva za rad komfrakcija u sindikalnim i ostalim vanpartiskim organizacijama.⁸⁸

Koncem istog meseca održana je i *Zemaljska konferencija revolucionarnih Nezavisnih sindikata Jugoslavije*. Konferenciju je organizirao PB CK KPJ. O njoj se raspravljalo na sednici Politbiroa od 9. listopada 1929. Politbiro u je podnesen izvještaj o izradi uputstva za organizaciju ilegalnih sindikata, o njihovom radu, o izdavanju tvorničkih sindikalnih novina, o štampanju sindikalnog proglaša, o mjerama za izda-

vanje centralnog ilegalnog sindikalnog lista i s tim u vezi o štampanju rezolucije X plenuma EK KI.⁸⁹

Poslije velikih zatvaranja i masovnih progona u svibnju i kolovozu 1929. godine stradale su, ne samo partijske organizacije, već i ilegalni sindikati. To se osjetilo i na Konferenciji na kojoj su sudjelovali samo delegati iz Hrvatske, Vojvodine i Srbije. Predstavnici ilegalnih sindikata Slovenije, Bosne, Hercegovine i Dalmacije nisu ni došli. Prema sjećanjima nekih sudionika i organizatora, ona je održana kao nastavak plenuma CK KPJ, uz neznatnu dopunu sudionika. Konferencija je zauzela stav da dotadašnja iskustva potvrđuju pravilnost kursa koji je postavio CK KPJ o pitanju obnove rada Nezavisnih sindikata na ilegalnoj osnovi. Konferencija je izabrala Centralni sekretariat ilegalnih sindikata i prihvatila Statut Revolucionarnih Nezavisnih Sindikata. Konferencija je donijela proglas radničkoj klasi Jugoslavije i rezoluciju »u kojoj je ukazala na sve smetnje i nedostatke u radu ilegalnih sindikata i naznačila smjernice budućeg rada i vođenje ekonomskih borbi«.

U prikazu rada Zemaljske konferencije ilegalnih sindikata *Proleter* je između ostalog donio:

»Oportunisti raznih dlaka u redovima revolucionarnog radničkog pokreta, u strahu za svoju kožu, pokušali su svim mogućim smicalicama, da osujete produženje rada i borbe Nezavisnih sindikata na ilegalnoj bazi. Jedan deo desničarskog vodstva Nezavisnih sindikata (CRSOJ) otpočeo je pregovore sa krvavim režimom, očekujući da će putem milosti dozvoliti legalno delovanje Nezavisnim sindikatima. U tome se otišlo tako daleko, da su na čisto fašističkoj platformi vođeni pregovori.«

U članku se dalje govori o nastojanju socijalista da osiguraju sebi naklonost diktature, o oportunizmu i kolebanju, o pitanju produženja rada Nezavisnih sindikata na ilegalnoj osnovi, teškoćama prilikom izgradnje ilegalnog sindikalnog aparata zbog nemanja iskustva i zanatsko-profesionalne strukture legalnih Nezavisnih sindikata. Kaže se: »Za razliku od svih dosadašnjih kongresa, konferencija itd. na ovoj konferenciji nije bilo ni traga od frakcijskih nastrojaja. Sva pitanja koja su rešavana prošla su u znaku drugarske samokritike. Nijedan delegat nije pokušao da prikrije nedostatke u dosadašnjem radu, već naprotiv, svi nedostaci izneti su u najoštrijoj formi, drugarski prodiskutovani, nađen i ukazan put za dalji rad. Sva doneta rešenja provejavala su revolucionarnim duhom, sa željom za mobilizovanje širokih radnih masa u borbu za obaranje vojno-fašističke diktature i kapitalizma... Konferencija je najoštrije osudila likvidatorstvo, kapitulantstvo i sabotazu partijskih odluka sa strane sindikalnih funkcionera. A naročito je oštar stav zauzela protiv najnovijih renegata, oportunističkog dela CRSOJ koji sa pregovorima sa krvavim režimom spremaju najsravniju izdaju nad radničkom klasom.

⁸⁸ *Klasna borba*, 15. 1929. Vidi i ARPB, KI, 1929/53. IHRPH, ZB, MF, KI, 695 (666-672)

⁸⁹ ARPB, KI, 1929/49. IHRPH, KI, 695 (586-589)

U celini Prva konferencija R. N. S. znači ogroman korak napred u idejno-političkom pravcu i u organizacionoj konsolidaciji revolucionarnog sindikalnog pokreta u Jugoslaviji.

Zadatak je svih revolucionarnih elemenata u radničkoj klasi, da svestrano potpomognu i pristupe izgradnji ilegalnih sindikata po preduzećima, mobilisajući radničke mase u borbu za svakodnevne životne

interese radničke klase, povezujući tu borbu sa borbom za obaranje vojno-fašističke diktature i kapitalizma i za uspostavu vlasti radnika i seljaka.⁹⁰

Proglas prve Konferencije ilegalnih revolucionarnih Nezavisnih sindikata održane krajem listopada 1929. godine.

⁹⁰ Proleter, broj 6, Beograd 1. decembar 1929.

Radničkoj klasi jugoslavije!

Drugovi i drugarice! Radnici i radnice!

Nakon završetka velikog imperijalističkog rata, prevarene i razočarane radničke mase varoši i sela, poučene primerom ruskih radnika i seljaka, ozbiljno su ugrožavale kapitalistički društveni poredak, novo stvorene Jugoslavije.

Kapitalistička klasa, da bi dobila vremena za učvršćenje svoje vladavine i organizovanje državnog aparata, za ugnjetavanje radnika i seljaka, davala je svestrana obećanja i uzakonyavala ono, što su radnici i seljaci već učinili zakonom.

Odmah nakon toga što je samo donekle učvrstila svoj položaj, umesto ispunjenja datih obećanja, kapitalisti su otpočeli divlju ofanzivu protiv radničke klase. Već g. 1920. — uz pomoć socijal izdajnika — ugušen je u krvi štrajk željezničara i rudara i doneta zloglasna „Obznana“. Komunistička Partija i Nezavisni revolucionarni Sindikati bili su zabranjeni, njihova imovina i radnički domovi oti i predani socijalsjajotriomta kao nagrada za izvršeno izdajstvo nad radničkom klasom.

Od Obznane do zavodjenja vojno-fašističke diktature radnička klasa Jugoslavije prolazila je kroz sibe najbešnijeg balkanskog belog terora. Uz pomoć i saradnju socijal-patriotskih izdajnika, kapitalisti su otimali jednu za drugom tekovinu borbe radničke klase. Položaj radničke klase pogoršavao se je iz dana u dan.

Unatoč toga kapitalistička klasa Jugoslavije nije uspjela da konsoliduje svoj poredak. Nijedno pitanje državne krize nije uspjela da reši. Poljoprivredna i industrijska kriza sve se više zaostavljala i produbljavala. Agrarno i nacionalno pitanje ostalo je nerešeno. Državna finansijska kriza pretila je rasulom države.

Zato je finansijski kapital u zajednici sa krupnom buržoazijom potlačenih nacija, produžujući velikokorpaku hegemoniju, naslonjenu na dvorsko-militarističku kliku na čelu sa krvavim kraljem Aleksandrom Poslednjim i uz pomoć francusko-engleskih imperijalista izvršio 6. januara o. g. državni udar i zaveo otvorenu vojno-fašističku diktaturu — računajući da će putem grube sile uspeti konsolidovati kapitalistički društveni poredak u Jugoslaviji.

Prvim aktom diktature izvršen je udar protiv radničke klase. Od 6. januara radnička klasa u Jugoslaviji lišena je svih građanskih prava i stavljena van zakona. Raspušten su jedni legalni zastupnici radničkih klasnih interesa — Nezavisni Sindikati — dok je poslodavčkim i socijal-fašističkim organizacijama ostavljena puna sloboda rada. Ugušenim je potpuno radnička štampa, zabranjeno je pravo zbora i dogovora i poništen su kolektivni ugovori. Zakonom o zaštiti države ukinuto je pravo štrajka. Radno vreme produženo je Uredbom na 10, 12 i 16 sati dnevno. Već i onako gladne radnice oborene su na neverovatnu nizinu, maltretiranje radnika u radionicama na dnevnom je redu, silovanje žena — radnica po poslodavcima svakodnevna je pojava. Radničko zaštitno zakonodavstvo likvidirano je u pozdravne telegramne socijal-fašista. Racionalizacija se sprovodi balkanskim metodama, ne usavršavanjem tehnike, već najgubljom eksploatacijom radne snage — uvlačenjem žena i mladih radnika u proizvodnju.

U isto vreme dok poslodavci zarobljuju radnike i radnice po tvornicama i radionicama, režim vojno-fašističke diktature, na čelu sa krvavim kraljem Aleksandrom Poslednjim, koje ropake lance radničkoj klasi kao celini. Ukidaju se svi zakoni, koji su pružali ma i najmanja zaštita radnicima, a uvode se novi, koji po svom razbojničkom duhu potpuno obespravljaju radničku klasu. Za suđenje radnicima postavljam je izvanredni sud u Beogradu, koji je sastavljen od najvećih štrebera. No sve je to režimu još premalo. Nad svim tim razbojničkim zakonima, režim vojno-fašističke diktature izdicao je zakon samo sa jednim paragrafom, koji glasi: „slobodno je ubiti svakog radnika i radnicu, koji ne će šutjeti i robovati“. Po tom najvišem zakonu izmrcvareno je do sada tisuće radnika i radnica, a oko 40 na razbojnički način ubijeno. Eto, to je samo bleđa slika onoga, čime je kralj na čelu vojno-fašističke diktature obdario svoj „dragi narod“.

Režim vojno-fašističke diktature na taj način teži, da terorom uguši svaki otpor radničke klase, a pomoću socijal-fašista stvori takve organizacije, koje će kapitalistima osigurati bezgraničnu pljačku nad radničkom klasom i nesmetanu pripremu imperijalističkog rata protiv jedine proleterske države — SSSR.

Drugovi i drugarice!

Režim vojno-fašističke diktature ne bira i ne će birati sredstva, da radničku klasu onespobavi za borbu protiv diktature i kapitalizma. On će i nadalje hapšiti: prebijati i ubijati bez sudske presude najbolje, najneustrašivije borce radničke klase, da bi na taj način slomio otpor radničke klase.

⁹¹ ARPB, KI 1929/57.

Na drugoj strani, režim vojno-fašističke diktature pokušavao je pomoću socijal-fašista da proširi svoju socijalnu bazu. Kada mu to preko socijal-fašista nije uspjelo, pošto radnici ne će o njima ni da čuju, režim je otpočeo pregovore sa desničarskim delom vodstva Nezavisnih Sindikata (CRSO) računajući, da će popularnim imenom Nezavisnih Sindikata moći prevartiti radničku klasu i upreći je u svoja fašistička kola. Ali se režim vara ako misli, da će se radnici dati obmanuti. Radnička klasa je svesna, da će samo borbom moći prisiliti režim na otvaranje revolucionarnih Nezavisnih Sindikata. A dodje li do otvaranja Nezavisnih Sindikata putem pogodbe režima sa desničarskim vodstvom CRSO, radnička klasa odgovoriti će na taj akt borbon protiv njihovog prodiranja u radničke mase, smatrajući takve sindikate filijalom vojno-fašističke diktature.

Režim vojno-fašističke diktature oslobodio nas je svih legalističkih iluzija i oportunističko-centrističkog balasta. On je i poslednjem radniku dokazao svu lažnost buržoaskе demokratije. On je pokazao bankrotstvo kapitalističkog društvenog poretka i ukazao, da se jedino u radničko-seljačkoj državi mogu ispuniti ideali radnog naroda varoši i sela.

Drugovi radnici i radnice !

Radničkoj klasi potrebno je za uspešno vođenje borbe protiv ofanzive kapitala i vojno-fašističke diktature, da imade svoje klasno-borbene sindikate, pomoću kojih će voditi borbu za svoje svakodnevne životne interese, povezujući tu borbu sa borbom za obaranje režima vojno-fašističke diktature, sa borbom protiv imperijalizma i opasnosti imperijalističkog rata, protiv jedine proleterske države — Sovjetske Unije.

Drugovi radnici, radnice i radnička omladino !

Predstavnici revolucionarnog sindikalnog pokreta u Jugoslaviji, sakupljeni na prvoj konferenciji revolucionarnih sindikata u Beogradu, svesni svih poteškoća i žrtava, s kojima je skopčan rad na izgradnji ilegalnih sindikalnih organizacija, poziva celu radničku klasu, da kao odgovor na zatvaranje Nezavisnih Sindikata, svi kao jedan stupe u ilegalne Revolucionarne Sindikate, jedine iskrene pobornike i zaštitnike radničkih klasnih interesa. Stvarajte ilegalne Revolucionarne Nezavisne Sindikate u tvornicama i radionicama! Povezujte ih sa usposlenim i besposlenim radničkim masama! Spremajte se na odlučnu borbu protiv vojno-fašističke diktature i kapitalizma!

Drugovi i drugarice, radnici i radnice!

Borimo se za povećanje nadnica!

Tražimo 7-satni, a za mlade radnike 6- i 4-satni radni dan i borimo se protiv ukidanja 8-satnog radnog dana!

Zahtevamo izbore radničkih poverenika, Uprava Radničkih Komora i Ureda za Osiguranje Radnika!

Borimo se za legalizaciju Nezavisnih Sindikata, za pravo zbora i dogovora, za slobodu štampe, za punu državnu pomoć besposlenima, za pravo štrajka!

Zahtevamo za jednaki rad — jednake plaće, dvogodišnje naukovanje šegrt, punu zaštitu matera i dece, punu zaštitu ženske i mlade radne snage!

U borbi protiv fašizma stvarajmo odbore radničke odbrane!

Dolje sa vojno-fašističkom diktaturom!

Dolje sa krvavom monarhijom!

Dolje sa političkom nacionalnog ugnjetavanjaj!

Dolje sa imperijalizmom!

Dolje sa imperijalističkim ratom!

Živela jedina proleterska država — SSSR!

Živio savez radnika i seljaka!

Živela radničko-seljačka vlada!

Živela Balkanska Federacija Radničko-Seljačkih Republika!

Beograd, novembra 1929.

Prva konferenca

Revolucionarnih Nezavisnih Sindikata⁹¹

S LINIJE OPĆIH POLITIČKIH ZAHTEVA NA LINIJU DJELOMIČNIH EKONOMSKIH BORBI

Ilegalni sindikati na političkoj liniji oružanog ustanka

Konspirativna organizaciona metoda ilegalnih revolucionarnih sindikata na principu trojke koju je partijsko rukovodstvo s Jovom Mališevićem (Martinovićem) na čelu postavilo 1929. godine, forsirana je i u 1930. godini. Poznato je da su po tom principu svi sindikalno organizirani radnici nekog poduzeća, tvornice ili rudnika, bili organizirani u trojke. Rukovodioci triju trojki sačinjavali su novu, višu trojku, itd. Na vrhu takve piramide nalazila se trojka koja je rukovodila svim ostalim trojkama. Već 1929. godine pokazala se nepraktičnost te metode. I tamo gdje se ostvarila, onemogućila je povezani rad sindikata, jer je vodeća trojka ubrzo izgubila sve kontakte sa svojim članstvom i radnicima. Ilegalni revolucionarni sindikati su se začahurili u same sebe, izolirali se od mase. Pored toga CK KPJ je i dalje forsirao kurs na oružani ustanak pa je zanemario rad na izgradnji ilegalnih sindikata. Njegova sindikalna politika sastojala se prvenstveno u tom da spriječi ulazak komunista u reformističke sindikate i pred radnicima dokaže da postoji suradnja vođa jugoslavenske socijaldemokracije sa šestojanuarskim režimom.

Dajući godišnji bilans diktature Centralni komitet Komunističke partije Jugoslavije zaključio je da se politička i ekonomska kriza suviše zaoštrila, da se osnova diktature suviše suzila, da se proces neposrednog sazrijevanja revolucionarne situacije vrši ubrzanim tempom, da cjelokupni razvitak krize u Jugoslaviji vodi masovnom ustanku i obaranju diktature. Pred radnim masama grada i sela otvara se perspektiva oružanog ustanka. Zato je potrebno svestrano i energično popularizirati oktobarski plenum Partije i pojačati rad na političkoj mobilizaciji radnika, seljaka, ugnjetenih nacija i gradske sirotinje na stvaranju jedinstvenog fronta odzdođo putem radničkih i seljačkih akcionih odbora, odbrambenih četa i drugih borbanih odbora.⁹²

Zatim je CK KPJ ocijenio da se u uvjetima kapitalističke samovolje i teškog položaja radničke klase sve više manifestira lakejska uloga reformističkih, kršćanskih i »nacionalno-fašističkih« sindikata čije vodstvo svim sredstvima javno brani »monarhofašističku diktaturu« i ocjenjuju je kao revolucionarnu demokratsku i naprednu tvorevinu. Vođe svih tih sindikalnih pravaca vrše užurbano duhovne pripreme za organizaciono ujedinjenje na »profašističkoj osnovi«. ⁹³ U tom se socijaldemokrati ističu kao primjer brzog prilagođavanja svim režimima od postanka kraljevine Jugoslavije do »monarhofašističke dik-

tature». ⁹⁴ Socijalistička grupa sa Živkom Topalovićem na čelu uvijek je bila čvrsto uz vodeću srpsku buržoaziju kao i socijaldemokratska grupa Vitomira Koraća koja se 1928. opredijelila za Seljačko-demokratsku koaliciju. One se sada opet utrkuju u dodvoravanju diktaturi, ističući svoj patriotizam i jugoslovenstvo, očekujući od nje »da će zaštititi opravdane interese radnika«, svoju »zabrinutost za narodnu obranu i državu u slučaju pogoršavanja socijalnog zakonodavstva«. ⁹⁵

Strajkaški pokreti u svijetu uzimaju sve burnije forme i sve se više vežu za ulične demonstracije i završavaju u krvavim sukobima s policijom i vojskom. Sedamnaest milijuna nezaposlenih sa svojim porodicama osuđeno je na gladovanje. Put kojim socijalistička demokracija vodi radničku klasu Jugoslavije jest put bespravljia, robovanja, neprekidnog uzmičanja i poraza. To je podrška diktaturi preko gušenja revolucionarnoga radničkog pokreta i stavljanje radničkih organizacija u službu diktature. Takav kurs jugoslavenskih socijalista podržava i međunarodna socijalna demokracija stavovima: radije pustiti fašizma da obračuna s komunizmom, nego pomoći komunizmu da savlada fašizam. ⁹⁶

Na proširenoj sjednici Političkog biroa CK KPJ održanoj od 10. do 13. ožujka 1930. godine raspravljalo se, između ostalog, o ekonomskoj i političkoj situaciji u zemlji i s tim u vezi o zadacima KPJ, o pripremama za Prvi maj i sindikalnom pitanju u povodu zakazanog kongresa Crvene sindikalne internacionale (15–30. kolovoz 1930). Na sjednici je konstatirano da je KPJ jedina organizirana politička sila koja dosljedno, uporno i sistematski vodi borbu protiv diktature. Većina članova Političkog biroa naglasila je pravilnost oktobarskog plenuma CK i pružila oštar otpor »jednom dijelu rukovodstva što je pokušalo da izvrši reviziju oktobarskih odluka plenuma KPJ«.

O ekonomskoj i političkom položaju u zemlji i zadacima KPJ donijeta je rezolucija. U njoj se kaže, da se poljoprivredna kriza u zemlji razvija zbog osiromašavanja masa i zavisnosti poljoprivrednika o finansijskom kapitalu i zelenišima. Dok su cijene poljoprivrednih proizvoda pale, dotle su cijene artikala prehrambene industrije ostale iste, ili su porasle. Niske nadnice poljoprivrednih radnika onemogućavaju uvođenje suvremene tehnike u poljoprivredu Jugoslavije. Zato se ona degenerira i postaje sve nesposobnija da izdrži konkurenciju Amerike, Kanade i Austrije u čijoj poljoprivredi vlada kapitalistički način proizvodnje. Već se javljaju znakovi krize u vidu stečaja u zanatstvu, trgovini i industriji, koje su veza-

⁹² *Proleter*, str. 43.

⁹³ *Ibid.*, str. 46.

⁹⁴ *Ibid.*, str. 47.

⁹⁵ *Ibid.*, str. 56.

⁹⁶ *Ibid.*, str. 57.

ne za seoskog potrošača. Raste priliv radne snage sa sela u gradove. Pogoršao se trgovinski bilans. Ojačala je politička kriza »monarhofašističke diktature«. Sve je veća opasnost rata. Vrši se i dalje proces pregrupiranja u buržoaskom tabornu. Socijalisti su se pod maskom borbe protiv pogoršavanja radničkog zaštitnog zakonodavstva, socijalističkom i sindikalnom štamom, zborovima i sudjelovanjem u vladinim anketama afirmirali kao aktivni suradnici i saveznici diktature. Desničari, isključeni iz Komunističke partije, sve više prelaze u osnovnim pitanjima politike i taktike radničke klase na pozicije socijaldemokratizma. Partija nije uspjela rukovoditi borbom protiv rušenja radničkog zakonodavstva, niti organizirati kampanju protiv nezaposlenosti. Razlogom su velike provala i zatvaranja. U vlastitim redovima ona je morala voditi borbu protiv oportunističkih zahtjeva da se obustave sve akcije dok se ona i ilegalni sindikati potpuno ne izgrade i organizaciono ne učvrste. Protiv pokušaja režima da fašizira radničku omladinu i proletersku djecu, zahtijeva se oštra borba i pomoć Savezu komunističke omladine u osvajanju mladih radnika i svakodnevnoj borbi za klasne interese. Produbljivanje privredne krize i povećanje nezaposlenosti treba koristiti za političku borbu radi rušenja monarhofašističke diktature. Obavezno je pripremiti i sprovesti masovnu kampanju protiv pogoršavanja radničkog zakonodavstva i nezaposlenosti. »Štrajkašku borbu« – kaže se u rezoluciji – »treba sve više povezivati s drugim formama političke borbe (letećim mitinzima, uličnim demonstracijama, štrajkovima, štrajkovima solidarnosti itd.); treba što više popularizovati parolu masovnog političkog štrajka ... treba posvetiti mnogo veću pažnju nekvalfikovanim radnicima, poljoprivrednim radnicima, omladini i ženama.« U rezoluciji se dalje inzistira na konkretnoj borbi protiv socijalpatriotizma i reformizma, o stvaranju raznih borbinih odbora, borbe protiv »oportunizma u praksi« – protiv pasivnosti, protiv zaostajanja iza masovnih akcija, protiv shvatanja o nemogućnosti izvođenja akcija ...⁹⁷

O sindikalnom pitanju i kongresu Crvene sindikalne internacionale (CSI) na proširenoj sjednici Političkog biroa CK KPJ referirao je Đuro Salaj (Albert). U referatu je Salaj iznio stanje ilegalnih sindikata i predložio projekt rada koji je prethodno bio utvrđen s predstavnikom Izvršnog komiteta Komunističke internacionale (IK KI).⁹⁸

Prije te sjednice objavljen je zajednički proglas Centralnog komiteta KPJ i Centralnog odbora revolucionarnih Nezavisnih sindikata. Proglas poziva radničku klasu Jugoslavije, zaposlenu i nezaposlenu, na demonstracije koje pripremaju za 6. ožujak a za pravo zbora i dogovora, slobodu štampe, legalno djelovanje sindikata itd.⁹⁹ U svibnju iste godine dao je Po-

litički sekretarijat IK Komunističke internacionale Centralnom komitetu KPJ svoju analizu organizacione i političke linije Centralnog komiteta KPJ s preporukama i budućim zadacima.¹⁰⁰

Izvjestaj Ivana Tomanica u ime Centralne zemaljske sindikalne trojke Crvenoj sindikalnoj internacionali

U povodu zakazanog kongresa CSI podnio je Ivan Tomanic Centralnoj rukovodećoj instanci (CRI) KPJ izvještaj o uspostavljanju veza sa sindikalnim centralama, o radu na formiranju sindikalnih organizacija i izboru delegata za kongres CSI.¹⁰¹ Tomanic je sastavio posebni izvještaj za kongres Profinterne u kojem se govori o položaju radničke klase poslije uvođenja šestojanuarske diktature, stanju u Nezavisnim sindikatima i akcijama koje je radnička klasa Jugoslavije vodila.¹⁰²

Ivan Tomanic, u pismu bez datuma, iznosi da je rad na ilegalnim sindikatima bio zastao zbog nastale provala pa nastavlja: »Stupio sam u vezu s novim ljudima i radim ponovo na formiranju sindikata. U dvije tvornice ubačeni su leci koje ste poslali i nadam se da će ići i dalje. Imam neke veze s provincijom, ali ne smijem pisati da ljude ne provalim nego moram nekoga tamo poslati, ali nemam za to sredstava.« Tomanic je poslao CK KPJ Statut sindikata i očekivao od CK kadrovsku pomoć. Vjerovao je u mogućnost življenja rada ilegalnih sindikata.

U pismu od 14. srpnja 1930. Tomanic u ime centralne sindikalne trojke, u povodu sastava i slanja delegacije na Kongres Crvene sindikalne internacionale, kaže da su se složili s prijedlozima PB CK KPJ, ali nemaju odgovarajućeg člana iz Saveza živčara. Ako ga nađu, poslat će ga. »Protestujemo« – kaže dalje – »najenergичnije da se na Kongres ne pripušta niko iz zemlje i zahtevamo da ako na Kongres ko ide da taj bude iz zemlje, a ne Albert ili ko drugi iz vana. Mislimo da nije potrebno napominjati važnost koju pripisujemo tome da delegat bude čovjek koji je u zemlji živio, radio i koji će se u zemlju vratiti. To je zaključak centralne sindikalne trojke i vodite o njemu računa.«

U trećem pismu, koje je vjerojatno pisano u drugoj polovici mjeseca srpnja, Tomanic javlja da je u Osijeku održana sindikalna konferencija na kojoj je bio i predstavnik ilegalnih sindikata iz Slavenskog Broda. On je govorio o položaju radnika u tvornici vagona i akciji protiv njezinog zatvaranja. »Predstoje« – piše Tomanic – »obustava rada u rudnicima bakra, cinka i olova no još nemamo detaljne informacije. Celokupni rad je koncentriran tako da se služimo međusobnim vezama. Ljudi putuju na sve strane i uspostavljaju vezu. Ovdje su stari funkcioneri sindikata veoma labavi i hoće imati sve u svojim rukama. Ne

⁹⁷ *Proleter*, 1929–1942, str. 61–62. Vidi i ARPB 1930/8 IHRPH, ZB, MF, KI, 696 (68–71).

⁹⁸ ARPB, 1830/8. IHRPH, ZB, MF, KI, 696 (63–64).

⁹⁹ ARPB, KI, 1930/11. IHRPH, ZB, MF, KI, 696 (73–74).

¹⁰⁰ ARPB, KI, 1930/18 a. IHRPH, KI, 761 (58–72).

¹⁰¹ ARPB, KI, 1930/24. IHRPH, KI, 722 (522).

¹⁰² ARPB, KI, 1930/34. IHRPH, KI, 700 (379–381).

osiguravaju vezu s provincijama, a sami ništa ne poduzimaju. Ovo je zlo jer sve što je valjalo pohapšeno je ... Izgleda mi da partija rad u sindikatima smatra nužnim. Ovakva je situacija nemoguća. To ne smije tako ostati i mislim da je vaša dužnost da se to uredi što prije.»¹⁰³

U Tomanićevom izvještaju za Peti kongres Crvene sindikalne internacionale (Profinterne) govori on između ostalog, da su Nezavisni sindikati u Jugoslaviji raspušteni 11. siječnja 1929. da su uredbe, koje je donio režim diktature, proglasile sve kolektivne ugovore između radnika i poslodavaca nevažećim, da su inspekcije rada prestale raditi, da su burze rada preobražene u agenture za slanje radnika u inostranstvo. Protiv nasrtaja kapitalista na tekovine radničke klase nije bilo ozbiljnog otpora. Oni radnici »koji bi se suprotstavili kapitalističkoj ofenzivi bili su odmah izbacivani na ulicu ili optuživani kao komunisti i kao takvi hapšeni, tučeni i protjerivani u mesto rođenja, pošto bi prethodno potpisali izjavu u policiji da nisu bili mučeni. Policija je davala poslodavcima uputstva preko svojih poverljivih cirkulara, kako treba organizovati špijunažu među radnicima ... Ulice su prepune besposlenih poderanih radnika i radnica. Događaju se svakodnevno samoubojstva besposlenih ... Plaće uposlenih radnika snižene su 10-40%. ... Ima radnika, koji zarađuju 1 dinar na sat. Treba imati na umu, da jedan kilogram kruha stoji 5 dinara, kilogram mesa 24 dinara, graha 6,50 dinara.

Plaće kvalificiranih radnika kreću se od 30-65 dinara a nekvalificiranih 10-30 dinara s radnim vremenom od 10-16 sati ... sada kilogram masti košta 26 dinara, drva 0,50 dinara, stan od jedne sobe i kuhinje na periferiji mjesečno stoji 500-600 dinara, a u centru 600-800 dinara ...

Prema statističkim podacima burze rada u Beogradu u 1929. godini bilo je 123.672 besposlenih. U Zagrebu je bilo u januaru 1930. godine 12.411 besposlenih ... broj besposlenih je mnogo veći, jer se svi besposleni ne prijavljuju, budući da u Jugoslaviji nikakve pomoći u besposlici nema.

Broj nesretnih slučajeva u poduzećima svakog dana se povećava. Komisije obično konstatiraju da se svi ovi nesretni slučajevi dešavaju krivicom samih radnika.

... Ekonomski položaj radnika sa zavoenjem vojno-fašističke diktature u svakom pogledu je pogoršan ... Uslovi rada i plaće prema 1928. godini pogoršani su za 50%. Fašistička gradska zastupstva ne izostaju ni u koliko za državnim organima vojne diktature. Tako na pr. gradske općine izbacuju iz svojih kuća sve one radničke porodice, koje su na preporuku bivših radničkih gradskih zastupnika dobili stanove u gradskim kućama ... Besposleni se u masama hapse i proganjaju u mesta rođenja. Racije se vrše gotovo svakodnevno. Obično se pohapšeni radnici za vreme racije zlostavljaju u policiji, grozno prebijaju i gone u mesta rođenja. Našom akcijom među bespos-

lenima u Zagrebu uspeali smo da se izdalo besposlenima u januaru i februaru o. g. oko 35.000 dinara. Pomoć se davala za 14 dana oženjenim sa decom - 120 dinara, neoženjenim 60 dinara. Besposleni Zagreba bili su 4 puta u delegaciji kod bana i kod gradskog načelnika, ali se ništa nije postiglo, jer »nije bilo budžeta za besposlene«. Sad je rad među besposlenima gotovo prestao jer su se oni iz Zagreba razišli tražiti rada, a znatan deo otputovao je u inostranstvo ...»

U izvještaju se dalje iznosi da je pokušaj formiranja legalnih radničkih društava propao, jer je policija odbila da im da dozvolu za rad, a predlagače je uputila u postojeća reformistička društva. O borbama ilegalnih revolucionarnih sindikata za izbore radničkih povjerenika, o tarifnim akcijama i štrajkovima, o provedenim akcijama 6. ožujka, 1. svibnja i 1. kolovoza i o drugim radničkim borbama, napisani su posebni izvještaji.

O radu na sportskom polju kaže se: »Učinjeno je nešto malo. Ali svaka otvorenije istupanje od naše strane, ima za posledicu rasturanje dotičnog sportskog udruženja. Policija bezobzirno postupa i sa postojećim nacionalnim, kulturnim i sportskim udruženjima, u kojima ona otvoreno određuje dnevni red za njihove skupštine, naređuje ko ima a ko nema pravo glasa i t. sl. Tako isto ona određuje tko smije a tko ne smije biti izabran u upravu; ona zahteva od svake skupštine i sastanka - šiljanje pozdravnih telegrama kralju. U takvim uslovima naši ljudi nemaju volje za rad u tim udruženjima.«

Oko radnih odnosa postoje svakodnevne manje borbe koje se obično završavaju porazom zbog divljih postupaka policije. Kolektivni istupi radnika jačaju. Uslijed slabosti ilegalnih sindikata i njihove nepovezanosti s radnicima, ti sitni pokreti prolaze pored njih. »Mi obično doznajemo« - kaže Tomanić - »o tim pokretima kad su već prošli. Radnici se boje istupati protiv reformističkih vođa jer ih oni odmah proglašuju komunistima, a često upozoravaju policiju na njih. Pokušaji da se organiziraju demonstracije ostali su bez uspjeha. Do svibnja 1930. godine Centralni sindikalni sekretarijat kojemu je Politburo CK KPJ kao pojačanje uputio i jednog svog člana, uspio je da uspostavi veze sa jedanaest gradova u Hrvatskoj i Vojvodini. Od toga je u 5 mjesta bilo formirano 9 podružnica sa 32 grupe, koje su brojile po tri člana. Ako se tome dodaju još po tri člana iz četiri obnovljene centrale nekih strukovnih saveza, onda se dobija broj od 108 vodećih aktivista koji su djelovali u ilegalnim Nezavisnim sindikatima. Koliko je ova patuljasta organizacija bila sektaška i duboko ilegalna potvrđuje i to što su se članovi vodili po brojevima, za koje su, pored blagajnika, znali samo oni.« Evo što o tome govori sam Tomanić:

»Pokret je obnovljen u 5 mesta i povezan sa 4 obnovljene centrale i to u ovim mestima: Zagreb, Osijek, Ruma, Mitrovica i Zemun. Dalje se stoji u vezi sa još 11 mesta, gde se radi na obnovi. Veze sa 4 mesta u kojima se ranije radilo, usled provala propale su. Veze postoje još sa ovim mestima: Beočin, Split, Su-

¹⁰³ ARPb, KI, 1930/24.

botica, Bečkerek (Zrenjanin), Vukovar, Palanka, Karlovac, Gradiška, Vinkovci, Sisak i Varaždin. Ove veze u glavnom podržava centralna sindikalna trojka. Obnovljene centrale vrlo labavo ili skoro nikako ne rade. U imenovanih 5 mesta ima 9 organizacija podružnica sa 32 grupe po 3 člana svega 96 članova plus po 3 člana u 4 centrale, ukupno 108 članova. Od toga broja članski ulog plaća samo polovica članova. Uzrok je tome uglavnom nerad centrale. Centrale građevinarstva, živežara, kožaraca i brijača su obnovljene. Međutim zadnje dve gotovo ništa ne rade, dok prve dve rade veoma slabo. Podružnice postoje – 4 građevinarske, 1 metalska, 1 brijačka, 2 živežarske i jedna krojačka. Članski ulogi se naplaćuju veoma različito, a najviše prema rednom broju i bloku, koga član uništava, čim ga kupi. Članstvo se vodi isključivo po rednom broju, tako da član umesto svake druge oznake dobiva broj koga on samo zna. Kod uplate kaže ga blagajniku odnosno poverniku, koji ga onda zavedi. Organizacije koje postoje, organizirane su u duhu statuta, koji je odošao i koji se nalazi kod vas.¹⁰⁴

Slična je situacija i prema zapisniku sa sjednice Politburoa CK KPJ od 26. do 27. srpnja 1930. godine iz kojeg je vidljivo da je Filip Filipović (Baum) na sjednici tvrdio «da se radnici sve više otpuštaju sa posla. To izaziva spontane štrajkove, koje vlasti većinom ugušuju; manji broj tih štrajkova svršava se sa uspehom. U Zagrebu su sindikati povezani sa radničkim masama. U ekonomske pokrete radnici se mnogo lakše uvlače nego u političke. Sindikati imaju vezu sa 11 mjesta. U nekim mjestima slab je rad zbog sabotaza starih funkcionera. Teško ide sa sakupljanjem članskih uloga i uopće sa stupanjem u organizacije zbog čestih hapšenja i mučenja na policiji.

Bivaju slučajevi da se nakon provalne neuhapšeni drugovi razbijavaju, bojeći se da će ih odati uhapšeni na policiji.»

Malešević je izvijestio da u Beogradu postoji vodeća sindikalna trojka koja radi na reorganizaciji sindikata i vezuje se sa sindikatima u unutrašnjosti Srbije. Centralna sindikalna trojka održava vezu s Politburoom CK KPJ.¹⁰⁵

Ivan Tomanić s grupom svojih drugova koji su radili u ilegalnim sindikatima bio je 5. kolovoza 1930. zatvoren, pa zbog toga nije sudjelovao na kongresu CSI. Proces protiv njega i drugova održan je pred Državnim sudom za zaštitu države 16. VI 1931. godine.¹⁰⁶

Peti kongres Crvene sindikalne internacionale održan je u Moskvi od 16. do kraja kolovoza 1930.¹⁰⁷ Na Kongresu sudjeluju predstavnici revolucionar-

nog sindikalnog pokreta iz 60 zemalja. Četvrti kongres CSI održan od 17. ožujka do 3. travnja 1928. značio je prekretnicu u razvoju i radu revolucionarnog sindikalnog pokreta. Na dnevni red stavljene su dvije grupe pitanja. Prva grupa odnosi se na borbu protiv opasnosti novih imperijalističkih ratova, ulogu sindikata u socijalističkoj izgradnji SSSR-a, zadatke sindikata u kolonijalnim i polukolonijalnim zemljama i na problem kadrova revolucionarnog sindikalnog pokreta. Drugu grupu pitanja čine pitanja o organiziranju neorganiziranih i nezaposlenih radnika, razvoju svjetskog sindikalnog pokreta, rezultatima samostalnog vođenja ekonomskih borbi radnika, formama i metodama osvajanja radničke klase, iskustvima na stvaranju jedinstvenog fronta odozdo u poduzećima, organiziranju i radu tvorničkih vijeća i crvenih radničkih povjerenika, problemu političkog masovnog štrajka, osnivanju novih revolucionarnih sindikata itd. Pitanje ilegalnih sindikata, povezivanje i kombiniranje ilegalnih, poluilegalnih i legalnih oblika i metoda borbe, također je bilo na dnevnom redu V kongresa CSI, što je za Jugoslaviju bilo od velike važnosti. Otud i živ interes jugoslavenskih radnika komunista i članova ilegalnih revolucionarnih sindikata za rad i odluke Kongresa.

Citiramo rezoluciju proširenog prezidija Egzekutive Kominterne o referatu Lozovskog:

«Djelovanje revolucionarnih sindikata, revolucionarne opozicije i svetskog centra revolucionarnog sindikalnog pokreta – Crvene sindikalne internacionale – dobiva u vreme zaostajavanja ekonomskih i političkih borbi radničke klase i općeg poleta radničkog pokreta izvanredno značenje. Zbog toga priprema V kongresa CSI treba preći okvire uobičajenih tradicionalnih metoda i mora imati jurišni karakter. Zadaća leži u tome da V kongres bude ozbiljna prekretnica za čitav svetski radnički pokret. IV kongres imao je ogromno značenje u pogledu ideološke i organizatorne konsolidacije snaga revolucionarnog sindikalnog pokreta. Taj je kongres održan na pragu poleta radničkog pokreta dok se V kongres sastaje u situaciji *znatnog zaostajanja klasnih borbi*. Zbog toga i mora V kongres poći dalje i u pogledu rešenja onih pitanja, koja su nastala na temelju iskustava posljednjih sindikalnih borbi i u vreme krize i masovne besposlice. U vezi sa V kongresom stoje pred svim komunističkim partijama sledeće zadatke:

1. preispitati u praksi provedbu zaključaka IV kongresa i 6. sednice Centralnog sindikalnog saveta CSI;

2. preispitati i istražiti položaj i stanje komunističkih frakcija u sindikatima i ustanoviti uzroke njihove stalne slabosti;

3. tačno preispitati slabe strane delovanja revolucionarnih sindikata i javno o njima raspravljati; isto tako o metodama poboljšanja rada;

4. preispitati delovanje sindikalne opozicije i pokreta sindikalnih manjina. Naročitu pažnju treba posvetiti formama povezivanja sa masama i metodama organizacionog i masovnog rada;

¹⁰⁴ ARPb, KJ, 1934/34. IHRPH, KJ, 700 (379–381)

¹⁰⁵ ARPb, KJ, 1930/25. IHRPH, KJ, 696 (100–104)

¹⁰⁶ Izvor, IHRPH, Zagreb, policijski karton T/118

¹⁰⁷ Napomena: U knjizi – 50 godina revolucionarnog sindikalnog pokreta u Jugoslaviji, piše na str. 136. da je Kongres održan augusta–septembra 1930. U Proletaru broj 15 X 1930. kaže se da je Kongres završen koncem VIII. U Maloj sovjetskoj enciklopediji, svezak 5. str. 57. tvrdi se da je V kongres CSI održan od 15. do 30. VII 1930.

5. svestrano raspraviti u partijskoj štampi temeljne probleme revolucionarnog sindikalnog pokreta;

6. uzeti inicijativu, da se ne samo na sindikalnim konferencama i kongresima, nego i neposredno u masama, u preduzećima, rasprave sva pitanja, koja stoje u vezi sa V kongresom;

7. komfrakcije moraju se pobrinuti za to, da na V kongresu budu zastupani radnici i radnice iz preduzeća, naročito iz najvažnijih industrijskih grana (rudnici, saobraćaj, metalna industrija itd.);

8. *čitat rad oko priprema kongresa CSI mora se u praksi sprovoditi u znaku oštre samokritike i odlučne borbe protiv sindikalnog legalizma i oportunizma.*

Prezidij Kominterne polaže izvanredno veliku važnost na ozbiljnu pripremu V kongresa CSI i nalaže svim sekcijama, da provedu taj rad na bazi internacionalnog revolucionarnog natjecanja.¹⁰⁸

Poslije Kongresa CSI sindikalna politika CK KPJ polazila je od toga da je on postavio liniju osvajanja mase i liniju ekonomskih borbi koje se sve više zaoštavaju u nastaloj općoj krizi u svim kapitalističkim zemljama. Armija nezaposlenih već je porasla preko 20 milijuna. U međunarodnim razmjerima snižene su radničke nadnice, produženo radno vrijeme, pogoršani radni uvjeti, a povećan je teror kapitala. U nizu kapitalističkih država ekonomska kriza prerastala je u političku, a u kolonijalnim i polukolonijalnim u revolucionarnu. Nasuprot tome u Sovjetskoj uniji rastao je prosperitet neviđenim tempom nošen stvaralačkim entuzijazmom milijuna radnika i seljaka. Ta protivurječna kriza i uspješne socijalističke izgradnje, zaključivali su tadašnji stratezi, neminovno vode za ošttravanju ratne opasnosti između novoga i starog poretka. Radnička klasa mora se ozbiljno pripremiti za odbranu svoje domovine Sovjetske Rusije i za pretvaranje imperijalističkog rata u smrt kapitalizma. Kongres CSI je, pored naglašavanja da su revolucionarni sindikati postigli znatne uspjehe, da im je porastao utjecaj u radničkim masama, podvukao i činjenicu »da naše sindikalne organizacije nisu uspjele da taj povećani upliv organizirano učvrste i da u mnogo slučajeva dolazi do štrajkova mimo i bez naše pripreme, rukovodstva, a i bez znanja naših organizacija«. Ta je ocjena, naročito, prema mišljenju tadašnjih jugoslavenskih komunista pravilna za Jugoslaviju. »Mi moramo otvoreno priznati« – kaže CK u *Proleteru* – »da je rešenje IV kongresa CSI – samostalno rukovodstvo ekonomskim borbama proletarijata – ostalo kod nas mrtvo slovo. Organizaciona slabost i nepovezanost naših partijskih i sindikalnih organizacija sa radništvom većih preduzeća naš je najvažniji nedostatak i u njemu leže uzroci naših neuspjeha u rukovodstvu ekonomskim borbama proletarijata.«¹⁰⁹

Kongres CSI u svojoj ošttrini postavio je zadatak formuliran u paroli: »U veća poduzeća, u mase.« Glavna pažnja treba se posvetiti sitnim pitanjima svakodnevnog

života radnika, a ne neprekidnom izlaganju konačnih ciljeva »jer samo sudjelujući u svakodnevnoj borbi možemo radničke mase uvjeriti u pravilnost konačnih ciljeva i povesti ih u borbu za njihovo ostvarenje«. Osuđujući pojavu prelazanja revolucionarnih sindikata u reformističke, što je bilo aktualno u nekim zemaljskim organizacijama, CSI ponovo u prvi plan postavlja jačanje revolucionarnih sindikata u svim zemljama, bez razlike da li su oni legalni ili ilegalni. CSI je isto tako odlučno ustala protiv tendencija »da pristalice Profinterne prestanu sa radom u reformističkim i drugim sindikatima, ili da iz njih dobivoljno izlaze«. S tim u vezi u dokumentima Kongresa vidno mjesto zauzima stav o neophodnosti »uporne i žilave borbe u reformističkim i reakcionarnim sindikatima u cilju pridobijanja članstva i jačanja revolucionarne sindikalne opozicije.«¹¹⁰

Prijelaz ilegalnih sindikata s političke linije na liniju djelomičnih ekonomskih borbi

V kongres CSI naglasio je važnost rada na organiziranju i mobiliziranju nezaposlenih radnika navodeći niz nedostataka u djelatnosti revolucionarnih sindikata na tom području.

Izvlačeći pouke iz odluka kongresa CSI, Centralni komitet KPJ uočio je da se cjelokupna pismena i usmena agitacija i propaganda u zemlji vršila na osnovi parole oružanog ustanka. Sestojanuarski režim neće sam od sebe pasti već oružanim ustankom radnika i seljaka. CK je sada tu parolu kritički ocijenio kao *poгрешnu i nejasnu* zbog toga što je davala mogućnost »neispravnog tumačenja ove parole, kao parole za akciju već sada«. Parola oružanog ustanka služi samo kao parola široke masovne agitacije, populariziranja ustanka i oružane borbe, a ne i poziva u akciju na oružani ustanak. Nemoguće je početi oružanu borbu protiv »monarhofašističke diktature« bez neophodne pripreme partije i radnih ljudi kroz neumorni politički i organizacioni rad u poduzećima na stvaranju jake Partije, revolucionarnih sindikata i drugih masovnih organizacija.

»Sa agitacijom za oružani ustanak bez preduzimanja sviju mera za organizaciono učvršćivanje partije u masama, veli Kominternu u svom pismu našoj partiji, može samo da se diskredituje i omalovaži ideja oružanog ustanka, i da se učine grube putističke pogreške. Prema tome, težište partijske delatnosti mora biti preneto u preduzeća, na proširivanje i udubljivanje ekonomskih borbi za delomične zahteve, na organizovanju štrajkova, povezujući ih sa našim osnovnim zadatkom: borbom za obaranje diktature i uzdižući ih postepeno na nivo masovnih političkih štrajkova. Tako isto centar partijske delatnosti mora biti prenet i na organizovanje sistematskog rada na selu i u vojsci na bazi zaštite materijalnih i političkih interesa seljaka i vojnika.«¹¹¹

¹⁰⁸ *Proleter*, 1929–1942, str. 67. Vidi i ARPB, KI, 1930/45 IHRPH, ZB, MF, KI, 696 (130–137).

¹⁰⁹ *Proleter*, 1929–1942, str. 79–80.

¹¹⁰ Ibid.

¹¹¹ Ibid., str. 81.

U partijskoj štampi, rezolucijama i odlukama prišlo se kritici napisa, letaka, proglasa, članaka koji pozivaju na općim parolama bez konkretnih zahtjeva radnika, seljaka i drugih radnih slojeva građana. Navodimo samo neke: »Živela komunistička internacionala, štab svetske revolucije!«, »Živela Crvena armija, oružani odred svetskog proletarijata!«, »Živela Komunistička partija Jugoslavije!«, »Živela balkanska komunistička federacija!«. Kritizirane su ovakve opće formulacije, kao i članci o nezaposlenosti. Primjer: »Radnici i seljaci! Ne dajte se zavaravati sa lepm lažima, nego srušite generalsku diktaturu i stvorite vašu, pa udesite život po vašim potrebama! Svi u Komunističku partiju! Jedino se ona bori za vaše interese, spremajući revoluciju i lepšu i pravedniju budućnost. To vam poručuje Komunistička partija. Živela revolucija radnika i seljaka! Dole krvava diktatura! Dole petolizačka socijal-demokracija! Ne idite u fašističke i sokolske organizacije!«

»Naši delimični zahtevi« – piše *Proleter* – »moraju da imaju za cilj razvikat borbene sposobnosti radnih masa. Oni moraju da povećavaju klasnu svest radničke klase, da je podstiču na dalju borbu. Oni moraju da budu povezani sa pokretom masa, da posluže kao poluga za mobilizovanje masa. U takvim uslovima i najskromniji delimični zahtev može da odigra krupnu revolucionarnu ulogu, da utiče na proširivanje masovne borbe.«¹¹²

V kongres Crvene sindikalne internacionale u svojim tezama o svjetskoj krizi, ekonomskoj borbi i radnicima revolucionarnog sindikalnog pokreta, formulirao je potrebu djelomičnog rada ovako:

»Mora da se izvrši odlučna promena u radnim metodama revolucionarnih sindikata i revolucionarne sindikalne opozicije u pogledu pitanja svakodnevnih ekonomskih nevolja radnika kao, na pr. povećavanje nadnica, skraćivanje radnog vremena, zaštite na radu, kao i u pogledu svih kulturnih i drugih životnih pitanja radništva i. t. d. Mora biti što je moguće bolja obrana ovih svakodnevnih interesa radnika, borba za konkretni program na polju zaštite životnih potreba radničke klase i zahteva besposlenih, borba za radničko osiguranje, borba za prava štrajka i postojanje radničkih organizacija... Sve to mora da bude: osnova za celokupni rad pristalica Crvene sindikalne internacionale... Ekonomske delimične zahtevce treba vešto povezati sa opštim, klasnim, borbom političkim parolama i nikada ne biti izvan politike, nego aktivno sudelovati u svima političkim masovnim akcijama revolucionarnog pokreta.«¹¹³

Značenje djelimičnih zahtjeva i potreba njihovog povezivanja s glavnim parolama sad se ocjenjivala kao jedna od najvažnijih sposobnosti Partije koja treba da rukovodi svakodnevnom borbom radnih masa i da ih dovede do pobjede.

Poslije V kongresa CSI javlja se ponovo potreba za žilavom borbom oko ostvarivanja jedinstvenog

fronta odozdo. To je postala glavna parola nakon neuspjeha CSI da stvori jedinstveni front s Amsterdamskom sindikalnom internacionalom i neuspjeha englesko-ruskog komiteta koji je bio nosilac kampanje za ujedinjenje međunarodnog sindikalnog pokreta i zajedničkog istupanja u velikim tarifnoštrajkaskim pokretima. U Jugoslaviji je partijsko rukovodstvo ostvarivanje jedinstvenog fronta odozdo tumačilo kao borbu na dva fronta – protiv kapitalista, te desnog i lijevog oportunizma u radničkom pokretu.

»Taktika jedinstvenog fronta nije neki privesak uz celi ostali partijski rad, nego naprotiv ona jeste metoda pridobijanja još zaostalih radnika, radi borbe za najvažnije zahteve radničke klase, metoda uvlačenja novih radničkih slojeva u klasnu borbu, glavna metoda mobilizovanja masa pod rukovodstvom komunističke partije i osvajanja većine radničke klase. U svojoj suštini taktika jedinstvenog fronta baš i proističe iz te činjenice što Kompartija nije još pridobila na svoju stranu većinu radničke klase s jedne strane i što nam objektivne prilike omogućavaju ovo osvajanje većine radničke klase s druge strane...«

Međunarodna je praksa pokazala, da je jedinstveni front odozdo vrlo moćno revolucionarno oružje, koje u savremenoj situaciji postaje veoma opasno kako za fašiste, tako i za socijal-fašiste. Polje primjenjivanja jedinstvenog fronta jeste akcija, borba. Jedinstveni front odozdo izgrađuje se prilikom pripremanja i sprovođenja masovnih demonstracija, prilikom svijui pokreta uperenih protiv obaranja nadnica, produžavanja radnog vremena, protiv besposlice, protiv ukidanja radničkog zakonodavstva, protiv skupocje, protiv fašističkog nasilja i. t. d.

Izgradnja jedinstvenog fronta odozdo jeste istovremeno i ideološki proces. On se kuje u diskusiji kako za vreme borbe, tako i posle borbe. Ova diskusija treba da se vodi u preduzeću u odborima jedinstvenog fronta odozdo, koji se stvaraju od svijui radnika dotičnog preduzeća, pripadnika raznih sindikalnih orijentacija. U toj diskusiji najbolje je i najlakše osloboditi radničke mase od socijal-demokratske i fašističke magle, razgoliti fašističke i socijal-fašističke vrhove... Jedinstveni front odozdo u ovim danima je nemoguć bez istovremenog organizacionog učvršćivanja političkog uticaja Komunističke partije, tako isto i ovo učvršćivanje političkog uticaja nemoguće je bez široke primene taktike jedinstvenog fronta odozdo. Jedinstveni front, koji zabašuruje ulogu Kompartije ekonomskim borbama, nije u stvari revolucionarni jedinstveni front odozdo, nego samo najnovije izdanje oportunizma. Jedinstveni front ne znači načelni kompromis sa reformistima. Naprotiv ostvarenje jedinstvenog fronta odozdo pretpostavlja bezobzirnu borbu protiv socijal-demokratije, protiv reformista, protiv sindikalne birokratije, protiv fašista i socijal-fašista, protiv svijui izdajnika radničke klase.«¹¹⁴

¹¹² Ibid., str. 89.

¹¹³ Ibid., str. 90.

¹¹⁴ Ibid., str. 91.

Nova linija djelomičnih ekonomskih borbi tražila je da se s linije agitacije i propagande koja je dovela do porasta ideološkog i političkog utjecaja Komunističke partije u radničkim masama (vjera u pobjedu revolucije i ispravnost njene generalne linije), treba sada prijeći na organiziranje i rukovođenje klasnim bitkama. Odmah se pokazalo da KPJ ima organizatorske slabosti i da je prisutan jak utjecaj socijaldemokratskih ostataka. Opći kurs agitacije i propagande parola i političke linije treba da zamijeni kurs organiziranja i rukovođenja, a to je teško. Komunistička partija, svi njezini članovi treba da postanu prave vođe masa u revolucionarnim borbama. Ocjena CK KPJ bila je da se Komunistička partija nalazi u predvečerju krupnih klasnih borbi. Zato je treba pretvoriti u masovnu revolucionarnu partiju. Ona se mora pripremiti i organizirati za rukovođenje ekonomskim borbama koje će ubrzo nastupiti. Partija se mora prilagoditi tom velikom zadatku. Potrebno je izraditi akcioni program, platformu na kojoj će se izgraditi odbori jedinstvenog fronta odozdo, po poduzećima, koja će obuhvatiti sve radnike poduzeća, sve pripadnike raznih sindikalnih organizacija. Ti radnički odbori moći će se lakše i brže stvarati ako već postoji «akcioni program naših najbližih 5–6 zahteva (na pr. za minimalnu nadnicu, koja odgovara današnjoj skupoci, za 7-satni radni dan, protiv globa, za uspostavu radničkih poverenika, za osiguranje besposlenih itd.), s kojim ćemo poći u mase, u preduzeće. O ovim najbližim zahtevima mora se diskutovati na radničkim zborovima, a tamo gdje je to nemoguće, o njima raspravljati po manjim grupama. Konačna izrada ovih delimičnih zahteva treba da bude delo samih radnika. Radi ostvarenja ovih delimičnih zahteva treba, dakle, stvarati radničke odbore organe jedinstvenog fronta odozdo, po preduzećima. Borba za ovih istaknutih 5–6 zahteva treba da posluži u našim rukama kao moćno oružje za razgolićenje socijal-fašista i sviju ostalih odvratnih izdajnika radničke klase.

Pri izgrađivanju ovih delimičnih zahteva treba imati u vidu prilike masa. Jer delimične parole, koje mogu biti pravilne i podesne za jedan rejon ili za jednu industrijsku granu, mogu biti po neki put nepravilne, nezgodne za isticanje u celoj zemlji ili u celoj branji.

Na bazi programa ovih naših konkretnih zahteva, programa jedinstvenog borbenog fronta odozdo, na

bazi pripremanja ekonomskih pokreta i borbi protiv kapitalističke ofanzive, mi možemo da stvorimo borbene, štrajkaške odbore po preduzećima, radničku samoodbranu, Nezavisne sindikate, crvene sindikalne poverenike. Ali za to naši konkretni zahtevi ne smeju biti veštački, nepromišljeni. Oni ne treba da se naturaju radnicima, ne saslušavši prethodno njihovu kritiku, ne uverivši radnike o celishodnosti tih zahteva. Ovaj akcioni program naših najbližih zahteva treba da bude ona odlučujuća alka, za koju se mi moramo snažno uhvatiti pri izgradnji revolucionarnog pokreta.¹¹⁵

Postavljeni zadaci, odnosi i shvaćanja proizlazili su iz činjenice što su teret ekonomskih borbi radnika umjesto ilegalnih sindikata morala preuzeti isključivo partijska rukovodstva i organizacije čiji su redovi, već u prvim mjesecima poslije uvođenja diktature, zbog mnogih progona i terora, bili znatno prorijedjeni. Sporom razvijanju sindikalnih revolucionarnih klasnih organizacija pogodovala je njihova uska organizaciona struktura, koja se kao što je već rečeno, zasnivala na sistemu trojki od vrha do osnove. Rukovođećia tijela ilegalnih sindikata trebalo je da budu samostalna i inicijativna u odnosu na svoje zadatke u suštini. Ona su svedena na pomoćne organe partijskih komiteta. Suočena sa svakodnevnim zatvaranjima, suđenjima i ubijanjima komunista, osnovna masa radnika izbjegavala je ilegalne sindikate, zbog tog što se boje da će i njih, ako se aktiviraju, stići ista sudbina. Prilikom policijskih provala u pojedine partijske organizacije i rukovodstva obično su zatvarani i članovi ilegalnih sindikalnih organizacija. Zato se mnogi radnici, simpatizeri KPJ, drže po strani, a većina onih koji su prišli ilegalnim sindikatima, poslije nastalih provala, ako nisu prerasli u članove KPJ i SKOJ-a, pasivizirali su se, strahujući od mučenja i prebijanja prilikom policijskih istraga. Ilegalne sindikalne organizacije u zemlji, uporno razarane od policije, nisu bile u stanju da se ozbiljnije posvete problemima i svakodnevnim zahtevima radničke klase. Karakteristično je za njih da su i onda kad su u pojedinim poduzećima brojačano rasli i dalje zadržavali sekatške stavove. Nisu odlučni za šire povezivanje s radnim masama, pa ni onda kad je radnička klasa, koja je bila izložena najgrubljim oblicima eksploatacije, pokazivala sve više spremnosti za otpor.

¹¹⁵ Ibid., str. 88.

SINDIKALNE, TVORNIČKE, RADIONIČKE GRUPE I ODBORI (KOMITETI)

Napuštanje sektaške organizacije trojki i kritika sindikalnog rada

Centralna rukovodeća instanca (CRI) Komunističke partije Jugoslavije s predsjednikom Filipom Filipovićem na čelu posvetila je sindikalnom pitanju znatnu pažnju i podvrgla njihov raniji rad svestranoj analizi i kritici. Tako se na savjetovanju CK KPJ od 13.do 14. siječnja i nastavku tog savjetovanja 3. veljače 1931. ukazuje da postojeća privredna kriza u Jugoslaviji još nije dostigla vrhunac, da se ide ususret još većoj privrednoj i političkoj krizi. U KPJ učinjen je velik korak naprijed. Obnova Partije provedena je prvenstveno u redovima industrijskog proletarijata i postavljena je u prvi plan. Obnovljena Partija stvara svoja uporišta u najvažnijim pokrajinama i industriji. Na savjetovanju je bilo različitih gledanja o mogućnostima stvaranja samostalnih sindikata međusobno povezanih od poduzeća do sindikalnih centrala. Kritizirane su rezolucije i referati u kojima su vidljive stare metode rada – davanje općih direktiva. Postojeća situacija traži najkonkretnije odgovore o pojedinim pitanjima. U raspravi je naglašeno da ni sada, na savjetovanju nije jasna organizaciona forma ilegalnih sindikata. Predložene petorke ocijenjene su kao šematsko proširenje bez ilegalnih sindikata. Mjesto ranijih trojki i predloženih petorke predlažu se širi okviri: u svakom poduzeću stvorio bi se posebni tvornički komitet ilegalnih sindikata, ili sindikalna ćelija. Rukovodio bi član partijske ćelije zadužen za sindikalni rad. Članovi sindikata bili bi svi radnici koji sudjeluju na sindikalnim sastancima što bi se održavali po odjeljenjima i radionicama. S tim u vezi u političku rezoluciju savjetovanja ušao je ovaj stav: »... pri sprovođenju reorganizacije partijskih organizacija treba uzeti najodlučniji kurs na organizovanje i uspostavljanje veza partijskih i sindikalnih organizacija... Jedan vrlo veliki nedostatak partije, jeste što ona nije za vreme vojnofašističke diktature shvatila ulogu revolucionarnih sindikata. To je jedan od najvažnijih uzroka da danas ne postoji stvarno organizovan sindikalni pokret. Savetovanje podvlači da je potrebno što pre pristupiti stvaranju mesnih sindikalnih organizacija i da se one u procesu njihovog razvika povežu u zemaljskom štabu. Partijsko rukovodstvo u sporazumu sa Profinternom treba da pripremi sve potrebne preduslove za stvaranje samostalnog sindikalnog pokreta.«

U rezoluciji o organizacionim pitanjima rečeno je: »Treba težiti tome da svaki član ćelije koji je poverenik za jedan određeni posao pronađe još nekoliko radnika, koji nisu članovi partije, no koji mu pomažu u radu za izvršenje njegovih specijalnih (naročitih) zadataka. Na primer drug koji je određen kao poverenik za sindikalni rad, treba da oko sebe okupi još

nekoliko radnika, koji hoće da vrše neke sindikalne poslove u preduzeću na primer... kampanja za izbor poverenika i. t. d. Iz takve jedne grupe radnika – simpatizera, razvija se ćelija nelegalnih sindikata u preduzeću, a bolje drugove treba primati u partiju.«

Zaključci savjetovanja su:

»1) Osnovna baza nelegalnih radničkih sindikata trebaju biti sindikalni komiteti, odnosno organizacije u preduzećima. Njihovom organizovanju treba odmah pristupiti.

2) O organizaciji, povezivanju i centralizovanju Nelegalnih sindikata, kao posebne organizacije treba na bazi direktiva CSI izraditi specijalne upute.«

Na savjetovanju je posebno naglašena potreba da se iskoriste mogućnosti rada u reformističkim sindikatima. U usvojenoj rezoluciji kazano je da svaka ćelija KPJ i SKOJ-a mora odrediti po jednog svog člana za rad u slobodnim sindikatima. A u referatu se kaže da partijske grupe, odnosno ćelije, moraju izvršiti osobito slijedeće zadatke: »1) Organizovanje radničkih pokreta i štrajkova na bazi delimičnih zahteva koje treba partijsko rukovodstvo da razradi a) protiv snižavanja nadnica za minimum egzistencije, b) protiv otpuštanja za 7-satni radni dan sa istom platom, c) za državnu itd. pomoć besposlenim, d) protiv globa, maltretiranja, e) za jednak rad jednaka plata, f) za slobodno delovanje klasnih sindikata, g) socijalno osiguranje u starosti, besposlici, bolesti i t. d.«¹¹⁸

Iste godine (12-14. lipnja) održala je Centralna rukovodeća instanca KPJ savjetovanje o pitanju sindikata s »drugovima koji su bili određeni i odgovorni za rad u zemlji« u prisustvu predstavnika WEB-a (Westeuropaisches Büro) i Profinterne (Crvene sindikalne internacionale).

Na savjetovanju u referatu je dato dosta mjesta ocjeni proteklog rada i razlozima neuspjeha u izgradnji ilegalnih sindikata. Istaknuto je, kao prvo, da Nezavisni sindikati nisu bili izgrađeni na industrijskoj osnovi uprkos nizu odluka Kominterne CSI, CK KPJ i njenih kongresa kao i kongresa sindikalnih centrala. Izgradnju Nezavisnih sindikata na industrijskoj osnovi spriječili su desničarski oportunistički elementi koji su se nalazili u rukovodstvu sindikata, koristili ih za svoje frakcijske ciljeve, ignorirali partijske odluke, suprotstavljali sindikate Partiji težeći da ih postave iznad nje. U referatu je i tvrdnja: »Za političku i organizacionu pripremu revolucionarnih sindikata povodom predstojeće vojnofašističke diktature nisu bile povoljne ni odluke IV kongresa KPJ. U ovim odlukama (kao i docnije u odlukama partijskog rukovodstva) nije bilo dovoljno jasno postavljeno pitanje daljeg razvoja u zemlji, odnosno da li predstoji nastavak »demokratske, pacifističke ere« na bazi malogra-

¹¹⁸ ARPB, KI, 1931/36. IHRPH, ZB, MF, KI, 696 (244-286)

đanskih opozicionih partija ili – uspostavljanje vojnofašističke diktature. Prva orijentacija bila je u stvari presudna u praksi sindikata. Stoga nije nikakvo čudo što ni neposredno pred uspostavljanje diktature, niti tokom prvih pet dana posle uspostavljanja diktature, kada su sindikati »legalno« postojali, nisu postojale potrebne pripreme za reorganizaciju i pripremu rada revolucionarnih sindikata u uslovima vojnofašističke diktature i ilegalnosti.»

Bivše rukovodstvo ilegalnih revolucionarnih sindikata i tadanje partijsko rukovodstvo krivo je za niz grešaka i propusta koji su teško pogodili sindikalni pokret u zemlji. Referat ih je optužio da snose glavnu krivicu za raspadanje Nezavisnih sindikata zbog toga što nije postojala određena linija o sindikalnom pokretu, zbog potcenjivanja ekonomskih borbi i štrajkova, zbog nedostataka masovnih borbi za legalizaciju sindikata, mirenja sa ilegalnim radom, sektašenja, nepoduzimanjem potrebnih kadrovskih mjera da se obnovi, od policije uništenih, samostalni sindikalni centar.

Na zabranu Nezavisnih sindikata trebalo se odmah odgovoriti akcijom masovnog protesta i borbom za legalnost, jer su u zemlji postojali preduvjeti za ekonomske borbe, i spremnost da se one povežu sa borbom za legalnost sindikata. Glavni zadatak reorganizacije Nezavisnih sindikata na ilegalnoj bazi i na industrijskom principu, nije se uopće vršio već su se vodili dugi, mučni i besplodni pregovori i rasprave s desnim sindikalnim rukovodstvom o sastavu centrale ilegalnih sindikata. To isto rukovodstvo vodilo je i pregovore s policijom o uvjetima legalnog postojanja Nezavisnih sindikata na osnovi primjene fašističkih principa. Ni zemaljska konferencija sindikata održana listopada 1929. nije obratila dovoljnu pažnju ekonomskim borbama radničke klase, ni borbi za legalnost zabranjenih sindikata, već se orijentirala na ilegalni rad.

Primjeri sektašenja su: 1) organizacioni sistem trojki, 2) stav da se u ilegalnim sindikatima ne smiju dati važne i odgovorne funkcije poznatim sindikalnim funkcionerima zbog mogućnosti zatvaranja i provale, 3) stav da tehnički aparat sindikata mora biti konspiriran negdje u provinciji, a da se u centrima nalaze samo neophodni sindikalni funkcioneri. U sektašenju spada i stav da sindikalne akcije treba izvoditi onda kad im se protivnik najmanje nada, kao i zahtjev da se ilegalni sindikalni leći, proglasi i sl. poslije čitanja unište da ih ne bi policija – ako bi joj pali u ruke – koristila kao dokazni materijal. Nasuprot tome na partijskim lecima i proglasima stajao je zahtjev da ih se ne smije uništiti, već ih nakon čitanja dati drugom.

Sve su to razlozi što u zemlji poslije zatvaranja Iva-na Tomanica ne postoji organiziran i međusobno povezan revolucionarni sindikalni pokret. »Ali« – kaže se dalje u referatu – »to ne znači da ne postoje i sindikalne grupe koje uspevaju da sprovedu neki sindikalni rad (na primer, u Zagrebu, Brodu, Beogradu), ali mi s njima još nemamo pravu vezu. To ne znači da

ne postoji nikakva mogućnost, da se za relativno kratko vreme obnovi naš revolucionarni sindikat. Reformisti pokušavaju da iskoriste težak položaj naših revolucionarnih sindikata. Oni preduzimaju sve moguće korake da bi postigli što je moguće veći uticaj među radnicima i da povedu radnike putem socijal-fašizma u cilju pomaganja vojnofašističke diktature.« Na tom poslu postigli su socijalisti izvjesne uspjehe, proširili svoje organizacione mreže, ali uprkos tome nisu mogli podvrći radnike svom ideološkom utjecaju.

CK KPJ preuzima zadatak stvaranja ilegalnih sindikata na masovnoj osnovi

Referat dalje ukazuje da su se unatoč policijskom teroru i sabotaži reformista dizali štrajkovi u kojima uprkos spontanosti i nesprenosti radnika, poslodavci nisu išli na zaostavljanje štrajka, pa su mnogi od njih završeni uspješno. Šestojanuarski režim dozvolio je da veliki štrajkovi prođu bez zatvaranja štrajkaša, iako su njihovo kretanje pratile velike grupe naruženih policajaca i žandara. To ukazuje da se diktatura boji masovnih sukoba s radnicima. Iz svega toga u referatu je zaključeno da treba ići na razvijanje masovnih ekonomskih borbi i njihovog podizanja na viši politički stupanj. U zemlji postoje spremni sindikalni kadrovi koji bi mogli rukovoditi tim borbama i njih treba mobilizirati na obnovi rada ilegalnih sindikata. Taj zadatak ne može izvršiti umjetno stvorena sindikalna centrala, jer bi ona bez organiziranih masa bila mrtvorođenica. Taj zadatak treba da izvrše partijske ćelije i partijski komiteti. »Baza organizacije ilegalnih sindikata mora biti organizacija u preduzeću, čijoj izgradnji Partija i omladina moraju posvetiti najveću pažnju. U svakoj partijskoj ćeliji mora postojati jedan organizator sindikata, koji treba neposredno da predvodi ovaj rad, privlačeći na ovaj rad i mase aktivnih sindikalnih radnika legalnih sindikata.

Da bi se na radnike jednog preduzeća uticalo u cilju njihovog organizovanja kao i na radničku klasu uopšte, moraju se primeniti razni organizacioni oblici, koji imaju za cilj ujedinjavanje i organizovanje radnika, ali će se značaj ovih organizacionih oblika menjati prema datoj situaciji. Kao glavni oblik u cilju ujedinjenja i organizovanja radnika u sledećem vremenskom periodu dolazi u obzir sledeće:

1) Ilegalne sindikalne grupe u preduzećima. To je danas osnovni oblik ilegalnih sindikata; ove grupe, odnosno organizacije, rade u saglasnosti sa svim drugim organizacijama što će dovesti do zbližavanja ilegalnih sindikata po granama i regionima.

2) Pored ovih strogo ilegalnih sindikalnih organizacija treba iskoristiti i razne oblike legalnosti rada kao na primer kulturne i sportske organizacije radnika u određenim preduzećima. U ovim organizacijama koje treba samostalno izgraditi prema mogućnostima i potrebama, treba ujediniti pristalice ilegalnih

sindikata i rukovoditi njihovim radom. Ovaj rad, u prvom redu, pripada sindikalnoj organizaciji odgovarajućeg preduzeća.

3) Rad u reformističkim sindikatima, osnivanje opozicije, usklađivanje ovog rada sa radom ilegalnih sindikalnih organizacija.»

U takvom procesu borbe i njenom zaoštravanju, kaže se u referatu, stvorit će se mogućnosti za otvoreno djelovanje ilegalnih sindikalnih organizacija. Članarina ilegalnih sindikata ne smije biti visoka, da ne predstavlja prepreku za ulazak širokih slojeva radnika u ilegalni sindikalni pokret. Sistematskim sakupljanjem dobrovoljnih priloga omogućit će se financiranje ilegalnih sindikata. Revolucioni sindikati treba da budu masovna organizacija – masovna po svom utjecaju među radnicima.

U raspravi su se osporavale greške Zemaljske sindikalne konferencije 1929, partijskog i sindikalnog rukovodstva. Iznošene su tvrdnje da se radnici nisu htjeli boriti za djelomične zahtjeve već za rušenje diktature. Naglašavalo se da je Partija pravilno ukazala na potrebu rada odozdo što je zbog velikih zatvaranja i bez iskusnih agitatora bilo teško ostvariti. Osporavao se stav da diktatura tolerira štrajkove. Inzistiralo se na stvaranju tročlanih sindikalnih grupa, govorilo o potrebi izdavanja sindikalne štampe u poduzećima, kasnije i centralne sindikalne štampe, o tome kako terora u štrajkovima nije bilo samo tamo gdje su ih predvodili socijalisti, da postoje masovni pokreti reformističkih sindikata i da je opasnost od reformizma velika, zato je važan rad u reformističkim sindikatima i izgradnja opozicionih revolucionarnih grupa u njima. Napadan je referat u kojem iz konspirativnih razloga nije govoreno o detaljima rada u zemlji, tvrdeći da se konspiracija koristi za prikrivanje počinjenih grešaka. Okrivljivan je i referent zbog tvrdnje da je nezavisnost sindikalnih organizacija bila pravilna. Suprotstavljanje rada odozdo stvaranju centralnog sindikalnog rukovodstva, također je kritizirano. Sindikalna centrala treba »da bude pomoćni organ partijskom rukovodstvu za rad u zemlji među masama, a ne za filozofiranje u inostranstvu. Organiziranje sindikata koje treba da sprovede samo partijske organizacije i partijsko rukovodstvo nije pravilno. Treba odrediti jednog ili dva druga specijalno za ovaj rad.

Sindikati u Jugoslaviji nisu imali za svoj osnov produžica pa se nisu ukorijenili u masama, zato nisu pružili nikakav otpor diktaturi. Postoje razlike u gledištima, jedna su jako optimistička, a druga manje. Netko mora sakupljati statističke podatke o položaju važnih proizvodnih grana, iznosu nadnica, položaju omladine, žena i nezaposlenih. Treba stvoriti veze sa ostalim sindikatima, slati materijale i izvještaje međunarodnoj štampi, treba uspostaviti veze CK Partije sa Crvenom sindikalnom internacionalom. Na pitanje tko će voditi sindikalne organizacije dat je odgovor da će ih voditi partijska ćelija i partijski organi, a zajednički rukovodilac bit će partijska centrala. Ona

će dok se ne stvori posebna sindikalna centrala održavati potrebne veze sa Profinternom.»¹¹⁷

Centralna rukovodeća instanca KPJ osim navedenih savjetovanja raspravljala je o sindikatima 16. travnja, 19. lipnja, 23. lipnja, 30. srpnja, zatim 8, 20. i 27. kolovoza, te 20. prosinca 1931. godine. Neki od tih sastanaka održani su s predstavnicima Komunističke internacionale i WEB-a. Na dnevnom redu tih sjednica i savjetovanja govorilo se o mnogim problemima: donošenje sindikalne rezolucije, instrukcije za radničke povjerenike, instrukcije za rad u sindikatima, informacije o stanju sindikalnog pokreta u zemlji, referati i informacije povodom saziva tipografskog kongresa. Na njima se pored tog raspravljalo o radničkim pokretima, o radu partijskih organizacija na sindikalnim pitanjima, o nacrtu izvještaja o radu sindikata u zemlji i o akcijama i zahtjevima besposlenih itd.¹¹⁸

Stavovi CK KPJ o pitanju socijalnog osiguranja u Jugoslaviji

Pitanje socijalnog osiguranja radnika u Jugoslaviji bilo je na dnevnom redu na nekoliko sjednica Zapadnoevropskog biroa (WEB), Komunističke internacionale i Političkog biroa CK KPJ. Stavovi koji su zauzeti na tim sjednicama polazili su od principa socijalnog osiguranja Crvene sindikalne internacionale. Ti principi bili su ovako formulirani:

1) Socijalno osiguranje mora biti jedinstveno. Svi radnici, pa i poljoprivredni radnici, nameštenici i sitne zanatlije sa njihovim članovima porodice moraju biti osigurani u svim slučajevima (besposlica, bolest, nesreća pri radu, iznemoglost, starost, materinstvo, udovice, siročad).

2) Uprava socijalnog osiguranja mora biti jedinstvena i u rukama osiguranih. Članovi osiguranja sami biraju uprave. Država i poslodavci nemaju pravo da se mešaju u upravne poslove socijalnog osiguranja.

3) Socijalno osiguranje mora svakog radnika da osigura u visini pune nadnice za sve vreme trajanja njegove nesposobnosti za rad. Sve troškove snose država i poslodavci.

4) Socijalno osiguranje mora da važi i za inostrane radnike.

Osiguranimu u nesreći pri 50% onesposobljenosti i više i starosna penzija nakon 50 godina života, isplaćivat će se u visini 100% godišnje zarade. Borba KPJ za sve vrste socijalnog osiguranja jeste sastavni dio njene revolucionarne borbe. Socijalno osiguranje koje bi odgovaralo potpuno interesima proletarijata nemoguće je ostvariti u okvirima buržoaske klasne vladavine. Njega će riješiti jedino revolucionarna borba. Zato mora »svaki, koji hoće pravu radničku reformu, pre svega da se bori za pobjedonosnu revoluciju« (Lenjin). Privredna kriza i kapitalistička racio-

¹¹⁷ ARP, KI, 1931/33. IHRPH, KI, 700 (469–478)

¹¹⁸ ARP, KI, 1931/16. IHRPH, KI, 700 (406–408)

nalizacija prouzrokovala su u Jugoslaviji povećanje nezaposlenosti. Mada radnici plaćaju doprinose za nezaposlene, u Jugoslaviji ne postoji osiguranje za nezaposlene, a radnici ne primaju nikakvu stalnu pomoć. Diktatura je pogoršala Zakon o socijalnom osiguranju bolesnih i na poslu stradalih radnika. Socijalpatrioti koji su deset godina vladali u radničkim institucijama varali su radnike svojom »borbom« za socijalno osiguranje, svojim tobožnjim odbijanjem raznih novih pogoršanih projekata, uvjeravajući radnike da je »današnji zakon maksimum onoga što u našim okolnostima uopće može biti postignuto«. B. Adžija piše da tako pokušavaju kod radnika stvoriti iluziju i nadu da će diktatura pri konačnom odlučivanju posvetiti pažnju radničkoj klasi.

Komunisti i pristalice KPJ pitanje socijalnog osiguranja i vodeće uloge u njemu prepustili su socijalpatriotima. Zadatak im je da tu inicijativu i vodstvo preuzmu u svoje ruke i povedu široku masovnu kampanju za slijedeće zahtjeve:

»Državno osiguranje za nezaposlene za sve radnike, nameštenike i sitne zanatlije bez izuzetaka, na teret države i poslodavca, pomoć za nezaposlene u punom iznosu nadnice od prvog dana nezaposlenosti do novog nameštenja, a delimično zaposleni da dobiu jedan dodatak, koji bi im nadoknadio izostanak zarade; ukidanje odbitaka od zarade za fond za nezaposlene, vraćanje novca iz fonda za nezaposlene i izdavanje ovog novca nezaposlenima, lekarska pomoć za nezaposlene itd.; oslobođenje plaćanja poreza, dugova i kirije za nezaposlene, besplatno davanje drva, uglja, osvetljenja itd. za nezaposlene od strane opština. Protiv progona i zatvaranja nezaposlenih, a za slobodan boravak u gradovima i slobodno kretanje nezaposlenih. Pravo organizovanja i okupljanja nezaposlenih, nesmetani rad i delovanje odbora nezaposlenih. Sedam-satni radni dan. Protiv sistema poverništva u kasama osiguranja i protiv oktroisanja uprava kasa od strane ministara i komora, protiv socijalpatriotskog principa »pariteta« u upravi socijalnog osiguranja.

Protiv pogoršanja a za poboljšanje važećeg socijalnog osiguranja za rudare, željezničare i nameštenike (bratske kase, željezničarske kase »Mercur«, za odstranjenje socijalpatriota iz upravnih organa kasa osiguranja, za predaju kasa osiguranja radnicima i za jedno jedinstveno socijalno osiguranje za sve radnike na račun države i poslodavca. Preduzimači u pogonima rudnika i željeznica zauzimaju se za samostalnost kasa osiguranja da bi opljačkali radnike i da bi skupljeni novac upotreblili u vlastite interese i da bi od kasa osiguranja stvorili organe za neprijateljsku politiku prema radnicima; rudari, željezničari i nameštenici moraju se zbog toga boriti da sve troškove socijalnog osiguranja pokrivaju poslodavci, a da uprava kasa osiguranja potpuno pređe u njihove ruke. Protiv svakog skraćivanja određenog staža za pomoć i pomaganje u bolesničkom, trudničkom i osiguranju nastradalih na poslu, a protiv ukidanja renti i penzija i protiv svakog ograničenja vremena i uskraćivanja

svake vrste lečenja, zatim protiv ograničenja izdataka i lekova i medikamenta itd., protiv svakog sužavanja prava osiguranika; za pomoć u svim slučajevima bolesti i oštećenja u punom iznosu nadnice, za lečenje osiguranika i članova njegove porodice od prvog dana obolenja do potpunog ozdravljenja, odnosno do sticanja penzije; za rente usled nesreće na poslu i stasne penzije kod gubitka radne sposobnosti i u punom iznosu nadnice; posle smrti primaoca penzije da istu i dalje prima njegova porodica, za pomoć trudnicama za 2 meseca pre i 2 meseca posle porođaja, u punoj visini zarade, i za besplatno izdavanje svih potrebnih sredstava za lečenje (naočara, zuba, štaka, proteze za raznih vrsta, itd.). Protiv socijalpatriotskih predloga i protiv »jednakih« uplata koje su ustanovljene za kase osiguranja i od strane preduzimača i od strane radnika, protiv svih vrsta prebacivanja troškova osiguranja na radnike, a za oporezivanje poslodavaca. U cilju organizovanja borbe za svestrano socijalno osiguranje treba izgraditi grupe za osiguranje u preduzećima, odbore nezaposlenih na berzama rada, a delatnost nezaposlenih treba povezati sa delatnošću radnika u preduzećima. U ovom momentu, treba pristupiti stvaranju komiteta za borbu za socijalno osiguranje. U ove grupe i komitete kao organe ujedinjene fronte odozdo, treba privući radnike iz različitih sredina.«¹¹⁹

Postoje još izveštaji Dragomira Marjanovića, tipografskog radnika iz Beograda, člana rukovodstva Saveza grafičkih radnika Jugoslavije, što ih je slao Kominterni i Crvenoj sindikalnoj internacionali za CK KPJ. U tim izveštajima on tvrdi da u zemlji ne postoje ni ilegalni sindikati ni sindikalni rad. Postoje pristalice revolucionarnih sindikata organizaciono nepovezane. Radnici u masama stupaju u URSSJ koji čini velike napore da za sebe pridobije radnike industrijskih poduzeća. U URSS-u su stvorene frakcije revolucionarnih radnika. U izborima za radničke poverenike bit će postavljene radničke liste protiv »nacionalnih fašističkih« organizacija i ORS-a. U drugim izveštajima govori o štrajkovima radnika u tvornici avionskih motora u Rakovici, tvornici vagona u Kruševcu, itd.¹²⁰

Sindikalno-revolucionarne grupe u širokim organizacionim okvirima

Na kraju 1931. godine u 21. i 22. broju Proletera, organa Centralnog komiteta KPJ (Sekcija komunističke Internacionalne) opširno se pisalo o zadacima revolucionarnih sindikata i o radu sindikalnih, revolucionarnih grupa kao o osnovi i stožeru sindikalnog rada u poduzećima i tvornicama.

¹¹⁹ Klasna borba, br. 17 1931. ARPB, KI, 1931/39, 1931/29, 1931/31, 1931/30, 1931/43, 1931/45, 1931/48, 1931/59. IHRPH, ZB, MF, KI, 700 (430-431), (434-435), (448-451), (457), (452), (454), (456), (466-467)

¹²⁰ ARPB, KI, 1931/2, 1931/4, 1931/7, 1931/9, 1931/50. IHRPH, ZB, MF, KI, 703 (185), (196-199), (186), (187-188)

»Sindikalne grupe u preduzećima« – pisao je *Proleter* – »moraju biti samostalni rukovoditelji radničkim borbama na osnovi jedinstvenog fronta odozdo, okupljajući sve zaposlene radnike preduzeća za zavojevanje boljih uslova rada i života.« Od njih se tražilo da budu u tijesnoj vezi sa sindikalnom opozicijom, da stoje na čelu borbi koje se vode za obranu ili povećanje plaća, za smanjenje radnog vremena, protiv šikaniranja i naganjanja radnika, za posebnu zaštitu mladih radnika, za higijenske i zaštitne uvjete rada, za radničko osiguranje, za legalizaciju revolucionarnih sindikata. Sindikalne grupe i radnici koji se kupe oko njih moraju se maksimalno zalagati, biti aktivni i poštivni u borbi za interese svih radnika.

U zajednici s radničkim povjerenicima dužnost im je da okupe oko sebe sve organizirane i neorganizirane radnike. »Oni su dužni« – inzistirao je *Proleter* – »stajati u prvim redovima kao organizatori u stvaranju raznih odbora u preduzećima, kao što su borbene fabrički odbori, strajkaški i tarifni odbori i ostali legalnih, polulegalnih, kulturnih, sportskih udruženja. U te odbore i udruženja dužni su uvlačiti najbolje i najborbenije radnike, bez obzira jesu li organizovani ili ne, jesu li reformistički ili fašistički članovi.«

Sindikalne grupe zajedno sa sindikalnom opozicijom u reformističkim i nacionalnim sindikatima dužne su voditi energičnu i nepomirljivu borbu protiv sindikalne birokracije i njihovog izdajničkog vodstva, protiv njihovog utjecaja na radnike. Revolucionarne sindikalne grupe moraju osobitu pažnju posvetiti onim svakodnevnim potrebama koje duboko zadiru u život radničke klase, povezujući taj sitni rad s političkom borbom protiv buržoaskog sistema i diktature.

»Pred nama stoji jak neprijateljski front krvavog režima i njihovih slugu, pomagača fašista i socijalfašista i mi zaista njihove zajedničke sile ne smijemo potcenjivati. Mi moramo protiv tomu zajedničkom frontu organizirati i postaviti zajednički front radničke klase, radnog seljaštva i ugnjetenih.«¹²¹

Vidi se da u 1931. godini odnosi KPJ prema reformističkim sindikatima još nisu promijenjeni. Tih promjena nije bilo ni kod Kominterne i Crvene sindikalne internacionale u odnosu na međunarodni socijaldemokratizam i reformizam. U travnju 1931. održan je u Moskvi XI plenum Izvršnog komiteta Komunističke internacionale. Utvrđeno je da kapitalistički svijet proizvodi period neučene industrijske i agrarne krize, da velikom brzinom opada proizvodnja, raste nezaposlenost, smanjuje se kupovna moć širih radnih masa. Buržoazija koja traži izlaz iz krize u daljem obaranju nadnica, povećanju poreza, jačanju kolonijalnog ugnjetavanja, ustvari još više smanjuje potrošačku moć stanovništva i revolucionira masu. Radnici i seljaci Španije pošli su revolucionarnim putem i oborili monarhiju. U Kini se vodi oružani oslobodilački rat protiv imperijalizma i buržoazije. U SSSR-u

burno napreduje socijalistička privreda. Kapitalizam ide prema svojoj propasti. Ali on neće propasti sam, spontano, mehaničkim putem. On će biti srušen od radničko-seljačkih revolucija rukovđenih komunističkim partijama. One su u znatnoj mjeri porasle i ojačale, idejno se učvrstile, očistile od oportunističkih elemenata. Ipak, još uvijek zaostaju za revolucionarnim zadacima, ne koriste objektivne preduvjet revolucionarne krize. Čim prije likvidirati zaostajanje, najvažniji je zadatak današnje. Plenum je ukazao na neprekidni proces fašiziranja buržoaskih država. Buržoazija koja ide na fašiziranje svoje države radi očuvanja svoje klasne vladavine putem javnog nasilja, nalazi se u dubini političke i moralne krize i raspadanja. Međutim, fašizam nije samo proizvod raspadanja već i kapitalistička ofenziva na radničku klasu, otimanje svih političkih prava, rušenje njenih organizacija i aktivnog vodstva.

Plenum je ponovno naglasio da je socijalna demokracija glavni oslonac buržoazije u radničkoj klasi i najaktivni izvršilac fašiziranja buržoaske države. Socijaldemokracija vodi ovu politiku pod maskom zaštite buržoaske demokracije. Na Plenumu je rečeno: »Nikakvih sporazuma, nikakvih blokova sa socijaldemokratskim vođama! Za jedinstveni front sa socijaldemokratskim radnicima, protiv fašizma i protiv socijalfašizma.«¹²²

Tek je VIII plenum Centralnog savjeta Crvene sindikalne internacionale koji je održan u prosincu 1931. u Moskvi najveću pažnju posvetio pitanju sindikalnog rada u poduzeću. On je utvrdio da revolucionarni sindikalni pokret ne može pokrenuti široke mase u borbi, ne može se pretvoriti u masovni pokret, ne može pridobiti sve slojeve proletarijata, ako se ne učvrsti u poduzeću. Stoga je Plenum postavio glavne zadatke svim sekcijama da odvažno razvijaju sve forme ekonomske borbe pripremajući je valjano te da svestrano učvršćuju, proširuju i stvaraju samostalni revolucionarni sindikalni pokret, pretvarajući revolucionarne sindikate i sindikalnu opoziciju u prave masovne organizacije. Radi toga je neophodno potrebno učvrstiti se u poduzeću, ostvariti preokret u radu unutar reformističkih sindikata, naučiti se pravilno i široko primjenjivati taktiku jedinstvenog fronta odozdo.¹²³

Revolucionarne sindikalne grupe u poduzećima treba, u duhu direktiva Profinterne, da odigraju veliku historijsku ulogu: organizirati i rukovoditi svakodnevnom borbom radnika, zadobiti povjerenje svih radnika u svome djelokrugu, pridobiti one radnike koji se još nalaze pod utjecajem socijalfašista i fašista, pokazati radnicima put borbe i revolucionarni izlaz iz krize.

Početkom 1932. godine i dalje se propagiraju i agitiraju zadaci i rad sindikalnih grupa u poduzećima. Primjerima se dokazivalo da tamo gdje su se revolucionarne sindikalne organizacije uspjele učvrstiti oz-

¹²¹ *Proleter*, 1929-1942, str. 117-118.

¹²² *Ibid.*, str. 107-108.

¹²³ Isto str. 128.

biljnim radom, da su tamo sačuvane tekovine ranijih pokreta i štrajkova. Postignuti uspjesi u štrajkovima i kampanjama u nekoliko metalških i drugih poduzeća, pod rukovodstvom grupa revolucionarnih nelegalnih sindikata, jasno su pokazali koliko su lažne teorije desnih oportunisti o tome da ilegalni sindikati ne mogu djelovati da treba ući u ORS ili URSSJ. Borbeni iskustva u radu revolucionarnih nelegalnih sindikata pokazala su isto tako da su propadale one ilegalne organizacije koje su koristile lijeve fraze, začahurene u sebe, odbijale da koriste legalne oblike rada. Prema tome, postojeće revolucionarne sindikalne grupe treba svestrano učvrstiti i organizirati nove, prema datim uputstvima o stvaranju njihove organizacione mreže. Treba isto tako svim silama i energično raditi na prikupljanju i organizaciji revolucionarne sindikalne opozicije u reformističkim fašističkim i neutralnim sindikatima, na formiranju odbora nezaposlenih radnika, na vođenju zajedničkih akcija, zborova, demonstracija na podlozi jedinstvenog borbenog fronta svih radnika, prenoseći težište rada na poduzeće. Grupe revolucionarnih sindikata treba da postanu nepobjedive tvrđave i granitni štit interesa radničke klase, središta samoinicijative, informiranja i mobilizacije radnika. Grupa revolucionarnih sindikata ističe goruća pitanja, povezuje ih s općim pitanjima i na njih usmjerava svu pažnju radnika, organizira i rukovodi njihovom borbom. Grupe moraju na osnovi konkretnog položaja poduzeća, industrijske grane i općih zahtjeva radničke klase formulirati zahtjeve radnika s parolama: ni pare smanjenja nadnica, ni minute produženja radnog vremena, za sedam-satni radni dan uz punu nadnicu, ni stope nazad u pitanju pogoršanja radnih uvjeta, za jednak rad jednak plaća, protiv kazne poreza i prireza, na nadnicu otpuštanja i progona, isplata zarade na vrijeme i bezuvjetno, za odstranjenje policije iz poduzeća. Grupe moraju najaktivnije sudjelovati u provođenju izbora radničkih povjerenika, spremati listu zahtjeva, rukovoditi kandidatima i izborima, a poslije izbora radom izabranih radničkih povjerenika.

Pored pridobivanja novih članova u grupe legalnih revolucionarnih sindikata, korišćenja svih legalnih mogućnosti, stvaranja jedinstvenog borbenog fronta svih radnika u poduzeću, treba svestrano pomagati i organizirati revolucionarnu sindikalnu opoziciju u svima organizacijama URSS-a, ORS-a, kršćanskim sindikatima, u savezima grafičara i bankara, u profašističkim jugoslavenskim nacionalnim sindikatima. Treba voditi energičnu borbu protiv potčinjavanja toga rada. Stvaranje revolucionarne sindikalne opozicije podjednako je važno u svim navedenim sindikatima. Ne smije se u tom pogledu praviti principijelna razlika između URSS-a i ORS-a. Treba se suprotstaviti tendencijama koje se šire među pristalicama revolucionarnog sindikalnog pokreta da se ne stvara revolucionarna sindikalna opozicija zbog toga što reformističke vođe izbacuju borbene radnike iz svojih organizacija.

Revolucionarna sindikalna grupa mora organizaciono obuhvatiti sva odjeljenja i niže proizvodne jedinice poduzeća, izgraditi svoj organizacioni aparat i aparat za štampu, izdavati letke, pozive i list poduzeća. Svi članovi grupe moraju biti uključeni u aktivni rad da bi grupa živjela kao cjelina politički i organizaciono. Usporedo s tim radom, od grupe se tražilo da organizira rad na političkom i teorijskom uzdizanju što većeg broja svojih članova, stvarajući od njih borbene i sposobne kadrovske aktiviste.¹²⁴

Budući da su se direktive o revolucionarnim sindikalnim grupama i grupama revolucionarne sindikalne opozicije različito tumačile, u *Proleteru* broj 24 od travnja 1932. kaže se o tome ovo:

»Pogrešno je i štetno suprotstavljati rad u revolucionarnim sindikalnim grupama radu na stvaranju grupa revolucionarne sindikalne opozicije, u reformističkim sindikatima. Glavno je i osnovno da unutar reformističkih i fašističkih saveza naš rad bude organizovan i energično sproveden na bazi suprotstavljanja po svima pitanjima naše revolucionarne sindikalne politike i taktike izdajničkoj politici i taktici reformista i fašista... Naš je zadatak da tamo razvijemo najodlučniju borbu za mase, i ne treba se bojati od metoda socijalfašističkih vođa, da naše drugove izbacuju iz sindikalnih organizacija, to samo treba pojačati našu odlučnost da bliže pridemo masama, da naše predloge, našu taktiku i politiku unesemo što dublje u mase i da te mase povedemo u borbu protiv fabrikanaata i socijalfašističkih vođa.«¹²⁵

U odnosu na ranije principe i praksu ilegalnih revolucionarnih sindikata, novi usvojeni stavovi znatno omogućavaju da se poboljšavaju metode njihovog rada, da se u praksi usmjere na rješavanje svakodnevnih zahtjeva radnika, da se organizacija prilagodi taktici jedinstvenog fronta, da se od agitacije i propagande prijeđe na rješavanje konkretnih zadataka. Uvođenje elastičnijih formi u organiziranju ilegalnih sindikata omogućava da se male, sektaške, ilegalne sindikalne organizacije pretvore u masovne organizacije radničke klase. Iako su centralni, pokrajinski, oblasni i lokalni organi ostali i dalje strogo konspirativni, međusobno povezani sistemom trojki, sada su sindikalne podružnice sastavljali čitavi radni kolektivi s tvorničkim ili radioničkim komitetom (odborom) na čelu sastavljenim od tri do pet najborbenijih i najutjecajnijih radnika. Nova organizaciona forma predviđala je da se članom revolucionarnih ilegalnih sindikata smatra svaki radnik koji podupire ilegalnu revolucionarnih sindikata. Članarina nije bila utvrđena. Ubirani su prilozima s blokovima na kojima je bio ođštampan iznos priloga. Za potrebne akcije (štrajkove i sl.) predviđala su se posebna sakupljanja dobrovoljnih priloga. Od tih ilegalnih komiteta i članova revolucionarnih ilegalnih sindikata tražilo se da koriste sve legalne mogućnosti za rad u masama.

¹²⁴ Ibid., str. 128.

¹²⁵ Ibid., str. 134.

Sada kad se napustilo analogno postavljanje organizacione strukture ilegalnih sindikata strukturi strogo ilegalne KPJ očekivalo se da će ilegalni sindikati moći učiniti značajniji prodor u mase industrijskih radnika, da će postati pokretači njihove borbe za bolje uvjete rada i života. To se očekivanje nije ispunilo, jer je vodeći aktiv ilegalnih sindikata ostao u konspiraciji ne samo pred policijom, već i pred radnicima koje je trebalo organizirati i povesti u borbu. Ali, i pored svih teškoća odabrani partijski kadrovi za rad u legalnim sindikatima, uporno su se zalagali da izvrše postavljene zadatke. Rezultat toga nastojanja bio je da se i dalje izvjestan broj organizacija i rukovodstava ilegalnih sindikata uz teške muke održavao, i to pretežno na teritoriju Hrvatske i Vojvodine. Nova organizaciona struktura uzeta je iz vremena ilegalnog rada ruskih sindikata. U carskoj Rusiji u uvjetima opće zabrane sindikalnog djelovanja, bilo je moguće da se oko tvorničkih i radioničkih komiteta okupe osnovne mase radnika – čitava radnička klasa. U Jugoslaviji je diktatura zabranila samo revolucionarne sindikate, slobodno su djelovali reformistički sindikati, koji su riječima isticali svoj klasni karakter, a pored njih su postojali i djelovali prugoslavenski nacionalnofašistički sindikati. U takvim uvjetima organiziranje ilegalnih revolucionarnih tvorničkih i radioničkih grupa i komiteta išlo je dosta teško.

Nova forma organizacije omogućavala je primjenu principa: jedno poduzeće jedna – osnovna organizacija. Za mala poduzeća, odnosno radionice iste privredne djelatnosti, važio je i dalje teritorijalni princip povezivanja. Početkom 1932. postojale su u nekim mjestima sindikalne grupe, odjeljenja pogona i poduzeća. Rukovodio je povjerenik grupe. Svi povjerenici sindikalnih grupa sastavljali su vijeće povjerenika koje je između sebe biralo 3–5 članova u tvornički odbor (komitet). Grupe malih zanatskih radionica birale su svoje sindikalne povjerenike koji su za čitavu struku jednog mjesta bili povjereničko vijeće s izvršnim odborom na čelu. Uprkos širokom okviru takve organizacije i mogućnosti masovnog okupljanja sudionika tarifnih i štrajkaških akcija, ipak su takve grupe formirane samo u nekim poduzećima metalne, drvene, tekstilne, prehrambene industrije i građevinarstva. Komiteti sindikalnih grupa bili su sastavljeni isključivo od članova KPJ i SKOJ-a. Oni se za kratko vrijeme svog postojanja nisu uspjeli afirmirati, niti legalizirati svoje postojanje i vođenje radničkih zahtjeva i ekonomskih akcija. Već rujna 1932. napuštena je forma samostalnih ilegalnih sindikalnih grupa i komiteta, a članovi KPJ i SKOJ-a odlaze u reformističke i druge sindikate sa zadatkom da u njima formiraju revolucionarnu sindikalnu opoziciju, ili da tamo gdje ona već postoji uđu u nju, ojačaju je i aktiviraju.

ZAOKRET U POLITICI KPJ PREMA SINDIKATIMA

Prijelaz komunista i članova ilegalnih sindikata u reformističke sindikate

Politički biro CK KPJ, njegove proširene sjednice, plenumi CK KPJ, savjetovanja itd., više puta su se kritički osvrnuli na rad članova KPJ u sindikatima. Od 1929. do 1932. godine može se reći da je Centralni komitet s pokrajinskim (oblasnim i mjesnim komitetima) bio nosilac sindikalnog rada, ukoliko ga je uopće bilo. Svi su ti forumi i skupovi priznavali da se rad na stvaranju ilegalnih sindikata zanemario zbog glavnog zadatka – obnove rada organizacija i foruma KPJ. Od akcije za oživljavanje rada ilegalnih sindikata još više je bio zapostavljen rad na stvaranju revolucionarne sindikalne opozicije u reformističkim i drugim sindikatima. Politički biro CK KPJ i u 1932. godini na dnevni red često postavlja pitanje sindikata. U najviše slučajeva radilo se o davanju sitnih direktiva i ispravki sindikalne politike u zemlji. Tako se na savjetovanju što ga vodi Filip Filipović u ime CK KPJ 4. siječnja 1932. godine usvaja izvještaj o sindikalnom radu koji je podnio Miloš Marković. Na savjetovanju

12. siječnja raspravljalo se o izvještaju predstavnika komunističke frakcije Podružnice Saveza grafičkih radnika Jugoslavije (SGRJ) u Beogradu, o kongresu saveza, sastavu Izvršnog odbora Centralne uprave, o skupštinama podružnice, tarifnoj politici, o stavovima prema izbornim sudovima za sukobe radnika i poslodavaca u grafičkoj industriji. Komunistička frakcija podružnice SGRJ u Beogradu brojila je 30 članova koji su se nalazili na rukovodećim mjestima u raznim komisijama i upravi podružnice. Rukovodstvo frakcije uspostavilo je direktnu vezu s Centralnim komitetom bez posredne uloge desničara koji su se protivili organiziranom radu frakcije. Centralni komitet KPJ poslao im je instruktivno pismo koje su članovi frakcije primili, umnožili i rasturili među pristalicama revolucionarnog sindikalnog pokreta. Na savjetovanju se inzistiralo na borbi protiv socijalističkog rukovodstva Centralne uprave SGRJ s Bogoslavom Joštom na čelu koji forsira »reformističko sporazumašku politiku s poslodavcima«.

U zapisnicima s tih savjetovanja stoji i ovo: »Mase grafičkih radnika osjećaju na svojoj koži štetnost te

politike... Zato se borba treba što šire postaviti – za ili protiv dosadašnje politike »tarifne zajednice« s jasno postavljenim pitanjima za što punije obavještenje radnika.« Jošta je pogrešno napadati putem »manevara« u uskom krugu funkcionera već na osnovi borbe za pravilnu revolucionarnu sindikalnu liniju u SGRJ, i uvlačenja što širih slojeva radnika u tu borbu za pobjedu te linije.

Pristalice KPJ u SGRJ treba da se odlučno »uhvate u košac s dosadašnjom enafskom politikom zapostavljanja i odbacivanja polukvalifikovanih, nekvalifikovanih radnika i učenika... Da razviju i svestranu kampanju protiv socijal-fašizma i vođa ORS-a i URS-a. Za izlazak iz dosadašnje izolovanosti grafičkih radnika od borbe ostalih radnika, stvarajući jedinstveni borbeni front odozdo. Za organizovanje besposlenosti i rukovodstvo tom borbom sa zahtevom osiguranja svih besposlenih na račun kapitalista i države.«¹²⁶

Na savjetovanjima je zaključeno da je omladini u SGRJ i zahtevima mladih radnika i učenika, nužno i vrlo važno posvetiti mnogo više pažnje nego do tada. Treba nastaviti energično na organiziranju frakcija u sportskim klubovima i drugim prosvjetnim i kulturnim ustanovama, kako u Savezu grafičara, tako i u centrali Radničke sportske zajednice. Sve se to unijelo u novo instruktivno pismo frakciji KPJ u području SGR Beograd. Definitivni tekst pisma usvojen je 16. siječnja 1932. godine. Frakcija ima pravo veza i formiranja komunističkih grupa u djelokrugu sindikalnih podružnica pojedinih mjesta. Formiranje Centralne frakcije zadržalo je rukovodstvo CK KPJ. CK dalje uspostavlja veze s brodarcima, šalje instrukcije o pitanju izbora radničkih povjerenika, raspravlja o pravilima i tarifi grafičara, o pokretu staklarskih radnika,¹²⁷ o izdavanju sindikalnog lista,¹²⁸ o posebnom proglasu ilegalnih sindikata za Prvi maj koji treba biti gotov do kraja ožujka ili polovinom travnja.¹²⁹ Iz izvještaja o sindikalnom radu na sjednici 17. ožujka vidi se da je CK KPJ održao konferenciju s čehoslovačkim brodaricama o pitanju veza i rada brodaraca u Beogradu. Raspravljalo se i o slanju jugoslavenskih delegata na internacionalni kongres rudara i na internacionalni kongres jedinstva brodaraca. Radilo se o dunavskoj konferenciji radnika vodenog transporta pod revolucionarnim vodstvom internacionale mornara lučkih radnika i brodaraca (ISH). Kongres se trebao održati 20. svibnja 1932. godine u Hamburgu, središtu Internationale. Prije svjetskog kongresa održala se u Beču 24. travnja 1932. godine podunavska konferencija brodaraca protiv snižavanja plaća, bezobzirne racionalizacije i otpuštanja radnika i produženja radnog vremena, protiv pokušaja da se organizira podunavska državna federacija koja bi koristi-

la Dunav u ratu protiv SSSR-a.¹³⁰ Na sjednici održanoj 2. travnja 1932. godine informirano je rukovodstvo CK KPJ da je proglas sindikata za 1. maj odštampan, kao i teze VIII sjednice Centralnog vijeća Profinterne, pa je zaključeno da ih se odmah prebaci u zemlju.¹³¹

U travnju 1932. godine održana je u Zagrebu partijska konferencija »starih oprobanih i iskusnih« članova Partije. Na njoj je usvojen rezolucija koja daje ocjenu sloma Partije pred »divljim jurišem diktature«, razloge zbog kojih se Partija nije mogla brzo obnoviti, mišljenje o zahtjevu da se ide na jačanje revolucionarne sindikalne opozicije (RSO) u reformističkim i drugim sindikatima »u kojima se danas nalazi ne samo veliki broj članova bivših nezavisnih sindikata, nego i u kojima su mnogi bivši funkcioneri nezavisnih sindikata kao i članovi partije aktivni organizatori i funkcioneri.

Ne gubeći iz vida da se centar sindikalnog rada nalazi u preduzećima, smatramo da su organizaciona uputstva iznesena u rezoluciji za sindikalni rad nesporovediva.«¹³²

Početkom ljeta 1932. godine smijenio je EK KI staro partijsko rukovodstvo i imenovao novo u kom je dužnost političkog sekretara vršio Milan Gorkić. Pod njegovim utjecajem i na njegov zahtjev Gorkićevu rukovodstvo ukinulo je direktivu o stvaranju ilegalnih revolucionarnih sindikata. Ukinuta je isto tako zabrana alaska komunista u reformističke sindikate i donijeta odluka o obaveznom ulasku komunista u njih. Tako se likvidirala jedna nepravilna i po Partiju štetna direktiva, jer su u URSS već početkom 1930. godine počeli ulaziti bivši članovi Nezavisnih sindikata, bilo odlukama osnovnih i mjesnih partijskih organizacija, bilo neorganizirano. Do kraja 1930. godine u URSS je ušlo oko 10.000 članova iz redova zabranjenih Nezavisnih sindikata, od toga u Hrvatskoj oko 2500, u Vojvodini preko 3500. U mjestima gdje su ranije postojale samo organizacije Nezavisnih sindikata, osnovano je te godine 154 novih sindikalnih podružnica.

Umjesto da prema direktivama CK KPJ, kao članovi zabranjenih Nezavisnih sindikata pređu na ilegalni rad, oni su obnovili rad svojih zabranjenih organizacija pod nazivom i zastavom URSS-a. Tu i tamo taj posao moralno su pomagali i za njega pred policijom garantirali – stari socijalisti i sindikalni funkcioneri reformističkih sindikata na taj način što su ih birali u sindikalne odbore, komunističke po sadržaju, u kojima su oni predstavljali samo socijaldemokratsku »kapu« ili »kišobran«. Negdje su tu obnovu vršili mladi komunisti koji se još nisu kompromitirali pred policijom, ili ugledni radnici koji su bili pod političkim utjecajem KPJ, njeni simpatizeri. Rukovođenje i upravljanje tako osnovanim podružnicama i

¹²⁶ ARPJ, KI, 1932/1, 1932/4. IHRPH, ZB, MF, KI, 696 (332–333), (334–336)

¹²⁷ ARPJ, KI, 1932/5, 1932/7. IHRPH, KI, 696 (337–338), (342–344)

¹²⁸ ARPJ, KI, 1932/14. IHRPH, KI, 696 (355–356)

¹²⁹ ARPJ, KI, 1932/25. IHRPH, KI, 696 (375)

¹³⁰ ARPJ, KI, 1932/26, vidi i *Proleter* 24/1932, str. 7. IHRPH, KI, 696 (376)

¹³¹ ARPJ, KI, 1932/29. IHRPH, KI, 696 (381)

¹³² ARPJ, KI, 1932/39. IHRPH, KI, 700 (761)

Mjesnim radničkim sindikalnim vijećima, vršili su sami radnici, njihovi osnivači.

U Zagrebu je od bivših vodećih članova Nezavisnih sindikata bila formirana rukovodeća trojka na pokrajinski osnovi. U izvještaju kojeg je primio Centralni komitet KPJ veljače 1932. godine kaže se da je »ogromna većina članova bivših Nezavisnih sindikata prešla u URSS i ORS. Tamo se od partijskih drugova obrazuje rukovodeći odbor od 3–5 lica koji će rukovoditi sa sindikalnom opozicijom... takvi odbori postoje u pojedinim savezima. Poduzeli su mere da oforme jedan mesni centralni rukovodeći sindikalni odbor od 3–5 lica... Ta trojka poznatih komunista, poznata velikom delu starog proletarijata nije ništa preduzela da se stvore ilegalni revolucionarni sindikati, čak preovladava mišljenje da ih se ne treba stvarati. Jer u URSS su cele mesne organizacije u rukama naših drugova i rade bez većih smetnji. To vi ne znate usled toga, što ti drugovi nemaju s vama veze već dve godine. Drugove, koji imaju sa vama veze ne zna niko... Oni imaju direktivu, nepovezivati se ni s kim od starih, a gradi ti sve iznova. Takva direktiva je skroz sektaška, nepravilna i treba je najoštrije osuditi. Zbog toga što sa vama nije bilo veza sindikalni funkcioneri čine ogromne greške. Oni pozivaju sa svojim komunističkim autoritetom radnike da stupaju u URSS, kao klasne organizacije... Da je blagoda-reći nepravilnom radu naših drugova tamo URSS u Zagrebu postao masovna organizacija dokazuje URSS-ov kongresni zbor 27. IX 1931. god. na kojemu je bilo preko 3000 radnika, a ranije oni nisu nikada imali više od 300. Osim levih fraza vođa II internacio-nale na zboru nije bilo neko naročito oduševljenje... Komunisti, sindikalni funkcioneri uvideli su svoju grešku, sad se postavlja pitanje kako da je isprave. Trojka nije mogla mnogo uraditi po pitanju ispravljanja grešaka, jer... drugovi koji imaju s vama veze, po vašim instrukcijama imaju je samo za sebe...«¹³³

Kao što se vidi o radu komunista u URSS-u partijsko je rukovodstvo bilo informirano. Ipak, taj se pokret sve do lipnja 1932. godine oštro osuđivalo. Zbog toga je bilo slučajeva da su se čitave podružnice, mjesni sindikalni odbori i vijeća politički pasivizirala i privremeno izgubila za KPJ.

Stav da jugoslavenski komunisti uđu u reformističke sindikate, zauzela je Ekzekutiva Komunističke internacionale i CK KPJ u lipnju 1932. godine. Takvo rešenje proizašlo je iz međunarodnog položaja: započeti imperijalistički rat i ratna intervencija na Dalekom istoku, ekonomski štrajkovi i borbe nezaposlenih, socijalistička izgradnja u SSSR-u, saznanje da komunisti u reformističkim sindikatima ne mogu srušiti sindikalnu birokraciju (koja osobito u zemljama sa starijim i jakim sindikalnim pokretom predstavlja najveću prepreku za razvijanje klasne borbe) razbijanjem ili istupanjem iz sindikalnih organizacija. Treba ih osvojiti ustajnim radom komunista i članova u revolucionarnoj sindikalnoj opoziciji (RSO), u

reformističkim sindikatima (pridobiti svakog pojedinog člana, osvajati sve izborne funkcije i sve organizacije).

Proglas koji je uputio CK KPJ radnom narodu Jugoslavije, radnicima, seljacima, gradskoj sirotinji, radnoj inteligenciji i potlačenim narodima, ne govori ništa o novom partijskom kursu u politici prema sindikatu. U proglasu se iznosi politička i ekonomska situacija u zemlji u kojoj se valja »val protesta protiv zločinačke vojno-fašističke diktature. Usprkos zabrana održavaju se sastanci i zborovi, sve češće i češće dolazi do demonstracija i sukoba radnika i seljaka sa policijom i žandarima. Radnički štrajkovi se množe usprkos terora vlade i poslodavaca i izdajstvu socijal-fašističkih vođa. Gladni seljaci u masama jurišaju na državne magazine i raznose odatle žito da nahrane svoje porodice, isteruju sa sela ekzekutore koji dolaze da prodađu seljaku poslednju kravu i njivu za porez i dugove zelenišama. Mestimice radnici i seljaci odlaze u šumu i započinju ustaniku borbu protiv državnih vlasti. Čak i u vojsci, koju je velikosrpska buržoazija i njena monarhija smatrala za svoj najsigurniji oslonac i naročito čuvala od svakog revolucionarnog uticaja, počinju da se organiziraju pobune vojnika i oficira. Nezadovoljstvo se širi iz dana u dan... Fronta boraca protiv diktature raste svakim danom. U redovima diktature zavlada la se nesigurnost. Menjaju se jedna vlada za drugom. Pojačava se reakcija i teror. Obaranje diktature putem revolucionarne masovne borbe jedini je izlaz. Ne očekujte da će vam protiv diktature pomoći ma kakva tuđa imperijalistička sila. Borite se sami pod vodstvom Komunističke Partije!«

U dijelu koji se odnosi na akcije radničke klase protiv diktature kaže se:

»Diktatura – to su bankari, kapitalisti, fabrikanti, veletrgovci, koji vam sišu vašu krv, snižavaju nadnice, produžuju radno vreme, izbacuju vas sa posla bez ikakve potpore. Organizirajte borbu radničkih masa u svim fabrikama i u svim preduzećima protiv ofanzive kapitalista, stupajte u štrajkove protiv obaranja nadnica, produženja radnog vremena, racionalizacije, otpuštanja radnika, organizirajte masovne deputacije i demonstracije nezaposlenih i zaposlenih radnika na urede, berze rada i radničke komore za potpore nezaposlenima i samo delimično zaposlenim radnicima na račun države i poslodavaca, isterujte iz svojih redova socijal-fašističke vođe, te agente kapitalista i velikosrpske diktature. To je prvi korak ka uvlačenju širokih slojeva radničke klase u borbu za obaranje diktature...«

»Po svima tvornicama, rudnicima, radionicama, gradnjama, železnicama i lađama, po njivama, poljima i šumama, u radničkim kolonijama i seljačkim kolibama, u sindikalnim, sportskim i ostalim radničkim organizacijama i u seljačkim zadrugama, u vojsci i u školama – svuda gde radni narod živi i radi, muči se i pati, neka se zaori bojni klič Komunističke Partije Napred smelo u odlučan boj!

Komunistička Partija stavlja se na čelo borbe radnog naroda protiv vojno-fašističke diktature, protiv

¹³³ ARPB, KJ, 1932/190. IHRPH, KJ, 696 (550–551)

imperijalističkog rata, za hleb, rad, zemlju i slobodu. U borbi za te osnovne zahteve radnog naroda, Komunistička Partija je spremna da sklopa borbene saveze i predlaže zajedničku borbu svima onima mesnim organizacijama i grupama seljačkih i nacionalno oslobodilačkih partija, koje hoće da se za te zahteve bore, koje vode borbu protiv svojih sporazumskih vođa, kao i protiv vođa koji se upregoše u tuđa imperijalistička kola.«¹³⁴

U istom broju *Proleter*a u kojem je objavljen citirani proglas, ocjena tadašnje revolucionarne borbe polazila je od tvrdnje da postoji zaostajanje radničke klase u odnosu prema seljaštvu. Doduše broj štrajkova se povećavao, borba radnika poprimala je daleko oštriji karakter, radnička klasa davala je u toj borbi ogromne žrtve. Ipak, u potpunosti borba radničke klase po svom razmahu, karakteru i formama nije dostigla stupanj koji bi joj osigurao rukovodeću ulogu. Uzroci tog zaostajanja su u nedovoljnoj aktivnosti i organiziranosti revolucionarnih organizacija radničke klase i u nedovoljnoj povezanosti borbe radnika s borbom seljaka i ugnjetenih naroda. To su uzroci što su dotadašnji pokreti nosili spontani karakter. Odstraniti ih osnovni je zadatak Komunističke partije. To se može svladavanjem slabosti i pasivnosti, obnavljanjem starih i stvaranjem novih čelija, širenjem mreže partijskih organizacija i komiteta tamo gdje ih nije ranije bilo, čvrstom povezanošću sa seljačkim i radničkim masama, pokretanjem svakodnevnih zahtjeva i potreba. U uvjetima diktature komunističke organizacije ne mogu biti masovne organizacije, ali moraju biti povezane s masama. »Ne trebamo – kaže se u *Proleteru* – »propagandističke grupe« (kružoke), koje se, izolirane od radničkih masa u četiri zida, bave visokom politikom, nego trebamo organizacije koje imaju svoju bazu u preduzećima«, na selu, na ulici, u školi i u vojsci. Za povezivanje partijskih organizacija s organizacijama širokih masa treba iskoristiti sva legalna, polulegalna i nelegalna sredstva i kanale. Povezivanje KPJ sa širokim masama radnika postavlja na prvo mjesto pitanje odnosa KPJ prema sindikatima i rada komunista u njima.

»Komunisti su dužni da ulaze u sve postojeće sindikalne organizacije koje obuhvataju radničke mase i da preko njih organiziraju i povedu preko glava reformističkih i žutih vođa borbu protiv poslodavaca raskrinkavajući na svakom koraku izdajničku ulogu socijalfasističkih i ostalih žutih vođa. Tražeći provođenje najšire proleterske demokracije u sindikatima, komunisti su dužni da se bore za svaku izbornu funkciju. Tamo gde ne postoje sindikalne organizacije je komunisti su dužni da ih stvaraju pristupajući ako je neophodno potrebno prema konkretnoj situaciji u dotičnom preduzeću i mestu k ovoj ili onoj sindikalnoj centrali (ORS, URSS). Osnovno je to, da komunisti, ma kojoj sindikalnoj grupaciji pripadali, organiziraju tamo borbu radnika za njihove svakodnevne zahteve i potrebe, uvlačeći u tu borbu najšire slojeve

radnika i razgolićavajući u procesu borbe reformističke vođe kao agente kapitalista i diktature. Koncentrišući se na rad u sindikatima, kao na jednu od najvažnijih zadaća, komunisti su dužni da iskoriste također i sve ostale forme i mogućnosti koje olakšavaju organiziranje i uvlačivanje u borbu radničkih masa (odbore za izbore poverenika, kulturno-prosvetne, sportske organizacije i. t. d.).«¹³⁵

»Jedna od najvažnijih poluga za organizovanje radničke borbe jeste pravilno primenjivanje taktike jedinstvene fronte. Neznatna organizovanost radnika i pocepanost sindikata s jedne i izdajnički rad reformističkih i žutih vođa s druge strane u velikoj meri otežavaju organizovanje i vođenje borbe. Vođeći najoštriju borbu protiv tih vođa, komunisti pozivaju i vode u borbu za svakodnevne zahteve sve radnike bez obzira na to, kojoj sindikalnoj grupaciji pripadaju, ubeđujući tako radnike u praksi da je jedinstvo radnika pod komunističkim vodstvom najveći zalag uspeha.«¹³⁶

Prevladati zaostajanje i razdvojenost u borbi protiv diktature može se putem stvaranja široke mreže masovnih revolucionarnih sindikalnih i drugih organizacija, pod ma kakvim plaštom i nazivom. Osigurati hegemoniju radničke klase i vodeću ulogu Komunističke partije u općem revolucionarnom pokretu može se samo pod uvjetom da se maksimalno razviju sindikalne organizacije i svakodnevne ekonomske borbe radničke klase koje se moraju povezati s općom političkom borbom svega radnog naroda zemlje.

»Put i neophodni uslov za izvršenje ove zadaće jeste: da svi komunisti i sve nelegalne organizacije razviju najenergičniju delatnost u svim postojećim sindikalnim i drugim masovnim organizacijama. Treba da ulaze u reformističke organizacije i u njima organizuju i okupljaju oko sebe radnike i naše pristalice u revolucionarnu sindikalnu opoziciju, da stvaraju nove organizacije gde ih nema i prilaze ako je to neophodno potrebno jednoj od sindikalnih grupacija (URS, ORS, Neutralni), u kojoj u dotičnom mestu imamo najviše mogućnosti za organizaciju radničkih masa i njihove borbe, za naše samostalno rukovodstvo tom borbom i tim organizacijama. Sve je to preduuslov za stvaranje samostalnih revolucionarnih sindikata.

Komunisti se moraju boriti za proletersku demokraciju, za svako izbornu mesto u upravi, poverenstvu sindikalne organizacije, za jedinstveni front borbe radnika svih orijentacija.«¹³⁷

Aktivnim radom i borbom za interese radnika bez fraziranja, bez ikakvih iluzija u poštenje birokratiziranih vođa, komunisti moraju zadobiti poverenje radnika, članova reformističkih sindikata. Čim se oni afirmiraju svojom aktivnošću i poverenjem radnika

¹³⁴ *Proleter*, 1929–1942, str. 141–142.

¹³⁵ *Ibid.*, str. 142.

¹³⁶ *Ibid.*, str. 143.

¹³⁷ *Ibid.*, str. 144.

prema postojećem međunarodnom iskustvu, bit će iz sindikata izbacivani, denuncirani ili predavani policiji, a može se isto to dogoditi i čitavim organizacijama, u lokalnom i zemaljskom omjeru. Toga se ne treba plašiti. Svakodnevnim radom i borbom za radničke zahtjeve komunisti će zadobiti povjerenje radnika i njihovu zaštitu protiv policijskog terora. Dugogodišnje postojanje revolucionarnih i reformističkih sindikata stvorilo je kod revolucionarnih radnika pogrešno mišljenje da su reformisti svi članovi reformističkih sindikata. S tim u vezi neki su komunisti davali otpor, tvrdeći da će ih radnici smatrati izdajicama kao i svoje vođe. To bi se moglo dogoditi jedino kad bi komunisti umjesto revolucionarne djelatnosti vodili reformističku politiku. Glavna djelatnost komunista u reformističkim sindikatima bila je organizacija radnika, pripremanje njihove borbe, svakodnevna agitacija i organiziranje neorganiziranih radnika, izdavanje konkretnih zahtjeva na bazi jedinstvenog fronta sa svim radnicima bez obzira na njihovu sindikalnu i političku pripadnost. Posebni zadatak imali su komunisti u tarifnim i strajkaškim pokretima. Prethodno su pripremali odlučne i borbene radnike za strajkaški odbor, stražu, raspodjelu pomoći. Najborbenije radnike komunisti su isticali i od njih revolucionarno odgajali funkcionere podružnica, sekcija, mjesnih organizacija. Mnoge od njih uvlačili su u revolucionarnu sindikalnu opoziciju, na kojoj su raskinkavali oportunističku politiku reformističkih vođa na konkretnim, svima poznatim primjerima, širili revolucionarnu sindikalnu štampu, popularizirali i suprotstavljali reformističkoj komunističku revolucionarnu platformu i zahtjeve. »Svakodnevnim, energičnim i postrvotvornim radom komunista može osvojiti poverenje većine radnika, pa i uprave pojedinih podružnica i mesnih organizacija. Glavni, osnovni uslov za to jeste, da on istovremeno bude najaktivniji član sindikata, da radi i prima direktive od ilegalne partijske organizacije i sindikalne opozicije, da najstrožije odvaja legalni od ilegalnog rada.

Za takav rad nema opasnosti, da ga radnici smatraju oportunističkim i likvidatorskim. Glavna razlika među komunistima i socijalfasistima, revolucionarima i reformistima, nije u tome, što oni pripadaju dvema organizacijama i sindikalnim grupacijama. Razlika je u tome, što reformisti neće da organiziraju i vode svakodnevnu ekonomsku i političku borbu radničke klase, sporazumevaju se s kapitalistima, na štetu radnika, potčinjavaju volji i »zakonima« kapitalističke klase. Komunisti pripremaju, organizuju i vode k pobjedi radničke pokrete. Pod svakim okolnostima bore se protiv kapitalizma za interese radničke klase. Svoje ciljeve i rad ne ograničavaju kapitalističkim zakonima. Komunisti krše, narušavaju i zaobilaze buržoaske zakone, da bi obranili i očuvali interese radničke klase. Socijalfasisti, naprotiv, krše, izdaju i zaobilaze interese radničke klase da bi se sporazumeli s buržoazijom, da bi sačuvali buržoasku za-

konitost i poredak, a time i svoj položaj i učešće koje im buržoazija daje kao nagradu za njihov izdajnički rad.«¹³⁸

Pored tih općih direktiva objavljenih u *Proleteru* i objašnjavanja zauzetih stavova, uputio je Centralni komitet Komunističke partije Jugoslavije cirkularno pismo svim mjesnim organizacijama i članovima KPJ s direktivama budućeg rada Partije u sindikatima. Budući da je taj dokument u tadašnjim prilikama za rad komunista u sindikatima bio od velike važnosti, donosimo ga u cjelini:

»Svima mesnim organizacijama i članovima KPJ

I. Komunisti u sindikate

Događaji, koji su se odigrali u posljednje vreme u zemlji, postavili su pred nas niz osnovnih problema našega pokreta u svoj njihovoj oštini. Slaba veza naše partije i revolucionarnih sindikata sa masama radnika u preduzećima; teror vojno-fašističke diktature i policijske provokacije; dugotrajna zločinačka frakcijska borba u vodstvu našega pokreta; niz njegovih oportunističkih pogrešaka desnog i »levog« sektaskog karaktera: potencijiranje rada u sindikatima, grubo narušavanje konspiracija, oportunistička pasivnost i osamljivanje – sve je to dovelo do izvesne pometnje i političkog vruljanja kod niza naših drugova u pojedinim organizacijama, do otvoreno likvidatorskog stava nekolicine drugova u pitanju sindikalnoga rada i do velike slabosti i osamljenosti naših ilegalnih sindikalnih grupa.

Zbog svega toga mi danas, – kad borba radnih masa i duboka ekonomska kriza potresa temelje vojno-fašističke diktature – nemamo masovnih revolucionarnih sindikalnih organizacija koje bi bile u stanju organizovati i predvoditi borbu radničke klase za njene svakodnevne zahteve i razvijati za obaranje vojno-fašističke diktature, pa borba radničke klase zaostaje za borbom ostalih radnih slojeva. Stvoriti takve organizacije, organizovati i predvoditi svakodnevnu borbu radničke klase, to je glavna, centralna zadaća svega našega pokreta. Otuda najglavnija zadaća svake naše organizacije i svakoga komunista, bez razlike je li on vezan s partijskom organizacijom ili nije – organizovati, pripremati i predvoditi svakodnevnu borbu radnika u svojoj fabrici i svome mestu i borbu radnih slojeva u svojoj okolini.

Sve te okolnosti sile nas na to da učinimo odlučan zaokret u svojoj sindikalnoj taktici i da težište forme našega sindikalnog rada sa stvaranja sindikalnih grupa van reformističkih sindikata prenesemo unutar legalnih reformističkih sindikata, da tamo organizujemo radnike u revolucionarnu sindikalnu opoziciju pod našim nelegalnim rukovodstvom, kako bi se što pre i bolje povezali s radničkim masama s preduzećima i zadobili veće mogućnosti organizacije i

¹³⁸ Ibid., str. 145.

rukovodstva njihove borbe. Zbog toga CK po odobrenju KI daje sviorozacijama i članovima partije ovu direktivu: *svi komunisti moraju ulaziti u postojeće reformističke sindikate (URSS, ORS), stvarati tamo revolucionarnu sindikalnu opoziciju organizujući u nju naše pristasa i sve opozicione reformističkih vođama elemente, a u cilju jačanja te opozicije privlačiti i organizovati radnike u te sindikate. Tamo, gde reformistički sindikati ne postoje komunisti moraju sami organizovati sindikate pod ma kakvom firmom i prikrivcem, pa ako nema druge mogućnosti, ili ako je to sa stanovšta jačanja naših pozicija unutar reformističkih sindikata celishodno, i pod firmom reformističkih sindikata.*

Pored ove, danas glavne forme naše sindikalne delatnosti, treba stvarati u svima mestima i preduzećima razne sportske, kulturne, esperantističke i druge organizacije i preko njih također vršiti našu sindikalnu delatnost.

Pre nego što pristupe jednoj od reformističkih grupacija, ili počnu stvarati organizacije u njihovom sklopu, mesne organizacije u sporazumu sa oblasnim rukovodećim partijskim organom moraju rešiti, kojoj od postojećih grupacija ima da se pristupi, obavestiti o tome rešenju što je moguće veći broj naših pristasa, dogovoriti se s njima i pripremati *organizovani ulazak u te sindikate*. Kod rešavanja toga pitanja treba se rukovoditi sledećim osnovnim momentima: 1) pod formom koje od ovih organizacija mi imamo *više mogućnosti najširih mas radnika, za organizaciju i rukovodstvo njihove borbe*; 2) u kojoj od ovih grupacija ćemo mi imati *više mogućnosti za samostalno rukovodstvo u dotičnim mesnim organizacijama i borbi radnika*; 3) u kojoj od ovih grupacija ima *više mogućnosti za organizaciju i predvođenje jedinstvenog fronta borbe radnika dotičnog mesta*, protiv ofanzive kapitala i protiv reformističkih birokrata, gde je veće nerazpoloženje protiv ovih i gde se lakše može ostvariti jedinstveni front borbe za neposredne zahteve *na našoj platformi*; 4) *najstrože paziti kako se kod radnika ne bi stvorile iluzije da su vođe jedne reformističke grupacije »bolji« ili da su manje izdajice od onih drugih*. Radnicima se mora objasniti da su vođe obiju ovih grupa *jednake izdajice*, ali da mi, imajući ovo u vidu, silom okolnosti idemo pod ove njihove firme, da na osnovu konkretnih naših zadata u svakome mestu *mi rukovodimo borbom radničke klase*, da bi osigurali jedinstveni front proletarijata, boreći se protiv reformističkih vođa i demaskirajući ih kao izdajice i agente diktature.

U toku niza godina paralelnog postojanja revolucionarnih i reformističkih sindikata stvoreno je mišljenje, da je reformista svaki onaj ko je u reformističkim *sindikatom*, i da revolucionarni radnik ne treba da ide u ove sindikate. Ovako mišljenje treba najodlučnije suzbijati, jer će ono biti jedna od glavnih smetnja okupljanja i organizaciji revolucionarnih elemenata i reformističkih elemenata u reformističkim *sindikatom* i našem radu u masama radnika. Njega će osobito iskorišćavati razni »levi« i desni oportunistički i izbačeni iz partije elementi, kritiku-

jući partiju s »leve« strane. Tim elementima se mora dati najenergичniji otpor. Iskustvo nemačkih, poljskih, belgijskih, talijanskih i drugih komunista nam pokazuje da se može biti odlučnim revolucionerom, i voditi revolucionarnu borbu, budući članom reformističkih sindikata. Ovim se iskustvom mi možemo i moramo danas koristiti. Opasnost oportunizma bi tu mogla postojati samo onda, ako komunisti u tima organizacijama ne bi radili kao komunisti, nego bi skrstivši ruke klipsali na repu reformističkih vođa.

Postojeće ilegalne grupe samostalnih revolucionarnih sindikata na preduzećima treba i dalje da ostanu kompaktne i produže svoju delatnost u preduzeću, ali ima da se preorijentisu prema ovim uputama, da uđu u reformističke sindikate i postanu glavna jezgra revolucionarne sindikalne opozicije.

II. Zadaća komunista u reformističkim sindikatima

Uspeh ove naše taktike i svega našeg sindikalnog rada zavisi u prvome redu od toga, *što će i kako komunisti raditi, kako će se držati u reformističkim organizacijama u preduzećima*. Iskorišćavajući sve mogućnosti rada unutar sindikata, na sastancima, sednicama, raznim školama, odborima i prosvetnim grupama, komunisti moraju svu svoju energiju skoncentrisati na rad u preduzeću i nižim organizacijama, koje su neposredno vezane s radnicima u preduzeću.

Voditi stalnu agitaciju i širiti našu štampu među radnicima u preduzeću, organizovati i pripremati ih za borbu, izrađivati zahteve radnika dotičnog preduzeća, pretresati ih sa svima radnicima na bazi jedinstvene fronte, isticati ove zahteve i u povoljnom momentu pozivati radnike u borbu i štrajk za ove zahteve, pripremati i organizovati tarifne pokrete i štrajkove, pripremati najbolje, najborbenije i najpouzdanije radnike, birati ih u odbore za pripremanje i predavanje zahteva poslodavcu za štrajkaške odbore, štrajkašku stražu i samoodbranu, za sakupljanje sredstava, deljenje pomoći i t. d. Sve takve odbore treba birati na skupštinama radnika dotičnog preduzeća, obezbeđujući im čvrsto i pouzdanu naše rukovodstvo, te pomoću njih rukovoditi štrajkovima, tarifnim pokretima i ostalim formama borbe radnika, odbijajući pokušaje reformističkih vođa da nametnu svoje rukovodstvo i izdaju borbu radnika. Svoj najaktivniji, poštrovniji i energični rad na organizaciji i vođenju borbe radnika, u preduzeću, na zaštitu njihovih, ma i najmanjih interesa, valja suprotstaviti sabotaži i izdaji borbe radnika od strane reformističkih vođa. Na konkretnim činjenicama pred radnicima razotkrivati do sitnice svaku njihovu izdaju i sabotažu radničkih interesa, naročito oko sklapanja kolektivnih ugovora, organizacije zajedničke borbe besposlenih i zaposlenih radnika, organizovanih i neorganizovanih, suprotstavljajući njihovim naše zahteve, izvlačiti radnike ispod njihova uticaja i pridobijati ih za naše zahteve i platformu. Kadar radnika funkcionera po preduzećima i nižim organizacijama

revolucionarno odgajati postepeno posvećivati u nelegalni deo našega rada i privlačiti u vodeće grupe sindikalne opozicije i u partijske organizacije. Ovaj rad koji komunisti mogu i moraju najenergичnije vršiti u reformističkim sindikatima, jeste neizbežni uslov, za organizaciju i stvaranje samostalnih revolucionarnih sindikata i revolucionarne sindikalne opozicije.

III. Organizacione forme revolucionarne sindikalne opozicije

Revolucionarnom sindikalnom opozicijom imaju se smatrati svi oni radnici u preduzeću i organizaciji, koji primaju i bore se za našu platformu zahteva, suprotstavljenu reformističkoj koji podupiru naše predloge, stalno biraju naše i na našoj listi istaknute drugove u razne odbore, za poverenike, delegate i. t. d. Zbog nelegalnosti i opasnosti provale, ne treba voditi nikakve spiskove niti naplaćivati zasebne članarine za pristaše RSO. Potrebna za rad sredstva imaju se sakupljati kao dobrovoljni priloz, prodajom raznih blokova, karata i tome sličnim načinima.

Rukovodeći organi RSO imaju biti nelegalni i zakonirani. O njihovom postojanju treba da znaju svi radnici, ali o njihovom *ličnom sastavu, mestu i vremenu sastajanja ima se čuvati najstroža tajna.* Rešenja ovih organa saopštavaju se ostalim pouzdanim drugovima u takvoj formi, da oni znaju da su to rešenja ovoga organa, ali ne znaju ko je u njemu. Naše zahteve i platforme treba da ističe uvek nekolicina drugova među kojima mogu, ali ne moraju biti pojedini članovi rukovodećeg organa. Ali najupliviiji drugovi imaju u svakom važnijem pitanju braniti i podupirati naše predloge, istaknute preko drugih lica. To naročito važi kod diskusije o platformi zahteva radnika iz pojedinih preduzeća, izbora raznih rukovodećih organa, delegata i. t. d., gde treba iskoristiti svaku ma i najmanju mogućnost legalnog isticanja naše platforme zahteva i okupljanja oko nje naših pristalica. U vezi sa krupnijim tarifnim pokretima radnika pojedinih grana industrije i krupnih preduzeća, grupe revolucionarne sindikalne opozicije u pojedinim preduzećima i podružnicama treba da se međusobno povežu i sporazume, da javno u ime tih podružnica istupe sa našom platformom zahteva i okupljaju oko nje druge podružnice i poduzeća. Kod toga nije uvek potrebno niti umesno *nazivati se RSO.* Glavno je da budu pravilno istaknuti i legalizovani naši zahtevi, da oko njih budu okupljene mase sindikalnih članova i ostalih radnika.

Organizacione forme rev. sind. opozicije su sledeće: 1) osnovna organizaciona jedinica RSO jeste grupa u preduzeću, ili, u većim preduzećima, grupa u odeljenju i radionici; 2) iz ovih grupa se uzimaju pojedini predstavnici u rukovodeći organ RSO u mesnoj podružnici dotičnog saveza. Kod sitno-zanatских radnika, mesto grupa po preduzećima imaju se formirati grupe RSO po pojedinim strukama i sekcijama sindikalnih podružnica (pododбора) kao krojači,

krznari, obućari, opančari, i. t. d., a iz ovih grupa rukovodeći organ RSO u podružnici; 3) iz ovih podružničkih rukovodećih organa i iz drugih sposobnijih drugova, mesna partijska organizacija ima za prvo vreme da podabere i naznači rukovodeći organ RSO za čitavo mesto, u kome organu treba da bude i predstavnik mesne partijske organizacije. Prema razvoju rada i mogućnostima ovi naznačeni organi treba da se docije zamene izabranim na konferencijama predstavnika sekcija i grupa po preduzećima, ali se to u dani moment mora potčinuti interesima i mogućnostima rada; 4) frakcije u pojedinim centralnim upravama saveza koje ne podržavaju nikakve stalne *ilegalne veze* mesnim rukovodećim organima, nego samo u važnijim slučajevima s pojedinim njihovim članovima, preko mesne partijske organizacije.

Brojčani sastav pojedinih rukovodećih organa i nelegalnih grupa po preduzećima zavisi od potreba rada, uslova i mogućnosti sastajanja. Ako u pojedinim preduzećima ima nekoliko nelegalnih grupa po odeljenjima, one biraju broj drugova za rukovodeći organ preduzeća, ali sastav ni jednih ni drugih ne sme da bude istovetan sa sastavom partijske ćelije ili komiteta na preduzeću. U nelegalne rukovodeće organe RSO treba privlačiti pouzdane radnike koji još nisu članovi kompartije ili SKO, ali svi njihovi članovi u preduzeću ima da budu članovi dotične sindikalne organizacije, u kojoj su organizovani radnici iz toga preduzeća.

Svim sindikalnim radom na preduzeću ima da rukovodi partijska ćelija. Svi komunisti, članovi nelegalnih grupa na preduzećima i u reformističkim sindikatima, moraju se najstrože potčinjavati partijskoj organizaciji u dotičnom preduzeću i mestu, provoditi njene odluke kao frakcija u vanpartijskoj organizaciji. Grupe RSO kao celina, potčinjavaju se rukovodećem organu u dotičnoj podružnici, a ovaj mesnom rukovodećem organu. Pred pretresanjem svakoga važnijeg pitanja u sindikatu ili u preduzeću, nelegalna grupa, odnosno rukovodeći organ se mora sastati, doneti *rešenje kako da se istupa, šta da se predlaže i ko da podnese dotične predloge*, a svoja rešenja bezuslovno blagovremeno saopštiti onome ko treba da podnese predloge i što mogućem većem broju naših pristaša, upućujući ih da istupaju i podupiru predloge. U slučaju nemogućnosti sastanka, ima da istupi sa predlozima jedan od takvih drugova, po kome bi radnici saznali da istupa u ime RSO, ostali pak drugovi imaju podupreti *njegov predlog u osnovi*, unoseći eventualne manje popravke. *Javna prepirka i sukobi komunističkih članova nelegalnih rukovodećih organa RSO u reformističkim sindikatima i na sastancima sviju radnika je nedopustiva i povlači za sobom najstrože disciplinske mere, do isključivanja iz partije.* Sporna pitanja ima da se rešavaju pre ili posle skupštine, na sastanku komunističkih članova ovih organa, te da se bezuslovno provodi donešena odluka većine. Svaka podvojenost komunističkih članova i javna polemika na

takvim mestima unosi zabunu u redove naših pristasa i nanosi veliku štetu svoj našoj delatnosti u reformističkim sindikatima.

Na osnovu našeg, borbom za interese radnika zadobivenog poverenja i uticaja, komunisti se moraju boriti za svako *izborna mesto*, u svim organizacijama, preduzećima i radničkim ustanovama, boriti se za široku proletersku demokratiju i slobodu kritike rada reformističkih vođa i njihovih teorija. Svojim dobrim i odlučnim radom mi možemo zadobiti za sebe većinu radnika, pa i uprave mnogih organizacija u svoje ruke. Ali, ne treba imati nikakvih iluzija, – videći našu aktivnost, i porast našega uticaja, socijalističke vođe će izbacivati i predavati policiji ne samo pojedine naše aktivne drugove, nego i čitave organizacije. Baš i zato je od ogromne važnosti zadobiti niže sindikalne funkcije i pomoću njih mobilizovati najširu masu članova iz preduzeća, iz raznih mesta i podružnica na zaštitu tih drugova i organizacija; na tim pitanjima razotkriti socijalfasiste kao agente diktature i poslodavaca.

Kod izbora radničkih poverenika, članova Radničke komore, Obraniličkih sudova i drugih radničkih tela najodlučnije se boriti za izbor naših drugova, koje posle izbora sazivati, davati im upute za rad i organizovati njihove zajedničke istupe sa našim zahtevima.

U nacionalfasističke Stankovićeve sindikate mi moramo, gde oni obuhvataju širu masu radnika, slati pojedine oprobane komuniste da rade među tim radnicima i da razvaljuju ove sindikate. Ali ovo razvaljivanje treba da se sastoji, ne u izvlačenju nekolicine radnika otuda, u prepuštanju ostalih fašistima, – nego u mobilizaciji ovih radnika na zajedničku sa ostalim radnicima *klasnu borbu* protiv napadanja kapitalista, na osnovu jedinstvenog fronta borbe za odbranu uslova rada i života. U te organizacije mi nećemo pozivati ni organizovati nove radnike, niti stvarati svoje organizacije pod njihovom fašističkom firmom, nego unutar njih iz već organizovanih tamo radnika stvarati grupe opozicije iz nezadovoljnih radnika i naše frakcije, širiti tamo svoj uticaj i u povoljnim momentima prisajedinjavati te organizacije ostalim *klasnim* radničkim organizacijama. Glavna zadaća rada u tim organizacijama je *borba protiv fašiziranja radnika i njihovo uvlačenje u zajedničku borbu sa ostalim radnicima*, protiv poslodavaca, protiv njihovih vođa i vojnofašističke diktature.

U glavnome ista taktika ima se provoditi i prema klerikalnim radničkim sindikatima u Sloveniji. *Težište rada* među tima radnicima ima da bude ne na diskusijama po verskim i drugim pitanjima, kao što su to radili neki drugovi, – nego na uvlačenju tih radnika u zajedničku borbu sa svim ostalim radnicima protiv poslodavaca i njihovih agenata i u toku te borbe ubeđivati radnike u izdaji njihovih vođa, obrađivati ih na radu i uvlačiti u naše nelegalne sindikalne i partijske organizacije.

U Nacionalnom Savezu Železničara (van Stankovićevih sindikata) RSO mora razviti najenergичniju

delatnost i borbu za jedinstveni front protiv poslodavaca i za ujedinjenje sa ostalim klasnim savezima i organizacijama železničara.

Jedinstvena fronta borbe svih radnika u preduzećima i borba za jedinstvo sindikalnog pokreta na platformi klasne borbe, fašističkih, reformističkih, klerikalnih i drugih radničkih organizacija i borbe protiv napada kapitala i vojno-fašističke diktature.¹³⁹

Plan rada o ostvarivanju nove sindikalne linije

CK je napravio i plan rada o provođenju nove sindikalne linije. U Sloveniji su trebale partijske organizacije i komunisti stvoriti organizaciju koja bi pristupila u reformistički savez rudara. U Jesenicama bi partijska grupa stvorila svoju organizaciju (frakciju) u sklopu reformističkih sindikata. U Mariboru, Guštanju, Hrasniku i Kamniku komunisti će osnovati u reformističkim sindikatima revolucionarnu sindikalnu opoziciju. Slovenski komunisti će organizirati staklarske radnike u reformistički sindikat.

CK je uputio i pismo Oblasnom komitetu KPJ Slovenije u kojem upozorava da će se održati u listopadu 1932. godine kongres rudara sindikata kršćanskog pravca (JDŽ) i da je od velike važnosti da komunisti na njemu istupe sa svojom platformom. S tim u vezi treba odrediti sposobnog člana KPJ koji će raditi na pripremanju kongresa. Na posebnoj konferenciji treba izraditi listu zahtjeva za rudarske radnike, koje treba izložiti na kongresu. Zahtjeve treba odštampati u formi legalnog letka i podeliti delegatima kongresa i radnicima rudarskih revira. Nastojati da ih odštampaju i neke liberalne novine. Na osnovi postavljene platforme pokušati organizirati skupštine i demonstracije.

Na kraju kaže se u pismu:

»Obraćamo vašu pažnju na instrukcije CK o radu u sindikatima, u kojoj je naročito podvučeno da težište našega rada u klerikalnim sindikatima mora biti ne na diskusijama po verskim i drugim pitanjima, kao što su to prije radili neki drugovi, nego na uvlačenju tih radnika u zajedničku borbu sa svim ostalim radnicima. To treba da bude vodeća linija u celom našem radu u tim organizacijama.«¹⁴⁰ U Hrvatskoj i Slavoniji, u Zagrebu, Sl. Brodu, Sisku, Dugoj Resi, Oroslavju, Karlovcu i Osijeku preko sindikalnih povjereničkih grupa i članova Partije te starih sindikalnih funkcionera, trebalo se organizirati ući u URSS i ORS i tamo stvoriti revolucionarnu sindikalnu opoziciju. Prema tim uputstvima pilanski radnici treba da uđu u Opći radnički savez (ORS).

Direktive za Srbiju odnosile su se na Rakovicu, Kragujevac, Kraljevo, Smederevo, Smederevsku Palanku, Kruševac, Niš i Leskovac. Izvršenje uputstava

¹³⁹ ARPB, KJ, 1932/112. IHRPH, ZB, MF, KJ, 696 (461–467)

¹⁴⁰ ARPB, KJ, 1932/104. IHRPH, ZB, MF, KJ, 696 (453)

i zadataka vrše partijski i sindikalni aktivisti. Predlažu se osnivanje sindikalnih organizacija koje bi organizirano ulazile u URSS.

U Bosni i Hercegovini plan rada obuhvatio je Tuzlu, Zenicu, Kakanj, Sarajevo, Mostar, Drvar i Ljubljnu. Direktive su se odnosile na rudare, radnike u željezničkim radionicama, na radnike tvornice duhana i pi-lanske radnike.

Partijske organizacije Splita, Siska, Gruža, Kotora i Šibenika trebale su koncentrirati rad među mornarima, brodarima i lučkim radnicima. Stjepan Gržetić, član CK KPJ, o sindikalnom radu u Dalmaciji izvjestio je: »Loše stojimo sa sindikalnim radom iako smo poduzeli korake u tom pravcu.« Milan Gorkić u ime Centralnog komiteta odgovorio je: »Maksimalno iskoristiti sve legalne mogućnosti rada. Treba uzeti u svoje ruke inicijativu stvaranja sindikata ako ne ide nikako drukčije onda pod reformističkom firmom i odmah u njima organizovati revolucionarne sindikalne grupe i preko tih sindikalnih organizacija početi organizovati borbu radnika i štrajkaških odbora, odbora besposlenih i t. d., zatim povesti u pojedinim preduzećima borbu za izbore radničkih poverenika, učestvovati i u makar krnjim izborima radničke komore i bolesničkih blagajni, širiti i povezati se sa legalnim časopisima u prvom redu u Zagrebu i onda u Beogradu. Pokušati stvoriti grupe prijatelja tih listova, ili grupe saradnika (dopisnika) ...«¹⁴¹

Za Vojvodinu direktive su se odnosile na Suboticu i na Savez poljoprivrednih radnika.

U Crnoj Gori na Podgoricu (Titograd) i Cetinje, prvenstveno na okupljanje kožaraca i drugih занатских radnika, na stvaranje njihovih organizacija u sklopu URSS-a.

U Makedoniji u Skoplju, Prilepu, Kumanovu itd. trebalo je organizirati prvenstveno željezničare, radnike ložionica i занатске radnike. Posebno je posvećena pažnja Savezu grafičara, njegovim podružnicama u Beogradu, Zagrebu, Splitu, Sarajevu i Ljubljani. Donijeta je i odluka da se u centralnoj upravi saveza stvori komunistička frakcija oko koje su se trebale koncentrirati frakcije spomenutih podružnica. Zadatak je da se ide što šire na stvaranju raznih kulturno-prosvjetnih društava, sportskih klubova i odbora nezaposlenih. U taj plan rada ulazili su i zadaci oko izbora radničkih poverenika.¹⁴²

Različito ostvarivanje direktive CK KPJ o ulasku komunista u reformističke sindikate

Većina partijskih organizacija i ilegalnih revolucionarnih sindikalnih grupa prihvatila je odluke CK KPJ kao mudre. One su odmah organizirano počele ulazak u reformističke sindikate povlačeći za sobom stare članove Nezavisnih sindikata i simpatizere KPJ.

Takvih bivših članova Nezavisnih sindikata koji su do 1932. godine ostali van sindikalnih organizacija bilo je u zemlji oko 20.000. Zahvaljujući što je u URSS ušao velik broj članova Nezavisnih sindikata i velikom porastu ugleda KPJ među članovima reformističkih sindikata (zbog njenog herojskog držanja i žrtava koje je davala protiv diktature), olakšano je komunistima i revolucionarnim radnicima, koji su po direktivi Partije ulazili u URSSJ, da se odmah povežu i akciono sjedine s osnovnom masom njegovog članstva na organizaciji otpora protiv izvanredno teškog položaja u kojem se nalazila radnička klasa Jugoslavije.

Na promjeni partijskog političkog kursa surađivali su mnogi istaknuti komunisti, među njima i Đuka Cvijić. Njegova ocjena cirkularnog pisma CK KPJ o sindikatima glasi:

»Formulacije sindikalnog pisma u odnosu prema reformističkim sindikatima premalo su elastične, jer se ne mora baš po svaku cenu i u svim prilikama stupati u reformističke sindikate. Pitanje URSS ili ORS nije nikako osnovno pitanje i pismo ga sasvim suviše ističe (formalno je ORS već u sklopu URSS-a i ORS ima više lokalan karakter).

Više istaći sindikalnu taktiku u konkretnoj situaciji, zatim pitanje rada u kršćansko-socijalnim sindikatima u Sloveniji i kod nacionalnih željezničara, koji nisu isto što i Stankovićeve nacional-fašističke sindikati.

Istaći da treba iskoristiti i druge opće proleterске organizacije kao turističke »prijatelji prirode«, kulturne »Sloboda« (vidi silan uspjeh prvog proleterskog kolektivističkog teatra pod vodstvom naših drugova), sportske, i t. d. u cilju okupljanja snaga proletarijata i pretvaranja tih organizacija u pomoćne organizacije za vođenje sindikalnih i uopće klasnih akcija.«¹⁴³

U drugom pismu od 27. rujna 1932. godine Đuro Cvijić (pseudonom Kresčić) daje kritičke primjedbe na proglas CK KPJ i na članke o sindikatima koji su objavljeni u Proleteru. Cvijić, koji je studenoga 1931. godine kritizirao kao likvidator, zbog svoga izvještaja i stavova o politici Partije u sindikatima, sada piše:

»S osnovnom linijom u sindikalnom pitanju ja sam vrlo zadovoljan utoliko više što se mene za izvesna moja shvatanja u mom izvještaju od novembra pr. god. koja nisu išla tako daleko kao ova odluka, optuživalo čak i za likvidatorstvo. Ali moj izvještaj govorio je samo o situaciji u jednom gradu. U tom gradu i uopšte u Hrvatskoj, Sloveniji i Vojvodini biće nova linija partije u sindikalnim pitanjima sigurno jedno-dušno pozdravljena i samo popraćena žalbom, što se mnogo zakasnilo. Sasvim druga biće situacija u mnogim mestima ostalih pokrajina. Tu će se naići na sasvim prirodno nerazumevanje, ne samo radi dubljih tradicija, nego i zbog druge situacije.

Ja sam gore napomenuo da se prilike u sindikalnom pokretu razlikuju po pokrajinama. Ja sam u članku »forme naše sindikalne borbe« istaknuo da se

¹⁴¹ ARPБ, KI, 1932/101, 1932/111. IHRPH, KI, 700 (782) i 696 (459-460)

¹⁴² ARPБ, KI, 1932/113. IHRPH, KI, 700 (529-531)

¹⁴³ ARPБ, KI, 1932/71. IHRPH, KI, 700 (694-696)

mi nikako ne možemo ograničiti samo na jednu formu. Direktiva: »svi komunisti moraju ulaziti u postojeće reformističke sindikate« postavljena je zato odviše šematski, odviše iz »Vogelperspektive« i ona se na praksi neće moći sprovesti u onim mjestacima gde postojeći reformistički sindikati predstavljaju o samoj soc. fašističkoj terminologiji u njihovim sporovima »zbirku firmi i pečata« i policijske ekspoziture u radničkim redovima. Tu komunisti ne moraju i ne treba da ulaze.

Uopće parola »komuniste u sindikate« i njena stvarna sadržina »komunisti u reformističke sindikate« u toj je formi jako nezgodna. Na kraju to pitanje nije samo za komuniste nego je to pitanje radničke klase i treba formulirati parole ne samo za komuniste nego i za radnike.

Šteta da prvi obrazac odluke, koji bi imao da predstavlja partijsku samokritiku, nabraja o svemu i svačemu što treba i ne treba, samo ne daje samokritiku ocenjujući dosadašnjih nedostataka partijske linije u sindikalnom pitanju.¹⁴⁴

Na stavove Đure Cvijica rukovodstvo CK KPJ odgovorilo je ovako:

»Ne slažemo se sa indirektnom identifikacijom naše sindikalne odluke sa stavom po tome pitanju u tvome izveštaju. Glavna razlika ... između tvog tadašnjeg stava i naše odluke, sastoji se u ova dva krupna pitanja: 1. Mi smo za organizovani ulaz komunista u reformističke sindikate, dok si ti u tome izveštaju sankcionisao neorganizovano pojedinačno ulazjenje komunista u sindikate bez jasnoće zadatka i cilja rada u njima; i 2. Mi smo za stvaranje čvrstih organizaciono-obornih grupa sindikalne opozicije unutar sindikata, dok si ti tu zadaću, jedan od glavnih uslova našeg ulazjenja u sindikate uopšte, bio obišao.

Razume se, da se direktiva da svi komunisti moraju ulaziti u sindikate, ne sme razumeti i sprovesti šematski, ali to je pravilo kao pravilo. Podvlačenje ovog pravila nije nikakva »Vogelperspektive« kako ti to ironički nazivaš. Neke od tvojih formulacija navode nas na misao, da ti sadašnju sindikalnu liniju tako shvataš, da komunisti treba da ulaze u sindikate samo tamo gde oni nisu samo »zbirka firmi i pečata«. Ako ti zbija tako shvataš našu liniju, onda je ti ograničavaš. Mi polazimo sa dvaju gledišta: Prvo, ići tamo gde su radnici i drugo, iskoristiti svaku pa i najmanju legalnu mogućnost ... Izgleda da ovo poslednje ti ne uključuješ u motive ove naše sindikalne linije. Mi bi zbiliš šematski radili kada ne bi iskoristili mogućnost da preko jednog sindikata, koje je samo »zbirka firmi i pečata«, dođemo u vezu sa radnicima, organizujemo ih, pripremamo štrajk i t. d. i toj »firmi i pečatu« da damo revolucionarni sadržaj.¹⁴⁵

I Grgur Vujović¹⁴⁶ u svom pismu Milanu Gorkiču¹⁴⁷ o radu sindikata misli da neće biti nikakvih raz-

mimoilaženja, na osnovi stava koji je CK imao u izveštaju Kominterni i direktive za rad u sindikatima. »Ne samo da se ja potpuno slažem sa tim stavom (u ostalom, u septembarskom broju on nije sasvim jasno došao do izraza u članku o sindikatima. Tamo gde nema potrebe da mesne organizacije, koje mi stvaramo, stupaju u reformističke centre, ne mora se to činiti, mada na sadašnjoj etapi nije suština pitanja u tome. Tek kroz izvesno vreme postaće goruće pitanje o mesnim organizacijama i njihovom odnosu prema centralama, kad nas reformisti počnu izbacivati i pomoću policije proganjati, ne samo pojedince, već čitave mesne organizacije koje budu pod našim uticajem. Ali i sada treba aktivno raditi na izgradnji naših frakcija i grupa – opozicije, na osvajanju mesnih organizacija putem samostalnog rukovodstva ekonomskim borbama). Još od primitka vašeg izveštaja mi smo s profinternovcima o tome diskutovali i došli smo do istog zajedničkog zaključka. Prema tome sve je u redu.«¹⁴⁸

Nova partijska linija nije dočekana u Bosni i Hercegovini s razumijevanjem. Oblasna konferencija KPJ za Bosnu i Hercegovinu ostala je na staroj liniji stvaranja ilegalnih revolucionarnih sindikata. S tim u vezi piše CK KPJ Oblasnom komitetu KPJ za Bosnu i Hercegovinu 7. studenoga 1932. godine između ostalog i ovo:

»Odluke Konferencije o stvaranju ilegalnih sindikata ne odgovaraju sadašnjoj liniji partije. Čudi nas kako ste mogli doneti takovu odluku posle direktive C. K. o sindikalnom radu u 26. br. *Proleter*. Glavna zadata u oblasti sindikalnog rada sastoji se u organizovanju i razvijanju svakodnevnih masovnih borbi radničke klase. U tu svrhu treba organizovati ulaz komunista i simpatizera u reformističke sindikate i stvarati tamo revolucionarnu sindikalnu opoziciju pod našim nelegalnim rukovodstvom na bazi preduzeća, kako se to u direktivi govori. Dakle to nisu zasebni nelegalni sindikati van reformističkih sindikata nego RSO unutar tih sindikata. Ako do konferencije niste primili ove direktive i *Proleter*, treba da sada to pitanje pretresete i da izmenite odluku Konferencije po ovom pitanju. Po našim obavještenjima vi ste sada sigurno već primili naše poslednje direktive o sindikatima ... U svakom slučaju napišite nam odmah svoje mišljenje o tome pitanju i ovaj naš stav dostavite svima organizacijama i otpočnite intenzivan rad u postojećim sindikatima. Pošaljite nam odmah i zasebnu rezoluciju Konferencije o sindikalnom pitanju.«¹⁴⁹

Da je Oblasna konferencija KPJ za Bosnu i Hercegovinu samo izražavala raspoloženje bosanskih komunista prema novoj sindikalnoj liniji, vidi se iz izveštaja Okružnog Mjesnog komiteta KPJ za Tuzlu koji je poslan CK KPJ prije oblasne konferencije, a CK KPJ ga je primio 13. listopada 1932. godine. Donosimo izvod iz tog izveštaja: »Po toj liniji nismo niš-

¹⁴⁴ ARPb, KI, 1932/107. IHRPH, KI, 700 (694–696)

¹⁴⁵ ARPb, KI, 1932/130. IHRPH, KI, 700 (701–703)

¹⁴⁶ Pseudonim: Gregor Mitrović

¹⁴⁷ Pseudonim: Sommer

¹⁴⁸ ARPb, KI, 1932/147. IHRPH, ZB, MF, KI, 696 (504–507)

¹⁴⁹ ARPb, KI, 1932/161. IHRPH, KI, 700 (750)

ta učinili. Diskutovali smo o mogućnostima rada i načinu rada u socijalfašističkim sindikatima, ali konkretno do sada nismo ništa učinili. Imamo naše drugove u savezu drvodelaca i to jednog, jednog u savezu građevinara, a jedan vodi podružnicu grafičkih radnika.

Radnici nemaju poverenja prema organizaciji URSS-a, što se vidi i iz veoma malog broja organizovanih radnika u tim sindikatima: drvodelaca ima organizovanih pet—šest, građevinara 25, rudara prema njihovim izveštajima 12.

Počecemo sa organizovanjem sindikalne opozicije, gde je moguće u URS-ovim sindikatima, a naročito veliku pažnju posvetiti stvaranju grupa revolucionarnih sindikata, kako bismo obuhvatili radnike i povukli u borbu one koji su razočarani i nemaju poverenja u URSS.¹⁵⁰

I nakon tri meseca morao je CK KPJ uz cirkularna pisma koristiti i *Proleter* u suzbijanju stavova da je »rad u sindikalnim organizacijama i razvijanje svakodnevnih ekonomskih borbe radničke klase ... jedna od najvažnijih političkih zadataka svakoga komunista i partije u cjelini. U tim borbama mi možemo i moramo skovati čvrste revolucionarne borbe i organizacije, koje će moći predvoditi radničku klasu u odlučujućim revolucionarnim bitkama.« U članku: »Komunisti u sindikate, CK se razračunava sa zagrebačkim komunistima koji su i prije datih direktiva ušli u URSS te bosanskim komunistima koji su i poslije direktiva to odbili. U članku se govori da postoji u organizacijama KPJ zbrka o pitanju rada u sindikatima, koja traje još od rasturanja i zabrane Nezavisnih sindikata. Tvrdi se da »drugovi iz Zagreba pogrešno smatraju, da se nikakav nelegalni rad u sindikatima ne može vršiti izvan ni unutar reformističkih organizacija, te da je direktiva CK o tome radu »neostvariva.« Nasuprot tome organ Tuzlanskog okružnog komiteta KPJ *Fabrike i njive* u svom 3. broju ide u drugu krajnost i piše: »Ne stupajte u URS-ove socijal-fašističke sindikate! Oni smrde na trulež i policijsku rabotu! Od njih ćete imati štetu! ... Članovi Kompartije i revolucionarnih sindikata moraju da razbijaju socijal-fašističke sindikalne organizacije i propagiraju među njima se nalazećim radnicima prelaz u Crvene sindikate! Svaki zdrav i pošten radnik slijedit će njihov primjer.«

»Ovaj se »levi« stav u suštini i po svome konačnom rezultatu«, nastavlja *Proleter*, »ničim ne razlikuje od oportunističkog stava komunista u Zagrebu. Dok ovi poslednji otvoreno likvidatorski odriču mogućnost stvaranja Revolucionarne sindikalne opozicije i nelegalnih sindikalnih grupa po poduzećima, list »Fabrika i njiva« odbija iskorištavanje legalnih mogućnosti rada, pokretanje radnika u borbu za njihove svakodnevne interese i potrebe, stvaranje RSO, unutar reformističkih sindikata. I jedan i drugi stav vodi i osuđuje partijsku organizaciju na to da postane nelegalna propagandistička sekta, odvojena od rad-

ničke klase i njene borbe. U uslovima nelegalnog rada i krvavog terora diktature moraju se iskoristiti sve ma i najmanje mogućnosti legalnog okupljanja radnika i njihovih pokretanja u borbu ... Rad u reformističkim sindikatima je danas najvažniji, ali i najteži od svih mogućnosti.«

»Iz osnova je nepravilno«, nastavlja *Proleter*, »i suprotno svim direktivama partije kad se pozivaju komunisti i pristaše revolucionarne sindikalne opozicije da razbijaju i izlaze iz reformističkih sindikata. Nikada naša partija nije primala takvu liniju niti takva rešenja ... Ovakva linija mogla bi biti na ruku samo socijalfašističkim razbijacima, a da i ne govorimo 'kakav uspeh' može imati propaganda onoga koji reformističkim radnicima veli: 'Ja dolazim da razbijem vaše organizacije'. Ne razbijati nego osvajati, pokretati u borbu i privlačiti na stranu RSO sve radnike i čitave mjesne organizacije reformista, to jeste i mora biti osnovna linija rada u tim organizacijama.«¹⁵¹

Budući da je CK KPJ primio od Oblasnog komiteta KPJ za Bosnu i Hercegovinu materijale s Mjesne partijske konferencije Sarajeva (travanj 1932) i Pokrajinske konferencije KPJ za Bosnu i Hercegovinu (listopad 1932), bilten *Komunisti* i primjerke štampanih i rasturanih letaka, ukazao je Oblasnom komitetu u Sarajevu na političke nedostatke u njihovom radu i dao mu zadatke. Glavni nedostatak odnosio se na ostvarivanje linije o sindikalnom pitanju.

»Linija sviju vaših odluka po sindikalnom pitanju« — kaže se u pismu — »nepravilna je. Vi kao centralnu zadaću postavljate osnivanje nelegalnih sindikata. To je bila ranija linija partije koja je odlukom *Kominterne* i *CK u junu 1932. promenjena*. Vidi o tome članke po sind. pitanju, u 26. i u 29. br. »*Proleter*« i sindikalnu direktivu CK koja vam je poslata i koja je osim toga štampana zajedno sa drugim direktivama CK. Celi naš sindikalni rad mora biti posvećen, podređen glavnoj zadaći: pripremi, organizovanju i rukovodstvu radničkih borbi oko njihovih svakodnevnih zahteva. Za razliku od ranije linije, težište našeg celokupnog sindikalnog rada, treba da bude rad u postojećim sindikalnim organizacijama (reformističkim, a takođe i u nacionalnim gde oni okupljaju izvesne slojeve radnika). Unutar tih sindikata treba voditi svakodnevni rad, raskrinkavati reformističke i fašističke vođe, na toj osnovi stvarati grupe sindikalne opozicije po preduzećima i po podružnicama, boriti se za svaku izbornu poziciju u sindikatima i drugim radničkim institucijama, svađe istupati tako, da radnici vide razliku između reformističkih vođa i revolucionarnih radnika i kako rekossmo: celi taj rad potčiniti pripremi, organizovanju i razvijanju svakodnevnih radničkih borbi. Tamo gde reformističkih sindikata nema (npr. u Mostaru, u Banjoj-Luci i u jednom nizu manjih industrijskih mesta) mi treba da uzmemo inicijativu stvaranja sindikalnih organizacija u svoje ruke. Sindikate treba osnivati pod bilo

¹⁵⁰ ARP, KI, 1932/145. IHRPH, KI, 700 (803-808)

¹⁵¹ *Proleter*, 1929-1942, str. 176-177.

ma kojom neutralnom firmom i ako nema druge mogućnosti onda i pod reformističkom firmom. Najbolje je te sindikate stvarati u vezi sa štrajkovima, u toku i u procesu pripreme i razvijanja borbi. U odborima tih novo stvorenih sindikata treba razumeti se osigurati rukovodstvo revolucionarnim radnicima i te organizacije iskoristiti prvo, za pripremu i organizovanje radničkih borbi u celim oblastima i granama, drugo, za borbu protiv reformističkih vođa i treće na toj osnovi – za izgradnju i učvršćivanje revolucionarne sindikalne opozicije.

Nepravilno je nepoverenje radnika prema reformističkim i fašističkim vođama predstavljati kao nepoverenje radnika prema sindikalnim organizacijama uopšte. Isto je tako nepravilno potcenjivati uticaj socijalfašista na mase. Tačno je da je taj njihov uticaj minimalan, ali im je i pored toga u većini slučajeva dosada uspevalo da koče i lome rad, borbe i štrajkove. Svako potcenjivanje njihovog uticaja vodi neizbežno k slabljenju naše borbe protiv njih – što je očigledno krupna politička pogreška. Vidite o tome odluku CK o zadacima partije u vezi sa rešenjima XII plenuma Kominterne koja je štampana u 29. br. »Proleter«.

U nacionalni savez železničara vi treba obavezno da šaljete nekoliko naših sigurnih ljudi koji će u njemu otpočeti organizovanje iznutra opozicije oko pitanja zaštite svakodnevnih interesa i zahteva železničara.¹⁵²

Oblasni komitet KPJ za Sloveniju pozdravio je odluke novog CK KPJ pa javljaju da su pristupili ispunjenju direktive o stvaranju komunističkih frakcija u sindikatima. Pored toga pri svakom partijskom komitetu određen je referent za rad u sindikatima.¹⁵³ U Trbovlju su frakcije bile vrlo razvijene. Održana je Mjesna i Okružna konferencija. Organizirana je konferencija članova KP iz redova staklara iz Slovenije i Hrvatske, gdje se izradila linija za frakcijsko djelovanje u sindikatu staklara.¹⁵⁴

Koncentracijom osnovnih snaga partije na rad u reformističkim sindikatima ne prekida se orijentacija za obnovu revolucionarnih Nezavisnih sindikata

Iz drugog izvještaja CK KPJ Komunističkoj internacionali o radu u sindikatima 9. rujna 1932. kaže se da je CK o pitanju linije i rada u sindikatima raspravljao nekoliko puta. Izrađene su i odgovarajuće direktive koje smo u prethodnom tekstu citirali. CK iznosi da je, prije nego što su objavljene, o njima raspravljano i s predstavnicima Crvene sindikalne internacionalne koja je pokušala da ospori nekoliko osnovnih točaka direktive. Oni komunisti u Srbiji su to bili protiv ulaska u reformističke sindikate i Miloš Marković

(Ungar) koji je u CK KPJ vodio sindikalni rad, pružili su podršku CSI. Sporna je bila parola: »Komunisti stupajte u sindikate!« Zatim uspoređivanje situacije u Jugoslaviji s onom u Njemačkoj te rasprava postoje li u Jugoslaviji, pored reformističkih sindikata, još neke legalne mogućnosti sindikalnog rada. Zamjenu parole »Komunisti stupajte u sindikate!« parolom »Radnici u sindikate!« CK KPJ nije dozvolio. »Mi jesmo – kaže CK u svom izvještaju – »za stupanje radnika u reformističke sindikate, ali za organizovano stupanje pod našim rukovodstvom, za stupanje u cilju širenja ekonomske borbe i jačanja borbe protiv reformističkih vođa i protiv reformizma.« Dalje se u izvještaju kaže:

»Po pitanju širenja štrajkaške borbe diskusija je vodena o tome da li postoje u zemlji, u sadašnjoj situaciji, pored sindikata i druge legalne ili polulegalne mogućnosti širenja štrajkaške borbe na široj osnovi ili takvih mogućnosti nema. Mi smo osporavali njihovo postojanje, jer su nas tri godine diktature uverile u njihovo nepostojanje. To je, ipak, jedno od pitanja u kome se linija ranije sindikalne aktivnosti razlikuje od današnje linije u toj oblasti. Do sada, partija je govorila: organizujte ilegalne sindikate, stvarajte razne legalne organizacije i koristite legalne mogućnosti za maskiranje priprema organizovanja ekonomske borbe. U praksi nisu uradili ni jedno ni drugo. Kod nas nije bilo mogućnosti da se stvore bilo kakve druge legalne organizacije. Jedinke legalne radničke organizacije u celoj zemlji su ipak sindikati, koji se nalaze pod reformističkim rukovodstvom. Samo oni imaju neki značaj za širenje borbe. Većina drugih još postojećih legalnih organizacija podčinjena je sindikatima ili na ovaj ili onaj način povezana sa njima. Zbog toga mi i govorimo (i u tome je srž sindikalne linije), da se težište našeg sindikalnog rada mora nalaziti u reformističkim sindikatima, izražavajući se kroz pripremu i širenje ekonomske borbe (pri tome treba koristiti sindikalne organizacije) i kroz pojačanu borbu protiv reformističkih vođa unutar sindikata. Drugovi iz sindikalne internacionalne su, zajedno sa drugom Ungarom, osporavali ispravnost tvrdnje da u sadašnje vrijeme reformistički sindikati predstavljaju jedinu realnu i djelotvornu mogućnost legalnog maskiranja našeg rada na širenju borbe radničke klase i govorili o stvaranju različitih klubova, zemaljskih kasa, i tsl. Mi konačno nismo protiv pokušaja stvaranja takvih organizacija, ali smo se plašili i dalje se plašimo da bi takvo postavljanje pitanja sada, kada vršimo izvjestan preokret u oblasti sindikalnog rada, oslabilo koncentraciju najboljih snaga, na rad u reformističkim sindikatima i po poduzećima. Na kraju, odabrali smo takvu formulu u kojoj rad u reformističkim sindikatima dobija centralno mesto, ali se istovremeno ne isključuje korišćenje drugih legalnih mogućnosti.«¹⁵⁵

Politički sekretarijat Izvršnog komiteta Komunističke internacionalne u svom odgovoru Centralnom

¹⁵² ARP, KI, 1932/181. IHRPH, ZB, MF, KI, 696 (535-538)

¹⁵³ ARP, KI, 1932/168. IHRPH, KI, 700 (817)

¹⁵⁴ ARP, KI, 1932/163. IHRPH, KI, 700 (836-837)

¹⁵⁵ ARP, KI, 1932/154. IHRPH, KI, 700 (599-603)

komitetu KPJ od 9. prosinca 1932. ruši najvažnije točke linije CK KPJ o radu komunista u reformističkim sindikatima. U početku pisma odobrava se »intencija na tome da se postigne odlučujući prelom u radu članova partije i naših pristalica u reformističkim sindikatima u cilju pridobijanja radnih masa koje još podržavaju reformističke sindikate i u cilju maksimalnog korišćenja reformističkih sindikata kao paravana za širenje masovnog revolucionarnog rada u legalnom ili polulegalnom vidu.

Ubuduće pri konkretnoj razradi direktiva za rad u reformističkim sindikatima, neophodno je razjasniti da smo mi za organizovano stupanje komunista i simpatizera – revolucionarnih radnika u reformističke sindikate s ciljem da se u ovima stvori organizovana masovna revolucionarna sindikalna opozicija sa snažnim komunističkim jezgrom. Pri tome je potrebno svaki put brižljivo uzimati u obzir konkretnu situaciju, na pr. u Sloveniji, Hrvatskoj i Vojvodini glavni deo članova partije i naših pristalica već je ušao u reformističke sindikate, no do sada ne vrše u njima nikakav revolucionarni rad. Za te tri provincije težište je ne u prevazilaženju nedostatka volje za ulazak u reformističke sindikate, već u prevazilaženju odsustva volje ili neumešnosti kod komunista članova reformističkih sindikata da se organizuju u frakcije i stvore masovnu revolucionarnu sindikalnu opoziciju. ... »Neophodno je također – kaže se u pismu – »ukazati da revolucionarna sindikalna opozicija unutar reformističkih sindikata može postati i istinski masovna organizacija samo ako je budemo stvarali (po pravilu), kao legalnu ili polulegalnu organizaciju. ... Poslije vaših članaka i direktiva ime revolucionarne sindikalne opozicije je javno kompromitovano, jer smo mi pisali o opoziciji ne kao o organizaciji revolucionarnih radnika nezadovoljnih politikom reformističkih vođa, u kojoj rade i koju potpomažu komunisti, već kao o komunističkoj organizaciji, koja radi pod našim ilegalnim rukovodstvom i koja je deo naše ilegalne organizacije. ... Korišćenje reformističkih sindikata kao legalnih zaklona ne znači da ne treba da koristimo i druge legalne i bez pretihodne dozvole postojeće oblike masovnog rada. ...

Osnovni zadatak u našem sindikalnom radu je organizacija ekonomskih borbi radničke klase putem ostvarivanja kursa ka nezavisnom rukovođenju ekonomskom borbom. Stožer naše sindikalne taktike kroz čitav treći period i naročito na njenoj sadašnjoj etapi kraja kapitalističke stabilizacije sastoji se upravo u kursu na samostalno rukovođenje ekonomskom borbom kroz masovne nepartijske organizacije i organe (samostalni sindikati, RSO, štrajkaški komiteti, zavodski komiteti i sl.). Upravo ostvarenju toga zadatka podređujemo čitav naš sindikalni rad.

O tome je neophodno otvoreno se izjasniti, tome treba dati centralno mesto u svim direktivama, članicama koji se tiču organizacije ekonomske borbe i sindikalnog rada. U vašoj direktivi vi o tome gotovo uopšte ne pišete. Stoga je neophodno takođe ispraviti vašu formulaciju da tobože samo reformistički sin-

dikati imaju nekakav značaj za širenje ekonomske borbe. ... Prvo, to je neistinito. Vaši vlastiti izveštaji govore o tome da je većina krupnih štrajkova prolazila mimo i protiv reformističkih sindikata i da je do sada osnovna masa štrajkaša sindikalno neorganizovana. Ako postoji dobar rad kom. čelije i sindikalnih grupa po preduzećima, moguće je i nužno pripremati i širiti ekonomsku borbu i pri pomoći niza drugih legalnih i ilegalnih uporišta po tvornicama organizujući i šireći u procesu borbe kako sindikalnu opoziciju tako i druge naše legalne i polulegalne organizacije. Drugo, takvom formulacijom mogli bi se poslužiti postojeći oportunistički elementi (npr. – u Zagrebu, i t. d.) za odbijanje svakog pokušaja organizovanja borbe izvan reformističkih organizacija i protiv njihovih vođa, za potpunu potčinjenost sindikalnom ustavu i ostajanje u reformističkim sindikatima po svaku cenu.

Niz vaših formulacija u kojima izlažete neophodnost koncentracije osnovnih snaga partije na rad unutar reformističkih sindikata i stvaranja revolucionarne sindikalne opozicije, posebno u »Direktivi« formulisane su nemarno i navode na pomisao da vi suprotstavljate rad u reformističkim sindikatima radu po preduzećima i ustvari držite kurs ka likvidaciji postojećih ilegalnih revolucionarnih sindikata i njihovih fabričkih sindikalnih grupa, što bi bilo posebno neistinito.

Neophodno je precizirati, tu formulaciju ubuduće, tako da bude potpuno jasno da mi ne vršimo reviziju celokupne naše linije u sindikalnom radu, jer se partija nikada nije izjašnjavala protiv rada u reformističkim sindikatima, suprotstavljajući taj rad radu po preduzećima i stvaranju ilegalnih sindikata, kako su to pokušali da predstave izvesni drugovi pseudoradikalnih skretanja. Reč je o izmeni naše taktike u sindikalnom radu u tom smislu što predlažemo za određenije vreme da se u centar sindikalnog rada partije postave zadaci rada u reformističkim sindikatima.

Stoga je sada tako važno ojačati rad u reformističkim sindikatima ujedinjujući taj rad sa radom na daljem jačanju crvenih ilegalnih sindikata i imajući kao opšti pravac pripremu baze za masovni revolucionarni sindikalni pokret koji bi se oslanjao na revolucionarne sindikate i na snažne frakcije u reformističkim sindikatima. Najvažnija organizaciona pretpostavka tog pripremanja osnove za masovni revolucionarni sindikalni pokret je rad pri preduzećima. Zbog toga je radu u preduzećima nužno posvetiti najveću pažnju, ali povezujući ga sa radom u reformističkim sindikatima i drugim oblicima našeg sindikalnog rada.

Posvećujući u sadašnjoj etapi osnovnu pažnju radu u reformističkim sindikatima smatramo za neophodno da podvučemo da, proizlazeći iz tradicije radničke klase u Jugoslaviji i realnog organizacionog i političkog uticaja reformističkih sindikata, mi nikada nismo prekidali i ne prekidamo orijentaciju na borbu za oživljavanje masovnog revolucionarnog

sindikalnog pokreta i uspostavljanja nezavisnih sindikata tokom borbe. Jedna od glavnih parola pri svakom pokretu i štrajku treba da bude: Za slobodu nezavisnih sindikata i njihove štampe s tim da se čim se ukaže mogućnost ta parola ostvari bez prethodne dozvole, oslanjajući se na podršku masa. Ukoliko sadašnji uslovi u Jugoslaviji traže u najskorije vreme maksimalnu koncentraciju snaga na rad unutar reformističkih sindikata i njihovo korištenje kao najvažniju od mogućnosti legalnog masovnog rada, iz toga ne treba zaključiti da je za revolucionarnog radnika uopšte svejedno, gde je i kako je on sindikalno organizovan, samo ako bi on tamo obavljao revolucionarnu delatnost. Ako je netačno da je svaki radnik, organizovan u reformističke sindikate, bio i ostao razborit reformist, ostaje neopozivo tačno da je budući da postoje legalne revolucionarne i reformističke sindikalne organizacije, svaki revolucionarni radnik dužan po pravilu da stupa u revolucionarni sindikat.¹⁵⁶

Kurs KPJ u sindikatima jest organiziranje ekonomskih borbi radnika pod samostalnim rukovođenjem komunista

Borba za rukovođenje ulogu radničke klase u nacionalnom i seljačkom pokretu nije se mogla ostvariti bez razvijene borbe samih radnika u tvornicama i gradovima. Ona do 1932. nije bila razvijena u dovoljnom opsegu. Zbog toga CK KPJ govori o simptomima zaostajanja borbe radničke klase za borbom seljaštva i ugnjetenih naroda. Za štrajkove koji su se vodili u 1932. reklo se da u većini izbijaju spontano, da su uvjeti za razvijanje štrajkaških borbi u velikoj mjeri vrlo povoljni, da je u svega nekoliko slučajeva štrajk vođen u poduzeću gdje postoji partijska ćelija i organiziran komunistički rad. U većini štrajkova sudjelovali su komunisti, ali nisu bili dovoljno politički i organizaciono povezani s Partijom. U svega nekoliko poduzeća bili su osnovani pod rukovodstvom komunista izabrani štrajkaški odbori. Karakteristično je da su upravo ovi štrajkovi završeni uspješno. Najveći broj štrajkova vođen je radi snižavanja nadnica i otpuštanja radnika. Za nedostatak štrajkaške politike navodilo se da štrajk osim sukoba s policijom i žandarima nije bio razvijen u izrazito politički pokret protiv »monarho-fašističke diktature«, niti je bio iskorišćen protiv reformizma i njegovih vođa.¹⁵⁷

Diktatura je pokušala stvoriti masovne fašističke sindikate po uzoru na talijanske fašiste. Ipak, nisu uspjeli okupiti veći broj radnika. Njihov utjecaj djeluje u pravcu razbijanja borbe radničke klase. Pored njih postoji nekoliko nacionalnih sindikata kao što su Savez jugoslavenskih željezničara i klerikalnih snaga kao što je Jugoslavenska delavska zveza. Uz njih su

djelovale i razne esnafske grupacije koje su se ograničavale isključivo na interese i zahtjeve svojih članova ili su se vezale za pojedine buržoaske partije. Radnici u tim sindikatima mogli su imati određenu ulogu u razvitku borbe radničke klase samo pod uvjetom da se u njima stvori revolucionarna rukovodeća jezgra. U njima njihove vođe šire reakcionarne iluzije i ideologiju koje odvraćaju radnike od klase borbe. Male nelegalne grupe revolucionarnih sindikata činile su herojske napore da organiziraju otpor radnika, rukovode pojedinim štrajkovima, ali pod udarcima bijesnog terora i reakcije nisu se uspijevale povezati, organizirati i rukovoditi borbom radnika.

Sredinom 1931. godine vođe reformističkih sindikata pod utjecajem općeg revolucionarnog poleta u Jugoslaviji, razvile su veću aktivnost upotrebljavajući lijeve fraze. U nekim sindikalnim organizacijama skupio se znatan broj komunista, pristalica revolucionarne klase borbe. Oni su međusobno nepovezani, bez čvrstog revolucionarnog rukovodstva. Tarifne i štrajkaške akcije koje oni povedu, reformisti kanaliziraju u korito peticija, rezolucija, anketa, dugih tarifnih pregovora s poslodavcima. Bez obzira na okrutni teror koji se provodio protiv ministara i banova, Komunističke partije i revolucionarnih sindikata, u zemlji je vođeno niz tarifnih pokreta i štrajkova. Za većinu nema dokumenata, jer su odmah ugušeni.

Komunisti, članovi Nezavisnih sindikata bili su u 1929. organizatori slijedećih štrajkova: u Beogradu je 1. siječnja bilo u štrajku 65 tipografa; u Subotici 2. siječnja štrajkalo je 130 metalnih radnika; u Zagrebu je 2. veljače sudjelovalo u štrajku 2000 radnika željezničke radionice, a 4. ožujka 700 tekstilnih radnika; u Splitu je 5. travnja otpočeo štrajk 300 građevinskih radnika, koji je trajao 12 dana; u Sarajevu je 6. svibnja štrajkalo 1500 željezničkih radnika; u Trbovlju je 800 rudarskih radnika štrajkalo 13. listopada, s uspjehom, zbog solidarnosti protiv otpuštanja radnika.

Pored tih štrajkova izbila su dva spontana štrajka: 7. srpnja štrajkaju 250 tekstilnih radnika u Kranju i 10. kolovoza 1000 rudara u rudniku Rtanj. URSS-ovi sindikati vodili su 8. kolovoza štrajk keramičarskih radnika u Verniku i 11. kolovoza u Mariboru, u Beogradu 9. kolovoza 100 vozača i 12. listopada 150 trgovačkih pomoćnika firme Meini u cijeloj zemlji.¹⁵⁸

U časopisu *Klasna borba* daju se slijedeće pojednosti o tim štrajkovima:

»Štrajk u sarajevskoj željezničkoj radionici, u kojoj su plate manje nego u svim ostalim želez. radionicama, bio je pripreman od članova naše partije. Izabrani štrajkaški odbor, izradio je i podneo direkciji radničke zahteve, tražeći da direkcija da odgovor do 12 sati pre podne. Direkcija je odgovorila opkoljavanjem radionice žandarmertijom i hapšenjem nekih radnika. Posle takve provokacije radnici napuštaju rad i silom se probijaju kroz redove žandarmerte. Uveče je neko zapalio radionice i one su izgorjele do

¹⁵⁶ ARPB, KI, 1932/171. b. IHRPH, KI, 671 (83–86)

¹⁵⁷ *Klasna borba*, 18/1932, članak: »Borba za rukovođenje ulogu radničke klase«

¹⁵⁸ *Klasna borba*, 19–20/1933, članak: »Sindikat na današnji čta-pi borbe«

temelja. U sukobu sa žandarmerijom i posle toga ubijena su četiri komunisti, masa radnika pohapšena i prebijana u zatvorima.

U krvi je ugušen štrajk građevinara u Splitu žandarmerijom.

Štrajk rudara u Rtnju izbio je kao protest, posle katastrofe u rudniku, pri kojoj je poginulo 11 radnika, a više njih teže i lakše ranjeno. Razjareni radnici su hteli linčovati činovnike i demolirati administraciju. Ni policija ih nije mogla umiriti, već je bila prinuđena da potraži pomoć socijal-fašista i tek posle intervencije Belića, sekretara URSS-a, oni su se umirili verujući njegovom demagoškom obećanju, da će krivci za katastrofu biti kažnjeni.¹⁵⁹

Prema analizi navedenih štrajkova šest ih je trajalo pola dana, neki su bili vrlo oštri. Četiri štrajka vodila su se zbog sniženja plaće, tri radi povišice, jedan radi nezagrijavanja radnih prostorija, dva iz solidarnosti, jedan protestni. Svi, osim jednog, završeni su pobjedom radnika. Svi su ekonomskog karaktera. Istodobno su i politički jer su vođeni uprkos zakonskoj zabrani.

Stav CK KPJ i rukovodstva ilegalnih Nezavisnih sindikata prema štrajkovima polazio je od zaključka strasbourske konferencije Profinterne održane početkom 1929. godine za zemlje fašizma i bijelog terora. U njima je velik broj štrajkova dolazio spontano, jer komunisti nisu utjecali na početak štrajka, na zahtjeve i tok štrajka i na njegov svršetak. Konferencija je naglasila za te zemlje da je osobito važan rad neposredno u poduzeću, odakle je u njihovim uvjetima jedino moguće vršiti ekonomske i političke istupe. Od članova KPJ i ilegalnih sindikata tražilo se da svim tim borbama moraju rukovoditi, i sistematski ih pripremati. Prilikom postavljanja ekonomskih i političkih zahtjeva potrebno je mobilizirati što veći broj radnika, zahtjeve postavljati po odjeljenjima, a njihovo podnošenje putem mnogobrojnih delegacija. Budući da kod svake akcije treba računati na zatvaranja i progone, tražilo se da u delegacije ne ulazi čitav partijski i funkcionijski kadar ilegalnih sindikata.

¹⁵⁹ Ibid., broj 17/1933, (Naslovna strana Vinarstvo) članak: »Štrajkovi u Jugoslaviji za vrijeme diktature i naše zadace«

»Biranje delegata« – kaže se dalje u istom rješenju – »može se i treba se vršiti po svakom, makar i najmanje važnom pitanju, koje zaseca u interese radničke klase.«

U štrajkaške odbore treba birati najhrabrije i najizdržljivije ljude. Kod toga »odvojiti užu rukovodeću grupu, koja bi u slučaju hapšenja mogla produžiti vođenje štrajka«.

Uslijed toga što se za vrijeme štrajkova organizira teror protiv radnika, ne samo policije, nego i fašističkih organizacija, neophodno je u svrhu obrane štrajkaša organizirati odbore radničke samoodbrane – obrambene čete.

Treba »energično težiti da se za vrijeme svakog štrajka otvoreno vodi akcija« i da se po mogućnosti izađe iz ilegalnog položaja, za vrijeme vođenja takvih štrajkova. Od osobitog su značaja informacije i veze, radi čega je neophodno potreban ilegalni aparat«.

U 1932. godini od 30 štrajkova s 9800 štrajkaša bila su 24 obrambena s 8720 učesnika i 6 napadnih s 1080 štrajkaša. Osnovni uzroci tih štrajkova bili su neisplaćivanje i smanjivanje nadnica, otpuštanje radnika s posla. Razmjerno mali broj štrajkova i njihov pretežno obrambeni karakter pripisivao se prvo, udarcima i teroru diktature, kojim se prvenstveno razbijala akciona moć proletarijata; drugo, reformistički sindikalni vođe sprečavali su da tarifni pokreti prerastu u štrajkove, slamaajući one koji su uprkos tome izbili; treća slabost rada Revolucionarne sindikalne opozicije i nepravilna sindikalna politika i praksa centralnog partijskog rukovodstva prema radu komunista u reformističkim sindikatima. Reformisti su 1932. godine vodili 17 štrajkova (5040 štrajkaša), RSO tri štrajka (450), klerikalci 1 (50) i fašisti jedan (10 štrajkaša). Razmjerno je bio velik broj spontanih štrajkova – 8 s 4250 štrajkaša. Najviše spontanih štrajkova bilo je među rudarima u Srbiji – 5 s 3250 štrajkaša. Štrajk u rudniku Resavi prerastao je u krvavi sukob s policijom i bio brzo ugušen. Metalci su vodili dva štrajka (2225), staklari 4 (1750), šivači 2 (690), živežari 2 (200), tekstilci 3 (450), građevinari 3 (100), žumsko-pilanski radnici 3 spontana štrajka (1000) i 2 organizirana (145), te jedan štrajk kožaraca (40 štrajkaša).

REVOLUCIONARNA SINDIKALNA OPOZICIJA

Razrada programa RSO

Linija koju je usvojio XII plenum Izvršnog komiteta Komunističke internacionale temeljila se na referatima: Međunarodni položaj i zadaci sekcija Komunističke internacionale, Iskustvo ekonomskih štrajkova i borbe besposlenih (referati: Thälmann – KP Njemačke, Lenski – KP Poljske, Gotwald – KP Če-

hoslovačke). Zadaci komunista u borbi protiv imperijalističkog rata i ratne intervencije u vezi sa započetim ratom na Dalekom istoku, Socijalistička izgradnja u SSSR-u u vezi sa završenjem prvog petogodišnjeg plana i projektiranim osnovama drugog petogodišnjeg plana (petoljetke). Teze, rezolucija i odluke XII plenuma IK KI bile su štampane na hrvatskom ili srpskom i slovenskom jeziku u zasebnoj brošuri i

u časopisu *Klasna borba*. Zadaci KPJ u vezi s odlukama XII plenuma IK KI bile su razrađene u uputstvima CK KPJ – *Šta i kako da se radi*. CK KPJ je usvojio sve odluke XII plenuma i zadužio svoje organizacije da s njima upoznaju sve članove, pristalice i simpatizere KPJ. Na temelju rješenja XII plenuma CK KPJ donio je odluke o ocjeni situacije u svijetu i u zemlji, o demokraciji, diktaturi i fašizmu, o socijalnoj demokraciji i reformizmu, o glavnoj strateškoj zadaći, borbi protiv rata i opasnosti protiv sovjetske intervencije, o provođenju odluka Kominterne.

Stavovi CK KPJ o socijalnoj demokraciji i reformizmu koje smo skratili i prepričali, polazili su od tvrdnje da svjetska kriza i kraj stabilizacije kapitalizma počinje podsijecati korijene međunarodne socijaldemokracije, glavnog socijalnog oslonca buržoazije. Ona slabi njen utjecaj u radničkim masama jer »socijalizam je demokratsko, liberalno, a fašizam reakcionarno, konzervativno krilo u jednom te istom taboru buržoaske diktature«. Porast revolucionarnog pokreta uopće, komunističkog posebno, sili socijalnu demokraciju na maneuvre kojima želi zaustaviti pad svog utjecaja i spriječiti dalji razvitak masa prema komunizmu. Ti se manevari sastoje u tome što je socijalna demokracija poslije čitave decenije, počela sada naglašavati da je partija socijalizma, a prije je isticala da je partija socijalnih reformi. Napustile su koalicije s buržoaskim partijama i prešle u parlamentarnu opoziciju. Sad se predstavljaju kao pobornici jedinstva radničke klase, a i dalje toleriraju da policija izbacuje komuniste i revolucionarne radnike iz reformističkih organizacija. Demagoški operiraju parolama generalnog štrajka. Za razliku od socijaldemokratskih partija zapadnoevropskih zemalja, Socijalistička partija u Jugoslaviji nije bila masovna partija. Ipak, njeno se značenje i uloga ne smije potcjenjivati. Utjecaj socijalne demokracije u zemljama Jugoslavije razmjerno je jači nego u drugim balkanskim zemljama. Socijalna je demokracija u Jugoslaviji politički, organizaciono i fizički tijesno povezana s diktaturom. Preko komora i drugih institucija srasla je s državnim aparatom koji joj daje povlastice kakvih nema ni njezina lojalna građanska opozicija. Socijaldemokrati i reformisti su dosad na ovaj ili onaj način sprečavali ili gušili većinu štrajkova. Zato svako potcjenjivanje uloge socijaldemokracije i reformističkih vođa te zanemarivanje borbe protiv njih, predstavlja tešku političku grešku.

Udarci krize, slabljenje položaja diktature, jačanje utjecaja KP prisilili su i jugoslavenske socijaliste da otpočinu s nizom lijevih manevara kako bi radničke pokrete zaustavili i spriječili njihov razvitak u pravcu revolucionarne borbe. Najvažniji manevari su: akcija za pomoć nezaposlenima, zahtjev da se izvrše izbori za Radničke komore, održavanje zborova širom zemlje radi mobilizacije radnika protiv pada nadnica, isticanje parole 6-satnog radnog dana i 40-satne radne sedmice bez snižavanja nadnica, kampanja za ostvarenje jedinstva URS-a i ORS-a.

»Borba komunista protiv ovih pokušaja reformista da zaustave skretanje radnih masa ulijevo i opadanje svog uticaja treba da se razvija ovim pravcem: reformisti traže izbore u radničkim institucijama, koje su oni sami uzurpirali protiv volje radnika. Isto tako kao što monarhofašistička diktatura provodi »izbore« u parlamentu i u općini da bi pomoću njih prevratila radne mase, tako i socijaldemokrati traže izbore tih institucija da bi pri pomoći organa vlasti i policije svojoj diktaturi u komorama i uredima stvorili neko legalno »demokratsko«, opravdanje.« Cilj akcije za pomoć nezaposlenima jest da se tereti oko pomoći i izdržavanja prebace na leđa zaposlenih radnika njihovim oporezivanjem. Pokušajem da se ta borba kanalizira u akciju za skupljanje milodara želi se borbeni pokret nezaposlenih pretvoriti u ponizni pokret za podnošenje molbi i peticija općinama i banovinama. Svrha održavanja zborova protiv snižavanja nadnica jest sakrivanje rada reformista na sprečavanju i lomljenju štrajkova. Zahtjev za 6-satno radno vrijeme jest demagoški pokušaj da se izbjegne borba u svakom pojedinom poduzeću koja su produžila radno vrijeme nakon masovnog otpuštanja radnika. Tako se nezadovoljstvo radnika koje je upereno protiv kapitalističke racionalizacije i visoke intenzivnosti rada skreće u mirni pokret za smanjivanje radnog vremena u nacionalnim i međunarodnim razmjerima. Reformisti tješe radnika međunarodnim konvencijama. Rješavanje toga pitanja odlažu i sprečavaju razvijanje neposrednih borbi radnika pojedinih poduzeća. Svečano proklamiranje jedinstva reformističkih sindikata (URSS-a i ORS-a) izraz je težnje, da se ostvarenju borbenog jedinstva radničke klase u poduzećima i u akcijama, suprotstavi jedinstvo reformističkih vođa.

Zato se CK KPJ založio da prema direktivama Kominterne način i metode borbe komunista i revolucionarnih radnika protiv socijalfashišta i reformista treba izmijeniti. Nije dovoljno uopćeno govoriti, da su oni izdajnici i saveznici diktature, potrebno je ulaziti i raditi u reformističkim sindikatima, obavljati u njima svakodnevni rad pa i onaj najsitniji, zadobiti žilavim radom povjerenje članova reformističkih sindikata i unutar njih organizirati grupe crvene sindikalne opozicije. Boriti se za svaku izbornu poziciju u sindikatima, radničkim ustanovama, radničkim kulturnim i sportskim organizacijama. Svagdje istupati s kandidatima KP. Birati članove i simpatizere KPJ u sve odstore, uprave i komisije. U tim tijelima treba se vršiti revolucionarni rad i iskorištavati ih za pripremanje i razvijanje radničkih borbi. Komunisti treba da prave razliku između reformističkih vođa i njihovih članova. Članove reformističkih sindikata i dio njih sindikalnih funkcionera potrebno je suprotstaviti reformističkim vođama i predobiti na stranu revolucionarne borbe.

Potrebno je sudjelovati u svim reformističkim akcijama, na zborovima, izborima Radničkih komora i drugih ustanova, u akciji protiv snižavanja nadnica, za 6-satno radno vrijeme itd. Treba istupati na njima

sa konkretnim prijedlozima što odgovaraju raspoloženju radnika i koji su u stanju pretvoriti te akcije u borbene. Primjermi svakodnevnim radom među radnicima u sindikalnim podružnicama i poduzećima treba te akcije povezati sa svakodnevnim borbom u poduzećima, dati im revolucionarni, borbeni sadržaj. Te akcije treba, povezujući partiju sa masama, usmjeriti na raskrinkavanje reformističkih vođa na osnovi konkretnih i masama poznatih i razumljivih primjera. Iz sredstava za sprečavanje radničkih borbi treba ih pretvoriti u polazne točke za organiziranje radničkih borbi oko neposrednih zahtjeva.

Uporno i neumorno, bez vikačkih fraza i bez ne dokazanih tvrdnji, treba razjašnjavati korak za korakom, primjer za primjerom u čemu, kada i gdje se izvršilo izdajstvo radničkih interesa ili koje reformističke vođe to rade. U praktičnom radu treba pokazati masi radnika razliku između komuniste - revolucionara i reformističkog birokrata.

Galami reformističkih vođa i birokrata oko ujedinjenja URSS-a i ORS-a suprotstaviti uporan rad na stvaranju borbenog jedinstva radnika u poduzećima i ulicama na osnovi primjene taktike jedinstvenog fronta i organiziranja borbi za neposredne zahtjeve. Komunisti treba da postanu nosioci i najdosljedniji pobornici ideje jedinstva radničke klase na platformi borbe protiv poslodavaca, terora, diktature i njenih saveznika - reformističkih vođa. U tom cilju treba što više primjenjivati taktiku jedinstvenog fronta odozdo, raditi na ostvarenju jedinstva u akciji između organiziranih i neorganiziranih, između zaposlenih i nezaposlenih radnika.

Organizaciju borbe nezaposlenih radnika, treba postaviti tako da se akcije vode pod parolama pomoći gladnoj djeci nezaposlenih, a za neposrednu pomoć u odijelu, kruhu i gorivu, neplaćanju stanarine za vrijeme besposlice, za prenošenje svih rashoda, oko pomoći nezaposlenima na državu i poslodavce. U tome cilju organizirati odbore nezaposlenih, ulaziti u sve postojeće komisije i odbore, tamo isticati naše zahtjeve, voditi rad u javnim kuhinjama, prenoćištima, itd.

Općim zahtjevima reformističkih vođa suprotstaviti neposredne zahtjeve za pojedina poduzeća. Stavljati te zahtjeve zajedno s radnicima. Razviti oko tih zahtjeva žilavi rad među radnicima. Tim zahtjevima i načinu njihovog ostvarivanja posvećivati širu usmenu i pismenu agitaciju i oko njih i na osnovi njih pripremati i organizirati štrajkove i borbe.

Ući i raditi u svim organizacijama gdje se nalaze radnici, u reformističke sindikate, u clerikalne i nacionalne (gdje oni imaju veći dio radničke klase) u sva radnička, prosvjetna, kulturna, sportska društva i udruženja i svagdje u njima stvarati komunističke frakcije i grupe revolucionarne opozicije. Krajnje je vrijeme da se komunisti-pojedinci u tim organizacijama ujedinje u frakcije i svoj rad potčinje provođenju linije i direktiva Partije i Kominterne.

KP Jugoslavije otpočela se, kaže se u dijelu najvažnijih zadataka Partije, od početka 1932. oporavljati od

udaraca koji su njenom radu i organizacijama bili naneseni razbješnjenim terorom »monarho-fašističke diktature«. Najniža točka u razviku Partije prebrođena je i ona se nalazi politički i organizaciono u porastu i poletu. Nosioci grupaske i frakcijske borbe odstranjeni su s odgovornih i rukovodećih položaja, a neki i isključeni iz partijskih redova. Stvoreni su uvjeti za ozdravljenje unutrašnjih partijskih prilika.

»Glavna strateška zadaća partije jeste osvajanje većine radničke klase i osiguranje njenog rukovodstva u revolucionarnoj borbi radnika, seljaka i ugnjetenih naroda, protiv nacionalnog i socijalnog ugnjetavanja, za svrgnuće monarho-fašističke diktature putem oružane borbe masa, za ostvarenje principa, samoodređenja ugnjetenih naroda sa pravom na otcjepljenje i za uspostavljanje radničko-seljačke vlasti.

U okviru ovih zadaća partija mora da organizuje borbu masa protiv opasnosti imperijalističkog rata, protiv pripreme kapitalističke intervencije protiv SSSR, da stalno među masama raskrinkava izdajničku politiku i praksu reformista, nacionalno sporazumaških vođa, sitnoburžoaske i građanske opozicije, da organizuje, priprema i sprovedi sve borbe za svakodnevne ekonomske i političke interese izrabljivanih i ugnjetenih masa. U takve svakodnevne zahteve spada i borba za slobodu organizovanja, za slobodu štrajkova i štampe... borba za amnestije... sviju političkih osuđenika, za obustavu procesa protiv revolucionarnih boraca i borba protiv iznimnih zakona...

Najglavnija karika u lancu ovih krupnih zadaća, na postojećoj etapi klasne borbe jeste borba za svakodnevne ekonomske i političke interese širokih radnih masa protiv bede, koja sve više raste, protiv bespravila, nasilja i terora. (Iz političke rezolucije XII plenuma IK KI).

Borba za kruh, za veću nadnicu; borba protiv konkretnih oblika nacionalnog potlačivanja, protiv terora, žandara i egzektora, borba protiv ovrha i dugova, za neposrednu pomoć gladnim, postradalim i nezaposlenima - to je polazna točka i glavna karika u lancu partijskih zadataka u današnjoj situaciji.

»Monarho-fašistička diktatura« neće se moći srušiti apstraktnim pozivima na oružani ustanak. Svakodnevne borbe za djelomične ekonomske i političke neposredne zahtjeve masa - to je najvažnija forma i najsadržajniji način stvarne pripreme i Partije i potlačenih masa za oružani ustanak.

Svaki konflikt u poduzeću ili na selu pod uvjetima diktature pretvara se u samom početku u političku akciju uperenu protiv nje. Isprepletenost i povezanost ekonomske borbe s političkom borbom u uvjetima postojeće ekonomske krize usmjerava svaku borbu masa za pojedine njihove elementarne potrebe na borbu protiv temelja izrabljivačke i ugnjetачke vladavine. Svaki štrajk ili sukob u selu može se pretvoriti u politički pokret opće-nacionalnog značenja i postati povod za stupanje u neposrednu revolucionarnu borbu velikih masa radnika i seljaka. Upravo

radi toga je dužnost komunista, da pojedine djelomične borbe i štrajkove šire i prenose u druge tvornice i mjesta i u odgovarajućem momentu pretvore u politički štrajk masa. Treba javno popularizirati stav da do oružanog ustanka masa neće doći bez pretvaranja pojedinih ekonomskih štrajkova u političke masovne štrajkove, ovih u generalne (sveopće) štrajkove, u općepolitičke borbe ugnjetenih.¹⁶⁰

RSO osnova i glavno uporište KPJ u poduzećima

Na toj osnovi nastavio je CK KPJ svoju sindikalnu politiku. U pismu upućenom Oblasnom komitetu KPJ Slovenije 1. siječnja 1933. piše:

»Vi pravilno podvlačite potrebu da se za organizovanje masovne borbe iskoristi ne samo revolucionarna sindikalna opozicija nego i razni akcioni komiteti mimo reformističkih sindikata. To je pravilno, ali nemojte dozvoljavati da se rad unutar reformističkih sindikata, rad na stvaranju revolucionarne sindikalne opozicije deli ili suprotstavlja radu na stvaranju raznih akcionih odbora po preduzećima. Glavni cilj kako našeg rada u reformističkim sindikatima, tako i stvaranja akcionih i borbenih komiteta mora biti priprema, organizovanje, rukovodstvo i razvijanje radničkih borbi, štrajkova i. t. d. Stvaranje revolucionarne sindikalne opozicije ne znači ograničavanje rada samo na rad unutar sindikalnih organizacija. Grupe revolucionarne sindikalne opozicije treba da obuhvataju ne samo članove sindikata nego i sve ostale i neorganizovane radnike. Revolucionarna sindikalna opozicija mora da ima svoju bazu ne samo u sindikatima nego pre svega u preduzećima. Rad u sindikatima treba potčiniti pripremi akcija i borbi po preduzećima. Razni akcijski komiteti stvoreni van reformističkih organizacija, treba da se povežu sa grupama revolucionarne sindikalne opozicije i da postanu delovi revolucionarne sindikalne opozicije. Obratimo Vašu pažnju na iskustvo drugova u jednoj drugoj provinciji, koji su uspjeli na osnovi borbe oko pojedinih pitanja da legalizuju u sindikatima organizaciju RSO koji su legalni i kojima je cilj priprema i provođenje raznih akcija. Tu svakovrsni komiteti jesu ustvari organi revolucionarne sindikalne opozicije iako ne istupaju pod tim imenom. To treba vešto i oprezno raditi, ali ipak treba nastojati, da se učvrsti vodstvo grupa revolucionarne sindikalne opozicije koje ostaje ilegalnim, te stvarati oko raznih pitanja u sindikatima razne legalne odbore, pa makar ta legalnost bila kratkotrajna.«

U pismu se u povodu pojave komunističke opozicije u redovima kršćanskih sindikata inzistira na suradnji s opozicijom na osnovi neposrednih gorućih zahtjeva i provođenja borbe u svim mogućim formama. Perspektiva te suradnje treba da bude stvaranje RSO u kršćanskim sindikatima. Uz člana Oblasnog

komiteta koji je odgovoran za sindikalni rad, tražio je CK da se stvori oblasno rukovodstvo RSO od tri člana.¹⁶¹

Iz odgovora Milana Gorkića Grguru Vujeviću 2. veljače 1933. vidi se da je CK nailazio na teškoće u primjeni sindikalne linije i u samoj partijskoj štampi. »Vrlo smo nezadovoljni«, kaže se u odgovoru, »sa tvogom informacijom da sindikalni članak u KB nije izašao. Najpre se taj članak tamo »marinirao« nekoliko meseci, onda se dosetili da u njemu ima grešaka, obradivali to ponovo mesec dana i na kraju pišeš da treba da ga mi ispravimo i preradimo. A šta radi redakcija? Postoji li ona uopšte i šta ona radi?«¹⁶²

Pokrajinskom komitetu KPJ za Dalmaciju šalje CK KPJ 20. veljače 1933. preporuke da se direktive o radu u sindikatima, kao što su razmatrane u Solinu, Kaštelu, Trogiru, Šibeniku pošalju i razmotre i u drugim partijskim organizacijama jer sekteše i vrlo malo koriste legalne mogućnosti rada. »Pojačajte borbu protiv likvidatora i renegata, koji lažno predstavljaju i tumače liniju partije. Komunisti treba da idu u sindikate ne radi nekog primirenja sa reformistima, nego radi jačanja naše borbe protiv njih i radi isterivanja tih komoraša i vođa sa onih pozicija koje su oni pomoću policije i poslodavaca zajašili.

Potrebno je da i većina naših splitskih drugova uđu u reformističke sindikate. Sadašnje stanje, kada u te sindikate ulaze samo naši drugovi koji nisu Splitski nezdravo je i nepravilno. Ukoliko nas više bude u sindikatima, utoliko će i naša borba protiv reformista biti jača i uspješnija.

Revolucionarnu sindikalnu opoziciju (RSO) treba izgrađivati unutar sindikata i u preduzećima. U sindikatu treba da imamo pre svega svoje frakcije. Te frakcije neka oko sebe okupljaju sve simpatizere i borbene radnike, neka ih na borbi za pojedine predloge ujedine u grupu RSO. RSO može po pojedinim pitanjima i zahtevima dapače, makar i privremeno da radi javno u sindikatu npr. kao odbor, ili kao grupa potpisnika za ovaj ili onaj predlog. A u preduzeću grupe RSO treba da obuhvataju i neorganizovane radnike. Na bazi primene taktike jedinstvene fronte, stvaranje raznih odbora u preduzeću (Odbor za sprovođenje izbora radničkih poverenika, ili Odbor za podnošenje zahteva, Odbor izabran od radnika za sakupljanje i podnošenje potpisa za pojedine zahteve i t. d.) i jeste početak i prva forma RSO u preduzeću.«¹⁶³

U pismu se dalje govori o potrebi ulaska komunista u razne proizvodne zadruge koje stvaraju reformističke vođe Splitski. Potrebno je izraditi i uputstva za rad u sportskim društvima, turističkim klubovima, veslačkim udruženjima, tamburaškim i pjevačkim zborovima, grupama prijatelja raznih socijalnih

¹⁶¹ ARP.B, KI, 1931/1. IHRPH, ZB, MF, KI, 701 (229-231), (276-277), (278-279)

¹⁶² ARP.B, KI, 1933/42. IHRPH, 701 (108-116)

¹⁶³ Ibidem.

¹⁶⁰ ARP.B, KI, 1932/173. IHRPH, ZB, MF, KI, 700 (534-540) Proleter 1929-1942, str. 175-184.

časopisa, sijelima po selima itd. Trebalo je raspraviti zadatke komunističkih frakcija u postojećim legalnim društvima.

Partijska linija u sindikatima kako ju je postavio CK, zahtijevala je da se reformistički sindikati pretvore u revolucionarne organizacije radničke klase, da skrenu u reformizma na put socijalizma, trebalo ih je osvojiti za revolucionarni pokret radnika. Zbog situacije u zemlji i Kominterni morao je CK da mijenja i popravljaju liniju prema gore, da je zamagli, učini elastičnom, oživi shvaćanja o stvaranju posebnih revolucionarnih sindikata pod rukovodstvom KPJ koji bi djelovali samostalno pored reformističkih. O tome se raspravljalo na sjednici privremenog rukovodstva KPJ što je održana 17. i 24. veljače 1933. Donijeta je odluka da se spremi novi nacrt direktiva o sindikalnom pitanju.¹⁶⁴ Na sjednici 26. i 28. veljače ponovno se o tome raspravljalo.¹⁶⁵ a 14. ožujka prihvaćena je redakcija.¹⁶⁶ Na proširenoj sjednici PR CK KPJ održanoj 15. i 16. ožujka definitivno je usvojena.

Izvještaj s proširene sjednice PR CK KPJ koji je upućen Izvršnom komitetu Komunističke internacionale ukazuje da je CK tek na temelju primjedbi Kominterne »upotunio direktivu o sindikalnom pitanju«, i na »osnovu ovih primjedbi sastavili smo novu instrukciju«. Prihvaćajući sa »zadovoljstvom kritiku Kominterne o nedostacima svojih direktiva o sindikalnom pitanju, CK odgovara da u toj kritici zbog rdave obaviještenosti ima i netočnosti. »Nije tačno da u zemlji postoje ilegalni sindikati. Stoga je i vaša odluka u pismu nepravilna, odnosno, nepravilna je stav da se mora raditi na jačanju ilegalnih sindikata. Verujemo, da u ovom pitanju između nas ne postoje nikakva razmimoilaženja, već da se svakako radi samo o nesporazumu. U novoj instrukciji naglašavamo potrebu za jačanje pojedinih revolucionarnih ilegalnih sindikalnih grupa i sindikalnih komiteta u fabrikama ali nema nikakvog smisla nabrajati ove sindikate.

Tačno je da u Partiji nikada nije postojala razrađena i zvanična linija u pogledu na rad u reformističkim sindikatima. Ali u pojedinim direktivama partijskog rukovodstva, na primer 1929. godine na jednom takozvanom sindikalnom savetovanju,¹⁶⁷ usvojene su specijalne odluke, u kojima se od komunista i članova revolucionarnih sindikata zahtevalo vođenje borbe protiv stupanja i rada u reformističkim sindikatima. U redovima Partije ovaj negativan stav u odnosu na sindikate, protiv rada u reformističkim sindikatima još i danas je vrlo jak. Ne slažemo se sa onim delom pisma u kome se kaže da druga Kirša¹⁶⁸ treba posmatrati kao oportunistički element. Mi sami vrlo dobro znamo njegove greške, ali jedno takvo netačno

uopštavanje zaista ne pomaže stvaranju potrebne atmosfere unutarpartijske konsolidacije i poverenja.

Inače se sa ostalim našim primedbama slažemo i na osnovu ovih primedbi sastavili smo novu instrukciju i doneli niz konkretnih odluka za jačanje rada na liniji sindikata.«¹⁶⁹

Ispravljene direktive o sindikalnom pitanju i nove instrukcije donesene su u travanjskom broju *Proletara* u člancima: *Naš glavni i osnovni zadatak, Zašto mi radimo u reformističkim sindikatima, Baza i uporište našeg celokupnog sindikalnog rada*. U njima CK KPJ navodi da je prvi, glavni i osnovni zadatak priprema i organizacija ekonomskih borbi radničke klase pod samostalnim rukovodstvom komunista. Radi toga KPJ mora izgrađivati i razvijati svoj sindikalni rad tako da pravilno kombinira i iskoristi sve legalne, polulegalne i nelegalne forme rada. Cilji sindikalni rad KPJ treba podrediti ovom središnjem i najglavnijem zadatku.

Uspešno ga mogu ostvariti partijske organizacije energičnim i bržim savladavanjem sektaškog karaktera svog rada. Sektašenje se izražava u uvlačenju u sebe, izolaciji od masa, neorganiziranju i neprovođenju sindikalnog rada, posebno u neznanju da se ovaj rad postavi na masovnu osnovu, u neznanju da se u potpunosti iskoriste pojedine kampanje koje se vode oko postojećih radničkih institucija i za njih: (izbori radničkih poverenika, rad poverenika, izbori za uprave bolesničkih fondova (željezničari), bratimskih kasa (rudari) i drugo. Ove kampanje treba povezivati s organizacijom i spremanjem borbe i za druge djelične zahtjeve (borba za nadnice, protiv kazni, poreza) radnika poduzeća, industrijske grane kao i s političkim klasnim zahtjevima cijele radničke klase.

Najslabiji sektor, ističe CK, u našem dosadašnjem sindikalnom radu jest u neiskorištavanju legalnih mogućnosti rada u postojećim reformističkim sindikatima ORSJ i URSSJ. U Hrvatskoj, Sloveniji i Vojvodini reformistički sindikati brojčano su porasli prvenstveno zato što su im prišli bivši članovi Nezavisnih sindikata. Ovo prilaženje izvršeno je nažalost neorganizirano. Sve do danas u mnogo mjesta organizacije i grupe ne ostvaruju organiziran i sistematski rad u ovim organizacijama. U Sloveniji, Hrvatskoj i Vojvodini treba članove Partije i pristalice KPJ koji se već nalaze u reformističkim sindikatima organizirati u čvrste komunističke frakcije. Treba privući simpatizere KPJ u reformističke saveze radi jačanja utjecaja Partije.

Iza toga CK ponavlja stav o stvaranju revolucionarnih sindikata pod vodstvom Partije koji treba da djeluju pored reformističkih na ovaj način. »Ovaj rad ni u kom slučaju ne znači, da treba oslabiti borbu za stvaranje nezavisnih i samostalnih sindikalnih organizacija pod našim samostalnim rukovodstvom i pod raznim nazivima. Ovakve organizacije treba stvarati u procesu borbe i tamo gde se pokažu mogućnosti makar u razmeru jedne struke (industrijske grane), kraja ili oblasti ...

¹⁶⁴ ARPB, KI, 1933/47. IHRPH, KI, 697 (60)

¹⁶⁵ ARPB, KI, 1933/55. IHRPH, KI, 697 (62-63)

¹⁶⁶ ARPB, KI, 1933/70. IHRPH, KI, 697 (68)

¹⁶⁷ Nije bilo nikakvog savjetovanja. Takve odluke donijete su na Plenumu CK KPJ koji je održan listopada 1929. god. i na Zemaljskoj konferenciji ilegalnih sindikata održanoj neposredno iza plenuma CK.

¹⁶⁸ Đuka Cvijić

¹⁶⁹ ARPB, 1933/71. IHRPH, ZB, MF, KI, 700 (870-875)

U Srbiji, Makedoniji, Crnoj Gori, jednom delu Dalmacije, Hercegovine i Bosne u većini mesta nema nikakvih sindikalnih organizacija. Mi moramo najodlučnije razviti našu delatnost na stvaranju i formiranju sindikalnih organizacija tamo gde one ne postoje a stvarati makar u pokrajinskim, oblasnim ili mesnim (naročito u jačim industrijskim mestima) razmerima kao samostalne sindikalne saveze i van sklopa reformističkih centrala, a ako nema druge mogućnosti i ako je to sa stanovišta jačanja naših pozicija u reformističkim sindikatima celishodno, to i pod firmom reformističkih sindikata.»

Polazeći od stava da se osnivaju sindikalne organizacije tamo gde ih nema kao samostalni sindikalni savezi, bilo u sastavu ili van reformističkih centrala, daje se i oštra kritika protiv onih koji su ušli ranije u reformističke sindikate prije Partije. Takvom kritikom nastojao se CK distancirati od stavova Đuke Cvičija i drugih koji su ranije kritizirali sindikalnu politiku CK KPJ i IK KI o stvaranju ilegalnih sindikata i zabrani ulaska komunista u reformističke sindikate. Iako se taj ulazak uprkos partijskom stavu ipak izvršio, zbog masovnosti ga se prestalo kritizirati. Teoretski sukob KI s Cvičijem, koji je izbio oko nove partijske linije, potencirao je odgovornost komunista koji su ušli u reformističke sindikate prije partijske odluke, koji se u ispravljenim »Direktivama« označio za desni oportunistam i glavnu opasnost. Evo izvoda iz te kritike:

»Treba naročitu pažnju posvetiti borbi protivu desnog oportunistama kao glavne opasnosti (ovo naročito važi za Hrvatsku, Sloveniju i Vojvodinu) koji se izražava u fetišiziranju legalnosti u reformističkim sindikatima, u nevođenju i neorganizovanju borbe protivu izdajničke politike reformističkih vođa, u taktici da se ide po liniji najmanjega otpora, u poštovanju i toleriranju pregrada koje stavljaju reformističke vođe revolucionarnom sindikalnom radu. Isto tako najodlučnije treba razobličavati »levo« sektištvo koje se postavilo kao glavna zapreka masovnom radu i mobilizaciji radnih masa na borbu. Ovo naročito važi za Srbiju, Dalmaciju i druga mesta gde se ne iskorištavaju postojeće reformističke sindikalne organizacije, ne radi na stvaranju novih i ne iskorištavaju polulegalne mogućnosti. Svaka preklapanja o tom, da je nemoguć rad u reformističkim organizacijama usled denuncijantske i provokatorske uloge reformističkih vođa treba odbaciti, kao i pokušaje, da se sa »principijelnim« razlozima brani nerad u reformističkim savezima.

Treba osuditi i odlučno odbaciti pokušaje jednog dela drugova... u Hrvatskoj, da tumače partijsku direktivu o potrebi organizovanog ulaska i rada u reformističkim sindikatima, kao sankciju njihovih pogrešaka u sindikalnom radu, kao odobrenje neorganizovanog ulaska u reformističke organizacije i današnjeg nerada unutar ovih organizacija, nevođenja akcija, planskog i sistematskog rada tamo. Razume se, da ovakva linija nema ničeg zajedničkog sa partijskom linijom. Pogotovu treba raskrinkati renegate i

dezertere koji su prešli ispod zastave nepomirljive klasne borbe u tabor reformista, koji pokušavaju da vrše novu izdaju i prevaru predstavljanjem i tumačenjem partijske direktive kao sankcije njihovog odlaska socijalfašističkim vođama...»¹⁷⁰

Radi obavještenosti ranijih članova Nezavisnih sindikata, koji nisu htjeli ući u URSSJ na poziv CK KPJ, i da ne bi mislili da će zauvijek morati ostati u reformističkim sindikatima ako u njih uđu, dao je CK KPJ objašnjenje zašto komunisti rade u reformističkim sindikatima:

»Mi smo dužni da razjašnjavamo radnicima, da u današnjoj konkretnoj situaciji, nemajući svojih samostalnih legalnih sindikalnih organizacija mi moramo punom parom da iskorištavamo sve reformističke organizacije, a poglavito sindikalne saveze ne zato da bi njih pojačali kao takve (kao reformističke) i ne da čuvamo svoju sindikalnu legalnost poštujući one pregrade koje postavljaju vođe reformističkih saveza revolucionarnom sindikalnom radu. Mi ulazimo u reformističke sindikate, uvlačimo u njih svoje pristalice radi provođenja svestranog i stalnog rada na pripremanju svakodnevnih ekonomskih borbi za goruće zahtjeve radnika i radi osvajanja rukovodstva tom borbom, vodeći neprekidnu borbu protivu izdajice reformističkih vođa, demaskirajući baš na tim pitanjima lažnu borbenost reformista i organizujući na toj osnovi moćan levičarski pokret unutar reformističkih sindikata. Treba da bude jasno svakom našem članu i pristalici, da mi ne ulazimo u reformističke organizacije zato što su ove promenile svoju politiku i postale bolje nego što su bile, da mi ne ulazimo tamo sa namerom da se mirimo sa izdajničkom politikom reformista, već zato da iskoristimo za sada i za najbliže vreme legalnu formu rada u ovim organizacijama, rada sprovođenja masovnog rada na pripremanju ekonomskih borbi radnika. Mi ulazimo u te sindikate radi toga da po svim pitanjima suprotstavimo našu revolucionarnu politiku i taktiku izdajničkoj reformističkoj sindikalnoj politici i taktici, da organizujemo uporan svakodnevni rad za oslobođenje radnika i nižih funkcionera ispod uticaja reformističkih vođa, da zadobijemo rukovodstvo ovim masama i organizacijama i steknemo autoritet kod njih, upravljajući celokupan naš sindikalni rad u pravcu obnove i stvaranja nezavisnog revolucionarnog sindikalnog pokreta koji bi ujedinjao radnike u borbi za rušenje pregrada reakcije, osvojivši pravo legalnog postojanja našeg sindikalnog pokreta.«¹⁷¹

Pored isticanja da se radi o obnovi i stvaranju nezavisnog revolucionarnog pokreta, traži se od partijskih organizacija da se postojeće ilegalne sindikalne organizacije ojačaju i učvrste. »Isto tako naš je zadatak da svuda tamo gde do sada postoje ilegalne sindikalne grupe na preduzećima iste učvrstimo i ojačamo kao i da radimo na svestranom učvršćivanju ilegalnog sindikalnog aparata na preduzećima. Potre-

¹⁷⁰ *Proleter*, 1929-1942, str. 206-207.

¹⁷¹ *Ibid.*, str. 207.

no je najenergичnije organizovati naš rad i u svima ostalim sindikatima gde ima radnika, kao nacionalističkim, katoličkim i drugim...¹⁷² U narednom članku *Proleter*a kaže se: »Baza, uporište i težište organizacije i širenja našeg sindikalnog rada unutar reformističkih sindikalnih organizacija, kao i celokupnog sindikalnog rada u svim formama, mora da bude na preduzeću. Grupe Revolucionarne Sindikalne Opozicije na preduzeću jesu organizacije koje treba da ujedinjuju pod svojim uticajem i rukovodstvom, preko raznih legalnih i polulegalnih odbora, sve radnike i leve pokrete u reformističkim i drugim sindikatima. Rukovodstvo i organizaciona mreža pri današnjim prilikama mora da ostane ilegalna, t. j. nepristupačna oku reakcije, ali grupe moraju razvijati svoj rad tako da one faktički predvode masovne borbe i da zadovoljuju nad širokim masama radnika, prebrođavajući uski karakter dosadašnjeg sindikalnog rada. Grupe moraju privlačiti u borbeni lanac kako radnike koji su članovi reformističkih sindikata, fašističkih, nacionalističkih, katoličkih, tako i one radnike koji nisu nigde organizovani.«¹⁷³

Iskustva u radu RSO

Na toj liniji vodila se agitacija i propaganda među komunistima i radnicima. Ipak, težište rada CK KPJ stavlja na organiziranje RSO u poduzećima i stvaranje komunističkih frakcija unutar sindikalnih podružnica. Kao što već znamo Revolucionarna sindikalna opozicija 1933. godine, bila je tek u osnivanju. Konkretna pitanja svakodnevnog rada RSO bila su još nerazrađena. Vlastitog iskustva nije bilo, a međunarodno se nije moglo prenijeti u jugoslavenske uvjete. Svi komunisti i članovi Nezavisnih sindikata još nisu ušli u reformističke sindikate izgovarajući se da će se kompromitirati. Uputstva o radu RSO već smo spomenuli, štampana su u brošuri *Šta i kako da se radi*, ali ih je *Proleter* »kao korisna i neophodno potrebna« stalno ponavljao, tvrdeći da ih komunisti moraju znati kao abecedu.

RSO, a ni komunističke frakcije u sindikatima nisu bile temeljito organizirane ni u Zagrebu. Instriktor CK KPJ u svom izvještaju o tome iznosi:

»Nekoliko dana prije mog odlaska podnela je direkcija fabrike Arko pismeni zahtev za sniženje svim radnicima nadnica 1,1/2 din, upozoravajući ih pri tom da oni koji se neće potpisati, mogu smesta da ostave fabriku. Svi radnici pod rukovodstvom naša dva druga i oko njih okupljene grupe revolucionarno-nastrojenih radnika, ali još organizaciono neoformirane u RSO, odbili su da se potpišu da su saglasni na sniženje. M. K. je rešio da se poduzmu mere za pripremu borbe... Demonstracija besposlenih radnika, koja je počela spontano, dobila je izvesnu organizacionu formu pod uplivom naših besposlenih drugova, to se izražavalo u tome što posle borbe s policijom i hapše-

nja nekoliko drugova demonstracije su se ponovile sa zahtevom puštanja uhapšenih na slobodu.

Rad po sindikalnoj liniji u pravom smislu reči tek je u začetku (i ako ima nekoliko frakcija u sindikatima: privatnih nameštenika, građevinara i fabričkih radnika) još nema formiranih grupa RSO na preduzećima. Osim toga drugovi su počeli u tom pravcu da rade nepravilno. Pošli su da stvore rukovodeći organ nemajući osnovnih jedinica na preduzeću. Na sednici MK, posle mog obrazloženja, rešeno je da svi članovi partije obavezno ulaze u sindikate, da se u svakoj ćeliji odredi specijalno drug za rad po sindikalnoj liniji prikupljanja najrevolucionarnijih radnika u RS grupu iz kojih će se formirati rukovodstvo.

Sindikalne frakcije postoje kod: fabričkih radnika, građevinara, privatnih nameštenika i u »Merkuru«, ali verovatno još i kod drugih struka koje još nisu povezane sa M. K. Sadržaj rada tih frakcija vidan je ako se ukaže na samo priznanje M. K. da nemaju organizacionog temelja, nemaju oformljene R. S. O. ni grupa na preduzeću.«¹⁷⁴

Izvještaj Mjesnog komiteta KPJ Zagreb koji je upućen Centralnom komitetu KPJ između ostalog daje i podatke o postojanju i formiranju Revolucionarne sindikalne opozicije u pojedinim sindikatima.

U Savezu građevinara na području pokrajinskog sekretarijata (MK KPJ Zagreb vršio je u to vrijeme ulogu pokrajinskog komiteta za Hrvatsku i Slavoniju) bilo je 682 člana. Od toga je na područje Zagreba otpadalo 357. Tu su djelovale sekcije zidara, pomoćnih betonskih radnika, staklara, tesara, tapetara, soboslikara i lčilaca. RSO je imala 12 članova. U nekim upravama nije ih bilo. Rad je bio otežan zbog toga što se RSO krla od nekih bivših članova KP i Nezavisnih sindikata. RS grupe u poduzećima nisu se mogle osnivati zbog sezonskog rada (4-6 mjeseci) i velike nezaposlenosti (70% građevinskih radnika bilo je nezaposleno).

Sindikat šivača i tekstilaca imao je u Hrvatskoj i Slavoniji 500 članova, na području Zagreba 240. RSO je imala 15 članova i držala u rukama sve uprave. Održavala je veze s poduzećima gdje je nastojala osnovati grupe RSO. Pod njezinim rukovodstvom nalazili su se radnici (750) poduzeća Herman i Pollaka sin, Pamuk d. d. 150 radnika, Medvođe 150, Duga Resa 300, Oroslavlje 1500.

Sindikat kožara imao je na teritoriju Zagreba 230-250 članova većinom iz malih poduzeća, ne ubrajujući tu radnike tvornica koža. Sekcija obućara imala je 100 članova i 6 članova RSO. Na čelu i svih drugih uprava sekcija nalazili su se članovi RSO.

Sindikat metalaca imao je u Hrvatskoj i Slavoniji 1200 članova, podružnica Zagreb 500, RSO je imala 5 članova. To su bili, uglavnom, mlađi i neiskusni radnici. To je bilo uporište socijaldemokrata i zato je rad na formiranju RSO bio težak i slabo je napredovao.

Sindikat drvodjeljaca djelovao je samo na teritoriju Hrvatske i Slavonije. Imao je oko 400 članova, za-

¹⁷² Ibid.

¹⁷³ Ibid., str. 207-208.

¹⁷⁴ ARP, KI, 1933/91. IHRP, ZB, MF, KI, 698 (199-204)

grebačka podružnica oko 180. RSO je imao 10 članova i rukovodstvo Saveza i zagrebačke podružnice u svojim rukama.

Sindiklat živežara nije još imao formirane grupe Revolucionarne sindikalne opozicije, ali se radilo na njihovom organiziranju.

Sindiklat privatnih namještenika imao je u Zagrebu 1200 članova. Grupa RSO sastojala se od 7 članova. Imala je slab utjecaj na rad saveza, jer se njegova centralna uprava smatrala stožerom socijaldemokracije.

Sindiklat grafičara imao je grupu RSO, ali nema podataka o broju članova, a sindiklat bankaraca 4 člana.

CK KPJ u travnju 1933. godine traži od Mjesnog komiteta Zagreba da pošalje izvještaj o radu u sindikatima, a 9. lipnja 1933. piše da je primio informacije o izboru mjesnog rukovodstva RSO. Prema mišljenju CK u radu RSO, u pojedinim podružnicama nije bilo dovoljno jedinstvenosti, suglasnosti i jasnoće. Najveći je nedostatak što pojedine grupe RSO nisu imale, osim Direktiva CK, nikakvih drugih direktiva i konkretnih zadataka za svoj svakodnevni rad. »Većina grupa RSO rade bez konkretne i široke platforme zahteva, oko kojih bi se mogli okupiti najširi slojevi članova sindikata. To je najveći nedostatak našeg sindikalnog rada u Zagrebu. Iluzija je misliti i verovati da mi možemo stvoriti jaku sindikalnu opoziciju samo na pitanjima individualne agitacije među članovima sindikata i samo na osnovi starog autoriteta i reputacije koje pojedini naši drugovi u sindikatima imaju. Osnova rada R. S. O. u svakom sindikatu i preduzeću mora biti platforma zahteva radnika dotične struke ili grane. Oko tih zahteva treba voditi agitaciju i pripremati borbe. Tek taj široki rad u masama oko pitanja borbi za neposredne zahteve radnika daće nam mogućnost da izgradimo jake grupe R. S. O.«

CK dalje tvrdi: »U redovima Partije i R. S. O. još uvek postoje mutna i nepravilna shvatanja o našim zadacima sindikalnog rada. Pojedini drugovi prigovaraju pojedincima iz RSO, što su pristali da ih se izabere u pododbore i na funkcionske dužnosti. Taj prigovor ti drugovi pravdaju time, da je naša zadaća da vodimo opoziciju, ali ne da se primamo funkcionskih položaja i da radimo u upravama. Drugovi koji takve prigovore stavljaju nisu u pravu. Tačno je da je naša dužnost da putem žilavog rada osvajamo na stranu R. S. O. članove sindikata. Cilj naše borbe je osvajanje masa. Ali borba za izašivanje reformističkih birokrata iz pojedinih odbora i saveznih instanca, potpuno je ispravna i ona treba da bude iskorištena i potčinjena osvajanju masa. Saopštite nam vaše mišljenje po tome pitanju.«¹⁷⁶

Prema pismu Oblasnog komiteta KPJ za Dalmaciju koje je upućeno CK KPJ 8. lipnja 1933. godine u svim sindikalnim savezima ima komunista, postoji veza Partije s njima, oni su voljni raditi u RSO. Broj sindikalnog članstva se povećao. Najveći je uspjeh

što su radnici jedne tvornice organizirani u jednom savezu, imaju svoju čeliju i RSO, pa sva pitanja najprije sami rješavaju u tvornici, nakon toga izvan tvornice, u sindikatima.¹⁷⁸ Bivši funkcioneri zabranjenih Nezavisnih sindikata nisu primani u RSO. Istodobno je reformističko sindikalno rukovodstvo vodilo ostru borbu protiv njih. Dalmatinski komiteti ušli su u sve sindikate URSS-a. Savez zanatskih radnika koji je djelovao samo u Dalmaciji, nalazio se pod njihovom kontrolom. Kad je Opći radnički savez (ORS) počeo osnivati svoje organizacije po Dalmaciji ušli su i u njega. Obračun s komunistima otpočeo je URSS u povodu izbora za Radničke komore. Raspušten je Pokrajinski odbor URSS-a za Dalmaciju, a URSS-ova birokracija prijetila je i sindikalnim podružnicama metalaca, kožaraca i privatnih namještenika da će ih raspustiti ako se solidariziraju s pokrajinskim odborom. U takvoj situaciji dao je Oblasni komitet KPJ za Dalmaciju direktivu da RSO podrže bivše funkcionere Nezavisnih sindikata u borbi protiv reformista, da se s njima na zgodan način povežu, da svi članovi KPJ i RSO, naročito oni istaknutiji, rade na uvlačenju neorganiziranih članova Nezavisnih sindikata jer reformisti ističu kao argument protiv komunista da ruše saveze, da je broj sindikata smanjen otkako komunisti unose u njih međusobne rasprave itd. Komunisti se ne smiju ograničiti samo na borbu protiv pojedinih reformističkih birokrata nego se treba vezati uz pitanje sindikalnog rada, akcije za poboljšanje položaja radnika itd.¹⁷⁷

Sindiklatni je rad prema ocjeni Oblasnog komiteta bio mnogo teži od partijskog političkog rada. CK je preporučio Oblasnom komitetu da za rad o sindikalnom pitanju organizira komisiju od provjerenih drugova. »Ona treba da pod vašom neposrednom kontrolom i direktivama organizuje rad R. S. O. po preduzećima i sindikatima.«¹⁷⁸

Instruktor CK KPJ za Sloveniju u svom izvještaju Centralnom komitetu od 6. srpnja 1933. kaže između ostalog: »Sindiklatno pitanje još uvek je užasno nerazrađeno. Osobito forme rada R. S. O. To je terra incognita za sve naše ljude bez iznimke. Vlastitog iskustva je malo, a međunarodno se ne može mehanički preneti. Situacija je ovakva: u podružnici građevinaca grupa R. S. O. od 8 ljudi; željezničara 7, postolara 5, živežara 5 ili 6, a kod tipografa, gdje je nekada cela Zagrebačka podružnica bila u našim rukama, nema grupe R. S. O. Kod priv. nam. grupa RSO od 7 ali nepovezana do sada sa mesnom sindikalnom komisijom. Isto i grupa R. S. O. od 10 bankaraca. Potrebno je uneti pre svega jasnost po pitanju šta je R. S. O. Po tome pitanju i pored duplih naših direktiva, celí orkan konfuzije kod svih naših ljudi.«¹⁷⁹

Prema tom izvještaju članstvo URSS-a dijelilo se na reformističko vodstvo i neznanat broj članova koje im daje podršku, na lokalne vođe bivših Nezavis-

¹⁷⁶ ARP, KI, 1933/140. IHRPH, KI, 698 (209-210)

¹⁷⁸ ARP, KI, 1933/138. IHRPH, KI, 673 (131-134)

¹⁷⁷ ARP, KI, 1933/179. IHRPH, KI, 673 (173-177)

¹⁷⁸ ARP, KI, 1933/178. IHRPH, KI, 673 (143)

¹⁷⁹ ARP, KI, 1933/170. IHRPH, KI, 697 (189-191)

nih sindikata koji su prije direktiva CK individualno i u grupama ušli u reformističke sindikate pa sada u njima zauzimaju razne rukovodeće funkcije, u nekim slučajevima i plaćene.

«... na jak sloj bivšeg članstva Nezavisnih sindikata koje je prešlo u reformističke sindikate neorganizovano i bez ikakve jasnoće o potrebi revolucionarnog rada u njima. Taj sloj u članstvu reformističkih sindikata vrlo je jak. U nekim podružnicama (građevinari, željeznici) sastavlja brojčanu većinu. D-lu karakterističan taj sloj kao politički bezbojnu masu, a ustvari taj sloj u svojoj većini ide dosta slepo za bivšim vođama Nezavisnih sindikata koji sada zauzimaju razne položaje.

Tanji sloj ljudi koji se kupe u RSO i oko nje je dosta važan sloj novog članstva koje je iz redova neorganizovanih došlo u sindikat predložene blagodareći individualnom radu 250 članova, ali u većini slučajeva, R. S. O. ne stiže da te nove elemente «svari» i da ih i organizaciono održi pod svojim utjecajem, a često se takvi elementi u praksi otkinu i od političkog uticaja R. S. O. Treba jasno i nedvosmisleno postaviti pitanje na koje slojeve R. S. O. treba da se upire i koje od njih da ne samo politički nego i organizovano uvuče u mrežu svoga uticaja. Ja lično mislim na sve slojeve osim prvog, a i kod prvog osvajati svo članstvo koje podupire reformiste. R. S. O. treba izgraditi na najširoj osnovi. Naši se sada u praksi opiru samo na najtanji sloj najproverjenijih ljudi i užasno se sektaški boje da izađu iz toga uskog sloja. To je politička greška, direktno oprečna našoj liniji. Mi ne bismo mogli na ovaj ili onaj način iskoristiti, povezati se sa tim starm pronosiranim bivšim funkcionerima Nezavisnih sindikata, koji doduše na svakom koraku prave oportunističke greške, ali ipak stalno vode neku borbu protiv reformističkih vođa i to sa više treska i publiciteta nego što to rade naše «ortodoksne» R. S. O. grupe. I još u većoj meri moramo osvajati i uvlačiti u R. S. O. gro bivšeg članstva Nezavisnih sindikata kojeg D-la prezirno naziva bezbojnom masom. Jedna od zadata R. S. O. sastoji se upravo u tome da svojim radom među njima toj masi dađe našu borbu. Ako R. S. O. nije u stanju da osvoji bivše članove Nezavisnih sindikata, još će manje biti u stanju da osvoji neorganizovane i reformističke sindikate. Dalje, R. S. O. je sada ograničen samo na rad unutar reformističkih sindikata. Ljudi s kojima sam razgovarao priznaju da je nenormalno, ali niko mi nije mogao dati neko razumljivo objašnjenje ove anomalije. A u preduzeću se može raditi. To svedoče i rad naših poverenika i činjenica da pristaše R. S. O. vrbuju neorganizovane u sindikate iz preduzeća i u preduzećima. Razlozi odsustva baze R. S. O. u preduzećima su po mom mišljenju trajni: Prvo, linija najmanjeg otpora, u sindikatu je lakše raditi nego u preduzeću, drugo, iz korena nepravilno shvatanje karaktera i rada R.S.O. R.S.O. nije i ne sme biti usmerna na konzerviranje naših najboljih elemenata. R. S. O. nije i ne sme biti vaspitacka centrala u svakoj podružnici i to ne zato jer naši polazni mnogo na odgajanje nego zato jer ih reformis-

ti u takvoj delatnosti ne ometaju. R. S. O. nije i ne sme biti neka oaza u reformističkoj pustinji, za koje naši ljudi od vremena do vremena prave napade na reformiste, da bi se posle okršaja opet zavukli u duboko podzemlje sada postojećih R. S. O. grupa; i treće, nepravilan sadržaj rada naših partijskih grupa i ćelija po preduzećima. Kada bi se glavna zadata tih ćelija sastojala u pripremi i vođenju borbi, onda bi te ćelije znale i mogle da se povežu sa odgovarajućim R. S. O. grupama i da njihovu delatnost u podružnicama potičine pripremi borbi na preduzećima. A sada ćelije R. S. O. grupe u većini slučajeva postoje svaka za sebe i nikakve koordinacije u njihovom radu nema.¹⁸⁰

U pismu što ga je Oblasni komitet uputio 19. rujna 1933. Centralnom komitetu, vidi se da je pri Ljubljanskombi oblasnom komitetu formirana sindikalna komisija.¹⁸¹

Instruktor CK KPJ za Srbiju kaže: «U sindikalnom pitanju u početku je bila takva parola *nelegalni sindikati na bazi sekcija po preduzećima*. Nije se imalo uspeha... U izvesnim konkretnim slučajevima *radnici su upućivani u reformističke ili nacionalističke sindikate*. Pokušavalo se i sa stvaranjem *lokalnih autonomnih sindikata*, ali bez uspeha, poglavito zbog toga što vlasti nisu dopustile nikakvo stvaranje sindikata koji bi bili bez veze sa reformističkim ili nacionalističkim sindikalnim centralama. Pristupanje postojećim sindikatima, aktivni rad organizovanih frakcija pod rukovodstvom partije nametalo se sve više kao najbolje rešenje i ako ono u sebi krije i mnogo opasnosti koje samo jaka partija može savladati.»¹⁸² Instruktor CK KPJ za Makedoniju u svom izveštaju o stanju partijskih organizacija omladine i sindikata u Skoplju, Velsu i Kumanovu iznosi: «U sindikatima imamo za sada pretežan uticaj, ali rad komunista nije organizovan... Ovih dana formiramo privremenu Upravu RSO koja ima da organizuje RSO u svim sekcijama i da počne planski rad.»¹⁸³

Iz Crne Gore pišu Centralnom komitetu da se pripremaju za rad. Organiziranje je i ranije bilo komplicirano zbog privredne zaostalosti. Moguće je «formiranje sindikata samo reformističkih».¹⁸⁴

U majskim direktivama CK KPJ o sindikalnom pitanju, traži se da se što prije provedu u život upute CK o ulasku i radu komunista u socijalističko-reformističke sindikate. Konkretno: da se obrati osobita pažnja radu među mornarima, obalnim i lučkim radnicima kao i radu u ostalim reformističkim sindikatima dajući im na vrijeme točne direktive; da se oforme komfrakcije u socijalističko-reformističkim sindikatima i preko člana Mjesnog komiteta rukovodi, kontrolira i pomaže taj rad; da se u fašističke sindikate i ostala njihova društva i organizacije pošalje nekoliko poverljivih drugova rad informiranja o radu,

¹⁸⁰ ARP, KI, 1933/170. IHRPH, KI, 697 (189-191)

¹⁸¹ ARP, KI, 1933/236. IHRPH, KI, 673 (315-317)

¹⁸² ARP, KI, 1933/151. IHRPH, KI, 697 (177-178)

¹⁸³ ARP, KI, 1933/251. IHRPH, KI, 701 (49)

¹⁸⁴ ARP, KI, 1933/173a. IHRPH, KI, 701 (60)

odlukama i raspoloženju njihovog članstva i da rade unutra na njihovom slabljenju i razbijanju.¹⁸⁵

CK KPJ kritizira izvještaj o sindikalnom radu partijske organizacije Ptuja u kojem piše da oni u upravi podružnice kontroliraju «svo delo in inspiriramo korisnih vkrepov». «Naša je zadaća da ne guramo reformiste naprijed, da ih inspiriramo, nego da ih pred masama raskrinkavamo.»

CK dalje traži da se u svim pravcima pojača borba protiv oportunističke prakse komunista u sindikatima koji sakrivaju svoje političko lice pred reformistima. Kritizira se parola: «Svi u jedinstvenu frontu protiv fašizma!»... trebalo je reći, da se borba protiv fašizma ne može voditi bez borbe protiv socijalističkih vođa.¹⁸⁶

Od Blagoja Parovića, odnosno Pokrajinskog komiteta KPJ za Srbiju, zahtijeva CK formiranje inicijativnog komiteta Revolucionarne sindikalne opozicije za Beograd kojem treba «dati upute za rad i stvaranje grupa RSO, ... upute za rad po sindikalnoj liniji na osnovu rezolucije prošle sjednice CK».¹⁸⁷ Prije toga 27. rujna 1933. pisao je CK Veselinu Masleši u Beograd: «... Najhitnija tvoja zadaća treba sada da bude objedinjavanje i stvaranje grupa RSO. Nastojte se povezati sa prijateljima sa kojima je O počeo da radi. Pomoću njih pronaći druge ljude, stvoriti inicijativni komitet RSO i započeti sa radom prema direktivama... u svim drugim industrijskim mjestima treba na osnovi direktiva CK stvoriti nelegalne grupe RSO u preduzećima, tražeći za njih ma kakve forme legalnog pokrića.»¹⁸⁸

Na kraju 1933. KPJ traži od oblasnih komiteta Beograda, Kragujevca i Niša da stvore organizacije metalaca izvan sastava Saveza metalčkih radnika Jugoslavije koji je bio jedan od glavnih stupova URSSJ. «Ispitati mogućnosti stvaranja organizacija metalaca van sklopa reformističkog Saveza metalaca, pod ma kakvom firmom, ili pristupiti ulasku u taj Savez i organizovanju naših pododboru u sklopu ovoga Saveza. U tom cilju skupa sa Oblasnim komitetom organizovati savjetovanje bivših naših sindikalnih funkcionera i poverenika iz Niša, Kruševca i Rakovice.»¹⁸⁹

Cirkularno pismo CK KPJ upućeno organizacijama, grupama i članovima KPJ u Vojvodini poziva na rad u sindikatima ovim riječima: «Glavni smisao komunističkog rada u reformističkim sindikatima jest borba za naše samostalno rukovodstvo u pokretima, štrajkovima i drugim akcijama radnika, borba protiv reformističkih vođa i stvaranje Revolucionarne sindikalne opozicije. Zato oni drugovi koji, ulazeći u reformističke sindikate («samo da bi imali pokriće pred policijom»), odbijaju ovaj glavni deo sindikalne direktive CK i čine krupnu likvidatorsku socijal-demokratsku pogrešku i sakrivaju je tobožnjim, provođenjem partijskih direktiva. Tako su npr. drugovi u X

potpuno pravilno postupili, kad su mobilisali pristalice Revolucionarnih Sindikata, da zajedno s reformistima brane Radničke komore od Stankovićevih fašističkih sindikata. Ali su učinili krupnu političku pogrešku kada, nasuprot platforme reformističkih zahteva, nisu istakli naše zahteve niti iskoristili ovu borbu za raskrinkavanje socijalističke politike reformističkih vođa u komorama i uređima. Time su oni ostali na repu reformista, izjednačili svoju politiku sa reformističkom i pokrivali je imenom komunista. Sve partijske organizacije i komunisti moraju voditi najodlučniju borbu za provođenje partijskih direktiva po sindikalnom radu jer je to jedan od najosnovnijih uslova za izgradnju partije i razvijanje borbi radničke klase.»

Organizacije u Novom Sadu, Subotici, Velikom Bečkereku (Zrenjanin) i Somboru trebaju glavni dio posla prenijeti na željezničare, građevinare, glinarike i druge industrijske radnike i na burze rada među nezaposlene. Rad među ovim radnicima najuže povezati s radom na organizaciji borbe poljoprivrednih radnika u tim mjestima i okolnim selima.¹⁹⁰

Djelovanje RSO – organizacioni zadatak KPJ

1933. godine RSO ograničila je svoj rad uglavnom na reformističke i autonomne sindikate. U njoj su bili okupljeni samo članovi sindikata. U postojećoj RSO nije bilo neorganiziranih radnika. Prema tadašnjim procjenama u sindikatima svih pravaca (reformističkim, autonomnim, klerikalnim, nacionalnim i fašističkim), nalazilo se organizirano oko 70.000 radnika i namještenika. Deset puta više radnika bilo je neorganizirano. Izvodilo se zaključak da komunisti ne mogu osvojiti većinu radničke klase, da ne mogu osigurati njenu rukovodeću ulogu u borbama ako u njih ne uvuku neorganizirane mase radnika i ne povedu među njima najuporniju agitaciju i propagandu.

Postojeće grupe RSO, prema mišljenju CK KPJ radile su samo u sindikatima zbog linije manjeg otpora, zbog shvaćanja da su one središta za prosvjetni rad u sindikalnim podružnicama. To su grupe RSO ustvari i bile jer im reformistička vodstva nisu baš branila marksiističko prosvjećivanje sindikalnog članstva. Što rad RSO u poduzećima nije bio razvijen, okrivljene su partijske organizacije koje se ne bave gorućim radničkim pitanjima pa ne inzistiraju na stvaranju grupa u poduzećima. Rad u grupama RSO smatrao se težim radom od rada u Partiji. Članovi RSO morali su svakodnevno raskrinkavati antiradničku politiku i praksu reformističkih vođa. Morali su budno paziti da se ne dekonspiriraju kako ne bi bili izbačeni iz sindikata kao «čelijaši» i predani policiji. Članovi RSO nisu smjeli biti označeni kao ljudi što stalno «mute», «slabe» i «pejaju» sindikate. Oni

¹⁸⁵ ARP, KI, 1933/131. IHRPH, KI, 701 (124–125)

¹⁸⁶ ARP, KI, 1933/265. IHRPH, KI, 697 (280–286)

¹⁸⁷ ARP, KI, 1933/306. IHRPH, KI, 701 (217)

¹⁸⁸ ARP, KI, 1933/244. IHRPH, KI, 701 (201)

¹⁸⁹ ARP, KI, 1933/353. IHRPH, KI, 701 (353)

¹⁹⁰ ARP, KI, 1933/162. IHRPH, KI, 701 (84–88)

su se i pored kritiziranja rada reformističkih vođa isticali i eksponirali kao poznati aktivisti koji grade podružnice, jačaju sindikalne saveze, zadobijaju nove članove. Velik broj članova RSO radilo je predano u upravama sekcija, odbora, komisija, na skupštinama itd. Najaktivniji su sudjelovali u sitnom svakodnevnom radu u sindikatima, bili primjerni u plaćanju članarine i drugih doprinosa, prednjačili ostalima. Stoga su reformističke vođe govorile da su članovi RSO vikaci, kritičari, da slabo rade. Zbog slabog teoretskog znanja u grupama RSO bilo je primjera da su se čitave organizacije što su bile u rukama komunista nalazile na repu politike reformističkih vođa koje su bile vještice govornici. O nekim pitanjima pred radnicima nastupali su s radikalnijim i argumentiranim zahtjevima od zahtjeva koje su postavljali članovi RSO, ili su dokazali da su im zahtjevi neostvarivi.

Sva ta iskustva i stavove pokušao je CK sumirati u velikom članku *Pitanja i problemi rada RSO* objavljenom u *Proleteru* za mjesec listopad. Rad RSO postavljen je kao organizacioni zadatak KPJ. Odgovarajući na pitanja da li su svi članovi Partije i pristalice KPJ organizirani u sindikatima, kaže se odlučno da nisu. Zahtjeva da se to stanje što prije izmijeni i to strogim provjeravanjem jesu li članovi Partije sindikalno organizirani i bave li se aktivnim radom u sindikatima. Sve partijske ćelije morale su donijeti konkretne odluke kako da se raniji članovi Nezavisnih sindikata ponovo organiziraju i aktiviraju u postojećim sindikatima. Trebalo se ispitati koji dio sindikalnog članstva može biti temelj i oslonac radu Revolucionarne sindikalne opozicije koja mora biti po sadržaju, zadacima i ciljevima široki ljevičarski pokret. KPJ neće odbaciti nikoga tko je spreman da joj u njezinom radu pomogne. U RSO grupama će biti organizirani svi oni koji misle da se sindikati trebaju boriti za radničke interese, da su to organizacije klasne borbe proletarijata, a ne organi suradnje reformističkih birokrata s poslodavcima i režimom. To su komunisti, članovi RSO, bivši aktivisti i članovi Nezavisnih sindikata, većina članova sindikalnih organizacija i Saveza koji nisu bili zaraženi reformističkom ideologijom.

Na pitanje je li dovoljno i pravilno ograničiti RSO samo na rad u sindikalnim podružnicama i sindikalnim savezima, nije dat jasan odgovor kao u nekim internim uputstvima u kojima je određeno da se RSO organizira u poduzećima, a komunistička frakcija u sindikatima. Na pitanje kako RSO grupe treba da vode borbu protiv reformističkih vođa, odgovoreno je, da je sadržaj te borbe obrana tekovina dosadašnjih borbi radničke klase, uvlačenje neorganiziranih radnika u sindikate, prenošenje težišta djelatnosti sindikata iz prakse peticijske (moljakanja, intervencija, deputacija) na obrambene i napredne akcije za poboljšanje životnog položaja i radnih uvjeta radnika, sistematska obrana sindikata protiv pokušaja da se pretvori u privjesak Socijalističke partije, organiziranje zajedničkih akcija zaposlenih i nezaposlenih radnika za osiguranje nezaposlenih na račun poslodava-

ca, države i općina i pravo sindikalnih podružnica da demokratski određuju i opozivaju kandidate Radničkih komora.

O tim pitanjima i na osnovi najšire primjene taktike jedinstvenog fronta te ostvarivanju neposrednih zajedničkih akcija odozdo bila je moguća, prema mišljenju tadašnjeg rukovodstva KPJ, borba protiv politike reformističkih vođa u sindikatima. Prema tome, glavni zadatak RSO bio je da, nezavisno od reformističkih vođa i protiv njihove volje, priprema radničke borbe i štrajkove, vodi sve borbene pokrete radnika.¹⁹¹

Tako organizirane grupe RSO trebale su postati od 1933. do 1934. godine glavna uporišta KPJ među radnicima. Umjesto legalnih sindikalnih podružnica pod rukovodstvom komunista, RSO će zamijeniti tvorničke i radioničke odbore (komitee) ilegalnih revolucionarnih sindikata. URSSJ u koji je ušao najveći broj komunista i revolucionarnih radnika, smatrao je da CK KPJ još uvijek nije prešao s politike reformi na politiku socijalizma, pa nije u njemu ni vidio svoje glavno uporište i izvor članova i svojih kadrova.

Izbori za Radničke komore i štrajkaška aktivnost RSO

Materijali proširene sjednice CK KPJ održane u listopadu 1933. godine sadrže pored sindikalnog referata i rezoluciju o ostvarivanju direktiva CK KPJ za rad u sindikatima. Od zaokreta Partije o pitanju sindikalnog rada do proširene sjednice prošlo je godinu dana. Iz zapisnika se vidi da je učinjen krupan korak naprijed u odnosu na 1932. godinu. Referat i rezolucija polaze od toga da su objektivni uvjeti za pobjedonosan rad komunista u sindikatima i samostalno rukovođenje borbom radničke klase, veoma povoljni. Mnoge akcije, demonstracije, obrambeni štrajkovi i krvavi sukobi sa žandarmerijom pokazuju da radnička klasa, i po zamahu i po oštini i karakteru svoje borbe, prevladava ranije zaostajanje za borbom ostalih radnih slojeva i počinje se uzdizati od prvog mjestu u općem revolucionarnom kretanju. Partijske organizacije rukovodile su brojnim akcijama u Hrvatskom zagorju, Trbovlju, Mostaru (štrajk rudara), Zagrebu (štrajk pekara) i drugim mjestima. Kritizirao se način stvaranja grupa Revolucionarne sindikalne opozicije koje su se, umjesto u poduzećima, stvarale u sindikalnim sekcijama, pa su se pretvarale u teritorijalne jedinice. Na sjednici je naglašeno da direktiva CK KPJ i Komunističke internacionale o radu u reformističkim sindikatima nije ostvarena, posebno direktiva o stvaranju paralelnih legalnih organizacija revolucionarnog sindikalnog pokreta. U borbama koje su vođene nisu isticali zahtjevi za slobodom djelovanja Nezavisnih sindikata, odnosno revolucionarnog sindikalnog pokreta, jedinog predstavnika rad-

¹⁹¹ *Proleter*, 1929–1942, str. 258–261.

ničke klase. Govoreći o desno-oportunističkim skretanjima kao glavnoj opasnosti, navodilo se i nesprovođenje kursa samostalnog rukovođenja borbom radničke klase i fetišiziranje legalnosti reformističkih sindikata. Kao što se vidi CK KPJ ostao je dosljedno na pogrešnim stavovima Kominterne, uprkos jednodušnom otporu komunista koji su radili u reformističkim sindikatima na njihovom pretvaranju u revolucionarni sindikalni pokret.

Pažnja je posvećena štrajkaškom pokretu koji treba organizirati i prenositi u druga poduzeća i mjesta. Posebne agitacione grupe radničkih štrajkaša pod rukovodstvom provjerenih komunista treba slati u druga poduzeća za vođenje agitacije u zajedničkoj borbi. Komunisti, pristalice RSO, ne smiju čekati da poslodavci počnu napadati uvjete rada, već su dužni organizirati i povesti radnike u ofenzivni pokret i štrajkove. Ukazano je i na potrebu pravovremenog organiziranog prestanka radničke borbe. U rezoluciji se govori o borbi nezaposlenih radnika čiji glavni zahtjev treba da bude »kruha i rada!« Težište borbe nezaposlenih jest organiziranje protestnih skupova, demonstracija po ulicama, pred gradskim upravama, okružnim načelstvima, banskim administracijama, pred uredima krupnih poduzeća. Od države, banovina, gradskih uprava treba tražiti davanje tople hrane, drva, ugljena, odjeće, mlijeka, šećera i ulja za djecu nezaposlenih, oslobađanje od stanarine, besplatno osvjjetljenje, plin, vodu, organiziranje vatri po ulicama, prenoćišta u radničkim četvrtima.

Na sjednici je raspravljano i odlučeno o izvršavanju taktike jedinstvenog fronta odozdo, p borbi za stvaranje organizacije revolucionarnog sindikalnog pokreta, o borbi protiv reformističkih, fašističkih i ostalih agenata buržoazije, o borbi za izborne funkcije u radničkim organizacijama i ustanovama i o korištenju svih legalnih mogućnosti rada.¹⁹²

Borbu protiv fašističkih, reformističkih i klerikalnih vođa u sindikatima isticao je CK KPJ kao osnovni uvjet za uvlačenje radnika u klasnu borbu, za uspješno rukovođenje i širenje te borbe i pridobijanja većine radničke klase na stranu Komunističke partije. U suštini svoje politike i prakse, prema izlaganju CK, svi oni surađuju s buržoazijom i bore se za očuvanje kapitalističkog poretka potčinjavajući radničku klasu interesima buržoazije. Zbog toga je nepravilno praviti principijelnu razliku među fašistima, klerikalnim i socijalističkim vođama. Razobličavajući njihovu identičnu suštinu, komunisti će objašnjavati njihovu specifičnu ulogu koju buržoazija daje svakoj vrsti vođa u uvjetima fašizacije radničkog pokreta.

Fašističke vođe otvoreno istupaju protiv klasne borbe i revolucionarnog radničkog pokreta dajući svojim organizacijama nacionalno-fašistički naziv, stavljajući se pod okrilje najreakcionarnijih predstavnika i propagatora ideja kapitalističke klase. Te organizacije okupljaju dio klasno nesvjesnih iz klasnih organizacija odmetnutih radnika. Diktatura i po-

slodavci verbuju u te sindikate radničku omladinu i radnike koji su došli sa sela i koji nisu prošli kroz školu dugotrajne klasne borbe u poduzećima. Komunisti su pozivani da vode najodlučniju borbu protiv »fašističkih sindikata« i uvlačenja pristalica KPJ i radnika u njih. Oni treba da pridobiju radnike »fašističkih« sindikata za zajedničku borbu svih radnika na osnovi jedinstvenog fronta.

Specifična uloga klerikalnih vođa sastojala se u propovijedanju sloge i ljubavi među klasama i religioznim obmanama, da okupljaju radnike i uprežu ih u politiku buržoazije i klerikalnog fašizma. Zadatak komunista i revolucionarnih radnika bio je da utječu na skretanje članova klerikalnih sindikata ulijevo. To bi bio dokaz rasta klasnog saznanja i borbene nastojanosti tih radnika. Specifična uloga reformističkih vođa sastojala se u isticanju klasnih borbi i organizacija uz teorije o nemogućnosti vođenja klasnih borbi za vrijeme krize. Naglašavali su potrebu prilagođavanja tadašnjim uvjetima diktature i neophodnost izborna manjeg zla, tobože u interesu radničke klase. Komunisti treba da objašnjavaju radnicima razliku između klasne radničke i reformističke politike. Klase su radničke organizacije samo one koje vode revolucionarnu klasnu borbu protiv kapitalističke klase. Reformistički sindikati, prema tome, nisu klasne, već samo radničke organizacije po svom sastavu. O zadacima komunista protiv politike reformističkih vođa govorilo se dovoljno u prethodnom tekstu.

CK KPJ je 1933. godine pokazao veliko zanimanje za izbore uprava Radničkih komora ističući značenje sudjelovanja komunista u njima i zadatke partijskih organizacija. Polazio je od toga da su Radničke komore ustanove koje je radnička klasa izvojevala, a poslodavci i država su ih predali na upravljanje socijaldemokratskim, reformističkim vođama zbog podvođenosti radničkog pokreta. Tako su Radničke komore umjesto organa klasne borbe postale organi klasne suradnje. Umjesto da pomažu štrajkove i radničke borbe, one su ih svojim posredovanjem stišavale i na štetu radnika lomile. Postale su glavno uporište reformističkih vođa s bogato plaćenim položajima. Država i poslodavci nastojali su izbore provesti u znaku borbe za raspodjelu upravnih mjesta između reformističkih i fašističkih struja, između vođa URSS-a, ORS-a, klerikalnih i fašističkih sindikata. Komunisti i klasno svjesni radnici morali su najaktivnije sudjelovati u izborima na osnovi svog izbornog programa, biti na svim skupovima i zborovima i tražiti što potpuniju primjenu proleterske demokracije, isticati svoje govornike i kandidate. Preporučivane su zajedničke radničke kandidacione liste na osnovi jedinstvenog fronta. Reformistički vođe ukazuju da uprave Komore mogu zbog raspjeda pasti u ruke fašista. Komunisti treba da objasne radnicima da se »radnička klasa ne može braniti od fašista tipa Stankovića, ako im suprotstavlja socijal-fašiste tipa Topalovića, Jakšića, Haramine i drugih«. U slučaju da se onemogući postavljanje radničkih lista, komunisti i partijske organizacije treba da pozovu radnike da ne gla-

¹⁹² ARPb, KJ, 1933/283. IHRPH, ZB, MF, KJ, 697 (313-338)

saju, nego da glasački listići predaju s ispisanim parolama protiv reformističkih, klerikalnih i fašističkih vođa. CK je smatrao sektašenjem stav nekih komunista da se ne sudjeluje u izborima za Radničke komore. Odlučno ustaje protiv kandidiranja pristalica Komunističke partije na fašističke liste. Stavljanje na reformističke liste se toleriralo, jer fašističke je sindikate trebalo razbiti, a reformističke osvojiti. Glavni cilj sudjelovanja komunista u izborima za radničke komore jest raskrinkavanje socijaldemokratskih i klerofašističkih vođa u čijim se rukama do tada nalazila Radnička komora. Težište rada u izbornoj kampanji jest predlaganje pristalica Komunističke partije, najpopularnijih i najpouzdanijih radnika kao protukandidata reformističkim i klerofašističkim prijedlozima. Tamo gdje je postojala mogućnost da pristalice KPJ na reformističkim i klerikalnim listama budu izabrane, naređeno je da se za te liste vodi agitacija i da se za njih glasa. CK je oportunizmom smatrao tzv. »prošvercavanje« komunista na listi URSS-a i klerikalaca po cijenu sakrivanja svog političkog lica. CK se dosta angažirao u izborima za Radničku komoru u Dalmaciji. Pokrajinskom komitetu za Dalmaciju uspjelo je pridobiti široke slojeve radnika za stav CK, njegove direktive i parole.¹⁹³

Dalji porast revolucionarnog poleta pokazuju štrajkaški pokreti 1933. godine. U prvih 10 mjeseci vodila je RSO 5 štrajkova s 5050 štrajkaša, reformisti 14 s 1124, klerikalci 1 štrajk s 500 štrajkaša, fašisti 1 s 300 štrajkaša. Spontanih je bilo 9 s 6450 štrajkaša. Ukupno je za 10 mjeseci vođeno 30 štrajkova s 13.344 štrajkaša. Na rudare je otpadalo 7 štrajkova (6700 štrajkaša), od toga su tri bila spontana (1500 štrajkaša). Metalci su imali 2 štrajka (700 štrajkaša), šumski i pilanski radnici 2 (2450), tekstilci 3 štrajka (2000),

¹⁹³ ARP, KI, 1933/224, 1933/231, 1933/262, 1933/278, 1933/281, 1933/344, IHRPH, KI, 697 (241–243), KI, 701 (150, 151, 155–156, 199, 312–313, 314)

građevinari tri štrajka (574), kožarci 10 (570) i živežari 2 (130 štrajkaša). Povećana aktivnost radnika i grupa RSO vidljiva je iz porasta broja štrajkova i štrajkaša rukovođenih RSO. Mnogi štrajkovi prerasli su u masovne demonstracije nezaposlenih radnika i ostalih radnih slojeva, u krvave sukobe s organima diktature. Primjer su demonstracije u Hudoj Jami, Dobrljini, Zagorju, Mostaru, krvavi sukobi u Travniku. Veliko značenje imala je revolucionarna akcija rudarskih radnika i njihovih žena iz Trbovlja. CK KPJ ocijenio je te borbe prelomnim za radnički pokret u zemlji i značajnim za internacionalni revolucionarni sindikalni pokret.

Vode ORS-a i URSS-a, umjesto da prihvate tarifne i štrajkaške pokrete svojih članova protiv smanjivanja nadnica, sazivaju često zborove s vrlo borbenim parolama. U sindikalnim organizacijama istodobno iznose teoriju da su štrajkovi nemogući, da su sindikalne akcije u vremenu krize osuđene na zastoj, da je borba za demokraciju jedino uspješno polje aktivnosti radničkih masa i da je osnivanje Socijalističke partije jedini izlaz iz pasivnosti za radnički pokret Jugoslavije. Sindikati bi tu partiju snabdijevali članstvom i financirali je.

Štrajkaške borbe 1933. pokazale su da nisu doprinjele jačanju RSO. Sa štrajkovima su rukovodile organizacije KPJ. CK KPJ kritizirao je držanje komunista u reformističkim sindikatima oko tarifne i štrajkaške politike kao desnu opasnost, jer nemaju kurs za komunističko samostalno rukovodstvo bez reformističke birokracije. Jačanje štrajkaških pokreta i radničkih borbi pratio je pojačani teror uz grozničavo nastojanje diktature da proširi svoju socijalnu osnovu stvarajući masovni nacionalistički i fašistički pokret hitlerovskog tipa među sitnoburžoaskim i seljačkim masama, jačanjem fašističkih sindikata i fašizacijom ORS-a.¹⁹⁴

¹⁹⁴ *Klasna borba*, 1/1934, str. 23–33.

ANTIFAŠISTIČKI PROLETERSKI FRONT

Borba za stvaranje antifašističkog fronta u Evropi

Pobjeda fašizma u Njemačkoj utjecala je na promjenu odnosa između kapitalističkih zemalja i na međunarodne odnose uopće. Njemački se fašizam otvorenim terorom sručio na radničku klasu i na široke mase radnih ljudi, uništio demokratska prava, radničke organizacije, bacio u zatvore i tamnice desetine tisuća ljudi. I u zemljama gdje fašizam nije bio u mogućnosti da preuzme vlast, reakcionarni vlada-

jući krugovi primjenjivali su polufašističke metode u borbi protiv radničkih pokreta i radničkih organizacija. U Čehoslovačkoj, Francuskoj, Belgiji, proširena su prava izvršnih organa vlasti na račun parlamentarnih. Ukidanje demokratskih sloboda, pogoršavanje materijalnog položaja radnih ljudi izazivalo ih je na sve veći otpor. Na inicijativu talijanskih, njemačkih i poljskih revolucionarnih sindikalnih organizacija održan je u Parizu 4. lipnja 1933. evropski Antifašistički kongres zemalja Evrope. Došlo je 3700 delegata iz svih kapitalističkih zemalja Evrope. Među njima

je bilo 2000 komunista i 500 socijaldemokrata. Ostali su bili laburisti, anarhisti i članovi Amsterdamske sindikalne internacionale. Najviše delegata bili su tvornički radnici. Kongres je oživio ideje o uspostavljanju proleterskog jedinstvenog fronta, ali sada kao fronta radnih ljudi protiv fašizma.

S uspostavljanjem fašističke diktature u Njemačkoj, težnja radničke klase za jedinstvenim akcijama značajno je porasla. Izvršni komitet Kominterne javno je pozvao 5. ožujka 1933. komunističke partije da povedu ponovno borbu za stvaranje jedinstvenog fronta i to sa socijalističkim partijama na osnovi jedinstvenih akcija protiv fašističkih napada na organizacije radničke klase, protiv snižavanja radničkih nadnica, pogoršavanja radnih uvjeta, za uvođenje posebnog osiguranja nezaposlenih.

»Uspostava otvorene fašističke diktature u Njemačkoj postavila je svom težinom pred milijune radnika sviju zemalja pitanje nužnosti organiziranja jedinstvenog borbenog fronta protiv fašističke ofenzive buržoazije i prije svega protiv njemačke buržoazije, koja radničkoj klasi korak po korak pljačka sve ekonomske i političke tekovine i koja pokušava da radnički pokret uništi najbrutalnijim metodama terorista«, – kaže se u uvodnom dijelu proglasa Izvršnog komiteta Komunističke internacionale. »Glavna zapreka na putu stvaranja jedinstvenog fronta komunističkih i socijalističkih radnika, su socijaldemokratske partije, koje su danas izložile internacionalni proletarijat udarcima klasnog neprijatelja, vođene politike radne zajednice sa buržoazijom. Ta politika radne zajednice sa buržoazijom poznata kao takozvana politika »manjeg zla« dovela je u Njemačkoj praktično do trijumfa fašističke reakcije.»

U proglasu se dalje govori o spremnosti i ponovljenom prijedlogu Kominterne i komunističkih partija o zajedničkoj borbi u stvaranju jedinstvenog fronta komunista, socijaldemokratskih i vanpartijskih radnika protiv ofenzive političke reakcije i ratne opasnosti. Tako je npr. njemačka Komunistička partija predložila 20. srpnja 1932. godine Socijaldemokratskoj stranci Njemačke (SDPNJ) i Sveopćem njemačkom sindikalnom savezu (ADGB) generalni štrajk protiv fašizma i reakcionarnog režima Franca von Papena koji je došao na vlast u lipnju 1932. godine. Već je u srpnju raspustio parlament i rastjerao socijaldemokratsku vladu u Pruskoj. II internacionala okarakterizirala je taj prijedlog kao provokaciju njemačkih klumunista. 30. siječnja 1933. ponovila je KPNJ isti prijedlog kad je predsjednik republike Hindenburg, koji je bio izabran socijaldemokratskim glasovima, imenovao Adolfa Hitlera za predsjednika savezne vlade, ali je vodstvo Socijaldemokratske partije i sindikata ponovno odbijalo svaku zajedničku borbu. U uspostavljanjem Hitlerove vlade otpočela je teroristička diktatura najreakcionarnije političke partije buržoazije. 27. veljače izveo je Hitler nečuvenu provokaciju, zapalio njemački Reichstag a za palež optužio KPNJ. Po unaprijed spremljenim spiskovima bilo je uhvaćeno preko 10.000 njemačkih komunista, par-

tijskih i sindikalnih funkcionera. Poslije parlamentarnih izbora u ožujku 1933. nastavljeni su masovni progoni, divljački teror, zatvaranja i ubijanja. 14. ožujka zabranjena je KPNJ, 2. svibnja raspušteni su njemački slobodni sindikati, a 22. listopada SDPNJ. Desetine hiljada komunista i socijalista poslano je u koncentracione logore, premaćeno i pobijeno. Nastupilo je mračno i teško vrijeme u historiji radničke klase.

Nakon definitivnog Hitlerovog preuzimanja vlasti, izjavio je 19. veljače Biro Socijalističke radničke internacionale (SRI) da su socijalističke partije u sastavu Internacionalne spremne stvoriti jedinstveni front za borbu protiv fašističke reakcije. Tu je izjavu primila KI sa skepsom i nepovjerenjem. »Uprkos tome« – kaže se u prijedlogu jedinstvenog fronta Komunističke internacionale – »a s obzirom na nastupajuću fašizam, koji je razuzdao sve snage svjetske reakcije poziva Izvršni komitet Komunističke internacionale sve komunističke partije da učine još jedan pokušaj za stvaranje jedinstvenog borbenog fronta sa socijaldemokratskim radničkim masama, putem posredovanja socijaldemokratskih partija.

IK KI čini taj pokušaj u čvrstom uvjerenju da bi jedinstveni front radničke klase na temelju klasne borbe morao ofenzivu kapitala i fašizma suzbiti i neminovni kraj svakog kapitalističkog izrabljivanja izvanredno ubrzati.«

U proglasu se predlagalo donošenje sporazuma o konkretnim zadacima u svakoj pojedinoj zemlji zbog osebnosti političkih odnosa i različitih konkretnih zadataka. Sporazum treba da bude podloga zajedničke borbe. Bez takvog akcionog programa »bio bi svaki dogovor među partijama uperen protiv interesa radničke klase«.

Prema preporuci Izvršnog komiteta Komunističke internacionale u sporazum je trebalo između ostalog, ući i sljedeće: a) Komunisti i socijaldemokrati započinju odmah sa organizovanjem i sprovođenjem obrane protiv napada fašizma i reakcije na političke sindikalne zadružne i druge radničke organizacije, na radničku štampu, na slobodu zbora, dogovora, demonstracija i štrajka. Oni organizuju zajedničku obranu protiv oružanih prepada fašističkih banda, putem sprovođenja masovnih protesta, uličnih demonstracija i političkih masovnih štrajkova. Oni odmah započinju organizovanjem akcionih komiteta u preduzećima, među besposlenim i u radničkim rajonima, kao i organizovanjem grupa samoodbrane. b) Komunisti i socijaldemokrati počinju neodložno organizovanjem protesta radnika pomoću letetih zborova, demonstracija, i štrajkova protiv svakog snižavanja nadnica, protiv pogoršanja radnih uslova, protiv napada na socijalno osiguranje, protiv sužavanja potpore besposlenim, protiv otpuštanja iz tvornica. Iza toga IK KI predlaže »komunističkim partijama da se za vrijeme zajedničke borbe... uzdrže od napada na socijaldemokratske organizacije. Protiv svijui koji prekrše dogovor kod provođenja jedinstvenog fronta

mora se povesti bezobzirna borba kao protiv štrajkbrehera, koji razvijaju jedinstveni front radnika.«

Na kraju proglasa IK KI poziva KP da, bez obzira na odgovor SDP, počne organizaciju zajedničkih rukovodstva komunista, socijaldemokratskih i vanpartijskih radnika koji će izvesti postavljene zadatke, ostvariti jedinstveni front na djelu, a ne na riječima.¹⁹⁵

Pored proglasa Komunističke internacionale, *Proleter* je objavio i proglas za radnički Antifašistički kongres Evrope koji se trebao održati 16–17. travnja u Pragu. Budući da ga je češka vlada zabranila, zakanjen je za 4. i 5. lipnja u Kopenhagenu. Održan je u Parizu. U Proleterskom proglasu pozivaju se predstavnici radničke klase Njemačke, Poljske, Italije, Jugoslavije, Rumunije, Bugarske, Grčke, Čehoslovačke, Austrije, Finske, Estonije i Letonije. Pozivaju se i druge zemlje da sudjeluju na Kongresu i da stvore jedinstveni antifašistički front. Platforma radničkog Antifašističkog kongresa Evrope bila je znatno šira od one koju je Komunistička internacionala predlagala Socijalističkoj radničkoj internacionali. Sadržavala je npr. zahtjev za »zajedničku borbu cijelog radnog naroda protiv razbojničke poreske politike, protiv egzekucija seljačkog posjeda radi neplaćanja poreza i dugova, protiv ekonomskog upropašćavanja radnog naroda grada i sela.«¹⁹⁶

Odzivajući se pozivu Komunističke internacionala CK KPJ je već u travnju 1933. godine izradio svoju platformu za zajedničku borbu protiv fašizma u Jugoslaviji koju je zajedno s obrazloženjem publicirao. U njoj su pozivani jugoslavenski socijalisti URSSJ i ORS na organiziranje zajedničke borbe:

»protiv neisplaćivanja i protiv snižavanja nadnica; za skraćivanje radnog vremena bez snižavanja nadnica, za 7-satni radni dan;

za pomoć na račun države i poslodavaca svima besposlenim radnicima i onima koji nisu osigurani; protiv skupoće, špekulacije i za povećanje nadnica saglasno povećanju cijena za radničke potrepštine;

za slobodu radničkih organizacija, štampe i štrajkova;

protiv fašizma, reakcije i vojnofašističke diktature.

Borbe za ove goruće i svakodnevne potrebe radnika treba da budu polazna tačka za razvijanje moćnog pokreta radnika, seljaka i ugnjetenih naroda za sprečavanje novog imperijalističkog rata i za hljeb, rad, zemlju i slobodu.

C.K.K.P.J. poziva sve organizacije i članove, da oko tih zahteva pozovu socijal-demokratske i reformističke organizacije na zajedničku borbu i u tome cilju predlože konkretne mjere koje odgovaraju prilikama u pojedinim preduzećima, sindikatima, strukama, mjestima i zemljama. U toku zajedničkih borbi za ove zahtjeve komunisti su dužni, da se uzdrže od

borbe protiv socijaldemokratskih i reformističkih organizacija, ali istovremeno da razviju najuporniju borbu i raskrinkavanje svih onih, koji te zajedničke borbe koče i sprečavaju.

Nelegalnost naših organizacija ne može i ne smije da bude razlog za odbijanje zajedničke borbe. Partijske organizacije, osobito u glavnim mjestima treba da u zgodnoj formi učine u tome duhu konkretne i neposredne prijedloge reformističkim organizacijama i njihovim rukovodećim forumima.

Živjela zajednička borba radnika protiv navale preduzimača i protiv fašizma!¹⁹⁷

Ti prijedlozi popraćeni su uspoređenjem:

»Između komunista i sviju vrsta socijal-demokrata i reformista postoji i duboka i nepremostiva razlika. Komunisti su za rušenje ovog društva gladi, nevolje i besposlice, dok su socijaldemokrati za njegovo očuvanje, za njegovo liječenje, ispravljanje i reformisanje. Komunisti su za revolucionarnu klasnu borbu, reformisti za saradnju među klasama. Nema ni jednog krupnijeg pitanja koje zaseca u interese radničke klase, po kome ne postoje duboke i principijelne razlike između komunista i socijaldemokrata.

Komunisti se razlikuju bitno od socijalista i u oceni sadašnje situacije i zadaća koje proizlaze iz te ocene. Komunisti smatraju, da sadašnja kriza sve više drma temelje celokupne zgrade kapitalističkog poretka i da ona stvara povoljne uslove za njegovo rušenje putem revolucionarne borbe radnika. A socijalisti, nasuprot, tvrde da ova kriza samo otežava razvitak radničkih borbi i da vodi ka kontrarevoluciji. Komunisti se bitno razlikuju d socijaldemokrata i u nacionalnom pitanju. Komunisti podupiru nacionalno oslobodilačku borbu potlačenih naroda, dok jugoslavenski socijaldemokrati pod maskom narodnog jedinstva u stvari podupiru ugnjetачku politiku velikosrpske buržoazije.«¹⁹⁸

Unatoč svim tim i drugim suprotnostima, jugoslavenski komunisti nudili su najminimalniji program zajedničke borbe protiv fašizma, program koji je bilo teško odbiti, jer je od fašizma bila ugrožena čitava radnička klasa, bez obzira na političke i idejne razlike u njoj. Likvidacija ultrasektaške i objektivno pučističke linije iz 1929. godine, početak borbe za dnevne interese masu, ulazak komunista u sve masovne organizacije radnog naroda, doprinijelo je konsolidaciji i porastu utjecaja KPJ. Ali i stare buržoaske stranke koje su 1929. prestale s djelovanjem, ponovo se aktiviraju da bi učvrstile svoj utjecaj u narodu. Od 1929. do 1932. godine doveden je u njima proces diferenciranja do kraja. Krupni kapitalistički elementi i razni spekulanti, koji su se i ranije kupili oko dvora, postali su aktivni pomagači diktaturi koja iz njihovih redova sastavlja stalno nove garniture vlada. To je znatno izmijenilo strukturu tih stranaka. One su od 1932. do 1933. godine bile pretežno malograđanske i demokratske. Između njih dolazi do

¹⁹⁵ *Proleter*, 1929–1942, str. 217–218. Vidi i str. 209. i 210. članke: *Pomoć borbu njemačkih radnika, Fašističke provokacije u Njemačkoj razobličene*

¹⁹⁶ *Ibid.*, str. 218–219. Vidi i str. 223.

¹⁹⁷ *Ibid.*, str. 205.

¹⁹⁸ *Ibid.*, str. 207.

surađnje protiv diktature. Tako dolazi do zbliženja između demokrata na jednoj i SDK na drugoj strani. Isto se tako radikalno oko Glavnog odbora, tzv. pašićevci koji su i ranije bili u sukobu s dvorom, okupljanju i suradnju u prvom redu sa Slovenskom ljudskom strankom koja je od 1931. godine u opoziciji. Krajem 1932. sve te stranke kao i Jugoslavenska muslimanska organizacija, izrađuju svoje političke platforme (punktacije) koje se uglavnom svode na zahtjev za ukidanjem diktature, rješavanje nacionalnog pitanja i obnavljanje demokracije. Ipak je buržoaska opozicija ostala slaba, jer nije uspjela izgraditi jedinstveni front za rušenje diktature.

Dolazak Hitlera na vlast u Njemačkoj ulio je nove snage diktaturi koja se ponovno učvršćuje s režimima Sršića i Uzunovića. Ali, i te vlade bez uspjeha pokušavaju steći masovnu osnovu stvaranjem novih fašističkih stranaka i nacionalnih sindikata. Uvijek isti korumpirani elementi ulaze u vladajuće stranke i režimske sindikate. Režim je, ipak, odlučio osuditi Vladimira Mačeka po Zakonu o zaštiti države zbog zagebanih punktacija. Poslije Mačeka diktatura je internirala A. Korošeca i M. Spahu. Osuđen je S. Kosanović jedan od vođa Pribečevićeve Samostalne demokratske stranke, a J. Predavec, istaknuti vođa HSS, ubijen je. I druge opozicione vode bile su izložene policijskom šikaniranju, preslušavanjima, kućnim zatvorima. Sve je to stvaralo utisak da je stvoreno stanje slično onom uoči uvođenja diktature koncem 1928. i početkom 1929. godine. Zemlja je ulazila u političku, državnu krizu.

Za jedinstveni front na međunarodnom i nacionalnom planu treba istaći da je njemačka socijaldemokracija kapitulirala pred fašizmom i ponovo odbila prijedlog Komunističke partije Njemačke da se organizira i povede zajedničku borbu protiv fašizma. Vođa njemačke socijaldemokracije Wels izjavio je u parlamentu da se slaže s političkim programom Hitlera. SDPNJ je napustila Drugu internacionalu. Leipart, vođa reformističkih sindikata, pozvao je sve ranije socijaldemokratske radnike i članove slobodnih sindikata da sudjeluju u fašističkoj proslavi Prvog maja.¹⁹⁹

Uprkos tako teškoj situaciji Sekretarijat II internacionalne ocijenio je prijedlog KI kao manevar i predložio socijaldemokratskim partijama da se suzdrže od posebnih pregovora dok njen kontakt sa KI ne daje odgovarajuće pozitivne rezultate. Stoviše, kolovoza 1933, poslije 7 mjeseci postojanja Hitlerove diktature, rezolucija pariške konferencije II internacionalne pozivajući demagoški na jedinstvo radničku klasu, odbacila je sve prijedloge komunističkih partija kao taktičke maneuvre. Do početka 1934. sve su sekcije II internacionalne isto tako otklonile predložene jedinstveni front. Tako su vođe čehoslovačkih socijaldemokrata tražile kao prethodni uvjet jedinstveni front s komunističkom partijom da prihvati platformu buržoasko demokracije i odrekne se revolu-

cionarnih metoda borbe. Austrijska socijaldemokracija odbila je pregovore s komunistima izgovarajući se da jedinstveni front u nacionalnim okvirima može uspostaviti ako bude uspostavljen u međunarodnom štabu. Engleski laburisti predložili su svoju platformu jedinstvene borbe protiv fašizma i platformu borbe protiv komunističke diktature.

To odbijanje komentirao je *Proleter* ovim riječima: »Pobjeda fašizma u Njemačkoj praćena je bankrotstvom socijaldemokracije u međunarodnim razmjerima. Jer politika socijaldemokracije vodi k fašizmu i omogućava njegovu pobjedu, a pobjeda fašizma tjera socijaldemokraciju od ustupaka k uzmagu, od poraza k bankrotstvu i otvorenoj kapitulaciji. Svaki radnik treba da se zamisli nad ovim događajima i činjenicama.

Do pobjede fašizma u Njemačkoj socijaldemokrati su kovali u nebesa uspehe njihove »demokratske« taktike. Oni su surađuju sa buržoazijom u vladama, parlamentima i konferencijama suprotstavljali organiziranju revolucionarne borbe protiv kapitalističkog poretka. Što više oni su bili najjači oslonac buržoazije u borbi protiv revolucionarnog radničkog pokreta. Sve su to pravdali potrebom obrane demokracije mira, mirnog demokratskog uvođenja socijalizma. A rezultat je pobjeda fašizma i raspadanje ne samo njihovih vlastitih organizacija u Njemačkoj, nego i cijele socijaldemokratske i reformističke sindikalne internacionalne. Tamo gdje su radnici prihvatili i provodili komunističku taktiku i poslije putem nepomirljive revolucionarne borbe protiv kapitalističkog poretka – u SSSR – nema ni fašizma, ni krize, ni besposlice, niti kontrarevolucije. Radnička klasa mora da se opredijeli za put revolucije.

Sušтина politike i prakse socijaldemokratskih vođa opredjeljuje se kako njihovim učestvovanjem u pripremanju fašističke pobjede, tako i njihovim otvorenim prelazom na stranu fašizma poslije njegove pobjede. Socijaldemokrati su 1919. u krvi ugušili početak proleterske revolucije u Njemačkoj. Socijaldemokratski predsjednici policije pucali su na radnike 1. maja 1929. Socijaldemokrati su raspustili antifašistički Crveni Savez frontaša i legalizirali djelatnost fašističkih jurišnih odreda, koji žare i pale ne samo zgradu parlamenta nego radničke kuće i kvartove. Socijaldemokrati su izbacivali komuniste iz sindikata i radničkih ustanova, da bi te organizacije poslije pobjede fašizma lojalno predali Hitleru.

Bankrotstvo politike socijaldemokratskih vođa, raspadanje socijaldemokratskih organizacija, odbijanje sa strane reformističkih vođa svih predloga o jedinstvenom frontu treba da izazove još uporniji i još življiji rad komunista i svijlu klasno svjesnih radnika na ostvarenju zajedničke borbe samih radnika za njihove zahtjeve i potrebe. Odgovor radništva na odbijanje socijaldemokratskih vođa da prihvate predloge komunista o jedinstvenom frontu, mora biti zbijanje radničkih redova u zajedničku revolucionarnu borbu...²⁰⁰

¹⁹⁹ Ibid., str. 226.

²⁰⁰ Ibid., str. 229–230.

Protiv odbijanja antifašističkog fronta od strane reformista

Rezolucija predsjedništva IK KI poslužila je aktivu KPJ u tumačenju uzroka zbog kojih je došlo do fašističke diktature u Njemačkoj. Pored već iznijetog u rezoluciji se iznosi da je njemačka socijaldemokracija onemogućivala ekonomske i političke štrajkove, da je »koncentrirala u rukama svog korumpiranog birokratskog vrha rukovodstvo masovnim radničkim organizacijama. Ona je isključivala iz njih revolucionarne radnike i mrežom potčinjenih njoj centralizovanih radničkih organizacija okovala inicijativu radničkih masa, potkopala njihovu borbenu sposobnost protiv kapitala i fašizma i onemogućila davanje odlučnog otpora ofanzivi fašističke diktature i teroriističkim bandama.«

Vajmarska demokratska buržoaska republika u zemlji što je pobijedena u imperijalističkom ratu, koju je versajski sistem opljačkao, radničku klasu Njemačke stavio u uvjete nemoguće eksploatacije, čiji je kapitalizam duboko potkopan općom krizom kapitalističkog sistema, nije niti mogla imati drugačiji razvoj do diktature najreakcionarnijeg dijela Njemačke buržoazije. Nacionalsocijalistički pokret porastao je u prvom redu kao nacionalistički i šovinistički, rukovođen kajzerovim oficirima i činovnicima, kao pokret sitnoburžoaskih i dijelom seljačkih masa protiv Versaillesa. »Revolucionarni polet u Njemačkoj i pored fašističkog terora neizbježno će da raste – zato treba učvršćivati partiju i pojačati sve masovne organizacije proletarijata, spremajući mase ka odlučujućim revolucionarnim borbama, ka svrgnuću kapitalizma, svrgnuću fašističke diktature putem oružanog ustanka.«²⁰¹

U borbi za jedinstveni antifašistički front proletarijata morali su se jugoslavenski komunisti boriti protiv izvrtanja istine o tome tko je kriv za pobjedu fašizma u Njemačkoj. Slovenačka *Delavska pravica*, beogradske *Radničke novine*, zagrebački *Radnički glasnik*, krivili su njemačke komuniste za pad demokracije u Njemačkoj, pisali da snose najtežu historijsku odgovornost za Njemačku tragediju. Stoviše, za prijedloge jedinstvenog fronta, za koje je sva svjetska štampa tvrdila da su ih socijalisti odbili, jugoslavenski socijalisti su tvrdili da bi do sporazuma došlo da ga nije Moskva zabranila. »U stvari« – piše u *Proleteru* – »sve je bilo suprotno tome. Pojedini socijaldemokrati predložili su komunistima takozvani pakt o međusobnom nenapadanju. Komunisti su odgovorili sa predlogom o paktu zajedničkog napada na fašizam. Socijalisti su taj predlog odbili. Njemački socijalisti zajedno sa Drugom internacionalom i *Radničkim novinama* odbili su i prijedlog Kominterne... za zajedničko organizovanje borbe iako je taj predlog predviđao obustavljanje komunističke kritike socijaldemokratskih organizacija.« KP Njemačke kriva je utoliko što se nedovoljno borila protiv socijaldemokrata

i što je ranije otkrila ispod njenog utjecaja odlučujuće slojeve radničke klase. Historijska je krivnja socijaldemokracije što je ona pripremala, prokričila put fašizmu i spriječila radničku klasu da mu se odlučno suprotstavi. Što su o njemačkim socijaldemokratima mislile druge partije, vidi se iz članaka u bečkom *Arbeiter Zeitungu* u povodu Prvog maja: »Ali mnogo gore nego svo nasilje novih gospodara jeste dobrovoljna predaja najvišeg sindikalnog vodstva, koje je, preporukom učešća na prvomajskom pobjedničkom prazniku reakcije žrtvovalo posljednje ostatke socijalističkih osjećaja. Međunarodna solidarnost na dan svjetskog praznika rada zamenjena je sa priznanjem i primanjem nacionalizma najčistijeg kova. Već 2. maja fašizam je pohapsio i te sindikalne vođe.«²⁰²

Na XIII plenumu IK KI održanom početkom prosinca 1933. godine raspravljalo se o borbi protiv fašističke opasnosti i opasnosti imperijalističkog rata, te o savazu VII kongresa Komunističke internacionale.

Na XIII plenumu konstatirano da svjetska ekonomska kriza sve više zaoštrava najvažnije suprotnosti kapitalističkog društva. Kapitalistički poredak nalazi se u predvečerju revolucionarne situacije. Svjetska ekonomska kriza počinje se pretvarati u svjetsku revolucionarnu krizu. Svijet se nalazi neposredno pred novim revolucijama i ratovima. Porast fašizma u pojedinim zemljama i njegova pobjeda u Njemačkoj ne znače samo početak etape reakcije i kontrarevolucije, već istovremeno ubrzavaju zaoštavanje glavnih suprotnosti i razvitak revolucionarne borbe za vlast. Opasnost od imperijalističkog rata znatno je povećana, naročito bankrotstvom svih pokušaja kapitalizma da izađe iz krize »mirmim« i ekonomsko-unutarnjim putovima. Opasnost imperijalističke intervencije Japana protiv SSSR-a, što ga aktivno pomaže imperijalistička Engleska i fašistička Njemačka, također je jača i veća nego ikada prije. XIII plenum IK KI odobrio je liniju i rad KP Njemačke.

Na XIII plenumu donesena je jednoglasno odluka da se VII svjetski kongres Kominterne sazove u drugoj polovini 1934. godine.²⁰³

Propaganda za akciono jedinstvo radničke klase nastavljena je u čitavom svijetu dosta intenzivno. Javilo se bezbroj obrazloženja zašto fašizam pobjeđuje. Prije svega fašizam neće biti stalan sistem buržoazije, jer se on javlja samo onda kad se buržoazija više ne može održati na vlasti pomoću demokratskog parlamentarnog oblika, a njemu je suvremena ekonomska kriza podgrizla kamene temelje. Širom svijeta bude se ugnjeteni i izrabljeni. Radnike je prije svega interesiralo zašto se nije, prije prelaska buržoazije na pozicije fašizma, zadao generalni i odlučujući udarac kapitalističkom gospodarstvu. Odgovor što su davali socijaldemokratski i komunističke vođe bio je u suštini isti: zbog rascjepa proletarijata. O tome tko je kriv za rascjep, vodile su se među njima oštre rasprave, pisali ližni pamfleti, brošure i knjige.

²⁰¹ Ibid., str. 252.

²⁰² Ibid., str. 267–268.

²⁰¹ Ibid., 231–234, 234–235.

Uspostavljanje borbenog jedinstva radničke klase jest pitanje života i smrti proletarijata u svakoj zemlji. U svim zemljama KP daju inicijativu za uspostavljanje akcionog jedinstva. Iznimno, u Francuskoj Zemaljska konferencija socijaldemokratske partije prihvatila je suradnju i zajedničku borbu protiv imperijalističkog rata i fašizma. Suradnju su prihvatili socijalisti u Austriji i sarskom području. Dužnost je komunisti i u zemljama Jugoslavije – širilo se kroz parole o jedinstvenom frontu – da stanu na čelo tog zdravog raspoloženja radnika.

Pojačanu djelatnost komunista u svim zemljama svijeta za ostvarenje akcionog i borbenog jedinstva radničke klase, pokušali su jugoslavenski socijalisti svojom štampom predstaviti kao običan komunistički »manevar« i kao izraz likvidacije komunističkih sekta u Evropi. *Proleter* je iznio činjenice koje su govorile obratno, da je osobito 1934. godina bila godina burnog razvoja komunističkih partija u svim zemljama, pogotovo u Evropi. Socijaldemokratska partija Njemačke isčekala je iz aktivne političke borbe. Svi oni socijalisti koji nisu pobjegli u inozemstvo, koji nisu prešli u fašistički tabor ili bili zatvoreni u koncentracione logore, ušli su u Komunističku partiju Njemačke koja je nastavila uprkos velikim progonima i žrtvama aktivnu borbu protiv njemačkog nacionalsocijalizma. To je priznavala i sva međunarodna građanska štampa. U Francuskoj je jedna četvrtina članstva Socijaldemokratske partije prešla u KP Francuske. U Španiji se udesetostručio broj članova KP, a broj pristalica Crvene sindikalne internacionale porastao je na 400.000 članova. U Austriji je čitavo lijevo krilo Socijaldemokratske partije sa 600 vođa i čitavim rukovodstvom Schutzbunda, ukupno oko 10.000 članova, prešlo u Komunističku partiju Austrije. Glasilo Schutzbunda štampano je u 70.000 primjeraka, a Rote Fahne u 40.000. Utjecaj komunističkih partija, broj članova i broj rasturane štampe rastao je i u Poljskoj, Češkoj, Grčkoj, Jugoslaviji, Bugarskoj, na Kubi i u Kini.

»Pa gdje je ta predstojeća likvidacija komunističkih sekta?«, pita se *Proleter*. »Sa tom neistinitom frazom socijaldemokrati kod nas pokušavaju, da sakriju pred svojim čitaocima raspadanje II internacionale i socijaldemokratskih partija u svim zemljama, i da opravdaju svoje odbijanje komunističkih predloga o stvaranju i izgradnji akcionog jedinstva proletarijata.« U opširnom odgovoru na tvrdnje socijaldemokrata da su komunisti predložili jedinstveni front kao manevar, između ostalog, iznosi se i to da »socijaldemokratske vođe kod nas nisu ni reagirali na odgovarajući predlog naše partije, koji je bio učinjen u aprilu 1933. godine. Sve te činjenice govore, o tome, da predlozi komunista o zajedničkoj borbi sviju radnika nisu manevar. Komunisti se n'isu dali zaustaviti sistematskim odbijanjem sa strane socijaldemokratskih vođa ranijih komunističkih predloga o jedinstvenoj fronti nego su nastavili svoju djelatnost za ostvarenje akcionog jedinstva proletarijata.

Predlozi o akcionom jedinstvu proletarijata nisu manevar nego sredstvo za mobilizaciju što širih slojeva radnika za borbu protiv preduzimača, protiv fašizma i protiv imperijalističkog rata. Komunisti ne sakrivaju svoje ciljeve. Komunisti ne manevarišu prema pripadnicima svoje klase. Predlozi o akcionom jedinstvu proletarijata predstavljaju manevar radničke klase protiv buržoazije. Zato komunisti otvoreno izjavljaju, da će se boriti za ostvarenje akcionog jedinstva proletarijata bez obzira na zapreke, koje ostvaruju te zajedničke borbe postavljaju socijaldemokratske vođe.«

Iz zapisnika sa sjednice CK KPJ 15. svibnja 1934. vidi se da je na dnevnom redu bilo pismo političke komisije o sindikalnom radu i sindikalnim kursevima, pa je riješeno da se pošalju uputstva svim pokrajinskim komitetima o sindikalnom radu. Odlučeno je zatim da se u *Proleteru* napiše članak o zadacima grupa RSO i uvede stalna rubrika o sindikatima te da se obrazuje centralno rukovodstvo RSO od predstavničkih RSO Beograda, Zagreba i Ljubljane. Blagoje Parović dobio je zadatak da izradi uputstva za njega.²⁰⁴ U okružnici broj 3 CK KPJ šalje svim pokrajinskim komitetima uputstva o političkim zadacima Partije, pa se u njima govori o porastu štrajkaškog pokreta.²⁰⁵ 1934. u rujnu šalje CK KPJ svim pokrajinskim komitetima direktive o zadacima RSO u vezi s kongresom i pokrajinskim konferencijama URSSJ.²⁰⁶

Platforma CK KPJ za stvaranje akcionog jedinstva centrala URSSJ

Iz zapisnika sa sjednice CK KPJ 4. i 26. listopada 1934. vidi se da je raspravljano o prijedlozima rukovodstvu URSS-a za akciono jedinstvo s URSS-om, o sindikalnoj politici Partije, o ujedinjenju URSS-a i ORS-a u Dalmaciji i o izjavi Parovića u vezi s radom RSO.²⁰⁷ S tim u vezi CK KPJ uputio je 20. listopada 1934. pismo Loziću, instruktoru CK KPJ za Dalmaciju, o stvaranju akcionog jedinstva radnih masa i taktici za njegovo ostvarenje, te o zadacima Ložića u pregovorima s reformističkim vođama.²⁰⁸ Na sjednici 19. studenoga 1934. god. od deset točaka dnevnog reda osam je bilo o sindikalnim zadacima. Raspravljalo se o projektu sindikalne rezolucije, o kongresu URSS-a i direktivi za radničke povjerenike.²⁰⁹

1934. CK KPJ poslao je svim pokrajinskim komitetima opširna uputstva o jačanju borbe za ostvarenje jedinstvenog fronta proletarijata. Dio tih uputstava objavio je *Proleter*. Pored ranijih zahtjeva (borbe oko nadnica, uvjeta rada, socijalnog osiguranja i pomoći nezaposlenima) koji su ulazili u platformu za

²⁰⁴ ARP, KI, 1934/98. IHRPH, ZB, MF, KI, 692 (133–134)

²⁰⁵ ARP, KI, 1934/193. IHRPH, KI, 692 (398–401)

²⁰⁶ ARP, KI, 1934/206. IHRPH, KI, 692 (426–427)

²⁰⁷ ARP, KI, 1934/210, 1934/227. IHRPH, KI, 692 (435 i 495)

²⁰⁸ ARP, KI, 1934/232, 1934/270. IHRPH, KI, 692 (512–514) i KI 702 (183–186)

²⁰⁹ ARP, KI, 1934/243. IHRPH, KI, 692 (527–528)

ostvarivanje jedinstvenog fronta, dodalo se još nekoliko novih problema za koje je trebalo organizirati zajedničke akcije kao što su: »Sprečavanje stvaranja fašističkih organizacija, naročito akcije protiv prisilnog organizovanja radnika u fašističke sindikate, zajedničke akcije za dozvoljavanje delatnosti slobodnih sindikata u onim preduzećima i granama gdje je njihova delatnost zabranjena (transport, ratna poduzeća i.t.d.); zajedničkih poverenika, za njihovo priznavanje u onim preduzećima i granama gde poslodavci i policija sabotiraju rad poverenika i ne dozvoljavaju njihovu delatnost ili ih progone; zajedničke akcije protiv nauružanja i opasnosti od imperijalističkog rata; zajedničke akcije protiv belogardističkih organizacija, protiv priprema imperijalista za intervenciju protiv SSSR-a i akcije za uspostavljanje normalnih diplomatskih i trgovačkih odnosa sa SSSR-om; zajednička akcija za poboljšanje položaja političkih zatvorenika, za njihova prava i oslobođenje, za spas i oslobođenje Thälmana.« Sve te zajedničke akcije trebalo je pripremati i ostvarivati u različito vrijeme zavisno od lokalnih uvjeta, od raspoloženja radnika, aktualnosti pojedinog zahtjeva ili akcije. Prijedloge su trebali da postavljaju radnici u tvornicama i radionici, svim tvorničkim i radioničkim sindikalnim sekcijama, povjereničkim vijećima, kulturno-prosvjetnim, sportskim, turističkim, ženskim, omladinskim organizacijama i udruženjima.²¹⁰

Na sjednici CK KPJ 4. listopada 1934. predložene su rukovodstvu URSS-a zajedničke akcije i ujedinjenje URSS-a i ORS-a u Dalmaciji. Pismo o ostvarivanju te odluke sastavio je Blagoje Parović. Donijeta je i odluka da se uputi pismo partijskim organizacijama o tom prijedlogu i njegovom ostvarivanju.²¹¹

Prijedlog za stvaranje akcionog jedinstva sindikata upućen je Centralnom odboru URSSJ u ime lijevog krila sindikalnog pokreta. Prijedlog za organiziranje zajedničke akcije za moralnu i materijalnu pomoć španjolskom proletarijatu, upućen je istaknutim socijalističkim vođama u ime CK KPJ. Nova linija za stvaranje akcionog jedinstva proletarijata sastojala se u tom »da se komunisti sa svojim predlozima o zajedničkim akcijama trebaju obraćati ne samo radnicima reformističkih, klerikalnih i drugih organizacija (jedinstveni front odozdo), već i vrhovima reformističkih organizacija (jedinstveni front odozgo). Komunisti treba da iskoriste i pokušaju sva sredstva da bi uspostavili akciono jedinstvo proletarijata u borbi protiv navale fašizma i imperijalističkog rata.«²¹²

Obrazloženje prijedloga lijevog krila sindikalnog pokreta centralnom odboru URSSJ i prijedloga CK KPJ za zajedničku akciju pomoći španjolskom proletarijatu popraćeno je slijedećim komentarom:

»1. Primena jedinstvenog fronta odozgo ne samo da ne isključuje, nego naprotiv uslovljuje i pretpostavlja njegovu primenu odozdo. Ograničavati se na

predloge reformističkim i socijaldemokratskim vođama i na pregovore s njima oko uspostave akcionog jedinstva, bio bi najgori oportunizam. Nama je glavno pokrenuti mase u zajedničku borbu. Ako je za to potrebno da se obraćamo i reformističkim vođama koji još imaju uticaja na jedan dio radničke klase, mi to i činimo. Ali napoređo s time komunisti se moraju svim silama boriti da i bez, pa i protiv reformističkih vođa – ako to oni sabotiraju – izgrađuju odozdo u masama, u preduzećima putem zajedničkog provođenja akcija, demonstracija, štrajkova – akciono jedinstvo proletarijata.

Uspostava akcionog jedinstva odozdo, u pojedinim preduzećima, mestima ili pokrajinama, biće znatan korak napred u našoj borbi za akciono jedinstvo proletarijata u celoj državi i za jedinstvo sindikalnog pokreta na klasnoj bazi. Svi pokrajinski komiteti dužni su, ne čekajući ni jednog časa, dati konkretne direktive pojedinim mesnim organizacijama da uzmu inicijativu – u pogledu ostvarenja akcionog jedinstva u njihovim mestima – u svoje ruke.

2. Mi ne znamo što će, kada će i hoće li uopšte reformističke i socijaldemokratske vođe odgovoriti na spomenuta dva predloga. Sudeći po njihovoj dosadašnjoj praksi može se vrlo lako dogoditi da će ih oni u ovoj ili onoj formi odbiti. Ali bez obzira na to, ili tačnije upravo zbog toga, komunisti trebaju poduzeti sve mere da bez odugovlačenja, na delu, pristupe organizaciji akcionog jedinstva u samim proleterskim masama. Zato svi pokrajinski i mesni komiteti, komunističke frakcije u pojedinim sindikatima i drugim radničkim organizacijama, treba odmah da poduzmu sledeće: a) da najšire mase putem štampe, letaka usmene agitacije i propagande upoznaju sa spomenuta dva predloga i da među njima široko popularišu našu borbu za akciono jedinstvo proletarijata; b) da se na osnovu predloga levoga krila sindikalnog pokreta pristupe ka ostvarenju akcionog jedinstva u pojedinim mestima, preduzećima i sindikatima; c) da se u cilju vršenja pritiska na reformističke vođe, preko frakcija i grupa RSO bore za to, da se pojedini odbori, podružnice i sekcije ne samo unutar URSS-a već i ORS-a i klerikalnih sindikata izjave solidarnim sa osnovom za akciono jedinstvo koju je predložilo levo krilo radničkog pokreta. Odbori, podružnice, i t. d. unutar URSS-ovih sindikata zahtevaju od vodstva URSS-a da odmah pristupi pregovorima na toj osnovi.

Na pomoći španjolskom proletarijatu isto tako treba delovati odmah, bez i najmanjeg odlaganja. Svi pokrajinski i mesni komiteti i komunističke frakcije trebaju: a) organizovati skupštine i sastanke u pojedinim sindikatima na kojima će se referisati o položaju u Španiji, ili pak organizovati skupste komunisti i pristaša RSO na pojedinim skupštinama i sastancima o tom pitanju, s time da se donesu protestne rezolucije protiv belog terora u Španiji i upute protestni telegrami ili pisma španjolskoj vladi i Parlamentu; b) zajedno sa reformističkim radnicima i borbenim studentima organizovati protestne akcije pred špa-

²¹⁰ *Proleter*, 1929–1942, str. 321.

²¹¹ ARPB, KI, 1934/210. IHRPH, ZB, MF, KI, 692 (435)

²¹² ARPB, KI, 1934/302. IHRPH, KI, 692 (913–914)

njolskim poslanstvima i konzulatima; c) razviti najširu pismenu i usmenu agitaciju i propagandu za davanje pomoći španjolskom proletarijatu, izdati u tom cilju gdje god je moguće specijalne letke, pisati i isticati parole protiv belog terora u Španiji i.t.d.; d) bez odlaganja pristupiti sindikalnim i ostalim radničkim organizacijama na preduzećima i na selima pod bilo kakvom legalnom ili polulegalnom formom sabiranja novčane pomoći španjolskim radničkim i seljačkim borbama. Treba imati na umu da će svaka, pa i najmanja materijalna pomoć biti dokaz svesti našeg radništva i seljaštva i njihovoj internacionalnoj solidarnosti.

3. Vrlo je verovatno da će reformistički i socijaldemokratski vođe, ili jedan dio njih, nastojati sabotirati našu inicijativu za ostvarenjem akcionog jedinstva i prikriti svoje odbijanje naših predloga smicalicama o tome, kako tobože naši predlozi nisu iskreni, da je to samo komunistički manevar i.t.d., i.t.d. Sve te smicalice i laži, treba najenergичnije demaskirati pred najširim masama.

4. Svim radnicima u sindikatima treba razjašnjavati da smisao i cilj naših predloga o zajedničkim akcijama nije manevar. Danas je glavno da tim i takvim predlozima mobiliziramo mase, da ih pokrenemo u borbi za njihove neposredne zahteve. Ta mobilizacija masa je polazna tačka i cilj naših predloga o jedinstvenom frontu.

5. U našim redovima treba energično suzbijati fatalistička gledišta, da su svi ovi naši predlozi bespredmetni, jer će ih reformisti odbiti. Bez obzira na to, kako će reformističke vođe reagovati na naše predloge, takva su gledišta nepravilna jer ona vođe ka pasivnosti u primeni taktike jedinstvenog fronta. Ne čekajte odgovore vođa u reformističkim organizacijama. Pokrećite sami ta pitanja, izazivajte diskusije po njima. Tražite da svaka podružnica o tim pitanjima uzme svoj stav. Predlažite rezolucije, da se podružnice solidarišu i pozdravljaju akciono jedinstvo u Francuskoj. Organizujte lične i usmene razgovore sa radnicima i funkcionerima reformističkih sindikata o tim pitanjima. To su direktive koje treba svakodnevno da provodi svaki član partije i svaki pristaša RSO.²¹³

Uputstvo delegaciji za pregovore o akcionom jedinstvu

Delegacijama RSO za pregovore o akcionom jedinstvu s vodstvom URSS-a i drugim sindikalnim savezima, vijećima i odborima koji su se nalazili u sklopu URSSJ, uputio je CK KPJ pismo u kojem obrazlaže okolnosti i opće uvjete na kojima se zasniva mogućnost i potreba akcionog jedinstva, njegove ciljeve, platformu i taktiku pregovora. CK KJ navodi slijedeće:

²¹³ Ibid.

»1) Sveopća kriza kapitalističkog sistema i opšta ekonomska kriza dovela je do takovog zaostavanja klasnih suprotnosti unutar kapitalističkih zemalja kao i suprotnosti među kapitalističkim zemljama, da se svet nalazi na početku novog kola revolucija i ratova. Osnovni simptomi toga sazrevanja revolucionarne krize su: oružane borbe, revolucija i kontrarevolucija u Španiji, oružana obrana od fašizma u Austriji, val masovnih štrajkova u skandinavskim zemljama, Holandiji, Belgiji, Švajcarskoj i.t.d., rat u Južnoj Americi, neposredna opasnost rata Japana protiv SSSR-a, neposredna opasnost rata zbog Sarskog područja, neposredna opasnost rata u vezi sa atentatom u Marseilleu, i.t.d.

2) Opšta navala kapitala koji traži izlaza iz krize na račun pogoršanja položaja radnih masa, privremena pobjeda fašizma u jednim zemljama, njegovo raspadanje u drugim (Nemačka, Austrija, Poljska, Jugoslavija, Italija).

3) Krah politike II internacionale i raspad njenih partija u najvažnijim zemljama (Nemačka, Austrija, Francuska).

4) Pobjeda socijalizma u SSSR-u, koja nailazi na odobravanje u najširim masama proletarijata svih bez razlike zemalja i istovremeno pruža očevidan i opipljiv primer pravilnosti komunističke politike i taktike.

5) Boljševizacija kompartija, njihov uspješniji rad na vođenju borbi radničke klase; ubeđivanje radničkih masa na vlastitom iskustvu da komunisti znaju da vode borbe ne samo za »daleke ciljeve« – za revoluciju, već i za najsitnije svakodnevne zahteve i interese radničke klase.

Sve to izaziva duboko vrenje u masama socijaldemokratskih partija i reformističkih sindikata. Te mase sve više žele i teže za uspostavljanjem borbenog jedinstva, za zajedničkim akcijama. Sve više zadovoljavaju poverenje u komuniste i u pravilnost njihove politike, pa teže da sa njima vode zajedničke borbe. U socijalnoj demokratiji se kristaliziraju levi elementi kao izraz težnje širokih masa ka komunizmu. Oni hoće zajedničku borbu sa nama, ali još ne mogu da kidaju sa socijaldemokratskim vođama koji se toj zajedničkoj borbi opiru. Mi treba da im pođemo u susret i pomognemo u tom prelazu na put revolucionarne borbe. Istovremeno, obezbjedimo široko razvezivanje i razvoj borbe radničke klase, jedinstveno uvlačenje najširih radničkih masa u borbu. Zato mi činimo predloge i njihovim vođama, zato ističemo u našoj platformi samo one zahteve koji su prihvatljivi i reformističkim radnicima i levim elementima. Zato smo spremni da obustavimo napade protiv onih reformističkih vođa i organizacija, koje hoće da lojalno sudjeluju u zajedničkim borbama. Spremnii smo da uložimo sve snage i žrtve za ostvarenje ujedinjenja sindikalnog pokreta na klasnoj bazi.

Poznato je da je takvo jedinstvo ostvareno u čitavom nizu zemalja i da se vodi borba za njegovo ostvarenje u svim kapitalističkim zemljama.

Pitanje akcionog jedinstva ne samo sa reformistima već i sa svim ostalim radničkim masovnim sindikalnim organizacijama (ORS, klerikalci, 'neutralni', Hrvatski radnički savez) nameće se svom silom i kod nas.

Sa čime mi računamo, kakav neposredni cilj sledimo boreći se za akciono jedinstvo? Ukratko taj bi se cilj dao sumirati ovako:

1) Obezbeđujemo razvoj pokreta, štrajkova i iz njih sledećućih borbi na širokoj masovnoj bazi, širimo masovni rad komunista, bolje iskoristavamo legalne mogućnosti rada, a time postižemo veću snagu i veći uspeh u borbama radničke klase.

2) Vršimo jači pritisak masa na leve borbene elemente kod reformista, klerikalaca, pa i u fašističkim sindikatima da idu u pravcu zajedničkih akcija i jedinstva sindikalnog pokreta.

3) U slučaju odbijanja akcionog jedinstva od strane voda, mi pridobijajući stvarno leve elemente i mesne i oblasne organizacije za zajedničke akcije, zabijamo klin između tih voda i njihovih nizova, ras-kinkavamo te vode kao neprijatelje radničke klase, olakšavamo njihovu izolaciju od njihovih vlastitih organizacija.

4) Ostvarivanjem akcionog jedinstva ovim relativno sitnim borbama upućuju se i privikavaju radničke mase da jedinstveno istupe u budućim borbama, gde će – pod uslovom boljeg rada komunista, jačeg uticaja na revolucionarnu situaciju, prevaga nesumnjivo biti na strani komunista. Ta prevaga osigurava da se dođe do suprotstavljanja jednog dela radničke klase drugome, u tom odlučujućem boju.

5) Na osnovu svega toga u ogromnoj meri jačamo uticaj proleterske borbe na seljačke mase i gradsku sirotinju.

Iako su neki vođe URSS-a obećali i pristali na pregovore treba imati u vidu da će oni nastojati da ne dođe do sporazuma. To osobito jasno pokazuje njihovo držanje u vezi sa nekim hapšenjima i pretnjama vlasti. Ta hapšenja i pretnje oni nastoje da iskoriste sa ciljem da se oterasu od naših najaktivnijih ljudi iz sindikalnog pokreta. Opšte raspoloženje njihovih vođa funkcionera je protiv sporazuma. Takav stav zauzimali su reformisti i u svim drugim zemljama. ... Oni su uvek našli jedan ili drugi razlog za odbijanje zajedničkih akcija. Sudeći po dosadašnjim obavestjenjima, oni će istupiti protiv sporazuma sa ovim glavnim argumentima:

1) Opasnost zabrane sindikata u slučaju sporazuma;

2) »čelišaenje« i napadi naših predloga;

3) neprincipijelnost formi borbe koje komunisti predlažu;

4) raspuštanje RSO i obustava svakog frakcijskog rada;

5) nepisanje u ilegalnoj štampi o sindikalnom radu, o akcionom jedinstvu, o pretvaranju ekonomske borbe u političku, itd.;

6) pristajanje na akcioni program i sindikalnu taktiku URSS-a.

Rad samo u duhu toga programa i taktike:

7) neisticanje istaknutih komunista na vodeće funkcije i odricanje od borbe za izborne funkcije;

8) neunošenje na platformu pitanja borbe protiv fašizma, rata (iz »taktičnih« razloga);

9) pridržavanje isključivo legalnog terena fašizma, rata (iz »taktičkih« razloga);

10) sporazum i po političkim akcijama i pitanjima opštinski i eventualno parlamentarni izbori kao uslov akcionog jedinstva u konkretnim svakodnevnim borbama.

Kod pregovora se o tim pitanjima treba rukovati ovim osnovnim uputama: legalnost sindikalnog pokreta mi čuvamo i čuvaćemo, ali ćemo istovremeno istupati protiv svijui nastojanja da se pod izlikom čuvanja legalnosti skreću sindikati u vršenje svoje osnovne funkcije: vođenja pokreta i štrajkova, odbrane interesa radničke klase. Komunisti se ne mogu odreći osnovnih zadaća sindikalnog pokreta da bi sačuvali samu legalnost. Akciono jedinstvo na platformi koju komunisti predlažu prema pravno-zakonskoj osnovi ne može biti povod za raspuštanje sindikata. Protiv nezakonitog raspuštanja sindikata se ne može voditi »borba« odricanjem od njihovog klasnog karaktera, od njihovih zadaća, od jedinstva radničke klase, od borbi za njezine svakodnevne zahteve i potrebe, već jedino okupljanjem cele radničke klase u borbu za legalnost klasnog sindikalnog pokreta. Ukoliko oni budu lojalno provodili primljene zaključke o akcionom jedinstvu, neće doći do zaoštavanja borbe u sindikatima i otklonice se dolazeća opasnost raspuštanja. Radnici će te sindikate smatrati za svoje i kao takve će ih čuvati i braniti.

Komunisti obustavljaju napade na sve one vođe i organizacije koje lojalno učestvuju u zajedničkim akcijama i drže se ugovorenog sporazuma. Protiv ljudi i ustanova koji te akcije sabotiraju, progone, denunciraju komuniste, vrše sistematske napade na SSSR, ne može se obustaviti borba. U sindikatima komunisti nemaju nikakvih nelegalnih organizacija, ali ljudi istog mišljenja i nazora moraju jedinstveno istupati po svim pitanjima sindikalnog rada u koliko se ta njihova gledišta poklapaju. Ne bude li im se to u sindikatima zabranjivalo, nikakvog nelegalnog rada u sindikatima neće biti. Komunisti nastoje da svoja gledišta bazirana na principu klasne borbe potpuno legalizuju. Komunisti se ne mogu odreći od nelegalnog rada i nelegalne organizacije izvan sindikata, oni se ne mogu odreći niti od legalnog rada u svim legalnim organizacijama i u sindikatima. U današnjim uslovima to bi značilo odricanje od osnovnih principa komunizma i klasne borbe.

Komunistički predlozi su iskreni i ozbiljni, nisu nikakav manevar već politika koja rezultira iz celog njihovog nazora na svet i klasnu borbu. Oni su u skladu sa svim komunističkim principima i taktikom. Iskrenost njihovih predloga potvrđuje praksa u Francuskoj, Italiji, Španiji, Saaru, i svim zemljama gde je akciono jedinstvo ostvareno.

Tu uglavnom može biti govora o odbijanju demonstracija i masovnog političkog štrajka pod izgovorom osiguravanja legalnosti sindikata i.t.d. Na tim formama borbi mi moramo nastojati, isto kao i na dopuštanju da naši govornici istupaju na zborovima. Razume se da i mi vodimo računa o legalnosti sindikata i tamo gde postoji opasnost njihova raspuštanja u vezi sa demonstracijama mi te demonstracije nećemo organizovati u ime sindikata. Ali sindikalnom članstvu se ne sme zabranjivati demonstriranje kao ni pojedinim članovima sindikata pripreme demonstracija izvan sindikata. Demonstracije su jedna od najjačih formi borbe radničke klase i mi ne možemo od njih odustajati, već moramo osvojiti slobodu demonstracija, koju i protivničke klase organizacije imaju. Uostalom, o konkretnim formama borbe u svakom konkretnom slučaju rešavaju zajednički akcioni odbori koji ne smeju biti »bremzeri«, već vođe borbe.

Ako reformisti dopuste slobodu rada i izražavanja i klasnog prava sindikalnog pokreta na bazi proleterске демократије, то пристаје RSO неће имати никакву засебну организацију нити ће имати потребу за ма какви неlegalни и »zakulisni« рад. Они ће само убеђивати раднике у правилност свoga гледишта као што то данас чини службени правac URSS-а у синдикатима.

Komunisti u nelegalnoj štampi неће писати ништа што би могло škoditi akcionom јединству i sindikalnom покрету. Али комунисти могу да не пишу nelegalno само онда ако им се у legalnoj sindikalnoj štampi да одговарајући утицај i право legalnog изношења својих гледишта тј. ако sindikalna штампа заиста буде израз односа снага i класних стремљења радника у синдикатима. Овде напомињемо да је редакција *Komunist* učinila pogrešku što је objavila poziv upućen vođama socijalističke partije koji nije bio namenjen publikaciji, već poslat samo kao interna informacija. Preduzete су mere да се такве ствари више не догађају. Али, о акцијом јединству и уопште о његовој потреби о успесима i поукама заједничких акција – ми морамо писати у illegalној štampi све докле, док не добијемо могућност legalnog писања.

Komunisti могу пристати само на такav акциони програм који би био donesen sporazumom i на bazi principa класне борбе i пролетерске демократије. Покошавајући се одлукама већине на тој бази ми нити од њих тражимо одрицање, нити се сами одричемо од убеђивања радника i sindikalnog чланства у правилност наше тактике i principa. Заједнички акциони програм i захтеве за конкретне заједничке акције израдиће месни i обласни акциони одбори на бази споразума који треба да се постигне овим преговорима, у сваком одређеном случају и на бази тога програма јединствено иступати.

Komunisti морају истичати оне људе на разне i изборне функције, који имају поверења радника i дају гаранцију за успешан рад dotyčnih органа. У појединим конкретним случајевима ми можемо одустати од истicanja таквих људи čije би истicanje значило забрану

sindikata, али само тако да однос снага у тим форумима одговара односу raspoloženja маса.

Borba protiv rata i fašizma је једна од најснажнијих задата радничке класе. Зато она мора бити једна од основа акционог јединства. Она се може формулисати тако да омогући legalizaciju целог sporazuma, ни у ком случају не испуштајући њену sadržinu i њен значај. Уосталом у низу места већ су legalizovani amsterdamski комитети проiv rata i fašizma, па је могуће i директно изразити тај део sporazuma.

У legalним организацијама i акцијама комunistи се придржавају legalног терена у раду. У оним питањима, по којима не могу legalно изразити своје гледиште i остварити своје задатке legalним путем, комunistички покрет не може остати искључиво на том терену. Али тај nelegalни рад комunistи врше изван i мимо sindikalnih организација, не међајући legalни рад са nelegalnim.

Sporazumi i по политичким питањима могу се постићи само на основу заједничке борбе за делимичне захтеве istaknute у platformi коју прилажемо као базу за преговоре i остварење акционог јединства. За политичка питања треба да се воде други преговори на другој platformi измеђи представника partije. У Sindikalnom sporazumu о односу према fašizmu, као што се види из свих napisa i dokumenata, комunisti стоје на гледишту sprečavanja stvaranja масовног fašističkog sindikalног покрета. Али i поред те наше линије, ми сматрамо celishodnim да i reformisti, поред наших другова, улазе на пример у nacionalistički Savez železničара, да тамо заједно са nama stvaraju opoziciju на класној бази i pretvaraju тај savez у класни раднички savez.

Isto tako ми сматрамо да треба front акционог јединства proširitи i на ORS i klerikalne sindikate, односно раднике пристаје тих sindikata, ukoliko njihova vodstva odbiju učешće у акцијом јединству.

У случају успешног завршетка преговора ми сматрамо потребним i celishodnim да се упуту заједнички позив ORS-у i klerikalcima за заједничке акције на бази utvrđene platforme i да се заједнички поведе борба protiv onih који то odbiju.

У delegaciji pretresite сва конкретна питања која iskrсну у toku преговора те се опredelite на основу упута. Потребно је учинити све да се URSS-овим vođama не да повод којим би могли пред радnicima оправдати своје odbijanje акционог јединства. Ми имамо puno поверења да ćete поверене задатке извршити...²¹⁴

Pismo CK KPJ Ložiću, Instruktoru za Dalmaciju

Donosimo i pismo koje је CK KPJ uputio Ložiću, svom instruktoru за Dalmaciju у којем му postavlja zadatak да organizira i vodi преговоре с vođama URSS-а о акцијом јединству радничке класе. Pismo је врло interestingan примјер тактике CK KPJ, па га

²¹⁴ ARPБ, КЈ, 1934/270. IHRPH, КЈ, 670 (183-186)

zbog toga objavljujemo (dio smo već naprijed naveli). »Sada o konkretnom sadržaju i načinu provođenja zadaće. Potrebno je da zbog toga razgovora sa Živkom odeš u Beograd, da dođeš u dodir s njime i Lukom Pavičevićem i Bogdanom Kriekićem. Reći ćeš im da dolaziš u ime CK i predati priloženi predlog za akciono jedinstvo »kao u Francuskoj«. Ispitati teren, razgovarati s njima, nama hitno javiti da li oni principijelno pristaju na pregovore na bazi tog predloga, saopštiti njihove glavne primedbe, predloge i argumente. U tom slučaju bi mi opunomoćili jednog druga koji bi ti stajao pri ruci i savetujući se s tobom pred partijom primio svu odgovornost za tok pregovora.

Teškoće zadaće sastoje se u tome, što mi moramo imati pokriće, legalne organizacije i legalnog lista u čije ime bi ti legalno i javno s njima razgovarao. Nije isključena i mogućnost da te prosto denunciraju i daju uhapsiti i opšte odbiju svaki razgovor sa »tanim silama«. U tom slučaju bi ti razumljivo pred vlastima uzeo sve na sebe, kategorički odbiće svaku vezu sa ma kakvom nelegalnom akcijom i organizacijom. Tako da bi oni javno pred sudom svedočili protiv tebe, jer bi to bio njihov politički grob.

Zato smatramo da bi najumesnije bilo, kad bi se ti dogovorilo sa Stojanom Maksimovićem, Duškom Filipovićem, pa da zajedno istupite sa predlogom u ime levičara u sind. pokretu. Ispitaj kakav stav zauzima danas Anton Curković. On je član njihovih sindikata, bivši član centr. Uprave našeg Saveza metalaca. Duško i Stojan ga dobro poznaju, pred 3-4 meseca isključen je iz Partije kao pripadnik grupe br. 10, ali s obzirom na njegovu legalnu poziciju i činjenicu da se tu ne radi o čisto partijskoj već o sindikalnoj stvari njega bi se moglo u slučaju ako pristaje da ispunjava sve direktive i ako se ima garancija da to on neće iskoristiti protiv partije – privući na taj rad. Time se i njemu lično pruža mogućnost, da pokaže da li hoće da radi za Partiju, kao što to tvrdi ili je to samo fraza. Pred vlastima to bi značilo: Na tvoju inicijativu ste se vi trojica, četvorica dogovorili i predložite potpuno legalnu stvar. A u slučaju procesa povest ćemo krupnu kampanju i proces iskoristiti za popularizaciju našeg stava i predloga o jedinstvu. Nadamo se da do toga uopšte neće doći, ali ne smeta da imaš direktive za svaki slučaj.

O konkretnoj sadržini platforme i pregovorima. Ako oni uopšte pristanu na razgovore sigurno će postaviti pitanje: a) ujedinjenja; b) zajedničkih istupa u opštinskim izborima; c) priznanja da oni nisu soc. fašisti; d) sklapanja samo »pakta o nenapadanju«; e) ujedinjenja u međunarodnom štabu kao uslova akcionog jedinstva u Jugoslaviji ili čekanja rezultata pregovora tamo; f) raspuštanje RSO, obustave »čeličenja« i nelegalnog rada u sindikatima.

Po tim pitanjima vi se držite sledećeg stanovišta: a) ujedinjenje partija nemoguće usled suprotnih principijelno-političkih i taktičkih gledišta i uslova u kojima radimo, do toga bi možda moglo doći tek na osnovu drugih zajedničkih borbi i menjanja njihova principijelnog stava o čemu sada dakako ne može biti

reči; b) zajednička akcija u opštinskim izborima i čisto partijsko-politička stvar i prema tome pitanje koje ne spada u delokrug sindikalnog rada i neposrednih zadaća koje stoje pred vama i koje treba rešavati bez obzira na stav u pitanju izbora. U toku razgovora možeš slobodno reći, da smo mi spremni da i po tome pitanju razgovaramo, ali da ti imaš samo mandat da sa rukovodstvom URSS-a govoriš o zajedničkim akcijama u delokrugu sindikalne delatnosti; c) mi obustavljamo napadanje na njih, kao i oni na nas »čeličaji«, »čekisti«, »razbijaji«, i.t.d. za vreme zajedničkih akcija. Ako budu godinama vodili zajedničke akcije, neće biti ni toga napadanja. Dalje u ovome pitanju ne možemo ići; d) »pakt o napadanju« bez zajedničkih akcija ne donosi radničkoj klasi nikakve koristi. Dakle ne »pakt o nenapadanju« radi održanja postojećeg mira, već pakt o napadanju u borbi protiv zajedničkog neprijatelja. Ako iz te borbe ispadne i »mir« i jedinstvo među nama, to je ekstraprofit za jedne i za druge. Ujedinjenje sindikata u međunarodnom štabu može da se ostvari jedino na osnovu jedinstvenih akcija u pojedinim zemljama, zato su radnici pošli tim putem, ono nije zapreka ni u drugim zemljama, pa ne mora biti ni kod nas, tim više što smo mi delimično ušli u njihove sindikate i postavljamo ujedinjenje u Jugoslaviji kao jednu od osnovnih zadaća akcionog jedinstva. Tu se pozvati na primer Francuske, Austrije, Italije, Sara, i.t.d. Može se uneti u platformu da će jedna i druga strana nastojati u pravcu međunarodnog sindikalnog jedinstva, ali ujedinjenje u mestima, pokrajinama, kao i zajedničke akcije voditi odmah, neposredno i bez čekanja pregovora između Internacionala. U pogledu »obustave čeličenja« i nelegalnog treba reći: mi se ne možemo odreći ilegalnih organizacija u preduzeću, a u sindikatima ih nemamo. Mi se moramo dogovarati sa radnicima, uticati i braniti svoje predloge u sindikatima, ali se u tome držimo sindikalnih pitanja, legalnosti sindikata i pravila primljenih na kongresima. Možemo ići na to da se pojedini naši ljudi i pismeno obavežu da će se toga držati i reći im da ćemo nastojati u pravcu ublažavanja diskusija i od članova partije, ali bezuslovno tražimo da se obustavi isključivanje i provociranje naših pristalica i da se poštuje proleterska demokratija i rešenja članstva o izborima naših pristalica na vodeće funkcije. Od toga također ne možemo dalje odstupati. Ovo važi samo za tvoje obaveštenje.

U slučaju postavljanja novih pitanja i uslova treba da se dogovaramo sa drugovima koga bismo u slučaju pregovora opunomoćili. Na reformiste treba činiti pritisak na razne načine i iskoristiti svađu između njih i ORS-a. Treba im u slučaju otkaza predočiti da ćemo svu našu delatnost među njihovim pristalicama mobilizovati protiv njih i sa članstvom provoditi zajedničke akcije sa ORS-om i tako pozivati i organizovati radnike, dok ćemo u slučaju pristanka ujediniti dalmatinske ORS-ove organizacije sa URSS-om, surađivati u izborima za komore, koncentrisati organizovanje radnika u URSS, raditi na privlačenju u zajedničke akcije i radnika iz onih organizacija koje

kao celina odbiju predlog o akcionom jedinstvu na ujedinjavanju organizacija svih ostalih pravaca sa URSS-om.

Oni će nesumnjivo brbljati o neiskrenosti naših predloga. To treba najenergičnije odbiti ne samo u pogledu nas, koji smo već ušli u ref. sindikate već i u pogledu celog međunarodnog revolucionarnog pokreta navodeći primere lojalne saradnje u svim zemljama gde je akciono jedinstvo ostvareno...

Radi informacije o unutrašnjim gledištima i raspoloženjima kod reformista posle tvog prvog razgovora bilo bi dobro da se povežeš sa (Trišom Kaclerovićem) advokatom Komore. On je van partije, ali obećava usluge i traži da mu se da posao. Ako ga lično ne poznas možeš to učiniti preko Stojana ili Duška.

Nashe direktive za tebe dobivaće preko Veselina Masleše u »Trg. Glasniku« koji će te povezati i sa prijateljem ako bude potrebno da ti ga uputimo radi pomoći.

Još jedanput te drugarski molimo da strogo vodiš računa o važnosti i delikatnosti ove kao i prve zadatke. Ovo pismo treba da pokažeš (Dušku i Stojanu) kad pristanu da zajedno predate naš predlog, a možeš i Viru i Željezaru. Drugome nikome nije potrebno.

Drugarski vas pozdravljamo.²¹⁸

I na kraju donosimo pismo CK KPJ koje je izabrana delegacija predala centrali URSS-a.

»Poštovani drugovi,

U svim kapitalističkim zemljama, posebno u Jugoslaviji, razvijaju se sve veća kriza i akcija preduzimača koji sve teškoće krize i vojne pripreme prebacuju na radničku klasu.

Radnička klasa u Jugoslaviji gubila je i gubi jednu za drugom tekovinu svoje dugogodišnje borbe. Preduzimači ne samo da smanjuju i ne isplaćuju radničku zaradu, ne samo da produžavaju radno vreme i pogoršavaju sve životne uslove zaposlenih radnika, ostavljajući pola miliona nezaposlenih bez ikakve stvarne pomoći, već se trude, pokušavaju da fašiziraju radne mase i sindikalni pokret, koristeći u tu svrhu različite demoralisane elemente, izbačene iz klasnog radničkog pokreta.

Za tim objedinjenjem borbe i delovanja javlja se u radničkim masama težnja nezavisno od njihove organizacione pripadnosti.

Bez obzira na sva teoretska, principijelno politička i taktička razmimoilaženja i dugogodišnju međusobnu borbu, koja je razjedinila dva krila našeg radničkog pokreta u Jugoslaviji, mi smatramo da je kod nas moguće to akciono ujedinjenje sindikalnog pokreta, jer zahtevi i težnje levog i desnog krila u sindikalnom pokretu spadaju među najvažnija pitanja sindikalne aktivnosti. Stoga se obraćamo vama, kao rukovodstvu Ujedinjenih sindikata sa predlogom akcionog ujedinjenja na sledećoj osnovi:

1. Zajednička delovanja, istupanja i štrajkovi protiv svakog pokušaja smanjenja zarade, za njeno povišenje i isplatu na vreme, za zaključenje kolektivnih dogovora po preduzećima i poboljšanje drugih životnih uslova radničke klase.

2. Zajednički skupovi, istupanja i demonstracije za neodložnu pomoć svim nezaposlenim radnicima, njihovo obezbeđenje na račun države, opština i preduzimača.

3. Zajednički skupovi, istupanja i demonstracije protiv pogoršanja socijalnog osiguranja i zakona o zaštiti rada, za njihovu primenu i širenje.

4. Zajedničko učešće u izborima radničkih predstavnika i borba za slobodu izbora radničkih predstavnika u tim preduzećima gde se to raznim naredbama onemogućava.

5. Borba za slobodu organizacija URSS-ovih sindikata u onim preduzećima i mestima gde se postojanje do sada onemogućuje.

6. Borba za sindikalno ujedinjenje na klasnoj osnovi.

7. Zajednička borba protiv pokušaja fašizacije sindikalnog pokreta, protiv fašizma i stvaranja masovnog fašističkog sindikalnog pokreta.

8. Zajednički skupovi, istupanja i demonstracije za slobodu zborova, štampe, organizovanja, dogovora i za ostale građanske slobode.

9. Protiv rata i ratnih priprema, protiv pomoći ruskim belogardejcima, za uspostavljanje odnosa sa SSSR-om.

10. Zajedničke akcije za poboljšanje položaja i oslobađanje političkih zatvorenika, za oslobađanje Telmona i Zejca.

Uspešno razvijanje i sprovođenje svih tih zajedničkih akcija moguće je samo pod uslovom da se obe strane pridržavaju sledećih obaveza:

a) U vreme zajedničkih akcija obe strane su dužne da prekinu međusobne napade i isključivanje svih onih organizacija i njihovih rukovodilaca i pristalica, koji lojalno uzimaju učešća u zajedničkoj akciji.

b) Obe strane zadržavaju za sebe slobodu agitacije za ona svoja gledišta koja nisu slična, obraćajući pažnju, sa jedne strane, na neophodnost očuvanja legalnosti sindikalnih organizacija i na isključive zakone sa druge strane.

v) Da bi se akciono ujedinjenje i borba za ujedinjenje sindikalnog pokreta zasnivali na širokoj proleterskoj demokratiji, poštovanje volje i odluka većine članova saveza i ne samo centralnog već i svih mesnih i oblasnih sindikalnih rukovodstava.

g) Prestati sa isključenjima pristalica levog krila sindikalnog pokreta i sačuvati njegov borbeno-klasni karakter u svim zajedničkim istupanjima i akcijama.

d) Svim akcijama, pokretima i štrajkovima treba da rukovode zajednički komiteti, koje bira i zamenjuje većina na skupovima radnika i organizacija, koji uzimaju učešća u zajedničkim akcijama.

Obraćajući se sa ovim predlogom neposredno vama, smatramo nužnim da se zajedničkim akcijama na bazi pomenute platforme pristupi odmah, nezavisno od pregovora međunarodnih sindikalnih rukovodstava i rezultata tih pregovora.

Očekujući od vas pozitivan odgovor u najkraćem roku, mi se istovremeno obraćamo svim mesnim i oblasnim rukovodstvima URSS-a za zajedničko delovanje po tim pitanjima i akcijama koji su na redu u na skorije vreme.

Drugarski pozdrav

²¹⁸ ARPБ, KJ, 1934/232. IHRPH, KJ, 692 (512-514)

PRETVARANJE REFORMISTIČKIH SINDIKALNIH ORGANIZACIJA U ORGANE KLASNE BORBE I IV ZEMALJSKA KONFERENCIJA KPJ

U dosadašnjem izlaganju dali smo pregled razvika politike CK KPJ i KP u sindikatima od siječnja 1929. godine. Za pet godina, od zabrane djelovanja Nezavisnih sindikata, vidjeli smo krupne promjene Partije u sindikalnoj politici. Od 1929. do 1932. vodila je Partija kurs stvaranja ilegalnih sindikata i branila ulazak komunista u reformističke sindikate. U 1929. godini prešli su Nezavisni sindikati na ilegalni rad. U listopadu te godine održana je Zemaljska konferencija Revolucionarnih nezavisnih sindikata Jugoslavije. Konferenciju je organizirao Politički biro CK KPJ. 1930. CK KPJ prelazi u sindikalnoj politici s linije općih, političkih zahtjeva na liniju djelomičnih ekonomskih borbi, s neprekidnog pozivanja na oružani ustanak i obaranje diktature i izlaganje konačnih ciljeva, na sitna pitanja svakodnevnog života radnika. Na taj stav utjecao je V kongres Crvene sindikalne internacionale koji je održan u kolovozu 1930. Kongres je istakao liniju osvajanja radnih masa i ekonomskih borbi u nastaloj svetskoj krizi kapitalizma.

1931. godine osnova nelegalnih revolucionarnih sindikata treba da budu ilegalne tvorničke i radioničke grupe i odbori (komiteti). Treba da budu organizatori raznih radničkih legalnih i polulegalnih odbora (pregovaračkih, štrajkaških, humanih, kulturnih, sportskih). Djeluju uporedo s RSO u reformističkim i drugim sindikatima. Članom ilegalnih revolucionarnih sindikata smatra se svaki radnik koji podupire liniju KPJ i sudjeluje u akcijama koje organizira tvornička sindikalna grupa.

Od 1932. do 1934. ulaze komunisti organizirano na poziv KPJ u reformističke sindikate. Revolucionarna sindikalna opozicija (RSO) postaje glavna forma rada Komunističke partije u njenoj sindikalnoj politici. Od 1934. prelazi KPJ na stvaranje širokog masovnog opozicionog pokreta i osvajanje reformističkih sindikata.

Stav da jugoslavenski komunisti treba da ulaze u reformističke sindikate, zauzela je Ekzekutiva Komunističke internacionale i CK KPJ u lipnju 1932. godine. To je bio zaokret u sindikalnoj politici CK KPJ. Od komunista se tražilo da ulaze i rade i najsitniji posao u reformističkim sindikatima, da se bore za svaku izbornu poziciju u sindikatima, radničkim ustanovama, radničkim kulturnim i sportskim organizacijama, da sudjeluju u svim akcijama. Revolucionarna sindikalna opozicija postala je glavno uporište KPJ u poduzeću i jezgra za stvaranje samostalnog legalnog sindikalnog pokreta. Još od V kongresa CSI 1930. uvijek se u svim partijskim dokumentima o sindikatima ističe borba za ostvarivanjem jedinstvenog fronta odozdo pogotovo poslije neuspjeha CSI da stvori jedinstveni front s Amsterdamskom sindikalnom internacionalom. Od lipnja 1933. u vezi evropskog Antifašističkog kongresa u Parizu i odbijanja Amster-

damske internacionale da se stvori jedinstveni antifašistički front na međunarodnom planu, počeo se u agitaciji i propagandi upotrebljavati termin jedinstveni antifašistički front umjesto jedinstveni proleterski front, pa smo i mi posvetili jedno poglavlje tom pitanju. Ostaje nam još da damo pregled rada CK KPJ i Komunističke partije u 1934. kad je KPJ prihvatila liniju osvajanja reformističkih sindikata i njihovo pretvaranje u organe klasne borbe.

O sindikalnom radu komunista Hrvatske i Dalmacije

CK KPJ je 25. kolovoza 1934. dostavio uputstva za rad u sindikatima Pokrajinskom komitetu KPJ za Hrvatsku i Slavoniju i Mjesnom komitetu KPJ Zagreb. U njima se između ostalog odgovara na prethodna pitanja koja je PK uputio CK. »Ako reformisti prisile pojedine naše drugove, da pod prijetnjom isključenja daju izjave, oni treba da ih daju. Principijelno je to dopustivo. Radi se o konkretnom sadržaju izjave. Može se na pr. izjaviti da se nema nikakve veze sa nelegalnom organizacijom, njenim radom, već da u sindikatu rade po ličnom ubjedenju, dalje može reći, da će se u svome radu držati terena ekonomskih borbi radničke klase i s tom borbom neposredno vezane djelatnosti. Ali ni pojedini komunisti, ni organizacije pod našim rukovodstvom ne smiju izjaviti ništa što je upereno politički protiv revolucionarnog pokreta, protiv KP i njene politike. Ne smije se osuđivati rad partijskih »čelija«, itd., davati izjave da se slažu sa današnjim režimom i njegovom politikom.« CK zatim upućuje, ako reformisti zbog izjave zabrane javno djelovanje pristalica KPJ u sindikatima, on treba da je na vješt način krši, jer bolje je da ga reformisti isključe, nego da postane likvidator u očima radnika. Radnicima treba objasniti zašto je izjava data: to je uvjet da se oстане u organizaciji, da se bori za zajedničke interese.

Za Zagreb i pokrajinu CK bezuvjetno traži formiranje mjesnog i pokrajinskog rukovodstva RSO od legalnih mjesnih i pokrajinskih funkcionera sa zadatkom koordinacije rada u Zagrebu i pokrajini. U mjesnom rukovodstvu RSO bio bi i jedan član MK KPJ, a u pokrajinskom RSO jedan član PK KPJ. »Po našem mišljenju i obaveštenjima drugovi u »Merkuru« su proveli srazmerno dobru akciju, što je tu najvažnije – legalizovali su postojanje »Ujedinjenih merkurasa« kao zasebne »struje« sa svojom platformom u pitanju osiguranja. Sada imaju mogućnosti da legalno agituju za tu platformu i legalno istupaju i po svim ostalim pitanjima sind. pokreta. To je krupna dobit za RSO i treba je bezuslovno dalje iskoristiti. »Ujedinjeni merkurasi« treba da se što češće pojave u javnosti povo-

dom pitanja osiguranja ili nekog drugog. Povoda ima svaki dan. Bilo bi odlično, kad bi ta grupa na svojoj platformi počela izdati svoj mjesečnik o problemima osiguranja i s njima u vezi pretresala sva ostala pitanja položaja i borbe radnika.«²¹⁶

Josip Broz Tito 3. rujna 1934. piše CK KPJ pismo u kojem između ostalog iznosi mišljenje delegata s partijske konferencije o radu sindikata, štrajkovima, ponašanju radnika poslije štrajkova. Zatim izvještava o Pokrajinskoj konferenciji URSS-a i kaže da komunisti imaju određene referate o svim pitanjima dnevnog reda i izrađena gledišta o pojedinim pitanjima.²¹⁷ CK KPJ 30. listopada 1934. piše Pokrajinskom komitetu KPJ za Hrvatsku i Slavoniju i MK KPJ Zagreb o nekim pitanjima rada u sindikatima na temelju izvještaja druga Tita.

»CK odobrava uputstva koja je drug Tito dao članu MK povodom spora između zagrebačke organizacije saveza metalaca i centrale. Sada, kada centrala, i pored poverenja većine članstva, nije htjela da prizna upravu podružnice, nego je naznačila komesara, treba nastaviti i pojačati otpor članstva protiv samovoljnog i nezakonitog postupka centrale. Javite nam, da li je bilo iz vašeg mesta pristaša RSO na kongresu Saveza metalaca i šta su oni na kongresu poduzeli da se ostvari volja članstva.

Javite isto tako, da li su poduzeti kakvi koraci za zajednički istup članstva zagrebačke i beogradske podružnice metalaca, jer je situacija u beogradskoj podružnici slična položaju u zagrebačkoj. Ako do sada nikakvi koraci nisu u tome pravcu poduzeti onda to odmah učinite. Povežite se sa Bgdom preko (2).

Javite nam detaljnije o izboru nove uprave podružnice bankaraca.

Služaj podružnice metalaca i bankaraca, a i ranije iskustvo rada u »Mercuru« pokazuje nam kakve ogromne mogućnosti postoje za širok masovan pokret RSO. Treba suzbiti gledišta da RSO jesu samo nelegalne čvrsto organizovane grupe, koje broje po nekoliko članova. RSO je široki opozicioni ljevičarski pokret u sindikatima. U podružnici metalaca i bankaraca RSO je zapravo svo članstvo koje je glasalo za naše liste.«²¹⁸

Izvod iz pisma Pokrajinskog komiteta KPJ za Hrvatsku 7. prosinca 1934. CK KPJ glasi: »Situacija u sindikatima URSSJ je u zadnje vrijeme jako pogoršana. Socijalsipatrioti počeli su da napadaju na svim linijama. Počeli su otvoreno ukazivati policiji one radnike koji se s njima ne slažu. Prijete isključenjima svih radnika koji su prema njima neraspoloženi, a vrše neku funkciju u sindikatu. Prijete isključenjem čitavih podružnica. Pozvana je i policija da popiše sve radnike koji su socijalsipatriotima nepoćudni.«²¹⁹

CK KPJ u pismima upućenima Pokrajinskom komitetu KPJ za Dalmaciju od 22. travnja, 19. srpnja i 30. listopada 1934. daje zadatke o sindikalnom radu, organizacionoj izgradnji grupa RSO, o komunističkim frakcijama u sindikatima. Stav CK prema starim funkcionerima iz Nezavisnih sindikata vidi se iz sljedećeg: »Nemamo ništa protiv iskorištavanja starih sindikalnih funkcionera koji su opterećeni oportunističkim balastom za rad u RSO, ali pri izvesnim uslovima: a) da sprovede politiku i odluke partije i RSO vodstva, b) da im se onemogući da zauzmu u RSO rukovodeće uloge i da odvuku RSO u druge vode, c) da im se u masama ne stvara nikakav autoritet, d) da se iskoriste sve njihove veze sa radnicima i njihovo iskustvo rada isključivo u korist sprovođenja partijske linije u život, e) da se nad njihovim radom vodi stroga politička kontrola.«²²⁰

O taktici komunista Dalmacije u Radničkoj komori CK kaže: »Kao što smo vam ranije pisali, naš stav u pogledu ulaska u Komore na ovaj način, dobivajući legalnost ORS-ove firme i izvjesne legalne mogućnosti rada, na osnovu principijelne pravilne deklaracije i sporazuma – mi smatramo pravilnim. Nesumnjivo je da vi taj sporazum niste dovoljno učvrstili organizacionim mjerama. Fašisti su vas izagnali, zaposjeli vas odlučujuća mjesta u Komori i postavili vas u nemoguć položaj, tako da vam i nije preostalo ništa drugo, već da skinete sa sebe odgovornost za taj rad. Ali nama izgleda, da ste vi imali ozbiljne iluzije da će se oni lojalno držati sporazuma, a iz toga i pogrešan račun, koji vas je doveo u taj položaj još prije nego što ste u dovoljnoj mjeri iskoristili tu legalnu poziciju. Oni su vas »zaskočili« u najvažnijim pitanjima. U toj situaciji ostala je samo jedna taktika: oštro raskrinkavanje i raskid s njima. Ali je nesumnjivo da vi niste od samog početka to učinili i uslijed toga niste pravovremeno mogli obezbijediti odstupnicu i izvjesne legalne pozicije na drugoj strani. U svojoj kritici vi ste postupili potpuno pravilno, kad ste postavili pitanje politički i prenijeli na teren borbe protiv fašističke partije. Raskrinkavanje tih ljudi kao agenata v. f. diktature i suprotstavljanje naše njihovoj politici je najvažniji rezultat ove cijele kampanje. Ali je raskid proveden na takav način da su oni nesumnjivo dobili više nego mi. Trebalo je u toku diskusije prije glasanja ostaviti bez kvoruma, tj. pročitati kratku izjavu (konstatacije na osnovu završetka vašeg referata) da za taj rad nećete da snosite odgovornost i napustiti skupštinu bez polaganja mandata. Tada bi oni bili prisiljeni da jure za nama, da idu na ustupke, a vi bi imali vremena da sondirate teren na drugoj strani i to u daleko povoljnijem položaju. Mandate bi mogli položiti tek kasnije, povodom nekog političkog akta ili poslije osiguranja povoljnijeg položaja za slučaj raspisa novih izbora. Time bi učinili pritisak i na Hermana i ne bi mu dali formalno opravdanje za isključivanje najboljih drugova.

²²⁰ ARP, KJ, 1934/83 i 1934/152. IHRPH, KJ, 673 (466–467) i KJ 692 (247–248)

²¹⁶ ARP, KJ, 1934/181. IHRPH, KJ, 692 (326–328)

²¹⁷ ARP, KJ, 1934/205. IHRPH, KJ, 692 (424–425)

²¹⁸ ARP, KJ, 1934/229 i 1934/234. IHRPH, KJ, 692 (501–503) i (518)

²¹⁹ ARP, KJ, 1934/262 i 1934/299. IHRPH, KJ, 692 (611) i (906–908)

Takvim postupkom bi onemogućili i maneuvre Z. Topalovića sa ukidanjem Komore, jer mi mandata ne bi položili bez raspisa izbora. Sada pak, ostajete bez mandata u R. K. eventualno i bez ORS-ove firme.»

CK predlaže da ostanu u ORS-u, da povedu agitaciju za ponovni prijem isključenih, da sazovu skupštine radnika na kojima će članovi Radničke komore objasniti zašto su predali ostavke. Radi dobivanja nove »legalne firme« za rad, CK forsira ujedinjenje ORS-a i URSS-a preko podružnice grafičkih radnika u Splitu, prije nego Vilim Haramina, vođa ORS-a, ne raspusti sve podružnice ORS-a u Dalmaciji.

Govoreći o štrajkovima i kolektivnim ugovorima u Dalmaciji CK daje slijedeće ocjene i uputstva:

»Štrajk koji ste vodili u Gružu i njegov uspjeh ima ogroman značaj ne samo za tu organizaciju, već za čitavu našu partiju. Ocene toga štrajka i neke kritičke napomene u njemu donosi »Proleter«. Taj vaš rad i način na koji započinjete pokrete (izrada i predlozi kolektivnih ugovora) treba da usvoji cela naša partija i sledi vaš primer. Taj štrajk je naročito pokazao kako se oko borbe radnika mogu okupiti razni malograđanski slojevi i seljaci okolnih sela. Ali on je pokazao – kao i vaše poteškoće u tvornicama cementa – od kolike je ogromne važnosti rad među »pauperima« i seljacima iz okolnih sela. U Gružu vam pauperizovani seljaci – seoska sirotinja – umalo ne ugušile štrajk, a u cem. fabrikama predstavljaju ozbiljnu smetnju za početak pokreta. Znači, treba iz petnih žila zapeti na rad među njima upravo i radi uspešne borbe domaćih radnika, a ne samo radi njihova zadobijanja za našu borbu. Po našem mišljenju vi ne morate kod tih radnika započinjati s tim, da ih odmah pozivate u organizaciju. To je stvar za njih suviše nova, tajanstvena, nepoznata, a i pare treba dati, što je njima vrlo teško pristupačno. Započinjati treba sa agitacijom o teškim uslovima života i rada, pomalo i sa političkim pitanjima (vrlo oprezno), pa sa potrebom uređenja radnih odnosa, kolektivnog ugovora, itd. Treba izučiti specijalno pitanja onih koji stanuju podalje, da ih pušta jedan sat ili pola sata ranije sa posla, tražiti da se vanjskim radnicima u kišne dane daju nepromočiva odela, da se onima koji donose hranu od kuće da mogućnost da ugriju jelo, da se u zimi mogu ogrijati po 15 minuta za vreme rada, da im se po ružnom vremenu stave na raspolaganje prevozna sredstva do kuće, da im se da po koja vreća cementa za kućne potrebe itd. (Ne moraju biti baš ovi zahtevi, vi to bolje možete tako videti, šta njima treba i šta ih boli, pa prema tome te zahteve unositi u kolektivne ugovore.) Tek na osnovu toga govoriti o potrebi borbe, ne naglašći s pozivom u organizaciju. A kad oni uvide da ta organizacija znači borbu za njihove plate, za odelo, za olakšanje rada i života – tada ćete ih i u organizaciju i u borbu lakše uvesti. Kod ovoga sloja radnika je često neophodno potrebna ovakva vrlo uporna i dosta dugačka priprema, pa mi moramo biti i uporni i strpljivi u tome radu. »Ropski mentalitet« kako se vi nepravilno izražavate kod radnika ne postoji, što se, uostalom, i iz vašeg izveštaja jasno vidi. Ali je jasno,

da radnici lako stupaju u borbu tek onda, kad ih komunisti svojim upornim i strpljivim radom uvere u mogućnost uspeha, kad radnici uvide da imaju sposobno i odlučno rukovodstvo koje može dovesti njihovu borbu do pobeđe, kad se istaknu pravilni zahtevi i radnici okupe u masu. Tada prestaje uestezanje i strah od poraza, radnici osećaju svoju snagu, nastaje odlučnost i izdržljivost u borbi kao kod gruških radnika. Dakle, od nas komunisti i našega rada zavisi, jesu li radnici borbeni ili se od borbe ustežu, a ni od kakva »ropskog mentaliteta«.«²²¹

Rad komunisti u reformističkim sindikatima Srbije

1934. godine Blagoje Parović piše Centralnom komitetu KPJ da su od 1931. do 1932. godine reformistički sindikati bile »firme i pećati«. Njihova osnova nisu bila poduzeća i radničke mase već Radničke komore, ustanove socijalnog osiguranja i burze rada.

»Okolo 1931–32. godine« – piše Parović – »naše pristalice počinju da stupaju u reformističke sindikate. To je, uglavnom, neorganizovano (u Beogradu) i proizlazi iz dogovora s našim bivšim lokalnim rukovodnim sindikalnim kadrovima (u Srbiji), bez određene linije i jasnog shvatanja novih zadataka u novim uslovima, bez određene platforme i taktike suprotstavljanja reformističkoj, bez linije i direktiva za borbu protiv reformističkih vođa i za organizovanje »RSV«. U reformističkim sindikatima naši drugovi nastavljaju da rade kao i ranije u nezavisnim sindikatima, s tom velikom razlikom, koja je, uostalom, na našu štetu, da u reformističke sindikate nisu ušli naši poznati drugovi i rukovodeći funkcioneri iz mesta (pridržavajući se stare parole protiv ulazjenja). U ove sindikate smo poslali mlade i napredne drugove, koji su s vremena na vreme direktive primali, a inače su radili kako su znali i umeli: sprovodili su pojedine akcije, »rukovodeći« na taj način ovim organizacijama. To im nije bilo teško jer reformisti u Srbiji, izuzev pojedinih činovnika radničke komore, nisu imali skoro nikakvog rukovodećeg kadra. Ali, to ne znači da naše »rukovodstvo« nije dolazilo u sukob s reformističkim vodama. Prošle su dve i po, tri godine od vremena kada su naši drugovi počeli da stupaju u reformističke sindikate, i isto toliko od prvog početka organizovanja RSO. Za sve to vreme skoro svi naši drugovi u sindikatima nalazili su se pod uticajem reformističkih vođa. Razna predavanja, zborovi, kursevi za funkcionere, sve je to bilo protkano šupljom socijalfašističkom ideologijom, vrlo često zamotanom u »marksističku« prepređenu frazeologiju. Svi ti i gore navedeni momenti nisu mogli da ne utiču na široke krugove naših pristalica. Taj uticaj se u svojoj punoj, pravoj boji, pokazuje kada se postavi pitanje konkretnog sprovođenja naše linije. Potcenjivati taj uticaj i smatrati da naše pristalice (a oni su sigurno naši) jedno-

²²¹ ARPB, KI, 1934/230 i 1934/213, 1934/231, 1934/280. IHRPH, KI, 692 (504–509), (439), (510–511), (801–803)

stavno i bez ikakvog otpora i teškoća mogu pravilno sprovoditi direktive o rukovođenju sindikalnim radom – bila bi krupna politička greška.

Zato je pitanje izgradnje organizacije RSO i brižljiv, svakodnevan rad na objašnjavanju svih konkretnih pitanja sindikalnog rada, u prvom redu članovima KP i uskom krugu RSO, a preko njih u radnim masama i pitanje razbijanja i pariranja reformističkom uticaju, jedan od osnovnih zadataka partije u organizovanju svakodnevnih borbi radničke klase. Bez toga ne može biti organizacije i rukovođenja borbom, ne može biti uspešne borbe protiv reformističkih vođa i rada na pridobijanju masa u tim sindikatima i van njih.

U vezi sa aktivizacijom i izgradnjom partijske organizacije i početkom organizovanja RSO zapaža se u poslednje vreme znatna živost i aktivnost naših pristalica (u savezima metalaca, kožaraca, građevinara, drvodjelaca, bankarskih činovnika, u »Merkeru«). Ta aktivnost još je relativno slaba, puna grešaka, nedostataka, nepovezanosti, neshvatanja linije, i.t.d., ali, reformistička reakcija na tu aktivnost već sada je vrlo jaka i zapaža se u »Radničkim novinama«, u nizu istupa protiv »provokatora mračnih sila«, »neprijatelja radničkog sindikalnog pokreta« i sl. U sindikatima, na zasjedanjima i zborovima, reformisti su mnogo agresivniji. Oni otvoreno prete i pred policijskim vlastima otvoreno zovu po imenu te »neprijatelje pokreta«.

Krajem marta, reformisti su stvorili pri GRS specijalnu grupu za borbu protiv RSO pod rukovodstvom reformiste Vinka Vrankara, koja se sastoji od najodanijih ljudi. Njihova taktika je u tome da operišu »levicom«, da se bore protiv reformističkih vođa, istupaju protiv njih i tako stiču poverenje naših drugova da bi usli u grupe RSO, saznali o radu i ljudima i to dostavili »kome treba«; čisto provokatorska organizacija. Pitanje naše borbe protiv reformističkih vođa u praksi je mnogo složenije nego što se to govori u našim, uopšte uzet, pravilnim rezolucijama i direktivama.

Reformističke vođe su jako kompromitovane pred radnicima. Oni uživaju punu legalnost, raspolažu s nizom jakih i opasnih funkcionera, koji znaju da manevršu i protiv naših pristalica, njihova organizacija istupa protiv naših pristalica dobro pripremljena u ozbiljnim slučajevima, i što je najvažnije, radnici ne vide stalno suprotstavljanje tih vođa našim drugovima!«

Dalje Parović iznosi u izveštaju da se pristalice revolucionarnog radničkog pokreta, ukoliko su uopće u sindikatima, nalaze u reformističkim sindikatima, i da ih u drugima i nema, pa zatim iznosi brojno stanje grupa u Beogradu. U Savezu metalaca bilo je 8 grupa RSO (oko 40 članova). Na izborima za njihove prijedloge glasalo je od 50 do 90% članstva. U Savezu drvodjelaca bila je jedna grupa RSO (8 članova i 24 pristalice). U Savezu građevinara djelovala je jedna grupa od pet članova. Njen utjecaj prostire se na 60% članstva. U Savezu tramvajaca radila je grupa od tri člana, kod raznih akcija toga saveza veliki broj članova

va podržava prijedloge komunista. U Savezu kožaraca grupa RSO imala je 8 članova. U Savezu tekstilaca većina pristalica Komunističke partije nalazila se van sindikalne organizacije. Posebni problem predstavljaju rukovodeći funkcioneri Nezavisnih sindikata koji su se pasivizirali čekajući partijske direktive. U sindikatu prehrambenih radnika radi grupa RSO od 8 članova. U Savezu privatnih namještenika postojala je grupa od 4 mlada komunista, a u Savezu bankaraca grupa od 10 članova.

O radu RSO u Savezu grafičara Parović je napisao 5 tipkanih stranica. Među komunističkim pristalicama u toj organizaciji vlada kaos. Čak je stari »predstavnik komunista« Marjanović, 35. godišnji član i organizator Saveza, pod pritiskom fašističke grupe i uz pomoć glasova naših pristalica, isključen iz organizacije. Policija je poslije 6. siječnja zahtijevala da se Marjanović isključi iz Saveza. Tadašnja uprava u kojoj su komunisti imali većinu s tim se, ni po koju cijenu, nije složila. Od tada je njemu i mnogim komunistima oduzeta mogućnost za aktivni legalni rad. Marjanoviću policija uopće nije dozvoljavala da istupi na zasjedanjima i konferencijama, bez obzira što bi on govorio i što je bio sekretar organizacije. Umjesto da okupi oko sebe polulegalne i ilegalne grupe, široki krug aktiva organizacije i tako pojača rad na pridobijanju ostalog članstva, on i neki drugi prekinuli su svaki »nezvanični« kontakt sa članovima, strogo se pridržavajući propisa o »nesprovođenju komunističke propagande«. Još 1930–31. godine, aktiv RSO se okuplja i protiv volje rukovodećih funkcionera, osobito Marjanovića. Budući da su doživjeli poraz na Kongresu, trebali su da svestrano pojačaju rad i borbu za pozicije u beogradske organizaciji. Umjesto toga oni (kao »dobri parlamentarci«) daju ostavku na mandate delegata i članova uprave. Izveštaj o Kongresu podnose socijalfasisti i fašisti bez sudjelovanja naših rukovodećih drugova i to koriste da svrgnu našu većinu u upravu. Razlog za isključenje Marjanovića, navode reformisti, jest što je podružnica grafičara osnovala svoju štampariju u koju je uložila novac, a za predsjednika je imenovao Marjanović. Kad je štamparija bankrotirala, optužen je Marjanović za neuspjeh i isključen je iz Saveza. Parović je zatim ukazao na rad RSO u Savezu grafičara. »1. Da je isključenje Marjanovića političko pitanje i težak udarac fašista i socijalfasista po RSO; 2. da je opozicija naših drugova bila u osnovi nepravilna po svim pitanjima rada u sindikatima, kao u pitanju isključenja Marjanovića; trebalo je da kritiziraju njegove greške i da se ograde od njegovog rada, ali da se ovim svom odlučnošću ustanu protiv socijalfasista i protiv isključenja Marjanovića iz saveza, da raskrinkavaju njihove postupke kao manevar socijalfasista; 3. sadašnja situacija u organizaciji posljedica je njene nepravilne politike, izolacija od masa, odstupanja od borbe; 4. ta situacija vodi potpunom raspadu organizacije, gubljenju tarifa i svih postignutih uslova (naše pristalice i radnici vanpartijski već napuštaju organizaciju). protiv čega naši drugovi iz RSO treba da se najod-

lučnije bore; 5. okupljati pristalice RSO u grupe u preduzećima, gde treba stvarati i partijske ćelije – to je jedan od prvih i najneophodnijih preduslova za spašavanje od raspada organizacije i stvaranje od nje borbene organizacije sposobne za daljnji rad.»

Dalje Parović govori o naporima oko formiranja lokalnog rukovodstva RSO u Beogradu i komunističkih frakcija u Savezu metalaca u drvodeljaca. Situaciju u unutrašnjosti Srbije Parović ocjenjuje ovako:

»Sa stanovništva našeg uticaja u sindikatima i rukovodstvima sindikalnih organizacija, situacija u Srbiji znatno je bolja. U mnogim mestima (12) naši drugovi su rad u sindikatima postavili pod firmom reformista (Kraljevo, Čačak, Valjevo, Šabac, Užice, Lazarevac, i.t.d.). Oni u potpunosti rukovode radom tih organizacija. Uprave se nalaze potpuno u njihovim rukama, ali, pak, naši drugovi u njima imaju apsolutnu većinu, što potpuno odgovara našem uticaju u masama radnika. Staviše, po pravilu, su u te uprave birani i reformisti, ali su oni u tim upravama samo radi legalizacije pred policijom i pred vođama URSS-a. Svako može da progura svoje predloge bez ikakvog otpora od strane lokalnih reformista. U ostalim mestima, gde postoje pojedine reformističke organizacije, naši drugovi rade u težim uslovima, ali i tu njihovi predstavnici zauzimaju znatan deo uprava i vrše dominantan uticaj u masama radnika.

No, sa stanovništva sadržine rada i povezanosti RSO kao organizacije unutar reformističkih sindikata, situacija je ista ili, možda, još gora nego u Beogradu. Osnovni nedostaci rada naših drugova u Srbiji sastoje se u sledećem:

1. Unutar sindikata ne postoji osnovno rukovodeće jezgro RSO, koje bi se oslanjalo na grupe RSO po preduzećima. Ali, nezgoda nije toliko u tome da nema RSO kao organizacija, koliko u tome da većina drugova smatra da nije potrebno stvarati takvu ilegalnu organizaciju, koja bi, po njihovom mišljenju, u potpunosti mogla da stane na mesto komunističkih frakcija. Oni to mišljenje motivišu time da imamo većinu u rukovodstvima organizacija, kao i među radnicima, da mi rukovodimo i rešavamo. Ne upuštajući se u analizu i kritiku tog gledišta, ja samo podvlačim da je ono ozbiljna opasnost za naš revolucionaran rad u sindikatima i njihov dalji razvitak, jer ovi drugovi ne vide razliku između bivših Nezavisnih i sadašnjih sindikata, razliku u pogledu uslova i rada. Neophodno je da se to pitanje u direktivama detaljno razradi.

2. Razlika u sadržini rada naših drugova i lokalnih reformističkih funkcionera, tamo gde oni postoje, neznatna je ili je uopšte nema. Stoga se naša linija i ne suprotstavlja sistematski liniji reformista. Iz razgovora s jednim partijskim funkcionerom, ja sam zaključio da oni na pitanje kampanje u vreme krize – tačnije: na pitanje nezaposlenosti i neorganizovanih radnika – gledaju skoro kao reformisti. Druga pojava, koja je kod njih takođe veoma rasprostranjena, jeste strahovanje da bi borba za našu liniju u sindikatima mogla da oslabi sindikalnu organizaciju.

3. Fetišiziranje legalnosti u sindikatima. Pošto su se slabo snalazile ilegalne partijske organizacije po preduzećima (s malobrojnim izuzecima), ne postoje ni ilegalne organizacije RSO. Mnogi drugovi se plaše da sindikati ne izađu iz legalnosti da »se ne bi izgubila jedina mogućnost za održavanje veza s masama«. Održavanje legalnosti sindikata, naročito u onim mestima u kojima je većina članova na našoj strani, nije neophodno, ono ne sme postati samo sebi cilj ili ometati vršenje našeg osnovnog zadatka u sindikatima – borbe i vođenja štrajškog pokreta za zaštitu svakodnevnih interesa radnika.

4. Ideološka-politička zaostalost našeg partijskog i naročito sindikalnog kadra u Srbiji. Ta je zaostalost ogromna i u samom centru. Ali u Srbiji, gde su naši drugovi godinama izolovani od sveta, gde dolazi samo buržoaska, reformistička i legalna marksistička (često antimarksistička) štampa i literatura, a apsolutno nedovoljno ilegalna partijska štampa, ta je zaostalost ozbiljna prepreka za razvijanje revolucionarnog rada u sindikatima. Naši drugovi se nalaze na onom mestu na kome su se nalazili 1928–29. godine, no, od tog vremena proteklo je već »mnogo vode«.

U Srbiji takođe ne postoji oblasno rukovodstvo RSO, niti se izdaju direktive i pruža pomoć radu RSO. Jedina veza i koordinacija jeste partijska veza, a ona je uspostavljena tek nedavno, i to ni izdaleka u svim, pa čak i ne u svim najvažnijim centrima. Te nam veze pružaju mogućnost usmeravanja opšteg rada u sindikatima, ali operativno rukovođenje, davanje konkretnih direktiva, za sitan svakodnevni rad, za konkretno pripremanje i sprovođenje svakodnevnih ekonomskih borbe na taj način sasvim je isključeno, čak i ako bi bila partijska kudikamo u boljem položaju nego što je danas.

Postoje uslovi za stvaranje oblasnog rukovodstva RSO. To nam obezbeđuje sadašnja situacija partijske organizacije i mi smo dužni da to mogućnosti što pre iskoristimo.²²²

Preko Oblasnog komiteta KPJ za Beograd šalje CK KPJ pismo za MK KPJ Subotica u kojem se govori o osnovnim političkim pitanjima i zadacima. To je pitanje rada u sindikatima u Vojvodini, ponajprije među poljoprivrednim radnicima, pa se nabrajaju zadaci partijskih organizacija u tom smislu. »U onim mestima«, kaže se u pismu, »gde komunisti nemaju nikakve mogućnosti za stvaranje organizacije pod reformističkom firmom, treba da uđu u fašističke sindikate. Ali pre toga treba da organizuju RSO grupe po imanjima, šorovima i selima, da objasne radnicima zašto idemo u te sindikate.«²²³

CK je u lipnju 1934. dostavio i direktive za partijsku konferenciju Srbije. Tu je u prijedlog dnevnog reda konferencije u kojem je i točka: Organiziranje i rad revolucionarne sindikalne opozicije, i teze glavnih pitanja koja treba da budu obuhvaćena. Između ostalog, smatra se da je osnivanje grupa RSO u preduzećima osnovni zadatak.²²⁴

²²² ARP, KI, 1934/146. IHRPH, KI, 692 (187–233)

²²³ ARP, KI, 1934/157. IHRPH, KI, 692 (268–270)

²²⁴ ARP, KI, 1934/158. IHRPH, KI, 692 (271–272)

O radu komunista u sindikatima Makedonije, Crne Gore i Slovenije

Izvještaj instruktora CK KPJ iz Makedonije 11. ožujka 1934. godine donosi podatke i o izborima za Radničku komoru te o odnosu prema reformističkim sindikatima.

Pitanje izbora RK razmatrano je ne samo na sjednici OK partije, nego i na sjednici Obas. RSO. Pitanje izbora postalo je središnje pitanje čitave partijske organizacije u Makedoniji. Priprema komunista i omladinaca za ovu kampanju, bila je prilično dobro organizirana u S. kao i V. među organiziranim i neorganiziranim radnicima. Ali i do objavljivanja izbora radilo se na organiziranju radnika u strukama, jačao utjecaj Partije u njima. To je pomoglo uspjehu izbora. Gотовo u svim strukama komunisti vode, imaju odlučnu riječ. Izborima su predhodili radnički zborovi. Većina govornika (referenti) bili su komunisti, koji na svakom zboru naglašavaju osnovne parole za skraćivanje radnog vremena, za veći komad hljeba itd. U međustrukovnom odboru u S. imamo većinu koja je i slala referente na zborove. Bile su i parole ispisane crvenim masnom bojom na ulicama (od kojih se L. Pavičević zgrozio, govoreći da je to komunistički).

OK je politički rukovodio ovom kampanjom i njegovi su članovi praktički uzeli aktivno učešće u radu na pridobivanju svih radnika za crvenu listu.

Na dan izbora (nedjelja) radnici su ispunili prolaze oko biračkih stolova u S. Smatralo se da su ovi izbori nadmašili sve u 15 godina. Nijedni izbori nisu tako živo i aktivno prošli kao ovi. Samo u S. glasalo je preko 3000 radnika, još toliko je došlo neorganiziranih da manifestiraju svoju spremnost za borbu.

Na dan izbora radilo je u trikotadžnoj tvornici više od 300 radnika. Direktor nije dozvolio da glasaju. Drug broj 2 pošao je i zaustavio rad u trikotadž i poveo radnike na biračište. Koliko je bilo oduševljenje žena što im je drug br. 2 pomogao da i one glasaju, a kakva je hladnoća obuzela suce i policiju kad su vidjeli potok od živih radnika, to se zaista ne može reći riječima. Žene su prvi put glasale u Makedoniji. Izbori za Radničku komoru predstavljaju važnu etapu u razvoju radničkog pokreta u Makedoniji. Pokazali su da su radnici spremni za borbu, ne samo s poslodavcima nego i fašizmom. Od 3000 radnika koji su glasali samo njih 36 glasalo je za fašiste.

Izvještaj navodi i dva štrajka kojima su rukovodili komunisti, o pokušaju osnivanja Socijaldemokratske stranke, o odnosu prema reformističkim sindikatima, o stvaranju jedinstvenog fronta i o stvaranju RSO. Vođe reformista u Makedoniji javno govore da je postignuti uspjeh u izborima za Radničku komoru djelo komunista i da s komunistima treba zajedno raditi. Dok su komunisti primili odluku CK KPJ o ulasku komunista u reformističke sindikate, proveli je u život i preuzeli upravljanje s njima, dotle je odluka CK KPJ o stvaranju RSO naišla na otpor. Zašto stvarati lijevi pokret kad su reformistički sindikati pod našom upravom? CK izmišlja stvaranje birokratskih

nepotrebnih organa. RSO se teško formira, jer komunisti stvarno misle da su reformistički sindikati u rukama komunista, pa da stvaranje RSO nema svrhe.²²⁵

CK KPJ šalje 15. lipnja 1934. pismo Pokrajinskom komitetu KPJ za Crnu Goru u kojem između ostalog daje direktive u vezi s radom u sindikatima:

»U pitanju sindikalnog rada vi ne treba da se oslonite na to hoće li ga dozvoliti ili neće i da samo činite pripreme za slučaj ako dozvole. Već sada vi treba da stvorite grupe drugova po strukama i ukoliko je još od krize ostalo koje veće preduzeće, po preduzećima. Neka oni rade među radnicima, ne čekajući dozvolu za legalan rad. Ukoliko ima uslova treba pokrenuti neku od struka u pokret ili štrajk, izabrati štrajkaški odbor, njega legalizovati i preko njega tražiti dozvolu rada organizacije te struke. U tom slučaju se reskira najviše 10–15 dana zatvora, a moguće je i da prođete. Vi imate tamo predstavnika u Radničkoj komori. Njega kao legalizovanog »komoraša« treba svagde napred isticati, pokušati da on sazove zbor po nekom pitanju rada komore i sl., pa usput govoriti o organizaciji. Dobro bi bilo da pošaljete predstavku Centrali Radničke komore u kojoj da specijalno tražite dolazak jednog od sekretara Komore da vas »obiđe i vidi«. A u vezi sa njegovim dolaskom da sazovete zbor na kome on da istupi kao referent. Pored njega može još neki naš radnik da govori. Sve ovo može da učini 5–6 legalnih drugova, da legalnim putem pišu, podnose prijavu za zbor i tome sl. Pred policijom oni mogu bez oklevanja da se izjasne pristašama URSS-ovih sindikata.

Upozoravamo vas da ne bi odmah izviždali i proturali Živka, odnosno Belića, ako dođu (kako su to učinili neki drugovi u Vojvodini), jer u tom slučaju nema ništa od legalizacije sindikata u vašem kraju, a sindikati vam trebaju. Oni odlaze, a vi ostanete da radite kako znate.«²²⁶

CK KPJ o radu i zadacima sindikata piše Pokrajinskom komitetu KPJ za Sloveniju 29. siječnja 1934. i upozorava PK da je njegova linija izražena u letku u povodu izbora za Radničke komore potpuno drugačija od linije CK, i ukazuje na suštinu tih grešaka. Tvrdi se da radnici vjeruju da su reformisti bolji od fašista i da se izbori za Radničku komoru nisu uspjeli iskoristiti za razvijanje samostalnih borbi, već da se sudjelovalo u kampanjama i akcijama koje su vodili reformističke vođe. Međutim, trebalo je samostalno organizirati takve akcije i borbe koristeći pri tom legalne pozicije koje komunistima reformističke organizacije pružaju. Dalje se upozorava PK na oblasnu konferenciju URSS-a za Sloveniju, tržeći da sve RSO grupe zauzmu stav o pitanju konferencije i da se u svim sindikatima kao delegati za tu konferenciju istaknu članovi RSO.²²⁷

Početkom lipnja i 19. srpnja CK traži da se osobito u Sloveniju organizira rad među ženama-radnicama,

²²⁵ ARP, KI, 1934/63. IHRPH, KI, 692 (85–97)

²²⁶ ARP, KI, 1934/149. IHRPH, KI, 692 (240)

²²⁷ ARP, KI, 1934/30. IHRPH, KI, 692 (37–39)

jer su radne žene u Sloveniji više nego u ma kojoj zemlji Jugoslavije pokazale i pokazuju svoju spremnost i odlučnost za borbu.²²⁸ 24. kolovoza CK utvrđuje rezultate štrajka rudara u Trbovlju. Borbeno raspoloženje radnika raste. Radnici okreću leđa reformizmu. Spremni su na akcije solidarnosti. Proletariat će putem krupnih štrajkova brzo okupiti oko sebe većinu seljaštva i ugnjetenih naroda. Štrajk gladu pokazao se neefikasan. Buržoazija odstupala samo pred navalom živih radnika, a ne pred mrtvima od gladi. Aktualni zadatak je stvaranje obrambenih četa za obranu štrajkova od navale fašista i žandara i pretvaranje ekonomskih štrajkova u političke.²²⁹ U rujnu CK daje uputstva za pripremu štrajkova u Trbovlju, Celju, Jesenicama i drugim mjestima Slovenije.²³⁰

Stvaranje širokoga legalnog masovnog opozicionog sindikalnog pokreta umjesto ilegalnih RSO

CK 29. listopada 1934. daje za organiziranje RSO kao širokog lijevog opozicionog pokreta u sindikatima sljedeće upute: komunisti u sindikatima radili su u 1934. na temelju rezolucije proširene sjednice CK KPJ (listopada 1933). U protekloj godini sindikalna politika KPJ razvila se. O nekim novim zadacima KPJ u sindikalnoj politici, štampan je u *Proletaru* članak »Jačajmo revolucionarni rad u sindikatima«. I u međunarodnoj sindikalnoj politici Kominterne, na osnovi iskustva Njemačke, Austrije i Francuske, izvršene su izvjesne promjene. Radi se uglavnom o tri pitanja: o karakteru RSO, o glavnoj osnovi rada RSO i o odnosu RSO prema neorganiziranim radnicima. RSO se organizirala kao čvrsta organizacija s oformljenim grupama i zasebnim ilegalnim aparatom. Na taj način nije bilo moguće izgraditi masovne RSO. Ubuđuje treba RSO stvarati kao široki masovni opozicioni pokret u sindikatima pod raznim imenima, zavisno od mjesnih prilika i uvjeta. Primjer: opozicija protiv reformističkih i fašističkih vođa u »Merkuru« formirala se u opozicioni pokret pod nazivom »Ujedinjeni Merkuraši«. Pod tim nazivom ta je opozicija izdala dvije legalne brosure i legalizirala komunističku platformu u pitanju socijalnog osiguranja, te istakla listu koju je suprotstavila reformistima i fašistima. U Dalmaciji u Radničkoj komori komunisti su istupali pod firmom ORS-a, a u borbama protiv fašista u Radničkoj komori istupaju kao »ljevičarska opozicija«, izdaju letke pod tim imenom itd. Beogradsku i zagrebačku podružnicu Saveza metalaca preuzeli su komunisti. Svi oni koji su glasali na izborima uprave podružnica za komunističke liste, smatraju se članovima Revolucionarne sindikalne opozicije. RSO nije više samo ilegalna grupa od 5 do 8 radnika. RSO jest, i treba da bude, široki pokret sindikalno organizira-

nih radnika koji su protiv birokrata, koji su za vođenje klasne borbe, koji glasaju za komunističke liste i prijedloge. Taj pokret, naglašava se u direktivama CK, mora osvojiti legalnost ili bar polulegalnost, on mora biti masovan. Pri izgrađivanju RSO glavno je izgraditi široki opozicioni legalni i polulegalni pokret u svakom sindikatu i u svakoj podružnici, a ne ilegalni RSO aparat. Sve zadatke ranijeg ilegalnog RSO aparata, treba da vrše komunističke frakcije u sindikatima. Isto tako i sve nelegalne veze između RSO u pojedinim mjestima i savezima. Uvjet za sudjelovanje u RSO radu nije, i ne smije biti, spremnost radnika da rade ilegalni posao. Ograničiti RSO samo na njih znači sužavati okvire rada RSO. U osnovi je pogrešno suprotstavljati poduzeće sindikatu ili obratno. Budući da je većina sindikata organizirana na lokalnoj i stručnoj osnovi, središte djelatnosti RSO mora biti sindikat. Podrazumijeva se da čitava djelatnost RSO u sindikatu mora biti podređena zadatku organiziranja borbi u poduzeću. U direktivama se napominje da je zadatak RSO da uvlači neorganizirane u sindikat i da u tarifne i štrajkaške komitee treba birati radnike, nezavisno od toga jesu li u dotičnom poduzeću pristalice KPJ ili ne.²³¹

U ožujku 1934. godine poslao je PK KPJ za Sloveniju svim mjesnim odborima, ćelijama i sindikalnim komunističkim frakcijama uputstvo o pitanju kampanje za izbore delegata za oblasnu konferenciju URSS-a i o istupanju sindikalne komunističke frakcije na konferenciji.²³² Šalje izvještaj Centralnom komitetu KPJ o masovnom štrajku rudarskih radnika i demonstracijama nezaposlenih u Trbovlju u srpnju 1933. godine, borbi rudara u Hudoj Jami, metalaca u Jesenicama, akciji mladih radnika u San Paulu i izborima za Radničku komoru.²³³ 17. kolovoza javlja Pokrajinski komitet Centralnom komitetu o pripremama, organizaciji i toku štrajka u Trbovlju 1934.²³⁴ U izvještaju, koji šalje Edvard Kardelj Centralnom komitetu KPJ 2. prosinca 1934, govori o teškom ekonomskom položaju radnika u Sloveniji, utjecaju internacionalnog revolucionarnog poleta radničke klase i radu Komunističke partije. Ističe da je u 1934. godini ekonomska borba radnika u Sloveniji prema načinu, izdržljivosti, uspjehu i broju akcija mnogo jača nego u 1933. godini. Od pet većih ekonomskih akcija u 1933. godini njihov je broj porastao na 18 u 1934. Nakon toga Kardelj navodi sljedeće radničke pokrete te godine:

- »1. Borba jeseničkih metalaca. Kolosalne demonstracije. Delimičan uspeh. Preko 2000 radnika.
2. Demonstracije metalaca u Ljubljani pred tvorničkim vodstvom (Strojne tovarne in livarne). Delimičan uspeh, oko 700 radnika.

²³¹ ARP, KI, 134/228. IHRPH, KI, 692 (496–500)

²³² ARP, KI, 1934/73, 1934/75. IHRPH, KI, 673 (529–532) i KI 692 (554–555)

²³³ ARP, KI, 1934/104, 1934/153. IHRPH, KI, 673 (597–601), (586–594)

²³⁴ ARP, KI, 1934/173, 1934/215, 1934/251. IHRPH, KI, 692 (309–313), (441), (548)

²²⁸ ARP, KI, 1934/149. IHRPH, KI, 692 (340)

²²⁹ ARP, KI, 1934/180. IHRPH, KI, 692 (324–335)

²³⁰ ARP, KI, 1934/203. IHRPH, KI, 692 (413–414)

3. Štrajk tekstilaca u Mariboru (Doctor in drug). Demonstracije. Neuspeh. Oko 350 radnika.

4. Štrajk drvodeljskih radnika u Duplici kod Kamnika. Demonstracije. Delimičan uspeh. 250 radnika.

5. Štrajk gradskih radnika u Murskoj Soboti. Demonstracije pred sreskim poglavarstvom. Delimičan uspeh. 25 radnika.

6. Napuštanje posla zagorskih besposlenih rudara na javnim radovima u Radecama, zauzimanje vlaka, demonstracije pred općinom u Zagorju.

7. Prvi štrajk u Trbovlju, Hrastniku i Zagorju. Delimičan uspeh. Preko 2500 radnika.

8. Drugi štrajk u Trbovljama, Hrastniku, Zagorju i Hudoj Jami. Preko 3000 radnika.

9. Paralelni štrajk solidarnosti cementarne u Trbovlju.

10. Štrajk u Rosah (dušik). Neuspeh, 170 radnika.

11. Štrajk pletilskih radnica u Novom Mestu (Pouh) sa 60 radnika. Potpuni uspeh.

12. Štrajk u pletarskoj tvornici «Ika». Delimičan uspeh, 170 radnika.

13. Kratak štrajk (sa 1–2 sata) u Jesenicama protiv redukcije nekoliko radnika. Uspeh.

14. Kratak (sa 1–2 sata) štrajk u Javorniku protiv redukcije dvaju radnika. Sa 200 ljudi. Uspeh.

15. Borba metalaca u Celju («Western»). 700 radnika. Još traje.

16. Borba metalaca u Gustanju (Jeklarna). Sa 400 radnika. Još traje. Radnici otkazali kolektivni ugovor.

17. Borba metalaca u Mariboru («Kovina»). Još traje. Radnici otkazali kolektivni ugovor.

18. Borba električara na Fali. Ne znam za rezultat. (Ili borba još traje.) Radnici otkazali kolektivni ugovor. Jasno je, time još nisu iscrpili sve ekonomske borbe (npr. nepoznat je ostao rezultat borbe Črnomeljских (Črnomelj u Beloj Krajini), drvodeljskih radnika koja je bila navodno združena s demonstracijom i kratkim štrajkom). Ali već ova činjenica kaže, da je borbeni val digao i slovenski proletarijat i u tih 18 akcija učestvovalo je dakle 10–12 hiljada radnika. Ovaj veliki broj sramotno blamira sve one oportuniste, koji pričaju da radničke mase nisu borbene. Najmanje 15.000 radničkih boraca ove godine u praksi je pokazalo, da hoće da se bore. Zadaća je komunista, da ovih 15.000 boraca, mobiliziranih boraca, organiziraju za produžavanje borbi, za prelaz u političku borbu.

U vidu moramo imati još jednu činjenicu, naime da je od tih 18 akcija 14 napadnih, a samo 4 obrambene, među njima oba trbovljanska štrajka. I ta činjenica dovoljno jasno svedoči o porastu borbenog raspoloženja radnika... Parola jedinstvenog fronta postala je parola celokupne radničke klase u Sloveniji. I tamo je radnici prihvataju, gde nema komunista. U sindikatima nastaje borbena opozicija, RSO, mala još, ali dovoljno jaka, da se sindikalni birokrati svim silama bacaju na nju. U redovima sindikalnih funkcionera nastaje rascjep. Mnogi, koji su godinama potpuno na birokratski način «vladali» radničkom kla-

som, pod pritiskom od dole uviđaju pravilnost parole »jedinstvenog fronta« i spremni su da rade u okviru RSO. Mogućnost jedinstvenog fronta i od gore vrlo je velika...

Socijalisti su nekad pobijali komuniste i jedinstveni front s ličnim i političkim klevetanjem. Danas to više ne mogu. Danas ne mogu da biju po jedinstvenom frontu, a da ne pobune i svoje radnike protiv sebe. Mogućnost manevriranja skoro nije više nikakva. Parola: jedinstveni front u borbi za ekonomske zahteve – to je parola koja je KP u Sloveniji osigurala političke simpatije radničkih masa... Danas postoje jake RSO grupe u Jesenicama, Novom Mestu, Celju, Rogaskoj Slatini, a manje u Ljubljani (Željeznička radionica, Strojne tvornice), Trbovlju, Zagorju i u Murskoj Soboti. Prve grupe nastale su u borbi, ove poslednje, međutim, sa pojedinačnim sektaškim sakupljanjem. Zbog toga su prve masovne, sa širokim simpatijama radnika, a druge male, od mase prilično odeljene. Prve su stvarno zahvatile radnike raznih uverenja, druge se sastojaju međutim u većini od bivših članova partije (osim u Murskoj Soboti).²³⁵ Dalje Kardelj iznosi da se pokrajinska konferencija KPJ za Sloveniju nije složila da »RSO bude baziran na sindikatu«. PK je smatrao da RSO može stvarno postati jedinstvena masovna organizacija jedino kad je formirana u poduzeću.

Novi prelom u sindikalnoj politici CK KPJ prije IV zemaljske konferencije događao se na liniji stvaranja sindikalnog jedinstva i jedinstvenog antifašističkog proleterskog fronta, oslanjajući se na ideje Kominternе koja se orijentalna na stvaranje narodnog antifašističkog fronta čija jezgra treba da bude proleterski front s jedinstvenim sindikalnim pokretom. RSO su kao osnova djelovanja komunističkih partija u nizu zemalja postale suviše uske i sektaške.

IV zemaljska konferencija KPJ usvaja kurs pretvaranja reformističkih sindikata u revolucionarne organizacije radničke klase

Cetvrta zemaljska konferencija Komunističke partije Jugoslavije održana je od 24. do 26. prosinca 1934. godine u Ljubljani. *Proleter* siječnja 1935. god. objavljuje da su na Konferenciji sudjelovali predstavnici partijskih organizacija Srbije, Hrvatske, Dalmacije i Crne Gore izabrani na pokrajinskim konferencijama. Kaže se da je vladala potpuna »jednodušnost« i da su svi zaključci donijeti »jednodušno«. Izabran je novi Centralni komitet u koji je ušlo 7 radnika, 1 seljak i 4 intelektualca. Osobita pažnja bila je posvećena revolucionarnom radu u sindikatima.²³⁶

U proglasu IV zemaljske konferencije obraća se radnicima s ovim riječima: »Komunistička partija pruža svoju bratsku ruku za zajedničku borbu svim

²³⁵ ARP, KI, 1934/257. IHRPJ, KI, 692 (566–600)

²³⁶ *Proleter*, 1929–1942, str. 355.

radničkim organizacijama koje hoće da se bore protiv fašizma, imperijalističkog rata i za neposredne zahtjeve radnika.

Stvarajte borbeno jedinstvo radničke klase, ujedinjujte vaše sindikalne organizacije na klasnoj osnovici, makar i protiv volje reformističkih vođa. Uvlačite u tu borbu omladinu i žene! Ne zaustavljajte se u vašim štrajkovima i demonstracijama samo na ekonomskim zahtjevima; tražite slobodu organizovanja, zbora i štampe; tražite opću političku amnestiju, demonstrirajte protiv fašizma, protiv monarhije, protiv rata! Stvarajte čete radničke samoobrane! Povezujte svoju borbu sa borbom seljaštva i potlačenih naroda.²³⁷

U sindikalnoj rezoluciji koju je donijela IV partijska konferencija kaže se da glavnu pažnju treba posvetiti organizaciji i rukovodstvu ekonomskih borbi radničke klase, revolucionarnoj sindikalnoj opoziciji (RSO) i borbi za akciono jedinstvo radničke klase, za jedinstvo sindikalnog pokreta na klasnoj osnovi.²³⁸ Odluke IV zemaljske konferencije štampane su latiničom u posebnim brošuri na 72 stranice. IV zemaljska konferencija smatra revolucionarnim one sindikate koji vode klasnu borbu i bitku za revoluciju. Revolucionarni sindikati moraju biti masovne organizacije koje treba da obuhvate čitavu radničku klasu ili njene osnovne dijelove. Oni su spona između avangarde i radničke klase, glavna snaga koja veže i pokreće radne mase, a na gledanjima, zahtjevima i politici Komunističke partije. Sjedinjujući najsvjesnije i najzaostaliye radnike u klasnim bitkama, sindikati podižu radničku klasu na viši stupanj klasnog saznanja. Oni su škola klasne borbe i škola komunizma. Zbog toga je revolucionarni rad u sindikatima pridobijanje sindikalnog članstva i sindikata, a s njima i većine radničke klase za revoluciju, glavni i najvažniji politički zadatak svakog komunista i Partije u cjelini.

Na referatu i rezoluciji o sindikalnom pitanju za IV konferenciju KPJ radila je posebna komisija CK. Tako je u rujnu 1934. na sjednici CK raspravljano o nacrtu rezolucije o radu u sindikatima. Na sjednici CK KPJ od 1. listopada, na kojoj je bio i Josip Broz Tito, za referenta o sindikalnom pitanju određen je Blagoje Parović.²³⁹

U uvodnom dijelu referata Parović govori o teškim uvjetima borbe, koju je vodila KPJ pod diktatom. Prorijedili su se i redovi starog sindikalnog kadra. Jedni nisu mogli izdržati težinu borbe i udarce što ih je primila KPJ, drugi su napravili političke greške zbog kojih su odstranjeni iz partijskog i sindikalnog rada. Zato se na Zemaljskoj konferenciji nije vidio ni jedan «od najstarijih i dugoročnih vođa našeg sindikalnog pokreta». U sindikalnoj politici bilo je mnogo krupnih političkih i taktičkih grešaka, zbog neshvaćanja društvene i revolucionarne suštine i uloge u klasnoj borbi i revoluciji. Govoreći o mjestu i ulozi

sindikata u radničkom pokretu, Parović je rekao: »Svako odbijanje i potcenjivanje rada u sindikatima, ravno je odbijanju i potcenjivanju borbe za revoluciju.« U nastavku referata Parović govori o pogoršanju položaja radničke klase i glavnim pravcima pogoršanja što utječe na pregrupiranje i previranje u samoj radničkoj klasi. Parović je osobito naglasio ove momente:

»1. Sūžava se sloj visoko plaćenih radnika. Znatan njegov dio prelazi u niže nadničke kategorije, raste njegovo nezadovoljstvo i slabi njegova ekonomska povezanost s kapitalističkom klasom. Slabi i opšti uticaj radničke aristokratije u radničkoj klasi. Vrši se zblizavanje između visoko kvalifikovanog i prosečnog radnika. To predstavlja jednu od ekonomskih podloga previranja u redovima reformističkih i nacionalističkih radnika, podriva masovnu bazu socijaldemokratije i olakšava širenje uticaja KP.

2. Opasnost odvajanja besposlenih od zaposlenih radnika. Udio besposlenih u sastavu radničke klase povećao se do preko trećine svih radnika. Iskorišćavajući bedu i nezadovoljstvo besposlenih, buržoazija preko svojih agenata nastoji da to nezadovoljstvo uperi protiv zaposlenih radnika, prikazujući ih kao smetnju u zaposlenju i jedan od uzroka njihove bede. Fašisti u Dalmaciji počinju stvaranje svojih sindikata upravo od besposlenih mornara i lučkih radnika. Izvesna doza deklarisanosti jednog dela besposlenih radnika im naročito dobro dolazi. Ovom se može parirati samo i jedino zajedničkom borbom zaposlenih i besposlenih i upornim revolucionarnim radom u masama besposlenih radnika.

3. Opasnost fašiziranja omladine nije samo u demagogiji i paradama fašista. Nemajući godinama mogućnost zaposlenja, masa mladih radnika, a osobito onih sa sela, nisu mogli proći kroz školu klasne borbe i discipline u preduzeću i u radničkim revolucionarnim organizacijama. Zato su oni pristupačniji fašističkoj demagogiji od starih, makar ranije i neorganizovanih radnika. To nam pokazuju osobito jasno masovne omladinske fašističke organizacije kod nas i u drugim zemljama.

4. Uloga države u eksploataciji radnika. Država i monarho-fašistička diktatura kao njezin organ je danas najveći eksploator radničke klase. Ne samo zato, što je ona najveći poslodavac u zemlji, već u prvom redu, zato što ona direktno učestvuje i prisiljava radnike na rad pod gorim uslovima, u svakom ma i najsitnijem štrajku ona se stavlja na stranu poslodavca protiv radnika i njihove borbe. Iz navedenih oblika pogoršavanja položaja radničke klase se vidi, da država u većini njih posredno i neposredno obara životni stepen radničke klase. U svojoj svakodnevnoj borbi za nadnicu, za radno vreme, za osiguranje itd. radničke mase se na vlastitom iskustvu uveravaju da država nije nikakav »nadklasni simbol« i »neutralni sudija« – već najobičnija organizacija eksploatora i ugnjetaća. To saznanje u širokim masama stvara čvr-

²³⁷ *Proleter*, 1929–1942, str. 351.

²³⁸ *Ibid.*, str. 352.

²³⁹ *ARPB*, KI, 1934/209. *IHRPH*, ZB, MF, KI, 692 (434)

ste temelje i povoljne uslove za pokretanje i najzaostatijih slojeva radnika u političke borbe protiv toga kolektivnog eksploatatora...

5. Duboka ekonomska kriza i pljačka radnog seljaštva dovela je do rapidne pauperizacije širokih slojeva radnog seljaštva. Ogromne mase pauperizovanog seljaštva ulivaju se u redove radničke klase. Njihov udio postaje svaki dan sve veći. Te mase nose za sobom sve predrasude i sva kolebanja svojstvena društvenom sloju iz koga potiču. Nemogućnost zaposlenja u gradovima pritisnutim krizom i besposlicom, gradovima bede i gladovanja, stvara u tim masama sve veće nezadovoljstvo i borbeno raspoloženje. Ali s druge strane upravo ta nemogućnost ulivanja u proces proizvodnje, u tvorničku školu radničke klase, nemogućnost stapanja sa radničkom klasom u tvorničkom kotlu i predodolevanja spomenutih iluzija i kolebanja čine te slojeve pristupačnim daljem deklariranju i fašističkoj demagogiji. Komunisti moraju prema tim slojevima, njihovim iluzijama i predrasudama biti naročito osetljivi. Formulirajući svoje zahteve, vršeći svoju agitaciju, mi moramo umeti pogoditi u živac, u najosetljivije mesto toga sloja radnika. Oni se moraju ubediti da im mi ništa ne uzimamo, već dajemo; da svi drugi putevi osim jedino našeg puta borbe vode k daljnjoj bedi, k još većoj nevolji i propadanju, nego što je današnje. Jedino naša pravila, odlučna i požrtvovana borba za njihove zahteve i interese može te slojeve radnika stopiti sa radničkom klasom i njenom avangardom.²⁴⁰

U trećem dijelu izlaganja o razvoju štrajkaškog pokreta Parović je tvrdio da se od druge polovine 1933. godine razvoj štrajkaškog pokreta, pripreme štrajkova i njihovo vođenje nalazilo pod neposrednim rukovodstvom KPJ i RSO. Većina štrajkova i tarifnih pokreta bili su napadni i završavali su se s potpunim ili djelomičnim uspjehom. »Razvoj i tok štrajkaškog pokreta pokazuje nam da u najskorije vreme možemo očekivati krupni val štrajkova i pokreta što je od ogromnog političkog značaja.« Parovićeva predviđanja su se ubrzo, 1936. godine, ostvarila.

U četvrtom dijelu referata govori Parović o razvoju borbe KPJ od 1921 – 1929. i od 1929. do 1934. godine. Za period od 1929. do 1932. navodi Parović tri karakteristična momenta. Prvo, razbijanje partijskih organizacija od strane diktature. Drugo, nepravilna politička linija i direktive CK o sindikalnom pitanju. Treće, odmetanje vodstva bivšeg CRSOJ i desne frakcije od Partije i revolucionarnog sindikalnog pokreta.

Period od 1932. do 1934. nazvao je Parović zaokretom u sindikalnoj taktici, a kurs KPJ od 1934. godine, kursom za stvaranje širokog masovnog opozicionog pokreta i osvajanja reformističkih sindikata. Uloženo je mnogo truda da se učini ozbiljan zaokret u tom pravcu. On je do IV zemaljske konferencije izvršen u najvažnijim sindikalnim središtima i u najvažnijim organizacijama. Većina radnika i namještenika komunista nalazila se i radila u sindikatima. Na osno-

vi njihovog rada rastu sindikati, vode se pokreti i štrajkovi, stvara utjecaj i osvajaju se pojedine sindikalne organizacije i njihove uprave. RSO obuhvaćaju sve veći broj radnika. Njih ne treba ocjenjivati po broju, već po akcijama kojima rukovode i broju radnika koje predvode i pokreću. Dajući ocjenu rada Revolucionarne sindikalne opozicije u Sloveniji, Hrvatskoj, Dalmaciji, Srbiji, Makedoniji, Bosni i Vojvodini, Parović je istakao partijsku organizaciju Slovenije kao primjer dobrog vođenja niza krupnih pokreta i štrajkova. Istakao je također partijsku organizaciju Dalmacije, gdje su komunisti osvojili Opći radnički savez (ORS-ove sindikate) i okupili blizu 3000 članova, vodili dva krupna štrajka i proveli masovnu izbornu skupštinu u vezi s izborima za Radničku komoru.

Promjene u sindikalnoj taktici

Peti dio referata Parović posvećuje sindikalnoj taktici, pružajući odgovor na pitanje kako otkloniti uočene nedostatke, stvoriti široki masovni pokret RSO i stati na čelo štrajkaškog vala koji se približava. Sindikalna politika KPJ sastavni je dio politike Komunističke internacionale koja je s promjenom opće međunarodne situacije prošla kroz nekoliko faza razvoja. Treća faza počela je 1929. godine s općom ekonomskom krizom. Evo što o tome, između ostalog, kaže Parović:

»Krizu 1929–34. g., navala fašizma, krah socijaldemokratske politike u nizu zemalja i opasnost novog imperijalističkog rata s jedne strane i sve uspješni masovni rad komunista u kapitalističkim zemljama i pobjede socijalističke izgradnje u Sovjetskom savezu s druge, dovele su do dubokog previranja u radničkim masama i u masama reformističkih orijentisanih radnika. Te mase zaokreću k revolucionarnoj borbi – ka komunizmu, ali na tom putu susreću niz pregrada od kojih su glavne ove: a) Uticaj dugogodišnjih vođa reformističkih sindikata. Mase hoće zajedničku borbu s komunistima, ali još ne mogu da raskinu sa svojim vođama; b) sektaški rad komunista u celom nizu zemalja. Mnogi komunisti još ne umeju da rade u masama, da vode borbe radnika za nadnice, za sat kraćeg radnog vremena, za kolektivni ugovor, za odbranu od fašizma, itd. I time da zadobiju poverenje reformističkih radnika; c) Naše podvlačenje težnja za stvaranjem samostalnog revolucionarnog pokreta izdvajanja iz reformističkih sindikata, jednako napadanje svih reformističkih vođa, povećava u reformističkim masama strah od novog cepanja sindikata, kojim ih plaše njihove vođe, nazivajući nas »cjepačima«, »avanturistima« i »dvoličnjacima«.

U takovoj situaciji taktička zadaća KPJ sastoji se u sljedećem:

»1. Obraćati se ne samo masama nego i reformističkim vođama sa predlozima akcionog jedinstva i ujedinjenja sindikalnog pokreta; obustavljajući napade na one vođe i organizacije reformista, koje lojalno učestvuju u zajedničkim akcijama.

²⁴⁰ ARPB, KI, 1934/276. IHRPH, KI, 692 (711)

2. Iskorišteniti sektaštvo i strah od masa iz naših vlastitih redova, koje ne samo što nas odvaja od masa, nego i te mase odbija od nas.

3. Povesti kurs ne na izdvajanje iz postojećih reformističkih sindikata, već na ujedinjenje i osvajanje sindikata i pretvaranje postojećih sindikata u organe klasne borbe. Tako će se olakšati prijelaz na put klasne borbe i revolucionarne taktike onih radnika, koji hoće klasnu borbu, ali neće da napuste svoj stari sindikat, već nastoje da ga poprave i poboljšaju.

Politika KPJ u sindikalnom radu polazi od specifičnosti koje karakteriziraju radnički pokret Jugoslavije. Te specifičnosti sastoje se prema izlaganju Blagoja Parovića u sljedećem: »Kompartija je nelegalna kao i sve organizacije koje su pod njenim rukovodstvom, RSO kao pokret i politički pravac u sindikalnom pokretu je nelegalna, ali se pojedini dijelovi njene linije, njena gledišta po pojedinim sindikalnim pitanjima mogu legalizirati ili su već legalizirana.

Socijaldemokratska partija kao organizacija ne postoji niti reformizam obuhvata širok masovni pokret. Socijaldemokratske vode stoje na desnom krilu II. internacionale, u osnovnim političkim pitanjima stoje na stavu »monarho-fašističke diktature«. Socijaldemokratske vode stoje na čelu legalnih reformističkih sindikata. Drže u svojim rukama Radničke komore i Socijalno osiguranje. Preko toga trostrukog aparata, sindikalne štampe i jakog kadra reformistički izgrađenih funkcionera, koče i guše borbe radnika. U tome se sastoji glavna opasnost s njihove strane.

Reformistički sindikati rastu u glavnome za račun ulaska naših pristalica i uvođenja radnika u te sindikate, pa je taj prirast ravan prirastu našeg uticaja u sindikatima.

Reformistički sindikati rascjepani su na dva dijela. ORS-ovi vode otvoreno kaptiraju s fašistima. U vodstvu URSS-a se bore dva krila: Pavičević, Belić, Sedej i drugi s jedne – Topalović, Krekić, Petecan, Uratnik s druge strane. Posljednji sve otvorenije idu k fašizmu i pretendiraju na vodstvo »glajhsaltiranih« sindikata. Pored dva dijela reformističkih postoje formalno »neutralni« (grafičari, bankarci, razni esnafski sindikati), klerikalni i fašistički sindikati, u kojima ima mali broj komunista, ali znatan broj revolucionarno raspoloženih radnika.

Pretežna većina radnika članova KP i znatan dio članstva bivših Nezavisnih sindikata nalazi se u reformističkim sindikatima. Imaju krupan uticaj i znatne legalne pozicije u nižim vodećim organima, a dobru polovinu sindikalnog članstva za sobom. Naš sindikalni kadar u odnosu prema reformističkom je slabo izgrađen i nedovoljno iskusan u borbama. Oko 90% svega najamnog radništva je izvan svakih organizacija. Ali reformistički sindikati imaju daleko veći značaj i specifičnu težinu nego što pokazuje njihovo brojno stanje. U pokretima i štrajkovima oni pokreću sve, ili skoro sve radnike dotičnog poduzeća.

U srednjim i nižim kadrovima i u masama, pa i kod pojedinih funkcionera, osobito reformističkih i klerikalnih sindikata, raste nezadovoljstvo sa politi-

kom vođa, raste borbena raspoloženje i stremljenje k zajedničkoj borbi s komunistima. Gdje mi pravilno primjenjujemo taktiku jedinstvenog fronta ostvaruje se akciono jedinstvo odozdo, bez obzira na suprotan stav vođa. Ali uslijed slabosti i nedovoljnosti našega rada, ono još nije zauzelo široke masovne razmjere niti toliki razmah, da bi prisililo vođe reformista na ostvarenje akcionog jedinstva u cijelom frontu.

RSO tek počinje biti masovni pokret. Glavna opasnost sada nije više u tome da komunisti ne ulaze u sindikate, već u tome, što slabo ili nedovoljno rade u tim organizacijama. RSO je slabo organizirano i nije učvršćena u poduzećima. Komfrakcije u većini sindikata nisu formirane niti sistematski rade.

Reformistički vođe, videći porast naše aktivnosti i uticaja vode besomučnu harangu protiv naših drugova u sindikatima. Isključuju, suspendiraju uprave, imenuju komesare, direktno provociraju i denunciraju policiji.

Naša dosadašnja linija i direktive, forme i metode rada postale su suviše uske i ne odgovaraju današnjem stupnju razvoja pokreta, ni potrebnim razmjerima masovnog sindikalnog rada. Podvlačenje ilegalnosti, kurs na stvaranje samostalnih revolucionarnih sindikata bili su pravilni onda, kada je glavna zadaća bila: uvući komuniste u sindikate, uputiti ih na sistematski opozicioni rad i borbu protiv reformističkih vođa i njihove politike. Tada je bilo potrebno i pravilno podvlačiti i ilegalnost i organiziranost i čvrstinu grupa RSO. Danas je situacija druga. Komunisti većim dijelom rade u sindikatima, ali je rad i obuhvat masa mali, uzak i nedovoljan. Zato mi kažemo: širi djelokrug rada, šire organizacione forme, više legalnosti radi stvaranja širokog masovnog pokreta RSO, radi osvajanja širokih masa članstva i cijelih sindikata.

Kakve su naše taktičke zadaće i naš pravac u tim uslovima? One su sljedeće: 1. Ostvarenjem akcionog jedinstva proletarijata otnuditi radničke mase od političke suradnje sa buržoazijom, kojom ih vođe reformističke vode; 2. Što više proširiti frontu borbe radničke klase, uvlačiti u svakodnevne borbe sve radnike, bez razlike na njihovo momentano političko opredjeljenje i organizacionu pripadnost; 3. Izvući komuniste iz uskih sektaških okvira rada, uputiti ih na rad u širokim masama i masovnim legalnim organizacijama, stvarati široki masovni pokret RSO u raznim formama i konkretnim mjesnim uslovima odgovarajućim metodama; 4. Na tom osnovi boriti se za ujedinjenje sindikalnog pokreta, na klasnoj bazi i ostvariti ga, pretvarajući reformističke sindikate u organe klasne borbe proletarijata; 5. Osigurati jedinstvo proletarijata u budućim borbama.

Kakvi su putevi i način za ostvarenje tih osnovnih taktičkih zadaća? 1. Sve snage Partije i RSO koncentrisati na organizovanje i vođenje svakodnevnih borbi radničke klase i na revolucionaran rad u sindikatima; 2. Ostvarenje akcionog jedinstva u svakodnevnim borbama započinjati odmah odozdo, od poduzeća, mjesta i oblasti. Na početku borbe isticati samo

one zahtjeve koji su prijemljivi za radnike, za niži i srednji aktiv reformističkih sindikata, imajući u vidu, da je glavna zadaća borba i jedinstvo radnika u njoj; 3. Istovremeno predlagati reformističkim, klerikalnim i drugim vođama našu platformu za akciono jedinstvo na cijelom frontu, a u nižim organizacijama i masama povesti najodlučniju borbu za primanje toga prijedloga. U cilju ostvarenja akcionog jedinstva obustaviti napade na sve one vođe i organizacije, koji u zajedničkim akcijama lojalno učestvuju, a s njima skupa zaostrijeti borbu protiv onih, koji odbijaju akciono jedinstvo; 4. Provođenje zajedničkih akcija povezati sa borbom za ujedinjenje sindikalnog pokreta na klasnoj bazi, na osnovi zajedničkih akcija predlagati paralelnim mjestima i oblasnim organizacijama ujedinjavanje, to ujedinjavanje provoditi ne čekajući ujedinjenja centrala, preko tih organizacija slati prijedloge centralama i na njih vršiti pritisak za dogovaranje i saziv kongresa ujedinjenja sa proporcionalnim predstavništvom. Na toj osnovi pokrenuti i stvoriti široki legalan pokret jedinstva u svim bez razlike sindikalnim organizacijama; 5. Ograničavanje neorganizovanih postaviti kao jednu od najvažnijih zadaća borbe za akciono jedinstvo i ujedinjenje sindikalnog pokreta. Najšire mase radnika na osnovu pokreta i štrajkova uvlačiti u one organizacije, koje učestvuju u zajedničkim akcijama – pod parolom borbe za jedinstvo sindikalnog pokreta; 6. Na osnovu našega rada, širenja našega uticaja, borbe za klasnu sindikalnu politiku i povjerenja članskih masa – boriti se za svaku izbornu funkciju u sindikatima i radničkim ustanovama. Osvajati ne samo pojedine funkcije »radi kontrole« i raskrinkavanja reformističkih »maheraja«, već radi rukovođenja, osvajanja tih samih organizacija i pretvaranja u organe klasne borbe.

Prema tome, šta se mijenja u našoj sindikalnoj taktici i konkretnim formama njezina provođenja? Mijenja se slijedeće: 1. RSO mi više ne smatramo »začetkom samostalnog revolucionarnog sindikalnog pokreta«, niti sada vodimo kurs na stvaranje takvog pokreta izvan postojećih sindikata, već na ujedinjenje i osvajanje reformističkih sindikata i njihovo pretvaranje u klasno-borbeni sindikalni pokret; 2. Akciono jedinstvo mi predlažemo ne samo reformističkim i drugim radnicima već i reformističkim vođama postavljajući hitno ostvarenje akcionog jedinstva odozdo, polaznom tačkom i težištem naše borbe za to jedinstvo; 3. Ostavljajući poduzeće bazom i polaznom tačkom našega rada na organizovanju svakodnevnih borbi radničke klase, mi težište našega revolucionarnog sindikalnog rada prenosimo u sindikate, preko njih, i pomoću njih vodimo cijeli legalni rad na organizovanju i vođenju borbi radničke klase. 4. Ostavljajući grupu u poduzeću i dalje osnovnom jedinicom RSO pokreta, mi taj pokret ne ograničavamo na zbir najborbenijih radnika organizovanih u grupe po poduzećima i sindikatima, kao što je to u praksi do sada često bivalo, već oko toga jezgra koje okružuje partijske ćelije po poduzećima i komfrakcije po sindikatima stvaramo široki masovni pokret sindikal-

nog jedinstva na klasnoj bazi; 5. Stvarajući i dalje RSO grupe po poduzećima, mi tim grupama ne dajemo tako čvrstu organizacionu formu, ne stvaramo ih svugdje po istom načinu i istoj formi kao do sada, već upućujemo komuniste, da pod raznim formama i načinima legalno i polulegalno okupe oko sebe što je moguće širi krug borbenih radnika, koji prihvaćaju i bore se za našu platformu zahtjeva za akciono jedinstvo i za ujedinjenje sindikalnog pokreta; 6. Težište rukovodstva svim sindikalnim radom komunista mi prenosimo na komfrakcije u sindikatima. Mjesna i pokrajinska rukovodstva RSO mi treba da pretvorimo u sindikalne komisije pri mjesnim, okružnim i pokrajinskim komitetima, koje će rukovoditi radom komfrakcije. Prema tome, mi nećemo stvarati zasebnih ni mjesnih, ni pokrajinskih, ni centralnih rukovodstava RSO, ni ma kakvog zasebnog nelegalnog aparata RSO. CK treba u najkraćem vremenu da izradi konkretne upute za organizaciju i rad komfrakcija. 7. Mi u današnjim uslovima pravimo ne samo među reformističkim i fašističkim vođama s jedne i radnicima njihovih organizacija s druge strane razliku, već razlikujemo i razne slojeve i ljude njihovog funkcionerskog kadra, cijeneći ih po njihovom odnosu prema akcionom jedinstvu, klasnoj borbi i ujedinjenju sindikalnog pokreta; 8. Kurs na samostalno rukovodstvo ekonomskim borbama radničke klase kao osnova taktike jedinstvenog fronta i borbe za osvajanje većine radničke klase ostaje nepromijenjen u svojoj osnovi. Ali, s obzirom na pomenuta previranja u nižim i srednjim kadrovima reformističkih i klerikalnih sindikata, u akcione i štrajkačke odbore mi moramo privlačiti što širi kadar ne samo reformističkih i drugih radnika, već i njihovih sindikalnih funkcionera. Organiziranje pokreta i štrajkova na osnovi jedinstvenog fronta kao i ostvarenje akcionog jedinstva proletarijata, ni ukoliko ne skida, već naprotiv podvlači i pojačava zadaću borbe za naše rukovodstvo u tim borbama.«²⁴¹

Politiku KPJ u sindikatima treba da ostvaruju najbolji i najodgovorniji komunisti

Na kraju referata Parović se zalaže da u najkraće vrijeme glavni zadatak organizacije KPJ i komunista u sindikatima treba da bude širenje i podizanje svakodnevnih ekonomskih borbi na viši stupanj. Masovni politički štrajk jest glavni zadatak. To se može postići proširivanjem i slijevanjem štrajkova i tarifnih pokreta u široki val. Za to postoje objektivni uvjeti. Potrebni su organizatori, pokretači i vođe borbi radnih masa, a to jesu i moraju biti komunisti i pristalice KPJ. Politički štrajk može postati glavna i vodeća forma borbe i u slučaju zatvaranja štrajkaškog odbora, zabrane izbora radničkih povjerenika itd. Članovi Revolucionarne sindikalne opozicije su svi radnici u svim organizacijama koji se okupljaju i bore za os-

²⁴¹ ARP, KI, 1934/276. Vidi i *Proleter* 1929–1942, str. 357–358. IH. RPH, KI, 692 (749–752)

novne zahtjeve koje pokreće KPJ. Komunističke frakcije u sindikatima i partijske ćelije po poduzećima jedini su rukovodeći organi toga revolucionarnog pokreta. Parović je još govorio o borbi za akciono jedinstvo i ujedinjenje sindikalnog pokreta, i naveo je da je CK KPJ izradio prijedlog vodama URSSJ za ostvarenje jedinstva. Organiziranje i vođenje borbi nezaposlenih i povezivanje s borbom zaposlenih radnika, istakao je Parović kao najvažniji politički zadatak. Treba organizirati demonstracije, masovne zborove, deputacije na općine i državna nadležstva sa zahtjevom za kruh i rad, pomoć nezaposlenima na račun države i poslodavaca. O zakonu o minimalnim nadnicama i 40-satnom radnom tjednu, rekao je Parović da su te zahtjeve pokrenuli reformističke vođe da bi u radničkoj klasi posijali iluzije u spas od strane buržoaske države, da bi radnike odvratili od štrajkova i demonstracija i doveli ih na put rezolucija, žalbi, molbi i peticija. Zbog toga komunisti, kad se na zborovima i skupštinama izjašnjavaju za uvođenje 40-satnog radnog tjedna, treba da zahtijevaju da se ona ostvari bez sniženja nadnica i da se utvrđivanje minimalnih nadnica vrši putem tarifnih pokreta i štrajkova.

U raspravi je data podrška liniji Partije da poduzeća ostanu osnova RSO, da formiranje frakcija i sindikalnih komisija budu najvažniji zadatak svih partijskih komiteta, da se najodlučnije mora boriti protiv zatvaranja sindikata i ne dati se provocirati i istupati iz njih.

Postavljeno je pitanje željezničara u Zagrebu.

»Data je direktiva«, rekao je jedan sudionik, »da se stupi u nacionalni, žuti sindikat. Ali radnici, naročito iz željezničke radionice, apsolutno neće da idu u nacionalni sindikat. Njihovo raspoloženje najbolje se pokazalo kod izbora za penzioni fond, gdje je naša jedinstvena lista zajedno s reformistima dobila sve glasove, a savez nacionalnih željezničara samo jedan glas.«

Referent Blagoje Parović odgovorio je na to ovako:

»Pitanje stvaranja organizacije željezničara je jedno od najvažnijih pitanja sindikalnog rada. Zajedno s reformistima treba ući u Nacionalni savez i tamo stvoriti opoziciju na klasnoj bazi. Ima legalnih puteva i mogućnosti za pokretanje i vođenje akcija. U prvom redu oko isplata i biranja povjerenika. Treba povezati najvažnije centre da rade zajedno i jednovremeno. Voditi kurs na aktivizaciju i osvajanje pozicija Nacionalnog saveza, a istovremeno borbu za slobodu organizovanja.«

Usvojena rezolucija o sindikalnom pitanju sadrži u sebi postavke iz referata. Uloga revolucionarnog rada u sindikatima naglašena je na IV zemaljskoj konferenciji (na kraju riječima: »Na rad u sindikatima i izvršenju tih najvažnijih zadaća Partije, organizacije moraju dati maksimum snage, energije i vremena. Najbolje ljude treba dati upravo na taj najvažniji i najodgovorniji dio partijskog rada od čijeg pravilnog rešenja zavisi uspjeh borbe za osvajanje radničke klase i pobjedu revolucionarnog pokreta.«²⁴²

Linija Partije omogućila je komunistima da započinju URSS-ove sindikate i da ih smatraju svojim sindikatima, pa su povelj najodlučniju borbu protiv progona, denunciranja i zatvaranja revolucionarnih radnika u URSS-ovim sindikatima, protiv raspuštanja podružnica bilo od strane reformističkih funkcionera ili buržoaske policije. URSS je 1929. god. imao 22.114 članova. Upornim radom komunista dostigao je 1934. 30.755 članova, a poslije odluka Četvrtje zemaljske konferencije naglo je porastao na 37.572, u Savezu drvodjelaca od 1076 na 4578, Savezu građevinara od 645 na 5266 članova, Savezu tekstilaca od 587 na 2315 itd. Radnički štrajkovi u Zagrebu, Oroslavju, Solinu, Gružu, Jesenicima, Vinkovcima, razvijaju se pod revolucionarnim rukovodstvom KPJ. Njene organizacije radile su na učvršćivanju proleterskog jezgra, prvenstveno u URSS-u. Primjenjujući odluke IV zemaljske konferencije u praksi je postalo vidljivo da RSO više nije »začetkom samostalnog revolucionarnog sindikalnog pokreta izvan postojećih sindikata«. Ubrzano se ostvarivao kurs Partije usmjeren na ujedinjenje i osvajanje reformističkih i neutralnih sindikata, na njihovo pretvaranje u klasno borbeni sindikalni pokret. Iz tih su razloga bila ukinuta sva mjesna i pokrajinska rukovodstva RSO, a rukovodjenje radom komunista u sindikatima preuzele su komfrakcije, kojima su rukovodile sindikalno-partijske komisije pri partijskim komitetima. Revolucionarna sindikalna opozicija kao ilegalna organizacija Komunističke partije ukinuta je ubrzo poslije IV zemaljske konferencije. Komunistička internacionala u svojoj rezoluciji dala je ocjenu rada IV zemaljske konferencije i ukazala novom CK KPJ da bi RSO bila uska osnova u stvaranju širokog sindikalnog pokreta. Poslije VII kongresa Kominterne koji je proklamirao široku antifašističku platformu i politiku narodnih frontova, jedinstvenog fronta radničke klase, Ujedinjeni radnički sindikalni savez počinje djelovati na političkoj liniji KPJ.

²⁴² Ibid., vidi i Istorijski arhiv KPJ, II, str. 238-243.

ORGANIZACIONO-POLITIČKI RAZVOJ UJEDINJENOGA RADNIČKOG SINDIKALNOG SAVEZA JUGOSLAVIJE

ŠESTOJANUARSKA DIKTATURA I UJEDINJENI RADNIČKI SINDIKALNI SAVEZ JUGOSLAVIJE (URSSJ)

Instrukcije režima o sindikalnom radu

Šestojanuarska se diktatura svojom žestinom oborila na revolucionarni dio radničkog pokreta, poostрила progone ilegalne Komunističke partije Jugoslavije, raspustila i zatvorila sindikalne organizacije, kulturna i sportska društva koja su se nalazila u sklopu Nezavisnih sindikata, zaplijenila njihovu arhivu i imovinu, zabranila njihovu štampu. Reformističkom i politički neodređenom dijelu radničkog pokreta ostavljena je sloboda djelovanja. Represivne mjere prema URSS-u, ORS-u, Savezu grafičkih radnika, Savezu bankovnih činovnika poduzimale su lokalne vlasti samo tamo gdje su njihove podružnice ušle u Mjesna radnička sindikalna vijeća Nezavisnih sindikata ili su se u upravama podružnica nalazili komunisti.

Iznimno, u Beogradu Uprava grada nije dozvoljavala nikakav rad sindikalnim organizacijama URSSJ. Zabranila je čak i zabave Glavnog radničkog saveza i Saveza pozorišno-tehničkog osoblja kao i držanje konferencija pojedinih organizacija. Isto tako rješenjem Velikog župana Moravske oblasti, zatvorene su podružnice ORS-a u Čupriji i Paraćinu.²⁴³

Usporedo s brzim zatvaranjem revolucionarnih sindikalnih organizacija i konfiskacijom njihove imovine na temelju Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o zaštiti javne bezbjednosti i poretka u državi, Radničke komore i vodstva reformističkih sindikata traže od novog režima instrukcije kako treba da usklade svoj rad s novim zakonskim propisima. Opći radnički savez Jugoslavije je odmah poslije 6. siječnja 1929. godine izdao letak i svojim članovima objasnio položaj sindikata, pozvao ih da se okupe oko saveza radi odbrane od poslodavaca koji će pokušati iskoris-

titi sadašnje stanje. Prije nego su lokalni organi diktature počeli zatvaranje ne samo nezavisnih već i reformističkih sindikalnih organizacija, 10. siječnja 1929. godine Pokrajinski odbor URSS-a za Hrvatsku i Slavoniju intervenirao je preko zagrebačke Radničke komore kod svih Velikih župana. Od njih se traži da upozore svoje podređene da se novi Zakon o zaštiti države ne odnosi na sindikalne organizacije amsterdamskog pravca »jer su one legalne i slobodne od svih političkih partija, jer im je zadatak, da štite ekonomske i socijalne interese radničke klase i da uzajamno ispomazu svoje članove«. Ta molba glasi: »U prilogu ovog dopisa šalje se predstava Ujedinjenog radničkog sindikalnog saveza Jugoslavije, pokrajinskog odbora u Zagrebu u stvari legalnog djelovanja njegovih sastavnih organizacija. Kako se iz ove predstave vidi, Ujedinjeni radnički sindikalni savez Jugoslavije želi, da se izdaju nadležnim upravnim vlastima potrebne upute glede dozvoljavanja nesmetanog rada njegovih sastavnih organizacija i njihovih podružnica u pokrajini.

Ujedinjeni Radnički sindikalni savez Jugoslavije, evidentiran je kod ove komore u smislu tačke 7. §-a 37. Zakona o zaštiti radnika, te čl. 8 Statuta komore kao legalna organizacija, koja imađe pravilno donešena pravila, i koja su uredno potvrđena. Isto tako su kod ove komore, kao legalne organizacije registrirane i sastavne organizacije Ujedinjenog radničkog sindikalnog saveza Jugoslavije.

Pravila Ujedinjenog radničkog sindikalnog saveza Jugoslavije odobrena su rješenjem Ministarstva unutrašnjih djela U. Br. 50.940 od 13. XII 1928.

Naslov se umoljava, da bi izvolio jednim raspisom upozoriti prvostepene upravne vlasti, da ne čine poteškoće radu mjesnih organizacija u Ujedinjenom

²⁴³ Radničke novine, Beograd 25. I 1929.

radničkom sindikalnom savezu Jugoslavije, začlanjenje radničkih sindikalnih organizacija.»²⁴⁴

Veliki župan za Srijemsku oblast uputio je 17. siječnja sreskim i gradskim poglavarstvima i redarstvenim povjereništvima spisak sindikalnih organizacija koje mogu slobodno djelovati na njegovoj teritoriji. To su bile podružnice Općeg radničkog saveza u Beočinu, Lačarku, Sremskoj Mitrovici i Vukovaru, podružnica Saveza živežarskih radnika u Zemunu; podružnica Saveza dvodjelskih radnika u Indiji i Sremskoj Mitrovici; podružnica Saveza metalaca u Vinkovcima; podružnica Saveza privatnih namještenika u Vukovaru, Vinkovcima, Sidu i Sremskoj Mitrovici i podružnica Ujedinjenog saveza željezničara u Indiji.

Ali nisu svi Veliki župani tako postupili. Veliki župan Zagrebačke oblasti tražio je od kr. redarstvenog ravnateljstva u Zagrebu političku ocjenu URTSS-a prije nego izda traženi raspis. Ravnateljstvo zagrebačke policije u svojoj ocjeni URSS-a reklo je između ostalog i ovo: «Savez obuhvaća sindikalne stručne organizacije, te je nepolitički. . . Svoj rad osniva na načelima t. zv. Amsterdamske internacionale (II), te je protukomunistički.»

U drugom letku što ga je izdao ORSJ kaže se da su im vlasti dopustile rad pod uvjetom da spriječe političko miješanje u sindikalne društvene poslove. «Isto tako naše organizacije ne smiju imati nikakve veze sa ilegalnim organizacijama kao ni sa komunističkim.»²⁴⁵ U okružnici koju je Savezna uprava ORS-a uputila svojim podružnicama kaže se da sindikalne organizacije mogu egzistirati i raditi samo ako usklade svoje djelovanje sa Zakonom o zaštiti poretka u državi. Osobito se upozorava da «rad organizacije treba ograničiti samo na pitanja koja su u vezi sa životom radnika u radionici i tvornici», i da se «u svakom slučaju i beziznimno treba . . . nadležnom sreskom poglavaru pismeno najaviti svaki pojedini sastanak», bio on i najmanji i to tri dana prije njegovog održavanja. Treba se obavezno tražiti potvrda kako bi se moglo dokazati da je prijava predana. Nepridržavanje navedenih uputa može imati teške posljedice za organizacije i one koji ih vode.»²⁴⁶

Vodstvo URSSJ uputilo je Ministarstvu unutarnjih poslova predstavku u kojoj se žali na raspuštanje nekih sindikalnih podružnica u sastavu organizacija Saveza metalnih radnika Jugoslavije u Kragujevcu i Smederevu, Općeg radničkog saveza Jugoslavije u Daruvaru, Risnu, Jasenku (Ogulin), Andrijevcima, Turopolju, Begov-hanu, Jajcu, Lačarku, Pitomači i Paracinu te Saveza privatnih namještenika Jugoslavije u Daruvaru. Vodstvo se žalilo i na nepovjerenje kojim se gleda na sastavne organizacije URSS-a i kaže:

«Slobodni sindikati koji su u sastavu Ujedinjenog radničkog sindikalnog saveza Jugoslavije nisu organizacije, koje se bave politikom, niti kakvim zakonom nedozvoljenim radovima. Brineći se za poboljšanje

radnika zakonskim sredstvima, slobodni sindikati su društveno korisne ustanove. Ne možemo pretpostaviti, da može postojati intencija da se radu slobodnih sindikata na njihovim zadacima čine ma kakve smetnje. Vjerujemo da je po srijedi neobaviještenost nadležnih vlasti, koje su podružnice slobodnih sindikata, vjerovatno, neopravdano svrstale u red političkih partija i kao takve raspustile. Da organizacije posloдавачке i poslodavci kao pojedinci ne bi iskorišćavali zabunu sa zabranjivanjem pojedinih podružnica naših sastavnih organizacija, i zabunu koja nastaje među radnicima, iskorišćavali na njihovu štetu i u svoju korist, molimo Ministarstvo da bi na područne organe izdalo raspis radi obavještenja da slobodni radnički sindikati nisu raspušteni.» U predstavci se dalje nabrajaju 33 sindikalne organizacije koje su se nalazile u sastavu URSSJ. One imaju svoje podružnice na cijelom teritoriju Jugoslavije. Centrala URSS-a nalazi se u Beogradu, administrativno poslovanje centrala vrši preko oblasnih odbora koji se nalaze u Beogradu, Ljubljani, Novom Sadu, Sarajevu, Splitu i Zagrebu. Nakon toga je po naredbi ministra unutrašnjih poslova načelnik Todorović dostavio komandi žandarmerije, upravi grada Beograda i svim Velikim županima pod broj 2650 I. veljače 1929. sljedeće: «U saopćenju prednjeg čast mi je napomenuti vam, da svima ostalim savezima – Nezavisnim sindikatima – koji nisu ovdje pobrojani, trebate zabraniti dalji rad u smislu šifriranog naređenja Pov. J.B. broj 700 od 11. januara te. godine, jer su začlanjeni kod zabranjenog Centralnog radničkog sindikalnog odbora Jugoslavije.

Ako biste pak primijetili, da se jedan ili više članova pobrojanih organizacija URSSJ bave širenjem komunističkih ideja, takve čete članove najostrije goniti, a organizacije nećete zatvarati sve dotle, dok za to ne dobijete odobrenje ovog Ministarstva.»²⁴⁷

Budući da se u spisku koji je predala centrala URSS-a Ministarstvu unutrašnjih poslova nije nalazio Savez bankovnih činovnika i namještenika Jugoslavije s podružnicama po cijeloj državi, to je Veliki župan Sarajevske oblasti tražio od Ministarstva uputstvo «u pogledu daljeg djelovanja ovog saveza, odnosno njegovih podružnica». Ministarstvo je tražilo mišljenje župana Zagrebačke oblasti, a on mišljenje Predsjedničkog ureda Kr. redarstvenog ravnateljstva u Zagrebu, koji mu upućuje 4. ožujka 1929. sljedeće: «U izvršenju prednjeg naloga izvješćuje se da Savez bankovnih činovnika i namještenika Jugoslavije djeluje na osnovu pravila odobrenih po g. Ministru trgovine i industrije od 8. XII 1929. broj 20666/III. Društvo djeluje još od godine 1906. pod nazivom: Društvo bankovnih činovnika poslije pod imenom Organizacija namještenika novčanih i osiguravajućih zavoda, dok konačno nije u god. 1923. promijenilo naziv, koji i danas rabi. Svrha mu je staleško-stručne prirode bez obzira na političku pripadnost članova. U svom djelovanju nije dolazilo u sukob sa postojećim zakonima

²⁴⁴ IHRPH, ZB, III, Sindikati, 129.

²⁴⁵ Radnički glasnik, Zagreb 25. 1. 1929.

²⁴⁶ Ibid.

²⁴⁷ IHRPH, ZB III, Sindikati, 1929.

nima i propisima u prošlosti pa ni danas, jer je svaka politička propaganda, odnosno rad, koji bi bio uperen protiv interesa države i sadašnjeg stanja, u društvu isključen. Prema tome nema zapreka, da ova organizacija i nadalje djeluje.

Ona je posve samostalna, a u sklopu njezinom su podružnice po nekim mjestima u državi, te nema ništa zajedničkoga sa Savezom bankarskih, trgovačkih i industrijskih činovnika, koji je nedavno po odjeljenju opće policije uprave grada Beograda rasturen.²⁴⁸

O tome kakve je instrukcije dobila zagrebačka Radnička komora od Velikog župana i Ministarstva socijalne politike pisao je opširno *Grafički radnik*. »Tom prilikom komora je dobila objašnjenje, da se ne želi ometati rad legalnim radničkim stručnim organizacijama, u koliko se kod svog rada pridržavaju odredaba Zakona o zaštiti javne bezbjednosti i poretka u državi. Obzirom na važnost stvari, komora želi, da uputi sve zainteresirane, da je od naročite važnosti, da sindikalne organizacije vode računa o tome, da se u svome radu ne ogriješe naročito o čl. 1. spomenutog zakona, i to poglavito o tačku 2. i 3. njegovu, koje doslovno glase: Kao zločinstvo u smislu kaznenog zakonika smatrat će se i ova djela: organiziranje, potpomaganje ili postajanje članom kakvog udruženja, koje bi imalo za svrhu propagandu komunizma, anarhizma, terorizma ili udruženja za nelegalno prigrabljivanje vlasti kao i u opće ono što se sadrži u prednjoj tački: izdavanje pod zakup ili ma u kojem vidu ustupanje zgrada ili prostorija za skupljanje lica, kojima bi bio cilj priprema ili rad za ostvarenje čega od onoga, što je naprijed izloženo u gornjim dvjema tačkama, ako je onaj, koji je zgradu ili prostoriju ustupio, znao za što će se one upotrebiti.

Glede održavanja zborova i manifestacija važni su članovi 5, 15. i 16. spomenutog zakona.

Ovi članovi glase:

»Čl. 5. Zabranjuje se održavanje zborova pod vedrim nebom ili u zatvorenom prostoru, kao i svih sastanaka bez prethodne dozvole nadležne upravno-policijske vlasti.

Prijavu za zbor odnosno sastanak treba učiniti naj-manje tri dana ranije. U prijavi treba označiti i dnevni red zbora odnosno sastanka. Ko protivno radi, kaznit će se zatvorom do tri meseca ili globom do 5.000 dinara.

Na svaki zbor i sastanak izaslaće nadležne upravno-policijske vlasti jednog svog činovnika kao komesara, koji će imati dužnost, da zbor raspusti za slučaj ma kakve povrede zakona ili naređenja.

Isto tako treba u istom roku isposlovati prethodnu dozvolu policijske vlasti za sve manifestacije i ophode.

Ko protivno radi kao i onaj, ko ne posluša zapovesti vlasti o rasturanju ovih skupština, sastanaka, manifestacija i ophoda, kazniće se, koliko u tom delu ne bude druge krivice iz ovog zakona ili krivičnog zakona, zatvorom do 6 meseci.

Čl. 15. Ko na javnim zborovima u otvorenim ili zatvorenim prostorijama ili inače ma gde, nosi ili iznosi ma kakve znake, zastave ili natpise kao znak pozivanja ili potstrekivanja, da se stvori javno mišljenje, da postojeći pravni poredak treba zameniti drugim, kazniće se kaznom predviđenom u čl. 13. ovoga zakona.

»Član 16. Samu učestvovanje pri manifestacijama iz prednjega člana protiv organiziranja državne vlasti, kazniće se zatvorom do godine dana i novčano do 3.000 dinara.

Pravo štrajka po ovom zakonu također može u praksi da bude tangirano i to naročito, ako bi prvostepena upravna vlast rđavo tumačila čl. 14 zakona. Ovaj član glasi, kako sledi:

Čl. 14. Lica koja pokušaju sprečiti druga lica, da ne rade kazniće se istom kaznom kao u čl. 13. ovoga zakona, ako njihova radnja na prede u kakvo teže krivično delo.

Istom kaznom kazniće se ovakva lica, ako se na poziv vlasti ne razidu smesta, gdje su se nedopušteno skupili.

Član 13. koji se u ovom članku citira, odnosi se na rad državnih činovnika te službenika i radnika vojne administracije (u našoj struci na pr. u vojnim grafičkim preduzećima – op. Ur.) kao i službenika samoupravnih tela. On je od značaja i za radnike uposlene kod državnih željeznica i u državnim rudnicima. Taj član glasi kako sledi:

Čl. 13. Državni činovnici i službenici, radnici vojne administracije, službenici samoupravnih tela, koji pojedinačno, u većem broju ili ukupno, prestanu vršiti svoju službu u cilju štrajka, kazniće se zatvorom do 6 meseci do 3 godine, a podstrekači i kolovođe i novčano do 10.000 dinara, u koliko ova dela ne bi padala pod udar kojeg od drugih članova ovog zakona.

Istom kaznom kazniće se i ona lica, koja sabotazom ili pasivnom rezistencijom ometaju pravilan tok poverene im službe ili rada.

Ministar Unutarnjih dela će u sporazumu sa Ministrom Vojske i Mornarice izdati Uredbu o pozivanju onih činovnika odnosno službenika na vojnu većbu u ovakovim slučajevima.

Komora je naročito tražila informacije glede primene čl. 20 Zakona o zaštiti javne bezbjednosti i poretka u državi, obzirom na odredbe staroga zakona o društva, koji je u Hrvatskoj i Slavoniji bio na snazi.

Taj čl. 20. naime glasi: Sve ovom zakonu protivne odredbe iz opšteg krivičnog zakonika i drugih kaznenih zakona kao i zakona o štampi, zakona o udruženjima i zborovima, zakona o nošenju i držanju oružja i svih drugih zakona, prestaju važiti stupanjem na snagu ovog zakona.

Komora se je interesovala u glavnome za to, da li treba i tzv. »pouzdate sastanke«, koji su se prije po starom zakonu sazivali uz pozivnice, najavljujivati vlastima, kako to predviđa napred citirani čl. 5. novog zakona. Komori je saopćeno, da, obzirom na čl. 20. novog zakona takovih pouzdanih sastanaka više nema

²⁴⁸ IHRPH, ZB, Sindikati III, 1929.

i da se svaki sastanak, konferencija, skupština i.t.d. imade u smislu čl. 5 novog zakona tri dana ranije najviti nadležnoj vlasti.

Bila nam je dužnost, da ovo saopćenje Radničke Komore u Zagrebu stavimo do znanja našim podružnicama, kao najbolji odgovor na mnogobrojna pitanja o načinu njihovog djelovanja u ovim vremenima.²⁴⁹

Kako su obnovile rad podružnice koje su bile raspuštene zajedno s organizacijama Nezavisnih sindikata, može poslužiti za primjer podružnica Saveza grafičkih radnika u Beogradu. Obnovu njenog rada dozvolila je policija pod uvjetom da se iz njene uprave uklupe svi za koje policija sumnja da su komunisti. Kooptirani novi odbor bio je od policije »pročešljan« pa tek onda odobren, ali ni u njega policija nije imala povjerenje. Delegacija Centralne uprave saveza s delegacijom poslodavaca intervenirala je kod vlade zbor teškog položaja grafičke industrije i obrta u koji ju je stavio novi Zakon o štampi. Posjetile su pored mnogih ministara i Žiku Lazića, pomoćnika Pere Živkovića. O tome delegati, koji su inače bili članovi Izvršnog odbora SGRJ, kažu: »Mi smo tu priliku razumije se, samo radnici iskoristili, da g. šefa odjeljenja za zaštitu države upoznamo i sa još jednom stvari, a ta je da se prestane sa dosadašnjim veksacijama²⁵⁰ protiv naše beogradske podružnice, kojoj se onemogućava svaki realni rad naredbom policije, da sve svoje sjednice mora prethodno na tri dana ranije prijavljivati. Uputio nas je na g. načelnika odjeljenja za zaštitu države, g. Todorovića. Otišli smo k njemu. G. Todorović izjavio nam je, da ćemo u našem cilju naći zaštitu svih mjerodavnih faktora u našem državi ako naše riječi budu stajale u skladu sa našim djelima. Rekao je doslovce: 'Šta je bilo, bilo je. Neka Vaš rad u budućnosti bude takav da ne pobuđuje sumnje, i mi ćemo da prestanemo sa svim mjerama protiv kojih se tužite.' Dali smo garancije za ispravan rad u duhu saveznih pravila, i obećano nam je, da će se rad našeg saveza i njegovih podružnica olakšati i da nam se neće praviti smetnje u daljnjem našem radu.

U gornjem cilju Izvršni odbor, u ovim teškim časovima, znao je, šta mu je dužnost. Naši besposleni, naši bolesnici, naši invalidi, svi naši bijedni i potrebni, neka se mirno pouzdaju u svoje vodstvo. Stvorit će se odluke, koje će o svemu voditi računa, da se naš savez, jedinstven i snažan, sačuva od svih trzavica. Sa svima pak onima, koji u ovom teškom času ne bi bili na visini i iz svojih ličnih ili bilo kojih razloga ometali ovaj svetli cilj savezne cjeline, savez će znati da bez milosrđa i ikakvih skrupula, obračuna.²⁵¹

Prijetnje Izvršnog odbora bile su nepovoljno i kritički primljene u članstvu jer su godišnje skupštine sindikalnih podružnica u Novom Sadu, Subotici i Osijeku pokazale da su se članovi saveza »vlastitom

inicijativom, dobrovoljno odricali svake kritike koja bi mogla da naš savez predstavi u jednom drugom svjetlu, nego li što on u stvari jeste. A on je apsolutno neutralan, stručni, sindikalni savez, koji se brine za ekonomsko poboljšanje svojih članova, za njihovo prosvjećivanje i njihovo pomaganje u besposlici, bolesti, invaliditetu, i svim onim brojnim humanim ustanovama, koje gaji. Mnogi pak drugovi, koji su možda nepravom od bilo koga predstavljani kao politički obojeni, sami su od sebe odustali od svake kandidacije u nove odbore, da i na taj način dokažu i pokažu, da se u našem savezu ne tjera nikakova politika, već da smo svi u svome savezu zadojeni jedino i isključivo ljubavlju prema svome staležu. Odustalo se čak i od same kritike nove tarife, jer su svi drugovi bili svjesni toga, da se u postojećim prilikama nije dalo ništa više postići no što se postiglo. To je dokaz intelektualne visine ogromnog dijela našega članstva, koje ima pouzdanje u svoje vodstvo i koje zna, da je kritizirati lako, ali je raditi teško. Samim tim članstvo, razumije se, nije reklo da je sa onim šta je za zelenim stolom na pregovorima utanačeno, zadovoljno, a i pregovaraajući odbor samim tim nije razriješen odgovornosti, koju nosi pred članstvom za svoje djelo. Ali taj fakat samozataje treba ipak da se istakne, jer je on zalag bolje budućnosti, ispit zrelosti kako se može i u najtežim vremenima sačuvati savezni brod bez ikakvih većih havarija...

I šta bi od nas bilo, da se te mjere nismo držali? Bili bi danas raspušteni ili bi pak i od nas ostalo ono što je ostalo od onih koji doduše nisu raspušteni, ali se u svome radu nisu vodili najskrupuloznijim obzirima poštivanja svetosti osjećaja svih drugova jedne te iste struke bez obzira na njihovu ideološku pripadnost: ostao bi i od nas skup ruševina, nemoćan da svome članstvu pruži i najminimalniju zaštitu u očuvanju njihove egzistencije. Šta bi u tom slučaju bilo s našim besposlenima, kojima izdajemo milijune godišnje, šta s našim bolesnicima; šta s našim invalidima, upućenim jedino na nas; šta s našom siročadi, šta s našim propuštajućim drugovima?

Ali, ni mi nećemo da u ovo teško vrijeme branimo sebe i svoj rad. Čega se drugi odriču, odreknut ćemo se i mi. Svaki je od nas – bilo na vrhu, u sredini, ili sa klupe – mislio dobro, h t j e o d o b r o. Svako od nas bio je u prvom redu grafičar. To nas je spasilu od onih najtežih udara u prošlosti, to će nas spasiti i u budućnosti.

Sutra se održava skupština zagrebačke podružnice, a naredne nedjelje splitske i velikobečkerečke, dok skupština ljubljanske podružnice još nije sazvana. Mi se pouzdano nadamo da će i one biti na visini, na kojoj su stajale ostale. *Žrtve, pridonesene za savez, neprocjenjive su i nezaboravne. Pojedinaac tu nije ništa, cjelina je sve.* A ona je vječna. Držimo se toga i u budućnosti, kao što smo se u sličnim prilikama držali u prošlosti, i naš savez nikad i u nikojem slučaju neće da propadne. Kod nas šarži nema, svi smo jednaki, bili na vodstvu ili u redovima običnih vojnika. Sve

²⁴⁹ Grafički radnik, Zagreb 30. III 1929.

²⁵⁰ veksacija, lat. (vexatio) upnjavanje, zlostavljanje, mučenje, kinjenje, uznemiravanje.

²⁵¹ Grafički radnik, Zagreb 30. III 1929.

nas je vodila i vodi jedna jedina ideja: *da harmoničnim radom, drugarskim nastojanjem dođemo do boljih dana našega života.*

Ako ikada, ta međusobna harmonija potrebna je sada, kada stojimo na pragu krupnih preokreta u cjelokupnom državnom životu, za koji se nadamo da će i nama, budemo li složni, jedinstveni i nesitničavi, poslije prolaznih teškoća, samim razvojem stvari, donijeti preokret na bolje.²⁵²

Tako se Savez grafičkih radnika počeo prilagođavati novim zakonskim propisima da ne bi bio rasturen kao Nezavisni sindikati. U sličnoj situaciji nalazili su se i Savezi bankarskih činovnika, namještenika i radnika. I vrhovi URSSJ su sa Živkom Topalovićem na čelu pozdravili neki javno, neki prikriveno, novonastalu političku situaciju, računajući da će se na taj način najbolje dodvoriti diktaturi i zadržati monopol nad radničkim pokretom u zemlji.

Tako *Radničke novine* prenose iz Politike, na vidnom mjestu, telegram jednog socijaliste pod nazivom »Pozdravi Njegovom Veličanstvu Kralju.«²⁵³

»Vaše veličanstvo! Želimo Vam da budete istrajni u ovom Vašem pothvatu, a mi svi koji smo zdravim razumom, ali nemoćno posmatrali državni haos do 6. ovog u mesecu bićemo Vama i Vašoj vladi iskreni saradnici za podizanje zdravog temelja državnoj zgradi, tim pre jer smo ovu promenu jedino od Vas očekivali, kako bi se država iz ove kužne i partijske zagađene atmosfere izvela i pravim putem povala.«

Stav socijalne demokracije prema šestojanuarskoj diktaturi sveo se na poziv »Drugovima i organizacijama«, da i dalje rade za »svoje socijalističke ideale ukoliko to sadašnje prilike dozvoljavaju«. Citat:

»U razvoju državne krize, u koju nas je bacila desetogodišnja borba buržoaskih partija za podjelu vlasti, došlo je najzad dotle, da je 6. ov. mj. izašla Kraljeva proklamacija, kojom se ukida postojeći Ustav od 28. juna 1921. i zamjenjuje posebnim zakonom, koji svu vlast prenosi na Kralja i ministre koje on postavlja i koji su samo njemu odgovorni. Sa ukidanjem Ustava ukinute su i sve dosadnje političke slobode, raspuštena je Narodna skupština i sva samoupravna tijela (oblasti i općine), a na mjesto izabranih narodnih predstavnika u samoupravnim tijelima postavljene su komesari.

U vezi sa novim stanjem poostren je Zakon o zaštiti države i Zakon o štampi. Zabrannjuju se političke stranke sa vjerskim i plemenskim obilježjem, otežava se osnivanje političkih udruženja i zabranjuju se zborovi i sastanci i na otvorenom i u zatvorenom prostoru bez prethodnog odobrenja policijske vlasti.

Nemoguće nam je dati svoje puno mišljenje o novostvorenom stanju. Ograničavamo se na to da izjavimo radi javnosti i radi naših drugova, da za ovo stanje nose najpuniji odgovorost sve one buržoaske partije, koje su svojom neposobnošću, svojom borbom za vlast i svojim preziranjem demokratije i par-

lamentarizma najzad dovele do njega. Klasnosvjesni proletarijat se borio da do ovoga stanja ne dođe i upozoravao je zaslijepljene buržoaske partije, da se trgnu makar u posljednjem času. Ali su one u svojoj zaslijepljenosti išle sve dalje i došlo je najzad ono, što u takvim prilikama obično dolazi.

Klasnosvjesni socijalistički proletarijat u našoj zemlji stoji i dalje na stanovištu najpunije slobode, demokracije i pravoga parlamentarizma. On na tome stanovištu stoji ne iz nekakve čiste ljubavi prema tim zahtjevima, nego iz najdublje uvjerenja da se samo tim putem može postići pravilan razvitak i napredak zemlje i naroda. Stoga pozivamo drugove i organizacije da i dalje ostanu vjerni svojim socijalističkim idealima, *da za njih kao i do sada rade ukoliko to sadašnje prilike dozvoljavaju* i da se ni za jedan trenutak ne pokolebaju i ne izgube vjeru u točnost i ispravnost svoga socijalističkog gledišta.

Beograd, 10. januara 1929.

Izvršni odbor
Socijalističke partije
Jugoslavije.«²⁵⁴

O zabrani i rasturanju Socijalističke partije 24. siječnja 1929. godine pisale su *Radničke novine*: »Rešenjem Uprave grada Beograda na 24. o.m. izvršena je i formalna zabrana i rasturanje Socijalističke partije Jugoslavije. Organi Uprave grada Beograda došli su u Mekenzijevu 3 gdje su u prisustvu drugova Dr Živka Topalovića, Negoslava Illica i Milorada Belića popisali svu partijsku imovinu, uzeli knjige i arhivu i sve to spakovano u jedan veliki sanduk odneli u Upravu grada Beograda. Sekretaru partije saopšteno je da se partijska rastura po čl. 3 Zakona o javnoj bezbednosti.«²⁵⁵

Izvršni odbor Socijalističke partije Jugoslavije, prije zabrane i rasturanja, sazvao je 20. siječnja sastanak svih članova glavne partijske uprave u Beogradu. Sastanku je dat privatn karakter. Poziv je pao u ruke policije, a bio je upućen Oblasnom odboru Socijalističke partije Jugoslavije, Zagreb. Donosimo ga čitavo: »Javljamo Vam, prije svega, da prema glasu novoga zakona o javnoj bezbednosti naša partija nije ni rasturena ni zabranjena. Rasturene su i zabranjene samo terorističke, plemenske i vjerske partije, a partije koje stoje na temelju demokracije mogu opstati pod uslovom da za to dobiju odobrenje od političke vlasti i to zaključno do 6. februara o.g. Prema tome partija od toga roka još pravno postoji, a dalje postojanje zavisi od toga hoće li tražiti odobrenje za svoj rad i hoće li to odobrenje moći dobiti. Radi odluke po toj stvari želimo za 20. januar o.g. u Beogradu po toj stvari susret svih članova Glavne Partijske up-

²⁵⁴ Napomena: U kompletu *Radničkih novina*, postoje dva broja od 11. januara 1929. U jednom broju nema ovog uvodnog članka. Umjesto njega štampan je oglas o socijalističkim knjigama koje je izdala socijalistička biblioteka u Beogradu. Prema tome citirano saopćenje bilo je zaplijenjeno pa je Redakcija štampala drugo izd.(br. 2.) bez ovog uvodnika.

²⁵⁵ *Radničke novine*, 25. I 1929.

²⁵² Ibid., 2. III 1929.

²⁵³ *Radničke novine*, Beograd 18. I 1929.

rave. Ovaj susret mora nositi privatni karakter, pošto bi ga inače, ako bi bio zvaničan sastanak, morali da prijavimo policijskim vlastima i da ga držimo uz prisustvo političkog komesara. Ovom prilikom moramo definitivno utvrditi i opći položaj i pravac i rad našega pokreta kao i preseći neredovno stanje, koje u partijskim odnosima u izvesnim oblastima postoji.

Molimo Vas, dakle, da Vaši predstavnici toga dana dođu u Beograd. Kako je javni zbor koji smo bili zakazali za iznošenje gledišta na politički položaj bio zabranjen, to kao opća direktiva do odluke partijskih foruma ostaje naša dosadanja opća politika: odvajanje radnika od buržoaskih i nacionalističkih partija u samostalnu partiju i samostalnu borbu za povratak demokratiji i redovnom stanju, demokratskim sredstvima borbe.«²⁵⁶

Djelatnost reformističkih sindikata na osnovi antikomunizma i bez klasne borbe

Diktatura je uplašila mnoge sitne funkcionere URSS-ovih sindikalnih organizacija, tako da su mnogi prvih dana diktature izlazili iz organizacije ili su sami likvidirali svaku aktivnost iz straha pred mogućim progonima. Tamo gdje se organizacije nisu raspale glavno pitanje je kako prilagoditi rad sindikata novom Zakonu o zaštiti države, što se po njemu smije, što ne smije raditi.

Prvi javni odgovor na to dao je Milorad Belić, jedan od vođa Glavnog radničkog saveza Srbije.

»Istina je« – kaže on – »prvi i najvažniji zadatak za život i razvitak sindikalnih organizacija jeste njihova sposobnost za borbu t.j. sposobnost za vođenje svih vrsta sindikalnih akcija, među koje u prvom redu spadaju tarifni pokreti, štrajkovi itd. Međutim, s obzirom na nove prilike, kao i na momentalnu snagu, sa kojom danas raspoložu naše sindikalne organizacije, ona za prvi mah neće biti u stanju da u dovoljnoj meri odgovori ovim svojim zadacima.

Prvo, čime u današnjici treba da se bave naše sindikalne organizacije, jeste staranje i nastojanje, da se postojećem radničkom zakonodavstvu pribavi puno poštovanje od strane poslodavaca. Zakon o zaštiti radnika je na snazi i baš u ovim prilikama, kada se prema opštem uveravanju pošlo putem reda i zakonitosti, radnička klasa ima pravo da traži i da se svuda, na svakom mestu i u svim prilikama, zalaže za njegovu strogu primenu.

Samo rad i staranje u ovome pravcu bili bi dovoljni da sindikalnim organizacijama i njihovim članovima i funkcionerima dodele pune ruke posla...«²⁵⁷

Drugi važni zadatak jest upoznavanje novog Zakona o zaštiti države i rad u njegovim okvirima, te sprečavanje infiltracije komunista u URSS. On je iznesen u »Saopćenju organizacija i članstvu u sastavu URSS-a«. U saopćenju piše:

²⁵⁶ IHRPH, ZB, III, Sindikati, 1929.

²⁵⁷ Radničke novine, Beograd 18. I 1929.

»Među našim sastavnim organizacijama i u članstvu nastalo je nesпокојство zbog neizvjesnosti po položaju slobodnih sindikata poslije 6. januara. U toliko više i teže bilo je to nesпокојство zbog neobavještenosti samih ponekih lokalnih vlasti, koje nisu bile upućene u postojeće prakse i struje u radničkom pokretu, pa su za izvjesno vrijeme i po nekim podružnicama naših organizacija bile zatvorene prostorije i oduzete arhive.

Sve mjere, međutim, koje su, tu i tamo bile preduzete protiv podružnica naših organizacija, nisu bile izraz neke politike, koja bi bila inaugurisana novim stanjem; naprotiv to su bile samo prolazne pojave, do kojih je došlo iz neobavještenosti dotičnih lokalnih vlasti. Može se konstatirati, da su podružnice naših organizacija, gdje god su bile birane, za kratko vrijeme opet puštene da slobodno posluju.

Fakat je, da slobodni sindikati u svome postojanju novim stanjem niuoliko nisu pogođeni; oni i dalje, kao i prije mogu da razvijaju istu onu djelatnost, koju su razvijali i ranije.

U pogledu sastajanja, nužno je, da odgovorni funkcioneri sviju naših organizacija, mjesnih međustrukovnih odbora i podružnica, imaju u vidu odredbe Zakona čl. 5. »Zakona o zaštiti javne bezbednosti i poretka u državi«.

U Saopćenju se citira tekst toga člana i kaže se da lje:

»Ima jedna naročita okolnost, na koju naši sindikati treba da obrate ozbiljnu pažnju.

Kako su neke radničke organizacije raspustene, jer su bile u sukobu sa zakonom, nije isključeno, da u redove slobodnih sindikata pokušaju da uđu i dojučerašnji naši protivnici sa ciljem da pod našim okriljem razvijaju svoj stari rad.

To treba spriječiti. Naši sindikati ne smiju sići sa svoga terena rada. Oni su potrebni radnicima za ciljeve, koje su sami sebi postankom svojim postavili. Zato oni nikome ne smiju da dozvole, da ih povede na put, koji nije njihov. Ni pojedincima se ne može dozvoliti, da u sindikatu, makar i nevezujući sindikat rade poslove, kojima tu nije mjesto. Da bi se u tome poslu znali snaći, sindikalni funkcioneri treba da budu upoznati sa odredbama Zakona zaštiti javne bezbednosti i poretka u državi.« Iza toga se u Saopćenju citira nekoliko članova toga zakona pa se na kraju kaže:

»Sve naše organizacije i članstvo u cijeloj zemlji mi pozivamo da oprezno, ali neumorno nastave sa svojim starih radom.«²⁵⁸

Uz te poslove diktatura je dala reformistima široke mogućnosti djelovanja na kulturno-prosvjetnom području među radnicima uz kontrolu policije. Poslije obavijesti u štampi da se bivši članovi SPJ spremaju umjesto zabranjene stranke zatražiti dozvolu za rad Radničkom kulturnom prosvjetnom savezu koji se ne bi bavio politikom, uprava grada Beograda dozvolila je nastavak rada Centrali za radničko odgaja-

²⁵⁸ Ujedinjeni sindikati, broj 2/1929.

nje koja je na osnovi novoga Zakona o zaštiti države prijavila svoj, tom zakonu prilagođeni, Statut. Dozvolu za rad dobio je i Naučni socijalistički klub kao i Radnička škola.²⁶⁹ Počela je raditi i *Dječja grupa »Budućnost«*. Objavljeno je i rješenje o dozvoli rada sindikata u sastavu »Ujedinjenog radničkog Sindikalnog Saveza Jugoslavije«, koje glasi: »Povodom predstave Centralne uprave URSSJ, Ministarstvo unutrašnjih dela izdalo je rešenje P. Br. 2650 od 1. februara o.g. kojim saopštava svima područnim organima, da je rad organizacijama koje se nalaze u sastavu URSSJ dozvoljen.

Na osnovu ovoga rešenja otvorene su sindikalne organizacije u Paraćinu, Kragujevcu i Smederevu, koje su tamošnje vlasti pre toga bile zatvorile.«²⁶⁹

Sazvana je 8. veljače konferencija centralnih uprava saveza URSSJ sindikalnih podružnica i kulturno-prosvjetnih grupa koje su bile u sastavu Glavnog radničkog saveza Srbije, odnosno Pokrajinskog odbora URSSJ. Podniet je izvještaj o slobodi rada sindikalnih organizacija u sastavu URSSJ »prema saopštenju od strane nadležnih vlasti«, utvrđen je »sporazum o budućem radu u granicama postojećih zakona« i popunjena uprava Pokrajinskog odbora URSSJ za Srbiju.²⁶¹

Vijećanje je otvorio i vodio ga Luka Pavičević. O položaju slobodnih sindikata u novoj situaciji govorili su Bogdan Krekić i Milorad Belić. O budućem radu slobodnih sindikata govorio je Luka Pavičević. Zaključeno je da Mjesni međustrukovni odbor preko pokrajinskih i centralnih foruma URSSJ olakša održavanje sindikalnih sastanaka i odborskih sjednica s obzirom na zakonske propise.²⁶²

Najvažniji zadaci tadašnjice, na čijem ostvarenju »istrajno i svakodnevno rade svi članovi sindikalnog i kulturnog pokreta« bili su i kasnije ovako formulirani:

»Treba raditi sve ono što se može! A danas se u sindikalnim organizacijama, u odsustvu velikih i krupnih akcija i štrajkova, može bar donekle sa uspehom raditi na regulisanju onih svakodnevnih, na izgled sitnih i beznačajnih ali za radnike krupnih i vrlo važnih sukoba, koji proističu iz radnih odnosa i različitih klasnih odnosa između radnika i poslodavaca.

U vezi sa tim treba rok sindikalne organizacije trajno i neumorno nastojati da se poštuje, u život sprovedi i pravilno primenjuje postojeće zaštitno radničko zakonodavstvo, za čije je donošenje naša radnička klasa kroz dugi niz godina teške i dragocene žrtve prinisala.

Jednom rečju, danas više nego ikada mora se uložiti najveći trud da se radnička klasa okupi i grupiše u svoje sindikalne, ekonomske organizacije, preko

kojih još jedino može i ima prava da se bori i da brani ono što je za njen opstanak najosnovnije: da brani svoje prirodno pravo na život.

Pored predanog rada na čuvanju i jačanju sindikalnih organizacija, treba ne manju pažnju i staranje posvetiti i kulturno-prosvetnom radu koji je, naročito u današnjim prilikama koje vladaju kod radnika za radničku klasu i njenu budućnost od ogromnog značaja.

A iz ovoga jasno izlazi da treba također raditi, i na jačanju, razvijanju i usavršavanju naših radničkih, kulturno-prosvjetnih i vaspitnih ustanova, čiji rad treba da teče uporedo sa radom, sindikalnih organizacija, pošto i jedan i drugi imaju da posluže jednom te istom cilju: duhovnom, moralnom i materijalnom podizanju radničke klase.«²⁶³

Pogrešno bi bilo misliti da je rukovodstvo URSS-a zatvorilo svoje organizacije za sve članove Nezavisnih sindikata. Milorad Belić prigovara Općem radničkom savezu Jugoslavije što je u Zagrebu otvorio vrata članovima Nezavisnih sindikata i što će osigurati podsavez krojačkih radnika u okviru ORS-a. Belić naglašava da u URSS-u postoji Ujedinjeni šivačko-odjevni savez radnika pa kaže da »veoma zagonetno i čudnovato pa čak i sumnjivo izgleda, kada neki drugovi krojači iz Zagreba obilaze ovaj svoj stručni i već postojeći Savez i pristupaju Općem radničkom savezu«.²⁶⁴

U članku »Rđavi metodi« rukovodstvo URSS-a iznosi da je s obzirom na poslodavačku ofenzivu potrebno čuvati i obnavljati zdrav radnički sindikalni pokret, da je URSS za slobodu sindikalnog organiziranja, da niko ne bi bio radosniji kada bi i komunisti slobodno djelovali, jer bi oni oko sebe prikupljali sve bundije, fantaste, vikače i rušilačke duhove. Komunisti drži pod utjecajem znatan broj »solidnih radnika« kojima se ne dozvoljava slobodno organizovanje. Ti ozbiljni i solidni radnici »i sami uviđaju da je danas najpreča potreba održati jedan slobodan i zdrav radnički sindikalni pokret i braniti se od navale poslodavaca. I oni će sledeći zadovoljenje te svoje životne potrebe i prikupiti se postepeno u slobodnim Ursovim sindikatima.

To onaj deo komunista, kojima je od uvek radnički sindikalni pokret bio samo sredstvo za eksperimentisanje, neće da dozvoli. Taktika toga dela jeste stvaranje ćelija u Ursovim organizacijama i izazivanje načina koji će neminovno povući zabranu sindikalnog rada u Urs-ovim organizacijama. Tako ovde, onde izvesni mladi ljudi pišu i rasturaju nekakve plakate. Ni pod kojim uslovima ne mogu i neće za to da nose odgovornost sindikalne organizacije. Neka se niko od članova sindikalnih organizacija ne nada zaštiti... za čine koji nisu odlučeni od nadležnih sindikalnih foruma...

Sindikalne uprave moraju biti vrlo strogo u kontroli svoga novoga članstva... Kome je do ozbiljnoga

²⁶⁹ *Radničke novine*, Beograd 1. II 1929. O tome da je Radnička škola morala »zbog novih prilika« da obustavi rad »za izvjesno vrijeme« pisale su *Radničke novine* 18. I 1929.

²⁶⁰ *Ibid.*, 15. II 1929.

²⁶¹ *Ibid.*, 8. II 1929.

²⁶² *Ibid.*, 15. II 1929.

²⁶³ *Ibid.*, 14. VI 1929.

²⁶⁴ *Ibid.*, 1. II 1929.

sindikalnog rada, njemu su, bez obzira na njegovu nekadašnju politiku, otvorena vrata URS-ovih sindikata. Članstvo koje bi naginjalo stvaranju unutrašnjih čelija mora još odmah i bez ikakvih obzira biti rezano. Mi moramo biti odlučni u čuvanju svojih tekovina protivu svijlu protivnika, iz redova komunističkih...»²⁶⁵

Krajem 1929. godine polazeći od jednogodišnjeg iskustva rada URSS-a pod diktaturom i kapitalističkom ofenzivom, časopis Ujedinjeni sindikati uz ostalo kaže i ovo:

»Sticajem privrednih i političkih prilika, a i zbog njihove brojne i materijalne slabosti, naše klasne sindikalne organizacije ne mogu danas u punoj meri i sa većim uspjehom da se posvete svom osnovnom zadatku, vođenju akcija za zaštitu radne snage i bolje uslove rada i života radnika. Privredna kriza, besposlica i siromaštvo, s jedne, i neorganizovanost i duhovna demoralizacija – kao posledica bede i međusobne političke borbe – najširih redova radnika, s druge strane, onemogućuju gotovo svaki tarifni pokret u cilju povišenja nadnica, skraćivanja radnog vremena itd. Da je to jedan ogroman minus za onaj posredni kulturni uticaj sindikata na radničke mase u ovom trenutku nije nužno isticati. Međutim, činjenice su tu...

I baš zbog tih činjenica, koje su delimično van našeg domaćaja, za nas, sindikalne funkcionare i sve one koji radničku klasu hoće da dignu na viši kulturni stepen postavlja se u ovaj trenutak naročiti zadatak i dužnost: da, cementirajući na taj način duhovne temelje postjećih sindikata – koji su izloženi udarcima sa svih strana – skoncentrišemo i uložimo sve snage i sposobnosti u intenzivan unutrašnji kulturno-prosvetni rad u sindikatima, kako bi te sindikate u današnjoj krizi ne samo očuvali čitave i nepovređene, nego ih – a time i celokupnu radničku klasu – osposobili i za uspešno vršenje ovih njihovih osnovnih zadataka koji ih neminovno čekaju.

To je nužno tim pre što će se tim radom, naročito među mladim naraštajem, postepeno uklanjati i današnja duhovna demoralizacija u radničkim redovima, a time, jednovremeno, i uzrok današnje slabosti radničkih sindikata.»²⁶⁶

Tako su reformisti odgajali svoje članstvo i niži funkcionijski kadar. Pokoriti se bezuvjetno diktaturi, spriječiti ulazak u reformističke sindikate članovima zabranjenih sindikalnih organizacija, izbaciti iz sindikata sve što podsjeća na socijalističke ideale (crvene zastave, natpise), spriječiti u sindikalnim prostorijama svaki sastanak na kojem nije prisutan policijski zbir. Od članova URSS-a licemjerno se traži dostojanstvo i spremnost da u teškim prilikama »jednom ponesenu zastavu ne ispuste iz ruku«, uz poklik pun samouvjerenja: »Onda naše pleme uginuti neće!«

Neće uginuti ako sindikalne uprave budu strogo kontrolirale svoje novo članstvo... i ako članstvo koje naginje komunizmu bude odmah, bez ikakvih obzira, »rezano«.

Organizirana je kontrola nad cjelokupnim radništvom

Pored javne suglasnosti o borbi protiv komunizma unutar reformističkih sindikata koju je Ministarstvo unutrašnjih poslova dobilo, ili iznudilo od socijalističkih vođa, ono je tražilo od svojih organa pojačanu borbu protiv komunističke propagande. Uoči proglašenja diktature saopćeno je županima i drugim organima da je od 20. lipnja do 29. prosinca 1928. god. »rastureno po celoj državi više različitih letaka, potpisanih od C.K.K.P.J. i S.K.O.J. kojima se na najpogrdniji način napada sadašnji društveni poredak, vređaju verske i plemenske svetinje, sistematski pripremaju mase na izvođenje strajkova, izazivanje razdora, nereda i buna širih razmera, a poslednjim letkom – Drugovi, radnici i siromašni građani grada Zagreba – otvoreno se poziva narod NA USTANAK ORUŽJEM, radi obaranja sadašnjeg ustavnog poretka u cilju otvaranja Sovjetskih Federativnih Republika...

Leci se lepe po ulicama gradova, na očigled vlasti, rasturaju se automobilima, motociklima i ostalim prevoznim sredstvima po selima, pa do danas ne samo da se nisu pronašli kanali, kojima se komunisti služe u međusobnom saobraćaju, već ni jedna od štamparija, u kojima se štampaju ovi leci, a što je najvažnije nije uhvaćen ni jedan od rasturača ovih letaka, već mahom nevinna lica, koja su iz radoznalosti čitala letke«.

Na koji način su sreska načelstva organizirala špijunažu nad radničkom klasom poslije uvođenja diktature, može poslužiti izvještaj sreskog načelstva u Zagrebu od 3. srpnja 1929. upućen Velikom županu Zagrebačke oblasti.

»Preko svojih pouzdanih ljudi koje mi je u ovo kratko vrijeme uspjelo u pojedinim mjestima pronaći, ustanovim sam, da je komunizam u zagrebačkom srezu u najboljem cvatu. U općini Vrapče provedene su organizacije u svim poduzećima industrijskim i to: U tvornici ulja i masti »Astra«, kod »Zagorke« d.d. za građevnu industriju, u tvornici opeka Müller, kod tvrtke »Doma« d.d. za drvene građnje, kod t.t. »Slavija« d.d. za industriju drva, kod t.t. »Zmaj« d.d. za industriju željez. robe, kod »Pamuk« k.d. tekstilne tvornice, kod »Kern i drug« Kontinentalno društvo za trgovinu željezom, kod »Drvinje« d.d. parna pilana, Jugoslavensko »Siemens« d.d. Preko tih organizacija u tim poduzećima izvršene su organizacije trojki u selima: Crnomerec, Jarun, Fratersčica, Krvarici, Prečko, Ruđeš, Tvrđici i Završju. U općini Stenjevačkoj nalazi se komunistička organizacija kod tvornice »Croatica« u Podsusedu odakle se proširila na samo mjesto Podsused. U općini Brdovec u Prigorju organizirani su komunisti u tvornici žeste i pjenice Maksa Mayera, a preko iste u Savskom Marofu i obližnjim selima.

²⁶⁵ Ibid., 8. II 1929.

²⁶⁶ Ujedinjeni sindikati 12/1929, str. 179.

U suzbijanju tog zatornog rada uveo sam u prvom redu ostru kontrolu nad svim radnicima u poduzećima. Odredio sam, da mi svako poduzeće dađe tačan popis radnika inostranih i domaćih u poduzeću zaposlenih, nadalje da mi je svakog ponedjeljka u tjednu dužno svako poduzeće prijaviti, koje je nove radnike u posao primilo, a sam ću se na licu mjesta od vremena do vremena osvjedočavati, da se ta odredba tačno sprovodi. Povjerljivim pak osobama naložio sam, da rad i kretanje tih organiziranih komunista van tvornice prate, te da mi sve opaženo odmah priopće.»

Redarstveno ravnateljstvo u Zagrebu obratilo se svim tvorničarima i veletrgovcima pozivajući ih na zajedničku suradnju u suzbijanju komunističke propagande u njihovim poduzećima. U dugačkom dopisu (15 kucanih stranica) plaše industrijalce:

»Kraljevsko redarstveno ravnateljstvo u Zagrebu ne treba da tumači našim tvorničarima, veletrgovcima, industrijalcima i ostalim privrednicima sve grozote socijalne revolucije sa svim užasnim posljedicama koje iz iste proizilaze ... Ovo redarstvo ne treba da naglasuje, da su kao prve žrtve komunističkog pokreta padali uvijek u prvom redu upravo veletrgovci, veleindustrijalci, tvorničari i.t.d., dakle krupna buržoazija kako je komunisti nazivaju. Da bi u slučaju jačeg socijalno-revolucionarnog pokreta tako bilo i kod nas ne treba posebno podvlačiti... Zbog toga redarstveno ravnateljstvo želi samo da ih upozori na opasnost koja im prijeti i poziva ih na kolaboraciju. Dalje se navode i citiraju razni leci i *Mladi boljševik*. U letku koji je nađen na području grada Zagreba 15. siječnja 1929. s potpisom Mjesnog komiteta Komunističke partije Jugoslavije i Mjesnog komiteta Saveza komunističke omladine Jugoslavije, policija kaže:

»Krvavi režim mračnih sila, koje su od 6. siječnja postale javne iz straha pred revolucionarnim raspoloženjem radnog naroda stvorio je protiv naroda, a po svojoj volji sebi poslušna općinska zastupstva, koja su vjerni psi razbojničke vlade u borbi protiv radnika, seljaka i svih potlačenih naroda. Tko su današnji zastupnici grada Zagreba? Tko je zamijenio zastupnike radnika i siromašnih građana? To su Vam direktor Prve hrvatske stedionice J. Vrbanić, trgovac i počasni predsjednik Trgovačke komore Šandor Aleksander i drugi razni bankari, industrijalci i buržoaski profesori i advokati. Čije interese zastupa ovo kr. gradsko zastupstvo? Sav njihov sastav o tome govori: to su zastupnici bankara, industrijalaca, veletrgovaca, lihvara i vlasnika popovskih dobara. Sva krupna hrvatska buržoazija postala je eksponent beogradskih hegemonista, agent bjeloruske militarističke klike, prevodioc i izvršioc tiranije nad hrvatskim radnim narodom. Sad sudite sami ko izdaje i ometa borbu hrvatskog naroda? Tko je protiv revolucionarne borbe za slobodu i samostalnu Hrvatsku? To su gospoda tobožnji hrvatski »borci«, koji iskorišćuju ovo očajno stanje i bijedu i glad, daju sirotinji milostinju, goneći je golu i bosu na rad i tako pune sebi džepove na račun ugnjetenog i opljačkano

nog naroda ... Radnici, radnice i siromašni građani! Hoćemo li mirno gledati na ovaj zločinački rad bankarske diktature i primati milostinju ili ćemo se boriti za svoje životne interese, za kruh i slobodu? Drugovi! Zapamtite da je Vaše oslobođenje djelo Vaših ruku! Izbacujte iz Vaših redova gospodu, lažne bore! Organizirajte odbore za zaštitu svojih interesa. Samo oružanom borbom u savezu sa seljaštvom pod vodstvom Komunističke partije i saveza komunističke omladine kao jedino dosljednog borca za oslobođenje radnika, seljaka i svih potlačenih naroda doći ćemo do konačne pobjede.« Živjela diktatura radnika i seljaka!

Dalje se citiraju tri letka koji su šireni u Zagrebu 7. 9. i 10. travnja 1929. god. koje je izdala komunistička sekcija studenata zagrebačkog sveučilišta. U letcima se poziva studentska omladina na stvaranje antifašističke nelegalne studentske organizacije pod vodstvom Komunističke partije. U letcima na teritoriju Zagreba 17. i 18. travnja s potpisom Mjesnog komiteta KPJ kaže se da je generalsko-fašistička diktatura dala krupnog buržoaziji neograničeno pravo izrabljivanja i pljačke radnog naroda grada i sela ... Ova krupna kapitalistička i veleposjednička vlada sa svojom proturadničkom i protuseljачkom politikom ... izazvala je veliko ogorčenje i neraspoloženje radnika, seljaka i svih potlačenih naroda.

U letku koji je nađen na području grada Zagreba 18. i 19. travnja s potpisom Mjesnog radničkog sindikalnog vijeća kaže se između ostalog i ovo:

»Ujedinjena krupna – kapitalistička buržoazija (industrijalci, bankarci, veletrgovci i veleposjednici) sa generalskom-fašističkom dvorskom klikom proglasila je 6. januara o.g. svoju diktaturu i uvela apsolutističku tiraniju najbrutalnije reakcije, koja je uporabom kako protiv radnog naroda grada i sela, a u prvom redu protiv svih najamnih radnika tako i protiv svakog oslobodilačkog pokreta sviju ugnjetenih naroda. Prvi korak ove krupne kapitalističke tiranije bio je raspuštanje nezavisnih klasno borbenih sindikalnih organizacija radničke klase, da bi na taj način mogla potpuno ukinuti i ono malo tekovina koje je radnička klasa izvojevala i branila preko svojih klasnih borbenih sindikalnih organizacija. Danas kada je djelovanje nezavisnih sindikata zabranjeno, kada je uništena njihova imovina, kada je zabranjena štampa, kada je ukinuto radnicima pravo štrajka, kada se u masama progone i hapse članovi i funkcioneri nezavisnih sindikata, današnja apsolutistička vlada u sporazumu sa gospodom socijalistima iz takozvanih radničkih komora počela je da ništi sve radničke tekovine. ... Izvršni odbor mjesnog radničkog sindikalnog vijeća, obračun se svim radnicima, činovnicima, namještenicima i ostalom siromašnom građanstvu da zbijeni u jedinstveni front povedu najenergичniju borbu protiv ove apsolutističke tiranije, a za svoja prava ...

Drugovi, radnici, radnice, činovnici i namještenici stupajte u redove revolucionarnih sindikata. Stvarajte i jačajte tvorničke, radničke i kvartovske radničke komite! Borte se protiv produženja radnog vre-

mena, a za sedam-satno radno vrijeme. Živjelo pravo štrajka! Živjelo 7-satno radno vrijeme! Dolje diktatura buržoazije! Živjela demokratska diktatura radnika i seljaka!»

U letku od 10. i 11. svibnja Centralni komitet KPJ poziva na organizaciju oružanog ustanka: »Divljački protunarodni režim udružene krupne buržoazije i veleposjednika pokušava da putem crne reakcije uguši opravdanu borbu radnika, seljaka i ugnjetenih naroda. Drugovi, braćo, protiv te krovodne diktature dignite svoju žuljevituu pesnicu!... Pripremite se za oružani ustanak! To je zadaća ovog časa! Sve snage za organizaciju oružanog ustanka!«

Na kraju dr Janko Bedeković, šef ravnateljstva, apelira ponovno na suradnju i traži da se dostave upućuju njemu osobno. »U svrhu suzbijanja toga razornog djelovanja komunista najoštrijim mjerama potrebna je zajednička suradnja svih interesenata i državne vlasti. Ovo kr. redarstveno ravnateljstvo stavlja stoga prednje cijenjenom naslovu najobzbilnije do znanja i podjedno upozoruje da isti dobro, putem svojih pouzdanih ljudi pripazi na kretanje i organizaciju svojih radnika, pa da svako sumnjivo kretanje odmah dostavi ovomu redarstvu, kako bi isto mogle poduzeti shodne korake da propagatore ukloni od ostalih radničkih masa i na taj način osigura potrebiti mir i red. Primjećuje se, da će ove dostave služiti samo kao informacija, a ne kao neposredni povod uređivanja za ovo kr. redarstveno ravnateljstvo, i stoga će te dostave kao i sami dostavljači biti samo najužom krugu činovnika iz predsjedništva ovog ravnateljstva poznati, dok će za sve ostale kao i za javnost biti držani u tajnosti.«²⁶⁷

O odnosu diktature prema reformističkim sindikatima

Šestojanuarska diktatura imala je jasan stav prema reformističkim sindikatima. Jugoslavenski kapitalisti su revolucionarni politički i sindikalni pokret ocijenili kao svoju glavnu opasnost. Između režima koji su proizlazili iz demokratske parlamentarne diktature i šestojanuarske diktature, nije postojala nikakva principijelna razlika, u gledanju na reformističke sindikate, na njihovo postojanje i njihovu ulogu.

Kapitalisti su, polazeći od svog interesa, pravilno ocijenili da su reformistički sindikati manje zlo i manja briga od revolucionarnih sindikata, da će se reformistički sindikati u manjoj mjeri zalagati za veće nadnice, za kraće radno vrijeme od revolucionarnih sindikata. Zbog toga početkom 1921. poslije zabrane Centralnog radničkog sindikalnog vijeća Jugoslavije, postojeći režim je i šakom i kapom pomagao organiziranje reformističkih sindikata dajući im svu imovinu CRSVJ i njegovih sastavnih organizacija. Kad je režim bio prisiljen da dopusti obnovu revolucionarnog sindikalnog pokreta pod imenom Nezavisni sin-

dikati, on je pomagao reformističkim sindikatima. U pojedinim dijelovima države zabranjivao je osnivanje organizacija Nezavisnih sindikata (Bosna i Hercegovina, Dalmacija). Tamo, gdje su već postojale revolucionarne sindikalne organizacije, režim je pored njih forsirao i reformističke organizacije zbog protutje i razbijanja proleterskog fronta, podvođenja radnika pod reformističko rukovodstvo, koje je bilo sklonu na ustupke i spremno da radnike vodi k čisto ekonomskim ciljevima, da iz sindikata ukloni revolucionarni duh, da ga učini oružjem za osigurane klasnog mira u poduzećima. Vodama socijalističke partije i reformističkih sindikata vladajući režimi osigurali su dobru egzistenciju. Oni upravljaju svim poludržavnim radničkim institucijama, Radničkim komorama, uredima socijalnog osiguranja, burzama i sl. Ni diktatura kralja Aleksandra nije zaboravila na te svoje potencijalne saveznike. Da bi ih umirila, ona je, rješenjem ministra Socijalne politike pod brojem 301/IV od 16. I pored naređenja da se izbori radničkih i namješteničkih povjerenika i njihovih zamjenika odlože, odložila naređenja i izbore za radničke komore, »kojima mandat od tri godine ističe u prvoj polovini ove godine.«²⁶⁸

I URSS-ova je sindikalna birokracija učinila sve da opravda povjerenje buržoazije i njenog nenarodnog režima. Ona od 1921. do 1928. godine ni teoretski ni praktički nije postavljala pred URSS zadatak uništenja kapitalističkog državnog uređenja. Naprotiv, ona je na sva usta naglašavala da je cilj URS-ovih sindikata, da u okviru kapitalističkog sistema, u okviru njegovih granica, rade na njegovom poboljšanju. Ona je interese bolje plaćenih radnika postavljala iznad interesa pokreta, zadržavajući njegovu organizacionu rascjepkanost i unutar poduzeća. Za vrijeme diktature izbacila je iz svojih socijalističkih ideala teoriju, da kapitalizam može nadomjestiti socijalistički poredak, postepenim tekovinama, pojedinačnim promjenama unutar kapitalizma, neprekidnim proširenjem demokracije do krajnjih granica, sve dok politička demokracija ne pređe u ekonomsku demokraciju, tj. dok rastući socijalizam, dijete demokracije, ne pobijedi kapitalizam putem evolucije.

Ni šestojanuarska diktatura nije imala namjeru likvidirati reformističke ili režimske sindikate sve dok ne stvori svoje vlastite, fašističke sindikalne organizacije, ili dok ne fašizira postojeće. Nije željela razbiti reformističke sindikate i zbog svoje vanjskopolitičke orijentacije.

Šestojanuarska je diktatura bila orijentirana prema Francuskoj i Engleskoj. U Engleskoj su na vlasti bili laburisti. Socijaldemokracija je u većini kapitalističkih zemalja imala još uvijek velik politički utjecaj na svoje vlade, pa socijalizma zapadnih zemalja nije bilo svejedno kakav je odnos diktature prema socijaldemokraciji u Jugoslaviji, njezinom glavnom osloncu na Balkanu. Reformistički sindikati bili su, dakle, potrebni šestojanuarskoj diktaturi i zbog vanjskopoliti-

²⁶⁷ IHRPH, ZB XVI

²⁶⁸ Radničke novine, Beograd 25. I 1929.

tičkih demokratskih manevara. Tako je npr. socijalistički poslanik Grumbek podnio 21. siječnja interpelaciju francuskoj vladi preko ministra vanjskih poslova Brijana o tome što misli francuska vlada o savezu s Jugoslavijom poslije izvršenih promjena u njoj. Zbog negativnog pisanja socijalističke štampe o prilikama u Jugoslaviji, zabranjeno je u siječnju rasparčavanje pojedinih listova. Među prvim bili su zabranjeni *Nepsava* iz Pešte i *Arbeiter Zeitung* iz Beča.²⁶⁹

Napad šestojanuarske diktature na reformističke sindikate ne bi prema tome bio ni u interesu diktature; jer, prvo, socijaldemokracija u Jugoslaviji nije prestala biti važan oslonac buržoaziji i nakon uvođenja otvorene šestojanuarske diktature; drugo, jer je postojanje URSS-a u demokratskoj svjetskoj javnosti trebalo prikriti antiradnički i krvnički karakter diktature. Zbog toga je šestojanuarska diktatura u Jugoslaviji provodila taktiku toleriranja reformističkih sindikalnih organizacija, čak ih je i pomagala. Tako je npr. imovina Nezavisnih sindikata uglavnom već u toku 1929. godine predana URSS-u. Ponovio se slučaj iz 1921. godine kad je sva imovina KPJ i revolucionarnih sindikata predana Socijalističkoj partiji i reformističkim sindikatima.

Zaplijenjeni imovinu Socijalističke partije Jugoslavije vlada je odmah poredala na upravljanje, odnos-

²⁶⁹ Ibid.

no pod starateljstvo, šefu SPJ dr Živku Topaloviću, dok je za nadzornika socijalističkih domova postavila socijalističkog vođu Negoslava Ilića.²⁷⁰

Isticanje i propagiranje tadašnje sindikalne štampe i reformističke sindikalne birokracije da je u postojećim uvjetima nemoguća borba za poboljšanje socijalnog i materijalnog položaja radničke klase, nema sumnje, bilo je otvoreno odricanje od klasne borbe. Naglašavanje da sindikati treba da rade samo na prosvjetnom polju, značilo je da su socijaldemokrati, stojeći u službi diktature, sve više išli k potpunog likvidaciji URSS-a, klasno-borbenih sindikata. Pod pritiskom šestojanuarske diktature radili su na pretvaranju URSS-a u uporište diktature.

Ministar pravde dr Milan Sršić to izričito i otvoreno kaže, a socijalpatrioti se time hvalje. Časopis *Jedinstveni sindikati* donio je izjavu Srškica Jovi Jakšiću, sekretaru Radničke komore u Sarajevu. Ona glasi: »U pogledu sindikalnih organizacija vlada je svjesno dopustila njihov rad poslije 6. januara. Njihovom radu ni u budućće se ne želi praviti nikakve smetnje. Za ovakovo držanje vlade postoji i taj razlog, što oni, za jugoslavensko nacionalno jedinstvo i državno ujedinjenje, imaju ogromne zasluge prije rata, za vrijeme rata i poslije rata.«²⁷¹

²⁷⁰ Ibid., I, III 1929.

²⁷¹ *Ujedinjeni sindikati*, broj 12/1930, str. 191.

DRUGI REDOVNI KONGRES URSSJ

U pretkongresnoj diskusiji dominirala su pitanja o ujedinjenju srodnih organizacija

Već u siječnju 1931. godine najavile su beogradske *Radničke novine* da će se održati II redovni kongres URSSJ, pa s tim u vezi piše u nekoliko članaka o njegovim novim metodama rada. Umjesto malih sindikalnih centrala, kojih je bilo po nekoliko u jednoj industrijskoj grani, tražilo se osnivanje jakih saveza organiziranih na industrijskom principu. Isticala se potreba za reorganizacijom mjesnih međustrukovnih i pokrajinskih odbora. Treba da dobiju veća finansijska sredstva i omogućiti im da rukovode mjesnim radničkim pokretom. »Ono što se toleriralo u jednom nerazvijenom pokretu ne treba da se dozvoli u pokretu kome pripada budućnost.«²⁷² Aktualna pitanja unutrašnje sindikalne politike jesu: centralizacija, sistem prinosa i potpora i problem administracije. Centralizacija je aktualna zbog nove admi-

nistrativne podjele na banovine. Zato se predlaže da se srodne sindikalne organizacije ujedine na osnovi autonomnih podsaveza. Sindikalni savezi bi trebali u pravilu da uvedu i izdaju pomoć nezaposlenima, za tim punu invalidsku potporu. Budući da u administraciji pojedinih saveza nije bilo nikakvog sistema, da se radilo diletantski, nedovoljno pismeno, traži se zavođenje jedinstvenosti u administraciji radi preglednosti i točnosti. Promjena funkcionera ne bi utjecala na utvrđeni sistem.

U članku »Metodi organizovanja« Jova Jakšić kaže: »Samo stanje sindikalnog pokreta može da bude fotografija položaja radnika.« Slab sindikalni pokret označava slab položaj radnika. Jedino je sindikalni pokret klasan i sindikalna organiziranost sigurno je mjerilo pripadanju takvom pokretu. Zato sindikalnom pokretu treba posvetiti veliku pažnju, a sve ostale poslove smatrati sporednim. Krajnje je vrijeme da se izbaci iz radničkih redova opasna intelektualna zablude da su radnici djeca koju treba odgajati, pa sve polažu na prosvjetnu akciju, predavanja,

²⁷² *Radničke novine*, Beograd 15. I 1931.

knjige i novine. »Ludost je misliti da radnik ne zna šta mu treba, da treba da dođu neki proroci da mu otvore oči.« Najveći dio radnika nije organiziran, ne zbog duhovne nedozrelosti ili neobaviještenosti, već što sindikalna organizacija ne može neposredno da im koristi. Problem stvaranja sindikata u prvom je redu pitanje ekonomije, a ne prosvjete i pedagogije. Sindikati se ne mogu stvarati zborovima, predavanjima i bučnim agitacijama. Kapitalizam ne treba smatrati strašilom i naprijatelj. On je složen i konkretan privredni sistem. Radnička klasa nije apstraktna cjelina, to je skup ljudi s ljudskim potrebama, strastima, manama i vrlinama. Nema ništa opasnije od toga ako funkcioneri izgledaju pametniji od radnika. Mudrijaše narod instinktivno mrzi. Zbog toga ne treba osnivati sindikalne organizacije ako za njih nema uvjeta. Ne smije se jedna stvar stotinu puta podizati, pa da stotinu puta pada.²⁷³

I ostala pretkongresna diskusija svodila se na organizaciona pitanja i pitanja jedinstva između Ujedinjenog radničkog sindikalnog saveza Jugoslavije i Općeg radničkog saveza Jugoslavije. Raspravu o organizacionim problemima vodio je Bogdan Krekić u *Radničkim novinama*, u nekoliko nastavaka. Krekić je otvorio diskusiju s pitanjem profesionalnog organiziranja kao najprimitivnije forme radničke sindikalne organizacije. Strukovni radnički savezi, iznosio je on, odgovaraju primitivnom stupnju privrednog razvoja i ostaju kao neophodni sve dok se privredni razvoj ne makne iz svojih primitivnih uskih okvira. U zanatskoj privredi profesionalne organizacije su jedino moguće i prirodne forme radničke sindikalne organizacije. U njoj se osobito razvija strukovni ponos i autonomija i njegovi članovi ne dopuštaju da se to dira. Ulazeći u sindikalni pokret, one su sa sobom ponijele i svoju profesionalnu autonomiju. S potiskivanjem zanatske radinosti u industrijsku, profesionalni savezi ustupaju mjesto industrijskim savezima. Proces privrednog razvoja u Jugoslaviji gura autonomne slobodne profesionalne radničke sindikate na preobražaj u autonomne slobodne industrijske sindikate. Pokušaj stvaranja mješovitih zanatskih saveza poslije prvog svjetskog rata u Jugoslaviji nije uspio, jer su postojale unutar pojedinih profesija razlike i različiti interesi i jer su se strukovni savezi afirmirali dugotrajnom praksom. Mješovite mjesne sindikalne podružnice održale su se jedino pod uvjetom oštrog podjele na profesionalne sekcije koje su bile privlačne za radnike istog zanimanja i omogućavale takmičenje s drugim stručnim sekcijama.

Neki sudionici diskusije izjašnjavali su se protiv mješovitih industrijskih saveza. Što više mješovitih grana industrijski savez obuhvati, tim će mu biti manja aktivnost. Pojedine industrijske grane bit će po nuždi zapostavljene, druge će biti na njihov račun privilegirane i favorizirane, poslovi saveza površni, jer se od funkcionera jednog saveza ne može tražiti temeljito poznavanje svih industrijskih grana, a to je

neophodno ako se sindikalne akcije radnika hoće uspješno voditi. Zato će se, vremenom, veliki broj radnika pojedinih industrija osjetiti zapostavljenima i izrabljenim. Da bi se to izbjeglo mješoviti industrijski savez mora se preobraziti u industrijske saveze. To se vidi iz iskustva ORS-a koji je prisiljen da kao mješoviti industrijski savez stvara profesionalne podsaveze s ograničenim djelokrugom rada. U mješovitom industrijskom savezu nema potpune autonomije kao u industrijskim savezima. U sastavu URSS-a nalaze se dva tipa sindikalne organizacije: tip profesionalnog industrijskog saveza i tip mješovitog industrijskog saveza. Ta činjenica prilikom agitacije među radnicima dvodi do sukoba među organizacijama. U URSS-u smetaju mnogobrojni pokrajinski savezi. To su četiri drvodjelska saveza iz četiri pokrajine, koji su brojno i financijski slabi. Nasuprot njima, radništvo drvene industrije organizirano je u ORS-u, mješovitom industrijskom savezu. Postojala su i tri šivačka saveza u tri oblasti i poseban savez tekstilaca. Pored toga šivački i tekstilni radnici bili su organizirani i u ORS-u. Rukovodstvu URSS-a nije smetalo to mnoštvo saveza iste struke, kad je bila vezana na pokrajinsku podjelu rada. Svaki savez je okupljao iste privredne grane samo na svom teritoriju. »Od postojanja mnogobrojnih pokrajinskih saveza za pokret ne postoji nikakva šteta, jer su oni izvršili podjelu rada, i jedan isti posao u raznim pokrajinama rade paralelno. U koliko u tome radu više uspiju, utoliko bliže su u uvjerenju o potrebi da se pretpe u centraliziranu cjelinu za cijelu državu. S Općim radničkim savezom to nije slučaj. On se na terenu sukobljava sa svima pokrajinskim profesionalnim savezima... Između njega i svih pokrajinskih kao i centraliziranih saveza niti postoji niti može da postoji paralelizam, nego samo direktna suprotnost u radu i borbi na terenu.«²⁷⁴

U URSS-u je bilo 38 autonomnih saveza. Od toga su dva bila metalne struke, dva strukovna saveza privatnih namještenika, četiri saobraćajno-transportnih radnika, dva rudarska, četiri građevinska, tri šivačka, tri živežarska, pet drvodjelskih i tri saveza osoblja kućne i kavanačke posluge. Očito je da je takva rastrganost i međusobna izoliranost bila za radnike štetna. Postojao je jedan državni i privredni teritorij, jedno radno tržište sa velikom fluktuacijom radnika i radnici koji su odlazili iz jedne u druge pokrajine nisu mogli realizirati svoja sindikalna prava, pa su se morali ili ponovno organizirati, ili su prestajali biti članovi sindikata. Inozemni organizirani radnici bolje su prolazili od domaćih. Svi savezi, članovi međunarodnih stručnih internacionala, bili su im obavezni priznavati sva članska prava koja su u stručnom sindikatu svoje zemlje stekli.

Postojalo je međunarodno iskustvo stručnih industrijskih saveza. Oni su ostvarili jedinstvo radnika iste struke u jednoj organizaciji za cijelu državu, imali široku jedinstvenu osnovu za tarifne i štrajkaške

²⁷³ Ujedinjeni sindikati, 4/1931, str. 58-61.

²⁷⁴ Radničke novine, Zagreb 31. VI 1931.

akcije, za borbene fondove i sve potporne sisteme, čvrst moralni oslonac. Uprkos tome vodeći ljudi URSS-a zalagali su se za postojeće pokrajinske odnose, radi, kako su to oni tvrdili, važnih psiholoških momenata, lokalnog i pokrajinskog karaktera, neposrednog i direktnog utjecaja. Prednost imaju decentralizirani sindikati kada su maleni i slabi, zatim zbog tradicije organizacije, mentaliteta članova, fondova, članskog uloga, prava, jezika i funkcionera koji vode organizaciju. Zbog svega toga smatrali su da još nije vrijeme da se prijeđe na osnivanje centralističkih industrijskih saveza čija bi prednost bila jednostavnost administracije. Pokret treba toliko stupati koliko su se postojeći savezi i njihova vodstva idejno srasli. Predloženo je: prvo, da svi istorodni pokrajinski savezi stupe u Uniju da bi dobili zajedničko ime, dok bi postojeći savezi zadržali svoju najširu samoupravu; u Uniji bi postojao zajednički biro za međusobna obavljanja o uvjetima rada, tarifnim pokretima, radnom tržištu i organizacionim pitanjima; drugo, savezi bi preko Unije kao zemaljskog biroa bili vezani za centralu URSS-a i stručnu internacionalu; treće, pokrajinski savezi bi barem jedanput godišnje u središtu zajedničkog biroa održali sastanke na kojima bi nastojali usklađivati svoje odluke i četvrto, članovi svakog saveza bi prelazeći u druge pokrajine ostvarivali svoja prava. Savezi bi to međusobno regulirali. Predlađač se založio da se u privredno nerazvijenim mjestima i krajevima osnivaju lokalne mješovite podružnice pod rukovodstvom Mjesnih međustrukovnih odbora, ili lokalna prosvjetna društva s lokalnim potpornim sistemom. Alternativno se ostavila mogućnost stvaranja sindikata zanatskih radnika čije bi se djelovanje ograničilo na mala mjesta u kojima se ne može stvoriti više od jedne podružnice. Taj bi savez bio neposredno rukovođen organima URSS-a, međustrukovnim, pokrajinskim odborima i centralom URSS-a.

U diskusiji je postavljeno i pitanje načina glasanja na kongresu te izgradnje unutrašnje demokracije sindikata. Sindikati su fakultativne organizacije u koje radnici i namještenici ulaze po svojoj slobodnoj volji i uvjerenju. Demokratski oblik sindikalnih organizacija sastoji se u tome što članovi o svim pitanjima sami odlučuju. U pojedinom mjestu članovi jednog sindikata mogu direktno odlučivati putem skupština, većih organizacija i većih skupova delegatskim sistemom s vezanim i nevezanim mandatima. U vezanim mandatima su članovi sindikata dali svojim delegatima uputstva od kojih ne smiju odstupiti a nevezani su mandati dobivali prava od članstva da se na zajedničkom delegatskom skupu opredijele onako kako smatraju da je najbolje. Vezani mandati prakticirani su u Engleskoj, Francuskoj, Italiji, gdje je svaki delegat glasao s onolikim brojem glasova koliko je članova zastupao. Nevezani mandati prakticirani su u sindikatima Njemačke, Belgije, Švicarske, Austrije i.t.d. a svaki je delegat glasao samo s jednim glasom, svojim, koji zastupa sve koji su ga izabrali. Članstvo prenosi na upravni odbor sindikalne organizacije dio

svojih prava upravljanja i odlučivanja u postavljenim granicama. Oni, uglavnom, rade volonterski. Plaćenih funkcionera u sindikalnom pokretu bilo je vrlo malo. Sindikalni savezi u Jugoslaviji bili su autonomni. Svaki sindikalni savez kao samostalna cjelina imao je pravo da sam sobom po slobodnoj volji raspolaže. Stupanjem sindikalnih saveza u opću zemaljsku sindikalnu centralu, oni nisu gubili svoju autonomiju, jer su barem teoretski, ostajali u njoj po svojoj slobodnoj volji, sve dok je to odgovaralo potrebama njihovog saveza i članstva.

Zbog svega toga se u diskusiji isticalo da je najglavniji zadatak zemaljskog sindikalnog kongresa donošenje statuta zemaljske sindikalne centrale. Potreba neprekidnih statutarnih izmjena dolazila je otuda što su se u statut URSS-a unosile odluke koje su se trebale riješiti putem rezolucija. Statut je ulazio u pitanje organizacionih oblika, određivao je koja vrsta poduzeća spada u pojedine sindikalne saveze, ulazio u pitanje razgraničenja rada između pojedinih saveza. Zato se statut godinama gazio i nekoliko puta mijenjao. Novi statut trebao se osloboditi balasta. Po njemu su autonomni sindikalni savezi, nosioci zemaljske sindikalne centrale. Oni u zemaljskoj sindikalnoj centrali stvaraju svoju zajedničku reprezentaciju, donose njen statut, utvrđuju organe, određuju zadatke i osiguravaju sredstva za njezino funkcioniranje. Autonomni sindikati svi zajedno preko zemaljske reprezentacije i njenih foruma rade na širenju pokreta, vode računa o socijalno-političkim, privrednim, agitacionim, prosvjetnim i organizacionim pitanjima i zadacima. Svaki za se i posebno u djelokrugu svoga rada vode tarifnu politiku. Novi statut treba da prizna sudjelovanje na kongresu URSSJ i pokrajinskim i međustrukovnim odborima. Kongresu je predloženo da se iz statuta izbaci pitanje razgraničenja organizacija, da se promijeni sastav kongresa uključivanjem delegata mjesnih međustrukovnih odbora i jedan glasanja. Svi delegati treba da imaju samo po jedan glas. Ne smije biti favoriziranja malih organizacija. Predloženo je isto tako da se izmijeni sastav centralne uprave. Iz sjedišta centrale za kongres se bira samo trojica članova. Oni su predsjedništvo (predsjednik, sekretar i blagajnik). S teritorija svake pokrajine po jedan član, s predsjedništvom sačinjava Izvršni odbor. Statutom treba predvidjeti i ustanovu velikog sindikalnog savjeta u koju bi pored članova izvršnog odbora ušli delegati svih saveza. Za godinu dana treba da se svi sindikati razgraniče. Sve srodne organizacije dužne su da se spoje u unije i saveze, tako da jedan savez ili unija bude član stručne sindikalne internacionalne. Referent predlaže 23 sindikalna saveza: drvodjelci, metalci, željezničari, brodari, privatni namještenici, poljoprivredni radnici, proizvođači živežnih namirnica, kemijsko-tvornički radnici, odjevno-tekstilni radnici, rudari, građevinari, radnici u tvornicama s državnim monopolom (duhan i dr.), kožarci, osoblje hotela, kavana i gostionica, brijači i frizeri, tramvajci, službenici radničkog osiguranja, vozači, dimnjačari, kućna poslua, bolničko

osoblje. Prijateljske organizacije su organizacije grafičara i bankovnih činovnika. Sjedište URSSJ-a jest Beograd, Oblasnih odbora URSS-a Beograd, Zagreb, Ljubljana, Split, Sarajevo i Novi Sad.²⁷⁵

Mjesni međustrukovni odbor Zagreb izdao je u povodu Drugog zemaljskog kongresa URSS-a i dolaska članova predsjedništva Internacionalnog sindikalnog saveza proglas upućen radnicima i namještenicima grada Zagreba. Poziva ih na javni zbor na kojem će govoriti članovi predsjedništva Internacionalnog sindikalnog saveza o internacionalnom položaju radničke klase i njenih organizacija. Proglas su potpisale, pored Mjesnog međustrukovnog odbora u Zagrebu i mjesne organizacije u njegovom sastavu: Savez drvodjelskih radnika, Savez građevinarskih radnika, Savez metalskih radnika, Savez privatnih namještenika, Ujedinjeni savez šivačko-odjevnih radnika, Ujedinjeni savez željezničara, Savez brijačkih radnika, Savez kožarsko-prerađivačkih radnika, Savez monopolskih radnika, Savez radnika živežnih namirnica, Savez tekstilnih radnika i Organizacija kemijskih radnika.²⁷⁶

U pozdravnoj riječi inozemnim gostima i delegatima, kaže se da se još nikada ni jedan kongres klasnih radničkih i namješteničkih sindikalnih organizacija u zemlji nije održao zajedno, osim II redovnog kongresa URSSJ-a. Njegove odluke bit će istinska prekretnica u historiji slobodnih radničkih i namješteničkih sindikata u zemlji. Njegovo značenje ne ističe se samo zbog toga što će on dati novi organizacioni okvir koji će omogućiti svima da uđu u zajednicu slobodnih sindikata, već zbog ostalih pitanja koja su na njegovom dnevnom redu. Svi su uvjereni da će kongres moći naći pravu riječ i u ovom dobu. Pitanje jedinstva amsterdamskog pravca dominiralo je i u dobrošlosti. Sve ono što pripada Amsterdamskoj sindikalnoj internacionali ne može i ne smije u Jugoslaviji biti odvojeno. Nemoguće je u međunarodnoj zajednici slagati se i složeno raditi s drugovima iz tuđih zemalja, a odvajati se i ratovati s drugovima iz vlastite zemlje.

Izvjestaj Kongresu o privredi, socijalnoj politici i organizaciji URSSJ

Kongres je održan od 27. do 28. rujna 1931. u Zagrebu. Na Kongresu su sudjelovala 102 delegata koji su predstavljali 37 saveza s 28.496 članova. Pored izvještaja upravnog i nadzornog odbora, izmjene statuta, izbora nove uprave, na Kongresu su bili podnijeti i referati o karakteru slobodnih sindikata i njihovim protivnicima, o socijalnopolitičkim zahtjevima, privrednoj politici i položaju radnika. Kongres je održan u Novinarskom domu. Otvorenje je bilo na javnom zboru u velikoj dvorani bivšeg Hrvatskog sokola. U ime Amsterdamske sindikalne internacionale Kongres je pozdravio Leon Jouhaux (Zuo) Francuska,

Merteus (Belgija), Prašek (Čehoslovačka), Nataus (Holandija), Gal (Mađarska), Johanzen (Švedska), Tarnov (Njemačka), zatim predstavnici sindikata grafičara i bankaraca, Radničkih komora i ministarstva socijalne politike. Na svečanom otvorenju bilo je prisutno preko 3000 zagrebačkih radnika. U izvještaju s kongresa štampa URSS-a pisala je da je »cijela prijedpnevna svečana sjednica izvedena u znaku jedinstva pokreta radničke klase u zemlji« i da su »učesnici ove grandiozne manifestacije vidjeli pred sobom živu internacionalu sa kojom su se slili u jedan osjećaj i jednu cjelinu«. Predsjedništvo: Blagoje Bračinac, Petar Medić i Franjo Kmet. Za sekretare kongresa birani su Mustafa Turk, Lovro Jakomin, Branko Tadić, Filip Dujlović, Eduard Fleischer. U verifikacioni i kandidacioni odbor birani su Adolf Kunčić, St. Benčeković, Jurij Stanko, Vjekoslav Kranjec i Milorad Belić. Izvještaj upravnog i nadzornog odbora podnio je Bogdan Krekić. O izmjeni statuta i izgradnji organizacije referirao je Jovan Jakić, referat o slobodnim sindikatima i njihovim protivnicima Jurij Stanko. O socijalnopolitičkim zahtjevima izvještavali su Dušan Stojiljković, Đuro Hadnadjev i Marko Kurtini, o privrednoj politici i položaju radnika Vladimir Pfeiffer. Kongres je radio u komisijama, a na plenarnoj sjednici sudjelovali su u diskusiji Petar Medić, Mirko Petrinjac, Marko Potner, Lovro Jakomin, Petar Dergenc, Marko Kurtini, Vojin Đurašević, Vinko Vrankar, Blagoje Bračinac i M. Rajković.

Zaključeno je da izvještaj Izvršnog odbora URSSJ-a ima trajnu vrijednost, jer objektivno prikazuje položaj radnika i radničkog pokreta. Od Prvog redovnog kongresa kretanje članstva URSS-a izgledalo je ovako: 1928. godine 25.921 član, 1929. godine 22.114 članova, 1930. god. 31.150 članova. Pad članstva u sastavnim organizacijama URSS-a u 1929. god. za 3807 u odnosu na stanje u 1928. god., pravdano je nespokojstvom zbog neizvjesnosti o položaju URSS-a neposredno poslije uvođenja šestojanuarske diktature, neinformiranosti nekih lokalnih vlasti koje su u naletu na Nezavisne sindikate zatvorile i neke organizacije URSS-a. Iako im je dopušteno da slobodno posluju, radnici su odbijali da ih obnavljaju. Osim toga odredba Zkona o zaštiti države o zabrani sastanaka bez prethodne dozvole policijskih vlasti, obavezna prijava svakog sastanka tri dana prije njegovog održavanja, prisustvo policijskih činovnika i agenata na svim sastancima, utjecalo je na smanjivanje opće aktivnosti sindikata, pa i na njihovo brojno opadanje. U razloge slabog razvika sindikalnih organizacija navodilo se i to što su se neposredno poslije 6. siječnja 1929. svi sindikati morali iznova registrirati, iako je centrala URSS-a koncem siječnja 1929. dobila generalnu dozvolu za slobodan rad. Sindikalne organizacije morale su prilagoditi svoja pravila propisima diktature pri čemu su nailazile na poteškoće. S tim u vezi centrala URSS-a slala je neprekidne peticije predsjedništvu vlade, ministarstvu unutrašnjih poslova i socijalne politike. Poslodavačke organizacije su organizirano nastupale pod parolama negiranja

²⁷⁵ Ibid., 14. VIII 1931.

²⁷⁶ Ibid., 25. IX 1931.

sindikalnih organizacija u sklopu URSS-a. Uz te političke teškoće, kao razlog svih drugih teškoća, slabog poleta, slabe moći organizacija i zaštite, navodila se nezaposlenost zbog povećanja broja stanovništva i nerazvijene privrede, smanjenog iseljavanja u druge zemlje; niska potrošačka moć radnih ljudi, teška obmana tekovine socijalne politike, nemogućnost održavanja radničkih nadnica na ranijoj visini, vrlo nizak životni standard kod gotovo svih struka radnika, posebno u poljoprivredi. Pogođen svim tim sindikalni pokret URSS-a teško se uzdizao. Uprkos tome u izvještaju se dokazuje da je URSS najveća i najrepresentativnija klasna organizacija jer ima 67% svih organiziranih radnika u zemlji. Naglašeno je da delegati Internacionalnog sindikalnog saveza treba da u Jugoslaviji utru putove razvitka modernog radničkog sindikalnog pokreta, da uspostave što bolje veze i suradnju sa Internacionalnim sindikalnim savezom i njegovim stručnim internacionalama.

Rečeno je da na teritoriju Glavnog radničkog saveza Beograd djeluje 35 podružnica s 2876 članova; u teritoriju Pokrajinskog odbora URSS-a Zagreb 85 podružnica s 6624 člana; u teritoriju Strokovne komisije u Ljubljani 95 podružnica s 8749 članova; na teritoriju Pokrajinskog odbora Novi Sad 125 sindikalnih podružnica s 6795 članova; na teritoriju Glavnog radničkog saveza Sarajevo 48 sindikalnih podružnica s 3436 članova i na teritoriju Pokrajinskog odbora URSS-a Split 12 podružnica s 2670 članova. Kongres je obaviješten da je osnovana u početku 1930. god. Organizacija namještenika socijalnog osiguranja Sarajevo s 53 člana. Iste godine osnovan je Klub kapetana trgovačke mornarice Split s 314 članova. U 1929. god. osnovan je Savez radnika životnih namirnica Jugoslavije Beograd koji je 1930. god. brojio 862 člana. Iste godine osnovano je Strokovno društvo tapetničkih pomoćnika u Ljubljani s 45 članova koje je u 1931. god. prestalo djelovati i prešlo u Osrednje društvo lesnih delavcev. U 1929. god. osnovana je i Organizacija osoblja kućne posluje Beograd, s 129 članova. U 1930. god. osnovan je Savez brijačkih radnika Sarajevo s 50 članova. U kolovozu 1930. osnovan je sindikat molersko-farbarskih, lakirerskih, firmopisarskih i pozlatarskih radnika Beograd s 48 članova i 24. listopada 1928. god. Savez tekstilnih radnika Jugoslavije Beograd s 60 članova. 1930. godine taj broj porastao je na 142 člana.

Kongresu nije podniet izvještaj niti se na njemu raspravljalo o tarifnim i štrajkaškim akcijama. Prema zavaničnim izvještajima inspekcije rada (bez rudara, željezničara i pomoraca) broj tarifnih pokreta i štrajkova kretao se u godinama od 1929. do 1931. ovako:

	1929. god.	1930. god.	1931. god.
Broj tarifnih pokreta	10	9	92
Broj poduzeća	10	64	92
Broj radnika	2583	9222	12.181
Broj štrajkova	14	16	5
Broj poduzeća	14	16	5
Broj štrajkaša	2246	4879	1253

Za tri godine vođeno je 111 tarifnih pokreta u 166 poduzeća s 23.986 radnika. Štrajkova je bilo 35 u 35 poduzeća s 8378 štrajkaša. Tarifni pokreti i štrajkovi vodili su se u najveće slučajeva zbog smanjivanja radničkih nadnica od 5 do 40%, zbog neredovitih isplata i zbog prelaza radničkog sistema na akordni rad. Od ukupnog broja štrajkova svega je jedan štrajk neuspjao, i to štrajk opančarskih radnika u Čacku koji je otpočeo 14. studenoga 1931. i nije završen, jer su se radnici razišli.

U izvještaju uprave Ujedinjenog radničkog saveza Jugoslavije URSSJ II redovnom kongresu kaže se između ostalog da je radnička klasa najdirektnije zainteresirana za privredne prilike i cjelokupne materijalne i duhovne tekovine.

Od njezinog rada zavisi veličina nacionalnog bogatstva, visina životnog standarda i veličina nacionalnog kapitala koji oplođuje industriju i utire put pokretu radničke klase. U jugoslavenskoj se državi dugo vremena njegovalo mišljenje da je rad, ako ne sramotna ili ponižavajuća, a ono u najmanju ruku niža socijalna kategorija. Pravim gospodstvom smatrana je ona egzistencija koja nema veze s fizičkim naporima, trgovinom, kancelarijom, vojskom i tome slično. Zbog toga je narodna privreda primitivna, a socijalna struktura zemlje pokazuje sliku bijede. Dalje se govori o prihodima poljoprivrednika i navodi da njih 493.000 nisu pokazali nikakav čisti katastrofični prihod što znači da nisu raspolagali obradivom zemljom, ili da je 10,33% svih seoskih porodica bez zemlje. Govori se o proizvodnji žitarica, padanju cijena poljoprivrednih proizvoda, o agrarnoj politici, mlinskoj industriji, o proizvodnji industrijskog bilja, gajenju duhana, ščerne repe, proizvodnji šećera i kartelima šećerana, o prinosu voća, o vinogradarstvu koje je u krizi, o stočarstvu, peradarstvu, svilarstvu, eksploataciji šuma i izvozu drveta, rudarstvu i izvozu ruda, pomorskom, željezničkom i automobilskom saobraćaju, carinskoj politici, carinskom opterećenju, razvoju industrije prema industrijskim granama, broju parnih kotlova, tekstilnoj industriji, emigraciji, kretanju cijena, novčarstvu, kamatnim stopama, vanjskoj trgovini, platnoj bilanci. Govoreći o razdiobi iznosa nacionalnog dohotka u izvještaju se kaže da državni dug iznosi oko 36 milijardi dinara ili oko 2600 dinara na svaku glavu stanovnika. Otplata i kamate državnog duga iziskuju svake godine preko milijardu dinara. Broj stanovnika zemlje za proteklih 10 godina povećao se za skoro 2 milijuna. Jugoslavenska industrija je u tih 10 godina zaposlila oko 200 hiljada ljudi. Sitno posjednički karakter seoskih gospodarstva ne daje mogućnost za zapošljenje povećanog broja stanovništva na malim parcelama. Stručno školovanje nametalo se kao nusušna potreba. Javni tereti treba da budu dovedeni u suglasnost s proizvodničkim sposobnostima privrednika. Izvještaj je tražio da se ustanovi državni privredni savjet koji treba da se brine o privredi i da ukazuje na korisne putove njenog razvoja.

U referatu i diskusiji o privrednoj politici i položaju radnika navelo se da je svjetska privredna kriza izazvana uglavnom politikom kartela i trustova međunarodnog kapitalizma. Kapitalisti namjerno krivo prikazuju uzroke svjetske privredne krize. Oni tvrde da su krizu prouzrokovali previsoke nadnice i odviše brza izgradnja socijalnog zaštitnog zakonodavstva. Privrednu krizu i nezaposlenost radnika kapitalisti koriste za snižavanje nadnica i plaća, pogoršavaju životni standard radnika i namještenika i vrše napad na socijalno zaštitno zakonodavstvo. Tako se privredna kriza pooštava i produžuje. Protiv naleta socijalne reakcije i nezapamćene bijede, moraju sindikalne organizacije voditi borbu. Od posljedica svjetske privredne krize nije pošteđena ni Jugoslavija. Proizvode poljoprivrede, s obzirom na niske cijene u cijelom svijetu, ne može Jugoslavija unovčiti na svjetskim tržištima po cijeni koja bi osigurala normalan prihod iz poljoprivrednog rada. Uslijed toga i velikih javnih tereta koji leže na poljoprivredniku, njegova kupovna snaga je svedena na minimum. P primitivan način poljoprivrednog gospodarstva povećava neracionalnost proizvodnje pa se opća privredna situacija u zemlji i time otežava. Kupovna moć građskog stanovništva svedena je na najnižji stupanj. Nadnice i plaće radnika i namještenika i prihodi ostalih radnih ljudi u gradovima tako su niski da oni ne mogu poslužiti kao osnova za produktivnu potrošnju. Javni tereti koji pritišću radničku nadnicu i namješteničku plaću smanjuju potrošačku moć radničke klase u još većoj mjeri. Iako su proizvodi jugoslavenske poljoprivrede za svjetsko tržište gotovo potpuno zatvoreni, ne mogu oni ni u zemlji naći dovoljnu prodaju, jer je kupovna sposobnost grada i sela strahovito pala. Zbog toga je Kongres istakao zahtjev da vlada, koja pruža pomoć i osigurava cijene poljoprivrednih proizvoda radi pojačanja kupovne moći zemljoradnika, mora imati u vidu i interese radnika potrošača i dati im jeftinije brašno. Dalje je traženo da se u uvjetima monopola žita donese zakon o reguliranju minimalnih nadnica i plaća radnika i namještenika. Kongres je ustao i protiv stvaranja kartela vlasnika uglja kojem je cilj da dikтира tržišne cijene. Kartel treba da se podvrgne javnoj kontroli i da im se onemogućiti podizanje cijena. Kongres pozdravlja nastojanja da se dijeljenjem žita narodu u pasivnim krajevima pomogne, ali traži da se stvore trajni uvjeti za dalji uspješan razvitak na privrednom i socijalnom polju otvaranjem javnih radova. Od svih javnih radova koje je trebala da izvede država, banovine i općine, najvažnije mjesto zauzimaju gradnja unske pruge.

U raspravi o socijalnopolitičkim zahtjevima govorilo se najviše o položaju radnika, socijalnoj politici, reviziji ili primjeni Zakona o radničkoj zaštiti, o radnom vremenu i otvaranju i zatvaranju radnja, prekovremenu radu, izuzimanju služitelja, vozača, čuvara i kuharica ispod udara Zakona o zaštiti radnika, o inspekcijama rada, rudarskom zakonu, Zakonu o pomorstvu, zakonskoj zaštiti poljoprivrednih radnika, noćnom radu u pekarama, o pogledima ministar-

stva saobraćaja da se Zakon o zaštiti radnika ne odnosi na željezničko osoblje, o Zakonu o obrtima, o ratifikaciji ženevskih konvencija, o reviziji Zakona o osiguranju radnika, osiguranju nezaposlenih rudara, o nezaposlenosti radnika, radničkim povjerenicima, posredovanju rada, suđenju u sporovima iz radnih odnosa. Kongres je istakao veliki moralni nacionalno-politički i privredni značaj radničke zakonske zaštite. Revizionistička kampanja protivnika radničkog zaštitnog zakonodavstva neosnovana je, jer postojeći zakoni u svojoj cjelini nikad nisu primijenjeni, pa nisu mogli niti dati potrebna iskustva o svojoj pravoj vrijednosti. Kongres je tražio da se penziono osiguranje namještenika, koje je putem Penzionog zavoda u Ljubljani ostvareno u Sloveniji i Dalmaciji, poboljša i proširi na cijelu državu. Da se u socijalnom osiguranju uspostavi samouprava i odrede slobodni i neposredni izbori u okružnim uredima za osiguranje radnika i provedu izbori za radničke komore. Traži se isto tako da se djelatnost burze rada postavi na širu osnovu i suradnju sa sindikalnim burzama rada. Kongres je ustao protiv proizvoljnih tumačenja zakonskih propisa velikog djela odredaba Zakona o zaštiti radnika. Zbog toga je mnoštvo radnika lišeno svake zaštite i prepušteno bezgraničnoj eksploataciji. Kongres je zahtijevao da se svi ti protuzakoniti propisi odmah povuku i da se u vezi s povećanom nezaposlenošću traži izlaz u skraćivanju radnog vremena. Raspravljano je i o stambenom pitanju. Cijene stanovima u svim velikim gradovima Jugoslavije jako su velike i nerazmjerne ukupnim mjesečnim prihodima radnika, namještenika i činovnika. Radnici uglavnom stanuju u nezdravim stanovima. Stambenoj izgradnji treba da se posveti javna pažnja, da se zakonskim olakšicama omogući razvijanje zajedničke izgradnje stanova, da mali stanovi imaju osobite olakšice u pogledu opterećenja javnim nametima i da se javnom kontrolom visine cijena stanova suzbije nesolidna visina stanarina. Posebne rezolucije donio je Kongres o zaštiti i osiguranju poljoprivrednih radnika. S tim u vezi Kongres je tražio da se ratificiraju sve konvencije Međunarodnog biroa rada koje se odnose na zaštitu i osiguranje poljoprivrednih radnika, da se provede obavezno osiguranje poljoprivrednih radnika i da država, banske uprave i općine iz svojih sredstava osiguraju poljoprivrednim radnicima ishranu i pomoć u novčanim kreditima. Pored ovog zahtijevalo se od njih da poljoprivredne radnike na specijalnim tečajevima obučavaju savršenijim oblicima i metodama poljoprivrednog rada, da ih osposobe za razne zanate kućne radinosti. U rezoluciji o položaju građevinskih radnika tražila se posebna uredba o građevinskim radovima kojom bi se odredio maksimalni rad od 8 sati i minimalne nadnice, kao i stroge kazne za poslodavce koji bi to kršili. U rezoluciji o položaju i potrebama pomoraca tražilo se donošenje Zakona o zaštiti pomoraca. Treba se urediti bolesničko i penziono osiguranje pomoraca, i posredstvom nadležnih vlasti pristupiti izradi zakonom propisanog ugovora o radu pomoraca da se postojeća sindikalna burza

rada pomoraca smatra kao tehnički organ javnih burza rada, da nadležni nastoje da dođe do potrebne suradnje između sindikata pomoraca i brodovlasnika, da se socijalnom zaštitom pomoraca bavi isključivo Ministarstvo socijalne politike i narodnog zdravlja. I konačno, Kongres je odlučno protestirao protiv zahtjeva nekih brodovlasnika za reduciranjem brodske osoblja.

Donijet je novi statut, uspostavljen Veliki sindikalni savjet, izvršeno je razgraničenje organizacija

Kongres je u svojim odlukama zauzeo stav da su URSS-ove organizacije klasne, slobodne od političkih, ideoloških i vjerskih utjecaja i da su internacionalno povezane. Po svom položaju u zemlji one su anacionalne, dižu kult i štite interese radničke klase kao cjeline. S obzirom na tu njihovu nacionalnu funkciju nije potrebno stvarati nacionalne sindikate. Kongres je usvojio i novi statut URSS-a, iz kojeg donosimo sljedeće:

»Član 1. Radničke i namješteničke sindikalne organizacije u Jugoslaviji, koje ispovijedaju klasnu borbu i koje su slobodne od političkih partija, udružuju se u jedan Savez, koji se zove: Ujedinjeni radnički sindikalni savez Jugoslavije (Skraćeno: URSSJ). URSSJ je predstavnik cjelokupnog ujedinjenog, slobodnog radničkog i namješteničkog sindikalnog pokreta (amsterdamskog pravca) u zemlji i član je Internacionalnog sindikalnog saveza.

Član 2. URSSJ kao zemaljsku centralnu instancu sindikalnog pokreta u zemlji sastavljaju radničke i namješteničke sindikalne organizacije koje uđu u njegov sastav. Prema tome, njegovi članovi ne mogu biti pojedina lica već samo organizacije.

Član 4. URSSJ mogu da pripadaju samo one slobodne radničke i namješteničke sindikalne organizacije u zemlji, koje ispovijedaju klasnu borbu i koje u svoje članstvo primaju isključivo najamne radnike, bez razlike na vjeru i spol.

Član 5. Zadaci URSSJ su sljedeći: da izgradi jak i jedinstven radnički i namještenički sindikalni pokret u zemlji. U tom cilju, on će živom riječi i štampom pomagati snaženje i sređivanje postojećih i osnivanje novih sindikalnih organizacija; da vodi nadzor nad radom organizacija u svome sastavu i da im daje uputstva u radu; da vodi sindikalne i klasne akcije koje su od općeg interesa za radničku klasu, njen ekonomski i socijalni razvitak i napredak; da pomaže svoje sastavne organizacije u izvođenju njihovih akcija za zaštitu ekonomskih i socijalnih interesa svojih članova; da ustanovi centralni štrajkaški fond iz koga će materijalno pomagati sve štrajkove onih sastavnih organizacija koje budu ispunjavale dužnosti prema statutu URSSJ i pravilniku o Centralnom štrajkačkom fondu; da pred državnim vlastima i trećim licima predstavlja svoje organizacije i da im pruža moralnu i pravnu pomoć; da neposredno i preko oblas-

nih odbora URSSJ održava veze sa svima radničkim komorama u zemlji; da određuje svoje predstavnike u razna javna, privredna i socijalno-politička tijela, postavlja kandidate i učestvuje u izborima za razna ekonomska i socijalno-politička tijela i da održava veze i učestvuje u radu Međunarodnog biroa rada u Ženevi; da pomaže svoje organizacije pri sklapanju međunarodnih veza sa srodnim organizacijama van zemlje i internacionalnim stručnim savezima; da pružava sva ekonomska i socijalno-politička pitanja koja su od interesa za radničku klasu i da ih statistički obrađuje i objavljuje.

Član 16. Veliki sindikalni savjet sačinjavaju: članovi Izvršnog odbora URSSJ; izaslanici priključenih organizacija.

Član 17. Organizacije do 1000 članova imaju pravo na 1 izaslanika. Organizacije preko 1000 članova na 2 izaslanika.

Član 18. Putne troškove saveznih izaslanika na sjednice Velikog sindikalnog savjeta snose odnosni savezi.

Član 19. Sjednice Velikog sindikalnog savjeta saziva i njima rukovodi Izvršni odbor URSSJ. Ove sjednice se održavaju po potrebi.

Član 20. Zadatak je Velikog sindikalnog savjeta da između zemaljskih kongresa uzima u pretres važnija aktuelna socijalna, privredna i agitaciona pitanja, i da o njima donosi odluke.

Član 24. Odluke Izvršnog odbora obavezne su za sve sastavne organizacije i za sve organe URSSJ. Ako bi jedna ili više sastavnih organizacija ili više organa URSSJ našli da su izvjesne odluke Izvršnog odbora štetne po njih ili neizvodljive, dužne su takvim odlukama odmah prigovoriti i uz navođenje razloga odmah tražiti njihovu odgodu ili reviziju. Ponovna istoglasna ili revidirana odluka Izvršnog odbora, ako njeno izvođenje nije odloženo, ima se bezuslovno provesti.

Statutom su utvrđeni pored Velikog sindikalnog savjeta kao organi URSS-a: kongres, izvršni odbor, predsjedništvo, finansijska kontrola, oblasni odbori i mjesni međustrukovni odbori. Kongres je usvojio i Pravilnik oblasnih i mjesnih međustrukovnih odbora, centralnu, oblasnu i mjesnu kvotu, te preporuku o zajednici agitacije i štampe po oblastima.

O razgraničenju organizacija donesene su sljedeće odluke: Sve srodne organizacije dužne su da postepeno izvrše međusobno stapanje. Prema zemaljskoj centrali i prema stručnim internacionalama iz svake grupe može biti predstavljen samo jedan savez organizacija, unija i slično. Mješovite organizacije zanačkih radnika tolerirane će se samo u izuzetku kao lokalne organizacije. Stapanje organizacija vršit će se ovako:

Drvodjelci: organizaciji drvodjelaca pripadaju pilane, sječe šuma, stolarske i parketerske radionice i tvornice, kolarske i tapetarske radionice, radionice za izradu karoserija, četarske i košaraške radionice, tvornice čepova i štapova, sitarske radionice i svi srodni poslovi.

Metalci: organizaciji metalaca pripadaju sve tvornice i radionice metalskog karaktera, osim državnih željezničkih radionica. Metalcima pripadaju privatne tvornice i radionice za izradu i popravak lokomotiva i vagona, bez obzira na to da li su samostalna poduzeća ili se nalaze uz poduzeća drugog karaktera. Metalcima pripadaju sve električne i pilanske centrale, posebno gradske. Radionice za izradu i popravak alata i mašina pri poduzećima drugog karaktera, osim na rudnicima, državnim željeznicama i monopolskim poduzećima, mogu pripadati bilo savezu metalčkih radnika, bilo organizaciji kojoj pripada to poduzeće. Ovoj organizaciji pripadaju i brodogradilišta; tvornice aviona i garaže.

Željezničari: organizaciji željezničara pripadaju svi radnici i službenici na državnom željezničkom saobraćaju (radionice, saobraćaj, održavanje pruga). Njoj pripadaju i radnici i službenici zaposleni na privatnim i industrijskim željeznicama (saobraćaj i održavanje pruge).

Pomorci: posebna organizacija pomorskih radnika trgovačke mornarice, posebna organizacija kapetana trgovačke mornarice i posebna organizacija pomorskih strojara.

Brodari: posebna organizacija.

Lučki (obalni) i transportni radnici: posebna organizacija ili mješoviti savez tvorničkih radnika.

Privatni namještenici: privatni namještenici iz svih poduzeća i kancelarija i sve osoblje trgovačkih radnja pripadaju organizaciji privatnih namještenika.

Poljoprivredni radnici: poljoprivredni radnici pripadaju organizaciji poljoprivrednih radnika.

Radnici oko životnih namirnica: organizaciji radnika oko životnih namirnica pripadaju radnici i radnice zaposleni u pekarskim, mesarskim, kobasičarskim, poslastičarskim, licitarskim radionicama i mlinovima. Radnici zaposleni u tvornicama piva, tijesta, sečera, konzervi, ulja, likera, konjaka, itd. pripadaju ili Savezu živežarskih radnika ili mješovitom Savezu tvorničkih radnika (Opći radnički savez).

Kemijsko-tvornički radnici: radnici zaposleni u tvornicama stakla, papira, celuloze, destilacije i rafinerije, tvornice tanina i katrana, špirita kao i u svim ostalim poduzećima kemijskog karaktera pripadaju posebnoj organizaciji ili mješovitom savezu tvorničkih radnika (Opći radnički savez).

Sivački (krojački) radnici: posebna organizacija.

Tekstilni radnici: posebna organizacija ili organizacija sivačkih radnika ili mješoviti savez tvorničkih radnika (Opći radnički savez).

Rudari: organizaciji rudara pripadaju svi radnici zaposleni u rudnicima. Njoj pripadaju i oni radnici koji su zaposleni u rudnicima koji se nalaze pri poduzećima drugog karaktera. Organizaciji rudara pripadaju i tvornice cementa i kamenolomi ukoliko ti radnici potpadaju pod rudarski zakon. Inače pripadaju Savezu građevinarskih radnika.

Građevinarstvo: organizaciji građevinskih radnika pripadaju zidari, tesari, kamenoresci, keramičari,

pečari, pokrivači krovova, dimnjačari kao i svi ostali polukvalificirani i nekvalificirani radnici zaposleni na građevinskim radovima. Ovoj organizaciji pripadaju i tvornice cigle i crijeva.

Molersko-farbarski (soboslikarsko-ličilački) radnici: posebna organizacija ili organizacija građevinarstva.

Monopolci: svi radnici i radnice zaposleni u poduzećima kojima rukovodi državni monopol, pripadaju organizaciji monopola.

Kožarci: radnici zaposleni u radionicama i tvornicama kože i obuće pripadaju organizaciji kožo-prerađivačkih radnika.

Osoblje hotela, kavana i gostionica: posebna organizacija.

Brijači: posebna organizacija

Tramvajci: posebna organizacija ili organizacija saobraćajnih i transportnih radnika.

Kazališno osoblje: posebna organizacija.

Kućna i bolnička poslua: posebna organizacija.

Prolazni poslovi: radnici zaposleni na prolaznim poslovima, osobito na izradi željezničkih pruga, putova i mostova, pripadaju svojim odgovarajućim organizacijama. Oni koji takvih organizacija nemaju pripadaju organizaciji građevinarstva.

Prijateljske organizacije: Savezi grafičara i bankarskih i osiguravajućih službenika smatraju se prijateljskim i nekonkurentskim organizacijama.

Na kraju je u sporazumu s predstavnicima pojedinih pokrajinskih uprava izabrana centralna uprava URSS-a: za članove predsjedništva iz Beograda Blagoje Bračinac, Bogdan Krekić i Dušan Stojiljković. Za članove Izvršnog odbora Josip Carević, Split; Đuro Hadnadjev, Novi Sad; Jova Jakšić, Sarajevo; Jurij Jeram, Jesenice; Adolf Kuncić, Zagreb; Luka Pavičević, Beograd; Vladimir Pfeiffer, Zagreb; Jurij Stanko, Ljubljana. Zamjenični članovi Izvršnog odbora bili su Jurij Arh, Zagorje; Bogoljub Čurić, Split; Lovro Jakomin, Ljubljana; Franjo Kmet, Zagreb; Vjekoslav Kranjec, Zagreb; Petar Medić, Sarajevo; Marko Potner, Novi Sad i Mustafa Turk, Beograd. Za redovne članove Nadzornog odbora izabrani su Milorad Belić, Beograd; Franc Jernežić, Ljubljana; Aleksa Jovanović, Beograd; a za zamjenika Marija Ajdiškova, Ljubljana; Franjo Krsnik, Zagreb i Svetozar Mitić, Beograd. Za predsjednika URSS-a izabran je Blagoje Bračinac, za sekretara Bogdan Krekić, za blagajnika Dušan Stojiljković.

Predstavnik sindikalne internacionale Leon Jouhaux (Zuo), nakon što je isporučio pozdrave i izrazе simpatije i pune solidarnosti u ime Internacionalne i Federacije francuskih radnika, iznio je da nikada historijske prilike nisu tražile tešnju i potpuniju suradnju među narodima, jer se želi izići iz svjetske ekonomske krize. Situacija je kritična i dramatična. Umjesto suradnje naroda razvio se rat, privredni i finansijski, a trka u naoružanju hoće uvjeriti da svaki narod sam sebi može stvoriti sigurnost i ekonomsko blagostanje. Nesreće su nastale zbog rđavog režima i nemogućnosti da se taj režim mijenja. Survavanje

radničkih nadnica i uništavanje proizvoda radi održavanja cijena traži da se mijenja režim apsolutnog gospodarstva kapitalista u privredi. Kapitalisti su u osjećanju straha i nesigurnosti spremni da poduzimaju i najgore mjere u obrani svojih privilegija. Oni guraju društvo natrag u barbarstvo. Teoriju da se kri- za treba riješiti rušenjem kulture radničke klase, međunarodni sindikalni pokret ne može primiti. Radnici svih država treba da se tijesno grupiraju jedni uz druge i odbiju napade međunarodne socijalne reakcije. Kapitalistička ofenziva bezobzirno se razvija u svim državama. Zajednica radnika treba da donese mir svijetu. Preobražaj društva može biti samo djelo radnika. Radnici će to moći izvršiti jedino ako se ne budu osjećali građanima samo svoje zemlje, već građanima svijeta, ako budu gajili ljubav ne samo prema svojoj zemlji, već i prema narodima izvan njihovih granica. Svoju domovinu radnici će najbolje braniti

ako budu branili mir u cijelom svijetu i napredak cijelog čovječanstva. Pored isticanja historijske misije radničke klase, Jouhaux je na Kongresu istakao parolu »Rat ratu!« Međunarodni proletarijat mora odmah ustati protiv rata svom snagom, dok još vojske nisu u pokretu. Internacionala će pozvati narode da spriječe svaki novi rat, jer »ako do rata ipak dođe, to neće više biti rat, već jedna opća i velika svjetska revolucija«. ²⁷⁷

²⁷⁷ Izvještaj uprave Ujedinjenog radničkog sindikalnog saveza Jugoslavije (URSSJ) II redovnom kongresu u Zagrebu 27-28. IX 1931. Beograd 1931, str. 1-119; *Ujedinjeni sindikati*, 11-12/1931, članak: »II redovni kongres Ujedinjenog radničkog sindikalnog saveza Jugoslavije«, str. 121-152 i isto, 1-2/1932, članak: »Sindikalna internacionala prema velikim svjetskim problemima«, str. 13-16; *Radničke novine*, Beograd 15. I, 20. VII, 31. VII, 7. VIII, 11. IX, 18. IX, 25. IX, 2. X, 9. X, 20. XI 1931; *Radničke novine*, Zagreb 3. VII, 10. VII, 17. VII, 24. VII, 31. VII, 7. VIII, 14. VIII, 28. VIII, 4. IX, 18. IX, 25. IX, 6. X 1931.

POKRAJINSKE KONFERENCIJE URSSJ ZA HRVATSKU I SLAVONIJU

Prva i druga pokrajinska konferencija (1929, 1930)

Pokrajinski odbori bili su pomoćni i izvršni organi Izvršnog odbora URSSJ. Njihov je zadatak bio, da u djelokrugu, koji im je dodijelio Kongres URSS-a, okupe sve lokalne organe organizacija, koje su se nalazile u sastavu URSSJ na njihovom teritoriju, da rukovode njihovim zajedničkim poslovima i vode agitaciju za jedinstvo pokreta u svojoj pokrajini. Središte i područje pokrajinskih odbora određivao je Kongres posebnom odlukom na pokrajinskim konferencijama. Glavni radnički savezi u Beogradu i Sarajevu i Stokovna komisija u Ljubljani zadržavajući svoje dotadašnje funkcije i imena, djeluju kao pokrajinski odbori URSSJ. Pokrajinski odbori birani su na redovnim pokrajinskim konferencijama. Pokrajinski odbori kao izvršni organizacioni i agitacioni organi Izvršnog odbora URSS-a, radili su prema uputama i na svoju inicijativu na unapređenju sindikalnih organizacija i izvršavanju njihovih zadataka. Pored toga oni treba da pomažu razvitak radničkih kulturnih i sportskih organizacija, »kao i svih onih ustanova koje imaju za cilj ekonomsko, socijalno i kulturno podizanje radničke klase«. U svim mjestima svoje pokrajine, gdje je bilo više od jedne mjesne sindikalne organizacije, pokrajinski odbor trebao je osnovati Mjesne međustrukovne odbore, održavati s njima veze i davati im uputstva o radu. U Hrvatskoj su bila dva pokrajinska odbora: jedan za Hrvatsku i Slavoniju, drugi za Dalmaciju.

Prva redovna pokrajinska konferencija URSS-a za Hrvatsku i Slavoniju održana je u Zagrebu 17. ožujka 1929. godine. Na konferenciji je bilo 28 delegata iz Zagreba, Osijeka, Zemuna, Sremske Mitrovice, Slavonskog Broda, Bjelovara, Belišća, Sušine – Đurđenovca i Turopolja. Na konferenciji je podnesen tajnički izvještaj o radu pokrajinskog odbora za god. 1928. Bio je umnožen i razaslan svim sastavnim organizacijama. Tajnik pokrajinskog odbora URSS-a bio je Vilim Haramina koji je bio i predsjednik ORS-a, čije su se organizacije privremeno našle na udaru lokalnih vlasti.

Lokalne su vlasti zaplijenile arhiv podružnice ORS-a u Daruvaru i zabranile joj rad. U Risnu kod Boke Kotorske raspustila je vlast ORS-ovu organizaciju. Sreski poglavar u Ogulinu zabranio je pismeno organizaciji ORSJ iz Jasenka rad. U Andrijevcima, Turopolju, Pitomači, Begov-Hanu žandarmerija je izvršila premetačinu, zaplijenila sindikalnu arhivu i raspustila organizacije. U Jajcu su vlasti zatvorile radnički dom i zabranile rad organizaciji ORS-a. Po ranijem dogovoru 13. siječnja trebalo je održati konferenciju rudarskih radnika Hrvatske, ali su se pozivu odazvale samo organizacije iz Ladanja, Pitomače i Ivanca. Ostale nisu došle zbog zabrane njihovog djelovanja. Predstavnik Saveza na konferenciji bio je Stevo Komarički. Konferencija je morala biti odgođena. ²⁷⁸ Tu svoju grešku lokalne vlasti su brzo ispravile što se vidjelo iz izvještaja o održanim godišnjim skupštinama

²⁷⁸ *Radnički glasnik*, Zagreb 25. I 1929.

ma sindikalnih organizacija ORS-a. Tako je npr. podružnica ORS-a u Đurđenovcu održala 5. veljače 1929. svoju godišnju skupštinu, u Paraćinu 24. veljače, u Daruvaru, Sremskoj Mitrovici i Zemunu 10. ožujka, u Velikom Bečkereku 3. ožujka, u Usori 18. siječnja, Hrasniku 27. siječnja, Tesliću 31. siječnja i Belišću 20. siječnja.²⁷⁹

Težište rada Konferencije bio je položaj URSS-a u »novim prilikama«, tj. u uvjetima diktature. Delegati su uvjeravani da zatvaranje prostorija i oduzimanje arhiva sindikalnih organizacija, koje se nalaze u sastavu URSS-a, nije politika novog režima. Svim organizacijama vraćene su prostorije i arhive, pa opet mogu slobodno razvijati istu onu djelatnost, koju su razvijale i ranije, s tim da imaju u vidu novi Zakon o zaštiti države. Glavna opasnost za slobodan rad URSS-a su komunisti. Zbog toga treba svim silama sprečavati njihov ulazak u sastavne organizacije URSS-a. Govorilo se i o odgovdi izbora radničkih povjerenika, kralju, o memorandumu poslodavačkih komora u kojem se traži revizija Zakona o zaštiti radnika i Zakona o osiguranju radnika, o izmjeni Uredbe o otvaranju i zatvaranju radnji, o anketi, o radnom vremenu i otvaranju i zatvaranju radnji u Zagrebu i sudjelovanju radničke delegacije na njoj te o krizi komunizma u SSSR i svijetu. Budući da su delegati dobili informacije i uputstva za rad, Konferencija je izabrala pokrajinski odbor, u koji su ušli, za Opći radnički savez, Gojko Berberović i Rudolf Grubauer, za Savez metalških radnika Ivan Korošec, za Savez živežarskih radnika Mirko Štimali, za Savez drvodjelskih radnika Mijo Majerić, za Uniju konobarskih radnika Josip Ledecy, a za Savez privatnih namještenika i Savez željezničara rezervirana su tri mjesta.²⁸⁰

Oblasni odbor URSSJ za Hrvatsku i Slavoniju konstituirao se tek na svojoj sjednici od 11. kolovoza i izabrao za predsjednika Stjepana Pongračića, za sekretara Ivana Korošca, za blagajnika Stjepana Colnera. Članovi uprave pokrajinskog odbora bili su: G. Berberović, R. Grubauer, E. Kašpar, M. Štimali, M. Majerić, J. Ledecy, E. Fleischer, Klas i Bojagić.²⁸¹

Druga redovna pokrajinska konferencija URSSJ za Hrvatsku i Slavoniju zakazana je za 24. i 25. svibanj 1930. godine na sjednici Pokrajinskog odbora, koja se održala 1. travnja 1930. u Zagrebu. Na konferenciji su bili delegati iz ovih mjesta: Bjelovara, Sl. Broda, Daruvara, Đakova, Duge Rese, Indije, Karlovca, Križevaca, Ljeskove, Nove Gradiške, Osijeka, Savskog Marofa, Senja, Siska, Đurđenovca, Varaždina, Vinkovaca, Vukovara i Zagreba – ukupno 32 delegata s 34 glasa koji su zastupali 2852 člana »od ukupnog prosječnog broja od 3247 članova koliko ih ima u toj oblasti«. Prema uplaćenju kvoti Centrali URSSJ u Hrvatskoj i Slavoniji bilo je 1929. godine 4128 ispravnih članova, tj. onih članova koji su kroz čitavu godinu plaćali članarinu. To je zbroj bez članova ORS-a. Ipak je pad

broja članova sindikalnih organizacija uvođenjem diktature dosta velik. U podružnicama Saveza metalaca iznosi 166, u privatnih namještenika 569, drvodjelaca 260, ili ukupno u Hrvatskoj i Slavoniji 2295 (35%). Ako je u prosjeku ukupan broj članova URSS-a iznosio 3247 članova, onda je taj pad prema 1928. godini iznosio 3176 članova, ili 49%. Broj podružnica nije smanjen. On je u 1929. godini iznosio 59, 4 više nego u 1928. godini.

U Dalmaciji diktatura ne utječe na ukupan broj sindikalnog članstva. U saobraćaju i transportu povećao se broj članova od 1500 u 1928. god. na 1758 u 1929. god. U Savezu privatnih namještenika smanjen je broj članova za 70.

Druga pokrajinska konferencija bila je opterećena pitanjem sukoba sa ORS-om. Izjašnjavajući se za plansko grupiranje URSS-ovog pokreta, pokrajinski odbor je javno obećao da će biti glavni zadatak pokrajinske konferencije da pomogne centrali URSS-a da uzrokuje sukoba sa ORS-om riješi. O radu pokrajinskog odbora i mjesnih međustrukovnih odbora i njihovih sastavnih organizacija izvještavao je tajnik odbora Ivo Korošec. Izvještaj ukazuje na živ organizacioni rad. Čitav niz organizacija – kaže se u izvještaju – koje su se raspale, obnovljene su. U mnogim mjestima gdje nije bilo URSS-ovih organizacija, osnovane su nove. Postojeće oslabljene organizacije učvršćene su. »Izvršen je ogroman pionirski rad: krčen je prostor za naše organizacije... Postignuti uspjesi mogli bi biti i sto puta povoljniji da nije bilo međusobne borbe i međusobnog otimanja članova i pojedinih organizacija« – tvrdio je Vladimir Pfeiffer.

Poslije izvještaja blagajnika i financijske kontrole, donošenja poslovnika o radu organa pokrajinske organizacije URSSJ za Hrvatsku, Slavoniju i Međimurje (referent Vladimir Pfeiffer), na konferenciji je raspravljano o zahtjevima URSS-a u vezi s revizijom socijalno-političkog zakonodavstva (referent Stjepan Pongračić) i o privrednom položaju i zadacima sindikalnih organizacija (referent Bogdan Krekić).

Konferencija je pozitivno ocijenila djelatnost URSS-a i utvrdila da je nastali položaj bolji od ranijeg. Borba za očuvanje socijalno-političkih tekovina i za dostojanstvo rada, za pravo samoodređenja i sigurnost egzistencije ne vodi se samo u Jugoslaviji, već na najširem frontu u cijelom svijetu. Na međunarodnom planu radnička klasa Engleske zauzela je vlast. U Čehoslovačkoj je pobijedila na izborima socijalna demokracija koja je obrazovala socijalističku koalicionu vladu. Pokušaji Društva naroda da dovedu do internacionalnog ograničenja naoružanja nisu uspjeli. Zato su jugoslavenski socijalisti pozdravili londonsku konferenciju o razoružanju na moru (22. siječnja 1930.) kao prvu stepenicu općeg razoružanja. Oni su pružili pomoć akciji engleske radničke vlade koja je zastupala mišljenje, da treba nestati cijele kategorije bojnih lađa, a da podmornice treba potpuno uništiti. Peticiju sudionicima konferencije sa 6 milijuna potpisa uputile su žene Amerike, Engleske, Japana i Francuske tražeći opće razoružanje. Zaključena je

²⁷⁹ Ibid., 5. III 1929.

²⁸⁰ Ibid.

²⁸¹ Ujedinjeni sindikati, 10/1929, str. 159.

Haaska konferencija o potpunom i konačnom uređenju pitanja njemačkih reparacija. U svijetu je ojačao utjecaj radničkih sindikata i političkih radničkih partija. Ali, ojačao je i međunarodni lager poslodavaca. Privatni industrijski i financijski kapital odbio je sistem javne, kolektivne privrede, stvaranje općinskih i državnih poduzeća i radničkih združga. Radničkim zadrugama oduzimaju se izvori kapitala, ukidaju prednosti koje su uživale u poreskom sistemu, poskupljuju im i smanjuju sirovine. Povišenje udjela radničkih nadnica u nacionalnom dohotku nije uspjelo. Internacionalni i nacionalni trustovi i karteli imali su u 1929. godini bogatu žetvu. Splet gigantskih industrijskih poduzeća i zajednica kapitala zavisi od svemoćnih financijskih i industrijskih mamuta. Financijskim spekulacijama moćnih magnata i vratolomnim krahovima na burzama Evrope i Amerike silno je ojačala financijska oligarhija, koja je pokupovala bezbroj paketa jeftinih akcija. Nastala kriza manifestira bolest kapitalizma čiji se privredni i socijalni organizam nije oporavio još od prvog svjetskog rata. Barometar krize određuje broj nezaposlenih radnika. On je tada iznosio deset milijuna. Već su 1930. propale teorije da su visoke nadnice brane protiv krize kapitalističke privrede. U zemljama s visokom tehnikom i racionalizacijom rada, standardizacijom proizvodnje i visokim nadnicama, izlaz iz krize je skraćivanje radnog dana i još veće sudjelovanje radnika u stvorenim dobrima materijalne i duhovne kulture. Kapitalisti tih zemalja više izlaz iz krize u smanjivanju broja zaposlenih, većem izvozu industrijskih proizvoda i u zaštiti vlastite poljoprivrede visokim carinama. U zaostalim zemljama poput Jugoslavije izlaz iz krize moguć je ako se usavrše način proizvodnje i podigne socijalni, kulturni i ekonomski nivo radnika. Usavršavanje načina proizvodnje traži angažiranje krupnog kapitala do kojeg se može doći obaranjem radničkih nadnica, produženjem radnog vremena, povećavanjem intenzivnosti rada i visokim zaštitnim carinama na industrijske proizvode. Više od polovine kapitala u jugoslavenskoj privredi jest strani kapital. On je, uz parole o teškom privrednom stanju u svijetu i u zemlji, izvršio juriš na radničke nadnice. To se dogodilo u drvnoj industriji, u tvornicama vagona, kožarskoj industriji itd. Osim toga, jugoslavenski socijalisti se trude da dokažu kako u Jugoslaviji nema krize, da je poslodavačka povika o njoj sračunata na to da se smanji njihov doprinos socijalnom osiguranju radnika.

Kriza je zaoštrila odnose između razvijenih i nerazvijenih. Stvoren je blok agrarnih zemalja. Među njima je i Jugoslavija čiji je glavni proizvođač i potrošač bio zemljoradnik. Blok je stvoren pod parolom da će agrarne zemlje uzimati od razvijenih samo onoliko industrijskih proizvoda koliko one budu uzimale od njih poljoprivrednih. Jugoslavenski socijalisti smatraju da oni i internacionalni socijalistički pokret treba da se bore s krajinostima privredne i političke isključivosti među zemljama i da rade preko svih političkih, privrednih i državnih oblika na otvaranju

»zagađenih puteva međunarodne privredne suradnje«, radi poboljšanja ekonomskog, socijalnog i kulturnog položaja radnika.

Na konferenciji se spominjao slučaj zagrebačkog dnevnika *Obzora*. U *Obzoru* je iznesena tvrdnja da između Druge i Treće internacionale nema apsolutno nikakve ideološke razlike, jer je i jednoj i drugoj ideološki vodič Karl Marks. Razlika postoji samo u metodama. Cilj je isti. Hrvatski socijalisti su to nazvali provokacijom, namigivanjem vlastima da uguše *Radničke novine* i da zabrane URSSJ. Da su to različite internacionale navodilo se i to da »pred očima čitavog svijeta i u svim državama... vode među sobom borbu na život i smrt«, i da se vođe Druge internacionale Macdonald, Henderson, Vandervelde sigurno idejno razlikuju od »crvenogle« Staljina.

Uoči pokrajinske konferencije održali su sindikalni savezi svoje pretkonferencije. 24. svibnja održana je pretkonferencija s delegatima iz unutrašnjosti. Govorilo se o sređivanju odnosa između sastavnih organizacija URSS-a. To se smatralo izuzetno važnim za aktivnost klasnog radničkog sindikalnog pokreta. Ako se ne osigura red i poredak u URSS-u koji je sada paraliziran unutrašnjim borbama i prepirkama, raspravama i objašnjenjima, neće ni njega biti. Zbog toga su URSS-ovi funkcioneri smatrali da konferencija ima historijsko značenje. Opći radnički savez Jugoslavije je istovremeno zakazao svoju oblasnu konferenciju za Hrvatsku i Slavoniju, pa delegati ORS-a nisu ni sudjelovali na pokrajinskoj konferenciji URSS-a. Konferencija je o tome donijela rezoluciju koju smo na drugom mjestu objavili.

Novoizabrana pokrajinska uprava URSS-a u Zagrebu za predsjednika Izvršnog odbora izabrala je Franju Kmetu, potpredsjednika Franju Krsnika, sekretara Ivana Korošca, blagajnika Stjepana Colnera, a za članove Petra Marjanovića i Milana Strmotu. Vojin Đurašević izabran je za pročelnika financijske kontrole. Donijeta je odluka da *Radničke novine* budu zvanični organ Pokrajinske uprave za Hrvatsku i Slavoniju.

Treća pokrajinska konferencija (1933. god.)

Na sjednici Izvršnog odbora Pokrajinske uprave URSSJ za Hrvatsku i Slavoniju 10. i 17. svibnja 1932. godine donijeta je odluka o sazivu treće redovne pokrajinske konferencije za 26. lipnja 1932. godine. Prema privremenom dnevnom redu na konferenciji, pored izvještaja, razrješenice i izbora pokrajinske uprave i financijske kontrole, trebalo se raspravljati o privrednoj krizi i nezaposlenosti, provedbi socijalno-političkog zakonodavstva i radničkoj štampi. Poziv na konferenciju objavile su zagrebačke *Radničke novine*. S obzirom na prijedloge nekih Mjesnih međustrukovnih odbora na sjednici Izvršnog odbora Pokrajinske uprave 7. lipnja zaključeno je da se pokrajinska konferencija odgodi i održi 17. srpnja 1932. god.²⁸²

²⁸² *Radničke novine*, Zagreb 11. IV, 1. V, 23. V, 6. VI, 13. VI 1930. Ujedinjeni sindikati, 6/1930, str. 93-94, 8/1930, str. 125-126. *Radničke novine*, Beograd 18. IV i 6. VI 1930.

U protekle dvije godine događaji u svijetu i zemlji nizali su se u velikom brzinom. Privredna kriza stvorila je svjetsku političku krizu i duhovnu krizu onih koje je pogodila. Politička atmosfera nabita je električitetom. Vođe URSS-a isticale su da je 1930. godina bila za njih najteža i najnapornija.²⁸³ Cijela radnička klasa bila je stavljena na veliku kušnju. Klasni sindikalni pokret nalazio se u izuzetno teškom položaju. Ono što je 1930. godine morao prebroditi zasjenjuje sve što je do tada preživljeno. To je bila očajna borba za opstanak. Sa svih strana zapreke su se suprotstavljale svom snagom. Sve je to iziskivalo krajnji samoprijor. Poslodavci su jedinstveno i organizirano uspjeli mobilizirati sve svoje snage, izvršiti opću redukciju plaća i zarada, produžiti radno vrijeme, kidati i smanjiti socijalne obaveze i gaziti radnička prava. Oni su vrlo promišljeno, sistematski koristeći privrednu krizu, nemilosrdno udarali po tekovinama i interesima radnika. U najveću ekonomsku krizu, koju je historija ikada zabilježila, radništvo Jugoslavije ušlo je neorganizirano, slabo i razjedinjeno, umjesto da snagom svog pokreta i silinom njegovog utjecaja, rješava dalekosežne historijske zadatke. Klasni sindikalni pokret nailazi na zapreke i među jednim dijelom radnika koji još ne shvaća potrebu organizirane borbe. Pored toga klasni sindikalni pokret je ne-jedinstven, a javila se i opasnost od »nacionalnofašističkog pokreta« čija bi pobjeda započela sudbinu radničke klase. U svjetskim razmjerima 1930. je obilježila uzmak u emancipiranju proletarijata i u razvitku snaga progresa. Velika svjetska privredna kriza (15 milijuna bez posla, pad cijena industrijskim proizvodima) i dalje je pjesnila.

U 1931. godini nastavile su URSS-ove organizacije borbu protiv stvaranja »nacionalnih fašističkih sindikata«, protiv nacarta Zakona o socijalnom osiguranju, a za izbore radničkih povjerenika, primjenu zakonskih propisa o radnom vremenu, uspostavu samouprave u socijalno-političkim ustanovama, pravo slobodne koalicije za primjenu i provedbu zakona o osiguranju radnika i da se uvede obavezno osiguranje nezaposlenih. Zbog svega toga održavani su zborovi, skupštine, sastanci i konferencije.

U svijetu se vršilo opće prikupljanje kapitalističkih snaga i slivanje kapitalističkih partija, stvaranje velikih nacionalnih zajednica za spas države i izlaz iz krize, za očuvanje kapitalističkog profita i da se socijalni i imovinski poredak održi te da gospodstvo nad privredom zadrži kapitalizam u svojim rukama. Jugoslavenski socijalisti su davali bezrezervnu podršku socijalističkoj radničkoj internacionali i radničkoj vladi u Engleskoj. Oni su osobito popularizirali srednjoevropski socijalizam u Austriji i Njemačkoj, isticajući jačanje Socijalističke partije Francuske i stvaralački utjecaj socijalističkih partija na razvoj skandinavskih zemalja, a da socijalističke vođe odlučuju Evropom. Kad je privredna katastrofa Njemačke dovela do Hitlerove pobjede i do sloma njemačke socijalne

demokracije, oni su propovijedali stav Socijalističke internacionale. Obrana demokracije mora ostati najtežnje vezana s borbom za socijalizam. Radnička klasa svih zemalja vodi svoju borbu demokratskim sredstvima, a izvojevanu vlast vrši demokratskim metodama. Ako se radničkoj klasi oduzme demokratsko polje borbe, onda za nju nema drugog izlaza nego da protiv nasilja fašizma mobilizira svo sredstva, sve svoje snage. Kad je u Velikoj Britaniji došlo do krize radničke vlade i stvaranja vlade nacionalne unije s Macdonaldom na čelu, te njegovog isključenja zajedno sa Luowdenom i Thomasom, neospornim vođama s najvećim autoritetom u radničkom pokretu Engleske, jugoslavenski socijalisti su tumačili da radnički pokret u Engleskoj nije zasloga pojedinih ličnosti, već rezultat historijskog razvika u kojem on ima svoj vlastiti historijski put.

Izbori u Njemačkoj i Austriji 1932. godine zabrinuli su jugoslavenske socijaliste. U Njemačkoj je radnička štampa isticala potrebu zbliženja socijalista s komunistima. S tim u vezi pisale su zagrebačke *Radničke novine*: »Samo jedinstveni front radnika može da se sa uspjehom suprotstavi fašističkoj lavini« i »Međunarodni privredni položaj je takav da ni demokracija nema šta dati radnicima«. Prema statistici Međunarodnog biroa rada u državama koje on obuhvaća, bilo je 1931. godine 22 milijuna nezaposlenih radnika čiji članovi porodica broje 125 milijuna. Analize o uzrocima krize i mjere kojima bi se ona mogla ublažiti izgubile su za tu masu radnika praktičan značaj, a na pravo se mjesto isticaju osnovno pitanje, kako da se mase nezaposlenih održe uopće na životu. To se može postići samo javnim sredstvima jer je to opće državno i društveno pitanje. Rješenje se ne može naći nego zakonskim osiguranjem svih nezaposlenih radnika protiv nezaposlenosti.

Garancija protiv ponovnog pada u staro ropstvo jest jedinstvo radničkog pokreta. Samo ujedinjena radnička klasa može da obrani državu od prevlasti fašizma. Radnički pokret mora se ograničiti na samoobranu od neposrednih fašističkih napada i na trajni pritisak da državne vlasti progone fašističke zločine. Glavna pažnja radničkog pokreta upućena je na najopasniji – na oružani nacionalistički fašizam. Društvo je došlo u čorsokak. Na osnovi postojećeg društvenog uređenja izlaza nije vidio nitko pa »ni zastupnici današnjeg društvenog uređenja ni njegovi protivnici«. Iz čitavog spleta socijalnih, ekonomskih i političkih sporova »drugog izlaza nema već promjene – duboke promjene kapitalističkog društva«. Na Dalemom istoku pjesnik je rat između Japanaca i Kineza. Na zapadu, u Zenevi, otvorena je konferencija o razoružanju. Njemačka je izjavila da više neće plaćati ratnu odštetu i tražila je da se sve zemlje razoružaju, ili će se ona ponovno naoružati. Socijalistička internacionala izjasnila se za ukidanje ratnih dugova, carinskih ratova, za internacionalnu suradnju i stvaranje postojanih valuta. Bez toga se ne može savladati kriza, nezaposlenost i pritisak na nadnice.

²⁸³ *Radničke novine*, Zagreb 3. VI, 10. VI, 24. VI 1932.

Vodstvo URSSJ se angažiralo na anketama o nezaposlenosti (15. i 16. siječnja 1932), snižavanju stanarine (25. i 26. siječnja 1932), suradnji javne burze rada sa sindikalnim organizacijama (16. veljače 1932), u podnošenju memoranduma režimu, u apelima poslodavcima da prestanu obarati plaće i nadnice. Radilo se na sindikalnom organiziranju i na izgradnji radničko-namješteničkog kulturnog i sportskog pokreta. U Zagrebu je osnovan oblasni sekretarijat »Slobode«. Radi se na osnivanju radničkog teatra, a djelovala je i škola za radničke povjerenike i sindikalne funkcionere u Zagrebu. Neposredno pred konferenciju održan je 3. srpnja u Zagrebu Veliki sindikalni savjet na kojem su pored predstavnika URSS-a i njegovih sastavnih organizacija sudjelovali i predstavnici ORS-a, Saveza grafičkih radnika i Saveza bankovnih činovnika. Savjet je donio odluku da predstavnici klasnih radničkih sindikata sudjeluju u upravljanju Središnjim uredom za osiguranje radnika. Isti dan održan je veliki zbor u palači Zagrebačkog zbora na kojem je bilo oko 5000 radnika. Na Zboru se govorilo o pitanjima krize i o nezaposlenosti.

Na trećoj redovnoj pokrajinskoj konferenciji URSSJ učestvovali su predstavnici sindikata brijača, drvodjelaca, Kluba kapetana trgovačke mornarice, sindikata kožaraca, metalaca, privatnih namještenika, šivača, tekstilaca, radnika trgovačke mornarice, elektro-tvorničkih radnika, željezničara, živežara i građevinar, MMO Zagreba, MMO Karlovca, MMO Bjelovara, MMO Sl. Broda, MMO Osijeka, MMO Sušaka, zatim mjesne sastavne organizacije koje zastupaju MMO u svome mjestu – iz Petrinje, Čakovca, Vinkovca, Ogulina, Đakova, Varaždina, Duge Rese, Đurđinovca, Indije, ukupno 41 delegat s punim pravom glasa i 7 delegata sa savjetovnim glasom. Delegati su – pisale su *Radničke novine* – došli da čuju i da »podnesu izvještaje o epskim borbama koje su naše organizacije dale, o teškim prilikama pod kojima naš proletarijat živi«.

Po načinu rada konferencija je imala karakter kongresa. Izabrano je predsjedništvo konferencije, verifikacioni odbor, zapisničari, ovjervitelji zapisnika i pet komisija: za organizaciona i politička pitanja, referent Vladimir Pfeiffer; komisija za privrednu krizu i nezaposlenost, te provedbu socijalno-političkog zakonodavstva, referenti Eduard Fleischer i Vladimir Pfeiffer; komisija za radničku štampu, referent Ernest Kašpar; komisija za kulturni rad, referent Mirko Kus Nikolajev i peta komisija za izbor oblasne uprave i nadzornog odbora.

Izvjestaj o radu uprave od 1930. do 1932. godine podnio je Vladimir Pfeiffer.

Govoreći o privrednoj krizi kao posljedici proturječnosti kapitalističkog načina proizvodnje i društvenog uređenja osnovanog na principu privatnog vlasništva sredstva za proizvodnju, te ekonomske i političke borbe između pojedinih kapitalističkih zemalja, na konferenciji je konstatirano da će se ona riješiti samo ako se budu »odstranjivale suprotnosti između privrednog razvoja i društvenih odnosa, a

između pojedinih zemalja međusobna ekonomska borba, te organizirala međusobna pravedna suradnja«. Rečeno je da se ona »ne može riješiti u okviru sadašnjih odnosa u proizvodnji i društvu, već ove treba mijenjati i to kako sazrijevaju objektivni, tj. privredni i subjektivni, tj. osobni uvjeti. U tom rješavanju neće odlučivati teoretičari, već borba između kapitalističke i radničke klase«. Polazeći od toga traži se da se čim prije stvori privredni savjet kako bi se preko njega organizirala proizvodnja po utvrđenom planu u korist općih ekonomskih interesa naroda. U savjetu se treba dati odlučan utjecaj radnicima i namještenicima prema njihovoj faktičnoj privrednoj i društvenoj važnosti. Potrebna je potpuna sloboda sindikalnog organiziranja radnika i namještenika, kako bi se vlastitim snagama mogli boriti za snošljive radne i plaćevne uvjete. Dalje se zahtijevalo da se izmijene društveni odnosi, da državna uprava tretira radnike i namještenike ravnopravnim građanima. Djelomični uspjesi u rješavanju privredne krize i njegovog zla, nezaposlenosti, uslijedit će jedino primjenom zaštite radnika i namještenika, velikom jedinstvenom sindikalnom organizacijom i njenim zalaganjem. Kapitalistička klasa je protiv svake društvene izmjene, jer se ukida njen privilegirani položaj, zato ona onemogućuje ublažavanje i rješenje privredne krize. U diskusiji je navedeno da se u Sušaku, Koprivnici, Sl. Brodu radništvo ne smije maknuti, a da ne uslijede progoni. Radnici traže da se zabrani uvoz robe koja se može proizvoditi i u zemlji. Po naređenju kartela velika poduzeća teške željezne industrije obustavila su pogone. Tvornice vagona ne rade, a vagoni se uvoze iz inozemstva. Uslijed toga stradaju hiljade nezaposlenih radnika. U Sl. Brodu tvornica »Slaveks« ne radi već tri mjeseca. »Slavonija« je obustavila rad i dala svim namještenicima privremeni otkaz. U mjestu ima 2000 nezaposlenih. Na konferenciji je traženo da se sva poduzeća koja obustave poslovanje ili ga svedu na beznačajnu mjeru socijaliziraju i stave u pogon pod upravom države; da se radno vrijeme ograniči na 40 sati tjedno; da se zakonski zabrani dvojno zaposlenje svih radnika, namještenika i penzionera sve dok ima nezaposlenih u njihovim zanimanjima.

U referatu, diskusiji i rezoluciji o provedbi socijalno-političkog zakonodavstva tvrdilo se da Zakon o zaštiti radnika i socijalno-političke odredbe Zakona o radnjama pružaju dobru osnovu za razvijanje radničkog zakonodavstva. Međutim, provedba općeg osiguranja u starosti, iznemoglosti i smrti odgođena je, propisi o osiguranju u nezaposlenosti ne donose se, a odredbe Zakona o osiguranju za slučaj bolesti i poslovnih nezgoda, bitno su pogoršane. Zakon o osiguranju radnika na snazi je već deset godina, a u toku tih deset godina ni jednom nisu izvršeni izbori ravnateljstva. Umjesto izabrane samouprave imenovana su ravnateljstva i postavljani komesarjati. Stanje u Radničkim komorama je protuzakonito, jer je mandat plenumu Komore, što je izabran još 1927. godine, istekao 1930. godine. Skupštine Komore koje odo-

bravaju trošenje sredstava ne sastaju se jer su izgubili svoje mandate. Njihov sastav više ne odgovara raspoređenju radnika ni sindikalnih organizacija. Konferencija je tražila da se provedu izbori za samoupravne ustanove socijalnog osiguranja i samouprave u radničkim komorama, zakonsko osiguranje radnika za slučaj starosti, iznemoglosti i smrti i donese zakonsko osiguranje za radnike u slučaju nezaposlenosti. Na konferenciji je utvrđeno da jugoslavenska vlada nije ratificirala sve konvencije prihvaćene na Međunarodnoj konferenciji rada pa je zatraženo da se one ratificiraju i provedu u život. Raspravljano je o produženju rada iznad 8 sati dnevno, što povećava nezaposlenost, snižava nadnice, smanjuje kupovnu moć radnika i povećava privrednu krizu. Tražila se provedba noćnog mira i zaštita radničkih povjerenika. Govorilo se o slabom radu inspekcije rada i lošem stanju higijensko-tehničkih zaštitnih mjera.

U referatu o radničkoj štampi rečeno je da su *Radničke novine* napredovale od osnutka u 1930. godini do sredine 1931. godine. Od tada nastupa stagnacija i nazadovanje. U referatu se traži obustava pojedinih listova sindikata. Diskusija je bila vrlo živa. Neka u zemlji, rekao je jedan od diskutanta – budu tri lista koja su sindikalne organizacije obavezne uzimati. U odgovoru na to reklo se da samo kongresi sindikata mogu obustaviti stručne listove. Sa 2 glasa protiv zaključeno je da se nastavi izdavanje *Radničkih novina*, makar i u manjem broju.

U referatu o zadacima proleterске kulturne organizacije upoznata je konferencija s radom na stvaranju posebne organizacije za kulturnu akciju unutar klasnog radničkog pokreta. Radničko-kulturni savez »Sloboda« stvoren je kao jedinstvena kulturna organizacija umjesto nestručne izgradnje proleterске kulture koju su do tada vršile sindikalne organizacije.

U referatu se naglašava da je kultura zajedničko dobro svih ljudi, bez obzira na njihov ekonomski i socijalni položaj, da ona stoji izvan običnog života kao skupocjena tekovina ljudskog društva uopće, pred kojom se sve klase ponizno klanjaju. Polazeći od tvrdnje da je i kultura posljedica određenih ekonomskih odnosa da se zajedno s njima razvija, zaključuje se da je svaka kultura klasna kultura, da ona nije opće dobro svih ljudi, već je redovno u službi one klase koja je ekonomski nadmoćna. Radnička klasa želi postati korisnikom kulturnih dobara, pa je osnivala u okviru svojih organizacija, partije i sindikata, kulturno-prosvjetne sekcije, pozivajući buržoasku intelektualnu da ih upoznaju s naukom i umjetnošću. I proleterski intelektualci polazeći od stava da je kultura narodna, svajači, hranili su radnike tekovinama građanske kulture. Tako je u duhovnom odgoju radnika došlo do apsurdna – radnike se poziva na borbu protiv buržoaske klase, a u isto vrijeme ih se napaja duševnom hranom te iste klase. Emancipacija proletarijata znači i emancipaciju od klasne kulture buržoazije. Proletarijat kao klasa i kao nosilac novog socijalnog saznanja, nosilac je i novih kulturnih nastojanja koje proizlazi iz osnovnih principa samog pro-

letarijata. U drugom zaključku govori se da je proletarijat nosilac vlastite kulture koja stoji u službi njegovih klasnih interesa, da ona treba da razvija i jača klasnu svijest i klasnu volju. Marks je najzavršenije probleme filozofije proučavao i rješavao u okviru klasnog saznanja proletarijata. Proletarijat kao klasa treba da izvrši kako ekonomsku i socijalnu obnovu svijeta, tako i kulturnu. Klasna kultura i klasna politika su usko povezane.

Preko posebnih kulturnih organizacija proletarijat će sam izgrađivati svoj klasni kulturni život. »Na sve probleme svijeta, na sve tekovine nauke, na sve izraze umjetnosti treba postaviti naš klasni kriterij. Samo on je od odlučnog značenja, sve ostalo je beznačajno i suvišno.« Da bi se to postiglo potreban je marksistički odgoj. Apelira se na Mjesne međustrukovne odbore da utječu na kulturna i sportska radnička udruženja da se priključe »Slobodi«, te da rade na obnovi organizacije »Prijatelja prirode« koja treba da bude dio klasnog radničkog pokreta. Pokrajinska će se uprava sa zainteresiranim organizacijama pobrinuti da »Radničke novine« postanu obvezatnim listom za članove onih organizacija koje ne izdaju svoje stručno glasilo. Takvim organizacijama treba se osigurati poseban prostor za njihove vijesti.

U Pokrajinsku upravu izabrani su članovi: u ime Saveza privatnih namještenika Eduard Fleischer; Saveza živežara Rudolf Grubauer; Saveza odjevnih radnika Miroslav Pintar; Saveza željezničara Franjo Kmet; Saveza kožarsko-prerađivačkih radnika Marko Padežan; Saveza metalških radnika Ivan Korošec; Saveza tekstilnih radnika Stanko Kovačević; Saveza drvodjelskih radnika Franjo Krsnik. U MMO izabrani su Mirko Petrinjac – Osijek, Franjo Smodi – Slavonski Brod, Adam Katić – Karlovac i Ignac Kovačić – Sušak. U pokrajinski nadzorni odbor izabrani su Ernest Kašpar, Franjo Korošec i Stjepan Pongračić.

Za Opći radnički savez Jugoslavije rezervirana su četiri mjesta, dva za redovne članove pokrajinske uprave, a dva za nadzorni odbor.

Na konstitutivnoj sjednici Izvršnog odbora Pokrajinske uprave URSSJ u Zagrebu 2. kolovoza 1932. godine izabrano je predsjedništvo: predsjednik Franjo Kmet, potpredsjednik Franjo Krsnik, sekretar Ivo Korošec i blagajnik Miroslav Pintar.²⁸⁴ Opća aktivnost o pitanjima socijalnog i ekonomskog položaja radničke klase bila je u 1932. i 1933. god. praćena raspravama o prilikama u radničkom socijalnom osiguranju, o potrebi dalje suradnje URSSJ u organima socijalnog osiguranja, o potrebi izbora za Radničke komore i o izborima za radničke povjerenike. Unutar sindikata došlo je do političkih sukoba. Komunisti u URSSJ kritizirali su rukovodstvo URSS-a i štampu URSSJ što su se svi angažirali na propagandi i agitaciji obnove socijaldemokratskog partijskog pokreta.

²⁸⁴ *Radničke novine*, Zagreb 12. VIII 1930. i 26. VIII 1932. Vidi i 1. 22. I, 29. I, 5. II, 12. II, 19. II, 26. II, 25. III, 8. VII, 28. VIII, 6. X, 16. X, 6. XI, 17. XII, 18. XII, 24. XII 1931. *Ujedinjeni sindikati*, 7/1932, str. 111 i 9/1932, str. 143–144.

S tim u vezi Savez građevinarskih radnika i Savez kožarskih radnika s čitavog područja Hrvatske i Slavonije odbili su obavezno otkupljivanje *Radničkih novina*. List se normalno štampao i otkupljivao u 2500 primjeraka. Takav postupak nazvali su socijalisti sabotažom.

Sva ta pitanja našla su se i na dnevnom redu pokrajinske konferencije, koja je prema odluci Izvršnog odbora oblasne uprave 23. svibnja zakazana za 25. lipnja 1933. godine. Pored organizacionih točaka dnevnog reda (izbora verifikacionog odbora, zapisničara, komisija, financijskog izvještaja, razrješnice i izbora novih članova), bile su i tri točke dnevnog reda od posebnog značenja: prva, socijalni i ekonomski položaj radničke klase; druga, prilike u radničkom osiguranju; treća, izbori za radničke komore. Pravo sudjelovanja na konferenciji imali su delegati mjesnih međustrukovnih odbora, delegati onih mjesnih organa URSSJ gdje ne postoje mjesni međustrukovni odbori, predstavnici svih sindikata URSS-a koji djeluju u okvirima oblasne uprave u URSSJ u Zagrebu. Pravo glasa na konferenciji imali su samo delegati mjesnih međustrukovnih odbora i delegati onih mjesnih organa koji su vršili njihovu funkciju tamo gdje ih nije bilo. Jednog delegata imale su pravo birati organizacije koje su imale do 100 članova. Na svakih daljnjih 100 članova birao se još 1 delegat. Troškove delegata snosile su organizacije koje ih su upućivale. Ako nisu imale sredstava mogle su prenijeti svoje zastupstvo na druge. Konferencija je mogla donositi pravovaljane zaključke samo ako su prisutni delegati predstavljali natpolovičnu većinu članstva sastavnih organizacija za koje je oblasnoj upravi doznačena i obračunata kvota.²⁸⁵

Izvještaj o radu Oblasne uprave, Mjesnih međustrukovnih odbora i sastavnih organizacija URSS-a podnio je Ivo Korošec. On se trudio da dokaže kako je oblasna uprava učinila sve da ostvari odluke pretходne oblasne konferencije o pitanju ujedinjenja pokreta i radničke štampe. Referat o socijalnom i ekonomskom položaju radničke klase podnio je Eduard Fleischer. Prvi dio referata bio je sličan predavanju o kapitalističkom sistemu proizvodnje i njegovom razvoju. Govorio se o evropskom kapitalizmu poslije svjetskog rata, o privrednom zastoju, o putovima za oživljavanje privredne djelatnosti, o privrednoj autarkiji, o kartelima, dugovima, valuti, carinama i svim protivrječnostima koje one u društvu slobodne trgovine stvaraju. One se, po mišljenju referenta, ne mogu otkloniti, dok traje kapitalizam, ali se mogu ublažiti, a zatim utrti putovi za stvaranje novog privrednog sistema. Drugi dio referata sveo se na programatske zahtjeve i rješenja koja ne mogu izvršiti radnički sindikati već ih mora riješiti proleterska partija.

»Državna kontrola nad kartelima« – govorio je Fleischer – »može onemogućiti neopravdano podizanje cijena robe.

Ekonomski i socijalni položaj radnika i namještika može se olakšati: uvođenjem 40-satne radne nedjelje i striktnom primjenom radničkog zaštitnog zakonodavstva, zatim sprovođenjem osiguranja u nezaposlenosti i starosti, utvrđivanjem minimalnih nadnica i plaća, podizanjem kupovne snage svih potrošača, organiziranjem javnih radova, itd.

Opće privredne prilike među zemljama mogu se poboljšati ukidanjem svih međunarodnih dugova, smanjenjem carina, obezbjeđenjem zlatne podloge za sve valute i učvršćivanjem njihove vrijednosti, organiziranjem razmjene dobara, socijalizacijom privrede.

Da se sve to postigne potrebno je bezuvjetno održanje mira i povraćanje političke i privredne demokracije.

Kapitalistički sistem proizvodnje mogao se razvijati dotle, dokle je postojala kupovna snaga širokih slojeva. On je tu kupovnu snagu uništio, a novu nije stvorio. Osnovni problem jeste da se kupovna snaga podigne na visinu proizvodne sposobnosti, a to će se učiniti samo tada, ako se izvrši reorganizacija privrednoga sistema proizvodnje i razmjene dobara na taj način, da se privede k radu sve za rad sposobne ljude, a proizvedena dobra pravedno daju svima onima koji su učestvovali u radu. Put k tome vodi podizanje potrošačke snage i socijalizaciji privrede.

... Kapitalistički privredni sistem uveo je grozničavu borbu za bogatstvom i sasvim je razumljivo, da tamo gdje svaki pojedinac za sebe grabi, ne može nići socijalna privreda i socijalističko društveno uređenje. Ali ako i danas još postoji grozničava borba za bogatstvom, ona nije ništa prirodno, već je ona uvjetovana kapitalističkim sistemom proizvodnje i samo je po sebi razumljivo da će novi sistem proizvodnje uvjetovati sasvim drugu borbu za održanje egzistencije ljudi. Radnički pokret ne smje dakle imati u vidu samo ekonomske i socijalne probleme već mora da ima u vidu i psihološke i biološke probleme ljudi, te nastojati da ih osposobi za prilagođavanje novom životu. Radnički pokret mora naročito vršiti zadatak subjektivnog sazrijevanja i osposobljavanja radničke klase, jer bez toga ne može sazrijevanje ekonomskih i socijalnih odnosa dovesti do pozitivnih rezultata. Ovi se odnosi bez subjektivnog osposobljavanja radničke klase neće izmijeniti, već će oni izazvati bijedu i kaos na kojima će se moći razvijati demagogija i najgore barbarstvo (fašizam).

Izgradnja radničkog klasnog pokreta jeste uvjet da se privreda izvede iz kaosa, čovječanstvo izvede iz međusobnog ekonomskog iskorištavanja i spasi od pada u barbarstvo s utiranjem puta socijalnoj privredi i socijalističkom društvenom uređenju.

U današnjim privrednim i socijalnim prilikama ne može se radnička klasa zaštititi samo ekonomskom borbom, tj. intervencijom sindikalnih organizacija na tržištu rada u cilju reguliranja ponude radne snage i poboljšavanja radnih i plaćevnih uvjeta. Pitanja koja snažno utječu na radne i plaćevne uvjete izvan toga su domaćaja. Ona se mogu rješavati samo političkom

²⁸⁵ *Radničke novine*, Zagreb 2. VI 1933.

borbom radničke klase u pojedinoj zemlji i u međunarodnom obujmu. Zato i radnička klasa više nego ikada mora voditi političku borbu i njome krčiti putove za uspješno djelovanje sindikalnih organizacija radnika i namještenika.²⁸⁶

O radničkom osiguranju referirao je Vladimir Pfeiffer. On je naglasio da u grupi radničkih predstavnika u osiguranju polovica pripada profašističkim nacionalnim sindikatima. Iako su nacionalni sindikati bili brojno slabi, njihovi predstavnici ušli su u samoupravu svih SUZORA,²⁸⁷ dok su predstavnici URSS-a ulazili samo tamo gdje su postojali MMO. Zbog toga je utjecaj URSS-a na politiku SUZOR-a bio vrlo slab, pa se neprekidno postavljalo pitanje smije li, i može li URSSJ snositi odgovornost za rad na koji nema utjecaja, tim više što se sanacija teških gubitaka vršila na štetu ranijih prava radnika – osiguranih.

O izborima za Radničke komore referirao je Vojin Đurašević. Naveo je da su zadnji izbori za Radničke komore bili 25. rujna 1927. godine, mandat članova traje 3 godine, pa je prema tome postojeće predstavništvo u Komorama nelegalno. Dosadašnja uprava Komore i URSS-a traži izbore »u glavnom zbog toga da se pored legaliziranja novih uprava, onemogućiti naše protivnike i njihovu kritiku kako sadašnje uprave nisu po želji i volji radnika«. Vlasti zatežu s izborima jer favoriziraju profašističke sindikate čija je glavna pretenzija da preuzmu uprave radničkih ustanova i da na radna mjesta u tim ustanovama postave svoje aktiviste i pristalice. Izbori za radničke povjerenike u kojima su uvijek do nogu tučeni protivnici URSS-a, bili su rukovodstvu URSS-a barometar po kojem su računali da će se taj odnos manifestirati i u izborima za Radničke komore. Naravno, da ta računica nije bila potpuno točna. U poduzećima su nastupali komunisti, socijalisti i bivši članovi Nezavisnih sindikata jedinstveno prema profašističkim nacionalnim sindikatima. U poduzećima na izborima za radničke povjerenike protivnici klasnog radničkog pokreta nisu uopće mogli doći do izražaja. O pitanju izbora za Radničke komore toga jedinstva još nije bilo jer je ono pretpostavljalo i jedinstvo radničkih komunista i socijalista. Ipak, rezolucija o izborima za Radničke komore donijeta je jednoglasno, a diskutanti su bili uglavnom pristalice i članovi Revolucionarne sindikalne opozicije (Salamon, Crnogorac, Pintar, Dergenc). Polazeći od pretpostavke da će izbori biti raspisani, rukovodstvo URSS-a traži da se na konferenciji donese odluka o uspostavljanju izbornog fonda. Svaki član sindikata treba da uplati tjedno pola dinara u taj fond. S jednim glasom protiv odbačen je taj prijedlog i donesena odluka da novoizabrana oblasna uprava raspodijeli izborne troškove tako da svaka organizacija za svog kandidata uplati u izborni fond po 1000 dinara.

Prilikom izbora nove oblasne uprave, verifikaciona i kandidaciona komisija priznale su (prema upla-

ćenoj kvoti) da je pored saveza s redovno izmirenom članarinom bilo i članova s pravom odlučivanja. To su: Savez privatnih namještenika (2307 članova), Savez drvodjelskih radnika (279), Savez metalskih radnika (1018), Savez živežara (321), Savez građevnih radnika (222), Savez brijača (134), Ujedinjeni savez šivača (123), Ujedinjeni savez željezničara (189), Savez tramvajaca (23), Savez kožaraca (40), Savez monopola (131) i Klub pomorskih kapetana (43 člana). Ukupno 4933 člana.

Budući da se biralo 15 članova u upravu i 5 u financijsku kontrolu, isti broj zamjenika, prema brojem stanju članstva količnik je bio 246. Prema njemu je SPNJ dobio 7, drvodjelci 1, metalci 4, živežari 2, građevinari 1, brijači 1, šivači 1, željezničari 1, tramvajci 1, kožarci 1, monopolci 1. U upravi su morala biti deseterica iz središta, a ostali iz unutrašnjosti. SPNJ je dobio 3, drvodjelci 1, metalci 2, živežari 1, građevinari 1, šivači 1 i željezničari 1. Umjesto Miroslava Pintara i Adama Katića koji su predstavljali u oblasnoj upravi URSS-a ljevicu, predložen je u ime Saveza tekstilnih radnika Dragutin Marušić, a u ime Saveza kožarskih radnika Slavko Koleno. Pokrajinski komitet KPJ preuzelo je preko Drage Marušića rukovođenje revolucionarnom sindikalnom opozicijom u URSS-u.

Oblasna uprava izgledala je ovako. Redovni članovi iz Zagreba: Eduard Fleischer, Vojin Đurašević, Rudolf Grubauer, Franjo Kmet, Franjo Korošec, Ivo Korošec, Dušan Lalić, Josip Legrad, Dragutin Marušić, Tomo Korpar – Varaždin, Mirko Petrinec – Osijek, Mato Peršun – Karlovac, Josip Rajmer – Sušak, Franjo Somođi – Sl. Brod; zamjenički članovi iz Zagreba: Đuro Brlić, Simo Crnogorac, Vid Đurđek, Stjepan Herceg, Viktor Janča, Stevo Jandrić, Milenko Mitraković, Ivan Punek, Stjepan Salamon i Mato Siletić, Mato Blažić – Karlovac, Josip Cmrečki – Varaždin, Franjo Fajerbach – Sl. Brod, Božo Rajnović – Sušak, Ivan Schneider – Osijek; u Oblasnu financijsku kontrolu za redovne članove iz Zagreba su izabrani: Ernest Kašpar, Slavko Koleno i Aleksandar Prohaska, Ivan Kovačević – Vinkovci i Vinko Malek – Bjelovar; za članove zamjenike iz Zagreba su izabrani: Stjepan Gužvić, Katica Vardijan i Franjo Schneider, Ivan Baranjaj – Bjelovar i Ivan Softa – Vinkovci. Na sjednici koja je održana 25. srpnja za predsjednika oblasne uprave izabran je Franjo Kmet, za potpredsjednika Franjo Krsnik, za sekretara Vladimir Pfeiffer, za zamjenika sekretara Ivo Korošec, za blagajnika Vojin Đurašević, za predsjednika financijske kontrole Ernest Kašpar.

Konferencija je završila sa pozitivnim rezultatima jer su na njoj rasvijetljena mnoga pitanja, jer se na njoj dobrim dijelom utro put međusobnom razumijevanju i složnom radu svih funkcionera organizacija priključenih Ujedinjenom radničkom sindikalnom savezu Jugoslavije.

²⁸⁶ Radničke novine, Zagreb, I. VII 1933.

²⁸⁷ SUZOR – Središnji ured za osiguranje radnika

Organizacije URSSJ i njihova djelatnost

Iz izvještaja tajnika na Pokrajinskoj konferenciji URSSJ 1929. godine donosimo pregled članstva URSS-ovih organizacija u pojedinim mjestima u Hrvatskoj i Slavoniji. Iz njega se vidi da je na teritoriju tadašnje Hrvatske i Slavonije djelovalo 96 sindikalnih podružnica s 6307 članova. Po broju je najjači Zagreb s 1953 člana, a zatim Sušak 574, Osijek 432, Bešliće 420, Đurđenovac 400 i Slavonski Brod s 262 člana.

PREGLED PODRUŽNICA I ČLANOVA²⁸⁸

Mjesto	Broj organizacija	Broj članova
1. Andrejevci	1	15
2. Slavonski Brod	3	262
3. Bešliće	1	420
4. Bjelovar	4	92
5. Caprag	1	24
6. Čakovac	3	69
7. Daruvar	3	94
8. Đakovo	1	32
9. Duga Resa	2	43
10. Karlovac	3	199
11. Konjščina	1	8
12. Križevci	2	18
13. Koprivnica	3	58
14. Ljeskovic	2	77
15. Nova Gradiška	2	25
16. Okučani	2	18
17. Osijek	5	432
18. Saviški Marof	1	28
19. Sisak	4	78
20. Slav. Požega	3	98
21. Sušak	6	574
22. Sr. Mitrovića	3	79
23. Đurđenovac	3	400
24. Virovitica	2	47
25. Vinkovci	2	159
26. Vukovar	2	73
27. Varaždin	4	91
28. Zagreb	6	1953
29. Zemun	3	92
30. Indija	1	81
31. Ogulin	1	32
32. Pitomača	2	101
33. Geroovo	1	15
34. Gornji	1	32
35. Jasenak	1	36
36. Turapolje	1	120
37. Vrata	1	30
38. Lačarak	1	60
39. Čaglin	1	15
40. Mrkopalj	1	3
41. Ladanje Dolnje	1	140
42. Beočin	1	47
43. Jasenovac	1	25
44. Zlatar Bistrica	1	43
45. Novi Marof	1	44
46. Pavlovac-Dražica	1	26
S V E G A:	96	6307

²⁸⁸ Ujedinjeni sindikati, 4/1929, str. 63.

Od 33 sindikata koji su se 1928. godine nalazili u sastavu URSS-a, svega njih 9 djelovalo je na teritoriju Hrvatske i Slavonije. Najjači je bio Opći radnički sa-

vez koji je imao 31 sindikalnu podružnicu s 2042 člana. Iza njega je Savez privatnih namještenika Jugoslavije s 30 podružnica i 2131 članom; Savez metal-
skih radnika Jugoslavije 9 podružnica s 722 člana itd. Ukupan broj podružnica i članova po sindikatima izgledao je ovako:²⁸⁹

S A V E Z I	Broj podruž.	Broj članova
Savez privatnih namještenika Jugoslavije	30	2131
Opći radnički savez Jugoslavije	31	2042
Savez metal- skih radnika Jugoslavije	9	722
Savez željezničara Jugoslavije	10	399
Savez živežarskih radnika Jugoslavije	9	314
Savez drvodjeljskih radnika Jugoslavije	4	211
Savez pomorskih radnika	1	500
Savez monopolskih radnika Jugoslavije	1	28
Savez tramvajskih radnika Jugoslavije	1	60
S V E G A:	96	6307

U kasnijim se izvještajima iznosi da je Savez monopolskih radnika imao 1500 članova umjesto 28, Savez privatnih namještenika 2869 članova umjesto 2042, da treba uzeti u obzir i 727 izravnih članova, pojedina iz malih mjesta i naselja gdje nije bilo sindikalne organizacije. Prema svim ispravkama u 1928. godini bilo je 6423 člana u organizacijama URSS-a, što je s 2042 člana ORS-a iznosilo 8465 članova.

Pokrajinski odbor Ujedinjenog radničkog sindikalnog saveza Jugoslavije za Dalmaciju, središte Split, imao je u svom sastavu 10 sindikalnih podružnica. Od toga je pripadalo 5 podružnica Savezu privatnih namještenika s 265 članova, 4 podružnice Savezu pomorskih radnika trgovačke mornarice Split s 1488 članova i Savezu željezničara 12 članova. Ukupno je u organizacijama URSS-a bilo učlanjeno 1765 članova. Njihova raspodjela po podružnicama i mjestima izgleda ovako: Savez pomorskih radnika imao je u Dubrovniku 278 članova, u Splitu 730 i Šibeniku 480. Savez željezničara imao je u Kninu 12 članova. Savez privatnih namještenika u Dugom Ratu 37, Makarskoj 3, Siveriću 15, Splitu 130 i izravnih članova 80.

U izvještaju o radu uprave na Trećoj pokrajinskoj konferenciji URSSJ-a 1932. godine izneseno je i brojno stanje organizacija. Evo tih podataka: Organizacija željezničara na teritoriju zagrebačke pokrajinske uprave imala je 1932. godine 714 članova, metalci 672, građevinari 822, pomorci 570, živežari 900, drvodjelci 400, tekstilni radnici 1500, brijači 200, odjevni radnici 180, tramvajci 47, kožarsko-prerađivački radnici 500, monopolski radnici 65, poljoprivredni radnici 100, Savez privatnih namještenika u 27 podružnica 2500 članova.

U Zagrebu plaća članarinu 2500, a s nezaposlenima 4000, u Osijeku 480, Sl. Brodu 150, Sušaku 700, u Bjelovaru 90, u Đurđencu 150, Varaždinu 180, Vinkovcima 200, Indiji 40, Daruvaru 40, Karlovcu 250,

²⁸⁹ Ibid.

Đakovu 50, Požeži 75, Čakovcu 100, Gradiški 40, Vukovaru 20, Zemunu 75, u Sisku 60, u Koprivnici 20, Križevcima 20.

Prema izvještaju tajnika ukupno je na teritoriju Hrvatske i Slavonije bilo organizirano u URSS-u 9168 članova. Prema uplaćenju godišnjoj kvoti verifikacioni odbor priznao je 4227 članova. Ispravnim članom smatrao se onaj koji je imao 52 uplaćene markice godišnje. Ako je npr. u toku godine u jednoj organizaciji 300 organiziranih radnika kupilo 5200 markica, kvota višem forumu po članu plaćala se tako, da se ukupan broj prodanih markica dijelio s brojem 52 sedmična uloga, pa se tako dobilo 100 ispravno organiziranih članova. Dakle, viši forumi priznavali su 100 fiktivnih članova koji su tobože u godini dana redovito, svakog tjedna uplatili svoj članski ulog bez obzira na stvarnost i na materijalnu činjenicu što u toj organizaciji

ima 300 organiziranih radnika. Oni, doduše, ako nisu zaposleni ne plaćaju članarinu. Na izborima delegata za mjesne, oblasne i pokrajinske konferencije i kongrese priznavalo se toj organizaciji samo 100 glasova. Budući da su organizacije koje su brojile do 100 ispravnih članova, birale za pokrajinske konferencije i zemaljske kongrese 1 delegata, u tim organizacijama se stvarno na 300 članova birao jedan delegat. To se odražavalo i tamo gdje su delegati glasali po broju članova. Za primjer može poslužiti Savez metalških radnika koji 1933. ima 4663 ispravnih članova, a u organizacijama je aktivno vođeno preko 7000 članova.

Tabela koju donosimo pokazuje kolika je na teritoriju Hrvatske i Slavonije od 1. srpnja 1931. do 30. lipnja 1932. uplaćena kvota, prema tome i priznati broj članova.

S i n d i k a t	Broj organiziranih	Godišnja uplaćena kvota	Mjesečna kvota	Priznati broj članova
brijača	200	927,95	77,33	140
drvodjelaca	400	1589,80	132,50	240
Klub kapetana	nema			
trg. mornarice	izvještaja	103	8,70	15
kožaraca	500	850,50	70,88	129
metalaca	672	3580,85	298,33	543
privatnih namještenika	2500	12.730,20	1061,66	1912
šivača	180	358,25	29,85	54
tekstilaca	1500	607,95	50,66	92
radnika trgovačke mornarice	570	360	30	54
elektro-tvorničkih (tramvajaca)	47	214,30	17,86	33
željezničara	714	2621,80	218,42	397
živežara	900	2205,50	183,80	334
građevinara	822	1864	155,33	284
monopolskih radnika	65			
poljoprivred. radnika	100			
lučkih radnika	nema izvještaja			
U K U P N O:	9168			4227

PODACI O KRETANJU ČLANOVA U POJEDINIM SINDIKATIMA²⁹⁰

	1928.	1929.	1930.	1931.	1932.	1933.
Metanci – Beograd	687	521	677	824	693	720
Namještenici – Zagreb	2869	2300	2398	1962	2005	2107
Željezničari – Ljubljana	447	622	716	844	672	496
Tramvajci – Beograd	32	33	32	41	47	38
Pomorski radnici – Split	450	450	506	604	521	380
Savez monopolskih radnika	1500	?	?	–	62	80
Savez građev. radnika	88	90	342	845	770	679
Kožarci – Beograd	–	–	320	175	187	402
Šivači – Beograd	–	–	10	12	32	35
Živežari – Zagreb	–	–	–	535	697	827
Živežari – Beograd	–	20	32	–	–	–
Drvodjelci – Zagreb	350	90	113	347	423	396
Kelneri – Beograd	–	–	–	28	32	29
Konobari – Zagreb	–	–	–	358	336	408
Savez polj. radnika	–	–	1401	–	–	–
Brijači – Zagreb	–	–	–	145	211	368
Savez tekstilnih radnika	–	3	77	64	131	108
U k u p n o:	6423	4128	6624	6784	6819	7073

²⁹⁰ URSSJ 1931–1933, Beograd 1934, str. 48–51.

I iz ovog primjera vidi se da delegat s punim pravom glasa na pokrajinskoj konferenciji nije, ustvari, predstavljao 100 članova već 216. Na konferenciji se kritizirao nemar MMO od kojih većina nije podnijela pismene izvještaje. Ni centralne uprave sindikata nisu uplatile kvote ili su ih uplatile na umanjen broj članova. Ukazano je na potrebu uže suradnje strukovnih organizacija i na potrebu davanja jačih finansijskih žrtava za zajednički pokret. Postavljen je zahtjev da se odmah priđe izgradnji međustrukovnih odbora u svim mjestima gdje postoje mjesni organi URSSJ te da centar pruži veću pomoć organizacijama u unutrašnjosti zemlje na organiziranju novih podružnica i na agitiranju među radnicima.

Prema podacima koji su objavljeni do kraja 1933. godine, ispravnih je članova na području pokrajinske uprave URSSJ za Hrvatsku i Slavoniju bilo 7073, a 1932. godine 6819. Porast iznosi svega 154 člana.

Iz priložene tabele vidi se da na području Hrvatske i Slavonije u 1928. godini za vrijeme postojanja Nezavisnih sindikata djeluje u okviru URSSJ 8 strukovnih sindikalnih saveza. Nakon ulaska komunista u URSSJ od 1931. do 1933. godine na području Hrvatske i Slavonije djeluje 17 strukovnih sindikalnih saveza.

Za godinu dana pokrajinska uprava URSSJ održala je 14 sjednica. U srpnju, rujnu i studenome 1932. godine i travnju 1933. godine organizirala je skupštine. Na njima su postavljeni zahtjevi o sniženju radnog vremena na 40 sati tjedno. Tražilo se osiguranje u slučaju starosti, iznemoglosti i smrti; osiguranje u slučaju nezaposlenosti; da se zabrani noćni rad ženama i djeci i noćni rad u pekarama; da se djelokrug burze rada širi; da se zakonska zaštita radnika primijeni i proširi na sva državna, saobraćajna i rudarska poduzeća; da se ne snižuju nadnice i ne poskupljuju živežne namirnice. Vodila se akcija za izmjenu naredbe o otvaranju i zatvaranju trgovačkih i zanatskih radnji i radnog vremena pomoćnog osoblja. Radno vrijeme treba skratiti, a otvaranje i zatvaranje radnji dovesti u sklad s radnim vremenom pomoćnog osoblja. Za nezaposlene radnike traži se da im se materijalno pomogne i osigura posebni kredit. U toj aktivnosti prednjačili su zagrebački sindikati. MMO URSSJ Zagreb²⁹¹ organizirao je u toku 1932. godine tri skupštine (17. srpnja, 11. rujna i 20. studenoga 1932), ali je dozvoljena samo 11. rujna na kojoj je sudjelovalo oko 5000 radnika i namještenika. Najveću aktivnost pružio je MMO URSSJ Zagreb u borbi za pomoć nezaposlenima kod Gradskog načelstva i Banske uprave. U prosincu 1932. uspjelo se dobiti za nezaposlene 100.000, a u travnju 1933. svega 4000 dinara. MMO URSSJ Osijek održao je 1932. godine 13 redovnih i 5 izvanrednih sjednica, jednu plenarnu i 6 konferencija s funkcionerima i povjerenicima, te nekoliko predavanja. Pored toga održane su 17. siječnja, 10. srpnja i 11. prosinca 1932. godine javne skupštine. Na svakoj skupštini, u prosjeku je sudjelovalo oko 1000 radnika i namještenika. U Osijeku je koncem 1932. go-

dine bilo 521 organizirani radnik, što je u odnosu na 1931. predstavljalo porast za 133 člana. U akcijama za nezaposlene osječki MMO uspio je od Banske uprave iz fonda za nezaposlene dobiti 40.000 dinara, a od Gradske općine 100.000 dinara. U Slavonskom Brodu održane su dvije javne skupštine i nekoliko predavanja. Vodile su se živ akcije zbog velikog broja nezaposlenih i obustave rada u Tvornici vagona. U Karlovcu su isto tako održane dvije javne skupštine, osnovana je radnička biblioteka, tamburaški zbor, a vodile su se i akcije oko zbrinjavanja nezaposlenih. U Bjelovaru su djelovale organizacije privatnih namještenika, željezničara, građevinara, živežara i brijača. Održana je javna skupština i nekoliko konferencija. Osnovan je esperantski tečaj. U Varaždinu je bilo 272 člana koju su plaćali članarinu. Održane su tri javne skupštine: 16. listopada 1932, 22. siječnja i 21. svibnja 1933. Zabranjena je proslava dana Karla Marksa, u koju je uloženo mnogo truda. U Sisku su djelovale mjesne organizacije Saveza željezničara, živežara, brijača i građevinara. Održane su dvije dobro posjećene skupštine. U Sušaku su postojale mjesne organizacije Saveza privatnih namještenika, metalaca, drvodjelaca, građevinara, brijača, pomoraca, Klub kapetana trgovačke mornarice. U MMO Sušaka ušao je Klub pomorskih strojara i podružnica Saveza grafičkih radnika, čije su se centrale u to vrijeme nalazile van URSSJ. Budući da je u MMO Sušaka bilo i socijalista i komunista, dolazio je među njima o pitanju sindikalne politike i prakse često do sukoba. Postojali su još MMO u Križevcima, Dugoj Resi, Đurđenovcu, Čakovcu, Daruvaru, Đakovu, Koprivnici, Novoj Gradiški, Oroslavju, Ogulinu, Petrinji, Senju, Slavonskoj Požegi i Vukovaru.

U Hrvatskoj i Slavoniji još uvijek je najjači strukovni sindikat *Savez privatnih namještenika*. 31. svibnja 1933. brojio je 2306 članova koji su uplatili redovnu godišnju članarinu. Akcije koje je Savez izvodio, bile su uglavnom na liniji akcija oblasne uprave URSS-a. On je u zajednici s drugim sindikatima i sam vodio tarifno štrajkaške akcije. U oblasnoj upravi bio je stup i glavna podrška socijaldemokratskom i reformističkom vodstvu.

Drugi po snazi bio je *Savez metalčkih radnika*. Prema uplaćenju kvoti imao je 1018 članova s plaćenom godišnjom članarinom. Više od polovinu njegovih članova bilo je nezaposleno. Savez je uspješno djelovao na prosvjetnom polju. U svim je podružnicama imao prosvjetne odbore koji su priređivali stručne tečajeve, predavanja iz raznih područja, osnivali biblioteke, radili na klasnom prosvjetovanju članstva. U nekim su podružnicama osnovane sportske, glazbene i šahovske sekcije. Savez je vodio niz tarifno-štrajkaških akcija u Zagrebu, Karlovcu, Osijeku, a u Đurđencu u zajednici s drugim sindikalnim organizacijama.

Savez živežarskih radnika vodio je nekoliko živih akcija oko ukidanja noćnog rada u pekarama i za poštivanje nedjeljnog odmora. U Zagrebu, Varaždinu, Osijeku i Sušaku vođene su tarifno-štrajkaške akcije

²⁹¹ MMO – mjesni međustrukovni odbor

za obnovu kolektivnih ugovora. U Petrinji, u tvornici Gavrilović organizirani su svi radnici i sklopljen je kolektivni ugovor. Vodila se široka akcija za organiziranje mlinarskih radnika. Savez je uspio prodrijeti u nekoliko većih poduzeća. Boreći se za reguliranje radnih i plaćevnih uvjeta radnika putem kolektivnih ugovora, Savez je morao voditi oštru borbu protiv profašističkih sindikata jugoslavenskih nacionalnih sindikata (JNRS) koji su prodrli u prehrambenu industriju. 11. lipnja 1933. na skupštini pekarskih radnika u dvorani Dioničke pivovare, pokušala je fašistička grupa članova nacionalnih sindikata razviti skupštinu pucajući iz revolversa, razbijajući prozore i navaljujući na dvoranu. Sudionici skupštine su ih ispremlatili i izbacili iz dvorane.

Položaj *Saveza građevinarskih radnika* vidi se iz podatka prema kojem je u Zagrebu 1931. bilo zaposleno 14.000 građevinskih radnika, a 1932. svega 4000. U gradovima u unutrašnjosti situacija je bila još teža. Tvrdi se da su građevinski radnici očajni, da gube nadu i vjeru u sve i svakoga. Uprkos tome što je 90% članova bilo nezaposleno, osnovane su organizacije u Bjelovaru, Slavonskom Brodu, Karlovcu, Osijeku, Sisku, Varaždinu, Vinkovcima, Zemunu, Zagrebu i Vukovaru. Pretežan dio rada Saveza kretao se na polju agitacije i propagande, ali su i pored teških uvjeta vođene i tarifno-štrajkaške akcije. Savez je imao 1200 članova, a prema uplaćenju kvoti, odnosno godišnjoj članarini, 444 člana.

Savez drvodjeljskih radnika Jugoslavije osnovao je svoje podružnice u toku 1932. godine u Novoj Gradiški, Novom Sadu i Sisku. Prema uplaćenju članarini imao je svega 265 članova, a prema informacijama koje je Savez dao kaže se da su ulagani veliki napor i agitaciju i propagandu da bi se Savez razvio i ojačao.

Savez hrijačkih i vlasuljarskih pomoćnika, pomoćnica, imao je svega 300 članova. U mjesecu svibnju 1933. njegove podružnice nalazile su se u Zagrebu, Karlovcu, Sisku, Bjelovaru, Slavonskom Brodu, Sušaku i Vinkovcima. Pored intenzivne kontrole radnog vremena pomoćnog osoblja i nedjeljnog počinaka, akcije na potpisivanju kolektivnih ugovora, vodila se i akcija za organiziranje neorganiziranih radnika, a organizirani su stručni tečajevi koji su uvijek bili dobro posjećeni i uspješno završavani.

Savez šivačko-odjevnih radnika imao je svega 123 člana s uplaćenom godišnjom članarinom (123 × 52 marke nedjeljno). Podružnice su djelovale u Zagrebu, Osijeku, Slavonskom Brodu, Dugoj Resi, Oroslavju, Sušaku i Sisku. Savez je u svim tim mjestima vodio veće ili manje tarifne pokrete. U Sušaku je sklopio kolektivni ugovor.

Savez kožarsko-prerađivačkih radnika prema uplaćenju kvoti, odnosno godišnjoj članarini, imao je svega 66 članova. Osnivajući podružnice u Sisku i Vukovaru 1933. godine, taj broj se popeo na 200 članova. Podružnice Saveza djelovale su u Zagrebu, Vinkovcima, Sušaku, Križevcima. U Slavonskom Brodu, Osijeku, Varaždinu i Bjelovaru su tek osnivane.

Savez željezničara održao je 25. svibnja zemaljsku konferenciju. Imao je svoje dvije podružnice u Zagrebu, zatim u Sisku, Jasenovcu, Novoj Gradiški, Slavonskom Brodu, Karlovcu, Vrhovinama, Kninu, Bjelovaru, Pitomači, Varaždinu, Dubici i Novskoj (109 članova ukupno). Na željezničare je režim nemilosrdno udarao. Novim željezničarskim pravilnikom snižene su im plaće za 15%, ukinuti radnički povjerenici, produženo radno vrijeme, sužena prava radnika u bolesničkom fondu.

Savez pomoraca uglavnom se bavio pitanjima zakonskog reguliranja prava i dužnosti pomoraca, osnivanjem posebne burze rada i inspekcije rada za pomorstvo. Održano je u Splitu i Beogradu nekoliko konferencija i anketa. Na području oblasnog odbora URSS-a za Hrvatsku i Slavoniju, Savez je imao samo podružnicu u Sušaku koja je brojila preko 500 članova. *Klub pomorskih kapetana* imao je isto tako svoju podružnicu u Sušaku s 43 člana.

Savez monopolskih radnika imao je svoje mjesne organizacije u Zagrebu i Senju. U Senju su svi radnici u Tvornici duhana, njih 131, bili organizirani. Zagrebačka podružnica brojila je preko 100 članova. Savez se uglavnom bavio reguliranjem radnih i plaćevnih odnosa i penzionim pitanjem. Vršene su razne intervencije u Ministarstvu financija, organizirane ankete s Radničkim komorama i mjesnim organizacijama tog Saveza.

Savez građevnih poslovođa i risara prešao je 1932. godine u sastav URSS-a. Bavio se, uglavnom, tarifnim pitanjima i tražio na svojim skupštinama zakonsko reguliranje dužnosti i prava građevnih poslovođa.

Prema podacima koji su objavljeni do kraja 1933. godine ispravnih članova na području pokrajinskog odbora URSSJ za Hrvatsku i Slavoniju bilo je 7073, u 1932. bilo ih je 6819. Porast iznosi svega 154 člana.

Zvanično je na teritoriju Hrvatske i Slavonije u 1929. godini bio samo jedan štrajk, i to u kudeljari Vukovar s 246 štrajkaša. 1930. godine vođena su četiri štrajka s 784 štrajkaša. U Sušaku je štrajkalo 60 radnika u tvornici papira Smith i Meynier, u Okučanima 255 radnika Narodne šumske industrije d.d., u Zagrebu 358 radnika poduzeća Zagrebačke dionice tvornice koža i 111 radnika poduzeća Julio Meini d.d. 1931. godine inspekcija rada nije zabilježila ni jedan štrajk. U 1932. godini u Zagrebu, u 16 poduzeća grafičke industrije, štrajkalo je 597 radnika i u građanskoj pekari 38 radnika. U Dugoj Resi u Domaćoj tvornici predjenja i tkanja pamuka d.d. štrajkalo je 320 radnika.

Radničke tarifne pokrete i štrajkove vidimo iz slijedećeg pregleda:

	1929.	1930.	1931.	1932.
broj tarifnih pokreta	2	3	87	-
broj radnika u njima	94	7294	11.868	-
broj štrajkova	1	4	-	3
broj štrajkaša	246	784	-	955

U 1933. godini organi inspekcije rada posredovali su u 2 štrajka i 3 tarifna pokreta. Štrajkalo je u Zagrebu 13 radnika trgovine odijela »Lord« i u Sušaku 700 lučkih radnika, poduzeća za utovar i istovar.

RAZVITAK POKRAJINSKIH ORGANIZACIJA URSSJ U OSTALIM KRAJEVIMA ZEMLJE

Djelatnost Glavnog radničkog saveza za Srbiju

U nedjelju 8. veljače 1931. godine održan je u Beogradu redovni pokrajinski kongres Glavnog radničkog saveza, kao pokrajinskog odbora URSSJ. Na kongresu je bilo 43 delegata sindikalnih organizacija iz Beograda i unutrašnjosti Srbije. Kongres je otvorio predsjednik saveza Luka Pavičević. Izvještaj Izvršnog odbora Glavnog radničkog saveza o radu podnio je Milorad Belić. Glavne akcije bile su obrana Zakona o zaštiti radnika, zbrinjavanje nezaposlenih i akcija protiv nepravilnog i protuzakonitog rada u Okružnim uredima za osiguranje radnika. Kongres je obaviješten da su se Sekretarijat Općeg radničkog saveza i Savez rudarskih radnika Jugoslavije stavili izvan GRS-a i smatra da te organizacije nisu više u njegovom sastavu. Kongres je pozvao sve organizacije i MMO da izborima radioničkih radničkih povjerenika poklone ozbiljnu pažnju. Gdje postoje uvjeti za biranje povjerenika, treba uzimati inicijativu za obavljanje izbora. Nova uprava treba da intenzivira rad na organiziranju radnika preko mješovitih podružnica i stručnih sindikata, pojača propagandu za čitanje i kupovanje *Radničkih novina*, u institucijama radničkog osiguranja kao i Radničkim komorama što prije uspostavi normalan rad njihovih samoupravnih organa. Izabran je novi Izvršni odbor čiji mandat traje dvije godine. Na sjednici 13. veljače 1931. godine izvršeno je konstituiranje Izvršnog odbora GRS Srbije ovako: predsjednik Luka Pavičević, potpredsjednik Rinaldo Grimač, sekretar Milorad Belić, drugi sekretar Vojislav Veličković, blagajnik Dušan Stoilković; članovi: Milenko Jasnjić, Mustafa Turk, Anton Stefančić, Dragutin Tomić; nadzorni odbor: predsjednik Jovo Kladar, sekretar Mihailo Kohut, član odbora Jakov Nikolić.²⁹²

1928. godine bilo je na teritoriju GRS-a 17 sindikalnih organizacija s 2108 članova, 1929. godine 23 organizacije s 1591 članom, a 1930. 35 s 2876 članova. Raspored članova i organizacija po savezima bio je ovakav:

Sindikata	Broj organizacija			Broj članova		
	1928.	1929.	1930.	1928.	1929.	1930.
Metalci	3	4	8	235	106	345
Namještenici	3	3	3	237	184	269
Saobraćajci	3	3	3	384	118	171
Monopolci	1	1	1	20	20	20
Građevinari	1	1	3	670	307	456
Kožarci	1	1	1	335	220	214
Krojači	4	5	6	187	205	232
Živežari	—	2	4	—	288	786
Drvodjelci	—	—	1	—	—	204
Posluga	—	1	1	—	129	66
Zanatli (mješoviti)	—	—	1	—	—	48
Tekstilci	1	2	3	17	23	35

²⁹² *Radničke novine*, Beograd 13. II i 20. II 1931.

Dvije i pol godine kasnije 8. listopada 1933. održan je kongres GRS-a (Pokrajinskog odbora URSSJ za Srbiju). Na njemu je bilo 60 delegata. Iz izvještaja što ga je podnio Milorad Belić vidi se da je najveća briga Glavnog radničkog saveza bila da u svim općim i važnijim pitanjima daje inicijativu i direktive za rad i akcije čitavog pokreta u svojoj oblasti. S obzirom na zakonska i razna druga ograničenja, posebno zbog teške privredne krize i nezaposlenosti, koja je osobito za posljednje dvije, tri godine dobila neočekivane dimenzije, Izvršni odbor GRS-a nije mogao razvijati akcije kao u normalnim prilikama. Pa ipak, "nasuprot svima smetnjama i teškoćama radilo se i poduzimalo sve ono što se smatralo da će biti od koristi za radničku klasu, pa prema tome i za naš radnički klasni pokret".

Radilo se, u prvom redu, o zaštiti i organiziranju rudara. Vođena je akcija o pitanju nezaposlenosti i pomaganja nezaposlenim radnicima, o stambenom pitanju, skupci i primjeni Zakona o zaštiti radnika. Pod pritiskom skupštinske aktivnosti sindikata bila je sazvana anketa na jugoslavenskom nivou koja nije dala rezultate, a Narodna je skupština prihvatila Zakon o kupci, kojeg je Senat u interesu krupnih trgovaca odbacio. GRS je vodio akcije o isplati prekovremenog rada, poštivanju otkaznog roka, higijenskim uvjetima u radionicama i poduzećima, poštivanju nedjeljnog i godišnjeg odmora, urednom isplaćivanju radničke zarade, zaštiti učenika i omladine i ženske radne snage. Uslijed ulaska komunista u URSS povećao se broj članova na teritoriju GRS-a za 3000. Na Kongresu je podnjet izvještaj prema kojem GRS broji 6500 članova.²⁹³

Poslije Kongresa održana je 17. prosinca 1933. godine pokrajinska konferencija na kojoj je iznijeto da je osnovano mnogo mjesnih međustrukovnih odbora, npr. u Kraljevu, Aleksandrovcu, Svilajcu, Peći, Trsteniku, Vrnjačkoj Banji, Čupriji, Jagodini, Užicu, Kumanovu i Prokuplju. Tražilo se da se uvede niži razred za plaćanje članarine za radnike čija je zarada vrlo mala, da se uvedu markice za nezaposlene kako bi ostajali članovi, da se posveti veća pažnja podmlatku, šegrtima i stvori novi kadar mladih sindikalnih funkcionera, da se češće održavaju predavanja, da se »unutrašnjosti« posveti veća pažnja, da se koalicijska, koja je stvorena između komunista i socijalista, između URSS-a i autonomnih sindikata, u vrijeme izbora za Radničke komore održi i da dođe do ujedinjenja sindikata u jedinstveni pokret. Iz diskusije prenosi-mo ovo:

»Drug Voja Jakovljević iz Kraljeva, ističe teškoće na koje se nailazi u radu na podizanju i stvaranju organizacija od strane vlasti, i ako sve te organizacije

²⁹³ *Ujedinjeni sindikati*, 10/1933, str. 160. *Radničke novine*, Beograd 13. X 1933.

imaju potvrđena pravila od strane Ministarstva unutarnjih poslova. Treba nastojati kod Ministarstva da se sa šikanacijama od strane vlasti jednom prestane i našim organizacijama dozvoli slobodan rad.

Drug Oskar Fijat iz Skopja ističe da je nemoguće Južnu Srbiju²⁹⁴ obrađivati iz Beograda i da je apsolutno potrebno da se u Skopju obrazuje Oblasni odbor, koji će mnogo lakše moći da je obrađuje. Izjavljuju da su u tom pogledu već dobili obećanja i da je pitanje riješeno sa 70%. Oni su u svom prijedlogu istakli maksimalne zahtjeve, ali će rado odustati od izvjesnih zahtjeva koje su postavili. Izražava želju da se ovo pitanje najhitnije riješi, jer je to nasušna potreba pokreta na Jugu.²⁹⁵

Kongres GRS-a održan u Beogradu 26. listopada 1935. imao je za razliku od ranijih kongresa na dnevnom redu referat o tarifnim pokretima i štrajkovima. Kongresu je prisustvovalo 63 delegata koji su predstavljali 14.121 član. O porastu se govorilo na kongresu: »Moćniji nego ikada za posljednjih 12 – 15 godina stoji danas sindikalni pokret u Srbiji, Južnoj Srbiji i Crnoj Gori. Njegov broj je veći od broja članova predratnih organizacija i to je ono što može i treba da nas ispuni ponosom. Kao planinska bujica koja se vere kroz vrletne krševе tražeći put, da bi probili planinski vijenac i neizmjernom snagom dubili svoje korito u plodnim ravninama, tako je i naš sindikalni pokret probio okvire uskih i ograničenih akcija i vinuo se u velike akcije čitavih kategorija radnika. Put je bio težak. Prepreke velike. Neophodna je bila velika energija da se sve to savlada.«

Od 1931. do 1935. godine neprekidno je rastao broj članova sindikata. Taj porast izgleda je ovako:

godina	br. član.	u %	porast apsolut.
1931.	3465	—	—
1933.	6277	55,20	2812
1934.	9010	69,50	2733
1935.	14.121	63,80	5111

Iznoseći te podatke, Milorad Belić pokušao je omalovažiti tvrdnju da je ulazak komunista u URSS utjecao na broj članova. Komunisti su po direktivama počeli ulazak u URSS tek 1935. godine, pa onvodi taj porast na 63,80%. Stvarno su komunisti u Srbiji ulazili u URSS od 1933. do 1934. Broj članova u URSS-u do Kongresa porastao je za 10.656. U izvještaju su iznijeli i podaci iz 48 reprezentativnih poduzeća o izboru radničkih povjerenika. Lista URSS-ovih organizacija dobila je 170, a protivnička samo 5 povjerenika. Od listopada 1933. do listopada 1935. na teritoriju GRS-a vođeno je 35 većih i važnijih štrajkova. U njima je sudjelovalo 8910 radnika. U štrajkovima je provedeno ukupno 468 dana. Uspješno je završeno 25, djelomično 106, a nisu uspjela 4 štrajka. GRS je

aktivno pomagao sve ove štrajkove. Ali, on je svojom planskom propagandom pripremio najšire proleter-ske redove za ove borbe. U tih 35 štrajkova nisu ubrojeni oni koji su spontano izbijali, bez obzira što su ih organizacije prihvatile i dalje vodile, niti su uzeti u obzir mnogi sitni štrajkovi vođeni u manjim radionicama. U narednoj tabeli donosimo pregled sindikata koji su vodili štrajkove:

Sindikati	Broj radnika	Broj dana	Broj štrajk.	Us. pjeo	Djelc. mično pjeo	Ncus. mično pjeo
kožari	423	205	8	5	1	2
rudari	3292	29	5	3	2	—
građevinci	768	36	7	6	1	—
drvodjelci	1937	120	5	4	—	1
soboslikari	1105	17	2	2	—	—
brijači	70	14	1	—	1	—
šivači	175	40	5	4	1	—
metalci	12	8	1	1	1	—
tekstilci	360	12	1	—	—	1
UKUPNO:	8910	468	35	25	6	4

U izvještaju se reklo i ovo:

»Naši funkcioneri i agitatori su stalno isticali potrebu primjenjivanja odlučnih mjera u klasnim borbama sa poslodavcima i kapitalistima, napominjući da je obustava rada najefikasnije oruđe u rukama radnika. Ali, svjesni odgovornosti koju prima čitav naš pokret na sebe, za akcije ove vrste mi smo morali da budemo opazrivi i da ispitujemo sve detalje prije stupanja u borbu. A kada se već jednom zagazilo, naši odgovorni funkcioneri su bili tu i bodrili radnike štrajkaše na ustrajnost do pobjede. Naše odlučno držanje onemogućilo je također da se štrajkaške mase iskoriste u bilo kom drugom pravcu, jer nismo dozvolili ma šta da se radi bez prethodne suglasnosti odgovornih foruma pokreta i štrajkaških foruma.«

Kongres je donio odluke u kojima se kaže da »obustava rada nisu cilj sindikalne organizacije već su samo borbena sredstvo u borbi organiziranog proletarijata;

Obustave rada može objavljivati i voditi samo sindikalna organizacija i one se imaju kretati na liniji akcije za neposredni popravak ekonomskog položaja radnika;

Inicijativa za obustavu rada mora da potekne od samih radnika iz poduzeća;

Odluku o predlaganju obustave mogu donositi samo organizirani radnici iz radionica i poduzeća;

Definitivnu odluku o obustavi donosi Centralna uprava sindikalne organizacije;

Sastavne organizacije će prikupljati vanredne priloge za pomaganje radnika samo onda kada su obustave rada redovno prijavili Glavnom radničkom savezu. Sakupljeni prilogi će se dostavljati dotičnim organizacijama preko Glavnog saveza kao oblasnog odbora URSSJ za Srbiju.«

Na Kongresu su donijete i odluke o radničkom osiguranju, o burzama rada, Radničkim komorama, o sudu dobrih ljudi, inspekcijama rada i radničkim

²⁹⁴ Dio Makedonije koji je u balkanskim ratovima i u prvom svjetskom ratu okupirala Srbija.

²⁹⁵ Radničke novine, Beograd 22. XII 1933. i 22. XII 1933.

poovjerenicima. Većina tih odluka prepričana je iz rezolucija III kongresa URSS-a i odluka Velikog sindikalnog savjeta.

Prema izvještajima Mjesnih međustrukovnih odbora koji su podneseni u Nišu, tamošnji je MMO održao devet zborova u kojima je sudjelovalo nekoliko hiljada radnika i namještenika. Podružnica monopolaca održala je u tom periodu 12 konferencija i zborova. Vodila je akciju o pitanju donošenja novog pravilnika o radnom redu u poduzeću. Na njenim izbornim listama izabrano je pet radničkih povjerenika. Podružnica živežara održala je 19 konferencija i zborova. U podružnici kožarsko-prerađivačkih radnika bilo je učlanjeno 50 opančarskih radnika. 2. svibnja 1934. podružnica je povela štrajk koji je trajao dva mjeseca i u kome je sudjelovalo 65 opančarskih radnika. Podružnica drvodjelaca imala je 112 članova, a održala je 18 konferencija i zborova. U Nišu je još djelovala podružnica privatnih namještenika, šivača i hotelsko-kafanskih namještenika. Ova zadnja održala je u 1934. i 1935. god. 16 konferencija i zborova. Građevinari i metalci bili su vrlo «slabi» u Nišu. U Nišu je postojao radnički sportski klub Jedinstvo i muzička sekcija MMO.

U Paraćinu je osnovana 1. listopada 1933. Spoločna delavska strokovna zveza od bivših članova ORS-a, koja je obuhvatila staklarske radnike. Podružnica je brojila 47 članova. Uslijed neredovne isplate nadnica izbio je štrajk koji je trajao od 17. do 22. kolovoza 1934. i završen je uspješno. Na izborima za radničke povjerenike dobila je podružnica 5 radničkih povjerenika, dok je podružnica ORS-a dobila jednog. U 1935. godini objavljen je 30-satni štrajk protiv zaposlenja jednog radnika priganjača. Štrajk je uspio. Podružnica metalških radnika bila je osnovana 1931. godine. Održala je 6 sjednica i dvije skupštine. Postojala je još podružnica kožaraca osnovana 1932. godine i kulturno društvo «Cankar». U Paraćinu je bilo oko 800 radnika u tekstilnoj industriji koji nisu bili organizirani.

U Kragujevcu su postojale podružnice metalaca, kožaraca, konobara, živežara, soboslikara i kulturno-umjetničko društvo «Abrašević». MMO je održao osam velikih zborova, a podružnica je svakog tjedna održavala sastanke i konferencije. «Abrašević» je održao osam koncerata u Kragujevcu i jedan u Kraljevu. Podružnica kožaraca je 7. listopada 1933. završila djelomično uspješno štrajk u kome je sudjelovalo 80 radnika. 2. rujna 1935. soboslikarski radnici su sklopili kolektivni ugovor.

U Čačku su u sklopu MMO bile podružnice kožaraca, šivača, monopolaca, metalaca, drvodjelaca i živežara. Postojalo je i kulturno-umjetničko društvo «Abrašević». Podružnice su održavale svake nedjelje redovno svoje sastanke. MMO je održao 7 zborova.

U Valjevu su, pored MMO, postojale sindikalne podružnice šivača, kožaraca, drvodjelaca, građevinara, soboslikara i ličilaca. Od kulturnih organizacija djelovalo je društvo «Abrašević» (120 članova) i sportski klub «Radnički» (25 članova). Drvodjelci i

soboslikarski radnici imali su kolektivne ugovore. U dvije godine održano je 6 većih zborova i 4 predavanja. Sindikalne podružnice održavale su svoje sastanke redovno svake nedjelje.

U Zemunu je Mjesni međustrukovni odbor bio formiran prvi put 1933. godine. Organizacije u Zemunu koje su formirane brzo su se razilazile. 1935. godine djelovale su u Zemunu podružnice građevinara, soboslikara, šivača, kožaraca, brijača, metalaca, konobara, stolara, živežara, privatnih namještenika i prosvjetno društvo «Sloga». MMO je održao 6 zborova i 12 konferencija, a sve ostale podružnice 5 skupština i 20 konferencija. Tarifno štrajkaških pokreta bilo je 8, a vodili su ih podružnice građevinara, brijača i soboslikara.

U Kraljevu je policija činila smetnje obnovi rada sindikalnih podružnica i aktivnosti Mjesnog međustrukovnog odbora. Od rujna 1933. djelovale su podružnice kožaraca i šivača, a u studenome je osnovana podružnica metalaca. Svim tim podružnicama bio je zabranjen rad dva mjeseca, nakon čega su ponovno legalizirane. Istu sudbinu doživjelo je i kulturno-umjetničko društvo «Abrašević».

U Zaječaru, u sklopu MMO nalazila se mješovita podružnica, zatim podružnice drvodjelaca, metalaca, kožaraca i rudara. Sekcija kulturno-umjetničkog društva «Abrašević» imala je 25 članova. MMO je održao 4 opća zbora, 15 općih konferencija, a podružnice 25 svojih konferencija.

U Kruševcu su postojale podružnice metalaca, kožaraca, pekara, konobara, tekstilaca i KUD «Abrašević». MMO je održao pet općih zborova i 18 zajedničkih konferencija.

U Šapcu su djelovale podružnice kožaraca, šivača, građevinara, brijača, živežara, kokobara i KUD «Abrašević» s 18 članova. Podružnica šivača je vodila jedan štrajk u kojem je sudjelovalo 19 radnika. Štrajk je završen uspješno, a vođen je od 1. do 19. listopada 1934.

U Leskovcu su djelovale podružnice tekstilaca, metalških radnika, drvodjelaca, građevinara, šivača, kožaraca, privatnih namještenika, živežara, monopolaca i KUD «Abrašević». Podružnica tekstilaca vodila je štrajk 1934. godine u tekstilnoj tvornici Petrović i kompanija. Tokom 1935. vodio je pododbor metalških radnika štrajk radi poviške plaća u tvornici plugova Dočić i Mladenović. U štrajku je sudjelovalo 12 kovačkih radnika. Štrajk je uspio. MMO je održao 4 zbora i 5 općih konferencija. Redovno svake nedjelje održavale su podružnice svoje sindikalne sastanke.

Organizacija URSSJ na Kosovu

Na Kosmetu su postojali Mjesni međustrukovni odbori u Prizrenu, Kosovskoj Mitrovici i Peći. U Prizrenu su djelovale podružnice brijačkih radnika, građevinara, šivača, kožaraca i privatnih namještenika. U Kosovskoj Mitrovici, pored mješovite podružnice, postojala je i podružnica drvodjelaca, a djelovala je i

KUD »Abrašević«. U Peći je policija dugo vremena za branjivala klasnim sindikalnim organizacijama da se legaliziraju, nije im dopuštala održavanje zborova i konferencija. Djelovala je podružnica građevinskih radnika koja je nekoliko puta zabranjivana i mješovita podružnica koja je okupljala članove različitih struka. Podružnice na Kosmetu bile su izložene naletu profašističkih sindikalnih organizacija.

Organizacija URSSJ i njihova djelatnost u Makedoniji

U Makedoniji su djelovali Mjesni međustrukovni odbori u Skoplju, Bitolju, Velesu, Prilepu i Kumanovu. Prosječno osigurana nadnica u Makedoniji iznosila je 16,38 dinara. Minimalno radno vrijeme u zanatskim radionicama i trgovinama bilo je 12 sati dnevno. U industriji se radilo najmanje 10 sati. Inspekcija rada i ostale nadležne vlasti nisu se uopće brinule oko primjene zakonskih zaštitnih mjera. Makedonija je bila jedino pravno područje gdje radnik nije bio zaštićen sudovima dobrih ljudi. Teškoće za uspješan rad i prodiranje sindikata u Makedoniji stvarali su visoki članski uloz i s obzirom na niske nadnice radnika. Od 1933. godine MMO Skoplje, najviše je pažnje posvetio podizanju mjesnog sindikalnog pokreta, izgradnji funkcionerskog kadra, javnim predavanjima, štampi, zborovima i konferencijama. Stvoreno je kulturno-umjetničko društvo »Abrašević«, a djelovao je i nogometni klub »Graficar«. Podružnica metalaca imala je 127 članova i vodila je dva štrajka. Za godinu dana održano je 6 konferencija, tri skupštine i jedan zbor. Podružnica građevinara održala je 7 konferencija, 1 skupštinu i 1 zbor. Djelovale su još podružnice privatnih namještenika, živežara, obućara, koji su vodili 1933. godine štrajk i zaključili kolektivni ugovor. Podružnica šivača djelovala je od 1933. a podružnica drvodjelaca vodila je 1933. god. jedan uspješan štrajk u kome je sudjelovalo 22 radnika. I podružnica brijača vodila je 13. rujna 1935. štrajk koji je završen potpisivanjem kolektivnog ugovora. U štrajku je sudjelovalo 42 radnika. Podružnica konobara vodila je bezuspješnu akciju za reguliranje radnog vremena. Kulturno-umjetničko društvo »Abrašević« bilo je vrlo aktivno. Od 1933. godine imalo je svoj muški pjevački zbor (30 redovnih pjevača), diletantsku i muzičku sekciju. Društvo održalo niz vrlo uspješnih koncerata. Mašine su održavane skoro svake nedjelje. U 1934. godini osnovana je pri MMO dičja grupa »Budućnost«. Kongresu je podnesen izvještaj da sindikalne organizacije u Skoplju nailaze na velike teškoće. Pored progona od strane poslodavaca i vlasti bore se i s finansijskim poteškoćama.

U Bitolju su sve sindikalne organizacije zajedno imale 170 članova. Održano je 8 zborova i konferencija, a vođen je jedan štrajk u kome je sudjelovalo 9 radnika. Kulturna grupa »Abrašević« imala je 100 članova. U Velesu je stalno djelovala mješovita podružnica i podružnica monopolskih radnika. Omladi-

na je bila okupljena oko kulturno-umjetničke grupe »Abrašević«. Stvorena je i podružnica saveza građevinskih radnika. Svim tim organizacijama vlasti su pravile smetnje, rad im nije bio legaliziran. U Prilepu je djelovala podružnica monopolskih radnika koja je vršila i funkciju MMO, sazivala zborove i vodila akcije o svim pitanjima općeg karaktera. Djelovala je i grupa »Abrašević«. I u Kumanovu su održavani uspješni zborovi, brojne članske konferencije. U izvještaju se kaže da se sindikalne organizacije bore s najvećim teškoćama i da je mnogima od njih nemoguće legaliziranje jer ih vlasti zabranjuju.

Pokrajinska konferencija za Makedoniju održana je u nedjelju 15. travnja 1934. u prisustvu delegata iz svih navedenih mjesta. Na konferenciji je utvrđeno da je primjena radničkog zaštitnog zakonodavstva ostavljena slobodno na shvaćanje administrativnih državnih činovnika, da je služba inspekcije rada nedovoljna i nepotpuna. Konferencija je tražila hitno uspostavljanje sudova dobrih ljudi u čitavoj Makedoniji i uspostavljanje samostalne inspekcije rada. Konferencija je izrazila solidarnost s borbom građevinskih radnika protiv inozemnih kapitalističkih kompanija, s borbom pekarskih radnika za ukidanje noćnog i dugog radnog vremena, borbom brijačkih radnika za skraćivanje radnog vremena od 78 sati na 60 sati tjednog rada i s borbom privatnih namještenika koji pate od bezakonja svojih poslodavaca.

Djelatnost URSSJ u Crnoj Gori

U Podgorici (Titograd) je postojalo 6 sindikalnih radničkih organizacija koje su osnovane poslije 1930. godine. To su slijedeće organizacije: podružnica Saveza građevinskih radnika, podružnica Saveza živežarskih radnika, podružnica Saveza hotelsko-kafanskih namještenika, podružnica Saveza kožarsko-prerađivačkih radnika, podružnica Sindikata drvodjelskih radnika i podružnica Saveza šivačko-odječnih radnika. Kulturnih organizacija nije bilo u Podgorici. Vođena su tri tarifna pokreta u kojima je sudjelovalo 181 sindikalno organizirani radnik raznih struka. MMO je održao 1 opći zbor, 8 sjednica i 2 konferencije.²⁹⁸

Pokrajinske skupštine URSSJ u Vojvodini

1929. spremio je pokrajinski odbor URSS-a Vojvodine izvještaj za pokrajinsku skupštinu koja je održana 31. ožujka 1929. godine. Iz njega se vidi da je u 25 mjesta djelovalo 62 sindikalne organizacije s 2499 članova. Imena mjesta, broj sindikalnih podružnica i ukupan broj članova u pojedinim mjestima donosimo u ovom prikazu:

²⁹⁸ Radničke novine, Beograd 20. IX, 1. XI, 7. XI, 15. XI, 29. XI, 27. XII 1935; Ujedinjeni sindikati, 5/1934, 11–12/1935.

	Broj organizacija	Broj članova
Novi Sad	10	600
Sombor	3	180
Subotica	4	156
Senta	2	36
Stara Kanjiža	1	15
Velika Kikinda	4	115
Veliki Bečkerek		
(Zrenjanin)	6	382
Vršac	10	400
Branjin vrh	1	31
Knežev	1	25
Apatin	1	37
Crvenka	1	40
Kula	2	50
Vrbas	2	73
Pribičević	1	35
Srbobran	2	30
Stari Bečej	2	45
Stari Itebej	1	48
Bački Petrovac	1	35
Gospodinci	1	24
Filipovo	1	25
Svetozar Miletić	1	27
Kać	1	44
Bački Jarak	1	10
Bačka Palanka	2	40
Ukupno:	62	2499

4. srpnja 1931. održana je u Novom Sadu pokrajinska skupština. Istaknuto je da u Vojvodini postoje uvjeti za napredak radničkog pokreta uprkos teškoj privrednoj depresiji, koja u Vojvodini, poljoprivrednom regionu, dolazi osobito do izražaja. Posebno je napredovao Savez poljoprivrednih radnika koji je koncem 1930. god. imao oko 13.000 članova. Osim organizacija poljoprivrednih radnika postojale su organizacije drvodjelaca, tramvajaca, privatnih namještenika, dimnjačara, soboslikara, krojača, metalaca, živčara, željezničara, građevinara i brijača. Sve te organizacije zajedno imale su u prosincu 1930. u Novom Sadu 290 članova, Subotici 217, Vršku 87, Senti 150, Crvenki 12, Somboru 156, Velikoj Kikindi 124 i Kneževu 36; ukupno 1200 članova.

Zemaljski savez poljoprivrednih radnika Jugoslavije sa središtem u Novom Sadu, imao je navedenih 13.000 članova u slijedećim mjestima: Kula, Gložan, Bač, Selenča, Senta, Žabaji, Nadaži, Mali Idoš, Bajmok, Ruski Krstur, Gornji Kovilj, Subotica, Kujmin, Zurija, Bezdan, Mol, Temerin, B. Gradište, Nova Crnja, Budisava, Kucura, Conoplja, Veliki Bečkerek, Plavna, Slibaž Sekić, Pribičević, Crvenka, Feketić, Stari Sivač, Odžaci, Stara Palanka, Novi Vrbas, Kulpin, B. Petrovac, Bečej, Tovarišev, Grdinovci, Bešenovo, Stari Bečej, Sv. Miletić, Novi Bečej, Stara Kanjiža, Kovacića, Belo Blato, Kisač, Rivica, Vranjevo, Banatski Dvor, Torža, Titel, Kozjak, Kač, Apatin, Čib, Bogojevo, Stare Šove, Rakovci, Bođani, Vajska, Padi- na, Đurđevac, Crna Bara, Lalić, Nove Šove, Dubkja Brestac, Branjina, Gospodinci, Novi Karlovci, Hetin,

Opovo, Stemašić, Veliki Gaj, Vilovo, Doroslovo, Sl. Aradac, Toba, Veprovac, Brestovac, B. Brestovac i Novi Sivač.²⁹⁷

Teškoće za reformiste u Vojvodini bile su u tome što je mađarski dio proletarijata naginjavao komunizmu i po priznanju Antuna Rozmayera, sekretara pokrajinskog odbora URSS-a za Vojvodinu, nikad se nije saživio s reformističkim pokretom, a agitacija i propaganda među njima uvijek se završavala neuspješno. Zbog toga je pokrajinska skupština 5. ožujka 1933. odlučila da počne izdavati sindikalni list na mađarskom jeziku. Osnovan je »fond štampe«. Na skupštini je bilo nazočno 26 izabranih delegata koji su predstavljali 6000 članova. Raspravljajući o položaju radnika i namještenika u Vojvodini, skupština je tražila uvođenje općeg obaveznog osiguranja radnika i namještenika u nezaposlenosti na teret javnih sredstava; posebno osiguranje nezaposlenih poljoprivrednih radnika uvođenjem žitnog fonda, u koji bi obavezno ulagali po 5 kg žita po jutru svi pojedinci s posjedom iznad 9 jutara. Zbog nezaposlenih strogo provoditi odredbe Zakona o zaštiti radnika o 8-satnom radnom danu i strogo kažnjavati svako produženje radnog dana iznad 8 sati; radi stroge primjene Zakona o zaštiti radnika pojačati službu Inspekcije rada; donijeti zakon o zabrani smanjivanja radničkih nadnica i namješteničkih plaća ispod minimuma koji zakonom treba da bude utvrđen i da bude oslobođen svake vrste poreza; nad radom kartela provesti javnu kontrolu u kojoj bi sudjelovali i predstavnici radničkih i namješteničkih sindikata, radi sprečavanja ucjene potrošača visokim cijenama; da općinske samouprave dizanjem vlastitih skladišta, konzumnih i produktivnih ustanova povedu ozbiljnu akciju radi suzbijanja skupce hrane i da posveti ozbiljnu pažnju dizanju jeftinih zadružnih radničkih stanova; da se doneše zakon o uvođenju 40-satnog radnog tjedna.²⁹⁸

Na skupštini pokrajinskog odbora održanoj 30. rujna 1934. godine, pored izvještaja izvršnog odbora i financijske kontrole, podnijeti su i referati o primjeni socijalno-političkog zakonodavstva, nezaposlenosti i zakonskom osiguranju minimalnih nadnica, o radničkoj štampi i kulturnom radu. U referatima, diskusijama i odlukama tražilo se da se inspekcije rada povrate ministarstvu socijalne politike i narodnog zdravlja, da se broj inspektora rada što brže udvostruči kako bi radom na terenu mogli kontrolirati rad u poduzećima, higijensko-tehničke i zaštitne mjere, te primjenu Zakona o zaštiti radnika. Tražilo se zatim da inspekcije rada koriste sredstva od kazni zbog prekršaja Zakona o zaštiti radnika i Pravilnika o higijenskim i tehničkim zaštitnim mjerama u poduzećima. Pored zahtjeva da se zabrani noćni rad djece i prekovremeni rad u nedjelju, traži se da se zabrani rad učenika preko 8 sati dnevno u koje vrijeme treba uračunati i obavezno pohađanje produžnih i šegrt-

²⁹⁷ Ujedinjeni sindikati, 4/1929, str. 63 i 8/1930, str. 127. Radničke novine, Zagreb 24. VII 1931.

²⁹⁸ Radničke novine, Zagreb 8. I 1932. Ujedinjeni sindikati, 4/1933, str. 62-63. Radničke novine, Beograd 24. II 1933. i 31. III 1933.

skih škola. Od vlade se traži da se ratificira konvencija Međunarodnog biroa rada o zabrani noćnog rada u pekarskim radnjama, da se građevinski radnici kod javnih burza rada ne tretiraju kao sezonski radnici. Tehnika je u građevinarstvu već toliko usavršena da se taj rad vrši u svako doba godine. Zahtijevalo se otvaranje ekspoziture javne burze rada u Vršcu i otvaranje općinskih burza rada u Senti, Velikoj Kikindi, Beloj Crkvi i Pančevu. Pored, već svagdje isticanih zahtjeva o primjeni 8-satnog radnog vremena i naredbe o otvaranju i zatvaranju radnja, zahtijevalo se je i donošenje uredbe o broju učenika, uredbe o kolektivnim ugovorima, otvaranju produžnih škola s obaveznom nastavom do 16 godina starosti. Tražila se i ratifikacija konvencija o osiguranju poljoprivrednih radnika na osnovi koje bi se donio zakon o osiguranju poljoprivrednih radnika i njihovih porodica.

Na konferenciji je donijeta odluka da su sastavne organizacije dužne preplaćivati svoje članove na štampu koja izlazi na materinskom jeziku članova, na beogradske i zagrebačke *Radničke novine*, *Volksstimme* i *Munkas Ujsag*. Odlučeno je da svi mjesni međustrukovni odbori trebaju da formiraju svoje odbore za štampu koji bi stalno obavještavali redakcije radničkih listova o svim događajima i aktualnim pitanjima iz rada sindikalnih organizacija i života radnika iz njihovih mjesta. Ujedno se tražilo od MMO da organiziraju kolportažu i skupljanje pretpłatnika.

Novoizabrani izvršni odbor konstituirao se ovako: predsjednik Đuro Hadnadjev, privatni namještenik, potpredsjednik Leopold Močari, mlinarski radnik, sekretar Ante Rozmajer, privatni namještenik, blagajnik Marko Potner, metalski radnik, zapisničar Stevan Hladni, krojački radnik, članovi: Bela Kiš, metalski radnik, Stevan Gal, brijački radnik, Franja Šeparović, vrtlarski radnik; nadzorni odbor: Nikola Mamutović, konobar, Mirko Miškulin, privatni namještenik, Slavko Brzak, tramvajski kočničar.²⁹⁹

Pokrajinske konferencije Glavnog radničkog saveza Bosne i Hercegovine

Glavni radnički savez Bosne i Hercegovine kao Pokrajinski odbor URSSJ imao je 1928. godine u svom sastavu 45 podružnica s 3466 članova. 1929. godine porastao je broj mjesnih organizacija na 48, ali je broj članova pao na 3094. 1930. godine ostao je broj mjesnih organizacija isti, ali se je broj članova povećao na 3436. Na pokrajinskoj konferenciji održanoj 12. travnja 1931. brojno stanje članstva izgledalo je ovako: metalci 90, privatni namještenici 259, saobraćajci 889, rudari 1194, građevinari 107, kožarci 75, šivači 64, živčari 40, drvodjelci 656, posluga 12, zanatli radnici 50. U Banjaluci je bilo organiziranih 408, u Begov-Hanu 45, Brezi 217, Čevljanoviću 24, Drvaru 394, u Gornjim Podgracima 52, Han-Hramu 35, Kaknju 141, Ljubiji 146, Ljubljani 40, Prijedoru 58, Pršići-

ma 127, Sarajevu 736, Smetnici 75, Tesliću 76, Turbetu 200, Tuzli 25, Ustipračić 85, Varešu 266, Zavidovićima 50 i Zenici 217. Postojalo je još 14 mjesta u kojima su djelovale sindikalne organizacije od 10 do 20 članova. Na konferenciji je 18 mjesnih organizacija poslalo 39 delegata, a 6 ih je opunomoćilo delegate drugih podružnica. Izvještaj Izvršnog odbora podnijeli su Filip Dujlović i Franjo Raušer, a o općoj privrednoj i socijalno-političkoj situaciji i zadacima sindikata govorio je Jova Jakšić.

Istaknuto je da je u Bosni i Hercegovini opća privredna kriza pojačana krizom šumске industrije u kojoj je više hiljada radnika ostalo bez posla. Tražena je za rudare i željezničare pomoć u slučaju nezaposlenosti, kakvu imaju ostali radnici. Tražilo se da se postojeće radničko osiguranje ne pogoršava, nego da se donese moderan obrtni i rudarski zakon. Prilike u radničkom osiguranju mogu se popraviti samo izborima za samoupravu u njemu. Konferencija je tražila i izbore za Radničke komore. Izbori za radničke povjerenike ocijenjeni su kao velika pobjeda URSS-ovih organizacija i poraz nacionalnih sindikata i ORSJ. Pokrajinski odbor ovako se konstituirao: predsjednik Medić, potpredsjednik Lazo Rigišić, sekretar Filip Dujlović, blagajnik Franjo Raušer, odbornici Milentije Milivojević, Josip Vincelić, Vuikašin Milovanović, Franjo Jovanović, Petar Rajković, Omer Isović, Anto Keskić i Franjo Hrnjkaš.

U izjavi za javnost »Konferencija poziva centralu ujedinjenih sindikata da, sazivom općeg sindikalnog kongresa i održavanjem konferencija pojedinih organizacija za ujedinjenje što prije raščisti odnose između pokreta međunarodnih stručnih sekretarijata i sindikalne Internacionalne s jedne strane i Općeg radničkog saveza s druge strane, da bi se radnici pravilno mogli opredijeliti. Konferencija poziva organizacije i druge da rad za radničke interese i na podizanju pokreta u sadašnjim teškim prilikama produže i pojačaju sa svom potrebnom oprežnošću, ali utoliko upornije i ustrajnije. Protivnici pokreta zdesna bit će poraženi kao što se to dogodilo i sa onima slijeva. Među radnicima će se trajno održati samo oni koji iskreno i odano, ali u isto vrijeme pametno i oprezno, brane njihova prava i njihove interese. Nikakve provokacije i denuncijacije tuđih agenata, i nikakve prolazne unutrašnje zabune koje izazivaju oni koji hoće da im radnički pokret služi za lične političke eksperimente neće nas zbuniti ni zadržati na putu teškome, da zajedno sa milionima radnika cijelog svijeta uzdignuta čela idemo«.³⁰⁰

Na teritoriju Banja-lučke oblasti (Vrbaske banovine) održane su dvije opće sindikalne konferencije. Prva konferencija održana je u Banjaluci 22. prosinca 1929. godine. Na njoj su sudjelovale sindikalne organizacije iz Banjaluke, Prijedora, Ljubije, Smetnice, Drvara, Bosanskog Novog, Gornjih Podgraca, Teslića i radničko-kulturnog i sportskog društva »Pelagić«. I

²⁹⁹ *Radničke novine*, Beograd 31. VIII i 9. XI 1934.

³⁰⁰ *Radničke novine*, Zagreb 1. V 1931. *Radničke novine*, Beograd 17. IV i 8. V 1931, *Ujedinjeni sindikati*, 4/1931, str. 62, 5/1931, str. 75.

druga konferencija održana je u Banjaluci 31. svibnja 1931. Obje konferencije organizirao je MMO Banjaluka. Prva je imala zadatak da opće mišljenje o zakonskoj zaštiti i osiguranju radnika primijeni na razne radničke ustanove i potrebe Vrbaske banovine. Traženo je da se ambulante i čekaonice za bolesnike u Okružnom uredu u Banjaluci urede tako da svi bolesnici ne čekaju u jednoj čekaonici, da se svi ne liječe u jednoj ambulanti.

Odlučeno je da se osnuje Radnička komora i samostalna burza rada za Vrbasku banovinu. Zatraženo je da Banska uprava donese naredbu, kojom će se privremeno regulirati pitanje sporova o isplati zarade radnika, o registraciji kolektivnih ugovora i pravnom djelovanju, o posredovanju oko uvjeta rada, o zaštiti, odgoju i broju naučnika. Odlučeno je da se traži što prije izgradnja željeznica Bihać – Knin i povezu šumske željezničke pruge bosanskog d.d. Banjaluka i Usora – Pribinje te uspostavi javni saobraćaj, a na pruzi Bosanski d.d. privremeni javni saobraćaj, da se zatraži nekoliko putničkih vagona od direkcije željeznice uskok kolosijeka. Potrebno je izgraditi državne, općinske i samoupravne zgrade za urede, stanove za činovnike i namještenike, i zatim u svim općinama bolnice, vodovode, električne centrale, moderne tržne zgrade i uspostaviti saobraćajna sredstva, jer se jedino na ovakva poduzeća mogu dobiti dugoročni zajmovi. Zatim da se dobrim putovima povežu sela s gradovima, da se svi državni, općinski i samoupravni organi angažiraju oko podizanja pismenosti naroda, da se u svim srezovima podigne po jedna poljoprivredna škola, a u svim općinama osnovne škole s velikim vrtovima, voćnjacima, rasadnicima, pčelinjacima, u kojima će se djeca praktično podučavati poljoprivredi i gospodarstvu; da se angažiraju sva djeca iz svih škola za utamanjivanje biljnih stotčina, da se po svim selima i gradovima održavaju zdravstvena i poučna predavanja i da se u narodu zavodi smisao za društvenog života.

Svrha Druge konferencije je da poveže sve sindikalne organizacije, njih 24, 10 kulturnih i sportskih radničkih društava na teritoriju te banovine. Na konferenciji se raspravljalo o prilikama u poduzećima, stanju u organizacijama, planu zajedničkih akcija u borbi za poboljšanje ekonomskog i kulturnog položaja radnika.³⁰¹

U nedjelju 30. listopada 1932. održana je pokrajinska konferencija GRS-a u Sarajevu. U sastavu GRS-a bilo je 16 sindikata koji su imali na teritoriju Bosne i Hercegovine svoje organizacije u 34 mjesta s ukupno 4074 člana. Rečeno je da je nekoliko desetina hiljada radnika u Bosni i Hercegovini ostalo bez posla, da šumska industrija predstavlja pravu katastrofu i da su čitavi krajevi pretvoreni u pustinje. Konferencija je tražila da se prenese nadležnost nad šumama na banovine kako bi se oživjela šumska industrija. Komercijaliziranje državnih rudnika i prenošenje u

nadležnost banovina, postalo je neodložno. Od direkcije državnih rudnika, traži se da s predstavnicima rudarskih radnika odmah stupi u pregovore radi sklaapanja kolektivnog ugovora.

Brisanje svih investicionih i produktivnih kredita iz državnih i samoupravnih budžeta još je više otežalo privredne i socijalne prilike. Konferencija je smatrala da je upravo u tadašnjim prilikama, kad je privatna inicijativa umrtvljena, brisanje ovakvih kredita opasno i da su osobito javne ustanove pozvane da, u okviru jedne pozitivne privredne politike, poduzimaju investicione radove planski. Privredna politika je u krajnjoj liniji svedena na to da nekoliko većih gradova, u obliku neposrednih poreskih terećenja, plaćaju sve državne i samoupravne budžete. I pasiva ogromnog seljačkog gospodarstva, pokazala se pogrešnom, i za sve privredne grane štetnom. Krajnje je vrijeme da država, banovine i općine pomognu nezaposlenim radnicima shvate kao opću nacionalnu potrebu. Financijsko saniranje radničkog osiguranja ne može se ostvariti na račun radničkih potpora.

Stupanjem na snagu Zakona o radnjama 9. ožujka ukinuti su u granicama bivše Bosne i Hercegovine svi propisi i odredbe o reguliranju radnih odnosa između radnika i namještenika s jedne strane i poslodavaca, s druge strane. Zakonom o radnjama propisani su principi kako će se ubuduće regulirati ti odnosi. Potrebno je donijeti čitav niz pravilnika i uredbi kojima će biti detaljno propisan partičkan rad na ostvarivanju tih principa. Međutim, 8 mjeseci nakon stupanja Zakona na snagu, oni nisu doneseni. To je omogućavalo prvostepenim vlastima da u sporovima iz radnih odnosa postupaju različito, ili su sporne stranke upućivali redovnom sudu. Zbog toga je Pokrajinska konferencija tražila od vlade da u najkraćem roku donese pravilnike i uredbu predviđene Zakonom o radnjama. Pozdravljena je zabrana noćnog rada u pekarama što je stupila na snagu 12. kolovoza 1932. Zabrana noćnog rada u pekarama treba se zakonom ustviti u čitavoj zemlji. U deklaraciji se traži: »da se neodložno raspišu izbori za Radničke komore. Bez toga se ne mogu stvoriti zdravi i stabilni odnosi u socijalno-političkim ustanovama. Konferencija naročito izražava čuđenje radi obustavljanja držanja skupština Radničkih komora i ograničenja njihovog dnevnog reda. Bez izbora i, čak, bez skupština, Radničke komore gube neophodno živi dodir sa radnicima i postepeno gube autoritet općeg predstavništva radnika kao klase. Konferencija smatra da interes i ugled cjelokupne socijalne politike u našoj zemlji traži da se što prije sprovedu slobodni izbori u radničkim komorama.« Na kraju deklaracije kaže se: »Konferencija sa najvećim zadovoljstvom utvrđuje da su radnici i u ovoj oblasti pokazali nesamovolju, otpornost u obrani opstanka slobodnog radničkog pokreta. Taj otpor nije umanjen ni teškim privrednim i socijalnim prilikama. Konferencija pozdravlja sve bor-

³⁰¹ Radničke novine, Beograd 10. i 17. 11. 1930. Radničke novine, Zagreb 1. V 1931. Ujedinjeni sindikati, 2/1930. i 5/1931.

ce za slobodu rada radničkog pokreta, u čvrstom uvjerenju da će se oko njih sve više i više okupljati radnička klasa naše zemlje.»³⁰²

Na pokrajinskom kongresu koji je održan u Sarajevu 26. listopada 1935. godine iznosili su se podaci koji su trebali da pokažu »impozantan porast radničkog pokreta« u Bosni i Hercegovini. Redovnih članova bilo je 1935. godine 5381. Snaga pokreta ogledala se u prihodima Pokrajinskog odbora koji su iznosili 1932. 66.971 dinar, 1933. 199.485 dinara i 1934. god. 261.631 dinar; snaga je i u tome što su sindikati u Bosni imali svoje vlastite domove u Zenici, Brezi, Varešuu, Ljubiji, Gornjim Podgracima, Kreki i Sarajevu; i u tome što je u toku 1935. godine vođeno desetak tarifnih pokreta (oko 5000 sudionika). To je veliki napredak sindikata osobito zato što su minule godine bile vrlo teške. Broj zaposlenih je od 24.582 1930. god. pao na 18.765, 1933. god., a osigurane nadnice su i istom razdoblju pale od 23,06 na 16,29 dinara. 1934. i 1935. god. stanje se u privredi po broju zaposlenih nešto popravilo, ali nadnice su i dalje padale. Pad životnog standarda najbolje se vidi iz podataka Saveza drvdjelskih radnika koji su podnijeti kongresu. Prosječna godišnja zarada stolarskih radnika iznosila je 1930. god. 16.804 dinara, 1931. god. 14.639 din., 1932. god. 8950, a 1933. god. 3780 dinara. Do tolikog pada nadnica došlo je zbog velike nezaposlenosti. U rudarstvu je broj bruto isplaćenih zarada 1932. god. iznosio 90,117.775 a 1934. god. pao je na 70,014.630 din. Kongres je uglavnom usvojio stavove III kongresa URSS-a i prilagodio ih prilikama u Bosni i Hercegovini.³⁰³

Strokovna komisija Slovenije

Strokovna komisija kao pokrajinski odbor URSSJ Slovenije brojio je 1928. godine 6963 člana, a na pokrajinskoj konferenciji 1929. godine 8532 člana. Ras-pored članova po sindikatima bio je ovakav:

Organizacije	Broj članova 1. VII 1928.	Broj članova 30. VI 1929.
Savez metalskih radnika Jugosl.	964	1892
Savez živinskih delavcev	278	447
Osrednje društvo lesnih delavcev	432	362
Osrednje društvo oblačinskih delavcev	200	200
Savez monopolskih radnika Jugosl.	240	200
Organizacija strojinikov in kurjačev	40	65
Ujedinjeni savez željezničara Jugosl.	2980	3220
Strokovna zveza dimnikar. pomoćnikov	50	—
Zveza rudarjev Jugoslavije	329	608
Splošna delavska zveza Jug. (ORS)	821	833
Privatni nameštenici	629	620
Kelnjeri	—	40
Tapetniški pomoćnici	—	45
S v e g a :	6963	8532

³⁰² Ujedinjeni sindikati, 11/1932, str. 172. *Radničke novine*, Beogr. rad 18. XI 1932.

³⁰³ Ujedinjeni sindikati, br. 11–12/1935, str. 194–198.

Prirast je iznosio 1569 članova ili oko 23%. Osobito je velik porast članstva bio kod živežara, rudara i metalaca. Pokrajinski organ URSSJ *Delavec* izlazio je dvaput mjesečno u 4300 primjeraka. Osim *Delavca*, članstvo Saveza željezničara dobivalo je organ Saveza – *Željezničar*, privatnih nameštenika – *Privatni nameščenec* i metalaca – *Metalski radnik*, sve dvaput mjesečno. Strokovna komisija imala je dobar povjerenički aparat u radionicama i tvornicama u cijeloj Sloveniji. On je održao sastanke i nosio sav pokret. Glavne akcije u 1929. godini bile su za osiguranje u starosti, za zaštitu šegrtu, za osiguranje nezaposlenih, za osam-satni radni dan.

U kolovozu 1929. god. pozvala je Pokrajinska trojka ilegalnih sindikata Slovenije slovenske radnike da se priključe revolucionarnom sindikalnom pokretu. Pozvala je članove URSS-ovih sindikata, kao i sve neorganizirane radnike, da uprkos zabrani stvaraju podružnice revolucionarnog strukovnog pokreta. Poziv Pokrajinske strukovne trojke širen je lecima, zbog čega je zatvoreno mnogo radnika. Kad je KPJ 1932. pozvala sve članove Partije i SKOJ-a da uđu u reformističke sindikate, bilo ih je vrlo malo organiziranih. S ulaskom komunista u URSS odmah su oživjele grupe revolucionarne sindikalne opozicije u Jesenicama, Revirju, Mariboru i Velenju. Pokrajinski je odbor RSO Slovenije nakon dva rudarska štrajka pozvao slovensko radništvo na opći štrajk solidarnosti. Budući da je RSO bila preslaba i nije imala dovoljno utjecaja, od štrajka nije došlo. Krivnja za neuspjeh RSO nije bio samo utjecaj reformističkih vođa na radnike, već i organizaciona i politička nepovezanost s radničkim masama i međusobno. Težište borbe RSO bila je borba protiv reformističkih vođa, pa su zbog toga zanemarivane akcije za svakodnevne radničke zahtjeve.

Na pokrajinskoj konferenciji Strokovne komisije Ljubljane koja je održana u nedjelju 20. rujna 1931. u referatu Stanka Jurija, sekretara Ujedinjenog saveza željezničara i sekretara Strokovne komisije, rečeno je da je u sastavu Strokovne komisije 1928. god. bilo 80 podružnica s 8385 članova. 1929. bilo je 88 podružnica s 8098 članova, a 1930. god. 95 sindikalnih podružnica s 8749 članova. Od toga je u Ljubljani bilo koncem 1930. god. 2211 članova, u Mariboru 1221, u Jesenicama 954, u Celju 300, u Kranju – Lesce 206, u Moste 249, u Muta 130, u Sladkom Vrhu 141, u Šturu 85, u Trbovlju 364, u Trzinu 79, u Zagorju 380, u Zidanom Mostu 110, u Mežici 56, u Logatcu 34, u Leše 52, u Lescu 41, u Krmelju 78, u Hrastniku 157, u Guštanju 30, u Grobelnom 22, u Dravogradu 31, u Črni 58, u Čeršaku 109, u Brežicama 39, u Brezno – Ribnici 24, u Borovnici 45, u Bistrici – Bohinjskom Jezeru 16 i u Mojstrani 79. Pored navedenih 29 mjesta postojala su još 33 mjesta sindikalne organizacije koje su brojile od 10 – 40 članova. Konferencija se pretežno bavila pitanjem jedinstva sindikata i pokušajem izmirenja URSS-a i ORS-a. F. Uratnik je referirao o privrednim pitanjima i J. Petejan o socijalnoj politici.

U povodu pokrajinske konferencije Stokovne komisije URSS-a za Sloveniju u 1934. godini izdao je Pokrajinski komitet KPJ svim mjesnim komitetima, ćelijama i sindikalnim komunističkim frakcijama direktive koje donosimo u nešto skraćenom obliku:

»18. marta održava se oblasna konferencija URSSJ. Za sprovođenje linije RSO je od posebnog značaja da na ovu konferenciju dođu naši ljudi. Ali ne kao prokrijumčareni, kako se to događalo pri izborima u DZ i pri izborima pogonskih povjerenika, već na pritisak radništva, to će reći kao delegati koje šalje većina članstva uprkos protivničkim makinacijama i otporu socijalfasističkih birokrata i funkcionara. Za oblasnu konferenciju URSSJ treba dakle stvoriti jaku našu frakciju koja već pri svom nastojanju, to će reći pri kampanji za naše delegate i na samoj konferenciji treba: 1) jasno i odlučno da pokaže svoje RSO lice u svim pitanjima svakodnevnice borbe radničke klase; 2) da posebno podvuče potrebu jedinstvenog fronta dolje, to će reći jedinstvenog fronta radništva u pogonima, jedinstvenog fronta bez obzira na uvjerenje, pogled na svijet i pripadnost u stručnoj organizaciji, jedinstvenog fronta koji nastaje iz borbe – u svrhu borbe; 3) da raskrinka sve izdaje socijalfasista u borbi za djelomične zahtjeve radničke klase; 4) da raskrinka organizacioni sistem priređivanja oblasne konferencije, koji je takav da omogućuje pristup samo socijalfasističkim izdajcima, dok je barikada za odlučujuće, mjesne i međustrukovne odbore i brani dolazak na konferenciju iskrenim proleterskim boricima; 5) da raskrinka namjere socijalfasističkih birokrata i funkcionara koji iz URSSJ hoće da načine pivnicu svoje izdajničke stranke; u vezi s tim treba odlučno podvući zahtjev da sindikat postane klasna radnička organizacija koja će se boriti za proleterske interese...

Sav naš rad u kampanji za naše delegate mora biti usmjeren na to da se uprkos preprekama koje predstavlja statut URSSJ iznuđe kao delegati naši ljudi. Nije to lak posao, no, baš njegova težina će biti provjera naše sposobnosti, aktivnosti i masovne usidrenosti. Kako da se postupa: preko RSO grupa, gdje postoje i stvaranjem RSO grupa u samoj kampanji, postići sastanke članova podružnica; nadovazati ovu kampanju na konkretne radničke zahtjeve za pojedine pogone i struke, iznositi ih u kampanji ili na sastancima članova i zahtijevati da se stručna organizacija bori za njih; u kampanji ili na ovim sastancima članova na konkretan način raskrinkati socijalfasističke odboraše i birokrate; iznijeti naročito sve slučajeve izdaje koji se odnose na dotičnu podružnicu; zahtijevati da radništvo, a ne odbor, na ovom zajedničkom sastanku odredi delegata, predloži našeg čovjeka, po mogućnosti odbornika (da se udovolji formalnostima); ako su pak u odboru samo socijalfasisti, odlučno zahtijevati da se pošalje neko iz članske mase koji je pošten i borben i predložiti ga.

Zahtijevati da sindikat otpočne sa taktikom masovne proleterske borbe, tj. sa demonstracijama i štrajkovima i da se protjeraju socijalfasistički birokrati koji idu da se »pogađaju« (tj. da izdaju) između

četiri zida i koće svaki otpor mase; podvući potrebu jedinstvenog borbenog fronta bez obzira na pripadnost stručnoj organizaciji; obavezno istaći parolu socijalnog osiguranja nezaposlenih na račun kapitalista i države i zahtijevati da se ova parola istakne na oblasnoj konferenciji; obavezno postaviti zahtjev da se stvore odbori nezaposlenih, koji treba da se priključe stručnoj organizaciji... u podružnicama koje nemaju pravo delegiranja treba uprkos tome sprovesti kampanju u smislu ovih direktiva. Treba raditi na tome da se usvoji odgovarajuća rezolucija, koju treba predati našem funkcioneru iz druge podružnice, koji će učestvovati na konferenciji. On mora obavezno da je iznese na konferenciji...; od delegata treba na sastancima članova obavezno zahtijevati da na oblasnoj konferenciji iznesu sve, što je po ovim tačkama riješeno; obavezno treba odmah obavijestiti PK o tome ko je od naših izabran za delegata i bezuslovno odmah omogućiti da PK dobije kontakt sa njim.

Svi naši delegati moraju na konferenciji bezuslovno: 1) da iznesu zaključke sastanaka članova, na kojima su našom kampanjom izabrani; 2) da iznesu tok borbe za iskrene i borbene proleterske delegate i u onim podružnicama gdje naši delegati ne budu izabrani, odnosno koji nemaju prava delegiranja; 3) da na konferenciji raskrinkaju lično izdajstva socijalfasističkih učesnika i referenata; 4) da socijalfasističkim referentima suprotstave naše referente i da u vezi s tim naročito podvuče: a) sindikat treba da vodi masovnu taktiku borbe; b) da postane klasna organizacija, a ne filijala socijalfasista; c) na kormilo da dođu borbeni radnici; d) statut da se izmijeni tako da u buduću omogući pristup radništvu. KPJ – PK za Sloveniju.»

Pokrajinska konferencija URSSJ Slovenije održana je 18. ožujka 1934. godine u Ljubljani. Konferencija je naglasila potrebu da se suradnjom radničkih organizacija i Inspekcije rada spriječi prekovremeni rad i umanjiti nezaposlenost; da se radi na povećanju realne nadnice; da se maksimira stanarina; racionalizaciju poduzeća kontrolirati i koristiti za dobro radnika; izvoditi javne radove; da se dade osobita zaštita radničkim povjerenicima; da burze rada bolje služe svojoj svrsi i da im država dotira pomoć iz javnih sredstava.³⁰⁴

Štrajkaška aktivnost u Sloveniji počela je 1933. i 1934. godine. Posebno su poznati štrajkovi rudara TPD 1. srpnja i 11. kolovoza 1934. u Trbovlju. Prvi odbori jedinstvenog fronta na kojima je inzistirala Komunistička partija stvoreni su 1934. god. u tim rudarskim štrajkovima. U odboru su bila zastupljena sva tri sindikalna smjera. U drugom štrajku izašla je Narodna strokova zveza iz akcionog jedinstva i formirala svoj samostalni nacionalni odbor. I štrajkaški odbor u Celju bio je na liniji jedinstvenog fronta. Slovenski radnici su ga osjećali kao potrebu, jer se klas-

³⁰⁴ Ujedinjeni sindikati, 9/1929, str. 140, 10/1929, str. 159, 2/1934, str. 30 i 5/1934, str. 78; ARP, KJ 1934/75; ili JHRPH, ZB, MF, KJ 673 (554–555)

na borba zaoštravala, štrajkaški pokret jačao, jačao je i otpor protiv fašizma među radnicima i nižim kadrom sva tri sindikalna pravca, rasla je svijest o potrebi zajedničke borbe. Uprkos odlukama III kongresa URSS-a protiv jedinstvenog fronta 1935. i 1936. godine, nastaju akcioni odbori radničkog jedinstva i štrajkaški odbori u poduzećima Međustrukovni i tarifni odbori u većim mjestima (Maribor, Kranj, Jesenice). Formiran je i Centralni tarifni odbor Slovenije. U svim tim odborima bila je zastupana Strokovna komisija (URSS), Jugoslavenska strokovna zveza i Narodna strokovna zveza. Najslabije se u tim odborima držala Narodna strokovna zveza. Čim su u vođenoj akciji ili štrajku nastupile teškoće, uvijek je napuštala jedinstveni front. U Jugoslavenskoj strokovnoj zvezi prevladavali su ljevičarski elementi, pa se u lipnju 1935. opći zbor Jugoslavenske strokovne zveze izjasnio za jedinstveni radničko-namještenički pokret. Zbog toga su režim i jugoslavenska radikalna zajednica 1936. god. zaključili da osnuju novu sindikalnu organizaciju klerikalnog smjera – Savez ujedinjenih radnika – Zveza društvenih delavcev. Na pokrajinskoj konferenciji URSS-a Slovenije 1935. imale su pristalice jedinstvenog fronta velik uspjeh. Na velikom radničkom zboru u Jesenicama u povodu 30-godišnjice Saveza metalnih radnika Jugoslavije u srpnju 1936. glavni govornik bio je Franc Leskošek, koji se u svom govoru zalagao za jedinstven front. 12. srpnja 1935. izbio je štrajk u Železarni u Jesenicama, u Javorniku. Poduzeće je počelo kršenje kolektivnog ugovora, premijestanje radnika na slabija mjesta i tome slično. 15. srpnja stupili su u štrajk i radnici u pogonu Save. Štrajkalo je 2650 radnika. Štrajk su organizirali komunisti. Štrajkaši su formulirali svoje zahtjeve u 18 točaka. 18. srpnja postignut je sporazum s poduzećem. Pristalo je na većinu postavljenih zahtjeva. Postignut je politički uspjeh. Posebno su se iskazali radnički povjerenici, komunisti. Godine 1936. štrajkaški val dosegao je vrhunac. Pored velikog broja malih štrajkova, bila su i dva velika – veliki štrajk tekstilaca i opći štrajk građevinara. Od 1. siječnja do 30. rujna 1936. u Sloveniji je bilo 48 tarifnih pokreta i 29 štrajkova. Te je godine štrajkalo 60% svih tekstilaca, 51% drvodjelskih radnika, 46% građevinskih radnika i 24% metalaca.

Veliki tekstilni štrajk izbio je jer su poduzetnici odgađali sklapanje kolektivnih ugovora u cijeloj tekstilnoj industriji po čitavoj Sloveniji. Štrajk je najprije izbio u Kranju u tvornicama Jugočeška, Jugobruna i Inteks 20. kolovoza nešto prije 14 sati. Isti dan su napustili posao još u Sirčevi, tovarni u Kranju, slijedeći dan kod Prahia i Božiča, u Tekstilnoj industriji. 21. kolovoza su uz pomoć kranjskih radnika napustili posao također u predionici u Škofjoj Loki i u tvornici Brumen & Thaler. 24. kolovoza izbio je štrajk kod Eifflera u Ljubljani, u Štóri, u Gameljnu i kod Beer-Hribnika u Tacnu. 21. kolovoza stupili su u štrajk i trički radnici. 1. rujna konačno su stupili u štrajk svi

mariborski tekstilni radnici, osim Huttovih i radnici u Št. Pavlu kod Prebolda. Tako je štrajkalo 8500 tekstilnih radnika. Štrajk je vodila Partija. Značajno je da su radnici posvuda zaposjeli tvornice, postavili tvorničke štrajkaške odbore. Najznačajnija je bila u štrajku akcija jedinstva svih sindikalnih skupina u tvornicama, koja je išla mimo vođa funkcionera tih sindikata. Štrajkašima je nuđena velika materijalna i moralna pomoć ostalih radnika obrtnika, trgovaca i seljaka.

Istodobno je bilo nekoliko štrajkova drvodjelskih radnika: Škofja Loka, Kokra, Predvdor; građevinskih radnika u Kranju, Jesenicama. U Hrastniku su 3 dana u znak solidarnosti s tekstilcima štrajkali staklari – omladinci. 16. rujna su žandari i policija na silu izagnali radnike iz najvećih kranjskih tvornica. Ostale tvornice radnici su sami napustili. Uprkos tome politički je odjek štrajka bio tako velik da su 23. rujna tekstilci dobili kolektivne ugovore. Štrajkovi građevinara bili su 1936. u raznim krajevima Slovenije. Organizacija građevinara bila je od te godine potpuno u rukama komunista. Oni su u prvoj polovini 1936. god. uspjeli organizirati 6000 radnika. Tako su u srpnju lako i uspješno izveli 8-dnevni opći štrajk. Dobili su povišicu tarife, poboljšalo se plaćanje prekovremene rada itd.

Vrhunac jedinstvenog fronta predstavljali su baš ti štrajkovi. Akciono jedinstvo radnika po poduzećima nisu mogli razbiti ni delegati Radničke komore, ni tajnici strukovnih odbora, koji su se uplašili čim su vidjeli da se štrajk pretvorio iz ekonomskog u politički i da ga vode komunisti. Portiv štrajka je upotrijebljena vojska i policija. U politici jedinstvenog fronta i tarifnog štrajkaškoj aktivnosti mnogo je pridonio i Franc Leskošek koji je zbog takve politike odstranjen s mjesta predsjednika Strokovne komisije. Tako je propao i sporazum o paritetnom akcijskom odboru za Sloveniju. Raspao se Centralni tarifni odbor i neki međustrukovni akcijski odbori. Na plenarnoj sjednici Strokovne komisije Slovenije koja je održana 23. svibnja 1937. donijeta je odluka koja glasi: »Plenum se striktno pridržava odluka Kongresa URSS-a koji je održan u Sarajevu. Strokovna komisija će i u buduće poštovati pomenute odluke URSS-a i čuvati red i disciplinu u sastavnim organizacijama. Protiv pojeđinih lica kao i organizacija koji bi na bilo koji način kršili odluke URSS-a ili Strokovne komisije, te krnjili ugled i interese URSS-ovog pokreta u Sloveniji i u ostalim dijelovima zemlje najodlučnije će se postupiti. Plenum prima na znanje rješenje kojim je drug Leskošek smijenjen sa položaja predsjednika Strokovne komisije i poziva sve sastavne organizacije i funkcionere da ovo prime k znanju pošto je gornje rješenje donijeto u interesu discipline i reda u našim organizacijama.« Tako se reformističko vodstvo URSS-a obračunavalo s radnicima, revolucionarima i komunistima.

SUKOB IZMEĐU SINDIKATA AMSTERDAMSKOG PRAVCA ORSJ I URSSJ

Uzroci sukoba i odvajanje ORSJ i URSSJ

Mnogo je pisano o uzrocima krize između Općeg radničkog saveza Jugoslavije i Ujedinjenog radničkog sindikalnog saveza Jugoslavije. Sukob je počeo unutar Socijalističke partije oko ocjene političke situacije u zemlji i nastale krize političkog sistema poslije smrti Stjepana Radića (treće žrtve zločina u Narodnoj skupštini).

Desna socijaldemokratska frakcija s oblasnim odborima Socijalističke partije Jugoslavije (SPJ) u Hrvatskoj, Slavoniji, Srijemu i Vojvodini s Vitomir Koracem na čelu smatra da socijalistički narodni poslanik J. Petejan treba da napusti Narodnu skupštinu i da se priključi Seljačkoj demokratskoj koaliciji (SDK) u njenim zahtjevima za slobodu izbora i promjenu Ustava, te da se SPJ treba da opredijeli prema postojećim buržoaskim frontovima. SPJ treba da uđe u SDK i da se opredijeli za demokraciju, protiv režima reakcije. U slučaju izbora SPJ treba sa SDK i Zemljoradničkom strankom da sudjeluje u izbornoj vladi. Izvršni odbor Socijalističke partije Jugoslavije, koji se nalazio u rukama centrumaša, zastupao je gledanja da je borba SDK i četvorne koalicije borba dvaju buržoaskih tabora za vlast, za koristi koja ona daje. Interesi radničke klase nisu identični ni s jednim od ta dva protivnička buržoaska tabora. Sve buržoaske partije podjednako su neprijateljski raspoložene prema radnicima. Zbog toga radnička klasa, u vlastitom interesu, ne treba i ne smije da se pridružuje ni jednom od dva buržoaska tabora. Ona treba da vodi svoju samostalnu klasnu borbu za svoje klasne interese, ne da bude privjesak u borbi buržoaskih partija za vlast.³⁰⁵

Poslije tih različitih ocjena situacije, suprotnih stavova i mjera koje treba da poduzme Socijalistička partija, održala je socijaldemokratska frakcija Vitomira Koraca 30. rujna 1928. godine konferenciju u Zemunu. To je značilo odvajanje Socijalističke partije Jugoslavije, ukoliko se centrumaši ne potčine shvaćanju i diktatu desnice. Do odvajanja nije došlo jer je šestogolovarska diktatura zabranila djelovanje svim političkim partijama, pa i Socijalističkoj partiji Jugoslavije.

URSS i Opći radnički savez morali su zauzeti stav prema nastalim događajima. Budući da je ORSJ bio uporište socijaldemokratske desnice, a URSS oslonac socijalista centrumaša u radničkom pokretu Jugoslavije, oni su se određivali prema stavovima dviju frakcija Socijalističke partije. Na prvom redovnom kongresu URSSJ, održanom u Zagrebu 14. i 15. listopada 1928, sudjeluje i ORSJ kao sindikalni savez mješovitog karaktera. ORSJ se još nalazi u okviru reformističke sindikalne zajednice, pa Kongres bira u

Centralnu upravu URSSJ Vilima Haraminu, Vjekoslava Bratkovića i Simu Kotura, tri vođa funkcionalne ORS-a. U pripremanja za kongres dogovorili su se Luka Pavčević i Bogdan Krekić s Josipom Bekesom, tajnikom centrale ORS-a i sekretarom Internacionalne unije drvodjeljskih radnika, da se raspusti podsavez drvene industrije ORS-a. Nepovezane podružnice ORS-a po pokrajinama pripojile bi se pokrajinskim savezima drvodjeljskih radnika, iz kojih bi se onda formirale federacije ili unije drvodjeljskih radnika Jugoslavije. S tim u vezi centrumaško vodstvo URSS-a pripremilo je i predložilo kongresu nacrt statuta, koji je trebao taj dogovor sankcionirati. U Statutu, odredbom u čl. 62. kaže se: Princip organizacije: jedno poduzeće – jedan sindikat, provodi se na taj način da radnici jednog i sličnih zanata (obrta) i jedne i sličnih industrija budu organizirani u jednom sindikatu. Radnici više profesija kao bravar, stolari, mehaničari, organiziraju se u onaj profesionalni sindikat, kakvog je karaktera poduzeće. Radnici zaposleni u gruboj drvnoj i tekstilnoj industriji, industriji papira, celuloze, kemikalija, stakla, cementa, tutkala, šećera, čokolade, piva, maziva i sapuna, pripadaju u sindikat mješovite industrije. U sastavu URSS-a nalazile su se 32 autonomne sindikalne organizacije, koje su po svome karakteru mogle biti grupirane u 15 saveza. Predviđena je u 64. članu Statuta sljedeća odredba: »URSSJ će pomagati stvaranje Saveza za cijelu zemlju, koji svoj unutrašnji organizacioni sistem sami određuju. Dok se to ne postigne URSSJ-u ne može iz jedne pokrajine pripadati više od jedne organizacije iste industrije ili profesije.« Na taj način ORSJ je kao tip mješovite organizacije postao smetnja profesionalnom razvoju sindikata. Pored podružnice ORS-a u jednom velikom drvnom poduzeću, stvarali su svoje podružnice i Savez privatnih namještenika, Savez metalaca i Savez željezničara. Do sukoba je dolazilo i između ORS-ovog Saveza drvodjelaca, živežara, Saveza poljoprivrednih radnika, Saveza građevinara, šivača i tekstilaca i Saveza kožaraca oko pitanja pripadnosti radnika ovim savezima, ili Općem radničkom savezu.

Centrala URSSJ-a je predlagala da se pojedine sekcije u organizacijama ORS-a, sekcija drvodjelaca, živežara, građevinara, krojača, ujedine s autonomnim savezima tih struka, što bi ustvari značilo likvidaciju ORS-a kao mješovitog sindikata. Za sve vrijeme sukoba od 1928. godine, ORSJ je nastojao izgraditi svoje sekcije i podsaveze kako bi se mogle pretvoriti u reprezentativne organizacije, u zemaljske saveze ovih grana rada. ORSJ je na taj način vršio pripremu da se pretvori u novu opću zemaljsku sindikalnu centralu amsterdamskog pravca umjesto URSSJ. Na tome je nastavio raditi uprkos uvođenju šestogolovarske diktature.

³⁰⁵ Vidi o tome: Josip Cazi – Nezavisni sindikati, Zagreb 1967, knj. III, sv. I, str. 339–348.

Plenarna sjednica ORS-a, koja je održana 17. ožujka 1929. pozivajući se na odluke IV redovnog kongresa ORSJ održanog 5. i 6. svibnja 1928. u Zagrebu, donijela je odluku da se pristupi reorganizaciji rada namjeravajući organizaciono obuhvatiti sve industrijske radnike na principu: »Jedno poduzeće – jedna organizacija. Jedna grana zanimanja – jedan podsavez. Podsavezi raznih grana zanimanja, jedan Opći radnički savez, koji spaja sve podsaveze u zemlji i sa njihovim stručnim internacionalama u svijetu.« Jedna organizacija u jednom poduzeću dijeli se na sekcije po profesiji, da bi svako »zvanje došlo do izražaja. ... kako ne bi nastala neskladnost u poduzeću među radnicima raznih profesija« i »da nitko u tarifnoj politici ne bude prikraćen«. ³⁰⁶

Na sjednici 12. svibnja 1929. godine Upravni odbor ORS-a zaključio je da se radi »kršenja statuta Ujedinjenog radničkog sindikalnog saveza Jugoslavije od strane oblasnog odbora URSS-a u Sarajevu i njemu pripadajućeg saveza drvodjelskih radnika za Bosnu i Hercegovinu najavi pasivna rezistencija«, da se najavi »pasivna rezistencija oblasnom odboru URSS-a za Srbiju, te Ujedinjenom radničkom sindikalnom savezu Jugoslavije, kao vrhovnom forumu sindikalnog pokreta, radi toga što isti nije ništa učinio, već obratno, nastojao je i podupirao politiku, koja nema ništa zajedničkog sa zaključcima Kongresa od 14. i 15. oktobra 1928. godine u Zagrebu«.

Plenarna sjednica podsaveza radnika drvne industrije održana 16. lipnja 1929. u Bелиšču, odobrila je taj zaključak Upravnog odbora ORSJ i pristala da zajednički sa saveznom upravom izda letak za sve radnike zaposlene u drvnoj industriji. ³⁰⁷

U beogradskoj Radničkoj komori članovi ORS-a glasali su protiv predloženog budžeta i podnijeli pismene ostavke. U obrazloženju ostavke tražilo se da članovi Komore vrše samo svoje funkcije i da nemaju prava raditi na odvajanju legalnih radničkih sindikata. Napadan je sekretar komore Milorad Belić i Luka Pavićević da su diktatori u sindikalnom pokretu, da rade potajno protiv ORSJ i vode divlje štrajkove na štetu ORSJ. Tražilo se da se namještenici Komore ne primaju bez konkursa. Tvrdilo se da se vrši pritisak na činovnike Komore, članove ORSJ. ³⁰⁸

I oblasna skupština ORSJ Vojvodine, Srijema i Srbije što je održana 21. lipnja 1929. u Zemunu, odobrila je odluke Upravnog odbora centrale. Na Skupštini je bilo 30 delegata iz 14 podružnica: Beograd, Zemun, Beočin, Sr. Mitrovića, N. Kneževu, Smederevo, Paraćin, V. Bečkerek, Vukovar, Vinkovci, Osijek, N. Sad, Crvenka i Vršač. Oblasni sekretar bio je Vjekoslav Bratković. Broj članova na teritoriji navedenih oblasti iznosio je 1612 redovnih i 200 nezaposlenih. Na Skupštini se iznijelo da se savez bori s birokratima iz beogradske i novosadske Radničke komore. Pod njihovim utjecajem osnovana su dva nova

konkurentna saveza radi razbijanja ORSJ. U Rezoluciji o odnosu prema Glavnom radničkom savezu Srbije i centrali URSSJ, između ostalog, je rečeno da sve dotle, dok GRS Srbije i URSSJ ne poštuju statute, neće ni njih ORS poštivati »već će se kod organiziranja radnika rukovoditi samo odredbama svojih saveznih pravila i u svoje redove prikupljati svakog radnika bez obzira kojoj on profesiji ili zvanju pripadao«. Skupština je isto tako odobrila protestne ostavke svojih članova u Radničkoj komori i odobrila njihov rad. Donijela je odluku da se počne izdavanje posebnog lista koji bi se štampao ćirilicom za Srbiju. ³⁰⁹

Oblasna konferencija ORSJ Bosne i Hercegovine održana je 4. kolovoza u Banjaluci. Od 14 podružnica ORSJ bilo je prisutno 10 s 1300 organiziranih radnika. Konferencija je jednoglasno odobrila pasivnu rezistenciju prema svim onim forumima URSSJ koji rade na »cijepanju« Općeg radničkog saveza Jugoslavije. Konferencija je zaključila da se za Bosnu i Hercegovinu osnuju dva oblasna povjerenstva, jedno u Banjaluci, a drugo za Sarajevo – Zavidoviće. U Oblasno povjereništvo u Banjaluci ušle su podružnice iz Banjeluke, Teslića, Drvara, Dobrljina i B. Novog. ³¹⁰

U konkurentne saveze koje ORS spominje u polemici spadali su: Savez tekstilnih radnika u Beogradu, Savez radnika živežnih namirnica Beograd (osnovan 1929), Savez drvodjelskih radnika Beograd (1930), Organizacija kućne posluge (1929), Zemaljski savez poljoprivrednih radnika Novi Sad (1928), Savez zanatskih radnika Split (1930), Savez drvodjelskih radnika za Bosnu i Hercegovinu i Savez željezničara. Oni su pokušavali da pridobiju radnike koji su već bili organizirani u Općem radničkom savezu. Te pokušaje okvalificirali su funkcioneri ORS-a kao »sindikalnu hajdučiju, odmetanje od Statuta i obični prepad«. Napadali su male zanatske saveze, koji ne mogu opstati ako se iste struke u čitavoj zemlji ne grupiraju u jednu cjelinu. Ti mali pokrajinski savezi nemaju ni toliko članova da popune sva mjesta u odboru i ne mogu se suprotstavljati najjačem industrijskom savezu – ORS-u. ³¹¹

ORSJ je prema tvrdnji *Radničkog glasnika* imao u zemlji 120 podružnica s 7000 punopravnih članova i više stotina sindikalnih funkcionera »koji veoma dobro poznaju radnički pokret, a pokraj toga su duboko uvjereni da rade za pravilnu stvar, jer su prožeti modernim socijalnim shvaćanjima«. Na mnogobrojnim sastancima i skupštinama govore sami radnici »kao stari rutinirani oratori«. Pisac članka naziva ORS idealnom radničkom organizacijom koja će u najskorije vrijeme osposobiti i aktivizirati više hiljada radnika. ³¹²

Na drugoj plenarnoj sjednici ORS-a, održanoj u Zagrebu 17. studenoga 1929. riješeno je da ORS sudjeluje na sjednici centrale URSSJ 24. studenoga 1929.

³⁰⁶ *Radnički glasnik*, Zagreb 1. VI 1929.

³⁰⁷ *Ibid.*, 1. VII 1929.

³⁰⁸ *Ibid.*, 1. VIII 1929.

³⁰⁹ *Ibid.*, 1. IX 1929.

³¹⁰ *Ibid.*

³¹¹ *Ibid.*

³¹² *Ibid.*, 1. XI 1929.

u Beogradu radi razgovora o formama za smirenje ili rješenje sukoba. Na tim razgovorima vodstvo URSS-a predložilo je ORS-u, budući da je njegovo članstvo regrutirano pretežno iz drvne industrije, da se ORSJ pretvori u savez drvodjeljskih radnika. Dok se to ne ostvari, Savez drvodjeljskih radnika u Sarajevu postaje pokrajinska organizacija i odbor ORS-a za Bosnu i Hercegovinu. Ostale organizacije ORS-a metalci, živeži, krojači, itd. ne bi ušle u sastav te organizacije. Pored toga, URSS je za metalske radnike i željezničare na pilanama tvrdio, da ne pripadaju šumskoj, već metalnoj industriji i transportu i kao takvi pripadaju Savezu metalaca i željezničara. ORS nije primio ni jedno od predloženih rješenja. Sporovi su se i dalje zaoštravali.³¹³

Oblasni odbor URSS-a Hrvatske i Slavonije odbijao je polemiku s ORS-om pod ovim parolama: »Sada je vrijeme zajedničke obrane – a ne međusobne borbe! Nećemo razračunavati sa radnicima, radničkim organizacijama i radničkim listovima!«³¹⁴

Javna rasprava o prednosti općeg ili strukovnog tipa sindikata

Ipak je URSS otvorio javnu raspravu o prednostima ovog, ili onog oblika organizacionog grupiranja sindikata.

Tvrdi se da više »istorodnih« saveza po pokrajinama ne otežavaju konsolidaciju sindikalnog pokreta u zemlji, zato što su se paralelno razvijali industrijski i profesionalni savezi, bilo na pokrajinskoj osovi ili centralizirano za cijelu zemlju, s jedne i druge strane. Opći radnički savez je kao tip mješovite organizacije proglašen direktnom smetnjom za normalan razvoj sindikalnog pokreta.³¹⁵

Iznosile su se prednosti profesionalne forme sindikalnih organizacija nad mješovitom i industrijskom. Taj stav objašnjava se ekonomskim karakteristikom sindikalne organizacije. One moraju u prvom redu voditi računa da radna snaga na tržištu nije jednaka, da zavisno od kvalifikacija ima različitu vrijednost, da su različiti troškovi za održavanje minimuma egzistencije nekvalificiranog, polukvalificiranog, kvalificiranog i visokokvalificiranog radnika, prema tome moraju biti različite njihove nadnice, različiti troškovi oko izdržavanja porodice i djece, izobrazbe i kulturnih potreba. Sindikati koji žele predstavljati otpor konkurenciji i dizati cijenu radne snage moraju radnike organizirati po profesijama. Više profesija u jednoj sindikalnoj organizaciji onemogućava uspješan rad, jer se ekonomski položaj pojedine profesije nejednako razvija. U organizacijama s više profesija kreću se akcije u pravcu zaštite interesa one profesije koja je u toj organizaciji dominantna, jer o radu organizacije odlučuje većina članstva. Borba za bolju nad-

nicu ujedno je i borba za reguliranje radnog vremena i cjelokupnog radnog odnosa putem kolektivnih ili tarifnih ugovora.

»Profesionalne organizacije ne mogu biti sekcije nekog općeg saveza, već obratno: profesionalne organizacije moraju imati sekcije za pojedine vrste radova iste profesije. N. pr. kod metalaca: bravari, kovači, tokari, pomoćni radnici, itd. One moraju voditi računa o vrijednosti pojedine radne snage. Profesionalne organizacije nisu ni čiste zanatske ni industrijske. One obuhvaćaju i zanate i industrije iste profesije. Njihova karakteristika najbolje je izražena u izreci: Jedno poduzeće – jedna organizacija. To znači jedna organizacija u proizvodnji iste robe: drveta, željeza, živežnih namirnica, odijela i.t.d. Na jednom mjestu ili kod jednog poslodavca gdje ima više industrije koje proizvode različitu robu bitni će i više sindikalnih organizacija (podružnica drvodjeljskih radnika, metalčkih radnika, privatnih namještenuka, i.t.d.). Profesionalne organizacije temelje se na ekonomskim zakonima. Zato stvaranje organizacija na čisto zanatskoj ili industrijskoj osnovi je utopija bez ikakve podloge, a još je veća utopija stvaranje organizacije na podlozi jednog poslodavca, odnosno jednog poduzeća ili jednog mjesta.« Različite kvalifikacije radnika, različite nadnice, drugačije životne i kulturne potrebe, bez obzira na postojanje zajednice interesa kao klase, utječu da se kod svake struke razvija poseban profesionalni ponos, snaga, odlučnost, duhovna osjetljivost, pažnja na vanjsčinu i poseban mentalitet. Sindikati te razlike ne treba da raspiruju već treba sve radnike povezivati i osposobiti za zajedničke akcije, za obranu zajedničkih interesa preko samostalnih profesionalnih sindikalnih organizacija.³¹⁶

Snaga sindikata ne leži u broju članstva i neefikasnoj finansijskoj administraciji, već u mogućnosti da regulira ponudu radne snage koja na tržištu rada istupa samostalno prema svojoj upotrebnoj vrijednosti, odnosno profesiji. Ona se može regulirati samo u okviru profesije (metalaca, rudara, drvodjelaca), odnosno putem profesionalnih sindikata. Profesionalni sindikati koji mogu utjecati na tržište rada svoje profesije, značni su sindikati, brane i poboljšavaju uvjete rada. Važan je nominalni broj organiziranih radnika u odnosu na sve radnike određene profesije, a ne brojna snaga nekog sindikata. Za primjer je uzet Savez grafičkih radnika Jugoslavije koji čuva svoju samostalnost i neće da ide u neku veliku zajednicu, jer bi time oslabio svoju snagu, snagu svoje profesionalne grupacije. Napadajući tezu da jedinstvena administracija daje snagu radničkim sindikatima, navodio se primjer privrednih poduzeća, čija se produkcija ne izgrađuje prema savršenoj formi administracije, već prema organizaciji proizvodnje i prodaje. Jedinstvena administracija bi birokratizirala sindikalni aparat u kojem bi sekretari postali obični službenici pod komandom svemoćnog gospodara, glavnog sekretara.³¹⁷

³¹³ Ibid., I. XII 1929. Envijetaj uprave URSSJ Drugom redovnom kongresu, Zagreb 27-28. IX 1931.

³¹⁴ Radničke novine, Zagreb 28. II 1930.

³¹⁵ Ibid., 7. III 1930.

³¹⁶ Ibid., 21. III, 28. III i 6. VI 1930.

³¹⁷ Ibid., 11. IV 1930.

U javnoj raspravi kritiziralo se i osnivanje nekoliko zemaljskih sindikata s djelovanjem u cijeloj zemlji. Iako su po broju bili lokalnog i regionalnog karaktera, oni su odmah pokrajinskim organizacijama slali cirkulare i tražili ujedinjenje. To su postojeće, slične organizacije smatrale zaskakivanjem i težnjom da se njima zavlada, da im se nametne oblik organizacije i centralizacije. Godinama bi trebalo raditi na stvaranju lokalnih organizacija koje bi okupljale većinu radnika i trajno ih vezale za sebe. U izgradnji sindikata potrebno je osloboditi se grandomanije o velikim savezima. Kad se stvore sindikalne organizacije u svim gradovima i krajevima, onda će to postati pokret.³¹⁸

U Zagrebu je 24. svibnja 1930. održana Pokrajinska konferencija Općeg radničkog saveza, a dan kasnije Pokrajinski odbor Ujedinjenog radničkog sindikalnog saveza Jugoslavije Zagreb održao je svoju konferenciju. Centrala URSSJ predložila je ORS-u da se prije održavanja pokrajinske konferencije ORS-a na jednoj, i Pokrajinskog odbora URSS-a na drugoj strani, održi zajednički sastanak predstavnik obaju saveza. Centrala URSSJ želi naći sporazum prihvatljiv za obje konferencije.

ORS je, pored izričite želje sindikalne Centrale da se sastanak održi prije pokrajinske konferencije, svoju pokrajinsku konferenciju, ipak, održao ranije, ne čekajući razgovor i mogućnost sporazuma s drugom stranom. Donesena je odluka da Opći radnički savez, »apstinira« iz poslova zajedničkog pokrajinskog pokreta u Hrvatskoj i Slavoniji. Centrala URSS-a tvrdila je da je to učinjeno, jer se ORS već ranije, bez odobrenja ovog svog pokrajinskog foruma povukao iz svih foruma zajedničkog pokreta slobodnih sindikata. U Hrvatskoj i Slavoniji, javno se istakao kao protivnik zajedničkog pokreta izvođeci svoje zasebne akcije općeg karaktera nasuprot akcijama pokreta. Već je ranije osnovao podsavaze i sekcije radnika koji imaju svoje zasebne industrijske ili profesionalne saveze, atakirajući na taj način na postojeće autonomne, slobodne, radničke organizacije, osobito one u sastavu URSSJ. ORS je sam izazivao te sukobe osnivajući razne industrijske i profesionalne sekcije na koje nema pravo. On time provocira zainteresirane saveze. Kad ih nije uspio uvući u sukob, on je pokidao veze sa svima mjesnim međustrukovnim odborima URSSJ u Hrvatskoj i Slavoniji, bojkotirao Pokrajinski odbor URSSJ za Hrvatsku, i najzad – povukao se iz pokreta kao njegov protivnik. Umjesto prihvatanja razgovora o likvidaciji sporova u pojedinim pokrajinama, ORS je sukobe zaoštrio. Poslije zagrebačke konferencije, ORS je s URSS-om imao normalne veze jedino preko Strokovne komisije u Sloveniji.

U odlukama Pokrajinske konferencije URSS-a održane u Zagrebu kaže se:

»Konferencija žali što mora da konstatira da Opći radnički savez svojim držanjem bez ikakvog povoda otežava još življi razvoj radničkog pokreta u ovoj po-

krajini. On je kroz cijelo vrijeme ne samo sistematski izbjegavao zajednički rad sa Pokrajinskim odborom URSS-a i njegovim mjesnim međustrukovnim odborima, nego je otvoreno gazeći statut URSS-a pokušao da počne sa osnivanjem sekcija i podsavaza iz redova onih radnika koji su se već nalazili u postojećim Ursovim organizacijama sa ciljem da razori postojeće industrijske i profesionalne organizacije u sastavu URSS-a koji su svojom suradnjom ORS-u bili uvijek od pomoći. Pokrajinski odbor URSS-a je ORSJ jednom odvratio od ovakvog rada, ali uzaludno, ORSJ je na to odgovarao neplaćanjem kvote i otišao još dalje, pa je za vrijeme obrambene akcije za radničko zaštitno zakonodavstvo izdvojio svoju zasebnu akciju. Pozvan da vrši svoje statutarne dužnosti ORSJ je radi demonstracije odgovorio apstiniranjem od današnje pokrajinske konferencije URSS-a i na svojoj zasebnoj konferenciji riješio da se povuče iz zajednice URSS-a u ovoj pokrajini kao što je već učinio u Bosni, Srbiji, Vojvodini. Pozvan na razgovor od strane centrale URSS-a ORSJ je odgovorio da traži odriježene ruke protiv sviju organizacija. ... Pokrajinska konferencija skreće pažnju na potrebu izbjegavanja sukoba među radnicima i njihovih organizacija i na potrebu njihove suradnje radi zaštite njihovih prava i njihovih interesa. Obzirom na to, što ORS prema Pokrajinskom odboru ne vrši svoje članske dužnosti, konferencija odlučuje da Pokrajinski odbor više nema nikakvih dužnosti prema ORS-u sve dotle dok ORS ne bude izvršavao svoje obaveze prema Pokrajinskom odboru i centrali URSS-a. Obzirom na to da je u Radničkoj komori za Hrvatsku i Slavoniju poremećen odnos, koji je utvrđen na prošlim izborima i da je Komora time izgubila povjerenje velike većine registriranih radničkih sindikalnih organizacija Upravni odbor Komore je postao nesposoban za pravilan rad. Budući da organizacija za takav rad ne može da nosi odgovornost, pokrajinska konferencija URSS-a održana u Zagrebu dne 25. maja 1930. traži: a) da se odredi definitivna teritorija Radničke komore, obzirom na novu teritorijalnu podjelu države na banovine i b) da se raspišu izbori za skupštinu Radničke komore kako bi ona bila izraz povjerenja radnika svoje teritorije koju treba da zastupa.«³¹⁹

U raspravi o sporu u sindikatima sudjelovao je i Josip Jaklin. Imao je tada 71 godinu i bio jedan od najstarijih organizatora i vođa (od 1885. do 1892.) tajnih socijalističkih kružaka u Zagrebu. Poslije održanih pokrajinskih konferencija ORS-a i URSS-a Jaklin piše: »Postojeći sindikati imaju uzvanrednih snaga i dobrih iskusnih vođa i organizacija doraslih svakoj situaciji. Oni bi mogli biti jaki kada jedan njihov dio ne zatvara stalno staze cjelini, sapinje mu grlo, veziva ruke i noge. Sukob URSS-a i ORS-a cjeline i jednog saveza u njoj prešao je u banalnost. Godinama se radilo na tome da se on lokalizuje, prekine bez ponižavanja, slabljenja. ORS-u je predlagano da se on pretvori u sindikat drvene industrije, da postane sindikat

³¹⁸ Ibid., I. V. 1930.

³¹⁹ Radničke novine, Beograd 6. VI 1930.

najjače industrijske grane. Time bi likvidirao sukobe sa ostalim savezima i postao najjači, najugledniji i naj-autoritativniji sindikalni savez u radničkom pokretu Jugoslavije. On bi postao najvažnija privlačna snaga sindikalnog pokreta u odnosu na ogromnu vojsku neorganiziranih. Olakšao bi se neznan, neumorni, nesebični i nadljudski rad pojedinaca. Polagane su ogromne nade i vjera u ljude, u njihove osjećaje odgovornosti i ljubavi za cjelinu pokreta. Vitomir Korać došao je u Zagreb, održao zbor i spriječio da se sukob sa ORS-om sanira. On je u lice svima rekao da socijaldemokrati jedinstva nikada nisu ni htjeli. Jedna šaka uobraženih politikana i histeričnih intelektualaca zanesena slavom epske prošlosti nije u stanju da udari na staze koje je utro put života.³²⁰

Jedan radnik iz Sl. Broda koji je godinama radio u sindikalnom pokretu, piše: »Kad danas uzmemo izvjesnu radničku štampu u ruke, onda rijetko čitamo štogod o pozitivnim akcijama radnika i o uspjesima tih akcija. Mjesto toga čitamo o podvalama, ličnim uvredama, obojavanju, serviranjima laži jednih drugima itd. Ukratko rečeno mi u nalazimo takav ton pisanja, da radnika to zaprepasuje. Mi se moramo pitati: Zar ti ljudi, koji ovako pišu, imaju uopće moralno pravo, da budu učitelji radničke klase? Zar ti ljudi ne vide kuda to vodi? Zar ti ljudi to ne vide, da nas radnike to ne zanima? I zar ti ljudi ne vide da radnika ođalečuju od organizacije?«³²¹

Kritizirala se i pojava da se pokretu želi dati lični karakter, da se ispoljavaju lične ambicije pojedinaca, što se ogleda u monopoliziranju sindikata i ograđivanju od svega što vodi putu oporavka, putu osamostaljenja i putu proširenja pokreta. Pravi prijatelji radničke klase imaju uvijek u vidu veličinu i moć pokreta, a to je jedna od najvažnijih pretpostavki jedinstva i zajednice. Vođe koje ne mogu shvatiti da je radnicima iznad svega stalo do jedinstva radničkog pokreta, zadužili bi i radnike i svoju prošlost kad bi otišli. Tako bi sačuvali stečenu slavu.³²²

ORSJ je nastavio da radi na stvaranju nove sindikalne centrale u zemlji. Pod naslovom »Neistinite vijesti« objavljen je u *Ujedinjenim sindikatima* članak. Prilikom boravka sekretara drvodjeljske Internacionalne Tarnova u Jugoslaviji, u njegovom prisustvu na zvaničnom sastanku, predsjednik ORSJ Vilim Haramina rekao je da ORSJ, a i on sam, s više strana imaju ovlaštenje da rade na formiranju nove zemaljske sindikalne centrale. Među ostalima (Općim radničkim savezom, Savezom živežarskih radnika, Unijom svratištarskih, kavanarskih i gostioničarskih namještenika, Savezom rudarskih radnika, itd.) nalaze se i Savez grafičkih radnika te Savez bankovnih činovnika i namještenika.³²³

Radnički glasnik, organ ORS-a, koncem ožujka objavio je saopćenje o održavanju kongresa ORS-a. U saopćenju se kaže da je najvažniji zadatak kongresa

izmjena saveznog statuta, kako bi se u okviru ORS-a mogli formirati savezi koji bi u tarifnom pokretu imali potpunu samostalnost... »Centrala ORS-a utvrdila bi liniju borbe, pravac socijalne i sindikalne politike, zadržala bi potpunu stranu za slučaj neuspješnosti, bolesti, te putem potpore, rezervni fond za slučaj vanredne potpore, a agitacija i tarifna politika bila bi prepuštena savezima. Savezi bi međusobno formalizirali mjesna i pokrajinska povjereništva i davali im odgovarajući procenat od članarine. Time bi se dobilo više borbenih formacija, što bi za radničku klasu bilo vrlo korisno. Stvorio bi se valjan tip organizacije koja bi se protezala na sve radnike i namještenike. Time bi ORS razbio monopol na organiziranje radnika i namještenika bilo koje grane zanimanja koje je tada imao URSS. ORS se tako spremao da sa odobrenjem Kongresa formira saveze za sve privredne grane, a sam da se pretvori u novu zemaljsku sindikalnu centralu. Tu liniju je ORS, kao što je to već rečeno provodio i ranije samo ju je htio i statutarno potvrditi. ORS-u je proricana propast u tom cjepačkom radu, kao da će ostati izvan organiziranih i duhovnih veza Internacionalnog sindikalnog saveza (Amsterdamske internacionalne). Vođe URSS-a pozivali su svoje organizacije da se odupru tim namjerama.³²⁴

Nasuprot svoje centrale, ORSJ za Sloveniju izradio je posebne prijedloge za novu organizaciju na slijedećim: Pokrajinski odbor bi preko svoga tajništva u Dravskoj banovini vodio sve organizacije, agitacione i administrativne poslove. Pored toga on bi vodio i tarifnu politiku. Sve podružnice u banovini vršile bi obračun članarine, neposredno u Pokrajinskom odboru Ljubljane. Ovaj bi 10% mjesečnog prihoda slao centrali ORS-a u Zagreb. Od cjelokupnog dohotka 15% ulazi u borbeni fond za izvanredne slučajeve i akcije većeg značaja. Ta sredstva ne bi se smjela trošiti u nikakve druge svrhe i bez odobrenja Pokrajinskog odbora za Dravsku banovinu.«³²⁵

Kongres ORSJ i stvaranje nove zemaljske sindikalne centrale

Kongres ORS-a vođe URSS-a označile su sudbonosnim momentom klasnog radničkog pokreta u Jugoslaviji. Opći radnički savez koji na jednom mjestu organizira radnike svih struka bio je vrlo pogodan i znatno je olakšavao političko vodstvo Vitomira Koraća tim sindikatom. Po ocjenama centramaša Vitomir Korać se duhovno formirao u seljačkoj sredini. Socijalističko shvaćanje dobio je od Vase Pelagića, koji je bio nacionalni revolucioner i buntar, ali nije bio marksista niti je imao smisla za radnički socijalizam. Dok je grupa radnika u Hrvatskoj stvarala moderni politički i sindikalni pokret Hrvatske, Vitomir Korać bio je i ostao tipični seljački vođa. On, po tim ocjenama, trajno teži da cio taj pokret uvuče u zajedničke nacionalne borbe s građanskim strankama. Socijali-

³²⁰ *Radničke novine*, Zagreb 27. VI 1930.

³²¹ *Ibid.*, 26. IX 1930.

³²² *Ibid.*, 31. X 1930.

³²³ *Ibid.*, 20. II 1931, *Ujedinjeni sindikati*, 2/1931, str. 14.

³²⁴ *Radničke novine*, Zagreb 1. V. 15. V i 29. V 1931.

³²⁵ *Ibid.*, 8. V 1931.

stički radnički pokret vrši funkciju lijevog krila zajedničkog nacionalnog pokreta. Otuda u socijalističkom pokretu Hrvatske neprekidno postoje sukobi između radničkog i klasno-socijalnog pokreta i seljačko-socijalističko-nacionalističkog koji je predstavljao Korać. Izabran od seljaka za narodnog poslanika u Hrvatskom saboru, on ustaje otvoreno protiv Socijalističke partije, napušta Zagreb, stvara u Šidu samostalni partijski zemljoradnički sekretarijat. Pod njegovo vodstvo stavlja se i Savez poljoprivrednih radnika, stvorena je štamparija, izdavan je partijski organ za zemljoradnike *Pravo naroda* koji on uređuje. Tako je Korać ustvari stvorio svoju samostalnu seljačku Socijalističku partiju koja je bila u zajednici sa socijalističkim pokretom Hrvatske. U toku prvog svjetskog rata Korać se protivi obnovi socijalističkog i sindikalnog pokreta i pristupa mu tek kad je bio stvoren i mimo njega. Poslije izbijanja oktobarske revolucije i stvorene revolucionarne situacije u Austro-Ugarskoj, Korać energično nastoji da se novooobnovljeni socijalistički pokret Hrvatske pridruži buržoaskoj nacionalnoj grupaciji. On izvodi svoju drugu bunu protiv vodstva i pokreće svoj samostalni list *Novo društvo*. Kad je prenio borbu u sindikate, uspio je u ORS-u dobiti većinu. U novoj državi Korać ulazi u koaliciju sa građanskom demokracijom i prvom vladom. To je bilo treće odvajanje Koraća od cjeline pokreta.

Za vrijeme stvaranja URSS-a, pokušaja likvidacije Nezavisnih sindikata 1925. god., Vitomir Korać je vjerovao da su to su to isključivo taktički potezi koji centristima poduzimaju da bi oslabili njegovu socijaldemokratsku grupu i potisnuli njen utjecaj u radničkim socijalno-političkim ustanovama. Korać je već tada smatrao da bi ujedinjenje s bivšim socijaldemokratima, koji su ostali niz godina vođe u revolucionarnom klasnom, političkom i sindikalnom pokretu i u teškoj ga situaciji iznevjerili, bila velika pogreška koja bi se mogla ispraviti samo ponovnim otcjepljenjem od njih. Tako bi se, po mišljenju Koraća, sačuvali sindikati za Socijalnodemokratsku partiju. Sukobi oko toga trajali su sve do uvođenja šestojanuarske diktature i doveli su socijaldemokrate na ivicu rascjepa. Tada je Korać sa svojom grupom, oslanjajući se na ORS, pod parolom jedinstvenog demokratskog fronta ponudio svoju suradnju Svetozaru Pribičeviću i Vladimiru Mačeku, tj. poveo pregovore o ulasku hrvatskih socijalista u Seljačko-demokratsku koaliciju (SDK). S namjerom da dođe do rascjepa socijalističkog radničkog pokreta održana je i već spomenuta konferencija socijaldemokrata s Vitomirom Koraćem na čelu 30. rujna 1928. god. u Zemunu.

Na kongresu ORS-a dolazi konačno do rascjepa na sindikalnom polju. Taj proces nije bilo moguće zaustaviti, ali su reformističke vođe odlučno protestirale protiv stvaranja novog sindikalnog centra u državi. Oni tvrde da su razlozi cijepanja sitnice. Koja će grupa radnika pripasti ovome ili onom savezu, mogu li sindikalni funkcioneri biti namještenici Radničkih komora, da li Upravni odbori u radničkim institucijama pravilno rade, to nisu dovoljni razlozi za ras-

cjep. Sindikalno jedinstvo je iznad svega. ORS-u se nudilo: 1) da sazove zemaljski sindikalni kongres s apsolutnom vlašću da riješi sva sporna pitanja oko organizacione izgradnje pojedinih saveza, da mješovita komisija detaljno pregleda faktičko stanje svakoga saveza, da se delegati izaberu razmjerno broju efektivnog članstva, te da se odlukama takvog kongresa mora svako bezuvjetno pokoriti; 2) neka Kongres odluči da, ukoliko to sindikati žele, njihovi funkcioneri ne mogu biti namještenici Radničkih komora, te da donese konačnu odluku o radu u Komorama uopće i održavanju izbora. »Ako to ne možemo postići, da napustimo rad u komorama.«³²⁶

Kad je Kongres završen *Radničke novine* su donosile članke pod dramatičnim naslovima: »Rascjep je izvršen!, Radnička klasa Jugoslavije primila je težak udarac, Kongres Općeg radničkog saveza Jugoslavije donio je sudbonosnu odluku o svom izdavanju iz opće klasne radničke zajednice.«³²⁷

Na Kongresu ORS-a bili su predstavnici Strokovne komisije Slovenije kao Pokrajinskog odbora URSS i na njemu dali pismenu izjavu koju je Kongres prihvatio i uputio na razmatranje novoj saveznoj upravi.³²⁸

Centralna uprava Ujedinjenog radničkog sindikalnog saveza Jugoslavije izdala je 1. lipnja 1931. proglas. U proglasu se kaže da su se radnici i namještenici organizirali u 38 stručnih sindikalnih saveza da bi zaštitili i povećali nadnice, skratili radno vrijeme, obezbijedili zakonsku zaštitu i osiguranje u svim pravcima. Ti savezi organizirani su u URSS-u i zajedno broje preko 30.000 organiziranih radnika. Protiv njihovog jedinstva, tvrdi se u proglasu, kao najveći protivnik istupa Opći radnički savez.

ORS ne istupa otvoreno protiv Amsterdamske sindikalne internacionalne, ali vrši potajnu agitaciju kako internacionalne veze nisu potrebne i da se može biti i bez njih. Napadajući odluke kongresa ORSJ, u proglasu se tvrdi da su one donijete pod pritiskom grupe vođa koji su gurnuli ORS u rat sa URSS-om. Na kraju proglasa kaže se da je radnicima u zemlji i svijetu potrebno jedinstvo i sloga, zato će spriječiti sve napade svojih otvorenih i prikrivenih protivnika.³²⁹

Strokovna komisija kao Pokrajinski odbor za Sloveniju sazvala je 28. lipnja u Ljubljani pokrajinsku konferenciju na kojoj su bile zastupljene sve podružnice ORS-a za Sloveniju. Konferencija je donijela odluku da se formira paritetna komisija s predstavnikom Internacionalnog sindikalnog saveza na čelu. Komisija bi utvrdila razlog rascjepa, najbolje forme sindikata za Jugoslaviju, sadržaj statuta za jedinstvenu sindikalnu centralu i sazvala kongres koji bi usvojio novi statut i manifestirao jedinstvo.³³⁰

³²⁶ *Radničke novine*, Zagreb 15. V, 22. V 1931.

³²⁷ Ibid., 29. V 1931.

³²⁸ Ibid., 5. VI i 12. VI 1931.

³²⁹ Ibid., 19. VI 1931.

³³⁰ Ibid., 3. VII 1931, 24. VII i 31. VII 1931.

Podršku Strokovnoj komisiji Slovenije dao je i Pokrajinski odbor URSSJ, Zagreb koji je 30. lipnja sazvao posebnu konferenciju i raspravljao o pisanju *Radničkih novina* o sporu s ORS-om. Povod za tu konferenciju bio je dopis Upravnog odbora podružnice Saveza metalških radnika Jugoslavije u Zagrebu u kojem se iznosi da radnici odbijaju da se preplachuju i kupuju *Radničke novine* zbog polemike koja se vodi s ORS-om. Oni traže da se prestane s međusobnom borbom preko radničke štampe, da radnička štampa treba da se bavi prilikama i akcijama radnika u poduzećima i izvan poduzeća.³³¹

Govoreći o osnovi jedinstva pokreta, konsolidaciji klasnih radničkih organizacija, intervenciji Strokovne komisije Slovenije, Jovo Jakšić je smatrao da je stvaranje jugoslavenskog nacionalnog radničkog pokreta (JNRS), čija je namjera bila da uništi klasne radničke i namješteničke sindikalne organizacije, imalo veliki psihološki i moralni utjecaj na jugoslavenske radnike uopće. Najveći broj radnika nije mogao moralno podnijeti da bude član organizacije koju su stvarali poslodavci pomoću otpadnika iz klasnog radničkog pokreta. Isto tako pokušaj Općeg radničkog saveza da se izdvoji iz cjeline klasnih radničkih sindikata, naišao je na spontani otpor, kako članova ORS-a tako i URSS-a. Radnici su počeli odbijanje sindikalne štampe zbog međusobnog napadanja. Spontani otpor protiv nacionalnih sindikata i pokušaj rascjepa predstavlja »kolosalnu moralnu vrijednost, da je ona dovoljna da se na njoj može postići jedan zdrav i veliki radnički pokret«. To treba potpuno iskoristiti, kaže Jakšić, jer se on ne javlja svaki dan u historiji i iznosi svoju osnovu za sporazum s ORS-om. Smatra da se spor treba uzeti onakav kakav on u suštini jest, bez isključivanja i moralnog pogađanja bilo koga od sudionika spora. URSSJ je prihvatio prijedlog Strokovne komisije da se posredovanjem Internacionalnog sindikalnog saveza pokuša doći do sporazuma. Ako ORS pristane na to posredovanje, onda će biti jasno da on ne želi da bude poseban pokret radnika, već samo dio pokreta. U tom slučaju sporazum s njim lako će se postići. Jakšić traži da se s ORS-om razgovara samo o razgraničenju organizacija i općem sindikalnom statutu. Svi drugi razgovori (raspodjela, izbor vodećih ličnosti, sjedište centrale itd.) ne vode ničemu. Za rješenje spora oko razgraničenja postoje samo dvije mogućnosti: ili da čitav pokret bude jedna organizacija, ili da bude podijeljen na pojedine saveze koji se ujedinjuju u jednu opću zemaljsku teritorijalnu organizaciju. U prvom slučaju sindikalni pokret dobio bi organizaciju kao i ORS, u drugom, sve velike grupe radnika imale bi svoje saveze kao u razvijenim zemljama.³³²

Rascjep radničkog pokreta u prvom je redu psihološki problem. U njemu, i po njemu, jasno se vidi koliko je jaka klasna okosnica – pisao je Mirko Kus-Nikolajev, raniji urednik *Radničkog glasnika*. Alter-

nativom »jedinstvo ili slom«, on postavlja pitanje opstanka radničkog pokreta i polazi od tvrdnje da u postojećem radničkom pokretu »sve od organizovane mase pa gore do funkcionera prevladava u velikoj mjeri malograđanski duh. U tom duhu leži psihološki čvor nesređenosti i abnormalnih odnosa u našem radničkom pokretu. I struktura našeg socijalnog i ekonomskog života neprestano mobilizira u radničku klasu legije deklariranih obrtnika i pauperiziranih seljaka, koji svojim mentalitetom pune rezervoare neproleterskog, neklasnog duha u radničkom pokretu. Malograđanski duh: zatvoren, nedinamičan, intrigantan i kompromisan stvorio je zabunu u redovima proletarijata, utisnuo žig na naš pokret stvarajući od njega nedisciplinovani čopor, a ne kohorte svjesnih proletera. Lični prestiži i lična ambicija cvala i cvate u našem radničkom pokretu. Sitničavost, duševna zaledenost, nekritičnost, pakost, sve ono što dekorira malograđanina, sve smo to s ponosom nalijepili na naše grudi kao u kakvom karnevalskom bunilu«.³³³

Intervencija Internacionalnog sindikalnog saveza i rascjep ORSJ

Na zahtjev Strokovne komisije Slovenije i na traženje Centrale URSS-a Internacionalni sindikalni savez prihvatio je zadatak da se zainteresira o unutar-njim prilikama sindikalnog pokreta u Jugoslaviji i da preuzme izuzetnu dužnost arbitraže u internim sporovima. ISS je saopćio centralnom sekretarijatu URSS-a da je odredio svoga delegata za konferenciju 26. rujna najuglednijeg prvaka i vođu Jouhaux-a Leona (Žuoa). Centrala URSS-a nije angažirala samo Internacionalni sindikalni savez nego i stručne internacionale dvodjelaca, živežara, tvorničkih radnika, transportne federacije i druge.³³⁴ Prije toga, zakazana je 18. rujna 1931. zajednička konferencija URSS-a i ORS-a.³³⁵

Saopćenja i odluke s konferencije održane 26. rujna glase:

»Centralna uprava Ujedinjenog radničkog sindikalnog saveza Jugoslavije sazvala je po mandatu Internacionalnog sindikalnog saveza za 26. septembra u Zagrebu razgovore na koje je pozvala predstavnike Općeg radničkog saveza. Cilj razgovora bio je, da se obustavi međusobna borba, i da se stvori toliko željeno jedinstvo radničkog sindikalnog pokreta u našoj zemlji.

Radi značaja ovog posla, zemaljska sindikalna centrala zamolila je ne samo predstavnike Internacionalnog sindikalnog saveza, već i predstavnike ostalih internacionalnih sindikalnih foruma da dođu

³³³ Ibid., 24. VII 1931.

Napomena: Redakcija novina se ogradila i izjavila da se ne slaže sa svim izvodima članaka.

Vidi još o jedinstvu u brojevima od 17. VII, 21. VIII i 11. IX 1931.

³³⁴ Ibid., 28. VIII 1931.

³³⁵ Ibid., 4. IX 1931.

³³¹ Ibid., 3. VII 1931.

³³² Ibid., 24. VII 1931.

na razgovore. Internacionalni sindikalni savez po molbi URSSJ-a preuzeo je predsjedništvo na toj konferenciji, pa je u svojstvu predsjedatelja konferenciji prisustvovao i drug Jouhaux. Osim njega konferenciji su prisustvovali drugi Tarnow u ime Internacionalne dvodjelaca iz Berlina i Nathans u ime Internacionalne transportnih radnika iz Amsterdama. Osim toga su prisustvovali konferenciji od bratskih pokreta iz Švedske Johansen i iz Mađarske Gal.

Poslije opširne diskusije i saslušanih razloga i proturazloga sa strane predstavnika Općeg radničkog saveza i predstavnika Zemaljske sindikalne centrale (URSSJ) predstavnici Internacionalne su donijeli odluku, koju je konferenciji saopćio drug Leon Jouhaux. Drug Jouhaux je u prvom redu svečano izjavio ovo:

»Drugovi! Prije nego što bih vam pročitao našu odluku izjavljujem u ime Internacionalnog sindikalnog saveza, da on bez obzira što će izaći iz ovih zaključaka, nikada neće priznati postojanje ma kakve druge zemaljske centrale niti ma kakve otcijepljene organizacije.«

Sama odluka Internacionalne ovako glasi:

»Predstavnici Internacionalnog sindikalnog saveza preporučuju: 1) Radna zajednica općeg radničkog saveza razilazi se. 2) Opći radnički savez priključuje se Zemaljskoj sindikalnoj centrali (URSSJ). 3) Obrazovao će se paritetna komisija, koja ima da utvrdi uslove za zajednički rad u pokretu. 4) Ako do 1. aprila 1932. godine ne bude postignut sporazum, Internacionalni sindikalni savez odredit će komisiju, koja će o spornim pitanjima donijeti odluku. 5) Dok se ne postigne sporazum, odnosno dok se ne bude provela arbitraža, sadašnje stanje članstva po organizacijama poštovat će se s obadje strane. Imade se izbjegavati svako neprijateljstvo, a naročito mora biti obustavljena međusobna borba preko štampe.«³³⁶

P o t p i s a n i :

Leon Jouhaux, v.r., Fritz Tarnow, v.r., Nathans, v.r.

Na drugom redovnom kongresu URSS-a u zaključcima i rezoluciji o izmjeni Statuta URSSJ i izgradnji organizacije, reklo se da je vođeno računa o rezoluciji ljubljanske Strokovne komisije. Odluke u vezi s razgraničenjem organizacije, toliko su elastične da je moguće, i organizacijama van URSS-a, ORS-a i Orsovij radnoj zajednici, naći svoje mjesto unutar organizacionog sastava zemaljske sindikalne centrale.³³⁷

Kongres URSS-a je u smjernicama za razgraničenje djelokruga pojedinih sastavnih organizacija URSS-a riješio da se mješovite organizacije zanatskih radnika toleriraju izuzetno i privremeno kao lokalne organizacije. Samostalne sindikalne saveze imali bi drvodjelci, metalci, željezničari, pomorci, broderski, lučki, obalni i špediterski radnici, privatni namješte-

nici, poljoprivredni radnici, šivački i krojački radnici, rudari, građevinari, molersko-farbarski (soboslikarsko-ličilački) radnici, monopolci, kožarci, osoblje hotela, kavana i gostionica, brijači, tramvajci, kazališno osoblje, kućna i bolnička posluga. ORS-u su ostavljene radnici živežnih namirnica, kemijsko-tvornički radnici i tekstilni radnici.³³⁸

ORS je 15. listopada 1931. objavio deklaraciju u kojoj ustvari odbija platformu ujedinjenja koju su ustanovili predstavnici Internacionalne na konferenciji 26. IX 1931.

Poslije kongresa Vilim Haramina piše o potrebi koncentracije realnih snaga u radničkom sindikalnom pokretu. U tom pravcu ORS čini velike napore. »Opravdano se nadamo« – piše on – »da će i ostali članovi klasnog radničkog pokreta izvan naše radne zajednice uvidjeti da su svi oni faktori na krivom putu, koji rade ne dekoncentraciji realnih snaga radničkog pokreta. A to zato što to dovodi do rascjepa i do uništavanja svakog, a napose radničkog klasnog pokreta.«

Znači li to preorijentaciju, stvaranje atmosfere jedinstva, lojalnog izvođenja uvjeta internacionalne, pitali su preko štampe ursovcu.³³⁹ U spomenutoj deklaraciji napadaju se predstavnici URSS-a da koriste preporuke internacionalnih foruma kako bi se ORS ocrnio kao nacionalistički pokret, oslabio i razbio, kako bi oni postali jedini gospodari u radničkom pokretu i institucijama Radničkog komora. Da bi se to spriječilo na plenarnoj sjednici zaključuje se:

»1. Protestiramo protiv jednostranog i površnog postupka internacionalnih predstavnika, koji nisu stvar našeg spora dublje preispitali da bi onda donijeli svoje odluke. 2. U koliko ne bi Internacionalni sindikalni savez uvažio našu deklaraciju od 15. oktobra 1931. razumije se samo po sebi, da se »Preporuka« predstavnika internacionalnih foruma ima uzeti s gornjim protestom do znanja. 3. Plenarna sjednica nalaže Izvršnom odboru Općeg radničkog saveza Jugoslavije, da u sklopu Ujedinjenog radničkog sindikalnog saveza Jugoslavije sve učini, da se naš savez očuva u svojoj cjelini i da poradi na čuvanju amsterdamskog pravca sindikalnog pokreta URSS-a, specijalno u onom momentu, kad će ga razni elementi koji su se u njega uvukli, htjeti cijepati čisto iz špekulativnih razloga. To je potrebno već i zbog toga da se dokaže i u budućnosti da je naš Savez uvijek bio i ostaje vjeran Internacionalnom sindikalnom savezu. 4. U Ujedinjenom radničkom sindikalnom savezu treba i nadalje raditi na solidnoj izgradnji radničkog sindikalnog pokreta, da taj bude sposoban u svakom pogledu braniti interese radničke klase.«³⁴⁰

I plenarna sjednica Saveza živežara 10. siječnja 1932. godine, osudila je dotadašnji rad vodstva URSS-a i uvjerila Internacionalnu uniju živežarskih radnika »o iskrenoj težnji za konsolidacijom radni-

³³⁶ Ibid., 6. X 1931.

³³⁷ Ibid.

³³⁸ Ibid., 1. I 1932.

³³⁹ Ibid., 20. XI 1931.

³⁴⁰ Ibid., 24. XII 1931.

kog živežarskog pokreta». Povukla je svoj raniji zaključak o pasivnoj rezistenciji prema URSS-u pa se ponovno vratila u zemaljsku sindikalnu centralu. Time je Savez živežarskih radnika Jugoslavije prestao biti član Radne zajednice ORS-a.³⁴¹

Paritetna komisija URSSJ – ORSJ formirana na osnovu odluke predstavnika Internacionale održala je svoj sastanak 22. veljače 1932. godine. Opći radnički savez je raščlanio u stručne saveze pojedine industrijske grane i zaključio da se detaljno izvođenje razgraničenja i stapanje srodnih organizacionih grupa u jedinstvene cjeline (saveze, unije, federacije) prepusti posebnim konferencijama organizacija i grupa pojedinih struka (drvodjelaca, rudara, živežara, odjevnih radnika itd.).³⁴²

Druga i posljednja sjednica paritetne komisije održana je 14. ožujka 1932. godine. Predstavnici Općeg radničkog saveza na toj sjednici nisu prihvatili prijedlog o uspostavljanju prelaznog stanja kako bi se nastavilo stapanje srodnih organizacija prema unaprijed utvrđenom sporazumu. ORS-ova je ideja da u svom sklopu grupira autonomne sindikalne organizacije raznih struka, i to onako kao što se one grupiraju u URSS-u, pa da onda te organizacije, iz sastava URSS-a s jedne i sastava ORS-a s druge strane prave federacije. Prijedlozi ORS-a dostavljeni su Internacionali, a paritetnoj komisiji prestao je mandat.³⁴³

Oko primjene odluke Internacionale došlo je u ORS-u do sukoba. Slovenski URSS prišao je definitivno URSS-u. Vođa zagrebačkog ORS-a ostao je i dalje Vilim Haramina, a beogradskog Vitomir Korać. Uoči izbora za Radničke komore izvršni odbor URSS-a radio je na sakupljanju «svih klasnih radničkih i namješteničkih sindikata amsterdamskog pravca u jedan klasi front». Savezi grafičara i bankarskih činovnika suglasili su se da u njega uđu. URSS je pozvao i Opći radnički savez u tu izbornu zajednicu.

U pozivu se konstatira: »Sa žalošću mi moramo da utvrdimo da ORS danas u toj zajednici nije ne samo organizaciono, nego čak ni ideološki, jer se svojim postupcima u posljednje vrijeme od nje sve više počeo da odstranjuje... U zajedničkom pokretu mjesta za ORS su otvorena. Izbori za Radničke komore mogu da dadu maha raspirivanju strasti i stvaranju lične i moralne atmosfere, koja odnose među ljudima i organizacijama može da dovede do prijeloma... U želji da ovako fatalan proces za ORS spriječimo, mi pozivamo vodstvo ORS-a da izvrši odluku predstavnika Internacionalnog sindikalnog saveza od 26. septembra 1931, kao i odluku svojih foruma i odnose prema cjelini pokreta reguliše. Ta odluka traži da se on odmah vrati u sastav zemaljske sindikalne centrale URSSJ...«³⁴⁴

ORS nije ušao ni u izbornu zajednicu niti se vratio u URSS, već je u izborima za Radničke komore postavio svoju posebnu listu što je ubrzalo odluku Interna-

cionalne da ORS isključi. O tome je dato obavještenje. »Internacionalni sindikalni savez pismom od 19. oktobra 1933. godine izvjestio je centralu Ujedinjenog radničkog sindikalnog saveza Jugoslavije da je Opći radnički savez Jugoslavije isključen iz Internacionalnog sindikalnog saveza i svijui internacionalnih stručnih sekretarijata. Internacionalni sindikalni savez ovlastio je centralu Ujedinjenog radničkog sindikalnog saveza Jugoslavije, da članove Općeg radničkog saveza Jugoslavije pozove da pojedinačno priđu odgovarajućim organizacijama u sastavu URSS-a ili da se URSS-u prijave kao kompaktne sekcije, odnosno podsavezi i da u zajednici sa cjelinom pokreta nastave svoj život.«³⁴⁵

Mišljenje Komunističke partije o sukobu između vođa ORSJ i URSSJ

Komunistička partija Jugoslavije polazi od stava da su jugoslavenski socijaldemokrati bili uvijek u službi vladajuće buržoazije počevši od stupanja Koraća, Krizmana i Bukšeka u prvu buržoasku vladu. Oni su uvijek pomagali konsolidaciju vladavine krupne buržoazije i vodili borbu protiv komunista i nacionalnooslobodilačkih težnji naroda. Režim ih je nagradio rukovodećim položajima u poludržavnim ustanovama za radnike, a Socijaldemokratska partija i reformistički sindikati tolerirali su i uživali potporu svih vlada, dok su Komunistička partija i revolucionarni sindikati bili krvavo proganjani.

Podjela socijalista na dvije grupe vuče svoje korijenje iz koterijskih i klikaških borbi oko položaja u radničkim institucijama. Tek frakcijske borbe 1928. godine dobivaju politički karakter. Topalovićeve grupa tzv. centuramaš stala je otvoreno na stranu velikosrpske buržoazije i njene vojne monarhije, a Koraćeva grupa tzv. desnica špekulira s pobjedom opozicione buržoazije sa Seljačko-demokratskom koalicijom i daje socijaldemokratskoj politici opozicionu borbu te traži suradnju s buržoaskom opozicijom. Prvi se nalazio na repu velikosrpske, a drugi na repu prečanske buržoazije.

S uvođenjem šestojanuarske diktature Koraćeva grupa napušta opozicioni stav, a Topalovićeve nastavlja raniji odnos i suradnju s režimom. U služenju diktaturi prestale su razlike između pojedinih socijalističkih frakcija. I jedne i druge razbacuju se svojim jugoslovenstvom, Jugoslaviju nazivaju revolucionarnom demokratskom i naprednom tvorevinom za čije će se održanje boriti sve sile naroda, vjeruju da će kraljevska vlada zaštititi interese radnika i utrkuju se za blagonaklonost režima. Diktatura prihvaća suradnju jedne i druge grupe. Suradnja i blagonaklona neutralnost prema monarho-fašističkoj diktaturi socijalističkih vođa, prema njihovom javnom priznanju proizlazila je iz činjenice da jugoslavenski socijalisti ne mogu smijeniti diktaturu i uvesti demokraciju, pa

³⁴¹ Ibid., 22. I 1932.

³⁴² Ibid., 26. II 1932.

³⁴³ Ibid., 8. IV 1932.

³⁴⁴ Ibid., 8. IX. 15. IX 1933.

³⁴⁵ Ibid., 27. X 1933.

Soni djeluju onako kako je u danoj situaciji moguće. Takva taktika jugoslavenskih socijalista i težnja diktature da sačuva u inozemstvu neki ugled, omogućili su im da zadrže ranije dobivene pozicije u Radničkim komorama, uredima za osiguranje radnika i burzama rada.

Gloženje između ORS-a i URSS-a vrši se uz galamu o potrebi jedinstva sindikata amsterdamskog pravca, a ustvari između ORS-a i URSS-a nema nikakvih principijelnih razlika. Borba se vodi oko podjele mjesta u državnom aparatu između njihovih vođa. Da ne postoje principijelne razlike dokaz su prijedlozi centrale URSS-a. Čim se ujedine ORS-ove sekcije i podsavezi sa savezima tih struka «sukobi će jednim potezom biti riješeni». Vođe URSS-a i ORS-a operiraju lijevim frazama, ali unutar svojih sindikata poduzimaju teror protiv svih radnika pristalica revolucionarne sindikalne borbe, isključuju najistaknutije iz sindikata i suspendiraju uprave sindikalnih podružnica. Jedna i druga frakcija u sindikatima su djeca istih reformističkih roditelja. Zadatak je pristalica revolucionarne sindikalne borbe da se ne zaustavljaju pred preprekama i provokacijama, već da energično nastave na organiziranju revolucionarne sindikalne opozicije i u URSS-ovim i ORS-ovim sindikatima razglašavajući politiku njihovih vođa. Oni treba da povedu energičnu borbu protiv raznih nosilaca oportunističke i likvidatorstva, koji rade na zaostavljanju borbe između članova sindikata i samih radnika pod parolama da je bolji ORS nego URSS, i obratno. Komunisti treba da prave razliku između članova reformističkih sindikata i socijaldemokratskih i reformističkih vođa. Članove je potrebno predobiti za revolucionarnu borbu i suprotstaviti ih vođama. Galami oko ujedinjenja reformističkih vođa i birokrata treba suprotstaviti uporan rad na stvaranju borbenog jedinstva, jedinstveni front radnika, na osnovi neposrednih zahtjeva koji su prihvatljivi i članovima reformističkih sindikata. U te zahtjeve spadali su, između ostalih, i sljedeći: sprečavati stvaranje i prisilno organiziranje radnika u fašističke sindikate, zajedničke akcije za dopuštanje djelatnosti slobodnih sindikata u poduzećima i granama gdje je njihova djelatnost zabranjena, raditi na ujedinjavanju istosrodnih sindikata i sindikata koji stoje na klasnim pozicijama. Prema tome, galama o jedinstvu i bućna akcija za ostvarenje jedinstva URSS-a i ORS-a, koje je već nekoliko puta svečano proklamirano, izraz je želja da se suprotstavi jedinstvo reformističkih vođa ostvarenju borbenog jedinstva radničke klase u poduzećima, koje je propagirala Komunistička partija.³⁴⁶

Na plenarnoj sjednici CK KPJ održanoj krajem listopada 1933. donijete su odluke da komunisti u sindikatima, komunističke frakcije i grupe Revolucionarne sindikalne opozicije, između ostalog, treba da raskrinkaju socijalističku praksu suradnje između klase, njihovu teoriju o nemogućnosti sindikalne borbe i njihovu politiku takozvanog »manjeg zla«.

Sporovi među vođama URSS-a i ORS-a, kaže se u odlukama, »odraz su borbe među pojedinim grupama buržoazije, koje oni zastupaju u radničkom pokretu i borbe za položaj u radničkim organizacijama kojoj oni pokušavaju dati principijelnu formu... Neophodno je posebno razobličavati politiku blokiranja vođa ORS-a sa vođama fašističkih sindikata s kojima oni pripremaju ujedinjenje«.³⁴⁷

U proljeće 1933. ORS se definitivno raspao na tri dijela: slovenski, hrvatski i beogradski. U Sloveniji je ostao neko vrijeme vezan za Strokovnu komisiju. Internacionalni sindikalni savez isključio je 19. X 1933. ORSJ iz svog članstva te ovlastio URSSJ da pozove članove i organizacije ORS-a da pristupe direktno u URSSJ. Slovenski dio ORS-a je to napravio već ranije. Poslije rascjepa promijenio je ime Splošna delavska zveza Jugoslavije u Splošna delavska strokovna zveza Jugoslavije.

Poslije toga Opći radnički savez pakirao je s raznim profašističkim organizacijama u Dalmaciji i Beogradu. 1935. godine ujedinio se ORS s Narodnom strokovnom zvezom i profašističkim Akcionim odborom u Beogradu. Tako se pokazalo ispravnim ukazivanje CK KPJ da vodstvo ORS-a skreće na put fašizacije. S tim u vezi piše CK KPJ svim pokrajinskim komitetima: »Svrha njihova ujedinjenja je stvoriti vojno-fašističkoj diktaturi masovnu bazu u radničkoj klasi. Oni hoće da iskoristavajući želje i nastojanja radničke klase za ujedinjenjem i jedinstvenim frontom radničke klase, demagoškim sredstvima stvore osnove za stvaranje monopolističkih fašističkih sindikata u zemljama Jugoslavije. I ta njihova novostvorena ujedinjena organizacija treba da bude početak i osnova tih fašističkih monopolističkih sindikata.

To je politički smisao ujedinjenja ORS-a, NSZ i Akcionog odbora i rada njihovih vođa. Radnici pak tih sindikata (ORS i NSZ) nisu fašisti, niti su fašizirani što dokazuje njihova prošlost i njihovo današnje držanje. Opasnost pokušaja stvaranja monopolističkih fašističkih sindikata dolazi otuda što je ogromna većina radničke klase u Jugoslaviji regrutovana iz pauperizovanih seljaka i srednjih slojeva, što je kriza izbacila iz poduzeća znatan dio radničke klase, što imade svestranu pomoć režima, poslodavaca i njihovih udruženja. U takvoj situaciji ti slojevi radnika lakše nasjedaju socijalnoj demagogiji i lumpovskoj drskosti fašističkih korthesa. Iza toga CK KPJ ističe da se ujedinjenju fašističkih sindikata može jedino suprotstaviti borba za ujedinjenje sindikalnog pokreta na klasnoj osnovi. »Fašizacija radničkih organizacija ne može se spriječiti izlaskom iz njih, jer bi to značilo njihovu izolaciju od revolucionarnih radnika i prepuštanje zaostalog dijela radnika fašističkim vođama. Potcjenjivanje snage reakcionarnih vođa i njihovih organizacija je lijevo sektašenje. Za komuniste je važno koliki broj radnika mogu fašističke vođe i njihove organizacije zadržati od borbe protiv kapitalista. Uslavljavati prelaz radnika na put klasne borbe i pri-

³⁴⁶ *Proleter*, 1929-1942. str. 45, 118, 119 i 54, 175-183.

³⁴⁷ ARPB, KI, 1933/283. IHRPH, ZB, MF, KI, 674 (2-75)

stup pokretu jedinstva sa promjenom njihove organizacije bilo bi pogrešno. To osobito vrijedi za dugogodišnje članove ORS-a i NSZ, koji su tamo stekli razna prava i privilegije. Naprotiv, treba isticati i tražiti najlakše, najgodnije i lako prihvatljive forme za okupljanje radnika raznih pravaca u zajedničke borbe. U toku i na osnovu zajedničke borbe stvaranja masovnog pokreta jedinstva u najraznovrsnijim oblicima i formama, u skladu sa uslovima svakog preduzeća, mjesta, kraja ili struke, mi vodimo borbu za ujedinjenje svih radničkih sindikalnih organizacija u jedan klasni sindikalni pokret.

U današnjoj situaciji glavna baza našeg sind. rada jesu i ostaju URSS-ovi sindikati kao najveća masovna

borba. To ipak ne znači da mi u borbi za jedinstvo možemo i smijemo omalovažavati i zaboravljati rad u ostalim radničkim organizacijama. U sve te organizacije mi možemo i trebamo ulaziti, u njima stvarati pokrete za jedinstvo, za zajedničke akcije i voditi borbu za ujedinjenje na klasnoj osnovi.³⁴⁸

ORS je napustio koaliciju sa Narodnim strukovnim savezom 1937. godine. Izvršni odbor URSSJ je na sjednici 29. listopada 1937, da bi ojačao desničarske pozicije reformizma u URSS-u, ponovo primio ORS u svoj sastav.

³⁴⁸ ARP, KI, 1935/346. IHRPH. ZB. MF. KI. 670 (404–406)

PROFAŠISTIČKI REŽIMSKI SINDIKATI, NACIONALNA I VJERSKA UDRUŽENJA MEĐU RADNICIMA

Jugoslavenski nacionalni radnički sindikati (JNRS) i njihov zahtjev da postanu priludne radničke organizacije

Fašistički sindikati odgovarali su u osnovi buržoaskim tzv. žutim sindikatima, ali su se javljali u svim novim okolnostima, pa su ih komunisti klasificirali kao specijalan tip sindikalnih organizacija. Fašistički sindikati javljali su se u periodu jako zaoštrenih klasnih borbi kad je buržoazija bila prisiljena da do krajnosti koncentrira aparat sile. Ne vjerujući više ni reformističkim masovnim organizacijama, fašizam organizira svoje vlastite sindikalne organizacije, dajući im monopol na tom polju. Njihova je svrha: 1) da potpuno onemoguće svaki utjecaj klasne ideologije na radničke mase; 2) da onemoguće sve klasne pokrete i pokrete mase; 3) da pokušaju povezati fašističku diktaturu bar s jednim dijelom radnih masa. Tome odgovara njihova ideologija i metode rada. Njihova su ideološka shvaćanja suprotna klasnoj borbi. Oni su za suradnje klasa ne ekonomskom i političkom polju. Zato nastoje spriječiti svaki štrajk i fašističkom državnom aparatu, kao tobože nadležnoj instituciji, priznati pravo na posredovanje u svim sporovima između poslodavaca i radnika. U Italiji je takva tendencija osobito izražena u pokušaju da se formira tzv. kooperativna država, ustvari država koja je klasna kao i svaki drugi buržoaski tip države, ali koja pokušava to maskirati tim što se oslanja na sindikate svih kategorija privredno-aktivnog stanovništva. Uza sve to fašistički sindikati su prisiljeni da i sami vode izvjesne akcije, ali to čine samo zato da bi maskirali svoj jedini istinski zadatak – djelovanje u interesu ka-

pitalističke klase. Iz teorije i prakse fašističkih sindikata, proizlazi još jedna važna njihova karakteristika: oni nastoje, nasuprot principu klasne solidarnosti, postaviti princip nacionalne solidarnosti. Pokušavaju kod proletarijata proširiti ideologiju imperijalizma, ističući shvaćanje da se imperijalističkim metodama može riješiti problem unutar nacionalnih okvira. U izvjesnim uvjetima tome se još pridružuje momenat nacionalne mržnje te antisemitizam.

Prethodnici fašističkih sindikata jesu tzv. policijski sindikati, koje je carski režim u Rusiji prije 1905. (pukovnik Zubaton, te general Sojatopoldmirski) osnivao radi pridobivanja radnika i plašenja opozicione buržoazije. Te su organizacije na različite načine nastojale spriječiti da se borba radnika protiv poslodavaca za ekonomske ustupke ne poveže s borbom protiv autokracije. Zabave, propovijedi, molitve bile su sredstvo da se ti radnici, koji su najčešće tek došli sa sela, drže na okupu. Ispaljene salve u ogromnu masu manifestanata, predvođenih 9. siječnja 1905. popom Gaponom, faktično su uništile najveći dio članstva policijskih sindikata.

Korijen fašističkih sindikata u Jugoslaviji treba tražiti u vremenu prije šestojanuarske diktature, ali najizrazitiji pokušaj stvaranja tih sindikata jest osnivanje Jugoslavenskih nacionalnih radničkih sindikata od 1929. godine nadalje. Jedan od osnivača JNRS-a bio je Stojan Stanković, anarhosindikalista prije prvog svjetskog rata. On prilazi u novoosnovanu KPJ i postaje član CRSOJ Vrhovnog foruma Nezavisnih sindikata. Poslije isključenja iz Komunističke partije 1924. godine zbog pokušaja »cijepanja« Nezavisnih sindikata, prelazi reformistima s kojima 1925. godine

stvara URSSJ. Nakon toga organizira svoju posebnu sindikalnu organizaciju. Počeo je s radnicima radio-nice vojničkog odijela, pri čemu mu pomažu vojne vlasti. Za njih je važno da radionica vojničkog odijela i obuču stoji izvan svih klasnih radničkih organizacija. Ali tek 1929. godine počinje pravi period njegovog rada. Deklarirajući se kao nacionalsocijalista s pomoću diktature organizira Jugoslavenske nacionalne radničke sindikate koje su komunisti nazvali »crne stotine« šestojanuarske diktature i progromskom, špijunskom organizacijom diktature u redovima radničke klase. Među razlozima zbog kojih je šestojanuarska diktatura prišla osnivanju Jugoslavenskih nacionalnih radničkih sindikata, navodilo se i ovo: »Nemajući oslonca među masama radnika, strah od radničkih štrajkova i revolucije bio je glavni uzrok da je šestojanuarska diktatura najmlađe u službu tako kompromitovano lice kao što je Stojan Stanković sa zadatkom da dezorganizira radnički pokret i spriječi radničke štrajkove. U težnji da pronikne u radničku sredinu on se oslanja na najzaostališe slojeve radnika iskorištavajući njihovo nezadovoljstvo zbog pasivnosti reformističkih sindikata.« Kao predsjednik Jugoslavenskih nacionalnih radničkih sindikata, Stojan Stanković je razvio veliku aktivnost. Od 16. srpnja 1930. godine izdaje redovno svoj list *Rad i trud*, osnovao je »Radnički fond za međusobno pomaganje«, ured za posluživanje nezaposlenih, sazivao je konferenciju za konferencijom, održavao skupštine i organizirao povorke koje manifestiraju privrženost režimu. Pored sredstava koje dobija od države, Stojan Stanković organizira sakupljanje priloga od »dobrotvora radnika« među kojima su se nalazili kralj Aleksandar, ministri, generali i krupni kapitalisti. Ideologija Jugoslavenskih nacionalnih radničkih sindikata sastojala se u veličanju kralja Aleksandra kao velikog radničkog dobrotvora i najsposobnijeg upravljača državom, u populariziranju odluka režima, u propovijedanju da klasa i klasne borbe nema. Postoji ljudsko društvo sastavljeno iz ravnopravnih staleža. Država se brine da za sve staleže jednako i pravedno rješava sve nesporazume i suprotnosti koje izbijaju. Marksizam i internacionalizam su teorije tuđinaca koje za sebe koriste suprotnosti u ljudskom društvu. Radnik ne smije gledati u kapitalisti protivnika. On mora voditi računa o mogućnostima poduzeća u kojem radi, pa će lakše razumjeti svog poslodavca. JNRS uzeo je bezuspješni kurs organiziranja gradskih kvalificiranih radnika s namjerom da od JNRS načine sindikate najbolje plaćenih radnika. Propovijedajući da radnike sa sela treba vratiti na zemlju, da posao u tvornicama pripada gradskim radnicima i da se jedino tako može ublažiti nezaposlenost, JNRS ustvari žele »pocijepati« radnike i od njih stvoriti bande koje će terorizirati revolucionarne radnike i seljake.³⁴⁹

Centrala Jugoslavenskih nacionalnih radničkih sindikata okupljala je 12 grupica i sekcija šivačkih

radnika, tekstilnih majstora, Udruženje vojno-odječnih radnika, Udruženje kožarskih radnika, zatim Jugoslavenski savez molersko-farbarskih radnika, Jugoslavenski savez metalaca, Udruženje nacionalnih tipografa, Udruženje prodavača novina, Udruženje maloprodavača i kućaraca i Udruženje starješina zgrada i zemljišta.

Evo kako o zadacima Udruženja nadstojnika zgrada i zemljišta piše *Rad i trud*. »Osnovao se Udruženje nadstojnika zgrada sa ciljem da se pripomogne javnoj bezbednosti odnosno policiji i svim državnim i općinskim ustanovama, da im se ukaže gde žive razni hohštaplari, oni koji se kriju od vojne obaveze, koji ne plaćaju radnički porez i oni koji od radnika hoće da naprave komuniste.« Nazivajući sav taj rad organizacijom špijunaže, »Proleter« poziva radnike na najodlučniju borbu protiv svakog pokušaja organiziranja ovih »crnih stotina«, stvaranjem borbenih odreda na svim mjestima i u poduzećima, koji treba da pripreme obračun s njima i onima koji ih plaćaju.

JNRS su pomagali najistaknutiji predstavnici kapitalističke klase koji su bili i najgorčeniiji protivnici težnji radnika za većom socijalnom zaštitom i boljim ekonomskim položajem. Srednji i sitni poslodavci su koristili diktaturu da likvidiraju, ne samo Nezavisne sindikate, već i reformističke. Oni su preko predstavnika svojih udruženja i komora javno izjavljivali da mogu surađivati samo sa svojim radnicima iz tvornice i radionice, a ne s klasnim radničkim organizacijama, predstavnicima radnika. Ta želja jugoslavenskih poslodavaca odgovarala je nastojanju poslodavaca u nekim zemljama da se radnici organiziraju u sindikalnu organizaciju koju obuhvaća samo jedno poduzeće, a s drugima nema veze. Tako se pokušavala razbiti klasna solidarnost, atomizirati radnička klasa i na taj način oslabiti njena napadna snaga. Te vrste žutih (sindikata) organizacija imale su ustvari zadatak da vežu radnike za poduzeće i značile su samo anticipaciju stanja koje je pokušavao ostvariti Hitler u Njemačkoj. Poslodavac je »führer« (vođa) kome su radnici poslušna pratnja (Gefolgerhaft). O tome su u izvještaju Uprave URSS-a kongresu kaže: »Industrijalci i zanatlije koji su se borili svim sredstvima da iskorištene klasne sindikate iz svojih poduzeća, organizirane radnike bilježi u crne knjige, materijalno i moralno pomagali su nacionalne sindikate i rasturali njihov list među radnicima. Zborovi i sastanci klasnih sindikalnih organizacija nisu dozvoljavani, dok su se favorizirali nacionalni sindikati, njihovi sastanci i zborovi.«³⁵⁰

Uz takvu pomoć poslodavaca i režima, najavio je Stojan Stanković u svome listu *Rad i trud* u nizu članaka rat borbi radničkog pokreta na klasnoj osnovi, rat jedinstvu reformističkih sindikata radi onesposobljavanja radničke institucije i da JNRS preuzme njihovu ulogu i osvoji za sebe radničke ustanove, komore, socijalno osigura-

³⁴⁹ *Proleter*, 1929-1942, str. 80, 91, 101, 102.

³⁵⁰ Izvještaj uprave URSSJ Drugom redovnom kongresu u Zagrebu 27-28. IX 1931, str. 44-45.

nje, burze rada itd. Već smo spomenuli da je pri JNRS formiran radnički fond za međusobno potpomaganje s beskamatnim pozajmicama. 20% rabata dobili su prikupljači milodara. Radnici nisu dobili ništa, ali su gotovo sva sabrana sredstva bila utrošena na plaće sindikalnih funkcionera, za štampanje *Rada i truda* i administraciju. Budući da su se sakupljači tih sredstava javili poslije izvršene akcije u Bosni i Hercegovini, u Osijeku, Brodu i Karlovcu, povela se među radnicima i građanstvom akcija protiv sakupljanja sredstava u Hrvatskom.³⁵¹

U okružnici koju je Stojan Stanković uputio svim industrijskim, trgovačkim i zanatskim poduzećima, između ostalog se kaže: »Opće teške ekonomske prilike, koje pritiskuju sve slojeve građanstva, naročito produktivnog, izazvale su strašno povećanje broja nezaposlenih radnika, koji lišeni svake potpore, dolaze u težak položaj i iskušenje zajedno sa porodicama...»

Velikim i teškim putem, putem samopomoći i kolektivnih žrtava, naše je radništvo već pošlo; prva sredstva i to od najsiromašnijih, pala su i Radnički fond za međusobno potpomaganje, kao financijska ustanova, sa mučenčkim, ali blagotvornim zadacima stvoren je...

Vidno priznanje cijele naše radničke klase neće Vas mimoći.

Za prvog velikog radničkog dobrotvora, upisan je Nj. V. Kralj Aleksandar I i darivao Radničkom fondu sumu od 50.000 Din. Nj. Sv. Patrijarh Srpski Varnava, Predsjednik Ministarskog Saveta general g. Petar Živković, svi članovi Kraljevske vlade i najugledniji g. g. privrednici kao i ostala priznata gospoda našega jugoslavenskog društva, upisali su se u fondovski knjigu velikih dobrotvora i utemeljivajući, da bi sa primjerom svojih ličnih žrtava, pokazali put konstruktivnom razvoju socijalnih prilika naših na podlozi nacionalnih interesa cele naše zemlje. Računajući i na vašu moralnu i materijalnu potporu naši će Vas izabrani delegati posjetiti sa ovjerenom knjigom dobrotvora.³⁵²

Jugoslavenski nacionalni radnički sindikati u Zagrebu poveli su borbu i protiv internacionalizma klasnog radničkog pokreta. »Prošla su vremena« – govorili su oni – »kada se radnike moglo zavoditi politikom inostranih biroa, tobože u cilju njihove uspjehe zaštite. Naši su jugoslavenski radnici vidjeli u toj pjesmi radničke internacionalne od danas samo zlo... Razbijene su organizacije na bezbrojne i avanturističke frakcije, postale sredstvo pojedinih država za svoju politiku, oborene su nadnice i bogato nagrađivanih internacionalnih propovjednika i zavodnika. Radnici su padali iz zla u gore... Jedanaest godina kočila se Amsterdamska internacionala na čelu radnika iznemoglih od bijede, jedanaest godina uništavala je duh radnika i svijest, ali sada joj dođe kraj. Radnici ne stupaju više pod zastavom Internacionalne...«

Odgovarajući na članke u *Radu i trudu* i agitatori-ma Jugoslavenskih nacionalnih sindikata o internacionalizmu i nacionalizmu, zagrebačke *Radničke novine* trdile su se da uvjere javnost da se tvrdnje nacionalnih sindikata mogu primijeniti na moskovsku Komunističku internacionalu i njezine pristalice. Tvrdili su da su njih socijalisti, pristalice Amsterdamske internacionalne, prozvali socijapatritotima, agentima jugoslavenske buržoazije i policajssocijalistima, jer su bili suviše nacionalnog smjera. Internacionalizam radnika okupljenih u URSS-u sastoji se u solidarnosti oko »suzbijanja kapitalizma radi obrane klasnih interesa radničke klase i nacije, a ne u ukidanju nacionalnih obilježja, kulture, individualne i državne samostalnosti. Ne samo naš domaći internacionalno opredijeljeni radnički pokret, već i cijeli radnički pokret stajao je i danas stoji na strani našega nacionalnog oslobođenja i ujedinjenja, a protiv kapitalističkog nacionalnog imperijalizma, koji nas je nacionalno i socijalno porobljavao, a ekonomski iscrpljivao, te koji je i danas glavna zapreka punom našem nacionalnom oslobođenju i ujedinjenju.«

Nakon toga se Jugoslavenski nacionalni sindikati poučavaju da ni jedna privredna, socijalna, kulturna, naučna, itd. djelatnost nije ograničena u okviru jedne nacije. Poseban je internacionalizam u suradnji kapitala. On se isprepleo i spojio. U jugoslavenskoj privredi on je potpuni gospodar, korisnik nacionalnog prirodnog bogatstva i nacionalne radne snage. URSSJ se bori da spasi što više nacionalnog bogatstva za jugoslavensku naciju, ali to se ne može postići samo u okviru nacionalnih granica, već u suradnji s radnicima drugih zemalja. Od haračenja internacionalnog kapitala URSS brani zemlju, naciju i radnike, a njegovoj suradnji sa sindikalnom centralom u Amsterdamu je svrha nacionalna zaštita socijalnih, ekonomskih i kulturnih interesa naših nacionalnih radnika. Prema tome, ne radi se o izdaji nacije, već o otporu protiv izrabljivanja našeg radništva i nacionalnog bogatstva od strane inostranog kapitala.³⁵³

U raspravi o ulozu URSSJ rečeno je da ima mnogo radničkih potreba koje treba braniti i uvažiti ih. Sami radnici treba da se o njima brinu, pa će o njihovim potrebama voditi brigu i drugi. Da bi se radnici mogli sami o sebi brinuti moraju imati pravo sindikalnog organiziranja. Pravo im daje radničko zaštitno zakonodavstvo, međunarodni zakoni, konvencije i Versajski ugovor* o miru. Radnici ne koriste to zbog toga što su međusobno razdijeljeni političkim, vjerskim, plemenskim utjecajima. U sindikate se udružuju radi borbe za nadnice i radno vrijeme. Od političke vjere, plemenskih i partijskih predrasuda ne mogu živjeti. Dio radnika vjerovao je da će revolucijom preuzeti vlast u zemlji, ali je skupo platilo to uvjerenje. Komunisti imaju krivo shvaćanje i pogrešno vjerovanje. Uz komuniste je bilo radnika koji su vjerovali u građanski pokret pa su pristupili srpskim, hrvatskim i slo-

³⁵¹ *Radničke novine*, Zagreb 19. IX 1930.

³⁵² *Ibid.*, 16. I 1931.

³⁵³ *Ibid.*, 19. XII 1930.

* Versajski je ugovor potpisan 28. VI 1919.

venskim građanskim partijama. Ulazeći u slobodne radničke sindikate, politička, vjerska i plemenska uvjerenja moraju se ostaviti pred njihovim vratima. Radnici u slobodne sindikate ulaze kao pripadnici jedne klase. Priznati su i Zakonom o zaštiti radnika. Radnički sindikati surađuju slobodno s poslodavčkim sindikatima a preko njih radnici s poslodavcima i obratno. Kao što postoji suradnja među državama, nužna je i suradnja među sindikatima različitih zemalja. Ta suradnja treba da čuva, ne samo interese jugoslavenskih radnika, već da vodi računa i o njihovim potrebama. Skraćivanje radnog vremena ne može se izvršiti samo u jednoj zemlji, već se iz konkurentskih razloga, mora izvršiti u svim zemljama. Suradnja nije izdajstvo. Slobodni sindikati u svijetu broje 17 milijuna radnika. Oni surađuju. Pojava nacionalnog pokreta među radnicima djelo je jugoslavenskih industrijalaca i zanatlija. Kao njihova agentura, oni su nasrnuli na radničko zakonodavstvo i ustanove, a traže za sebe i monopol sindikalnog organiziranja. Jedino njihova štampa javno propagira fašizam, slaveći pobjede njemačkog nacionalsocijalizma s Hitlerom na čelu. Napadaju socijaliste koji su već prije 25 godina povelu borbu za stvaranje jugoslavenske države, i Socijalističku radničku internacionalu kao agenta Njemačke. Socijalisti Austrije ne dozvoljavaju Austriji da se priključi Italiji. Jugoslavija treba mir, a mir u svijetu brani socijalistička demokracija svojom borbom protiv fašizma, koji je glavna opasnost za svjetski mir. Jugoslavenski nacionalni sindikati pomažu fašizam bore se protiv mira. Oni napadaju internacionalni klasni socijalistički i sindikalni pokret kao agenturu Njemačke, a u tom pokretu nalazi se Mackdonald, predsjednik engleske vlade i Artur Henderson, ministar vanjskih poslova. Tu je i Emil Wandervelde i drugi istaknuti državnici.

Nakon toga prijeti se u *Radničkim novinama* agitatorima Jugoslavenskih nacionalnih radničkih sindikata i javno se traži zadovoljština zbog toga što su na rođendan kralja Aleksandra pred najvišim vojnim licima vršili fašističku političku propagandu. Pored toga, oni su nacionalnu manifestaciju željezničkih radnika u javnosti i štampi označili kao nacionalnu manifestaciju svojih članova.³⁵⁴

U listu *Jugoslavenski Lloyd* u uvodniku se pisalo o trgovini patriotizmom, o komercijalizaciji jugoslovenstva. Tvrdilo se da su trgovci patriotizmom vrlo okretni i da se javljaju kao gljive poslije kiše. To su noplamtjeći Jugoslaveni koji žele biti vođe pa zanosnim riječima veličaju jugoslovenstvo, busaju se u prsa. Tako dolaze do različitih sinekura, javnog bijeljništva, velikih kredita i drugih unosnih poslova, vodeći mjesta itd. *Radničke novine* prenose izvode iz tog članka, upozoravaju da u takve jugoslavenske patriote spadaju i vođe Jugoslavenskih nacionalnih radničkih sindikata. U komentaru tog članka oni ponovno napadaju JNRS zbog »provokacije za koju će morati odgovarati«, izvršenu na proslavi rođendana

kralja u Zagrebu na kojoj su se Amsterdamska internacionala i njene vođe pokazale kao »crvena aždaja s rascijepljenim čeljustima«.³⁵⁵

U cijeloj zemlji među radnicima izazvan je veliki interes zbog zahtjeva da se u Jugoslaviji odnos radničkog sindikalnog pokreta prema društvu i državi odredi jednim regularnim zakonom.

Zahtjev je postavio *Rad i trud* u broju od 21. studenoga 1930. Objavljeno je da Nacionalni sindikati organiziraju deputaciju koja će tražiti od kralja da se Jugoslavenski nacionalni radnički sindikati ozakone kao pravne ustanove radnika i namještenika zemlje. Na taj bi način Jugoslavenski radnički sindikati, kao ekonomske i kulturno-prosvjetne organizacije, izišli iz oblasti korteširanja i političke računice svih onih, koji radnike sindikata koriste i nikakve druge veze nemaju sa sudbinom njihovog položaja u privredi, u društvu i državi. To je bio zahtjev da se Jugoslavenskom radničkom sindikatu prizna monopol na organiziranje i na predstavljanje svih radnika i namještenika zemlje kao u fašističkoj Italiji. On proizlazi iz nužde jer radnici dobrovoljno nisu htjeli ulaziti u Jugoslavenske nacionalne radničke sindikate.

URSSJ protiv monopola sindikalnog organiziranja

Zahtjev je uplašio vođe reformističkih sindikata i socijaliste u radničkim ustanovama, pa su se pozivali na Zakon o zaštiti radnika koji predviđa da radnici i namještenici imaju pravo slobodnog organiziranja za zaštitu svojih ekonomskih, kulturnih i prosvjetnih interesa. Pozivalo se i na izjave pojedinih ministara i vlade da će poštivati slobodu sindikalnog organiziranja. Pored toga, vodstvo URSS-a i predstavnici Radničkih komora pozivali su se i na postojeće međunarodne ugovore koje je Jugoslavija potpisala i kojima je garantirana sloboda radničkog stručnog organiziranja. »To je – pisao je dr Živko Topalović – propisano u samom ugovoru o miru u Versaju; propisano je u Ustavu rada, po kome radi Međunarodni biro rada i u nizu mnogobrojnih konvencija zaključenih u Ženevi. Na sve te međunarodne ugovore stavljen je potpis naše države i samo potpune neznanice, zaslijepljene mržnjom prema radnicima mogu isticati javan zahtjev, da se sve ove svečane međunarodne obaveze ne poštuju i njima, jednoj bijednoj ništavnoj grupici, da isključivo pravo na organizovanje i na predstavljanje milion i pol radnika i namještenika naše države. Mi očekujemo da će, ako ma pred koji organ naše državne vlasti dođe ovakav jedan sramotan zahtjev, on sa indignacijom biti odbijen.«³⁵⁶

Glavni radnički savjet za Srbiju sazvao je i održao izvanredno sindikalno vijeće, na kom se raspravljalo o pitanju slobode radničkog organiziranja i želje JNRS da se njihovi sindikati ozakone kao pravne ustanove. Glavni radnički savez je u tom vidio opasnost

³⁵⁴ Ibid., I, 1. 1931.

³⁵⁵ Ibid., 16. I. 1931.

³⁵⁶ Ibid., 5. XII 1930.

za slobodu radničkog samoodređenja s otvorenim ciljem fašiziranja radničkog sindikalnog pokreta u Jugoslaviji. Sa zasjedanja vijeća dato je saopćenje za javnost. Bilo je 67 predstavnika svih organizacija, koje su u sastavu Ujedinjenog radničkog sindikalnog saveza u Jugoslavije i koje preko svojih centara i organizacija djeluju u Beogradu, na teritoriju bivše Srbije, djelomično u cijeloj zemlji. Referenti su tvrdili da grupa Stojana Stankovića ne postavlja problem prinudnih organizacija iz nekog uvjerenja, već da to rade iz političke računice. Uscjenjuju i trguju s namjerom da oštete URSS-u, da svoj pokret dignu na ruševinama protivnika. Ocijenili su da je Stojan Stanković precijenio vlastite snage, pa je napustio normalnu borbu dopuštenim sredstvima i poveo akciju za osnivanje prinudnih sindikalnih organizacija. Pledirajući za slobodu sindikalnog organiziranja, na vijeću se istaklo da je ta sloboda ne samo »velika socijalna nego i prvoklasna državna potreba, naročito u današnjim prilikama. Svako odstupanje od ovog načela izazvalo bi neminovne i kobne posljedice u prvom redu za radništvo, jer se na taj način onemogućava pravo na slobodno razvijanje cijeloj klasi o čijoj važnosti u općoj društvenoj funkciji nije uopće potrebno govoriti, posebno i na ovome mjestu. Dosta je ako kažemo, da se bez te slobode danas više ne može zamisliti društveni i državni napredak. Da je to tačno, najbolje govori položaj radnika u Italiji gdje je nikla ideja prinudnih organizacija. Tamo je danas radnička klasa potpuno obespravljena i onemogućena da ma što sama za sebe učini. Ona je zarobljena i primorana da prima sve ono što joj poslodavci nametnu posredstvom fašističkog režima. Fašizam samo prividno isključuje klasnu borbu. U stvari ona se provodi na račun radničke klase. To ne može da bude ideal niti radnika niti mudrih državnika...«

Radnicima treba preputiti da svoju pripadnost organizacijama određuju slobodnom voljom, a ne da na to budu obavezni ili da im se propiše koju od postojećih organizacija imaju da prihvate. Sklad i red koji bi se postigao prinudnim organiziranjem bio bi samo prividan, u stvari ubrzo bi se iz tih novih i reglementiranih odnosa stvorio kaos i široko polje za anarhiju i korupciju, čime bi samo komplicirale socijalne prilike, naročito danas u doba teške ekonomske krize.«

Rezolucija koju je vijeće donijelo glasi:

»1) da se svi slobodni sindikati ogradaju od svih tendencija koje idu za tim, da se sindikalni radnički pokret naše zemlje monopolizuje bilo od koje ideološke organizacione grupacije;

2) da slobodni sindikati smatraju da je ispoljena želja za podržavljenjem Jugoslavenskih radničkih sindikata, špekulacija nekolicine propalih egzistencija u Beogradu, koji su iz svih klasnih radničkih sindikalnih organizacija, kao nesolidni isključeni;

3) da slobodni sindikati svaki pokušaj za povlašćivanje ma koje ideološke grupacije smatraju atakom na slobodu sindikalnog organizovanja radničke klase naše zemlje uopće. I zato, slobodni sindikati odlučno

traže punu slobodu opredjeljenja radnicima i namještenicima naše zemlje, kojoj će ideološkoj organizaciji – grupaciji pripadati, isto tako kao što traže i da, mjerodavni državni faktori, prema svim sindikalnim radničkim grupacijama naše zemlje jednako postupaju.«³⁵⁷

Pokrajinski odbor URSS-a u Zagrebu na svojoj sjednici od 21. siječnja 1931. godine raspravljao je o zahtjevu profašističkih Jugoslavenskih nacionalnih radničkih sindikata, koji je bio upućen vladi. Tražilo se ukidanje prava slobodnog organiziranja, da se JNRS ozakoni kao jedinu pravnu ustanovu radnika i namještenika u zemlji. »Radnička klasa naše zemlje« – kaže se u odluci Pokrajinskog odbora URSS-a – »ima već jednu vrstu prinudne i reprezentativne klase organizacije u svojim Radničkim komorama. Pored Radničkih komora treba da postoje i slobodne organizacije radnika i namještenika. U njima samo može da dođe do punog izražaja volja i slobodna inicijativa radnika, da budu onaj faktor koji je pozvan da vodi i da daje pravac samim Radničkim komorama. Slobodne radničke i namješteničke organizacije energično otklanjaju svaku drugu vrst prinudnih organizacija ma u kojoj formi i smatraju da bi njihovo uvođenje značilo samo fašiziranje našeg radničkog pokreta. Princip slobodnih klasnih zastupstava uzakonjen je u našem Zakonu o zaštiti radnika. On je priznat u mnogobrojnim izjavama članova vlade, a odgovara najzad i međunarodnim obvezama koje je preuzela na sebe naša država, potpisivši razne međunarodne ugovore u ovom pogledu.«³⁵⁸

Upravni odbor ljubljanske Radničke komore s predstavnicima strukovnih organizacija svih pravaca, jednoglasno je utvrdio da jugoslavensko radništvo ima već jednu prinudnu klasnu organizaciju u Radničkim komorama. Pored njih moraju postojati slobodne organizacije radnika.³⁵⁹

Akcija za slobodno organiziranje radnika završila se pred direktorom Međunarodnog biroa rada Albertom Toncom, koji je bio u Jugoslaviji od 25. do 30. travnja 1931. godine. Njemu su priređene u Ljubljani, Zagrebu, Beogradu i Sarajevu javne manifestacije, skupštine i zborovi. U Ljubljani mu se postavilo pitanje o slobodnoj koaliciji željezničara, u Zagrebu su istaknuta pitanja zakonske zaštite radnika, u Beogradu 28. travnja na sastanku Radničke komore o slobodi sindikalnog organiziranja i sindikalne akcije. »Naša je želja« – rečeno je između ostalog – »da u akciji putem organizovane samopomoći sve manjkavosti o kojima je riječ, nadoknadimo putem tarifnih i kolektivnih ugovora. Naša je želja da snaga sindikalnog pokreta naše zemlje odgovara stvarnoj zrelosti i svesti naših radnika, a da je ne koče i sputavaju razne prepreke koje sa bićem sindikalne organizacije i njene akcije čiji karakter i cilj je utvrđen i koji je i kod nas dovoljno poznat, nikakve veze nemaju. Osnovica cijele

³⁵⁷ Radničke novine, Beograd 2. I 1931.

³⁵⁸ Radničke novine, Zagreb 3. I 1931.

³⁵⁹ Ibid., 16. I 1931.

le ženevske ustanove, koju predstavljate leži u slobodi sindikalnog organizovanja radnika sa jedne i poslodavaca sa druge strane. Ja vjerujem da su naši poslodavci u srećnom položaju i da Vam se prilikom Vaših posjeta kod njih nisu mogli da potuže da se njihovoj organizaciji čine ma kakve smetnje. Mi bismo željeli da budemo u istom moralnom i pravnom položaju. Mi smo daleko od toga da za sebe tražimo ma kakve iznimke i privilegije. Ako poneki poslodavac ili grupe poslodavaca i misle da imaju koristi od unošenja zblje razdora u radničke redove, stvarajući tamo svoje rezervne kadrove, nastojanje da stvore žuti pokret, kopirajući neuspjeh svojih mnogo starijih kolega iz inozemstva, ako misle da imaju koristi od duhovno i fizički zarobljenih, a ne od kulturno uzdignutih radnika, oni će u akciji svojoj da se opredjeljuju po momentalnom shvatanju i stečenim iskustvima. A mi imamo pravo da zamjerimo ako u taj posao pristasno protiv slobodnih sindikata ulaze i državna preduzeća, a ponegdje verovatno zbog neupućenosti i poneki predstavnik vlasti. Karakter radničkih sindikata je suviše dobro poznat i polje njihovog rada je određeno i zabilježeno. Griješe svi oni koji sindikate hotice ili nehotice posmatraju drugim očima i u njima traže i uobražavaju nešto što oni nikada nisu bili i što oni nikada neće ni biti. Kočenjem slobode sindikalnog rada ubija se radnička samopomoć i ubija njihov moralni, kulturni i fizički uspon. A time se sigurno ne čini usluga ni radnicima ni privredi, ni društvu, kao cjelini – a da i ne spominjemo odražaj takvog stanja i na samu ženevsku konferenciju, koja je stvorena aktivnom saradnjom slobodnih radničkih sindikata i čija je djelatnost oplodivana uspjesima njihove akcije u svakoj pojedinoj zemlji i obrnuto.

Mi ne tražimo poseban zakon o sindikatima, Zakon o zaštiti radnika govori o slobodi sindikalnog organizovanja. Mi za sindikate tražimo samo više razumevanja i po tome više dobrotomernosti. Time će položaj naših radnika biti bolji i time će i usluge koje će radnici putem organizovane samopomoći učiniti kako našem nacionalnom zakonodavstvu, tako i ženevskoj ustanovi biti kolosalno veće.

Sve ove stvari spadaju u delokrug zajedničkog rada radnika, poslodavaca, državne vlasti i Međunarodne organizacije rada pri Društvu Naroda. Mi ih zato izlažemo ovde pred Vama u želji da nas svi pravilno razumeju i u nameri da nađemo rešenje koje će zadovoljiti one radi kojih je i stvorena ustanova koju zastupate.³⁶⁰

Kako su državna poduzeća pomagala Jugoslavenskim nacionalnim radničkim sindikatima za ilustraciju može poslužiti vijest zagrebačkih *Radničkih novina*, koje javljaju da je radionička uprava Željezničke radionice održala zbor za vrijeme radnog vremena od 13 – 14 sati. Uprava je zabranila udaljavanje s posla dok se zbor ne završi. Na tako pripremljenom zboru govornici Jugoslavenskih nacionalnih radničkih sindikata uglavnom su napadali klasni radnički pokret,

a da nisu uopće spomenuli položaj željezničara, njihove niske nadnice, grube postupke pretpostavljanih, velike globe i mizerno funkcioniranje bolesničkih fondova.³⁶¹

Organ Zemaljskog saveza zanatlijskih udruženja *Zanatlije*, odgovarajući na tvrdnje zagrebačkih *Radničkih novina* da tzv. žute radničke sindikate stvaraju poslodavci i njihova organizacija kao oruđe za borbu protiv radničke klase, kaže: »Pokret za stvaranje nacionalnih radničkih sindikata, ne upuštajući se za momenat u ispitivanje moralnih kvalifikacija ličnosti, koje stoje na njegovu čelu, kao pojava, kao ideja može da bude samo pozdravljen od strane zanatskog staleža. Prema tome, ako se zločin Zanatske komore samo u tom sastoji što je nekoliko brojeva lista *Rad i trud* primljenih na uvid dostavila u svojim istaknutim zanatlijama i što otvoreno izražava simpatije prema jednom pokretu, koji će, ako se pravilno bude razvijao, prema iznijetom programu, biti samo od koristi sređivanju naših poslijeratnih prilika, onda Zanatska komora, kao predstavnik čitavog jednog staleža svoga područja, može da bude sretna što je odgovorila svojoj visokoj dužnosti ...

... Zanatski stalež međutim nema razloga da se plaši jednog takvog pokreta. Naprotiv, zanatlije mogu samo da pozdrave jednu takvu pojavu među našim radnicima. Staviše njihova je dužnost, da svestrano pomognu širenje takvog pokreta, kao i da održavaju što tješnje veze sa njim. Jer zanatlijska ne može biti svedjedno u čijim će rukama biti naše radništvo. Ne može im biti svedjedno tko će ga odgajati i u kakvom duhu.

S druge pak strane kao državljanima ove zemlje, zanatlijama ne može biti svedjedno da li će naše radništvo biti odgojeno u internacionalnom ili nacionalnom duhu.³⁶²

S Jugoslavenskim nacionalnim radničkim sindikatima počeo je surađivati i ORS. Protestnu skupštinu protiv hrvatskog terorizma u Zagrebu i okolici, otvorio je predstavnik Jugoslavenskih nacionalnih radničkih sindikata, a govorili su predstavnik Jugoslavenske akademске čitaonice, Mlade Jugoslavije i predstavnik ORS-a. On je pročitao i rezoluciju.³⁶³

Skupština Glavnog pododbora Jugoslavenskih nacionalnih radničkih sindikata za Savsku banovinu, održana je u Zagrebu 31. V 1931. godine. Govorio je sekretar Federacije nacionalnih sindikata Stojan Stanković. Na skupštini je bilo prisutno oko 150 radnika, pretežno članova URSS-a koji su došli da vide i čuju Stojana Stankovića.³⁶⁴

U radničkoj štampi nastavlja se i dalje borba protiv Jugoslavenskih nacionalnih radničkih sindikata za koje se tvrdi da su stvoreni da se iz redova radnika verbuje protuteža radničkim nastojanjima za eman-

³⁶¹ *Radničke novine*, Zagreb, 28. XI 1930.

³⁶² *Ibid.*, 3. X 1930. Vidi i 17. X 1930. Članak: Ispod čerke žutih, 28. XI 1930. Članak: San žutih o klasnoj borbi.

³⁶³ *Ibid.*, 27. II 1931.

³⁶⁴ *Ibid.*, 12. VI 1931.

³⁶⁰ *Radničke novine*, Beograd, I. V 1931.

cipacijom. On je skupio u svoje redove nestručne, duhovno najnerazvijenije i uglavnom nekvalificirane radnike, koji se plaše poslodavca. Na štrajkove su gledali kao na zastarjela borbena sredstva. Zato JNRS nigdje ne vodi štrajkove, već nastoji da ih svim sredstvima i svagdje oteža i zaustavi. U usmenoj i pisanoj riječi potpuno i principijelno se isključuje neprijateljstvo protiv kapitala. JNRS su, ustvari pomoćni kadar jugoslavenskog fašizma i kapitalističkih organizacija. Reformisti su proglasili Jugoslavenske nacionalne sindikate »žutim organizacijama«, jer su poslodavci bili njihovi duhovni inspiratori i financije-ri.³⁶⁵

JNRS, profašistički sindikati, stvoreni su zbog uništenja klasnog radničkog pokreta. Međutim, gdje god su se oni pojavili, nikla je klasna radnička organizacija ili je postala aktivna. Radnici mogu biti neorganizirani, ali s gađenjem odbijaju da ih žuti predstavljaju.³⁶⁶

Beogradska *Politika* objavila je 23. kolovoza 1931. godine da su, zbog raznih nesolidnih makinacija, iz sebičnih i koristoljubivih razloga, tadašnji predstavnici Jugoslavenskih nacionalnih radničkih sindikata zloupotrebljavali svoj položaj, pa se umjesto njega stvara Jugoslavenska radnička zajednica (JRZ). 23. kolovoza izabran je Akcioni odbor, koji je trebao da izradi soluciju za formiranje zajednice. Akcioni odbor sazvao je osnivačku skupštinu, koja je održana 30. kolovoza 1931. god. Na njoj su primljena pravila Jugoslavenske radničke zajednice i izabran Izvršni odbor koji je rukovodio njezinim radom. U sastavu te zajednice nalazilo se već u samom početku 12 različitih udruženja koja su ranije bila u Jugoslavenskim nacionalnim radničkim sindikatima.³⁶⁷

JRZ je imala zadatak da vodi brigu o zaštiti ekonomskih, moralno-kulturnih i socijalnih interesa radništva, da razvija nacionalnu svijest radničke klase u Jugoslaviji u svima njenim klasnim težnjama i akcijama, da jača samostalnost i snagu države, da radi na uspješnom razvitku i prosperitetu domaće privrede s uvjerenjem, da radnicima može biti dobro samo, ako je njihovoj državi dobro.³⁶⁸

Do pravog rasula JNRS došlo je u kolovozu 1932. godine kad je Plenum glavnog odbora Jugoslavenskih nacionalnih radničkih sindikata iskazao nepovjerenje Upravnom odboru s počasnim predsjednikom industrijalcem Milanom Vopom na čelu, koji je imao svu vlast Saveza u svojim rukama.

Poslije kraha JNRS, na scenu stupa Jugoslavenska radnička zajednica koja se obraća poslodavcima za pomoć i podršku. Evo kako je Zemaljski savez zanatskih udruženja i Esnafa u okružnici upućenog svim svojim članovima 22. studenoga 1932. godine pod Br. 39557 preporučio usmjeravanje razvoja JRZ:

»Savez je primio od Centralnog odbora Jugoslavenske radničke zajednice jedan akt u kome se Savez

moli da preko svojih istaknutih članova u unutrašnjosti pomogne rad nacionalnih radnika organiziranih u Jugoslavenskoj radničkoj zajednici na taj način, što će se radnicima zaposlenim u zanatskim preduzećima skrenuti pažnja na ovu nacionalnu radničku organizaciju.

Nesumnjivo je da je za državu, društvo i našu naciju mnogo bolje da imamo jedno nacionalno radništvo, organizirano u nacionalnim organizacijama, kome interesi države leže na srcu, nego jedno međunarodno organizirano radništvo, koje pre svega gleda međunarodnu organizaciju kao nešto što je iznad nacionalne države. Organiziranjem nacionalnog radništva naša država i privreda dobile bi mnogo naravno zbog toga što bi rad tih organizacija bio pod utjecajem nacionalnih ljudi i naši elementi bi bili u stanju da daju pravac njihovom razvijanju.

Zbog svega toga bilo bi dobro da pazite na rad ovih ljudi u vašem mjestu i u koliko taj rad bude vođen od ljudi koji daju sve moralne garancije onda bi bilo dobro da se prema tome radu blagonaklono odobri i u koliko vam bude moguće pomažete ih.«³⁶⁹ Okružnicu su potpisali predsjednik Zanatske komore M. Stojanović i sekretar Drag. K. Milošević.*

Koliku su važnost vođe URSS-a poklanjale nacionalnim fašističkim sindikatima, vidi se po tome, što su na dnevni red Drugog redovnog kongresa postavili točku: »Slobodni sindikati i njihovi protivnici.« Referirao je Stanko Jurij iz Ljubljane. Prijedlog rezolucije bio je objavljen u beogradskim i zagrebačkim Radničkim novinama nekoliko dana prije kongresa. Rezoluciju je usvojio Kongres. Ona je, uz neznatne korekcije, ostala ista. Glasi:

»I. – Zadaci sindikalne radničke koalicije vezani su isključivo za život radnika u radionici: za zaštitu života, moralni položaj i visinu realne radničke nadnice.

Socijalno-političko zakonodavstvo dodiruje sindikalna praksa kao sastavni deo sindikalnih tarifnih

³⁶⁹ Ujedinjeni sindikati, IX i X/1934, str. 217.

* Napomena: Postoji mišljenje da su Jugoslavenski nacionalni radnički sindikati (JNRS), Jugoslavenska radnička zajednica, Jugoslavenski radnički savez (Jugoras), obični režimski, odnosno poslodavački sindikati, da nisu fašistički ni profašistički, jer u Jugoslaviji nije bilo fašizma. Za pisca je bilo bitno što su o sebi mislile vođe profašističkih sindikata, kakva im je bila agitacija i propaganda, kakva ideologija, program, kakvi uzori i djelatnost. Uzori su im bili Hitlerovi i Muslimijevi sindikati, a oslonac fašistička ideologija. Vodstvo i članstvo regrutiralo se iz redova lumpenproletarijata, otpadnika radničkog pokreta, godinama nezaposlenih radnika, paupera sa sela.

Ako bismo usvojili termin režimski sindikati (bilo je i demokratskih režima), to bi značilo da su oni slijepe pristalice postojećeg oblika vladavine i načina upravljanja državom. Međutim, bilo je i neregimskih sindikata profašističkog nacionalnog i kršćanskog karaktera. Za pisca ovog teksta je npr. Jugoras profašistička formacija koju osniva Jugoslavenska radikalna zajednica s predsjednikom vlade M. Stojadinovićem, a on isto tako formira i udarne fašističke grupe Zelene košulje i sprema uredbu o stvaranju jedinstvene sindikalne organizacije za cijelu državu.

³⁶⁵ Ibid., 12. V 1931.

³⁶⁶ Ibid., 24. VII, 11. IX 1931.

³⁶⁷ Ibid., 11. IX 1931.

³⁶⁸ Ibid.

ugovora; a poresko zakonodavstvo ona dodiruje samo u vezi sa zaštitom nadnice, kako bi za dobivenu nadnicu radnik i nameštenik što bolje mogli da se obezbede.

II. – Savremeni kapitalistički društveni poredak učinio je, da je pravni položaj najamnog radnika i nameštenika u svima kapitalističkim zemljama – bez obzira na formu vladavine u njima – jednak. Na položaj radnika ne utiču ni eventualne nacionalne, ni verske, ni rasne, itd. osobenosti.

Povezanost kapitalističke privrede i razmena dobara preko svih državnih granica, zatim međunarodna razmena radne snage i, u principu, isti pravni položaj radnika u svim zemljama, nameću međunarodnu saradnju na zajedničkim ciljevima i zadacima.

Po logici stvari radnički sindikati moraju dakle biti:

1. klasni, tj. opšteradnički i zato,
2. slobodni od svih uticaja sa strane bilo političkih, bilo religioznih, filozofskih, itd. i najzad,
3. internacionalni, radi međusobnog ispomaganja i saradnje na zajedničkim zadacima sa radnicima sviju drugih zemalja.

III. – Prirodna posljedica radničke sindikalne akcije izražava se u osposobljenju radnika za veće učešće u društvenom životu zajednice i duhovnom životu svoga vremena kao i u osposobljenju radnika da kolektivnim putem dođu do većeg udela kod raspodele proizvedenih društvenih dobara.

Svako unošenje plemenskih, verskih, političkih, partijskih itd. pitanja u radničke sindikate znači namerno ili nehotično unošenje razdora među radnike i njihovo onespособljavanje za sindikalnu akciju i za svaki socijalni i kulturni napredak.

Slobodni sindikati su, već po svojoj geografskom položaju i unutrašnjim zemaljskim zadacima, nacionalni. Oni su postavljeni da dižu kult i štite interese čitave radničke klase naše nacionalne celine. Stvaranje posebnih radničkih sindikata, sa naročitim isticanjem nacionalnog obeležja samo je maska antiradničkih tendencija, koje protivnici radničke solidarnosti u svim zemljama ubacuju u redove radnika.

Slobodni sindikati radi toga konstatuju, da pojava takozvanih kršćanskih, zatim nacionalnih sindikata ne znači ništa drugo već nameru ili sredstvo za cepanje neophodno potrebnog sindikalnog jedinstva radničke klase u svakoj nacionalnoj celini.

IV. – Kao u svima drugim zemljama, tako i u našoj, poslodavačka klasa u odnosu prema radnicima organizacione je kompaktna i jedinstvena u nastojanju da stvaranjem tzv. žutog pokreta, pocepa organizacione zajednice radnika. Protiv slobodnih sindikata pokušava se i kod nas, u zadnje vreme stvoriti tzv. žuti pokret.

Žuti pokret je svuda delo poslodavaca. Karakteristično je, da se on kod nas pokušao da pojavi upravo u vremenu kad su na zemaljskom forumu svojih organizacija, u Beogradu, poslodavci govorili da ne

priznaju radničkih organizacija; i kad su bili u jeku borbe za revizijom, tj. uništavanjem nacionalne zakonske zaštite radničke klase.

Žuti pokret je bez ideologije; on ima ulogu služilja poslodavcima, koji ga otvoreno finansiraju i štampu njegovu rasturaju. On se veštački stvara da unese zabunu u duhovnu organizacionu zajednicu radničke klase. Zdrav instinkt i klasna solidarnost radnika međutim brzo otkriva njegove antiradničke ciljeve.

V. – Veliki kulturni značaj radničke sindikalne koalicije i njene akcije može da dođe do izražaja samo tada, ako organizovanje radnika nije prinudno, nego prepušteno slobodnoj volji samih radnika. Zato su slobodni sindikati protiv svakog prinudnog sindikalnog organizovanja. Prinudno organizovanje traže samo oni, koji u slobodnoj utakmici nisu u stanju da se održe. Ono, što je zrelo za koaliciju ne treba drakonskim ili drugim merama prečiti da dođe do izražaja. Isto tako ni prinudnim organizovanjem radnika u sindikate ne treba nametati nešto, što nije izraz svesti, raspoloženja, zrelosti i interesa samih radnika. Slobodnom koalicijom radnicima treba omogućiti da njihove organizacije budu jake do mere koja odgovara visini njihove zrelosti i svesti.³⁷⁰

Stav KPJ prema profašističkim sindikatima i drugim stručnim udruženjima i društvima

Tako su do konca 1933. djelovali Jugoslavenski nacionalni radnički sindikati i Jugoslavenska radnička zajednica. Ali među nacionalne radničke organizacije, ili kako su ih tada nazivali žute sindikalne organizacije, pripadale su mnoge radničke organizacije, koje su nastale ili osobito jačale tek poslije sloma rev. sindikalnog pokreta god. 1919/20. Od tih organizacija najjači je bio Savez nacionalnih željezničara i brodara koji je obuhvatio velik broj transportnih radnika u godinama poslije sloma željezničkog štrajka 1920. godine. Njegova uprava bila je u rukama viših željezničkih činovnika i nekoliko kvalificiranih radnika. Tek manji dio željezničara bio je organiziran u reformističkom savezu željezničara, a još ih je manje bilo do 6. siječnja 1929. god. učlanjeno u Savezu metalških radnika u sastavu CRSOJ. Prirodno je da režim svim sredstvima nastoji ojačati taj nacionalni savez, jer je on faktor koji će u slučaju štrajka, ratova ili ustanaka omogućiti nesmetano funkcioniranje saobraćaja. Tu tendenciju najbolje dokazuje činjenica što je Zakonom o željezničkom saobraćajnom osoblju od god. 1921. dopušteno postojanje samo jednog saveza željezničara, saveza ložača i saveza strojovođa. Sasvim cehovske prirode bili su savezi strojovođa i ložača koji su obuhvaćali vrlo važne grupe saobraćajnih radnika.

³⁷⁰ Ujedinjeni sindikati, XI 1931, str. 123-125.

Narodnu strokovnu zvezu, tj. narodne socijaliste u Sloveniji, smatrali su komunisti drugim važnim elementom za fašizaciju sindikata. Narodna strokovna zveza u Sloveniji nastala je poslije rata kao sindikalna organizacija bivše Narodne socijalističke stranke, koja je postojala samo u Sloveniji, dok je u Zagrebu i Dalmaciji samo bilo pokušaja da se i tu proširi. Njoj su se kasnije priključili i radnici organizirani u Liberalnoj demokratskoj delavskoj uniji. Prvih godina ta je organizacija imala shemu organizacije čeških narodnih socijalista, dok je za vrijeme diktature pokazivala tendencije u pravcu Hitlerovog nacional-socijalizma. Iako se nisu otvoreno deklarirali kao fašistički sindikati, sama logika razvoja, po mišljenju tadašnjih komunističkih, dotjerat će ih na tu liniju. Za pravilno razumijevanje uloge i značaja fašističkih sindikata, isticala je KPJ da su nacionalni sindikati u Sloveniji uglavnom spontan produkt socijalnog razvitka; prirodni nastavak predratne Narodno delavske organizacije, koja je obuhvaćala dobar dio slovenskog i hrvatskog radništva Primorja, naročito Trsta i Pule. Naprotiv, Stankovićevi Jugoslavenski nacionalni radnički sindikati ostali su samo umjetni produkt režima stvoren odozgo, koji nisu imali pravu socijalnu osnovu. Do konca 1930. god. nacional-socijalisti u Sloveniji surađivali su sa slovenskim socijalistima i pružali podršku obrani socijalnog zakonodavstva. Njihov vođa, privatni činovnik, bio je član Skupštine i Upravnog odbora Radničke komore u Ljubljani.³⁷¹

Režim je radio na organizacionom ujedinjavanju svih nacionalnih i žutih organizacija sindikalnog karaktera. Neki od njih su obuhvaćali isključivo intelektualne radnike (udruženja učitelja, profesora i drugih). Italija je bila uzor fašističkih sindikata. Ali po sindikalnom zakonu od 3. travnja 1926. godine nisu u njoj imali organizacionog prava državni činovnici, općinski činovnici, željezničari, poštanski činovnici i namještenici u poduzećima koje kontrolira država, tako ni nastavno osoblje. Njima je fašizam odobrio samo instituciju autoriziranih udruženja koja imaju samo dužnosti, a ni jedno jedino pravo. Nemaju pravo zaključivati radne ugovore, pozivati sud rada da brani interese svojih pristalica protiv poduzetnika. Osim toga podvrgnuta su strogoj kontroli. Usprkos tome, razvilo se tridesetih godina jako strujanje za pretvaranje tih udruženja u priznate sindikalne organizacije.

Uza sve te nacionalne i žute organizacije, klasični radnički sindikati, koje je diktatura tolerirala, imali su najveći dio organiziranih radnika. Ali, po mišljenju tadašnjih komunističkih, stvari ne mogu više dugo ostati na tome. Socijalno-ekonomski razvitak goni kapitalističku klasu u svim zemljama da konzekventno prođe fašizam. A u granicama jedne korporativne ili staleške države ima mjesta samo za jednu vrstu sindikata, fašističku. Reformistička birokracija, kad nastupi taj čas, moći će birati: izgubiti plaćeno mjesto,

ili postati sluga fašistima. Što je učinio njen veći dio, pokazala je Italija i Njemačka.

Pravilna metoda borbe i rada u fašističkim sindikatima postaje, dakle, sve više važan zadatak komunistički. Dok god postoje klasne sindikalne organizacije, zadatak je razbijanje fašističkih sindikata organiziranjem masovnih pokreta u njima, tj. izazivanjem akcija o svim aktualnim pitanjima koja direktno interesiraju radnika, putem demaskiranja vodstva, organiziranja masovnog napuštanja fašističkih sindikata i stupanja u klasne sindikate.

Međutim, u periodu potpune fašističke diktature, takva bi taktika bila pogrešna. Komunisti tada moraju koristiti sve postojeće legalne mogućnosti koje daju fašistički sindikati, odnosno dizati mase u akciju preko tih sindikata. Nemoguće je da komunisti uzmu u ruke vrhove fašističke sindikalne aparature, koje zauzimaju više ili manje sigurne služe fašizma. Nemoguće je uspješno gurati radničke mase da traže preko tih sindikata više najamnine, kraće radno vrijeme, pomoć za nezaposlene itd. Moguća je jedino permanentna politička revolucionarna borba protiv fašističke diktature pod čijim se plaštem krije oligarhija kapitalističkih magnata financijskog kapitala. Ona i daje najjači poticaj radničkim masama.

Zato je Komunistička partija Jugoslavije tražila od partijskih organizacija i komunističke da rade na stvaranju Revolucionarne sindikalne opozicije i u profašističkim sindikatima. Taj rad treba da bude dobro organiziran i ostvaren na osnovi suprotstavljanja o svim pitanjima revolucionarne sindikalne politike i taktike izdajničkoj politici fašističkih vođa. Od komunističke se tražilo da posebnu pažnju u borbi protiv fašizma posvete radu među ženama i omladinom. Sva reakcionarnost fašističkih sindikata ogleda se baš u pokušaju da istisne ženu iz proizvodnje, da ih potisne u domaćinstvo i da ih opet pretvori u služavke muškarcu. Osnovni razlog takovoj tendenciji ležao je u težnji muškaraca da eliminiraju žene iz konkurencije u traženju posla. Analogne tendencije došle su do izražaja i u profašističkim sindikatima Jugoslavije, osobito u Sloveniji. Fašizam je i omladinu želio da obespravi u radnicima i u porodici. Baš iz redova omladine, ne samo intelektualne nego i radničke, fašistički pokreti formirali su najveći dio svojih jurišnih odreda. Anti-fašistička borba donijet će pozitivne rezultate samo onda ako se mase neprekidno upozoravaju na konkretne rezultate postojećih fašističkih režima, obračunjujući pažnju baš na položaj žene i omladine pod fašističkom diktaturom. Tendencija je diktature da razvije jedinstveni profašistički pokret za cijelu zemlju. Smetnja diktaturi bio je razvijen nacionalno-revolucionarni pokret. Komunistička partija nije pri tome gubila iz vida mogućnost formiranja nacionalnog fašističkog pokreta unutar ugnjetavanih naroda koji bi predstavljao, u određenim okolnostima, privlačnu točku za jedan dio najamnog radništva. To je potvrdilo iskustvo Hrvatske u kojoj je do 1929. godine djelovao Hrvatski radnički savez. To je sindikalna organizacija radnika, koji su orijentirani

³⁷¹ Radničke novine, Zagreb 16. I 1931.

hrvatsko-nacionalistički s političkim osloncem na Hrvatsku seljačku stranku. S jedne strane, ta organizacija je objektivno bila oruđe hrvatske buržoazije za povezivanje s hrvatskim radništvom. S druge strane bila je odraz činjenice da je jedan dio hrvatskog radništva bio ponesen hrvatskom nacionalnom borbom i na toj liniji odvojen od vlastite klase. Samo pravilnom taktikom Komunističke partije o nacionalnom pitanju, tj. borbom za potpuno oslobođenje ugnjetenih nacija, kao i nemilosrdnom kritikom oportunističkog vodstva buržoaskog nacionalnog pokreta, dovela je ona takve radnike u revolucionarne klasne organizacije. Svaki pogrešan nastup komunista mogao je o pitanju nacionalne borbe samo ojačati nacionalističku orijentaciju tih radnika. Nastojalo se da članstvo in praksi vidi da su HRS-ove organizacije ustvari, u službi nacionalne kapitalističke klase i guralo ih se u akcije u kojima se to jasno vidjelo. U njima su komunisti vodili borbu zato da u njihove uprave dođu klasno svjesni radnici.

Klerikalci su organizirali svoju sindikalnu organizaciju Jugoslavenska strokovna zveza (oko 3.000 članova). Ona je obuhvaćala isključivo slovenske radnike. Pokušaji da se proširi među Hrvatima, nisu uspjeli. Priličan dio tog članstva sačinjavale su žene. Treba napomenuti da je njihova lista na izborima za Komoru 1933. dobila 10.338 glasova od ukupnih 48.229, dok su narodni socijalisti dobili 16.306, a lista URSS-a 19.975. O taktici prema njima reklo se uglavnom isto što i o nacionalnim sindikalnim organizacijama. I tu se primjenjivala taktika razbijanja ili osvajanja već prema konkretnim uvjetima. U mjestima gdje je veći dio radnika bio organiziran u JSZ, komunisti su ih gurali u akcije. Tako su npr. rudari, polj seljaci iz Hude Jame (blizu Laškog) članovi JSZ 1932. god. sami priredili strajk i demonstracije pred sreskim načelstvom zbog redukcije i zatvaranja radničkih povjerenika. To je najbolje pokazivalo da se i u tom elementu kriju revolucionarne mogućnosti. Komunisti su smatrali da je štetno u tim organizacijama raspravljati ima li ili nema boga. U praksi treba radnike uvjeriti u to da crkvena hijerarhija stoji u službi vladajuće klase. Ateističko uvjerenje će onda doći samo po sebi. U svakom slučaju ateistička agitacija ne smije se vršiti u klerikalnim sindikatima u vezi sa sindikalnim radom, već posebno.

Kada su gornji slojevi klarikalnog pokreta počeli orijentaciju u pravcu »kršćanskog fašizma« (Dolfus), komunisti su osobito pomagali onu struju među kršćanskim socijalistima, koja se otvoreno izjašnjavala protiv takvih shvaćanja (Beseda u Ljubljani, dobar dio mladih elemenata). Oni su stvarali suprotnosti u klerikalnim redovima, jer je to bio put da najborbeniji lijevi elementi među radnicima dođu na liniju revolucionarne sindikalne borbe. S obzirom na na-

cionalističku orijentaciju slovenskih klerikalaca, važio je stav komunista o nacionalnom pitanju kao u Hrvatskom radničkom savezu.

Već smo govoreći o plenumu CK KPJ u listopadu 1933, naveli da je on u svojim odlukama tražio od komunista da vode najodlučniju borbu protiv profašističkih sindikata i uvlačenja komunističkih pristalica u te organizacije. 1934. godine Blagoje Parović piše u izvještaju Centralnom komitetu KPJ da uprkos svestranim nastojanjima režima, raznih grupa buržoazije i drugih fašističkih organizacija, režimski sindikati nisu uspjeli utjecati na veći dio radnika. On je tvrdio da se obavezna organizacija željezničara nije zvanično priključila profašističkim sindikatima, pa kaže da se o njenom »fašističkom karakteru« još može raspravljati. Nije mogao doći do točnih statističkih podataka o sastavu i brojnom stanju »fašističkih sindikata«, ali smatra da je njihov organizacioni efekt ravan nuli. Iako je većina radnika protiv režimskih sindikata i u onim poduzećima gdje su stvorene njihove organizacije, Parović ukazuje na opasnost koja prijeti od njih, jer oni raspolazu velikim sumama novca i velikim brojem agitatora iz policijskih škola i drugih fašističkih organizacija koje aktivno, uz pomoć poslodavaca, rade među radnicima. I za najmanji sastanak, oni pokreću jaku kampanju, objavljuju raznovrsne plakate, dijele letke, verbuju nezaposlene. Na njihovim sastancima skupljaju se najraznovrsniji elementi koje fašističke vode demagogijom i borbenim frazama vode u borbu protiv određene grupe kapitalista, nepoćudnih ili opozicionih prema režimu. Za sindikalno organizirane radnike i komuniste u zemlji od velike je važnosti pravilan stav prema profašističkim sindikatima. On nije poznat članovima, a ni rukovodećim kardovima Komunističke partije. Ponekad i rukovodeći komunisti tvrde da nema nikakve razlike između »fašističkih« i reformističkih sindikata, jer jedna i druga organizacija brane buržoaski poredak. Prema tome, ne može biti nikakvih razlika ni u odnosu komunista prema njima. Parović je tražio od CK da ta pitanja detaljno objasni i da se partijskim organizacijama daju opširne i konkretne direktive za rad. On smatra da se u tadašnjim uvjetima mora neophodno u čitavoj Srbiji rad komunista koncentrirati na reformističke sindikate. U profašističke organizacije treba slati samo pojedince, strogo provjerene komuniste ili pristalice RSO radi obavješćivanja i prenošenja direktiva Partije. Reformističke sindikate mogu i moraju osvajati sindikalne organizacije i uključivati u njih što više radnika. Protufašističkim sindikatima mora se onemogućiti omasovljenje. Oba ova zadatka označavaju borbu komunista protiv fašizacije radničkog pokreta za osvajanje većine radničke klase.³⁷²

³⁷² ARP.B. KI, 1934/146. IHRPH, ZB, MF, KI, 692 (187-233)

POKUŠAJ OBNOVE SOCIJALDEMOKRATSKE STRANKE JUGOSLAVIJE

Stvaranje Socijalističke stranke – lojalne opozicije diktaturi

Novi Ustav od 2. rujna 1931. prikazivao se javnosti kao krupna historijska prekretnica u političkom životu Jugoslavije. Izbori Senata i Narodne skupštine bez osnovnih elemenata parlamenta, donošenje Zakona o biračkim spiskovima 6. rujna 1931. Zakona o izboru narodnih poslanika za Narodnu skupštinu 10. IX, Zakona o udruženjima, zborovima i dogovorima, 18. IX i Zakona o izboru senatora 30. IX, kao i drugih sličnih zakonskih propisa, predstavljaju demokraciju posebnog tipa. Ustvari, Ustav, izbori, navedeni zakoni, prikrivali su pred domaćom i svjetskom javnošću svemoćni apsolutizam i sankcionirali principe i metode šestojanuarske diktature.

Poslije ostavke treće vlade generala Petra Živkovića 4. travnja 1932. godine i vlade Vojislava Marinkovića, došle su dvije vlade dr Milana Srđića od 2. srpnja do 5. studenoga i od 5. studenoga 1932. do 27. siječnja 1934. godine. Vladajuća politička formacija jugoslavenska radikalno-seljačka demokracija, dobila je na kongresu 20. srpnja 1933. u Beogradu nov naziv: Jugoslavenska nacionalna stranka (JNS). Kao stranačka organizacija počela je djelovati 17. kolovoza 1933. nakon što ju je Ministarstvo unutrašnjih poslova potvrdilo. Nasuprot toj vladinoj stranci, dozvoljena je stranka lojalne opozicije – Jugoslavenska narodna stranka. Nju je osnovao Svetislav Hodjera, raniji šef kabineta predsjednika vlade, generala Petra Živkovića. Ta je stranka, pored nacionalnog i državnog unitarizma, otvoreno za svoju ideološko-političku osnovu uzela fašizam, okupljajući buržoaziju i sitnoburžoaske elemente protiv komunizma. Vlade Milana Srđića koje su smatrane vladama rasplamsalog policijskog terora, širokih progona, policijskih bezobzirnosti, surovosti i razularenosti organa vlasti, ne samo prema komunistima nego i prema građanskim opozicionim strankama, bile su vrlo tolerantne prema jugoslavenskoj socijalnoj demokraciji. Već smo u prvom dijelu knjige iznijeli mišljenje dr Milana Srđića čiji je 1930. godine, kad je bio ministar pravde, o položaju URSSJ rekao da je vlada svjesno dopustila rad URSS-a poslije 6. siječnja i da URSSJ ni ubuduće ne želi praviti smetnje, zato što je njegovo rukovodstvo za jugoslavensko nacionalno jedinstvo i državno ujedinjenje, imalo ogromne zasluge prije rata, za vrijeme rata i poslije njega.

Naklonost i težnju režima da stvori lojalnu opoziciju, htjelo je iskoristiti ranije rukovodstvo Socijalističke partije Jugoslavije pa je nastojalo obnoviti rad Socijalističke stranke. Nekoliko mjeseci skupljaju popise za osnivanje partijske organizacije i vode interne rasprave o mogućnostima opozicionog i socijalističkog rada. Beogradske *Radničke novine* i ljubljanska *Delavska politika* pokrenule su o tome javnu

raspravu. U članku Josipa Petjeana o međunarodnom položaju i odnosu jugoslavenskih socijalista prema nastaloj situaciji u svijetu, polazi se od toga da je privredna kriza ohrabrila kapitaliste i donijela veliko razočaranje svim onima koji su vjerovali da osiromašenje radničke mase dide njen revolucionarni duh i njenu otpornost. Naprotiv, tvrdi Petjean, porastom bijede i siromaštva pada moralni i fizički otpor radnika pred fašističkim agentima kapitala. Porazom radničkog pokreta u Njemačkoj i Italiji nije uništen marksizam. U Jugoslaviji, u nastaloj situaciji, najvažnije je voditi intenzivnu akciju za ujedinjenje sindikalnog pokreta. Sve zapreke ličnoga, plemenskog i pokrajinskog karaktera treba skrsiti. Ne smije biti fraza s lijeva i desna i sporova o formi organizacije. U okviru URSS-a mora biti mjesta za sve. Od 6. siječnja 1929. radništvo je politički pasivno i sa strane posmatra razvoj državne politike. Radništvo se nije priključilo ni građanskim opozicionim grupama. Program Socijalističke partije koja je zabranjena, bio je dobar. On je pretpostavljao potpuno jedinstvo države s centralnim parlamentom, ali i s najširim upravnom decentralizacijom. Petjean smatra da postojeće prilike nameću osnivanje političke radničke partije i samostalno političko djelovanje proletarijata u Jugoslaviji.

Živko Topalović u prilog obnove socijalističkog političkog radničkog pokreta kaže: »Sindikalne organizacije pritisnute krizom, imaju usko polje djelatnosti. Naročito – borbe nema, jer su štrajkovi nemogući. Humanitarna, prosvjetna, socijalno-politička djelatnost ima svojih granica. Sve te praktično-korisne stvari ne zadovoljavaju visoku duhovnu i moralnu potrebu naših pristalica, potrebu za borbom, ma i duhovnom, potrebu za raspravom viših zajedničkih opće klasnih pitanja, potrebu za širom klasnom aktivnošću.

Praktična sindikalna i socijalno-ekonomska politika ne daje dovoljno prilike pod današnjim okolnostima niti da izrađujemo jednu zajedničku ideologiju u cijeloj državi, niti da se tešnije zbijemo i srastemo. Otuda se osjeća izvjesno duhovno razdvajanje po krupnim pitanjima i našega unutrašnjeg i međunarodnog života. Duhovno sranje naše klase i naše uže cjeline u zajednicu nije moguće bez raspravljanja političkih problema. Bez toga nastaje odronjavanje, duhovno i moralno rasulo. Sve smo to osjećali, ali smo ipak odlagali pokušaje obnove političkog rada.

Prilike su bivale sve teže i teže. Najzad je fašistička kontrarevolucija čvrsto stala nogom u srednju Evropu. Zbijanje radničkoga i socijalističkoga fronta u svim zemljama postalo je životna potreba. Mudrost nalaže da sada postojeće organizacije razviju svoju snagu što više...

Danas, sve snage na okup! Danas iskoristiti svaku ma i najmanju mogućnost da se utjecaj i obrambena

snaga našega pokreta podigne. Jer suština je fašizma: uništenje slobodnog radničkog pokreta. Pred tom opasnošću valja baciti sve sitne raspre i sporove od đavola. Pred tom opasnošću valja se otrgnuti od svih drugih obzira i voditi računa samo o najživotnijoj potrebi, da se slobodan socijalistički radnički pokret sačuva što se višeže.³⁷⁴

Nakon toga Topalović se osvrće na političke prilike od 1928. do 1929. i naglašava da Socijalistička partija Jugoslavije nije dopustila da je buržoaska matica odvuče sa sobom u vrtlog nacionalnih borbi. Tako je socijalistički pokret sačuvao svoju samostalnost, pa je potpuno slobodan da u postojećim prilikama određuje svoju politiku. Budući da buržoaske partije nisu uspjele uvući radnički socijalistički pokret u «međuplemenske borbe», socijalisti su očuvali dobar dio ranih tekovina, među njima i slobodu sindikalnog organiziranja. Radom u sindikatima i socijalno-političkim ustanovama, održavanjem skromne sindikalne antikapitalističke štampe, prihvatanjem, u radničkim, kulturnim i sportskim društvima, nekoliko novih generacija omladine, učinjeno je mnogo za razvitak i budućnost socijalističkog pokreta. Socijalisti nisu služili režimu, to je očividno. Mi politički možemo raditi samo kao protivnici kapitalističkog društvenog sistema, eksploatacije; kao protivnici klasnih i političkih nejednakosti; kao borci za široku kulturu mase; za slobodu i jednakost; za demokraciju, za međunarodni mir, međunarodno bratstvo naroda.³⁷⁵

Bogdan Krekić, isticao je uvijek svoj naučni pristup političkim i ekonomskim pitanjima radničke klase. U javnoj raspravi o obnovi rada Socijalističke partije ističe da je 6. I 1929. presječen politički rad socijalne demokracije od sile, koja je presjekla djelovanje i svih drugih političkih partija, da bi unutrašnji politički život skrenula na druge staze. On kaže:

»Politički rad socijalne demokracije nije dakle prestao po volji naših pristalica. Mi bismo partiju održali i pod režimom 6. januara, i radili bismo onoliko koliko bi se u raznim situacijama i pod datim okolnostima moglo da radi – i nikad je sami ne bismo likvidirali – da partija nije rasturena bez i protiv naše volje. Po nama, članstvu bivše socijalne demokracije, mi bismo dakle i danas imali svoju političku partiju. Izvjesno je jedno: 6. januara, prije četiri godine mi nismo imali nikakve mogućnosti da radimo – i mi smo protiv svoje volje prestali da radimo. Izvjesno je drugo: danas mi imamo izvjesne mogućnosti da radimo i od naše volje zavisi da li ćemo te mogućnosti koristiti i sa našim radom otpočeti.

Od 6. januara na ovamo radnicima nije oduzeta mogućnost slobodnog sindikalnog organiziranja i javne akcije u granicama sindikalnog rada. Naučno uzevši, pod sindikalnu akciju mogu da se uzmu vrlo široka polja javne djelatnosti – sve što tangira radničku nadnicu, a tu ulazi i cjelokupna politika i općina,

i banovina i država. Ali kroz lupu sindikalnih statuta to već ne ide. Sindikalna akcija je imala i ima tradiciju koja joj je odredila krug njenoga rada. Sa devet desetina ta akcija treba da se ograniči na radionicu, fabriku, biro, na mjesta gdje se neposredno vrši proizvodnja i gdje se, bez obzira na sve vanjske smetnje, određuju uzajamni odnosi i razgraničenje radničke nadnice i kapitalističke zarade (viška) između radnika i namještenika na jednoj i poslodavaca na drugoj strani. Privredni prosperitet je normalno vrijeme žive sindikalne akcije! Obratno, privredna kriza je vrijeme zastoja sindikalnih akcija.

Normalno je da se u vremenu privredne krize aktiviziranje radničkih masa prenosi na politički teren. U jeku zastoja sindikalne akcije, politički je rad jedino polje aktivnosti radničkih masa.

Bez obzira na to što mi u minule četiri godine formalno nismo imali političke partije, mi nismo, ipak, mogli izmijeniti ni poništiti sporo i sasvim prirodno pravilo, da se u privrednoj krizi moraju voditi akcije političkog karaktera. U nemogućnosti – zbog privredne krize – da radno vrijeme branimo iz radionica; u nemogućnosti – iz istih razloga – da čuvamo nadnice od srozavanja, mi smo morali da vodimo akcije: za čuvanje i primjenu zakona o zaštiti radnika; za čuvanje i primjenu zakona o osiguranju radnika; i zakona o inspekciji rada; za donošenje zakona o normiranju nadnica; za spasavanje radnika od poreskih opterećenja; za osiguranje nezaposlenih itd. Sve te dakle političke akcije – a one nisu bez svakog rezultata – vodili su naši sindikati.

Pa ipak sve te mnogostruke akcije, vođene preko sindikata, ma koliko se trudilo da one budu efikasne, nisu mogle dati one rezultate kako bi ih mogla dati jedna čisto politička akcija. Jer sindikat na zakonodavstvo može da utiče samo posredno, dok partija ima mogućnosti – to je pravo polje njenog rada – da na njega utiče neposredno preko zakonodavnih tijela.

Osim toga što ne može da djeluje na zakonodavno tijelo kao što to može politička partija, sindikalna akcija i kad je najliberalnije koncipirana ne može, da radi cio onaj posao koji spada u djelokrug partije, a u kome su radnici i kao radnici i kao građani i državljani, u najpunijoj mjeri zainteresirani.

Ekonomski dobro situirani društveni redovi mogu eventualno da sebi dozvole luksuz da jedno vrijeme apstiniraju od javnog političkog rada. Radnikov život međutim je toliko zavisen od onih koji su ekonomski jači od njega, i konstantno toliko ugrožen, da radnik nema računa da sebi dozvoli luksuz političke pasivnosti.

Ako ikada partija mora da vrši svoju funkciju to je sada kada su sindikati uklješteni u nedaće ekonomske krize. Sindikatima i sindikalnoj akciji od prijeke je potrebe hitna pomoć; jer oni niti mogu, a niti hoće da na sebe uzimaju velike i široke zadatke političke partije. Sindikati su po svome biću suviše samoživ; oni neće da se izlažu – njima je potrebno da imaju u

³⁷⁴ Radničke novine, Zagreb 26. V 1933.

³⁷⁵ Isto.

zaletu političku partiju koja će, ako to ureba i kad to ureba, ponijeti žrtve javnog rada.

Pobjeda hitlerizma u Njemačkoj dala je maha svima protivnicima socijalizma da lansiraju parolu o bankrotstvu socijalizma. Partijsko-politička neaktivnost radničke socijalističke partije kod nas, omogućava da demoralizacija u redovima radnika hvata maha. Taj demoralizaciji podliježe i radnici koji su uvijek stajali u prvim redovima. S druge strane pak širi se suprotan ideološki uticaj i stvara se protivnička organizacija koja se trudi da obuhvati i radnike i naročito planski radi oko obuhvata velikih radničkih centara. Tko pojave posmatra otvorenim očima, taj je mogao da uvidi kolika je to opasnost biti politički neaktivan.

Ostvarenje političkog programa radničke klase neće donijeti ni režimske ni opozicione građanske partije, bilo da su one formirane ili da u apstinenciji priželjkuju da im se ponudi vlast. U svakom slučaju radnici imaju da zasuču ruke i na svima poljima javne djelatnosti formiraju svoje vlastite organe. Partiju proletarijata treba stvarati pod svima okolnostima, bez obzira na sve teškoće, i bez obzira na sve protivnike sa krajnje desne do krajnje lijeve strane.³⁷⁶

Diskutant iz Sl. Broda iznio je da su u postojećim odnosima politike, državne strukture i organizacije političkog života, zastupani interesi različitih društvenih slojeva (industrijalaca, poljoprivrednika i dr.). Samo radnička klasa nema nikoga da brani njene posebne političke interese. »Moramo se upitati, tko će nas, radničku klasu zastupati i tko će naša, po naš život važna pitanja iznositi pred političku javnost? Izvjesno je da to ne mogu sadanje političke partije sve kad bi one to i htjele. Ali ako naš politički pokret ne obnovimo, sigurno je da će radnici postati plijen buržoaskih političkih stranaka. Pitanje je, da li će se radnici moći poslije toga tako lako da emancipiraju. Moje je mišljenje da za odgađanje nema vremena nego da treba odmah poći na rad. Slažem se da prije svega treba izvršiti pametnu i valjanu pripremu. Treba prije svega da dobijemo mjerodavni odgovor na pitanje: Da li je u okviru današnjeg političkog stanja u našoj zemlji moguć socijalistički rad, koji bi radnom narodu mogao stvarno da koristi? Pri tome imam u vidu i mogućnost razvijanja pune socijalističke propagande bez koje bi svaki socijalistički partijsko-politički rad bio iluzoran. Jedno je tačno: Radničkoj klasi, a naročito sindikalno organiziranim radnicima potreban je vlastiti politički pokret više nego ikada.«³⁷⁷

Ljubljanska *Delavska politika* piše da je inicijativa o stvaranju Socijaldemokratske partije zainteresirala i građanstvo. »Listovi su manje ili više raspravljali o tom pitanju. Pa i Jugoslavenska radikalno-seljačka demokratska stranka zanima se za stvar, te je u subotu u Ljubljani raspravljala o tome, kakovo da stanoviše zauzme prema Socijalističkoj partiji, koja bi se

eventualno osnovala. Nesumnjivo da se tim pitanjem bave i u drugim mjestima. Iz toga je vidljivo, da je pitanje osnivanja Socijalističke partije i za postojeće stranke ozbiljan problem, prema kojemu one zauzimaju svoje stanovište, još prije nego li je partija i osnovana.«

Na kraju *Delavska politika* izbacuje parolu: »Pokušajmo!« – pa nastavlja – »Kod pokušaja radništvo ne će ništa izgubiti. Zadaća radništva nije, da protivu sebe organizira privredni sistem, već da ga korigira. Zadaća radništva je, da odstrani njegove pogreške, a nikako nije zadaća radništva da pristane na metode, koje bi onemogućile radništvu jednakopravnost u politici, kulturi i socijalnim pitanjima, kao što je to slučaj u Italiji, Njemačkoj i drugdje.«³⁷⁸

O tome kojim bi putem išla obnova socijalističkog političkog pokreta beogradske i zagrebačke *Radničke novine* donose saopćenje:

»Obnova našega političkog rada moguća je za nas samo redovnim demokratskim putem. Stvaranje Socijalističke partije ne može biti posao pojedinaca ili neke male grupe. Iako je naša partija prestala djelovati mi nismo razbijena vojska. Ljudi koji su je nosili još su živi, živi su i članovi, živi su i predstavnici izabrani redovnim putem u partijske, mjesne, oblasne i centralne uprave. Otuda i obnova može ići preko tih ljudi, preko odluka izabranih predstavnika u forumima i preko odluka bivšeg članstva u mjesnim organizacijama.

Ali ne može se prosto nastaviti ondje gdje se je prije pet godina stalo. U međuvremenu desili su se mnogi krupni događaji i u zemlji i u svijetu. Iznikla su nova pitanja, koja svojim programom moramo obuhvatiti. Radi toga je među samima nama potrebna prethodna diskusija. Ona treba da je javna i radi toga da se priprema obavlja sa znanjem cijeloga članstva i radi toga da je može pratiti i prema njoj se opredijeliti cijelo javno mnijenje, i državne vlasti. Tek iz sporazuma i iskustva koje ćemo tako steći, dat će se izvesti praktični zaključci o daljem radu. Kad se po bitnim pitanjima partijskoga rada pokaže jasna suglasnost duhova, i kad se budemo uvjerali da se opoziciono i socijalistički može raditi, tražit će se mogućnost za javne sastanke partijskog članstva u cijeloj državi i za organiziranje zemaljske socijalističke konferencije, koja će definitivno odlučiti o osnivanju partije i o partijskom programu.«³⁷⁹

Još je u svibnju donijeta odluka da se stvori zajednički socijalistički časopis radi usklađivanja mišljenja i duhovne pripreme šireg kruga socijalista za socijalističku aktivnost u zemlji. Taj je zadatak preuzeo sarajevski časopis »Snaga«, koji se iz kulturnog pretvorio u politički časopis socijalističkog pokreta. U »Snazi« se pisalo za obnovu i protiv obnove Socijalističke partije, o njenom sastavu i programu, o unutarnjim političkim pitanjima i karakteru ekonomske krize, o događajima u Njemačkoj,

³⁷⁶ Ibid., 16. VI 1933.

³⁷⁷ Ibid.

³⁷⁸ Ibid., 16. VI 1933.

³⁷⁹ Ibid., 9. VI 1933.

o socijalističkoj taktici prema fašizmu, demokraciji i diktaturi. »Snaga« je izlazila na 30 stranica mjesečno.³⁸⁰

Komunisti protiv pretvaranja URSSJ u uporište Socijalističke stranke

Centralni komitet KPJ oštro je reagirao na početak javne rasprave o obnovi rada Socijalističke partije. U proglasu koji je upućen radničkoj klasi svih zemalja Jugoslavije kaže se:

»Vladavina vojno-fašističke diktature trese se i raspada. Pritisnute bijedom, glađu i terorom široke mase radničke klase, radnog seljaštva i ugnjetenih naroda u svim zemljama Jugoslavije izražavaju sve glasnije svoje nezadovoljstvo i pojačavaju revolucionarnu borbu protiv diktature i kapitalističkog izrabljivanja i pljačke. U masama radnog naroda, a naročito u reformističkim sindikatima jača uticaj Komunističke partije, koja jedina pokazuje radnim masama pravi put iz današnjeg teškog stanja. Svi pokušaji diktature da otvorenim i grubim terorom i nasiljem slomi revolucionarnu borbu masa i uništi njihovog vođu – Komunističku partiju – ostali su bez uspjeha.« Dalje se kaže da velikosrpska buržoazija u traženju putova za izlaz iz krize formira pogodnije vlade i više angažira jugoslavenske socijaliste u suzbijanju utjecaja Komunističke partije. U proglasu se kaže da je to prva zadaća »koju buržoazija daje Socijalističkoj partiji. U vezi s porastom ratne opasnosti nakon dolaska fašista na vlast u Njemačkoj, kraha svjetske konferencije za razoružanje i svjetske privredne konferencije, šestojanuarski režim u zemlji grozničavo se priprema za rat prvenstveno s talijanskim imperijalizmom. U vezi s tim druga zadaća koju buržoazija daje Socijalističkoj partiji jeste uvlačenje radničke klase u kola ratne politike preko Socijalističke partije, koja istupa pred radnika s tvrdnjom o takozvanoj demokratizaciji režima u Jugoslaviji. Treća zadaća Socijalističke partije bila bi da pojača kampanju laži i kleveta protiv Sovjetskog Saveza koji je trn u oku »monarhofašističke diktature«. U proglasu su napadane socijalističke vođe da su se bacile punom parom na ostvarenje tih zadataka. Pojačala se borba protiv KPJ, SKOJ-a i RSO. Otvoreno se razvijala lažna teorija da u vrijeme krize nisu mogući štrajkovi, da je dužnost radnika ispravljanje kapitalističkog poretka, a ne rušenje, da je politički rad jedino polje aktivnosti radničkih masa. Pojačala se među radnicima propaganda protiv fašizma Italije, Njemačke, Mađarske, Bugarske i Austrije. Revolucionarni pokret ugnjetenih naroda u zemlji prikazivao se kao uporište vanjskog fašizma. Pojačala se kampanja protiv SSSR-a, pozivali su se njegovi narodi na kontrarevoluciju širenjem teorije o pravu unutrašnje narodne intervencije i vraćanja oktobarske revolucije u njen demokratski kolosijek.« U proglasu dalje piše: »U vrijeme kada se Komunistička Partija nalazi pod pritiskom Zakona o zaštiti države i svjetskog terora vladodržaca i kada su

pogažena i oteta sva prava i slobode radničke klase, obnova rada Socijalističke partije sa strane socijalističkih vođa, na osnovu sporazuma sa diktaturom, znači novu krupnu i otvorenu izdaju interesa radničke klase i novo otvoreno odricanje od interesa socijalizma i klasne borbe proletarijata. Protiv te izdaje socijalfašističkih vođa, radnička klasa sa Komunističkom Partijom na čelu povest će najoštriju, nepomirljivu borbu. U Socijalističkoj partiji po milosti diktature radnicima nema mjesta ... »U parolama koje se s tim u vezi daju nalaze se i ove: »Okupite se u sindikatima pod vodstvom Revolucionarne Sindikalne Opozicije!«, »Borite se za jedinstvo i nezavisnost sindikata od Socijalfašističke partije!«, »Borite se protiv cjepečkih pokušaja socijalfašističkih vođa i njihove težnje da sindikate pretvore u prčiju svoje partije!«, »Ne dozvolite da se sindikalni listovi iskoristavaju u svrhu agitacije za Socijalfašističku partiju i da se pretvaraju u njene organe!«. Komunistička Partija vas poziva da se svi, komunistički kao i socijalistički i ostali radnici, okupite složno u jedinstvenu frontu i da povedete borbu za svoje goruće zahtjeve, protiv vjnofašističke diktature i njezine socijalističke agenture.«³⁸¹

Istih stavova CK KPJ pridržavao se i kasnije. Pozivajući se na citirani proglas *Proleter* piše: »Socijalističke vođe stvaraju svoju partiju 1) radi potrebe buržoazije da pojača borbu protiv komunista; 2) radi sprečavanja štrajkova i radničkih borbi; 3) radi stvaranja u javnosti i inostranstvu mišljenja, da u zemlji ne vlada teror i fašizam jer, eto postoji čak i socijalistička partija; 4) radi želje kralja da ima lojalnu opoziciju (Balugdžić je pisao: »Kralj sam želi imati opoziciju«); 5) radi uvlačenja radnika u odbranu velikosrpskog ugnjetavanja Hrvata, Slovenaca, Makedonaca i Crnogoraca i drugih naroda i manjina pod firmom »progresivnosti« nacionalnog ujedinjenja i odbrane državnog i narodnog »jedinstva«. Socijalističke vođe, mnogo se, i ne bez razloga, boje da će radnici njihov pokušaj stvaranja partije po milosti režima smatrati i ocijeniti kao podršku i pomoć režimu.«³⁸² Da je proglas CK KPJ osnovan na činjenicama *Proleter* potvrđuje nizom citata iz članaka vodećih socijalističkih i sindikalnih lidera. Spominje članak Jurija Arha, sekretara saveza rudarskih radnika u Zagorju koji je objavljen u *Delavskoj politici*, Luke Pavičevića u beogradskim *Radničkim novinama* 16. VI, Milice Topalovića u *Radničkim novinama* 23. VI, Josipa Petejana u *Radničkim novinama* 12. V, Miljka Koraća iz Valjeva u *Radničkim novinama* 14. VII, Jove Jakšića u *Radničkim novinama* 28. VII, Bogdana Krekića u *Radničkim novinama* 9. VI te članak Živka Topalovića u *Radničkim novinama* 19. V, 2. VI i 16. VI 1933. godine.

Sudionici diskusije o obnovi Socijalističke stranke daju podršku kralju Aleksandru koji je tvrdio da je diktaturu uveo zbog nesposobnosti građanskih stranaka da izvrše unutrašnju političku i privrednu

³⁸⁰ Ibid., 19. V 1933.

³⁸¹ *Proleter*, 1929–1942, str. 246–247.

³⁸² Ibid., 10–11, str. 260–261.

konsolidaciju. To je do »izvesne granice istina« ključak je prvog govornika; drugi smatra da će ukidanje ustavnog stanja, odnosno uvođenja diktature »najbolje istorija objasniti i opravdati«; treći misli da je »država već ušla u normalan kolosek«; četvrti, da nije dokazano da radništvo »nema interesa na razvitku i konsolidaciji naše države«; peti, da je bilo vodećih socijalista angažiranih na obnovi SDP koji su u prošlim izborima glasali, iako Socijalistička partija u izborima nije sudjelovala; šesti, da je privredna kriza »vrijeme zastoja sindikalnih akcija« i da »u vrijeme zastoja sindikalnih akcija politički rad je jedino polje aktivnosti radničkih masa«; sedmi, da su se socijalisti »iskvarili u borbi protiv komunista«; osmi, da jugoslavenski socijalisti žele »otvorenom kritikom i otvorenom borbom protiv boljševizma da vrate rusku revoluciju u njen demokratski kolosek«; da jugoslavenski socijalisti ustaju protiv vanjske nasilne intervencije kapitalističkih država na SSSR, ali su »za unutarnju slobodu intervenciju radnog naroda Rusije«, da su oni za »državno nacionalno jedinstvo« koje je »historijski progresivno«, da u Jugoslaviji ne vlada fašizam nego demokracija, da se ugrožena jugoslavenska demokracija od fašizma mora braniti, makar i ratom. Zato je »životna potreba naše države, da se stvori demokratski front država protiv fašističkih zemalja. Naša politika mora da se orijentira prema Francuskoj i Čehoslovačkoj«. To su po tvrđenju *Proleter*a bili pravi razlozi i istinski ciljevi obnove Socijalističke partije. Odgovor radnika treba da bude jedinstven i nepomirljiv. Treba pružiti otpor protiv svih pokušaja da se radnička klasa Jugoslavije upregne u kola vladajuće monarhofašističke diktature.³⁸³

Pored proglašenja CK KPJ i članaka koji su objavljivi u *Proleteru*, šalje CK KPJ o tom pitanju i interna uputstva partijskim komitetima i organizacijama u zemlji. Tako se u pismu CK od 9. lipnja upućenom Mjesnom komitetu Zagreb, o tome kaže: »U pogledu osnivanja Socijaldemokratske partije, linija Partije je nepomirljivo neprijateljska; Osnivanje Socijaldemokratske partije jeste rezultat kompromisa između velikosrpske v.f. diktature i reformističkih vođa. Socijalfašisti kupili su dozvolu osnivanja partije ovom cijenom: Jačanje borbe protiv komunista; sprečavanje štrajkova i radničkih borbi; priznanje velikosrpskog ugnjetavanja nad hrvatskim i ostalim nesrpskim narodima.

Linija partije na ulazak i revolucionarni rad unutar reformističkih sindikata ne može da bude argument za ulazak komunista u Socijalističku partiju. Sindikati su bespartijna strukovna organizacija radnika, a Socijalistička partija je politička organizacija. Naš stav prema osnivanju Socijalističke partije može biti jedino borbeno nepomirljiv. Naš odgovor na osnivanje Socijalističke partije mora biti: svestrano jačanje naše borbe protiv socijal-fašizma i socijal-fašističkih vođa; jačanje naše borbe za ostvarenje jedinstvenog fronta odozdo za socijaldemokratskim rad-

nicima na osnovi zajedničke borbe za goruće zahtjeve radnika; svestrano jačanje našeg revolucionarnog rada unutar ref. sindikata, specijalno protiv svakog pokušaja socijalfašista da sindikate pretvore u pričuju socijalističke partije; žilavi rad među masama radnika uopće i među članovima sindikata specijalno protiv stupanja u Soc. partiju.

Naši drugovi u sindikatima treba taj svoj stav protiv socijalističke partije da brane, kako opštim principijelnim političkim argumentima, tako i specijalnim argumentima, da je nepravilno vezivati sindikate kao strukovne organizacije sa Socijalističkom partijom kao političkom organizacijom. Upućujemo vas u tome pravcu na članke u br. 6, 7. i 8. broju »P«, kao i na zasebnu direktivu koju ćete po ovom pitanju dobiti. Saopštite nam odmah vaše mišljenje i predloge po tom pitanju.«³⁸⁴

Na osnovi izvještaja Pokrajinskog komiteta KPJ za Sloveniju dostavio je CK KPJ 10. X 1933. godine direktive u kojima se između ostalog PK KPJ za Sloveniju upozorava na opasnost potcenjivanja uticaja reformističkih vođa, koji istina gube na terenu, ali ih se zbog toga ne smije potcenjivati. »Naš rad protiv osnivanja Socijaldemokratske partije, osobito protiv iskorišćavanja sindikata za Socijaldemokratsku partiju treba svestrano ojačati.«³⁸⁵

Oblasni komitet KPJ za Dalmaciju šalje 8. lipnja 1933. Centralnom komitetu KPJ podatke i informacije o situaciji u Dalmaciji poslije provala u Splitu i Šibeniku. U njima se govori o mjerama za nastavak rada partijskih organizacija, o radu omladine, sindikata, crvenoj pomoći, o nacionalnom pokretu, vezama s Crnom Gorom i Livnom, pa pozivajući se na ranije direktive CK KPJ, kaže da socijalisti ozbiljno misle s osnivanjem svoje stranke. Komunisti Dalmacije odlučno su odbili da u tom poslu sudjeluju. Oblasni komitet KPJ već se spremio na agitaciju među radnicima protiv te akcije.³⁸⁶ U dopisu od 25. lipnja 1933. godine javlja Oblasni komitet CK KPJ da Korać, Divac i Života Milojković rade na osnivanju svoje SDPJ.³⁸⁷

Generalna proba za mogući broj glasova nove Socijaldemokratske partije bili su izbori za Radničke komore, na kojima su liste URSSJ dobile preko 1000.000 glasova. Za vrijeme izborne kampanje, reformisti su pitanje obnove rada Socijalističke partije postavili u drugi plan. Sa stavovima CK KPJ već su bili upoznati svi članovi KPJ i pristalice RSO u zemlji. Otpor koji su komunisti pružali protiv pretvaranja URSS-a u uporište SDPJ, djelovao je na reformističke sindikalne vođe da u proglasu za komorske izbore izadu sa svojom platformom sindikalnog jedinstva, a da ni jednom riječju nisu spomenuli svoje partijsko-političke preokupacije i aktivnosti.

³⁸⁴ ARP.B, KI, 1930/140. IHRPH, ZB, MF, KI, 698 (209-210)

³⁸⁵ ARP.B, KI, 1933/265. IHRPH, KI, 697 (280-286)

³⁸⁶ ARP.B, KI, 1933/138. IHRPH, KI, 673 (131-134)

³⁸⁷ ARP.BH, KI, 1933/179.

³⁸³ Ibid., str. 260-261.

Obnova socijalističke stranke pod izgovorom općeg zastoja u radu sindikata

Početkom 1934. obnovljena je akcija za stvaranje Socijalističke stranke, koja je, kao što smo to vidjeli, dugo vremena pripremana. Vladimir Pfeiffer, vođa URSSJ u Hrvatskoj daje vrlo tamnu ocjenu prilika i situacije u protekloj 1933. godini. Stagnacija je na cijeloj liniji i na svim područjima borbe i napretka radničke klase. Teški udarci i gubici, osipanje članstva i slabljenje političkog utjecaja političkih partija, sindikata i drugih radničkih organizacija, teške obrambene borbe protiv brzog jačanja fašizma, vršile su se u svijetu u uvjetima ogromnog privrednog pritiska, nezaposlenosti, bijede i nevolje desetina milijuna radnika. U Jugoslaviji je ta bijeda i nevolja bila na vrhuncu. Uzalud se očekivalo više rada, privrednog kretanja i poleta. Ostao je velik pritisak nezaposlenih čiji se broj povećao na 200.000. U sindikatima su potporni fondovi bili iscrpljeni. Članarina se nije mogla plaćati. »Granice akcione sposobnosti sindikalnog pokreta« – tvrdio je Vladimir Pfeiffer – »već su premašene. Sindikati nemaju više nikakvih sposobnih instrumenata u borbi protiv premoćnih protivnika i u borbi protiv stihijske snage besposlice i privrednog pada. Sindikati mogu uspješno djelovati u vremenima prosperiteta. Sindikat je organ usposlenih radnika i namještenika. On je instrument borbe u prosperitetu. Danas, u vrijeme stagnacije, radnici i namještenici nalaze se van sindikata. Radnička klasa u masi svojoj danas je neuposlena klasa. Neuposleni radnik drukčije diše nego uposleni. Sindikalna praksa prosperiteta – tarifne akcije, štrajkovi, bojkoti i sl. ne odgovaraju danima besposlice. Postoji opasnost da nezadovoljna ulica ne postane avangarda fašizma«, pa je zbog toga »nužno da izgradimo nov organ borbe. Organ koji neće... u svojoj akciji ostati ograničen samo na uposlene radnike... već i neuposlene i osiromašene seljake i deklarirani srednji stalež. Nužna je ruka političke akcije partijsko-politički borbeni instrument radničke klase naše zemlje«. Donijeti su i programatski članci Živka Topalovića. U radničkoj štampi objavljeni su sastavi centralnog, oblasnih i mjesnih akcionih odbora. U Hrvatskoj i Slavoniji održano je više širih i užih konferencija bivših članova i funkcionera Socijalističke partije, pa je nakon toga formiran u Zagrebu Oblasni akcioni odbor za obnovu Socijalističke partije. U njega su ušli Mirko Crvtila, Eduard Fleischer, Ernest Kašpar, Vojin Đurašević, Viktor Janeso, Franjo Krsnik, Adolf Kunić, Josip Legrad, Vladimir Pfeiffer i Stjepan Skrinjar iz Zagreba, te Franjo Dropučić iz Siska, Stevo Klas iz Slavonskog Broda, Krstić iz Valpova, Aleksander Majder iz Karlovca, Mirko Petrinec iz Osijeka, Stevo Pongračić iz Varaždina i Božo Rajković iz Vinkovaca. Za predsjednika Akcionog odbora izabran je Vojin Đurašević, za sekretara Vladimir Pfeiffer. U Zagrebu je osnovan Mjesni akcioni odbor u koji su ušli Dragutin Bakić, Rudolf Grubauer, Leopoldina Klavara, Ivan

Korošec, Vinko Štiblo, Milan Strmota, Matija Šiletić, Vojko Tomasić, Vladimir Trtalj i Franjo Vogrich. Predsjednik tog odbora bio je Rudolf Grubauer, sekretar Josip Beker.³⁸⁸

Pored Zagreba na obnovi SDP radilo se i u Sl. Brodu, Osijeku, Karlovcu, Sisku i Varaždinu.

Prema pisanju Radničkih novina konstituiran je Akcioni odbor za osnivanje Socijaldemokratske stranke na teritoriju Srbije. Stvoreni su i Mjesni akcioni odbori u Loznici, Smederevu, Paraćinu, Zaječaru, Čačku, Velikom Gradištu, Sapcu, Krugujevcu, Skoplju, Pirotu, Knjaževcu i Kosovskoj Mitrovici.³⁸⁹

Centralni akcioni odbor objavio je 12. siječnja 1934. proglas kojim se saziva Zemaljska konferencija od 2. do 3. veljače 1934. u Beogradu, na kojoj treba da se donese odluka o obnovi socijalističkog pokreta, osnivanju Socijaldemokratske stranke, usvajanju njenog programa i statuta, izvrši izbor centralnog rukovodstva. Proglas centralnog akcionog odbora glasi:

»I u izborima za nekoliko seoske općine i u izborima za Radničke komore, u kojima je za liste slobodnoga radničkog pokreta glasalo oko sto hiljada radnika i namještenika, pokazalo se da i radnici i namještenici naše zemlje žele aktivno stupanje u javni društveni i politički život.

Radnici i namještenici jasno osjećaju da ih izvanredno teške životne prilike nagone da se sakupe, da se sjedine i da tako pojačaju svoj utjecaj u društvu, i u privredi i u državi. I kad ne bi bilo privredne krize, sam razvitak društva nagoni na sve veće državno mišanje u privredne odnose. Ovu težnju privredna kriza znatno pojačava. Način pa kako će, i na čiju korist, država i javna tijela utjecati na privredni i socijalni život zavisi od toga koliko utjecaja pojedini društveni redovi imaju u državi.

Radnici i namještenici danas jasno osjećaju, da bez pojačanja svoga utjecaja u državi oni ne će moći dobiti ono što im je najprešnije i najživotnija potreba: osiguranje protiv nezaposlenosti, zakon o minimalnim nadnicama, osiguranje stana, ozbiljne javne radove.

Niske nadnice i ogroman broj nezaposlenih slabe otpornu moć sindikalnih organizacija, a socijalna zaštita biva sve manja i manja. Jugoslavenski radnici i namještenici nemaju druge mogućnosti da se brane od strašne socijalne bijede u koju sve dublje padaju, doli da se bez obzira na teškoće grupišu oko svoje političke partije i kroz političku borbu, putem povećanja svoga utjecaja u državi, staraju se dobiti više zaštite i osiguranja, staraju se suzbijati bijedu, staraju se doći do pravilnije raspodjele dobara u privredi. Iz ove duboke životne potrebe mase radnika i namještenika u Jugoslaviji nikao je pokret da se osnuje radnička Socijaldemokratska stranka Jugoslavije kao politički organ onih koji su najslabiji i najniži.

Ali stvaranje Socijaldemokratske stranke nužno je danas ne samo radi najamnih radnika i namješte-

³⁸⁸ Radničke novine, Zagreb 12. I 1934.

³⁸⁹ Ibid., 26. I 1934.

nika, već i radi širokih redova samostalnih, nenajamnih radnika po varošima i selima, koji na svojoj maloj svojini sami rade i mučno zarađuju svoj hljeb, dok su izloženi izrabljivanju isto tako kao i najamnici, pa često puta i mnogo gore.

Privredno uništavanje. Teški poremećaji privrednog života stvorili su opću privrednu nesigurnost i opće osiromašivanje. Njima se ne vidi kraja. Kapitalistički privredni sistem u velikim kapitalističkim državama zagušio se u svojim protivurječnostima i doveo je privredu cijeloga svijeta u stanje očajnoga obamiranja.

Sva tehnika i svi dohodi od nje pripadaju u kapitalističkom sistemu malome broju kapitalističkih kompanija, dok se sve novi milijuni i milijuni radnika kao nepotrebnici bacaju na ulicu. Proizvodnja robe raste, a nju nema ko da kupi, jer su nezaposleni radnici bez sredstava za kupovinu. Roba se uništava dok milijuni gladuju.

Milijuni seljaka, samostalnih radnika, sitnih vlasnika u svim zemljama svijeta također padaju u očajnu bijedu. Životne namirnice i industrijske sirovine koje oni proizvode nema tko da kupi i potroši zato što su u najgušćim centrima milijuni radnika i namještenika bez posla, lišeni kupovne moći, i zato što se u tim velikim centrima, zbog kapitalističkog oblika privrede i svoje sav privredni život zagušio.

Katastrofa novih ratova. Umjesto da se ova nesreća suzbija međunarodnom suradnjom, države se zavaraju u sve odvojenije privredne cjeline, nacionalne privrede sve snažnije zagušuju jedna drugu i privredne nesreće postaju time sve veće. Suprotnosti među državama se povećavaju.

U bijedi i međunarodnoj zaoštrenosti politička reakcija raste. U srednjoj Evropi je fašistička kontra-revolucija brutalno pogazila svu demokraciju, lišila miroljubive mase svakog utjecaja na državnu politiku i sada razbija i sve ustanove za čuvanje i organiziranje međunarodnog mira. U najvećoj materijalnoj oskudici narodnih masa otvara se trka u novome naoružanju, bacaju se silne milijarde vrijednosti i katastrofa novih i strašnih ratova brzo se primiče.

Socijalizam: Put k spasenju. Nikakvim kapitalističkim mjerama i nikakvim nacional-šovinističkim metodama ne može se ozbiljno suzbijati privredna kriza niti otkloniti od svijeta nove opasnosti ratova. Ukidanje demokracije i isključivanje narodnih masa od utjecaja na javne poslove ne smanjuje ekonomsku bijedu i zategnutost među državama već ih povećava. Ekonomska, socijalna i međunarodna politika socijalne demokracije, pokazuje se životnim iskustvom kao jedini put k spasenju.

Kapitalisti ne znaju za drugu metodu borbe protiv krize do produljivanje radnog dana, obaranje nadnica i plaća, povećanje broja nezaposlenih, smanjivanje kupovne moći masa, poskupljivanje fabričke i pojeftinjavanje seljačke robe. To je put u sve dublju krizu, put u potpunu propast.

Ozbiljna borba protiv krize mora biti borba protiv kapitalističkih privilegija nad velikom svojinom

i velikim novčanim bogatstvom. Proizvodnja se mora staviti pod javnu kontrolu i organizovati se, ne da služi privatnoj dobiti maloga broja vlasnika već općoj koristi i uspjehu cijele narodne mase.

Čak i protivnici socijalizma u velikim kapitalističkim zemljama prinuđeni su da svaku ozbiljnu mjeru u borbi za privrednom krizom pozajmljuju iz programa i iz duhovnoga arsenala socijalne demokracije.

Povratak k formalnoj političkoj jednakosti, k političkoj demokraciji, koju mi također odlučno tražimo, nije dovoljan. Životne potrebe svijeta danas zahtijevaju upotpunjenje političke demokracije sa kulturnom, ekonomskom i socijalnom demokracijom.

Nastala je jedna nova historijska epoha u kojoj su kapitalistička forma svojine i proizvodnje onemogućili život milijunima ljudi, ukočili privredni kvotok, zaustavili privredni i tehnički razvitak. Tu se nameću duboke socijalne reforme u pravcu socijalizma kao životna nužda čovječanstva.

Jedino socijalna demokracija, nevezana za kapitalističke privilegije, ima određen i pozitivan program za borbu protiv privredne krize. Jedino socijalna demokracija, nevezana uskim nacionalizmom i šovinizmom, ima pozitivan program za plansku podjelu rada među narodima, za stvaranje međunarodne privredne suradnje, za uklanjanje današnjeg međunarodnog privrednog uništavanja. Jedino miroljubiva demokracija onih što žive od svoga rada i ne traže otmicu od drugih, ima pozitivan program za izvođenje međunarodnog razoružanja, za stvaranje svjetske zajednice, koja će onemogućiti sve ratove, svijetu obezbijediti mir i svim narodima mirmo uživanje nacionalne slobode bez nacionalnog ponižavanja i ugnjetavanja.

Rukovođeni ovim uvjerenjima, odgovarajući želji desetina hiljada radnika i namještenika u Jugoslaviji i sa znanjem Socijalističke radničke internacionale, pripremili smo predloge za program i statut Socijaldemokratske stranke Jugoslavije.

Odluka o osnivanju stranke i odluka o programu i statutu treba da budu kolektivno djelo svih naših prijatelja kojih ima apsolutno u svim krajevima naše zemlje.

Zato ovim pozivamo sve naše prijatelje da se intimno skupe u mjestima svoga stanovanja, da prodiskutiraju materijal koji ćemo im poslati i da odrede svoje delegate, koji će se sastati u Beogradu na dan 3. februara 1934. godine na prijateljski sastanak da donesu odluku o osnivanju Socijaldemokratske stranke Jugoslavije i utvrde njen program i statut. Tek iz toga će program i statut biti objavljen i preduzeti koraci da se omogući naše političko djelovanje.

Za zemaljski sastanak, kome će prisustvovati delegati Socijalističke internacionale i velikog broja socijalističkih stranaka iz inostranstva, predviđa se ovakav dnevni red: 1. Osnivanje Socijaldemokratske stranke Jugoslavije – referent Josip Petejan, bivši socijalistički narodni poslanik iz Maribora; 2. program, referent dr Živko Topalović iz Beograda; 3. politič-

ki položaj i pitanje državne organizacije u Jugoslaviji, referent Jova Jakšić iz Sarajeva; 4. statutarna pitanja, referenti: Vladimir Pfeiffer, iz Zagreba, Milica Topalović iz Beograda i Viktor Eržen iz Maribora; 5. posebni prijedlozi; trošak delegata podnose oni, koji ih šalju.»³⁹⁰

U *Radničkim novinama* i drugoj štampi davana su uputstva kad će se pristupiti stvaranju redovnih organizacija. Pozivali su se socijalisti iz svih mjesta da se povežu sa svojim oblasnim akcionim odborima, da šalju iz svakog mjesta bar po jednog delegata na konferenciju, a ako imaju dovoljno materijalnih sredstava mogu i više. Oni koji ne mogu poslati ni jednoga, mogu dati punomoć drugim delegatima.³⁹² Prvi javni socijalistički zbor na kojemu su govorili dr Živko Topalović i Bogdan Krekić održan je u Beogradu 14. siječnja. Živko Topalović pokušao je objasniti programске osnove socijalističkog političkog pokreta. Sva građanska štampa donijela je s tog zбора iscrpne izvještaje i komentare. Socijalisti su ga ocijenili kao najvažniji unutrašnjopolitički događaj.³⁹³

Programatske osnove SDS polazile su od toga da postojeći zakoni i propisi ne pogađaju Socijaldemokratsku stranku, da oni nisu smetnja za demokratski program nove partije niti sprečavaju borbe za političku, privrednu i kulturnu jednakost građana i nisu smetnja za demokratizaciju i reformu. Program partije inzistira na osiguranju u nezaposlenosti, na zakonu o minimalnim nadnicama, osiguranju stana i ishrane. U borbi s privrednom krizom traži se velika i aktivna suradnja narodnih masa na uklanjanju krupnih ekonomskih neriješenih problema. To je npr. nerazmjernost između kupovne moći mase siromašnog svijeta grada i sela i cijena izvjesnih industrijskih roba. Nepravde u privrednom životu zemlje mogu se otkloniti uspostavom javne kontrole nad cjelokupnom industrijskom proizvodnjom i velikom trgovinom, zaštitom razvoja domaće industrije, ali u korist narodne cjeline, a ne malog broja povlaštenih tvorničara i veletrgovaca. Po narodnu privrednu kontrolu nužno je staviti cijelu proizvodnju koja radi za dobit. Svu karteliranu industriju i veletrgovinu treba odmah nacionalizirati. Nezaposlenost se treba riješiti stvaranjem reda i poretka u cjelokupnoj narodnoj privredi. To se može postići samo planskom privredom i socijalizacijom kredita. Potpuna politička demokracija nerazdvojno je dio planske privrede. Nova stranka bit će protiv federalističkoga programa što ga zastupa dio građanske opozicije, koji ide na usitnjavanje države na sedam malih država. Ona je za državno i narodno jedinstvo, za pravednu i poštnu podjelu vlasti i javne imovine između državnog centra i samoupravnih centara. »Za snažne, ozbiljne samouprave sa stvarnom vlašću, vlastitim finansijama i imovinom.«³⁹⁴

O javnom zboru socijalista u veljači 1934. godine u Beogradu, pisao je *Proleter* ovako: »Kratko vrijeme poslije toga što je vlada zabranila legaliziranje buržoaske radikalne partije, socijalističke vođe dogovorili su se, definitivno sa velikosrpskom monarhofašističkom diktaturom o obnovi rada svoje partije. U diskusiji, koja se vodila nekoliko mjeseci, niz reformističkih funkcionera pokušao je da zauzme »lijevi« stav i izjasnio se protiv obnove rada Socijalističke partije pod današnjim uslovima. To su bili pokušaji demagogije pred radnicima, znajući raspoloženje radničkih masa, koje odlučno osuđuju legalizaciju Socijalističke partije, ocjenjujući s pravom taj korak kao novu izdaju interesa radničke klase sa strane socijalističkih vođa. I zaista, to što danas rade velikosrpski socijalisti nadmašuje sva dosadašnja njihova izdajstva: u zemlji u kojoj vlada otvorena fašistička diktatura, u kojoj je zabranjeno desetak buržoaskih partija, a da i ne govorimo o Komunističkoj partiji čije članove diktatura najsvirepije ubija i premlaćuje, u toj zemlji pored vladajuće fašističke partije sa njezinim prirepcima postojeće jedna jedina »opoziciona« partija, partija socijalističkih vođa.

Monarhofašističkoj diktaturi potrebna je Socijalistička partija, da bi ukazujući na činjenicu njenog postojanja mogla pred javnošću u zemlji i u inostranstvu operirati sa lažju o demokratiziranju režima u Jugoslaviji. Velikosrpskoj buržoaziji potrebna je Socijalistička partija kao posljednja rezerva u slučaju potpunog bankrota današnjeg otvorenog fašističkog režima... Na skupštini u Beogradu 14. januara diktatura je još jedamput pred saziv socijalističke konferencije – koja se održava 3. februara – podvrgla socijalističke vođe ispitu iz državotvornosti. Svojim govorima oni su ponovo opravdali nade koje u njih polaže velikosrpski imperijalizam. Belić je u svom govoru ponovio poznatu laž o tome kako u današnje vrijeme radnici ne mogu postići ono, što žele kao i klevetu o nezaposlenim radnicima kao o štrajkbreherima. Krekić je istupao kao otvoreni agent kapitalizma i kao jednu od glavnih zadaća nove partije istaknuo staranje, »da u što većoj mjeri stvaramo naše nacionalne kapitale«, kao i borbu za hegemoniju srpskog imperijalizma na Balkanu i u Podunavlju. A Topalović zaklinjao se još jedamput da su »socijalistički vođe bili oduvijek najodlučniji pobornici državnog i narodnog jedinstva, jer je takozvano državno i narodno jedinstvo, samo firma za nacionalno ugnjetavanje«... Da će glavna zadaća nove partije biti spasavanje velikosrpske Jugoslavije od propasti u koju ju je dovela vjnofašistička diktatura, to se jasno vidi iz cijelog govora Topalovića. »Ako se... hoće da izađe iz političkog čorsokaka onda put vodi... kroz jačanje političke demokracije«, kaže gosp. Topalović. Pod jačanjem političke demokracije, gosp. Topalović ne misli razumije se, slobodu rada, organizacije, štampe itd. radničke klase i njezinih revolucionarnih organizacija, kao ni pretpostavljanje prava Hrvatima i drugim ugnjetenim narodima na samoodređenje. A to bi bila jedina stvarna politička građanska demokracija.

³⁹⁰ Ibid., 12. I 1934.

³⁹¹ Ibid.

³⁹² Ibid., 2. II 1934.

³⁹⁴ Ibid., 2. II 1934.

Ali u slučaju ostvarenja takve stvarne građanske demokracije, davo bi za nekoliko dana odnio i sadašnje vlastodršce i gosp. Topalovića zajedno s njegovom novopoečenom »strankom«. Jačanje političke demokracije znači za Topalovića legalizaciju Socijalističke partije. Dakle: legalizirajte Socijalističku partiju, ako hoćete da velikosrpska Jugoslavija izađe iz čorsokaka u kome se nalazi, to, eto, znače riječi gosp. Topalovića o jačanju demokracije.

Pojačati borbu protiv socijalizma – naročito kad on pojačava napore da uhvati korijene u radničkoj klasi, to je zadaća koja stoji pred radničkom klasom svijui zemalja Jugoslavije i njezinom Komunističkom partijom... Ostvarenje te zadaće moguće je samo ako komunističke organizacije i grupe RSO budu svakodnevno na konkretnim primjerima raskrinkavale izdajničku ulogu socijalističkih vođa, ako budu organiziranjem masovnih štrajkova na osnovu jedinstvene fronte svih radnika, bez obzira na njihovo političko uvjerenje, dokazivali lažnost socijalističkih teorija o nemogućnosti borbe i štrajkova i služništvo socijalističkih vođa kapitalizmu. Organizacija masovnih borbi radničke klase protiv navale kapitalista, za svakodnevne potrebe radničke klase, organizacija širokih borbi radnih masa protiv imperijalističkog rata, za obaranje velikosrpske monarhofašističke diktature – putem oružanog ustanka masa, za uspostavljanje radničko-seljačke vlasti u svim zemljama Jugoslavije – to treba da bude odgovor proletarijata na legaliziranje velikosrpske Socijalističke partije.³⁹⁵

Osnivačka konferencija Socijaldemokratske stranke Jugoslavije

Socijalistička konferencija održana je 3. i 4. veljače u Beogradu. Njezini sudionici i socijalistička štampa naglašavaju da je to historijski događaj koji će pokrenuti sve socijaliste u zemlji na političku akciju. Osnivanje Socijaldemokratske stranke Jugoslavije značit će preokret u cjelokupnom političkom razvoju zemlje, u životu radničke klase i njenog pokreta. Po dalekosežnosti taj čin prelazi okvire obične unutrašnje političke epizode. On je visoki međašni stup historijskog opsega koji se po značenju visoko uzdiže iznad drugih događaja u proteklih šest godina. Konferencija i jednogodišnja akcija koja joj je prethodila, odraz su posebnih jugoslavenskih prilika, relacija i odnosa. Sve što je vezano za Konferenciju i akciju koja slijedi, mora se zato promatrati kroz tu specifičnost. Od pravilne ocjene situacije zavisi uspjeh ili neuspjeh akcije. Propust i zakašnjavaње osvećuje se kao zabluda. Odluka o obnovi SDSJ je prava mjera u pravo vrijeme. Vrijeme u kojem je održana konferencija pravilno je ocijenjeno, pa je izbjegnuto promašaj. Historijski je zadatak socijalističkog pokreta da bude pokretač progressa i motor ubrzanog razvoja. Bježanje od toga ne može se ničim opravdati. Socijalisti

nisu ni do tada previđali taj veliki poziv. Zato imaju moralno pravo da pokreću ljude i da ih pozivaju na okup. Socijalisti su bez iluzija. Surovost borbe za голу egzistenciju očelila ih je. Oni će naići na velike poteškoće već u samom početku. Pravi socijalista mora biti aktivan vojnik svog pokreta. Socijaldemokrati su prekinuli i obnovili svoju stranku u abnormalnim prilikama i izvanredno ozbiljnoj situaciji. Unutrašnja situacija, opći svjetski položaj, za socijaliste nije ružičast. Konjunktura sada postoji za fašizam, pretjerani nacionalizam i druge reakcionarne manifestacije. Socijalizam i marksizam su na indeksu reakcije. Sve je mobilizirano za njegovo uništenje. Reakcija prijeti strahovitom katastrofom radničkoj klasi. Socijalisti se politički organiziraju zato da bi spriječili katastrofu. Oni će se prvenstveno boriti da prošire socijalna prava radničke klase, da osiguraju lični integritet radnika kao slobodnog i ravnopravnog građanina.

Štampa je donijela tok Konferencije. Sudjelovalo je 177 delegata iz 75 mjesta. 3. veljače Konferenciju je u ime Akcionog odbora otvorio dr Živko Topalović. On je Socijaldemokratsku stranku Jugoslavije prikazao kao sekciju međunarodnog socijalizma, koja se osniva u teškoćama ekonomske i političke prirode u Jugoslaviji i Centralnoj Evropi, kao što su slabljenje snaga socijalizma u svijetu, pobjeda kontrarevolucije u znatnom dijelu svijeta. Baš to je bio razlog da je jugoslavenski socijalisti aktiviraju na novim programskim principima.

J. Petejan u svom govoru je nenormalne političke prilike koje vladaju u Jugoslaviji sveo na borbu federalizma i centralizma. Socijalistička stranka od svog početka zbrisala je tu borbu među radnicima. Nacionalne suprotnosti postoje samo u građanskim krugovima. Poslije uvođenja šestojanuarske diktature socijalisti su bili čuvari sindikalnog i kulturnog pokreta radničke klase Jugoslavije. Protiv poslodavačkog pokušaja revizije Zakona o zaštiti i osiguranju radnika, jugoslavenski socijalisti su morali pozvati u pomoć evropske reprezentante socijalizma (Alberta Tomasa i druge). Razlozi za osnivanje socijaldemokratske stranke su za Petejana, i općinski izbori u Sloveniji i izbori za Radničke komore. Fašizam je najopasniji elemenat za mir u Evropi i među narodima. Socijalisti bratstvom među radnicima osiguravaju mir. O pitanju uređenja Jugoslavije socijalisti su još 1909. na konferenciji u Tivoliju u prisustvu dr Rennera, donijeli svoj program o jugoslavenskom jedinstvu. Oni su pomagali, direktno i indirektno, da se stvori Jugoslavija. Sad ne dopuštaju da se ona sruši.

S pozivom »Tko je protiv osnivanja stranke neka ustane!«, donijeta je odluka da se stranka osnuje. Drugi dan na Konferenciji su govorili predstavnici stranih socijaldemokratskih partija. Primljeno je pismo Socijalističke radničke internacionale iz Züricha s potpisom sekretara Internationale Friedricha Adлера. Mjesto njega došli su dr Renner i dr Winter. Trebao je doći i unuk Karla Marksa, socijalistički narodni poslanik iz Francuske, Longue. Pozdrave konferenciji uputile su engleska Radnička partija, francus-

³⁹⁵ *Proleter*, 1929–1942, I. I 1934.

ka, američka, španjolska, finska, danska, švedska, litvanska, letonska, holandska, bugarska Socijalistička partija, Socijalistička partija grada Danziga i grupa socijalističkih emigranata iz SSSR-a. Na zboru je govorio dr Karl Renner, koji je rekao da više nije moderno citirati Marksa, pa se pozvao na sveto pismo i Krista, inzistirajući na sveopćem bratstvu naroda i stvaranju atmosfere mira. Delegati iz Čehoslovačke branili su postojanje Male antante, i založili se za zblizanje malih država srednje Evrope i Balkana. Tražili su isto tako uspostavljanje normalnih odnosa sa SSSR-om i pozvali jugoslavenske socialiste na radničku Olimpijadu koja se trebala održati u Pragu. Mađarski delegat radovao se što je u Jugoslaviji sačuvala zdrava srž socijalizma. Rumunjski delegat, tvrdi da Hitlerizam, fašizam i šovinizam pojačavaju privrednu krizu i ubrzavaju pripreme za novi svjetski rat. Svečano pristupanje Socijalističkoj internacionali izvršeno je ustajanjem svih prisutnih. U Izvršni odbor partijske uprave izabrani su dr Nedeljko Košanin, Beograd, dr Živko Topalović, Bogdan Krekić, Milorad Belić, Bogoljub Čurić (Split), Jovo Jakić (Sarajevo), Vladimir Pfeiffer (Zagreb), Josip Petek (Maribor), Viktor Eržen (Maribor), Dušan Stojiljković, Negoslav Ilić, Milica Topalović (Beograd), Alojz Sedej (Ljubljana), Jakov Klenovšek (Trbovlje), Johan Bahar (Bačko Novo Selo), Grad Vertes (Novi Sad) i Mirko Petrinec (Osijek).³⁹⁶

Na Zemaljskoj konferenciji žene delegati, koje su sudjelevala na konferenciji za osnivanje Socijaldemokratske stranke, održale su 4. veljače svoju posebnu konferenciju na kojoj su zaključile da sve organizacije žena okupljene oko *ženskog lista* iz Ljubljane pridruže Socijaldemokratskoj partiji. Izabran je Centralni sekretarijat sa sekretarom Milicom Topalović. U sekretarijat su ušle žene iz Ljubljane, Maribora, Ptutja, Subotice, Sarajeva, Novog Sada, Zagreba i Beograda.³⁹⁷

Prema ovlaštenju Zemaljske konferencije Izvršni odbor SDSJ podnio je 13. II 1934. prijavu o osnivanju Socijaldemokratske stranke. Na osnivačkoj konferenciji sudjelevali su delegati iz svih devet banovina, koji su predstavljali organizacije klasnog sindikalnog i kulturnog pokreta s teritorija blizu stotinu srezova. Financiranje Socijaldemokratske stranke treba se vršiti iz članarine koja bi iznosila 6 dinara godišnje. Sveke godine mijenjala bi se članska karta. Poslije Zemaljske konferencije odlučeno je da se stvore oblasne organizacije. Zagrebačka oblast obuhvatila bi teritorij Savske banovine, Beogradska – cijeli teritorij Srbije sa Srijemom, Zemunom i Pančevom, Sarajevska oblast obuhvatila bi teritorij Bosne i Hercegovine, dakle suprotno od postojeće raspodjele na banovine.³⁹⁸

Stvaranjem agitacionog i organizacionog aparata stranke, mislilo se realizirati formiranje agitacionih

okružja i partijskih povjerenika preko kojih bi se stvorile mjesne i kotarske organizacije. Ali, održavanje agitacionih sastanaka zavisilo je od slobodnog nahođenja sreskog načelnika. On ih može dozvoliti, ili ne dozvoliti. Kada je stranka osnovana, zborovi su se mogli održavati bez posebne dozvole vlasti na osnovi prijave 24 sata ranije.

Formiranju definitivnih partijskih organizacija SDSJ moglo se pristupiti tek kad se dobije dozvola za rad stranke. Ona se mogla dobiti tek kad se podnese dokaz vlastima da u 150 srezova osnivači stranke imaju odbor ili 30 pristalica koji su voljni stupiti u stranku. Vodstvo SDS mislilo je da će to lako ostvariti, jer je socijalistički pokret u Jugoslaviji postojao punih 30 godina i socijalista je bilo u svim krajevima države. Zato je odlučeno da ne održava u svakom srezu posebne zborove i konferencije kako bi stranka prikupila dovoljan broj pristalica. »Mi možemo« – tvrdili su oni – »bez teškoća pokupiti potpise naših prijatelja da žele osnivati odbor stranke i biti njeni članovi.« S tim u vezi razaslašani su spiskovi osnivača stranke, a članske karte i članski uložci, reklo se, da će biti uvedeni tek onda kad se stranka odobri.

Protiv osnivanja Socijaldemokratske stranke ustala je *Narodna obrana* nazivajući jugoslavenske socialiste stranim agentima, a stranku njihovim uporištem u zemlji. »Jasno je« – kaže se u tom listu – »da nama nisu potrebne u današnje vrijeme nikakve internacionalne ideje, već samo nacionalne, pa ipak ima ljudi, ima grupa, koji se trude, da nam uvezu te blagotvorne i kulturne eksport-ideje slučajno se pri tom čak i reklamom stranaca. Ovih dana održana je u Beogradu Zemaljska konferencija Socijaldemokratske stranke Jugoslavije. Ni demokratija, ni socijalizam, nisu nikakav bauk za nacionalizam, te su teorije šta više u mnogim zemljama vatreni zaštitnik nacionalizma, ali prilikom ove beogradske konferencije ovoj Socijaldemokratskoj stranci dat je internacionalni pravac. To nije fakat koji se može i smije prešutjeti. Partijske struje i grupacije za unutrašnju politiku, ili za klasnu borbu mogu se formirati i razvijati po želji, ali nikako na uštrb nacionalizma, naročito u današnjim našim političkim momentima.« Socijalisti su protestirali protiv takvog stava vođa *Narodne obrane*, tvrdeći da su oni bili za jugoslavensko nacionalno jedinstvo kad su mnoga gospoda iz *Narodne obrane* bili protiv njega. Internacionalizam jugoslavenskih socialista sastoji se u tome da su oni dali hiljade boraca u nacionalnoj revoluciji Jugoslavena da priznaju da postoje u svijetu drugi narodi i da žele jednu međunarodnu organizaciju mira. Ako *Narodna obrana* hoće da brani svoj narod od izdaje, neka pusti poštene radnike na miru, neka pregleda liste mnogobrojnih kapitalista koji su članovi međunarodnih kapitalističkih organizacija (kartela) za pljačkanje jugoslavenskih potrošača i koji odnose milijune zakinitih zarada jugoslavenskih radnika u inostranstvo. Ti isti kapitalisti pomažu pod vidom nacionalizma jugoslavenske nacionalne sindikate.³⁹⁹

³⁹⁶ Radničke novine, Zagreb 9. II 1934.

³⁹⁷ Ibid., 16. II 1934.

³⁹⁸ Ibid., 23. II 1934.

³⁹⁹ Ibid., 2. III, 9. III, 16. III 1934.

Ministar unutrašnjih poslova donio je 14. ožujka odluku, kojom se ne dopušta osnivanje političke stranke pod imenom Socijaldemokratska stranka Jugoslavije, jer u njezinom programu ima točaka što su uz suprotnosti s osnovnim principima postojećeg državnog uređenja i društvenog poretka.⁴⁰⁰

Zašto je zabranjena obnova rada SDSJ ?

Tu zabranu okarakterizirao je *Proleter* kao manevar. »Skoro punu godinu«, piše on, »socijalističke vođe udarali su u talambase o obnovi svoje partije. Po cijeloj zemlji provedeni su javni zborovi, držana javna predavanja, pisani kilometarski članci i programske rasprave, osnivani akcioni odbori, sazivane konferencije, zloupotrebljavani sindikalni listovi i organizacije sa velikom pompom provedeni osnivački kongres. Jasno je, da je sav taj pripremini posao oko obnavljanja socijalističke partije vršen na osnovi prethodnog odobrenja fašističkih vlastodržaca. Inače se ne može objasniti zatvaranje očiju prema toj »socijalističkoj« aktivnosti sa strane policije, koja ni »isprobanim« vodama klasično buržoaskih partija kao što su n.pr. radikali, demokrati, partija bosanskih begova oko Spahe itd., ne dopušta da se međusobno sastaju, niti da se miču iz svojih mjesta stalnog boravišta bez odobrenja ili kontrole policije. Rađanju te »socijalističke« partije kumovala je vojnofašistička diktatura. Čime je onda sada izazvana promjena u taktici fašističkih vlastodržaca, gdje leže uzroci nedopuštanja obnove socijalističke partije i ako su socijalistički vođe davali režimu sve garancije, da će ta partija djelovati isključivo u granicama sistema fašističkih partija, stvorenih režimom.

Nedozvoljavanje obnove socijalističke partije iza zvano je: prvo, potpunim neuspjehom socijalističke agitacije među radničkim masama; drugo, strahom vlastodržaca, čiji je položaj i režim sve više pokoleban, da se takav manevar na kraju krajeva ipak ne okrene protiv njih; i treće, vanjskopolićkim momentima.⁴⁰¹

Stav *Proleter*a opravdavao se činjenicom što poslije osnivanja Socijaldemokratske stranke i velike prašine u oemlji i inozemstvu, koja se s tim u vezi podigla, prema već navedenim propisima koje je donijela diktatura, osnivači stranke nisu mogli stvoriti svoje organizacije ili odbor od najmanje 30 članova u većini srezova. Taj zadatak nije se izvršio pa je ministar unutrašnjih poslova donio odluku o zabrani stranke. Kod pokušaja stvaranja mjesnih organizacija pokazalo se da radničke mase odlučno osuđuju legalizaciju Socijalističke partije. U Beogradu, u svim većim mjestima Srbije, u Zagrebu i Ljubljani socijalreformisti nisu uspjeli u svoje partijske organizacije uvući nikog osim plaćenih službenika sindikata Radničkih komora i drugih socijalnih ustanova. U Splitu i čitavoj Dalmaciji, u Jesenicama, Trbovlju, Sl. Brodu,

Osijeku i drugim važnijim radničkim središtima, a u većini sindikalnih saveza, radnici su pružali aktivni otpor protiv uvlačenja u obnovljenu Socijaldemokratsku partiju. Pokazalo se u toj akciji da socijalreformisti nemaju idejnog utjecaja na URSS-ove mjesne organizacije, ne samo u radničkim centrima, već i u manjim mjestima. Idejni utjecaj na većinu sindikalnih organizacija imala je već tada Komunistička partija Jugoslavije. Zbog toga akcija za obnovu Socijaldemokratske partije nije uspjela. Ni izdaleka nije bio dovoljan broj za osnivanje stranke prema zakonskim propisima.

Strah diktature (čiji se proces raspadanja produžio i produžio) od obnove Socijaldemokratske stranke prevladao je nad argumentima koji su išli u prilog njenog osnivanja. »Osnovica fašističkog režima postaje sve uža, a njegova sposobnost manevrisanja sve ograničenija. Opozicioni pokreti, koje je režim s ciljem da obuhvati svojom kontrolom radikalizaciju masa i sa ciljem stvaranja rezervi sam osnivao, počinju upravo pod pritiskom revolucionisanja izrabljivanih i ugnjetenih masa, da se razlijevaju iz korita, koje je za njih fašizam izgradio. Radi toga takvi manevri kao što je pokušaj obnavljanja »socijalističke« partije postaju suviše riskantnim i opasnim i po sam režim. Radi toga se fašizam i odriče od primjene takovih manevra.«⁴⁰²

Na zabranu obnove rada Socijaldemokratske stranke imali su utjecaja i vanjskopolićki događaji. Po mišljenju *Proleter*a to je bilo očijukanje vladajuće srpske buržoazije s hitlerovskim fašizmom. U svijetu je došlo do revolucioniranja radničkih masa koje su do tada stajale pod utjecajem socijaldemokrata, konkretno u Francuskoj i Austriji. U cijeloj je Francuskoj 12. veljače na poziv francuske Socijaldemokratske stranke izbio opći generalni štrajk. On je bio odgovor na fašističke provokacije i odgovor na desničarske težnje da se kriza vlade riješi vanparlamentarnim i antidemokratskim metodama. Namjera štrajka je da pokaže snagu radničke klase i njenu volju da spriječi svaki pokušaj fašizacije Francuske. Bio je potpun i grandiozan. Sve tvornice, rudnici, luke, gradski saobraćaj, plinske i električne centrale, pošte, trgovine, škole, nisu radile. I željeznice su u određeno vrijeme stale u znak solidarnosti željezničara sa štrajkom. U borbi protiv fašističke opasnosti u Francuskoj uspostavljen je jedinstveni radnički front, čiju su osnovnu snagu činili socijaldemokrati i komunisti Francuske. Isti dan tj. 12. veljače 1934. g. izbio je u Beču generalni štrajk zbog krvavog sukoba u Linzu, glavnom gradu Austrije. Klerofašistička vlada Dollfusa otpočela je s razoružanjem socijaldemokratskih oružanih odreda »Schutzbunda«. Oni su pružili oružani otpor. Sukob u Linzu bio je signal za građanski rat koji je izbio u cijeloj Austriji. Cim je objavljen generalni štrajk, vlada je objavila opasno stanje i izvela iz kasarni 35.000 vojnika u borbu protiv socijalista. Razvila se izvan-

⁴⁰⁰ Ibid., 23. III 1934.

⁴⁰¹ *Proleter*, 1929-1942, str. 279-280.

⁴⁰² Ibid.

redno teška i krvava borba između ustanika i vojske. U Beču je vlada artiljerijskom vatrom rušila barikade. Ustanak je bio slomljen u krvi i plamenu. Poslije pobjede klerofašista, otpočela su vješanja i strijeljanja socijaldemokratskih boraca. Zabranjene su sve socijaldemokratske organizacije, konfiscirani i uništeni radnički domovi. Nema sumnje da su događaji u Francuskoj i Austriji također utjecali na šestogojanarsku diktaturu da promijeni raniju svoju odluku o legalizaciji socijalističke stranke u Jugoslaviji. Tom zabranom se diktatura nije mislila odreći podrške koju su joj pružale socijalreformističke vođe. A oni su još neko vrijeme doista i bili glavno uporište diktature i buržoazije u redovima radničke klase, u njenim sindikalnim i kulturnim organizacijama.

O tome piše i *Proleter*. »Socijalisti i pored nedopuštanja obnove njihove partije imaju punu slobodu javnog djelovanja. Oni raspolazu legalnom štampom, usidriili su se u raznim socijalnim ustanovama (komore, okružni uredi, bolesničke blagajne, burze rada itd.), u sindikatima i kulturno-prosvjetnim organizacijama. Otetu od radnika imovinu, radničke domove i kase uzajamne pomoći buržoazija ostavlja u njihovim rukama. Tu je kamen temeljac socijalfasizma kod nas. Tu se je ušanciila radnička birokratija, koja se je odmetnula od radničkih interesa i od klasne borbe proletarijata. To su sedla na kojima socijalisti kod nas još prilično uspravno i čvrsto sjede. Sa tih sedala treba ih zbaciti i te pozicije izbiti im iz ruku.«⁴⁰³

⁴⁰³ Ibid.

SUKOB SOCIJALISTA I KOMUNISTA U POKRAJINSKOM ODBORU URSSJ HRVATSKE I SLAVONIJE – POKRAJINSKA KONFERENCIJA

Glavni zadatak SDPJ i njenih vođa jest održati URSSJ na reformističkoj liniji

U prvom dijelu ove knjige vidjeli smo da su komunisti u sindikatima radili s mnogo elana i uvjerenja s radnicima. Oni nisu uvijek prihvaćali i bez opiranja primali direktive CK KPJ, iako su one činile polugu sindikalne politike. To se osobito odnosilo na zahtjev da se javno raskrinkava izdajnička uloga reformističkog rukovodstva, da se otkriva fašistički karakter njihove ideologije. Početkom 1934. godine 12. veljače vođen je generalni štrajk u Francuskoj protiv fašističke opasnosti i uspostavljen jedinstveni front između socijalista i komunista. U Austriji su socijaldemokrati s oružjem u ruci pružili otpor protiv uvođenja fašizma u njoj. *Radničke novine* prenosile su napise vodeće štampe austrijske socijalne demokracije koja ukazuje »Da se protiv fašizma može boriti samo revolucionarnim sredstvima i da cilj ove revolucionarne borbe može biti samo revolucionarna diktatura radnog naroda kao prelazna forma socijalističkoj demokraciji – o tome više nema spora, austrijski se socijalizam kroz slavnu tradiciju februarskog ustanka i kroz revolucionarnu nuždu, koju im nalaže fašistička diktatura približio revolucionarnom socijalizmu Istoka. On je s druge strane usko vezan sa demokratskim socijalizmom Zapada, koji nam je upravo u ovim danima pružio dokaze čudesne i požrtvovne solidarnosti. Tako je austrijski socijalizam postao prirodnom spojkom između revolucionarnog socijalizma Istoka i demokratskog socijalizma Zapada. Među naše najvažnije zadatke pripada rad na ponovnom

ujedinjenju svjetskog proletarijata u borbi protiv kapitalizma i fašizma.«⁴⁰⁴

U svakom broju *Radničke novine* donosile su antifašističke vijesti iz Njemačke, Francuske i Austrije. Pisale su o kontrarevoluciji u srednjoj Evropi, o crvenom Londonu, o programatskoj deklaraciji Njemačke Socijaldemokratske stranke u kojoj se ona izjašnjava za beskompromisnu revolucionarnu borbu protiv nacionalsocijalističke diktature, čija borba traži obrazovanje posebnih revolucionarnih organizacija. Kad se slomi fašistička diktatura obrazovat će se revolucionarna vlada koja će eksproprijacijom velikog posjeda, teške industrije i velikih finansijskih instituta bez ikakve oštete zapečatiti temelje kontrarevolucionarne diktature. U deklaraciji se iznosi da je 1918. godine učinjena velika pogreška jer je stari državni aparat preuzet bez ikakve izmjene. Nastala situacija isključuje ponavljanje ove pogreške. Deklaracija se izjasnila za jedinstveni front radničke klase Njemačke. Pored toga socijalisti su razvili u svojoj štampi veliku propagandu protiv klerofasizma i antisemitizma u zemlji. Istodobno su napadali komuniste i intelektualce da spadaju u sitnoburžoasku inteligenciju s notom marksističkih intelektualaca koji unose, u redove borbeneo i izrazito proleterskog tipa, svoj osobiti sitnoburžoaski socijalizam. Bunili su se što klerofasističke novine »nekritično i demagoški« trpaju u isti koš socijaldemokrate i komuniste.

Uz obnavljanje rada Socijaldemokratske stranke Jugoslavije, odmah se postavilo i pitanje odnosa prema sindikatima i sindikata prema politici. Već je na osnivačkom kongresu URSSJ 1925. godine u odluka-

⁴⁰⁴ *Radničke novine*, Zagreb 6. IV 1934.

ma o odnosu Ujedinjenog radničkog sindikalnog pokreta prema politici i političkim partijama zauzet stav da je moguće okupiti radnike u sindikalnu zajednicu samo onda, ako se iz nje isključuje partijska, politička, vjerska i nacionalna pitanja i ta zajednica proglašava za partijski neutralnu. Protiv tog, u suštini tredjunionističkog stava, intervenirao je vrlo oštro kongres Socijalističke partije Jugoslavije, tvrdeći da je URSSJ socijalistička organizacija bez koje SPJ ne može opstati. Nakon toga u programu URSSJ rečeno je da URSSJ nije ravnodušan prema onom dijelu političkih borbi koje se vode oko privrednih i socijalnih pitanja te političkih sloboda. Ali URSSJ se ne želi oslanjati ni na jednu političku partiju ili grupu. On mora biti potpuno samostalan, osobito u izboru političke partije s kojom će surađivati. URSSJ će održavati prijateljske veze s onim partijama koje budu u svom političkom djelovanju vodile računa o interesima za koje se on bori. On treba da utječe na političku djelatnost partije i pomogne one partije koje praktične zadatke URSS-a ne dijele od svojih zadataka.⁴⁰⁵

Gotovo doslovno isto ponovio je Bogdan Krekić, jedan od glavnih osnivača nove partije neposredno prije osnivačke Zemaljske konferencije (SDSJ) Socijaldemokratske stranke u veljači 1934. godine.

»Izvesno je međutim« – kaže on – »da ni najveći napori sindikata ne uspevaju da radnike i nameštenike okupe od prvog do poslednjeg u svoju zajednicu. Čak i zemlje sa starom kulturom i radničkim pokretom sa vrlo dubokim i tradicionalnim korenom, kao nordijske zemlje i Engleska, nemaju više od 30 do 50 od sto organizovanih radnika i nameštenika...

Zbog toga se aktivnost sindikata pored briga za sklapanjem tarifnih i kolektivnih ugovora neposredno sa poslodavcima, o svima stvarima koje interesuju radnike i nameštenike u preduzećima mora da obrati i javnim telima, da bi sa te strane dobili potporu u svojim nastojanjima...

Malo bi sindikalnih tarifnih ugovora moglo da se održi u teškim privrednim prilikama, kada izvesne njihove temeljite odredbe ne bi bile regulisane i zakonodavnim putem...

Svojom dugogodišnjom praksom sindikalni pokret radnika i nameštenika je izradio opsežan socijalnopolitički plan, koji je prešao prvobitne uzane granice sindikalne akcije iz prvih njenih početaka i život radnika i nameštenika počeo da prati i u zaštitu uzima i izvan kruga preduzeća. Sindikati na primer ne mogu izbeći rasprave o poreskim pitanjima jer ona utiču na visinu nadnice; ni rasprave o trgovinskim pitanjima (carinska politika) – iz istih razloga; niti sindikati mogu biti po strani kad je reč o stambenom pitanju i čitavom nizu drugih pitanja.

⁴⁰⁵ Gledišta Socijalističke partije i reformističkih sindikata o političkoj nezavisnosti i političkoj neutralnosti sindikata: *Radnički glasnik*, 29. VII 1923; *Radnička štampa* 4. II 1923; Jedinstvo radničke klase, Sindikalna biblioteka URSSJ sv. 1. 1926; Jovo Jakić: referat na kongresu ujedinjenja 1925. izvor isti; *Borba* 10. III 1923; *Radničke novine* 24. II 1926. i 17. II 1926; *Ujedinjeni sindikati* 6. I 1926; Radnički sindikati, izd. Centralnog sekretarijata Radničkih komora 1926; Vidi i Josip Cazi: *Nezavisni sindikati*, knjiga prva, Zagreb 1962. str. 349–380.

O svima mogućim društvenim pitanjima sindikati mogu imati svoja gledišta – ali oni su uvek bili, i jedino to mogu i da ostanu, organi koji mogu da regulišu radne odnose samo neposrednim dodirima sa poslodavcima, bilo kao pojedincima ili kao organizacijama. Za sva druga pitanja, izvan kruga preduzeća, sindikati moraju da traže druge organe. Ti drugi organi su politički organi. Politički organi – to su političke partije. Tamo dakle gde sindikalni organi ne dostižu, a gde je ipak potrebno da se uticaj njihov oseti i da pravo radnika i nameštenika bude zaštićeno na način kako to sindikati smatraju da je potrebno, sindikatima je potrebna pomoć političke partije.

Sindikat kao takav ne opredeljuje se za jednu unapred određenu partiju. U članstvu njegovome je mesto svima radnicima, bili oni pripadnici ove ili one političke partije ili bili partijski nezainteresovani. Sindikati izrađuju svoj program. I taj program postavljaju svima političkim partijama. Sindikat samo konstatuje kako se koja od političkih partija odnosila prema zahtevima sindikalnog pokreta. Iz toga sasvim jasno proizlazi, da politička partija koja želi da uživa poverenje radnika i nameštenika, treba da vodi računa o potrebama radnika i nameštenika koje oni istaknu preko svojih sindikalnih organizacija. Sasvim je logično da će i radnici i nameštenici, kao građani, kada se opredele za političko aktiviziranje, poći sa onom političkom partijom koja se i teorijskim shvatanjima svojim i celom praktičnom svojom delatnošću pokaže da stoji na njihovome stanovištu i da pravilno razume i brani njihove interese.

Upravo zato što sindikalni pokret i po prirodi svoja posla i po svojoj tradiciji ne može vršiti političkih funkcija, on ima potrebu da u politički život zemlje uđu, u što većoj meri, faktori koji bi o radničkim potrebama izraženim kroz sindikalna shvatanja, u što većoj meri, vodili računa.⁴⁰⁶ Bogdan Krekić je URSSJ prikazao kao samostalni sindikalni pokret koji sebi bira političkog partnera. Kad je SDSJ zabranjena, socijaldemokratske vođe smatraju URSSJ kao i ranije socijaldemokratskom sindikalnom organizacijom. Izvikujući da stoji na mrtvoj straži interesa proletarijata, da im je to u poslednjim prilikama historijske uloga, da moraju posvetiti najveću pažnju sindikatima i kulturno-prosvjetnim radničkim društvima. Sindikati i radnička društva su dio njihovog socijaldemokratskog pokreta, koji uprkos zabrani i nemogućnosti da politički javno rade, treba da postoje i dalje i da djeluju u socijalističkom duhu. »Jasno je da socijalističke akcije u partijskoj političkom smislu za sada neće biti i ne može biti, jer je ona zabranom osnivanja stranke stvarno onemogućena... Ali to ne znači, da je uslijed tog stanja prestala mogućnost svake socijalističke akcije. Naši slobodni radnički sindikati legalne su organizacije onog dijela našeg radništva, koje je u većini u ideološkom pogledu socijalistički orijentirano i koje stoji na stanovištu klasne borbe... Druga je domena naše socijalističke

⁴⁰⁶ *Ujedinjeni sindikati*, 2/1934, str. 17–19.

akcije – socijalistička kultura. Široko je polje rada na ovom području, uprkos zabrani osnivanja našeg samostalnog socijalističkog partijskog političkog života. Neuspjeli pokušaj obnavljanja partije treba još više da nas uvjeri da na ovim područjima moramo skoncentrirati sve snage.⁴⁰⁷

Tako su se poslije kampanje za obnovu Socijaldemokratske stranke reformističke vođe koncentrirale na rad sindikata i na odnose unutar njega. Glavni im je zadatak da zadrže URSSJ pod svaku cijenu u svojim rukama, da mu daju socijalistički karakter. To bi ostvarili tako da program zabranjene Socijaldemokratske stranke Jugoslavije usvoje kao program URSS-a na kongresima i konferencijama koje su se u toku godine morale održati.

Izvršni odbor Oblasne uprave URSS-a Hrvatske i Slavonije, isti dan kad je objavljena zabrana obnove Socijalističke stranke, donio je odluku da se na osnovi oblasnog statuta, pravilnika i poslovnika sazove oblasna konferencija. Dnevni red je utvrđen na sjednici Izvršnog odbora Oblasne uprave 10. travnja 1934. godine.

Pored otvaranja i konstituiranja konferencije, izvještaja i razrješnice oblasnoj upravi i financijskoj kontroli, na dnevni red je postavljeno i pitanje nezaposlenosti, primjena socijalno-političkog zakonodavstva, radnička štampa, kulturno-prosvjetni rad i izbori nove oblasne uprave i financijske kontrole. Konferencija je zakazana za 20. V 1934.⁴⁰⁸

Zakazana oblasna konferencija odgođena je odlukom IO Oblasne uprave od 11. svibnja. Novi rok odredit će se posebnim saopćenjem.⁴⁰⁹ To je učinjeno 21. kolovoza. Novine su objavile da će se konferencija održati 30. rujna.⁴¹⁰

U zagrebačkim *Radničkim novinama* najavljeno je o čemu će oblasna konferencija raspravljati i donositi odluke. Osim organizacionih pitanja na dnevnom redu su također i pitanja od općeg značenja, za koje je zainteresirana cjelokupna radnička klasa. Rečeno je da je značenje sindikalne akcije URSS-a u tome što se on bori za cjelokupnu radničku klasu, bez obzira da li ona u većini te napore pomaže ili ih svojim odustvom iz pokreta otežava. To je sudbina klasnoborbenog radničkog pokreta: on uvijek radi za cijelu klasu, za njene opće interese. Prema tome, što god bude na oblasnoj konferenciji URSS-a rečeno i zaključeno, bit će jednako u interesu svih radnika, članova URSS-ovog sindikalnog pokreta, kao i članova žutih i klerikalnih organizacija. Svi oni šutke odobravaju stavove URSS-a prema mnogobrojnim velikim i aktualnim socijalnim pitanjima. To im jedino i preostaje, drugo i onako ne mogu. Jedino su organizacije Ujedinjenog radničkog sindikalnog saveza Jugoslavije sposobne da razviju aktivnost i da se s izgledima na uspjeh založe za razna rješenja na području radničke zaštite.

te! Sve druge radničke organizacije, obzirom na njihovu snagu i kapitalistički duh kojim su zadvojene, ne mogu ni u kojem pogledu da se mjere sa moralnim i fizičkim snagama URSSJ i uspjesima koje on postizava svojom velikom i permanentnom borbom...

Razni žuti i klerikalni sindikati ne bi ništa stvorili da upravo sve radnike okupe oko sebe, jer su svi oni ustvari nastali radi kapitalističkih interesa, a ne radi radničke klase, kako oni to hoće da prikažu neupućenim radnicima loveći ih sa raznim zvučnim nacionalističkim, fašističkim i furtimaškim frazama, koje su sve pune samo lažnog radikalizma. »... Na konferenciji će se raspravljati vječni problem radničke štampe i kulturno-prosvjetnog rada, koji bi se imao da pojačano razvije unutar našeg sindikalnog pokreta. Nema sumnje, u ovo vrijeme velikih ideoloških zabluda i svestrane koncentrirane navale na socijalističko gledanje na svijet, pitanje radničke štampe, i kulturnog rada u sindikatima pomaknuto je sasvim naprijed. Prošla su vremena kad je naš sindikalni pokret mogao da osvaja članstvo sa raznim tarifnim akcijama, jer su te akcije danas uslijed privredne krize svedene na minimum i jer su one u najviše slučajeva isključivo defanzivnog karaktera. Danas naši sindikati osvajaju članstvo i proširuju se samo u toliko u koliko im uspijeva, da ljude pridobiju za ciljeve naše klasne borbe i da im daju duhovnu kvalifikaciju za naš pokret... Važnost njena je u tome što se ona održava uoči kongresa Ujedinjenog radničkog sindikalnog saveza Jugoslavije koji je određen za 20. i 21. oktobra o.g. u Sarajevu. A taj će kongres, kako se zna, imati da utvrdi novi akcioni program za neposredni dalji rad na cijeloj liniji.

Još jedno pitanje morat će se riješiti na oblasnoj konferenciji. To je sindikalno jedinstvo i puna i bezuvjetna harmonična suradnja svih onih organizacija, koje su u sklopu Ujedinjenog radničkog sindikalnog saveza Jugoslavije. Konferencija treba da stvori uslove za sve to, da ukloni dosadašnje zapreke, kako bi se sve organizacije bez razlike na očigled ove vanredne ozbiljne i historijske situacije, složno našle na jednom poslu u smislu novog duha, koji se uz najveće napore probija kroz zagušljivu atmosferu, koja je za sobom ostavila tako tjeskobnu pustost.⁴¹¹

Do kraja rujna objavljeno je u zagrebačkim *Radničkim novinama* nekoliko članaka u kojima se veliča i ističe važnost oblasne konferencije URSS-a u Hrvatskoj za cjelokupni radnički pokret. U njima se inzistira na disciplini u pokretu, na potrebi suzbijanja neprijateljskoga rada u URSS-u i njegovim sastavnim organizacijama. Neprijateljskim radom smatrao se rad komunista koji su, baveći se uglavnom sindikalnim radom, zavladali mjesnim područnicama i sindikalnim vijećima.

⁴⁰⁷ *Radničke novine*, Zagreb 16. IV 1934.

⁴⁰⁸ *Ibid.*, 20. IV 1934.

⁴⁰⁹ *Ibid.*, 11. V 1934.

⁴¹⁰ *Ibid.*, 24. VIII 1934.

⁴¹¹ *Ibid.*, 1. VIII 1934.

Direktive CK KPJ u slučaju »glajhšaltovanja« sindikata o legalizaciji RSO i istupanju komunista na kongresima i konferencijama

Dajući otpor obnovi SDSJ i potčinjavanju URSS-a obnovljenoj Socijaldemokratskoj partiji, postao je rad komunista u URSS-u i njegovim sastavnim organizacijama vrlo težak. Kada su pri Mjesnim komitetima i Pokrajinskom komitetu formirane sindikalne komisije, rad je krenuo nabolje. Mjesni komitet KPJ Zagreb i Pokrajinski komitet KPJ Hrvatske održavali su veze sa CK KPJ i konzultirali su se s njim o nizu pitanja. Važno mjesto zauzimala su i sindikalna pitanja. CK KPJ se interesirao za karakteristiku svih rukovodećih organa za nivo shvaćanja, slabosti i potrebe. To mu je bilo potrebno da bi se bolje mogao orijentirati prilikom davanja mišljenja na koja specifična pitanja da obrate najveću pažnju. Od partijskog rukovodstva tražilo se da napiše »šta su zatekli i primili, kako gledaju na rad koji je bio vođen prije njih, kako si predstavljaju svoje glavne zadatke, kakve direktive i pomoć očekuju od CK i šta ima da kritikuju u radu CK«. Posebno je CK tražio izvještaj o radu u sindikatima i zahtijevao je da se pošalje jedan sindikalni aktivist koji će šest mjeseci pohađati sindikalne kurseve izvan zemlje, a po povratku u zemlju legalno djelovati u sindikatima.⁴¹²

U pismu od 25. kolovoza potvrdio je CK KPJ da je dobio traženi izvještaj bez uljepšavanja prilika, pa omogućava donošenje pravilnih zaključaka. Osnovno pitanje u izvještaju odnosilo se na mogućnost stvaranja prinudnih sindikalnih organizacija, jer se poslije zabrane obnove rada Socijaldemokratskoj partiji počelo naveliko govoriti o »Gleichschaltung-u« sindikata. Izraz »Gleichschaltung«, dobile su dolaskom Hitlera na vlast, sve mjere koje su išle za tim da sjedine sve djelatnosti na političkom, ekonomskom i kulturnom planu i da ih usmjere k ostvarenju jednog cilja – ostvarenju programa Nacionalsocijalističke partije. Svi su ljudi morali raditi, govoriti i misliti ona kako je to najbolje odgovaralo nacističkoj partiji i državi. Sve ranije demokratske institucije izgubile su samostalnost. »Gleichschaltung« sindikata u Njemačkoj ostvario se prinudnim stapanjem svih prava radničkog sindikalnog pokreta, obaveznom članstvom i plaćanjem članarine. I u Jugoslaviji je šestojanuarska diktatura smatrala da sve djelatnosti na političkom, ekonomskom i kulturnom polju treba da budu sjedinjene integralnim unitarističkim jugoslawenstvom. Zato je potrebno da se sindikati unificiraju u odgovarajuće nove organizacije pod kontrolom diktature i njenih organa. Teorija i praksa socijaldemokracije odbacivala je takvo shvaćanje. Međutim, u Jugoslaviji su se socijaldemokrati uporno trudili da dokažu kako su jedino oni sposobni i pozvani, po broju članova URSS-a i po broju glasova koje suda-

bili na izborima za Radničke komore, da ostanu na čelu makar i takvih sindikata koji bi odgovarali diktaturi. Zato uporno ističu jugoslawenstvo, želje da sudjeluju u izgradnji i obrani državnog jedinstva, služenje javnim općedruštvenim i nacionalnim interesima, pomoć napretku nacionalne privrede, ograničavanje zahtjeva sindikata.

Činjenica da se u URSS-u i drugim sindikatima govori o mogućnosti »glajhšaltovanja«, za CK je dovoljan razlog, da partijske organizacije, komunisti u sindikatima i pripadnici Revolucionarne sindikalne opozicije pvedu najodlučniju borbu za postojanje slobodnih sindikalnih organizacija, za slobodno djelovanje reformističkih sindikata, jer u njima postoje bolji uvjeti i mogućnosti djelovanja nego u prinudnim sindikalnim organizacijama. U spomenutom pismu se kaže: »Garancijama, izjavama, peticijama i sličnim to se ne da postići, one idu u koš ili u arhivu. Treba reformistima predložiti zajedničke istupe, zborove, demonstracije i štrajkove u odbranu radničkih sindikata. Hoće oni to ili neće, mi moramo povesiti tu borbu i stati joj na čelo, bez obzira što su danas na čelu reformističkih sindikata reformističke vođe, koji su agenti buržoazije.

Ako mi svojom borbom ne uspijemo obraniti sindikate i oni budu »glajhšaltovani«, mi ne smijemo istupati iz tih sindikata i radnike prepuštiti fašistima i »glajhšaltovanim« socijalistima, već naprotiv, ostati u sindikatima i iskoristiti sve mogućnosti legalnog rada u njima za organizaciju i vođenje svakodnevnih borbi radnika. U tom slučaju se baza RSO proširuje na najveći broj današnjih reformističkih radnika i funkcionera i obuhvata sve one koji su za slobodne radničke sindikate, za klasnu borbu i za klasni, radnički karakter sindikata. »Radnici protiv kapitalista« bit će naš argument u borbi protiv fašista i »glajhšaltovanih« reformista. Mi u tom slučaju – bar ispočetka – rječemo pozivati radnike da stupaju u te sindikate, ali ćemo izdati parolu: »Protiv izlaska i isključenja iz sindikata!« »Glajhšalteri« će nesumnjivo isključiti u samom početku najsvjesnije i najborbenije radnike. Ova naša objašnjenja trebale pravilno shvatiti. Danas je u tom pitanju osnovna najodlučnija borba za radničke sindikate, protiv prinudjenja i »glajhšaltovanja«. Mi možemo braniti i možemo obraniti reformističke sindikate, ako u njihovu odbranu pokrenemo najšire mase radnika na bazi jedinstvenog fronta i odozdo i odozgo, sa svima koji hoće da se bore za taj zahtjev, za odbranu pozicija radničke klase. Čak skup sa Joštom Beličem, Pfeifferom, Bekerom, sa »plavima« i »bijelima«, ako oni tu borbu hoće. Zajedničke borbe, akcije, protiv fašizacije sindikata, za slobodno organiziranje radnika predložite – preko neke organizacije koja je u našim rukama i preko poznatih revolucionarnih aktivista svim radničkim organizacijama bez razlike na pravac. To je odlična mogućnost za ostvarenje akcionog jedinstva radničke klase i mogućnost obrane sindikata.

U takvim mogućnostima posebno dobiva na značenju – ističe dalje CK – Revolucionarna sindikal-

⁴¹² ARPB, KI, 1934/102 i 1934/299. IHRPH, ZB, MF, KI, 692 (140-144) i (906-908)

na opozicija u poduzećima i sindikatima svih prava-
ca. Bez RSO i komunističkih frakcija «nema uspjeha
u borbama, nema obrane pozicija radničke klase,
nema uspješne borbe protiv socijal-fašističkih vođa i
nema – u očima radnika razlike između reformista i
komunista. Ako mi ne stvorimo RSO i čvrste discipli-
nirane komunističke frakcije u njoj, mi ćemo se iz-
gubiti i u reformističkim sindikatima, rasplnuti se u
njima, biti nesposobni na izvršenje naših zadaća. To
je bio slučaj u Sloveniji poslije 'ujedinjenja' 1925. go-
dine. Onda smo doveli i predali revolucionarne rad-
nike reformističkim vođama. Zato oni drugovi koji su
protiv stvaranja organizacija RSO i hoće da 'sjedne na
dvije stolice' kako vi velite, vode partiji i svemu revo-
lucionarnom pokretu suprotnu politiku. Bez njih i
mimo njih zasucite rukave i stvarajte RSO, pokrećite
akcije, uzimajte inicijativu u poduzećima i sindikati-
ma pa na taj način razmaknite one 'dvije stolice', nek
se zna, na kojoj sjede ili neka tresnu na tlo. Drugoga
puta, drugovi, nema ... Rad na organizaciji rukovod-
stva RSO do sada je u najvećoj mjeri ometan sporo-
vima, neslaganjem i međusobnim nepovjerenjem po-
jedinih grupa i vodećih drugova. Sa tim sporovima
bezuslovno treba prekinuti, jer oni objektivno – bez
obzira na dobre želje i namjere dotičnih drugova –
idu na ruku našim neprijateljima. Radom RSO treba
obuhvatiti, pa čak i u rukovodeće organe primati, ne
samo komuniste i bivše funkcionere Nezavisnih sin-
dikata, već i sve one drugove, koji su voljni, da se bore
za pojedine, djelomične zahtjeve RSO i koji su sigurni
da neće izdati pred policijom. Usgodnost, sektašt-
vo, traženje samo najboljih, 'nepogrešivih' i slično
najveća je opasnost za ilegalni rad. Jer, ako je grupa
RSO istovjetna sa čelijom u poduzeću i zamjenjuje
komfrakciju u sindikatu, onda nema nikakva smisla
stvaranje takve RSO. Ona treba da obuhvati one
slojeve radnika, koji još nisu na tolikom stupnju klas-
ne svijesti, da bi bili članovi partije, a komfrakcije su
samo vodeća jezgra u tim grupama i organizacijama.

Do sada su naši drugovi radili skoro isključivo u
URSS-ovim sindikatima. Međutim, ORS obuhvaća
niz krupnih industrijskih poduzeća i grana industrije
(Duga Resa, pilarska industrija, rudnici u Zagorju
itd.). U tim mjestima treba da se od naših drugova
najodlučnije zatraži, da rade na osvajanju ORS-ovih
podružnica, na njihovom ujedinjavanju sa URSS-ovim
mimo i protiv volje vođa kako ORS-a tako i URSS-a.
Tamo gdje su ORS-ovi sindikati jači nego URSS-ovi,
našu glavnu pažnju i snage koncentrirati na rad u
ORS-u ... Za predstojeći kongres URSS-a za najkraće
vrijeme poslat ćemo vam opće direktive za cijelu
zemlju. Ali, ne čekajući ih, vi trebate što je moguće
prije pretresati to pitanje i dati upute mjesnim orga-
nizacijama i grupama RSO da već sada pokreću pita-
nja, koja su u vezi sa kongresom i po pojedinim pita-
njima kritiziraju reformističku politiku, da se već
sada svestrano pripremaju za izbor pristaša RSO na
kongres. Mi na kongresu nećemo moći osvojiti upra-
vu URSS-a niti si taj zadatak postavljamo, ali možemo
i moramo okupiti što više naših snaga, istupiti kao

opoziciona grupacija, suprotstaviti RSO-gledišta po
cijeloj liniji politici i radu reformističkih vođa, isko-
ristiti kongres za udesetorostručavanje djelatnosti
RSO u svima podružnicama i legalizirati svoje posto-
janje kao opozicije, na bazi platforme za koju ćemo se
poboriti, da ju legalno odštampamo. Glavni uslov i
za ovo jeste zasebno organizirana i međusobno pove-
zana RSO koju moramo u najkraće vrijeme i organi-
zaciono formirati.

Osobito pažnju vam skrećemo na iskorištavanje
legalnih pozicija koje imaju naši drugovi u Radničkoj
komori, nekim sindikatima. Razna okupljanja prista-
ša RSO, intervencije i povezivanje s radnicima nekih
poduzeća, legalna predavanja, skupštine i sl. sve se to
može preko takvih drugova legalizirati i provoditi, a
time silno olakšati nelegalni – neophodniji – dio rada
RSO.⁴¹³

Na ovaj materijal nadovezuje se izvještaj kojeg je
poslao Josip Broz (Tito) Centralnom komitetu o po-
krajinskoj, mjesnim i okružnim konferencijama KPJ
Hrvatske, o radu omladinske organizacije, o sindikal-
nom radu, štrajkovima, Oblasnoj konferenciji i kon-
gresu URSS-a o uzrocima provala i općinskim izbori-
ma. Većina članova podružnice metalaca u Zagrebu,
javlja Tito, izabrala je novu upravu i u nju su ušli
samo komunisti i članovi RSO. Centrala je proglasila
izbor neispravnim i postavila komesarijat. Jednog
člana nove uprave htjeli su izbaciti iz sindikata, zbog
toga su pitali Tita šta da rade. On je pisao: «Nekoji su
mišljenja da načine kompromis sa centralom, pa da
na taj način spase toga druga od izbacivanja. Većina
članstva je protiv toga kompromisa, jer smatraju da
taj provokatorski gest centrale znači istovremeno i
kršenje najosnovnijih principa demokracije u sindi-
katima i dezavuiranje odluka članstva. Ja sam dao
ovo moje gledište: ne predlagati i praviti predloge za
kompromis, jer bi to uticalo demoralizirajuće na
članstvo, već kod članstva pojačati otpor i svijest za
obranu njihovih prava kao individualnih članova. U
slučaju da centrala ipak isključi toga člana, odmah iz-
dati sindikalni legalni letak i najoštrije napasti birok-
raciju u centrali. Taj letak bi ujedno imao biti kao
apel na članstvo, a protiv sindikalnih birokrata, za ob-
ranu članskih prava. Uopće i u ostalim savezima
URSS-a stoji pretežna većina članstva na ratnoj nozi
s vrhovima, jer članovi već danas jasno vide da tom
oportunističkom vodstvu nije stalo ni do borbe za
radničke interese, ni do jačanja samih sindikata, jer
čim se više jačaju, tim više idu u lijevo, a vođama je
stalo do mira i plaćenih mjesta. Već su se nekoji od
tih kaponja izjasnili da ne bi imali ništa protiv toga, da
dode do «gleichschaltunga» sindikata, jer će si na taj
način spasiti mjesta, a nezadovoljni galamdžije biti će
lakše obuzdati.»⁴¹⁴

Tito je obavijestio CK KPJ o dnevnom redu Oblas-
ne konferencije URSS-a i Kongresu URSSJ u Saraje-

⁴¹³ ARP.B, KI, 1934/181. IHRPH, KI, 692 (326–328)

⁴¹⁴ ARP.B, KI, 1934/205. IHRPH, KI, 692 (424–425)

vu. »Po svim tačkama dnevnog reda naši imaju određene referente i izrađena gledišta po pojedinim pitanjima.«⁴¹⁵

Nešto kasnije, 25. rujna 1934. godine dostavio je CK KPJ svim pokrajinskim komitetima cirkularno pismo o zadacima RSO u povodu zakazanog kongresa i održavanja pokrajinskih odnosno, oblasnih konferencija. »Priprema i sprovođenje oblasnih konferencija i kongresa URSS-a povećava mogućnosti našeg rada u sindikatima. Mjesni komiteti treba odmah ovo pitanje da pretresu i da u djelokrugu svog rada donesu konkretne odluke i uputstva za partijske frakcije u sindikatima i u RSO-grupama. Revolucionarni rad u sindikatima u predstojećem vremenu mora biti jedna od najglavnijih zadata svakog partijskog komiteta i tim pitanjima svaki komitet mora da se bavi na svakoj svojoj sjednici. Rad RSO rukovodstva – koliko ona postoje – treba svakako u svima pravcima pojačati, ali Pokrajinski i Mjesni komiteti ne smiju sva ova pitanja da prepuste RSO rukovodstvima, nego moraju sami u njima da se iscrpno bave i daju frakcijama i pojedinim komunistima konkretne direktive... Krajnje je vrijeme da naša partija već jednom izađe iz perioda općeg postavljanja zadata našeg rada u sindikatima. I ako je još i danas važno isticati parole 'komunisti u sindikate ili stvarajte RSO grupe i sprovedite ih u život', mi se danas više ne možemo i ne smijemo ograničiti na te parole i zadovoljiti se sa njima. Mi danas mora da idemo nekoliko koraka dalje i da na bazi tih parola postavimo sebi kao neposredne zadatke: a) iskorištavajte sindikate za razvijanje i rukovođenje štrajkaških borbi, koje su u porastu u svim granama i oblastima; b) uzimate u ruke inicijativu za uspostavljanje akcionog jedinstva proletarijata po poduzećima, strukama i mjestima i za ostvarenje jedinstva radničke klase i klasnih radničkih organizacija; c) stvarajte raznovrsne legalne i polulegalne oblike za izgradnju moćnog širokog opozicionog pokreta unutar sindikata.

Kao što je god svaki partijski Komitet obavezan i dužan da pomno prati i utiče na promjene i događaje u poduzeću, tako treba svaki komitet da se bavi svima pitanjima i problemima rada i životnih potreba pojedinih sindikalnih organizacija. Po svima važnijim pitanjima, koja se pretresaju u Međustrukovnom Sindikalnom vijeću, u upravi podružnice i na podružničkim i sekcijским skupštinama partijski članovi i RSO grupe i rukovodstva moraju blagovremeno da dobiju potrebna konkretizirana uputstva i poruke po ovim pitanjima:

1) Organiziranje akcije za provođenje skupština sjednica i diskusija sa sindikalnim članstvom po svim pitanjima koja se postavljaju na konferencijama pokrajinskih odbora URSS-a i na kongresu URSS-a. Reformističke vode pokušat će da članstvo mimoiđu, da sva pitanja oblasnih konferencija i kongresa pretresu u uskom krugu svojih pristaša, na sjednicama odbora

ra itd. Mi sa svoje strane trebamo nastojati, da se proleterska demokracija u što većoj mjeri primjenjuje u sindikalnom životu.

2) Zauzimanje stava po svim predlozima, projektima i odlukama, koje se u URSS-u i sa Kongresom budu donosile. U diskusiji, naši drugovi treba da najaktivnije učestvuju, da suzbijaju argumente reformističkih vođa, da njihovoj politici u praksi suprotstavljaju naš stav. Sindikalno članstvo mora da vodi razliku između reformističke politike i našeg stava i rada.

3) Predlaganje i borba da se na sve konferencije i na sam Kongres izabere što više delegata, koji su članovi i pristaše RSO. Treba razviti najživlju borbu protiv imenovanja delegata sa strane uprave i sindikalnih odbora i boriti se za to da članovi sami biraju svoje delegate. Svakom reformističkom kandidatu mi moramo suprotstaviti našeg kandidata i i nastojati, da što više naših kandidata bude izabrano.

4) Osvajanje pojedinih pozicija u sindikalnim tijelima, upravama, odborima i raznim komisijama sa ciljem osvajanja ne samo pojedinih podružnica nego i sindikata.

5) Izgradnja i učvršćenje RSO u toku toga rada...

Još nije objavljen izvještaj vodstva URSS-a za Kongres niti predlozi po pojedinim tačkama dnevnog reda kongresa i oblasnih konferencija. Ali i pored toga CK upozorava P.K. na naš stav prema pojedinim sindikalnim pitanjima, koja će se u ovom ili onom obliku pretresati u sindikatima:

1) Mi se moramo boriti energično i konzekventno protiv sviju oblika fašiziranja i »glajhsaltiranja« URSS-a. U slučaju da se to glajhsaltiranje u ovom ili onom obliku provede, mi ostajemo u sindikatima i radimo iznutra, stvaramo i učvršćujemo RSO - grupe i nastavljamo borbu za pretvaranje tih sindikata u organe klasne borbe proletarijata.

2) Mi se borimo za prodiranje URSS-ovih sindikata i priznanje njihovog rada i djelatnosti u svim poduzećima i strukama, gdje je do sada rad URSS-ovih organizacija bio podvrgnut progonima i šikanacijama. Npr. transport, željezničke radione, vojna poduzeća, itd.

3) Boriti se za to, da sindikati u sklopu URSS-a prihvaćaju i organiziraju štrajkove i druge borbe u raznim poduzećima i strukama, bez obzira na to da li su radnici tamo organizirani ili ne. Članovi i pristaše KPJ moraju podvrći uništavajućoj kritici stav i praksu URSS-ovih vođa, koji lome pojedine štrajkove, odriču ih se, ili su pasivni prema njima.

4) Stati na čelo i organizirati moćni pokret za akciono jedinstvo proletarijata, RSO grupe trebaju uzimati u svoje ruke inicijativu predloga o provođenju zajedničkih akcija o uspostavljanju jedinstvene fronte, o sljevanju u jedno pojedinih sindikalnih organizacija u poduzećima, mjestima i strukama.

5) Istupiti protiv dosada postojeće prakse centralizacije sindikalne štampe. Mi moramo istupiti pro-

⁴¹⁵ Ibid.

tiv svijju predloga, koji idu za tim, da se pojedinim M.S.V. savezima i upravama zabranjuje izdavanje vlastitih novina i glasila.

6) Istupati protiv svijju predloga i namjera, da se ograniči autonomija i samostalnost raznih prosvjetnih i kulturnih itd., društava i sindikalnih sekcija, koje sada djeluju prilično samostalno na lokalnoj osnovi i bez sistematske kontrole sindikalnih vođa. Ta centralizacija ima za cilj, da sva takva radnička društva i ustanove podvrgne još jačoj kontroli sa strane reformističkih vođa.⁴¹⁶

Rad Četvrte pokrajinske konferencije

URSS-ov sindikalni pokret, s obzirom na prilike koje su uglavnom determinirane novim ekonomskim odnosima, nalazi se, po mišljenju *Radničkih novina*, u iznimnoj historijskoj situaciji. »Sudbonosno je za cjelokupni naš pokret, kako će se naši sindikati konačno snaći u toj novoj situaciji. To je tim važnije što su naši sindikati danas, obzirom na naše specifične prilike, jedini nosioci svih onih težnji moderne radničke klase, kojima se po našem shvaćanju ima da ostvari potpuna njena emancipacija. Naš je pokret ujedno i nosilac jednog određenog životnog shvaćanja, novog svjetovnog nazora, koji ima da da novi sadržaj cjelokupnoj ljudskoj civilizaciji.«⁴¹⁷

Prije konferencije, u oblasnoj upravi URSS-a, mjesnim međustrukovnim odborima i oblasnim odborima pojedinih sindikata, vodile su se oko akcionog programa i izbora delegata oštre rasprave i sporovi. Sporova je bilo samo tamo gdje su prilikom pokušaja obnove Socijaldemokratske partije stvoreni socijaldemokratski akcioni odbori koji su sada u URSS-u počeli organizirati djelovanje kao frakcija, a istodobno su napadali komuniste (koji su imali većinu) za »čelijašenje« i »komunističko frakcionašenje«. Zbog toga je težište rada, 30. septembra 1934. na konferenciji, bilo na dvjema komisijama: organizacionoj i komisiji za primjenu socijalnog, političkog zakonodavstva i problema nezaposlenosti. U prvoj komisiji vođe reformista dale su komunistima i pripadnicima Revolucionarne sindikalne opozicije ultimatum u pogledu sastava oblasne uprave, obaveznog uzimanja socijaldemokratske štampe i karaktera URSSJ te njegovog akcionog programa što ga je predložila centrala URSSJ za III kongres.

Prema uputstvima CK KPJ, komunisti su morali izbjegavati provokacije reformističkog vodstva, ići na sve organizacione i formalne ustupke, ali se ne dati izgurati iz URSS-a; raditi na mobilizaciji sindikalnog članstva unatoč mjerama koje reformisti poduzimaju protiv komunista; poslati nekoliko provjerenih ljudi u ORS – za svaki slučaj – ali nikako ne voditi kurs na prijelaz u ORS i na izlaz iz URSS-a. CK KPJ se nije slagao s mišljenjem Pokrajinskog komiteta KPJ Hrvat-

ske, da je »neki izlaz u samom URSS-u sada nemoguć«. »Poduzmite korake« – pisao je CK – »za zajednički istup (jedinstveni front) i sa URSS-ovim vođama. Predložite im u svakom savezu platformu minimalnih zahtjeva za zajedničku borbu. Pristanite pri tome na obustavljanje kritik protiv njih u toku provođenja zajedničkih akcija. Pozovite se na predlog CK KPJ rukovodstvu URSS-a.«⁴¹⁸

U odlukama Oblasne konferencije rečeno je:

»Ti sporovi su se pojavili već i između pojedinih mesnih organa, a i između pojedinih sastavnih organizacija, pa dapače i između organa URSSJ-a i tih organizacija. Istražujući narav tih sporova utvrđeno je, da oni izviru iz frakcijskog rada pojedinaca i grupe. Oblasna konferencija stoga nalaže novoizabranom Oblasnoj upravi, da u zajednici sa Centralom URSSJ-a i centralama sastavnih organizacija poduzmu energične mere, da se rastrojni rad tih pojedinaca i grupa u klici uguši. Oblasna se uprava pored toga poziva, da – u koliko poduzete mere ne bi pokazale uspeha – prekine saradnju s onim organizacijama, koje ne bi poštivale odluke nadležnih organa URSSJ-a; koje ne bi uvele potpuni red i disciplinu u svom članstvu, te koje ne bi bile u mogućnosti da suzbiju neprijateljski rad čimbenika van redova organizacija URSSJ-a na njegove sastavne organizacije.«⁴¹⁹

U drugom i trećem dijelu odluka pozvani su Izvršni odbori Mjesnih međustrukovnih odbora da Oblasnoj upravi šalju svaka tri mjeseca izvještaje o svom radu i poslovanju na svaki mjesec obavezno uplate kvotu prema broju članova.

Socijaldemokrati su bili prividno zadovoljni Konferencijom, pa su pisali:

»U nedjelju 30. septembra našli su se na okupu prvi i najnadležniji predstavnici našega pokreta u cijeloj zagrebačkoj oblasti. Njen uspjeh dokaz je nesalomive organizacione snage Ujedinjenog radničkog sindikalnog saveza Jugoslavije!

Već odavna nije bilo tako uspjele oblasne sindikalne konferencije u Zagrebu. Ali nije taj uspjeh došao do izražaja samo u velikom broju delegata i živom njihovom učešću u radu konferencije, nego još više u onom velikom i ozbiljnom materijalu na socijalno-političkom području i u problemima, koji su na toj konferenciji pokretani.«

Referate su podnijeli Vladimir Pfeiffer, Vojin Đurašević, Ernest Kašpar, Ivo Korošec, Eduard Fleischer, Josip Beker i Mirko Kus-Nikolajev. Prikaz o radu pokrajinske konferencije nije objavljen u štampi. Donijete su samo odluke u vezi s dotadašnjim i budućim radom, o nezaposlenosti, primjeni socijalno-političkog zakonodavstva, odluke o organiziranju sindikalne štampe i rezolucija o prosvjetno-odgojnom radu u klasnom radničkom pokretu. Informaciju o Konferenciji donio je vukovarski sindikalni list *Saradnik*. Članak je napisao Josip Cazi, delegat na konferenciji. U članku se iznosi da je šira javnost informirana

⁴¹⁶ ARPB, KI, 1934/206. IHRPH, KI, 692 (426–427)

⁴¹⁷ *Radničke novine*, Zagreb 28. IX 1934.

⁴¹⁸ ARPB, KI, 1934/229. IHRPH, ZB, MF, KI, 692 (501–503)

⁴¹⁹ *Radničke novine*, Zagreb 6. X 1934.

o sukobima u Savezu privatnih namještenika nastalih zbog pobjede klerofašista u »Merkuru«. Na sindikalnoj skupštini tog saveza reformisti su čitali članstvu, u nazočnosti policije, *Proleteri* i uputstva CK KPJ o radu komunista u sindikatima. Reformisti su ukazivali na pojedinca koji u duhu tih direktiva rade u Savezu privatnih namještenika. Na kraju su ih isključili iz Saveza kao komuniste, a policija je neke od njih pohvalala. U članku se navodi da se sukob proširio i u druge saveze, pa i na pokrajinsku konferenciju. Evo nekoliko odlomaka iz tog prikaza:

»Odluke i rezolucije dobili smo već prije početka rada. I neki drugovi od privatnih namještenika dali su nam vani na hodniku izjavu sa desetak potpisa zbog isključenja koja se u savezu privatnih u zadnje vrijeme forsiraju. Po hodnicima se šapuću. Drugovi jedan drugog uvjeravaju o ovome i onome. Atmosfera je teška i duhovi su uzbuđeni. Oko 40 delegata iz 27 mjesta zauzeli su svoja mjesta. Kao publika pristupstvu u drugoj manjoj sali radnici i funkcioneri koje interesira tok same konferencije ...

Verifikacioni odbor preko druga E. Fleischera podnosi izvještaj. Osporeni su mandati drugovima iz Osijeka, Mirku Petrinjcu i Schneideru, jer nisu htjeli sazvati plenum međustrukovnog odbora čije oni povjerenje ne uživaju, već su si sami izdali vjerodajnice. Pored toga poništeni su mandati drugova iz Crikvenice i Orosavlja, jer im vjerodajnice nisu bile ispravno ispunjene ...

Referat druga Josipa Bekera o radničkoj štampi bio je buran. Drug Beker, malen, ali žustar, govori brzo i temperamentno. Čitav niz organizacija ne kupuju *Radničke novine*. Protiv njih se vodi otvorena i potajna kampanja, organizirani članovi se odgovaraju od kupovanja sa motivacijom da ne odgovaraju svojoj misiji i svrsi u radničkom pokretu. To su oni ljudi koji smatraju da će stanovite ideje pobijediti u svijetu i misle da se pregrupiranje tih idejnih snaga treba i ovdje izvršiti. Oni ne vide specijalne prilike kod nas i da se te prilike ne poklapaju sa prilikama u ostalim zemljama. Ti ljudi kače se za sitnice, a ne vide da mi idemo u susret velikim događajima. *Radničke novine* su organ pokreta, koji je član Amsterdamske sindikalne internacionale i njihov ideološki pravac može samo da se kreće po principima i u duhu ideologije te Internacionale. Nikakvih kompromisa nema između te ideologije i ideologije onih koji su ušli u našu kuću i žive pod našim krovom. (Nastala je galama. Neki delegati skaču. Galerija također galmi. Čuje se pljesak. Jedan glas se naročito ističe: Sramota! Ta ti valja! Oh!)

Drug Beker nastavlja povišenim glasom: Radničke se novine moraju širiti i sa 2000 primjeraka povisiti na 4500 primjeraka ... A onda ćemo razgovarati šta će koštati. (Jedan jaki glas: I šta će i kako će pisati. Tako je – čuju se povici. Smijeh. Žagor.) Ni toga se ja ne bojim – skače drug Beker. Oblasna konferencija treba da primi obavezno uzimanje Radničkih novina. S tim riječima završio je drug Beker svoj referat ...

Kada je drug Magdić u ime organizacione komisije podnio izvještaj, već kod prvih riječi osjećao se neki pritajeni žagor koji se kasnije pretvorio u bučne proteste. Pojedini delegati skakali su revoltirani izvodima druga Magdića. Galerija je zviždala, čitava dvorana bila je naelektrizirana.

Zbog čega je bila sva ta galama, mislio sam kasnije. Po mom mišljenju ne zbog izvještaja organizacione komisije već zbog ličnih momenata i načina na koji je drug Magdić podnosio izvještaj.

Govor druga Magdića mogao bi se ovako rezimirati: u pojedinim sastavnim organizacijama URSS-a pojavile su se nesuglasice i sporovi. Ti su sporovi nastali zbog frakcijskog rada pojedinaca i grupa. U nekim našim organizacijama govori se i sprovodi se politika serviranja u Kazališnoj kavani (Graja). Politiku nekih organizacija URSS-a vode posjetioci Kazališne kavana (Galama). Vođeći ljudi i funkcioneri sastavnih organizacija URSS-a govore žargonom Kazališne kavana. (Delegati skaču, svi viču. Iz vike i galame razabiraju se ove riječi: Pa ti si posjetio te kavana! Mi radnici nikad nismo zavirili u nju! Sramota je što to govoriš! To je laž! To je provokacija! Mi tražimo pravo kritike! Galama. Galerija kriči. Dolje diktatura! Predsjednik: »Odstranit ću galeriju, ako ne bude mir.« Neki delegati viču: »Nećemo da nam politiku određuje ulica!« Drug Magdić se ne čuje. U Kazališnoj kavani serviraju se klevete, blati se čast i ime URSS-ovih funkcionera. Galama se pojačava.) To se ne može više trpjeti. Mene se naziva konfidentom. Jedan kožarac na sastanku radničkog teatra, izjavljuje da ja nemam moralnih kvalifikacija za radnički pokret. (»To je sramota!«, čuju se povici. »I nemaš«, viče galerija. Graja.) Tome se mora stati na kraj. Reda mora da bude. (Delegati dobacuju jedan drugome. Predsjednik zvoni.) Oblasna uprava URSS-a Zagreb poduzet će u zajednici sa centralom URSS-a energične mjere da se rastoreni rad pojedinaца i grupa u klici uguši. Ako ne bi to imalo uspjeha, ako organizacije ne bi priznale i poštivale odluke nadležnih organa URSS-a, oblasna će skupština prekinuti suradnju sa njima ... Zatim se pročitala rezolucija koja se jednoglasno primila. Rezolucija o prosvjetnom i odgojnom radu također je jednoglasno primljena ... Jedino po pitanju štampe, postojao je izvjestioc manjine i to drug Marušić, sekretar oblasnog odbora Saveza šivača. Njegov govor glasio je uglavnom ovako: štampa se jača i širi prema jačini URSS-ovog pokreta. Organizacije će primati radničku štampu i istu propagirati, ali naturiti članstvu dvokratno mjesečno uzimanje Radničkih novina, u današnjim prilikama je nemoguće. Nadnice tekstilnih radnika po izvještaju i priznanju druga Korosca iznose 12 na više dinara dnevno. Visoka članarina sprečava ulazak u naš pokret tim slab plaćenim kategorijama radnika. Mi smo zbog njih snizili članarinu, da bi ih mogli dobiti u savez. A sad im prosto naturiti uzimanje štampe, nemoguće nam je. Naš savez rasturit će štampu, onoliko koliko nam to bude moguće. (Buran pljesak na galeriji. I delegati plješu. Jedan dio delegata viče: »Ti govoriš za galeriju!« Nasta-

je objašnjenje među delegatima. Za čitavo vrijeme govora druga Marušica padali su poklici: »To su ti sastavili drugi ljudi! To ne govoriš ti već ulica!« Protiv obaveznog uzimanja štampe glasali su delegati pet saveza i to šivača, drvodjelaca, građevinara, brijača i kožaraca.⁴²⁰

Za redovne članove u oblasnu upravu URSS-a izabrani su: 1. Josip Cazi, kožarski radnik, 2. Eduard Fleischer, privatni namještenik, 3. Vojin Đurašević, metalski radnik, 4. Rudolf Grubauer, živežarski radnik, 5. Ivo Korošec, metalski radnik, 6. Franjo Krsnik, drvodjelski radnik, 7. Dušan Lalić, privatni namještenik, 8. Josip Legrad, privatni namještenik, 9. Drago Marušić, šivački radnik, 10. Nikola Nesić, privatni namještenik, 11. Ivan Antić, monopolski radnik – Senj, 12. Milan Kesser, tekstilni radnik – Duga Resa, 13. Čiril Geček, rudarski radnik – Ivanec, 14. Stjepan Pongraćić, privatni namještenik – Varaždin, 15. Drago Zuffa, privatni namještenik – Osijek.

Zamjenici redovnih članova oblasne uprave URSS-a: 1. Mijo Denis, kožarski radnik, 2. Vid Đur-

dek, živežarski radnik, 3. Stjepan Herceg, privatni namještenik, 4. Makso Hrnjak, privatni namještenik, 5. Miko Kopričević, brijački pomoćnik, 6. Mirko Paar, privatni namještenik, 7. Miroslav Pintar, šivački radnik, 8. Viktor Poje, metalski radnik, 9. Milan Strmota, metalski radnik, 10. Stjepan Salamon, drvodjelski radnik, 11. Katica Vardijan, monopolska radnica, 12. Jovan Devald, privatni namještenik – Vinkovci, 13. Slavko Gregurić, privatni namještenik – Bjelovar, 14. Stjepan Kamenečki, rudarski radnik – Radoboj, 15. Janko Vidović, tekstilni radnik – Orosavlje.

U oblasni nadzorni odbor URSS-a izabrani su za redovne članove: 1. Antun Grohar, živežarski radnik, 2. Ernest Kašpar, privatni namještenik, 3. Branko Petek, građevinski radnik – svi iz Zagreba, 4. Mato Blažević, privatni namještenik – Karlovac, Stevo Klas, metalski radnik – Sl. Brod.

Zamjenici nadzornog odbora: 1. Stjepan Benceković, privatni namještenik, 2. Franjo Korošec, građevinski radnik, 3. Franjo Sabljak, živežarski radnik – svi iz Zagreba, 4. Ivo Fajerbach, Sl. Brod, 5. Josip Oswald, metalski radnik – Sušine – Đurđenovac.⁴²¹

⁴²⁰ IHRPH, Savez kožarsko prerađivačkih radnika (SKPRJ), K, 13/1934.

⁴²¹ Radničke novine, Zagreb 6. X 1934.

POKRAJINSKI ODBOR URSSJ I OPĆI RADNIČKI SAVEZ U DALMACIJI

Komunisti Dalmacije ulaze i osvajaju ORS

U direktivama prilikom prelaska komunista i članova ilegalnih sindikata u reformističke, CK KPJ je upozorio partijske organizacije Splita, Gruža, Kotora i Šibenika da svoj rad koncentriraju među mornarima, brodarima i lučkim radnicima. Takva direktiva proizlazi iz činjenice da u Dalmaciji od ukupno 2425 organiziranih radnika, u sindikatu pomorskih radnika i Klubu pomorskih kapetana 1932. godine ima njihovih 1899 članova, a od 12 podružnica, 5 ih pripada pomorskim radnicima. Ostale podružnice bile su: 3 podružnice Saveza privatnih namještenika s 148 članova, 1 Saveza željezničara s 81 članom, 1 Saveza tramvajaca s 36 članova, 1 Saveza konobara s 70 članova, 1 Saveza zanatskih radnika s 308 članova. Poslije prelaska komunista u URSS u 1933. godini formiran je Savez rudara Drniš s 298 članova, zatim podružnica Saveza građevinskih radnika s 82 člana, podružnica živežara s 76 članova i podružnica Saveza molerskih radnika s 50 članova. Ukupno je 1933. bilo 2334 organizirana radnika. Njihov raspored po organizacijama bio je sljedeći:

Savez pomorskih radnika	1131
Savez privatnih namještenika	165
Klub kapetana pomoraca	153
Savez tramvajskih radnika	36

Savez željezničara	21
Savez rudara Drniš	298
Savez građevinskih radnika	82
Savez živežara	76
Savez konobara	70
Savez zanatskih radnika	252
Savez molerskih radnika	50

Ukupno: 2334 člana

Komunisti je bilo u svim savezima. Sredinom 1933. otpočeo je i ORS osnivanje svoje organizacije u koje su odmah ulazili i komunisti. Savez zanatskih radnika bio je lokalnog karaktera, CK KPJ smatrao ga je lijevo orijentiranim.

U nastalom sukobu između Oblasnog komiteta KPJ Dalmacije i URSS-ovog vodstva o pitanju izbora za Radničke komore, donio je Oblasni komitet odluku o prelasku komunista iz URSS-a u ORS. Ta je odluka znatno oslabila organizacije URSS-a koje su od 2334 člana ostale na 542. 1934. godine ORS, koji je bio brojno beznačajan, postaje u Dalmaciji masovna organizacija. Preko ORS-a Komunistička partija Dalmacije vodi niz radničkih pokreta, između kojih se ističe štrajk 4000 cementnih radnika u Solinskom bazenu 5. X 1934. U štrajku su sudjelovali radnici tvornice cementa Majdan a.d., Salonit a.d., Vranić Dalmacija d.d., K. Sućurac i Adria Portland d.d. Zatvoreno

je preko 100 sindikalnih aktivista, štrajkaša. Poslije ubistva kralja Aleksandra štrajk je proglašen ilegalnim, pa je ugušen policijom, žandarmerijom i vojskom nakon dvadeset dana herojske borbe. Drugi uspješni štrajk, bio je štrajk 630 obalnih radnika prosinca 1934. u Dubrovniku.

Po mišljenju CK KPJ utjecaj Komunističke partije na sindikalne organizacije u Dalmaciji osnivao se »pretežno na utjecaju i ulozi pojedinih vodećih drugova u sindikalnim upravama. Takvo stanje svjedoči o velikom našem političkom uticaju među radnicima. To je nesumnjivo veliki plus našeg pokreta, ali ipak to je stanje vrlo nezadovoljavajuće. Ti naši uticajni drugovi u sindikatima danas su ustvari glavna veza – organizaciono-akciona – između naše partije i masa. Ali, naš klasni neprijatelj može vrlo lako tu vezu da prekine. Dovoljno je da fašistička sindikalna uprava izbaci desetak naših viđenih drugova iz sindikata, ili da ih policija uhapsi, pa će naša veza sa masama biti ili prekinuta potpuno, ili znatno oslabljena. Zato je potrebno: a) u svim sindikatima stvoriti organizaciono odvojene od partijskih čelija RSO grupe; b) stvoriti zasebno od partijskog pokrajinskog komiteta pokrajinsko RSO rukovodstvo; c) u poduzećima oko poverenika izgraditi RSO grupe; d) pokušati izdavanje legalnog sindikalnog lista kao organa RSO za Dalmaciju; e) izgraditi mrežu RSO grupa po unutrašnjosti Dalmacije. U borbi protiv fašista orijentirati se isključivo na mase. Svu politiku Anđelinovičeva posebno iznijeti pred mase sindikalnog članstva i mobilizirati ga protiv fašista. To je naročito potrebno učiniti povodom svih njihovih trikova, protiv naših drugova u poduzećima i sindikatima. Izgradnju RSO grupa vršiti na osnovu pripreme i organizacije svakodnevnih borbi radnika. To je najsolidniji i najboljševički način izgradnje revolucionarnih organizacija.«⁴²²

Centrala ORS-a u sporazumu s policijom raspušta svoje organizacije

Borba protiv Grge Anđelinovića, nacionalfašiste i pripadnika Jugoslavenske nacionalne stranke što su je dalmatinski komunisti vodili, nije odgovarala centrali ORS-a s Vilimom Haraminom na čelu. Haramina je bio u sporazumu s Grgom Anđelinovićem u vrijeme izbora za Radničku komoru u kojoj su članovi Jugoslavenske nacionalne stranke zadobili većinu. Kad su vijećnici Radničke komore, komunisti, članovi ORS-a, podnijeli ostavke jer u Komori nisu mogli, pored nacionalističke većine raditi za interes radnika, Haramina je u sporazumu sa splitskom policijom razriješio dužnosti Upravni odbor ORS-a te isključio iz članstva vijećnike koji su podnijeli ostavke. »U nastaloj situaciji«, piše CK KPJ Pokrajinski komitetu, »nameće se kao jedino pravilna sljedeća taktika: 1) Učiniti sve što je moguće da što duže sačuvate

ORS-ovu firmu. Dati Haramini sve moguće obaveze i obećanje, boriti se za ponovno primanje isključenih drugova u članstvo, ali ni u kom slučaju ne pozvati radnike da sada napuštaju organizaciju, uprkos toga što su najbolji drugovi (kako mi mislimo) izbačeni; 2) Pojačati rad među ostalim radnicima u ORS-u iznutra i izvana. Isključeni drugovi treba da najaktivnije rade izvan organizacije među članovima tih organizacija, da izgrađuju između članstva sindikata drugove koji će ih potpuno i dostojno zamijeniti.«

Da bi se spriječila akcija Haramine o rasturanju ORS-a na teritoriju Dalmacije, Pokrajinski komitet za Dalmaciju poveo je akciju za ujedinjenje s URSS-ovim organizacijama preko podružnice Saveza grafičara. CK KPJ je tražio da se ubrza rad na ujedinjenju da Haramina ne raspusti organizaciju prije ujedinjenja. Svmu tome jest svrha da fašisti ne stvore svoje masovne organizacije. Haraminina namjera bila je da stvori u Dalmaciji oblasno poverništvo ORS-a u koje bi ušli samo članovi Anđelinovičeve Jugoslavenske nacionalne stranke, mada nisu ni bili članovi ORS-a. Preko Radničke komore koja je bila u rukama nacionalista i preko nacionalprofesističkog oblasnog poverništva ORS-a, planirala se fašizacija dalmatinskog radništva.⁴²³

Zagrebačka centrala ORS-a raspustila je krajem 1934. godine sve sindikalne podružnice u Dalmaciji. U Splitu su članovi ORS-a u povodu toga demonstirali i demolirali prostorije Radničke komore. O tome je Pokrajinski komitet KPJ izvijestio CK KPJ. Između ostalog, navodi se da je podružnica Split zakazala godišnju skupštinu na kojoj se treba izabrati nova podružnička uprava umjesto suspendirane. Uprava Saveza uputila je sekcijama splitske podružnice dopis da predaju inventar jer su ORS-ove organizacije u Dalmaciji raspuštene. Prijepis toga dopisa uputila je centrala ORS-a Radničkoj komori, Burzi rada i splitskoj policiji koja je zabranila skupštinu, na koju je uprkos tome došlo 700–800 članova ORS-a.

»Privremeni predsjednik podružnice otvorio je skupštinu. Nastalo je komešanje agenata koji su ga upozoravali da je skupština zabranjena i da je ne smije održati. No, bilo je očito, da policija neće silom da izbaci iz dvorane prisutne. Ovaj je to iskoristio i otvorio skupštinu. U kratkom govoru napao je Upravu Saveza, Haraminu, Živkovića, dr Anđelinovića, Paštrovića i njihove eksponente u Komori, napao je fašizam i pozvao prisutne da korporativno odu u Komoru i izbace kroz prozor sve ono što je protiv radničke klase. Mase prisutnih radnika i oni, koji su im se putem priključili, demonstirali su duž obale do Radničke komore, napadali fašizam i pojedine njegove eksponente. Jedna grupa radnika utjeljela je u Radničku komoru, očito da izvrši izbacivanje, no pošto su gospoda bila obavještena, sakrili su se i do danas neki ne izlaze ni na ulicu, a kamoli u Komoru. Nadošla je jaka policijska vojska te su se radnici bez sukoba s policijom vratili u grad.

⁴²² ARP, KI, 1934/83, 1934/152. ITHRP, KI, 692 (247–248) i KI 673 (466–467)

⁴²³ ARP, KI, 1934/210, 1934/230, 1934/280. ITHRP, KI, 692 (435), (504–509), (801–803)

Sekcijske se uprave nisu pokorile Savezu, naprotiv su kolektivno uputile savezu protest protiv kršenja pravila. Istodobno su potpisnika tužili Ministarstvu socijalne politike, te traže ili povlačenje raspusta za Dalmaciju ili raspust čitavog Saveza. Novac i ostalo nisu predali niti namjeravaju. Radi ovih razloga uputili smo mnoge ljude u pokrajinu tako da je drug (Lozić) otputovao u Dubrovnik i Kotor, a ostali u tvornice, Šibenik, itd.«⁴²⁴

Prelazak komunista i članova ORS-a u URSSJ

U ORS-u za komuniste nije bilo opstanka. Raspoloženje masa za prelazak iz ORS-a u URSS pod rukovodstvom Partije bilo je dobro.⁴²⁵ Došlo je do sporazuma između sindikalnih organizacija u Dalmaciji o likvidaciji podružnica ORS-a i učlanjenja u URSSJ. Izvještaj Pokrajinskog komiteta od 1. ožujka 1935. donosi u prilogu taj sporazum: »U cilju što uspješnijeg jedinstvenog rada na sindikalnom organizacionom polju, dalmatinsko se radništvo obavezuje definitivno likvidirati podružnice Općeg radničkog saveza Jugoslavije u Dalmaciji i učlaniti se u Ujedinjeni radnički sindikalni savez Jugoslavije.

Učlanjenje u sindikate URSSJ ima da uslijedi tako, da će se radnici, po strukama, priključiti odnosnim zemaljskim savezima osnivanjem u Dalmaciji podružnice i povjereništva. Pošto savez industrijskih radnika još nije organiziran, industrijski će se radnici do njegova osnivanja organizirati u postojeći savez zanatskih radnika, koji će provizorno funkcionirati kao Savez Industrijskih radnika za Dalmaciju.

Likvidacijom sindikata ORS-a u Dalmaciji i osnivanjem URSS-ovog pokreta, centrala URSSJ obavezuje se da će poraditi kod pojedinih sastavnih saveza URSSJ, koji budu dolazili u obzir, u svrhu da negda-

njim članovima ORSJ u Dalmaciji budu priznati u odnosnom savezu uplaćeni članski prilogi kod ORSJ-a.

Osnivanjem URSS-ovog pokreta u Dalmaciji i prelaz članstvu iz ORSJ vršit će se što tiše i nenapadnije.

Prelazom i učlanjenjem u odnosne saveze URSSJ-a, radnici se obavezuju da će svoj sindikalni rad razvijati u duhu saveznih pravila, kao također da će se pokoravati zaključcima kongresa i u pravilima predviđenih foruma.

U svrhu izbjegavanja svakog nesporazuma utvrđuje se kao pravilo da će se radnička klasa u Dalmaciji preko svojih organizacija boriti: za punu primjenu Zakona o zaštiti radnika; za pravo slobodnog izbora radničkih povjerenika; za zaključivanje kolektivnih ugovora, koji će regulirati radne odnose između radnika u poduzećima i regulirati radničke nadnice; za punu zaštitu radnica - majka i djece do 18 godina u poduzećima; za ukinuće Zakona o kuluku u prisilnom radu; za 40-satnu radnu nedjelju; za poboljšanje i proširenje postojećeg radničkog zaštitnog zakonodavstva; za donošenje zaštitnog zakonodavstva za pomorce; za osiguranje radnika u slučaju neuposlenosti, iznemoglosti, invaliditeta i starosti; za slobodu organiziranja zbora, dogovora i štampe; za ujedinjenje radničke klase u Jugoslaviji.

Osim toga sindikalno vijeće će osnovati posebni odbor za zbrinjavanje neuposlenih, koji će imati dužnost da sakuplja sve neuposlene radnike u svrhu uspješnijeg rada oko zajedničke akcije za pomaganje neuposlenih.

Posebni kulturno-prosvjetni odbor starat će se za što uspješnije prosvjete radnika putem raznih predavanja i osnivanja radničkih biblioteka u kojima će biti pretežno zastupane knjige moderne literature marksističkog socijalno-ekonomskog pravca.

... Novoosnovani sindikalni pokret u Dalmaciji i nadalje će se boriti protiv nesnosnog dosadašnjeg stanja u Radničkoj komori Dalmacije u Splitu sve do rasturanja njenog nezakonitog predstavnštva i raspisa novih izbora.«⁴²⁶

⁴²⁴ ARP, KI, 1935/5, 1935/7. IHRPH, KI, 691 (6-8)

⁴²⁵ ARP, KI, 1935/70. IHRPH, KI, 702 (496-498)

⁴²⁶ ARP, KI, 1935/611. IHRPH, KI, 691 (892)

TREĆI KONGRES URSSJ I NJEGOVI PROGRAMSKI PRINCIPI

Pripreme i izvještaj

Treći redovni kongres Ujedinjenog radničkog sindikalnog saveza Jugoslavije zakazan je za 20. i 21. listopada 1934. godine u Sarajevu u Radničkom domu. Privremeni dnevni red bio je: 1) Izvještaj o radu u razdoblju 1931 - 33, 2) Akcioni program slobodnih radničkih i namješteničkih sindikata, 3) Organizacija štampe, 4) Kulturni i prosvjetni rad, 5) Izbor upravnog i nadzornog odbora, 6) Prijedlozi.

Statut URSSJ predviđa da pravo sudjelovanja imaju 1) s pravom glasa: a) delegati sastavnih organizacija i b) članovi Izvršnog odbora i Financijske kontrole URSSJ; 2) sa savjetujućim pravom: a) delegati Oblasnih odbora, b) delegati Mjesnih međustrukovnih odbora, c) oblasni sindikalni sekretari i d) urednici sindikalnih listova.

Svaki delegat imao je samo jedan glas. Kod glasanja o izmjeni statuta, kvote i razgraničenja Saveza delegati su glasali po broju članova koje zastupaju.

Sastavne organizacije do 200 članova imaju pravo na 1 delegata, na svakih idućih 300 članova još po jednog delegata. Ostatak od 200 članova imalo je pravo na 1 delegata.

Mjesni međustrukovni odbori od 100 do 500 članova imali su pravo delegirati po 1 delegata, na daljih 500 članova još po jednog delegata. U mjestima u kojima nisu postojali Mjesni međustrukovni odbori, nego osamljene organizacije, pravo delegiranja imale su one. Mjesni međustrukovni odbori, odnosno osamljene organizacije što po svom položaju vrše i funkciju Mjesnih međustrukovnih odbora, a koje nisu imale 100 članova gubile su pravo zastupstva na Kongresu.

Broj članova utvrđivao se prema prosječno uplaćenju kvoti kroz proteklih 12 mjeseci pred saziv Kongresa. Svaki Oblasni odbor mogao je poslati 2 delegata.

Troškove delegata snosile su one organizacije i tijela koja su ih delegirala.

Pravo predlaganja dnevnog reda imale su sve sastavne organizacije, Oblasni i Mjesni međustrukovni odbori. Prijedlozi su se mogli dostaviti Izvršnom odboru prva četiri tjedna nakon objavi saziva Kongresa. On je bio dužan da ih dostavi sastavnim organizacijama koje su imale pravo da se njima izjasne.⁴²⁷

Izvještaj Izvršnog odbora III redovnom kongresu URSSJ u Sarajevu objavljen je u dvobroju časopisa *Ujedinjeni sindikati* za rujan – listopad 1934. godine. Datum održavanja kongresa pomaknut je za 15. i 16. prosinca 1934. god. U kratkoj uvodnoj riječi hvali se Izvršni odbor i kaže da izvještaj "ne daje ni bledu sliku događaja i borbe iz minulog trogodišnjeg perioda... on ne kaže ne samo kako bi htio i trebao da kaže, nego mnoge događaje čak uopšte i ne napominje, ma koliko da su oni vrlo značajni... naš ih po-

kret nosi duboko ubrazdane na svojim leđima, a ima ih ispisane samo u svojoj glavi. Minuli period karakteriše teška privredna kriza i još teža nezaposlenost. Nasrtaji na URSS-ov pokret odbijeni su sjajnim elanom. URSS-ova vitalnost dokazana je u velikom hrvanju koje je kulminiralo u izborima za Radničke komore. URSS-ov pokret, koji ima naziv komoraški, jedino reprezentira našu radničku klasu. On je od komora materijalno apsolutno nezavisan. Svi URSS-ovi protivnici nisu našem pokretu po masi svojoj dorasli ni do članaka. On daje pravac rada Radničkim komorama koje su samoupravne ustanove radnika. Jedini pokret u zemlji koji sprovodi praktičnu socijalnu politiku je URSSJ i sa njim koaliране organizacije.⁴²⁸

Izvještaj je imao šest dijelova. Od tog se 36 štampanih stranica odnosilo na privredni život i socijalnu politiku, ostalih 34 na organizacione probleme, brojno stanje članstva, podatke o prihodima i rashodima. Za nove organizacije koje su stupile u sastav URSSJ od 1931. godine navode se u izvještaju slijedeće: Organizacije namještenika socijalnog osiguranja – Tuzla, Udruženje glazbenika Drinske banovine – Sarajevo, Savez rudarskih radnika za Primorsku banovinu – Drniš, Savez saobraćajnih i transportnih radnika Jugoslavije, Organizacija kućnih pomoćnih djevojaka – Zagreb, Savez dimnjačarskih radnika – Novi Sad, Savez hotelsko-kafanskih i gostioničarskih namještenika Jugoslavije – Beograd. Na Kongresu je URSSJ imao 37 sindikalnih saveza, tj. 30.421 člana. Pad članstva prema 1930. godini javlja se zbog toga što je zabranjeno djelovanje Ujedinjenog saveza željezničara Jugoslavije koji je 1930. godine imao 4502 člana, te zato što je iz URSS-a istupio Opći radnički savez i što je praktički prestao postojati Zemaljski savez poljoprivrednih radnika čije je članstvo 1930. iznosilo oko 7288. U pregledu donosimo broj članova u sindikalnim savezima od 1931. do 1933.

⁴²⁷ *Ujedinjeni sindikati*, 7–8/1934, str. 97–98.

⁴²⁸ *Ibid.*, 9–10/1934, str. 149–200.

BROJNO STANJE ČLANSTVA⁴²⁹

Sindikalni savezi	1931.	1932.	1933.
1. Savez metalških radnika Jugoslavije, Beograd	3952	3832	4663
2. Društvo strojnikov in kurjačev, Ljubljana	122	104	112
3. Savez privatnih namještenika Jugoslavije, Zagreb	2917	3159	3317
4. Organizacija namještenika socijalnog osiguranja, Sarajevo	51	58	76
5. Udruženje glazbenika Drinske banovine, Sarajevo	–	–	150
6. Savez pozorišno-tehničkog osoblja, Beograd	42	43	45
7. Ujedinjeni savez željezničara Jugoslavije, Ljubljana	3608	3218	2707
8. Savez tramvajskih, elektro-fabričkih radnika, Beograd	228	491	743
9. Savez pomorskih radnika trgovačke mornarice, Split	2418	2086	1511
10. Klub kapetana trgovačke mornarice, Split	252	217	153
11. Savez rudarskih radnika za Prim. banovinu, Drniš	–	–	298
12. Zveza rudarjev, Zagorje ob Savi	713	802	741
13. Savez rudarskih radnika, Zenica	1721	1667	1396
14. Savez monopolskih radnika, Beograd	30	680	1011
15. Savez građevinskih radnika Jugoslavije, Beograd	1486	1865	1995
16. Savez kožarsko-prerađivačkih radnika, Beograd	377	547	1072
17. Savez kožarsko-prerađivačkih radnika, Sarajevo	97	70	120
18. Ujedinjeni savez šivačko-odećnih radnika-ca, Beograd	464	634	756

⁴²⁹ URSSJ 1931–1933, Beograd, 1934, str. 46–47.

Sindikalni savezi	1931.	1932.	1933.
19. Osrednje društvo oblačilnih delavcev, Ljubljana	202	220	218
20. Savez živežarskih radnika-ca Jugoslavije, Zagreb	605	744	828
21. Savez radnika životnih namirnica Jugoslavije, Beograd	398	459	720
22. Savez živežarskih radnika, Sarajevo	90	119	189
23. Osrednje društvo lesnih delavcev, Ljubljana	336	351	416
24. Savez drvodeljskih radnika, Zagreb	347	443	406
25. Savez drvodeljskih radnika, Sarajevo	606	435	478
26. Sindikat drvodeljskih radnika, Beograd	243	267	395
27. Strokovno društvo tapetniških pomoćnikov, Ljubljana	136	145	146
28. Savez hotelsko-kafanskih i gostioničarskih nameštenika Jugoslavije, Beograd	1022	1667	910
29. Unija svratištarskih i gostioničarskih nameštenika Jugoslavije, Zagreb	358	336	408
30. Društvo osoblja kućne posluge, Sarajevo	28	26	30
31. Organizacija osoblja kućne posluge, Beograd	44	139	151
32. Zemaljski savez poljoprivrednih radnika, Novi Sad	3758	2380	1324
33. Savez brijačkih i vlasuljarskih pomoćnika-ca, Zagreb	163	281	529
34. Savez zanatskih radnika, Split	354	308	252
35. Sindikat molersko-farbarskih radnika, Beograd	—	—	191
36. Splošna-delavska zveza Jugoslavije, Ljubljana	1098	1225	1540
37. Savez Tekstilnih radnika Jugoslavije, Beograd	230	275	424
Ujedinjeni radnički sindikalni savez Jugoslavije:	28.496	29.293	30.421

PRIHODI I RASHODI URSSJ⁴³⁰

GODINA	PRIHODI	RASHODI	IMOVINA	AGITACIJA	ŠTAMPA KULT-PROSV. AKCIJE	POTREBE
1931.	3,895.477.12	3,868.936.24	1,269.825.44	414.112.30	261.606.96	987.861.40
1932.	3,996.080.96	3,898.919.41	1,438.726.10	392.647.10	264.707.83	1,071.950.31
1933.	4,041.448.97	3,641.163.50	2,157.432.85	303.869.21	311.398.79	1,010.540.20

⁴³⁰ Ibid., str. 61.

Osvrćući se na trogodišnji rad URSSJ, zagrebačke *Radničke novine* navode da još ni jedan kongres URSS-a nije po svojim zadacima i odlukama bio važniji od ovoga u Sarajevu. Rad sindikalnih organizacija u postojećim prilikama sveden je na najmanju mjeru. Njihova pažnja okrenuta je socijalnoj politici. Na Kongresu neće biti ozbiljnih trzavica. Odvajanje Općeg radničkog saveza nije oslabilo privlačnu snagu URSS-a, nego ju je i povećalo. Osnovane su mnogobrojne nove sindikalne organizacije.

»Neprijateljske organizacije« – tvrdio je Jova Jakšić – »su odlučno suzbijene i one se danas nalaze u pravom rasulu i demoralizaciji, dok na drugoj strani, sve ostale istinske sindikalne organizacije u svim pitanjima općeg značaja sa našim pokretom iskreno suraduju. Očigledno je da je duhovno i organizaciono razvijanje sindikalnog pokreta u našoj zemlji dostiglo tačku sa koje će se, čim se privredne prilike poprave, moći preći u akciju za povratak onoga što je u vremenu krize izgubljeno, i za osvajanje novih prava koja se nalaze u programu svakog modernog sindikalnog pokreta.

Glavni zadatak URSSJ je da se u jednom jedinstvenom sindikalnom pokretu okupe sve organizacije tog karaktera. Zato je on svojim statutima dao širokog maha profesionalnoj, regionalnoj, lokalnoj i ličnoj inicijativi, vodeći pri tome računa da ono što se

shvaća pod pojmom prilike u prvom redu sačinjavaju ljudi. Organizacioni oblici slobodnog sindikalnog pokreta čije članstvo ne samo što nije dobrovoljno, nego i u vrlo mnogo slučajeva, vezano za teške lične žrtve, ne mogu se ničim dekretirati. Oni se moraju organski razvijati ne samo uporedo sa razvijanjem našeg privrednog života, nego i uporedo sa podizanjem svijesti ljudi o potrebi viših ili praktičnih oblika pokreta.

Razvitak koji počiva na sadašnjim statutarnim odredbama URSSJ ne bi trebalo ometati ni zbog toga što predlozi koji su se u tom pogledu dosad čuli, ne znače napredak, nego odlučan nazadak. Jedni predlozi izlaze na to da se savezi što je moguće više finansijski centralizuju. Praktično bi to u najviše slučajeva, značilo zanemarivanje oblasnih i lokalnih ustanova na kojima danas leži težište pokreta, i pored toga, obnavljanje starih trzavica i, možda, rascjepa. Drugi predlozi idu za tim da se za struke stvori jedan savez koji bi, stvarno, bio pokrajinski i koji bi svekoliko težište rada prenio na plaćene sekretare. Sa takvim sistemom organizacije mogu, možda, da se pomire izvjesne grupe tvorničkih radnika, ali je sasvim isključeno da bi razvijene grupe na njega pristale. Uostalom, taj oblik organizacije je čisto partijsko-politički, i kao sindikalni ne postoji nigdje na svijetu. Od trenutnih finansijskih teškoća ne treba praviti čitave

nove sisteme. Reforma koju sadašnje vrijeme traži... ne treba da bude organizaciona, nego duhovna – da naši ljudi više gledaju u sadržaj, nego u formu, da više gledaju u prilike i da im se prilagođavaju nego što čekaju da se one promijene, i da ne postaju malodušni onda kada samo istinski oduševljenje i poštovanje mogu da našu oslobodilačku zastavu ponese do boljih vremena.»

Prije Kongresa vodila se živa akcija oko ujedinjenja sindikalnih saveza osnovanih na pokrajinskoj osnovi u jedan sindikat općezamajskog karaktera. Inicijativu su dale RSO grupe Saveza kožaraca, drvodjelaca, brijača, građevinara i saveza šivačko-odjevnih radnika iz zagrebačkih organizacija. Pored njihovih postojali su prijedlozi iz Novog Sada, Skoplja, Sušaka i Saveza monopolskih radnika. Ukupno je poslano 28 prijedloga. Pored zahtjeva za spajanje srodnih organizacija postojao je prijedlog za osnivanje Saveza mješovitih organizacija, razgraničenje teritorijalnog djelokruga oblasnih odbora URSS-a prema političkoj podjeli zemlje i prema teritorijalnom djelokrugu Radničkih komora, zatim stvaranje Oblasnog odbora URSS-a sa sjedištem u Skoplju na teritoriju Vardarske banovine itd.

Reformistički program Ujedinjenog radničkog sindikalnog saveza Jugoslavije

U beogradskim i zagrebačkim *Radničkim novinama* objavljen je prijedlog Programa Ujedinjenog radničkog sindikalnog saveza Jugoslavije koji je trebao nadoknaditi najavljeni program nedovoljne Socijaldemokratske partije Jugoslavije. Program je izazvao vrlo ostru diskusiju unutar URSS-a i njegovih sastavnih organizacija, osobito između komunista i socijalista zbog reformističkih stavova, koje donosimo u skraćenom obliku:

»Interesi radnika i nameštenika se poklapaju sa javnim općedruštvenim interesima. Zato radnici i nameštenici teže da aktivnom saradnjom kroz svoje slobodne sindikate ti interesi u što većoj mjeri budu unapređeni.

U zajedničkom stremljenju za unapređenjem svih opštih interesa, radnici i nameštenici se udružuju u svoje sindikalne organizacije. Pri tome oni puštaju po strani sve momente koji nisu privredni i socijalni. Radi stvaranja najpunije klasne zajednice svih radnika i svih nameštenika, sindikati ustaju otvoreno protiv svih onih stremljenja koja prelazeći preko zajedničkih interesa svih radnika i nameštenika, žele da ove podele na razne organizacije bilo verske, ili tzv. »nacionalne« (žute), ili partijsko-političke.

Klasni sindikati niti se bave verskim pitanjima niti partijskom politikom. Oni se interesuju socijalnim, privrednim i finansijskim pitanjima, i žele i traže da na njima sarađuju.

Oni upućuju apel na sve faktore javnog života, da stremljenjima slobodnog radničko-namešteničkog

sindikalnog pokreta obrate pažnju i da opravdanim težnjama njegovim dadnu svoju moralnu i političku potporu.

Radničko-nameštenički sindikati teže da u granicama proverene privredne i finansijske mogućnosti koje naše prilike dozvoljavaju, ekonomski položaj naših radnika i nameštenika dignu.

Oni teže, dalje, da dignu njihov socijalni položaj, time što će popraviti njihov položaj u privredi u odnosu prema poslodavcima, dolazeći do prava saodlučivanja u privredi u kojoj rade i od koje žive.

Sindikati su javne radničko-namešteničke organizacije. Za njihovo postojanje, razvijanje i delatnost na postavljenim zadacima potrebni su izvesni preduslovi. Oni se sastoje pre svega u postojanju osnovnih građanskih sloboda koje građanima onemogućuju društveni život. Državni zakoni treba da omoguće da se građani organizuju i udružuju radi razvijanja delatnosti prema svojim socijalnim, ekonomskim ili kulturnim naklonostima. Razvijeni društveni život građana predstavlja društvo na višoj kulturnoj stepenici.

Radnici i nameštenici preko svojih slobodnih sindikata na žele, dakle, niukom slučaju doći u sukob sa zdravom shvaćenim interesima društvene celine, sa nacionalnom zajednicom čiji su oni članovi. Naprotiv, kao jedan deo te zajednice, oni žele da dejstvuju što korisnije privredno, socijalno i kulturno u sastavu nacionalne celine... Sindikati teže da iskorene mnogobrojne uvrežene nepravde koje privatni kapital čini danonice na štetu ogromnog broja naših sugrađana i sunarodnika radnika i nameštenika. Radeći u tom pravcu sindikati teže da društvo naše postane socijalnije, etički uzvišeneje...

Radnici i nameštenici na jednoj i poslodavci na drugoj strani predstavljaju u danom momentu istorijskog razvoja dva faktora koji udruženi čine motor koji oživljava, kreće, razvija i unapređuje privredni život zemlje, stvarajući bazu za razvoj nacionalne, duhovne i materijalne kulture.

Brojni i faktički značaj radnika i nameštenika u modernoj privredi biva sve veći. Viši nacionalni i općedruštveni interes traži da radnicima i nameštenicima u privredi bude priznat paritetan uticaj sa poslodavcima. Paritetnim učešćem radnika i nameštenika u privredi ona od individualne postaje nacionalna: preko radnika i nameštenika u privredi se suzbijaju sebičnosti privatnog kapitala i ona počinje da vodi računa o općedruštvenim interesima i potrebama.

Radnici i kapitalisti u privredi predstavljaju dve strane. Njihovi odnosi imaju da se regulišu radnim ugovorima. Radnik i nameštenik imaju pravo da uslove rada utvrdi individualnim ugovorom sa poslodavcem. Praktično, međutim, to ne biva. Radnik i nameštenik često ne smeju ni da pitaju o uslovima rada i u pravilu primaju ono, što im se dadne. To dolazi otuda što su oni kao pojedinci slabi da se zaštite individualnim ugovorima.

Da bi radnike, odnosno nameštenike zaštitili, sindikati teže da radne odnose propišu tarifnim i kolektivnim ugovorima.

Pod tarifnim ugovorima podrazumevamo ugovore koji sa poslodavcem sklope radnici jednog preduzeća, a pod kolektivnim ugovorima one, koji obuhvata sve radnike i sve poslodavce izvesne grane rada jednog mesta, jedne cele oblasti ili cele države.

Celokupna tarifna politika ne predstavlja ništa drugo nego socijalnu politiku koja obuhvata potrebe najamnih radnika i nameštenika kao celine. Ali kako sindikati u prvo vreme uspevaju da okupe samo inteligentniji deo mase, i kako oni tarifnu delatnost svoju mogu da vrše uglavnom u snažnijim privrednim centrima gde je grupisanost radnika i nameštenika veća – veliki broj radnika i nameštenika je sprva daleko od učešća u tarifnim sindikalnim dobitima. To povlači za sobom i jednu veliku teškoću i jednu veliku nepravdu. Teškoću zato, što onaj velik broj uposlenih po manjim mestima i u manjim preduzećima, lošijim uslovima rada nego što su tarifni, stalno ugrožava svekolike tarifne tekovine i koči napore onih, koji bi inače mnogo dalje odmakli. A nepravdu zato, što mnogobrojan radnički i nameštenski svet ne uživa one uslove koje imaju radnici i nameštenci u tarifnim preduzećima.

Najzad, pijaca teži da uslove rada i proizvodjačke troškove u svima preduzećima izjednači na bilo višem ili nižem nivou. Da se otklone sve ove teškoće i izbegnu niveliranja na nižoj osnovici, sindikati ne traže da državni zakoni regulišu radničko-nameštenski pitanja... Borbu za što višom nadnicom u preduzeću, i staranjem za njenim poreskim rastečenjem na granicama fiziološkog minimuma, sindikati moraju da upotpune staranjem da kupovna sposobnost nadnice bude što veća. U tome cilju je potrebno suzbijati prvo, mnogobrojnu posredničku trgovinu, a drugo, nesolidnu posredničku trgovinu, trudeći se da proizvodi idu što neposrednije iz ruku proizvođača u ruke potrošača. Da bi se ovo postiglo, radnički sindikati će raditi na stvaranju svoga vlastitoga potrošačkog pokreta, dovodeći ga u najtežnju vezu sa postojećim zadrudnim pokretom poljoprivrednih proizvođača, kao i sa celokupnim slobodnim zadrugarstvom, radi saradnje i uzajamnog ispomaganja.

Javna svojina nije pripadala u sindikat i njegovu politiku. Sad je stav prema njoj formuliran ovako: sva sredstva javnog saobraćaja, rudnici, šume, tvornice pokretnih energija i svetlosti, glavne velike industrije, treba da postanu javna svojina, rukovodene komercijalno i autonomno uz sudjelovanje potrošačkih i proizvodjačkih zadruga.

Prema komunalnoj djelatnosti zauzet je stav: pomagati razvijanje općinske privrede, osobito snabdevanje gradskog stanovništva stanovima, odjećom, osvetljenjem, ogrjevom, životnim i ostalim potrebama.

Kontrola proizvodnje po mišljenju URSS-a vršila bi se tako da se sva proizvodnja stavi pod kontrolu vlasti i javnosti. Sva privredna poduzeća bila bi oba-

vezna »na podnošenje godišnjih zaključnih računa nadležnim vlastima kako bi se iz njih mogla da utvrdi količina i ukupna vrednost potrošenih sirovina, količina i prodajna vrednost proizvedenih fabrikata, iznosi radničkih i nameštenskih nadnica, javnih dažbina, kamata, kirija i drugih troškova i prodajne cene fabrikata na domaćim i inostranim pijacama«. Podnoženje neurednih podataka o proizvodnji strogo bi se kažnjavalo.

Privredni savjet i privredni program za koji se URSSJ izjašnjavao još od svog osnutka 1925. godine, ostvario bi se na ovaj način: »Organizovati državni privredni savet iz slobodno biranih predstavnika poljoprivrednog zadrugarstva, potrošačkih organizacija, organizacija i ustanova poslodavaca, radnika i nameštenika, tehničara i univerziteta kao savetodavni organ vlade i parlamenta za izradu opšteg privrednog plana i vođenja devizne, trgovinske i kreditne politike. Shodno državnom privrednom savetu iz sličnih predstavnika stvoriti Privredni Savez za sva samoupravna područja. Dužnost ovih saveta treba da bude izrada privrednih planova za javne radove, izučavanje cele privrede, izrada predloga za njeno organsko stanje i razvijanje, izrada predloga za kreditiranje privrednih organa, izrada predloga za stvaranje privrednih ustanova svake vrste i upustava za vođenje monetarne, kreditne i trgovinske politike.«

Za razvijanje privrede tražili su da se: »Krediti javnih finansijskih ustanova imaju upotrebiti za izgradivanje planske privrede propisane zakonima i javnim pravilnicima. U koliko oni ne bi bili dovoljni, raspisivati unutrašnje zajmove. Da se stvori državni fond za podržavanje i obnovu industrije i zanatstva kao i saniranje preduzeća u slučajevima kriza.«

Vanjsku trgovinu trebalo je organizirati tako da se »stvori državnu centralu izvoza i uvoza, koja će postepeno sprovoditi monopol izvoza i uvoza važnijih zemaljskih proizvoda i inostrane robe. Planomerna razmena robe sa inostranim privredama. Planomerna prodaja inostrane robe prvenstveno preko potrošačkih zadruga u varošima i selima«. U te mjere ulazile su i carinske zajednice. »Stvaranje carinskih zajednica sa što većim brojem sudera, a naročito sa okolnim malim balkanskim i dunavskim državama.«

Uvela bi se kontrola rada domaćih i međunarodnih kartela.

Izvršila bi se nacionalizacija Narodne banke i organsko vezivanje Narodne banke, Agrarne banke, Državne hipotekarne banke, Zanatske banke, Poštanske štedionice i većih akcionarskih banaka u Vrhovni organ narodnog kredita radi organiziranja svih vrsta kredita u državi, po općim uputstvima javno-pravnih pravilnika i privrednih planova. Nacionalizirala bi se sva osiguravajuća društva. Kreditiranje privrede vršilo bi se preko organa narodnog kreditnog instituta, preko zadruga, ili preko ustanova samoupravnih tijela.

Vodila bi se stroga kontrola nad svim kreditnim poslovima privatnih lica i ustanova. Najviša kamatna

stopa 5%. Pravna nevažnost svih isprava o duhu s prikrivenom većom kamatom.⁴³¹

Takvim programom htjeli su sindikalni reformisti i socijalisti dokazati režimu i javnosti da je URSSJ uprkos ulasku komunista u njega ostao na reformističkim pozicijama. On ne dira u monarhiju i osnove kapitalizma već ga želi poboljšati, reformirati. Tko je protiv toga programa, nema mu mjesta u URSS-u. Akcioni program URSS-a bio je odgovor na prijedloge CK KPJ o uspostavljanju antifašističkog proleterskog fronta »odozdo i odozgo« tj. s radnicima svih pravaca i orijentacija, s vođama tih pravaca i orijentacija koji žele i spremni su voditi borbu protiv fašizma. Komunisti, delegati na kongresu URSS-a u Sarajevu javno su kritizirali program.

Vode URSSJ najodlučnije odbile suradnju na stvaranju jedinstvenog proleterskog fronta

Kongres je rad počeo 19. prosinca 1934. pozdravnim govorom Jove Jakšića. On je prema već navedenom izvoru rekao: »O stvarnom radu URSS-a govori najbolje izvještaj, no međutim potrebno je istaći neke vrlo važne činjenice. Pronose se glasovi da centrala URSS-a pregovara sa komunistima o zajedničkim akcijama i jedinstvenom frontu. Ti glasovi u toliko više dobijaju na značenju obzirom na pregovore koji se vode između socijalističke i komunističke Internacionale i što je u nekim zemljama došlo do sporazuma i zajedničkih akcija. Centrala URSS-a ovlastila me je, da izjavim u njeno ime, da ona sada ne vodi nikakve pregovore sa komunistima, a ne misli to činiti ni u dogledno vreme, jer prilike u našoj zemlji nisu takve, koje bi nam nalagale potrebu jedinstvenog fronta sa komunistima. Naš pokret će biti u stanju da odoleva svim nasrtajima koji su na njega činjeni i koji se čine, i može se reći da je on sjajno položio ispit svoje snage i svežine. Mi znamo da je u svim zemljama gde su komunisti bili jaki zavladao fašizam. Njihova politika štetna je po interese radničke klase. Pa ako i dođe do sporazuma među Internacionalama, mi si nećemo dati naturati tu politiku, pa ma i kidali sa Internacionalom. Vi drugi po palankama, nemojte voditi pregovore sa komunistima, podvlačim da je za to ovlašten jedino Izvršni odbor URSS-a. U našim organizacijama primećuje se u poslednje vreme čelijašenje, pojedinci rade po nekim direktivama i istupaju, da bi omeli nesmetani i normalni razvitak našeg pokreta i doveli ga u pitanje. Mi možemo te pojave suzbiti i očistiti redove URSS-a od čelijaša.« Taj stav Jakšić čini još težim kad kaže da u URSSJ ne mogu postojati dvije frakcije istog pokreta, da s komunistima nema razgovora i sporazuma, da oni i ne mogu voditi razgovor s pokretom koji legalno ne postoji, da su za iskreno organizaciono i ideološko jedinstvo, a ne

za frazerske jedinstvene frontove. Bolji je pošten rascjep nego lažno jedinstvo. Glasove o jedinstvenom frontu šire provokatori. »Mi sa ovoga mesta javno izjavljujemo da nismo dobili nikakav poziv ni od koga za pregovore toga karaktera niti je itko od nas takve pregovore vodio. Neka javnost i vlasti znaju da je za pregovore bilo koje vrste u URSS-u, naročito ovakve, vlasan da vodi samo Izvršni odbor naše Centrale.« Pa demagoški izjavljuje: »Zato neka vlasti ne maltretiraju naše članstvo i funkcionere po provinciji, već ako smatraju ikoga i zašto odgovornim, onda evo mene i druga Krekića, pa neka nas uzmu na odgovornost.«⁴³²

Da bi pokazala svoj interes za rad Kongresa, policija je u Zagrebu izvršila pretres u prostorijama sindikata, pa su zagrebački delegati informirani o zatvaranju sindikata kožaraca, drvodjelaca i kućnih pomoćnica. O tome su oni, od nekih vođa URSS-a bili informirani i dan ranije, no nisu u to verovali, jer ako su sindikati zatvoreni bio bi netko i uhapšen. Vodstvo URSS-a taj važan događaj uopće ne saopćava Kongresu. Situacija je bila vrlo teška, mučna i napeta.

Prema izvještaju verifikacionog odbora na osnovi podataka o uplaćenju kvoti od strane stručnih saveza na Kongresu je sudjelovalo 69 delegata, u ime Izvršnih međustrukovnih odbora 36 delegata, u ime Obilasnih 15 delegata. Sudionici su bili i 11 odbornika, članova Centralne uprave. Prema tome, bio je 131 delegat. Od toga je mandat s odlučujućim pravom glasa imalo njih 49. Od gostiju, pored delegata Centrale za radničko vaspitanje (Milica Topalović i Milorad Belić), autonomnih sindikata, Radničkih komora (Živko Topalović, Vladimir Pfeiffer, Ivan Ungar, Negoslav Ilić, Ciril Stanko), Ministarstva socijalne politike, banske uprave, sudjelovali su i delegati međunarodnog biroa rada dr Leon Steinitz i Sindikalne internacionale Leon Jouhaux (Zuo), generalni sekretar sindikalne centrale iz Pariza i Rudolf Tayerle, glavni sekretar centrale čehoslovačkih radničkih sindikata iz Praga. Izabrane su tri komisije. Prva za diskusiju o izvještaju; druga, o akcionom programu i treća o svim prijedlozima, štampi i kulturnom radu. Izmjenu predloženih komisija što je predložio Drago Marušić, delegat iz Zagreba (tada član PK KPJ Hrvatske), Kongres nije usvojio. Delegati su imali pravo da na komisijama iznose i brane svoje prijedloge. Referent o izvještaju bio je Bogdan Krekić. On je u govoru rekao: »Izveštaj je pred vama štampan, u njemu je rečeno sve. Predgovornici koji su pozdravili Kongres rekli su ono što bih ja mogao da kažem, ja sam im za to zahvalan. Reći ću ukratko: u minulom periodu od 3 godine naš pokret svevolikih slobodnih radničkih i namešteničkih sindikata, prebrodio je ogromne poteškoće i snažno zakoraknuo napred. Na uspehe našega pokreta možemo gledati sa ponosom. Da napomenem samo izbore za Radničke Komore, koji su jasno pokazali snagu našega pokreta. Po članstvu naše su organizacije ojačale, i ako su neke organizacije ugasile.

⁴³¹ Radničke novine, Zagreb 20. X i 26. X 1934. Vidi i URSSJ (program), Beograd 1935, str. 1-14.

⁴³² Ujedinjeni sindikati, 1-2/1935, str. 21, 25, 56.

Moram da napomenem jednu našu solidnu organizaciju – železničare, kojem savezu je zabranjeno delovanje. Ovaj postupak je nečuvan. Dolazimo u situaciju gde poslodavac odlučuje da li će njegovi radnici biti organizovani ili ne. Razumljivo je da poslodavac ne želi imati organizovane radnike. Sve naše intervencije ostale su uzaludne, i ništa nije pomoglo, ista organizacija je rasturena. U poslednju godinu dana primećuju se u našim organizacijama trojke. Primećuje se čelišaenje koje truje osnove našega pokreta. To nam najbolje pokazuje Subotica, gde su našim članovima turani ilegalni leci u džepove. Te pojave smo приметили i u drugim našim organizacijama. Mi smo isključujući pojedine podružnice i oblasne odbore zbog takvog rada. To ćemo činiti i u buduće. Čelišaenju nema mesta u našem pokretu. Ko to može, tj. hoće, može to činiti izvan našega pokreta. Naš pokret je radnicima potreban i mi želimo da ga kao takvog sačuvamo.»

Adam Katić, delegat iz Zagreba kritizirao je izveštaj. U njemu nema, rekao je on, ni riječi o tarifnim i štrajkaškim akcijama, nema statistike o žrtvama rada i pomaganju nezaposlenih. Zalagao se da se od vlasti traži veća zaštita radničkih povjerenika pa je nastavio: »Izveštaj koji je pred nama sigurno je iziskivao mnogo posla kad je napisan. Ali taj izveštaj nam ništa ne govori o silnim borbama rudara u Trbovlju, Dalmaciji, Srbiji. On nam ne govori o borbama pilanskih, tekstilnih radnika itd. Izveštaj ima obilje cifara, dobro je što je to unijeto u izveštaj, ali je o borbama radnika trebalo nešto reći. Izveštaj nam govori o socijalnom osiguranju, ali nam ne govori o teškim prilikama i postupcima sa osiguranicima. Jučer sam bio u Kasindolu, koji je napola prazan, a ima toliko bolesnih članova socijalnog osiguranja, kojima je potrebno oporavište. Međutim radničko osiguranje daje zajam za javne radove u visini od 20 milijuna dinara općinama. Predstavnici radnika u radničkom osiguranju moraju o tome da vode računa, a tim pitanjima treba da posveti i ovaj kongres najpuniji pažnju.»

Generalni direktor SUZOR-a Milan Glazer protestirajući je tvrdio »sve što je govornik izneo netačno je i lažno. Dvadeset miliona iz fonda za pomaganje unesrećenih mora se tako uložiti da nosi najmanje 6% kamata. Inače, ta grana osiguranja gubi kapitalno pokriće. Zato se daju zajmovi za održavanje privrede s tim kamatnjakom jer ga banke više ne daju.»

Milorad Belić je govorio o pojedinim slučajevima grubog kršenja jasnih zakonskih propisa, o socijalnom osiguranju radnika. Protestira što direktor daje lekciju čitavom Kongresu i delegate naziva lašcima.

Bogdan Krekić je u završnoj riječi o izveštaju rekao: »Bez sumnje da ima u socijalnom osiguranju radnika, nedostataka. Meni lično desile su se neke nezgode i nepravde i grubo postupanje sa mnom. Posve je razumljivo da sam bio revoltiran. Ja hoću kada dođem u ambulantu kod lekara da se sa mnom postupi kao sa čovekom. Jednom reći hoću da se sa mnom postupi kao sa gospodinom. Taj problem moramo posmatrati sa svom objektivnošću i zajedni-

čkim snagama delovati na uređenju radničkog osiguranja. Mi moramo znati da činovnici i lekari radničkog osiguranja nisu naši ljudi, da nisu prožeti socijalnim osećanjima, izuzev nekoliko časnih iznimaka, sa tom okolnošću moramo računati. Govoreno je ovde o izveštaju. Ovde taj drug sigurno ne zna da tarifne akcije ne spadaju u izveštaj zemaljske sindikalne centrale. (Krekić izvrše kritiku, jer nije govoreno o tarifnim akcijama već o štrajkaškom pokretu.) Konačno taj izveštaj bi morao da obuhvati 500 stranica, a vi drugi ne bi imali mogućnosti ni vremena da ga čitate. Drug će drugi puta znati šta spada u izveštaj zemaljske sindikalne centrale i o tome govoriti.»

Predsjednik daje izveštaj na glasanje, neki delegati dižu ruke, većina ne, on ne pita tko je protiv.⁴³³

Kongres je prihvatio slijedeću odluku: »*Jedinstvo pokreta* 1. Pregledajući i ocenjujući dosadašnji rad, III kongres URSSJ sa osobitim zadovoljstvom utvrđuje da je u poslednje tri godine, i pored naježih prilika, postignut veliki duhovni i organizacioni napredak slobodnog radničkog i namešteničkog pokreta. Kongres pozdravlja sve borce i saradnike na ovom polju, i odobrava rad Izvršnog odbora.

2. Kongres živo pozdravlja ostvarenu koaliciju svih slobodnih radničkih i namešteničkih organizacija u socijalnim ustanovama i u akcijama opšteg klasnog značaja. U toj koaliciji kongres vidi krupan korak, ka potpunom jedinstvu radničke klase. URSSJ će i u buduće, kao i dosad, biti nosilac ideje toga jedinstva. To on smatra za svoj glavni zadatak.

3. Isto tako kao što je odbio nartaj žutih plaćeničkih organizacija, URSSJ sa istom odlučnošću odbija ideju levih elemenata u takozvanom jedinstvenom frontu, koji bi u našim prilikama bio samo zavaravanje radnika o jedinstvu i značio stvaranje lažne situacije u radničkom pokretu. Kome se stalo do otvorenog i poštenog rada na osnovi pune unutrašnje demokratije, bez zadnjih namera i bez uputstava iz centrala i ustanova na koje naša radnička klasa nema nikakvog uticaja, neka dođe u naše redove: biće odmah ravnopravan i prema svojim duhovnim sposobnostima moći će u pokretu vršiti duhovni uticaj. Agentstva i čelijaštva u našim organizacijama nismo trpeli, ne trpimo i nećemo trpiti. Kongres nalaže Izvršnom odboru i skreće pažnju priključenim organizacijama da sve učine što je potrebno da se normalno razvijanje pokreta produži i da se ideja istinskog i iskrenog jedinstva među radničkim masama što više proširi.

Sloboda organizovanja 1. U borbi za slobodu organizovanja, naš pokret ima da zabeleži jedan veliki gubitak. Ministar saobraćaja zabranio je Savez železničara. Kongres utvrđuje da za ovu zabranu nije bilo nikakvog ni stvarnog ni formalnog povoda. Kongres traži da se ovoj organizaciji, koja je decenijama postojala, dopusti rad bar u onim granicama u kojima rade ostale organizacije.

2. Slična je nepravda učinjena radničkom društvu, kome su, za razliku od svih ostalih turističkih

⁴³³ ARP, KI, 1934. IHRPH, ZB, MF, KI, 692 (639-643)

društava, ukinute povlastice na železnicama. Ovo ponižavanje radničkih turista na građane drugoga reda izvršeno je na osnovu intriga konkurentskih društava, koja se boje da im radnici ne okrenu leđa. I ako ovo pitanje ne izgleda krupno, načelno je ono od prvoklasne važnosti. Zato kongres traži da se radnički turisti u svim povlasticama izjednače sa ostalima.

Pomaganje nezaposlenih. Pomaganje nezaposlenih radnika i nameštenika Kongres smatra najvažnijim socijalnim zadatkom. Dosadašnji obim ovog pomaganja Kongres smatra apsolutno nedovoljnim i neodrživim. Sredstva javnih berza rada moraju biti povećana državnim dotacijama i socijalnim porezima samoupravnih ustanova. Kongres traži da se neodložno izvrši produženje redovnih pomoći na 20 nedelja.

Produktivna privredna politika. Obustava investicija, koju je Ministarstvo finansija nametnulo ne samo državi, nego i samoupravama, i to u vreme kada su javni radnici najpotrebniji, ubistveno utiče na celokupni privredni život i na pijuću rada. Nepoštovanje zakonskih propisa u pogledu radnog vremena položaj čini posve kritičkim. Kongres traži aktivnu i produktivnu privrednu politiku, ograničenje nepotrebnih izdataka u javnim budžetima, velike investicione radove, i ograničenje radnog vremena u praksi, bar na onu meru koju sadašnji zakonski propisi određuju.

Zaštita radničke nadnice. U mnogobrojnim vrednim granama izvršene su nečuvene zloupotrebe u pogledu obaranja nadnica, tako da je to postala opasnost ne samo za život jedne čitave generacije, nego i za sve socijalne i kulturne ustanove koje služe potrebama radnih masa. Kongres traži donošenje zakonskih mera protiv ovih zloupotreba i stvaranje ustanova koje će imati vlast da te zloupotrebe, koje idu i na štetu i solidnijih preduzeća, odstranjuju i kažnjavaju.

Poreska opterećenja nadnice. Mizerija današnje radničke nadnice postaje još veća zbog neposrednog državnog poreskog opterećenja. Povećanje toga poreza za 1%, koje je izvršeno ove godine, predstavlja očiglednu nepravdu, koja je, čak u suprotnosti sa zakonom na osnovu koga je i zavedena. Kongres traži poresko rasterećenje gladne radničke nadnice i naročito ukidanje 1% nezakonitog povišenja.

Radničko osiguranje. Kampanju koja se vodi protiv radničkog osiguranja Kongres smatra zlonamerom i povedenom u interesu onih koji su protiv svake socijalne politike u našoj zemlji. Ne uništavanje, nego proširivanje i usavršavanje radničkog osiguranja, Kongres smatra neodložno potrebnim. Kongres naročito traži zavođenje invalidskog radničkog osiguranja, bar u ograničenom obimu i postepeno uvođenje penzionog osiguranja privatnih nameštenika, na način koji će u organizacionom pogledu biti najpraktičniji i najjeftiniji.

Da bi se klevete i sumnjičenja jedamput skinula sa dnevnog reda, i da bi se napustio sistem postavljanja,

Kongres traži da se za radničko osiguranje povedu izbori, ma i pod cenu velikih materijalnih žrtava.

Kongres odobrava rad predstavnika URSSJ u Radničkim komorama, radničkom namešteničkom i rudarskom osiguranju, javnim berzama rada, očekujući od njih da ulože sav svoj trud i svoje sposobnosti da ove ustanove u ovim teškim prilikama za poboljšanje položaja radničke klase učine što je moguće više.

U izveštaju komisije o inicijativnim prijedlozima, o organizacionim prijedlozima, organizaciji sindikalne štampe, delegacionom pravu (da se delegati biraju prema apsolutnom broju članova, a ne po uplaćenju kvoti), o uvađanju kulturnog doprinosa i doprinosa za štampu itd., govorili su jedino delegati iz Zagreba. Dergenc iz Saveza građevinara tražio je priznanje prava nezaposlenim radnicima u izboru svih organa URSS-a. »Radnici nisu krivi što su izbačeni iz procesa proizvodnje. Oni su članovi sindikata po 10 godina i sada nemaju nikakva prava. Statut URSS-a treba u tom pravcu izmijeniti.«

Stjepan Salamun delegat iz Zagreba iz Saveza drvodeljaca govorio je o nezaposlenim radnicima i o nepravdi koja im se čini. Podržao je prijedlog Dergenc. On je protiv obaveznog kupovanja radničke štampe. »Radnici istu neće da uzimaju jer ista ne piše onako kako to odgovara interesima radnika.«

V. Pfeiffer je u završnoj riječi rekao: »Priznati prava neuposlenih ne može se jer im to ne priznaju ni njihovi savezi. Neka se predgovornici bore najprije u svojim savezima za izmjenu statuta, a onda ovdje. Izgleda da bi isti drugovi htjeli da se proglasavaju. O pisanju radničke štampe treba govoriti na nadležnim forumima, a ne ovdje, to treba da znade delegat. Radnici hoće da uzimaju radničku štampu, ali istu ne treba sabotirati i govoriti radnicima da istu ne uzimaju. Oni savezi koji ne uzimaju štampu za članstvo oslabili su: to treba da zna govornik. Našu štampu treba pomoći i razvijati. Treba da pomažemo naš kulturni pokret, jer nam on nadomješta, po riječima drugarice Milice Topalović partiju i vrši dobar dio rada, koji bi vršila naša Socijalistička partija.«

Izveštaj treće komisije »prihvaćen je«. Predsjednik nije brojio glasove i nije pitao tko je protiv.

O akcionom programu izveštavao je Bogdan Krekić: »Ja nemam mnogo da kažem. Ovo što je u programu izneseno, to dobrim delom naš pokret radi i u praksi je odavna usvojio. Mi do sada nismo imali program, i ako je neki radnik pitao kakav je naš program, mnogi funkcioner našao se u neprilici. Ovaj program će koristiti mnogim funkcionerima u radu. Tu su opšte upute po svim sindikalnim pitanjima. Komisija je usvojila program jednoglasno, predlažem kongresu da to primi.«

Delegat Saveza šivačko-odjevnih radnika Drago Marušić iz Zagreba također je govorio. Donosimo opširniji izvod iz stenograma:

Predsjednik: »Po čemu ćete govoriti?« Delegat: »Po akcionom programu.« Krekić: »Zašto niste govorili u komisiji?« Delegat: »Nisam bio član komisije.«

Krekić: »Rečeno je bilo da mogu delegati prisustvovati radu komisije i ako nisu njeni članovi.« Delegat: »Bile su tri komisije i ako nisu njeni članovi ni ja nisam mogao biti u tri komisije.« Pfeiffer: »To je stara taktika prepada.« Radnici sa galerije, ima ih svega nekoliko: »Dajte mu reči!« Predsjednik: »Govorite!«

Drago Marušić: »Drugovi, akcioni program koji je pred vama sadrži stvari o kojima je potrebno govoriti. Program ne utvrđuje osnovni princip programa klasnih radničkih sindikata: postojanje klasa i klasnih suprotnosti, on govori većim dijelom o zajednici interesa. Definicija sindikata nejasna je i mutna. Program govori o radu sindikata »da poboljšaju položaj radnika u granicama privrednog uspona i prirasta nacionalnog bogatstva«. Nije to naša stvar niti je to stvar našeg programa, da se o tome brinem, onda kada znamo da u našoj zemlji na osnovu fakata koje je o tome iznio drug Krekić u svojoj knjizi »Radnička nadnica« te mogućnosti postoje. Za nas je važno da poboljšamo položaj radnika i on se može poboljšati na račun viška vrijednosti, koji ide u džep poslodavcima. Važno je za nas da se upute radnici kako treba da se bore, a ne da slabimo njihovu borbenu snagu, govoreći im o »mogućnostima i nemogućnostima.« Predsjednik zvonio. Prošlo je vrijeme. Delegat govori 5 minuta. »U štrajkaškoj politici mi se moramo orijentirati i založiti svim snagama za slobodu štrajka. Ako mi u progresu tražimo »slobodnu obustavu rada za sve one koji hoće u njoj dobrovoljno da učestvuju« poslodavci mogu svaki štrajk da proglaše nasiljem i da ga slome i progone vođe. Mi ne smijemo dozvoliti da nas poslodavac tuče sa našim vlastitim programom i da se na njega pozivaju.« Predsjednik zvonio: u stvari prošlo je 7 minuta. Delegat: »Drugovi ja sam iznio samo nekoliko dijelova programa i molim da iznesete svoje primjedbe.« Tišina u sali. Predsjedništvo je nervozno. Predsjednik: »Tko želi reći?« Ne javlja se nitko.

Krekić u završnoj riječi: »Ako je neko želio da kritizira program, trebao je da podnese predlog za njegovu izmenu. Ja smatram da drug nije mislio ozbiljno da kritizira program, a i ja ne smatram potrebnim da na tu kritiku odgovorim, jer je ne smatram ozbiljnom. To je taktika prepada.«

Grubauer upada: »To je nova metoda prepadanja kongresa.«

Predsjednik daje na glasanje, većina usvaja, dva glasa protiv.⁴³⁴

Odluka III kongresa URSSJ o organiziranju sindikalne štampe postavljena je na slijedećoj osnovi:

Sindikalni listovi *Privatni namještenik*, *Živežarski radnik*, *Građevinski radnik*, *Glas*, *Ujedinjeni željezničar*, zatim *Radničke novine* – Beograd, *Radničke novine* – Zagreb, *Delavec* – Ljubljana, *Munkas ujsag* – Novi Sad, *Volksstimme* – Maribor, smatrani su svi općesindikaldnim listovima, a sastavne sindikalne organizacije morale su za sve svoje članstvo preplatiti jedan ili više općih sindikalnih listova. Centralna uprava

URSSJ dobila je zadatak da obustavi sve sindikalne listove osim općezemaljskih, a od sindikalnih *Privatni namještenik* i *Ujedinjeni željezničar*. Obilasnim i mjesnim organima URSSJ zabranjeno je pokretanje posebnih sindikalnih listova bez sporazuma i pristanka Centralne uprave URSSJ. Kongres je donio odluku da se stvori fond za kulturnu akciju.

U centralnu upravu URSSJ izabran je Luka Pavičević, Bogdan Krekić, Dušan Stojiljković iz Beograda, Vladimir Pfeiffer i Adolf Kunić iz Zagreba, Ivan Čelesnik i Jurij Arh iz Ljubljane, Jovo Jakšić iz Sarajeva, Leo Mošari iz Novog Sada, Marko Kurtini iz Splita. Na kraju je održana svečana sjednica na kojoj su govorili Leon Jouhaux i Taylerle.

Govorila je Milica Topalović koja je u ime kulturnog radničkog pokreta uvjeravala Kongres o potrebi osnivanja i dozvoli djelovanja Socijalističke partije. I Živko Topalović spominje težak položaj radnika. Napao je Ministarstvo što je zabranilo djelovanje Saveza željezničara, koji su predani u ruke lopova i korupcionaša. »Mi tražimo da imamo svoju partiju, da ne moramo moljakti po kancelarijama nadležstva. Mi drugovi ne možemo mnogo za vas učiniti, jer nemamo uticaja, već jedino na osnovu ličnog uticaja kojega imamo. Upućen je javni poziv svim koji hoće da deluju sa strane predsjednika vlade G. Uzunovića. Mi ne možemo da budemo u partiji u kojoj sede i poslodavci. Ali mi isto nećemo da idemo u vladu, pa onda da osnivamo partiju. Mi hoćemo da delujemo u interesu nacionalne zajednice. Mi smo konstruktivan element, i svojim radom možemo mnogo doprineti i jedino su radnici oni koji mogu raditi na uklanjanju privredne krize i teškoća njom izazvanih. U interesu je države da siromašni svet ima svoju osnovna građanska prava. Pred nama ne treba da se isprsavaju nacionaliste o svom jugoslovenstvu. Mi smo još za vreme Austro-Ugarske monarhije doneli Tivolsku rezoluciju kada je još jugoslovenstvo značilo i pretnju i pouzdanu snagu, pa i u vojničkom smislu.«⁴³⁵

RSO u napomeni o izvještaju s Kongresa URSS-a kaže da su opoziciju na Kongresu »sačinjavali jedino delegati iz Zagreba. Pokušaj da im se neko približi osuđen je sa strane komoraša. Čitav tok i rad Kongresa može se okarakterizirati težinom za osnivanjem Socijalističke partije. Za vrijeme čitavoga rada Kongresa činjeni su drski i nečuveni napadi na čelijaše, a za njih je čelijaši svaki onaj ko pokuša da kritizira. Po svom držanju na Kongresu odavali su utisak da su spremni da svakog provociraju i da pokažu na njega policiji prstom. Jedan dobar deo delegata nezadovoljan je stanjem URSS-a, i to sve komorski činovnici, niži i sindikalni sekretari, ali nemaju kičme da ustanu protiv vodstva URSS-a. Taj proces raspadanja napredovat će osobito posle Kongresa velikom brzinom, pošto je čitav Kongres bio jedna komedija.«⁴³⁶

⁴³⁵ Ibid.

⁴³⁶ Ibid., Vidi i prikaz rada kongresa: *Ujedinjeni sindikati*, 1935, str. 21, 245, 256. Napomena: u tom se prikazu iznosi da je III kongres URSSJ održan u Sarajevu 19. i 20. XII 1934.

⁴³⁴ ARPb, KI, 1934/276. IHRPH, ZB, MF, KI, 692 (692-711)

U Sarajevu su prije Kongresa vođeni razgovori oko ujedinjenja zainteresiranih Saveza kožaraca, drvodjelaca, brijača i građevinara. »Odmah kod početka razgovora« – kaže se u izvještaju RSO s Kongresa – »osetilo se da organizacije u Bosni ne žele ni na koji način ujedinjenje, odbijajući sve predloge i svaku mogućnost sporazuma. No međutim u privatnim razgovorima sa pojedinim funkcionerima koji su bili raspoloženi za ujedinjenje, jasno se razabralo da je takvu politiku protiv ujedinjenja pojedinim organizacijama inaugurirao Jovo Jakšić, sekretar Radničke komore u Sarajevu. U tako mučnoj situaciji završeni su prvoga dana razgovori bez rezultata. Počela se među delegatima na Kongresu širiti fama o delegatima iz Zagreba, da su cepači koji žele razjedinjenje URSS-ovog pokreta. Oni koji su vodili razgovore oko ujedinjenja videći takvu situaciju, a u želji da dođe do nekog jedinstva, otpočeli su jakom agitacijom među radnicima pojedinih struka u Sarajevu, objašnjavajući im potrebu i korist ujedinjenja. Na taj način izvršen je pritisak na vodeće funkcionere pojedinih organizacija u Bosni, i na popuštanje. To je u izvesnoj mjeri pomoglo.«⁴³⁷

Nakon završetka rada Kongresa nastavljene su razgovori pa su zaključena dva sporazuma: prvi, između kožaraca – drugi, između drvodjelaca. Krojači i tekstilisti nastavili su pregovore, dok se grupa brijača i vlasuljara te sindikat građevinara Jugoslavije nije uspio sporazumjeti sa sindikatom radnika molersko-farbarskih i srodnih struka iz Novog Sada i drugima. Kongres je donio odluku da se Centralna uprava URSSJ pobrine »da bi u sporazumu sa zainteresovanim sastavnim organizacijama i oblasnim upravama do stapanja srodnih organizacija i ujedinjenja istosrodnih organizacija čim prije došlo, te da u tom cilju i arbitražne odluke donese, koje će regulirati i razgraničavanje između pojedinih sastavnih organizacija«. Preporučeno je Centralnoj upravi URSSJ-a da u sastavu URSSJ bude što manji broj sindikata, ali da svaki sindikat predstavlja što jaču jedinicu, da postoji samo jedna zemaljska centrala za pojedine struke i da sva poduzeća jedne struke, odnosno privredne grane budu organizirana u jednom sindikatu dotične struke. Po osnivanju posebnog, Mješovitog saveza riješen je tako da se Opći radnički savez sa središtem u Ljubljani osposobi i organizira tako da bude Mješoviti sindikat za cijelu zemlju. Isto tako su data Centralnoj upravi (CU) URSSJ ovlaštenja da može formirati oblasni odbor URSSJ za Vardarsku banovinu sa sjedištem u Skoplju.

Negativna ocjena rada kongresa

Referat o radu komunista u sindikatima podnio je Blagoje Parović na IV zemaljskoj konferenciji KPJ. On ne daje nikakvu ocjenu rada III kongresa URSSJ-a. To je razumljivo jer je IV zemaljska konferencija

održana samo tjeđan dana kasnije. Ipak je jedan diskutant, nakon što se složio s linijom CK i referatom o pitanju sindikata, smatrao potrebnim da postavi »pitanja, koja pokazuju na poteškoće kod stvaranja jedinstvenog fronta odozgo i na ogromne poteškoće u našem radu u reformističkim sindikatima. Reformistički vođe rade u direktnom dogovoru s policijom. Na pr. Flajšer. Na njihovu intervenciju policija je zatvorila sindikate kožaraca, drvodjelaca i kućnih radnica u Zagrebu. U podružnici metalaca zaveli su komesarijat. Kod živežara reformisti otvoreno govore, da će raspustiti sindikat i neće dozvoliti da u njemu gospodare »čelijaši«. U sindikatima u Zagrebu, zaveden je policijski režim. Ne smije se razgovarati na hodnicima. Isto to došlo je od izražaja na Kongresu URSS-a, gdje su reformistički vođe otvoreno prijetili raspušćanju organizacija i odbijali svaki prijedlog za jedinstvo. Ova nervoza reformističkih vođa nesumnjivo pokazuje koliko je porastao naš uticaj i RSO-pokret u reformističkim sindikatima. Ali za nas se postavlja pitanje, što da radimo dalje. Oni će isključivati ne samo pojedince već i cijele organizacije, gdje RSO bude imala većinu.«. Misli da bi trebalo sondirati teren ORS-a za prijelaz organizacija k njima. »Ali, šta onda, ako nas i ondje budu isključivali ne samo pojedinačno, već budu isključivali i cele organizacije odnosno ne budu hteli da nas prime.«⁴³⁸

U rezoluciji o sindikalnom pitanju, u dijelu koji govori o akcionom jedinstvu proletarijata, kaže se i ovo: »Ali s druge strane vrši se ubrzano fašiziranje reformističkih vođa koji daju deklaraciju o jugoslovenstvu na Kongresu URSSJ, donose neofašistički akcioni program URSSJ, uvode policijski režim u sindikatima, isključuju pojedince i cijele organizacije iz URSSJ, uvode komesarijate u sindikatima, žučno odbijaju na Kongresu URSSJ sve predloge o jedinstvenom frontu.«⁴³⁹

Proleter je u siječnju 1935. godine ocijenio da je Kongres URSS-a bio »protiv jedinstva, protiv klasne borbe, protiv proleterske demokracije u sindikatima«. On iznosi da se u svim socijaldemokratskim partijama II internacionalne vrši proces diferencijacije i raspadanja. Dio srednjih i nižih funkcionera tih partija i organizacija, osobito u Njemačkoj i Austriji »bore se rame uz rame s komunistima u nerazdvojnoj bratskoj revolucionarnoj zajednici, ili su našli svoje pravo mjesto u komunističkim partijama. Ali, krajnje desno krilo socijalističkih partija sve se više kristalizira kao krilo s otvorenim neofašističkim tendencijama«. Tvrdi se da se taj proces odvija i u Socijaldemokratskoj partiji Jugoslavije, URSS-u i ORS-u. Za primjer se navodi Kongres URSS-a na kojem su se te neofašističke tendencije »sa neobičnom jasnoćom odrazile«. Da bi to dokazao *Proleter* navodi tri osnovna pitanja:

»Pitanje jedinstva. Rukovodeći birokratski kadar reformističkih sindikata kroz usta J. Jakšića, B. Kre-

⁴³⁷ ARPB, KI, 1934. IHRPH, ZB, MF, KI, 692 (639–643)

⁴³⁸ ARPB, KI, 1934/276. IHRPH, KI 692 (749–752)

⁴³⁹ Ibid.

kića i Komp., javno je i nedvosmisleno odbio stvaranje borbenog jedinstva radničke klase, jedinstva sindikata na klasnoj bazi i predloge sindikalne opozicije za stvaranje tog jedinstva.

Ma kakvim frazama, ma kakvim klevetama i izvrtanjima (centrale i ustanove, na koje naša radnička klasa nema nikakvog uticaja) reformistički vođe prikrivali to svoje odbijanje jedno je nedvojbeno jasno: onaj ko danas odbija ili sabotira jedinstvo, tu nasušnu potrebu radničke klase, taj čini zločin prema proletarijatu, taj postupka kao agent, kao pomagač buržoazije i fašizma. A reformistički vođe URSS-a su upravo to učinili!

Pitanje klasne borbe i klasnih sindikata. Jedan od opozicionih delegata, kojemu su na zahtjev prisutnih radnika ipak morali da dopuste da kaže nekoliko riječi, stavio je povodom Krekićevog predloga akcionog programa potpuno pravilno pitanje: Da li je to akcioni program nacionalnih ili klasnih sindikata?

I zaista. Ne samo Krekićev akcioni program, koji je izglasala većina na Kongresu, već i istupi Jakšića, Krekića i dr. podcrtavanje njihovog beskompromisno jugoslavenskog stava, svjedoči o očevidnom razvoju vođa URSS-a u neofašizam, o njihovom indentifikovanju sa velikosrpskim fašizmom prikrivenim »jugoslovenskim« plaštom.

Ne imajući mogućnosti zbog ograničenosti prostora da se posebno zaustavimo na akcionom programu URSS-a (što ćemo učiniti posebnim člankom u idućem broju »P«), dovoljno je ako ukažemo da se vođe URSS-a kroz taj program, kako u njegovim konkretnim zahtjevima, tako i u njegovom općeteoretskom dijelu izjašnjavaju protiv klasne borbe, protiv klasnih sindikata, za saradnju sa buržoazijom, za »nacionalnu cjelinu«. Šta je to drugo nego neofašizam kad se u tom programu govori o »narodu kao cjelini«, o tome da se »interesi radnika i nameštenika poklapaju sa općedruštenim i nacionalnim interesima«, o tome da »radničko-nameštenički sindikati teže da u granicama privredne i finansijske mogućnosti... ekonomski položaj naših radnika i nameštenika dignu«, o tome »radnici i nameštenici na jednoj, a poslodavci na drugoj strani udruženi, čine motor koji oživljava, kreće, razvija i unapređuje privredni život zemlje« itd., itd.

Proleterska demokratija u sindikatima. Sam sastav Kongresa (»delegati« bili su uskoro isključivo namještenici sindikata, komora i ureda za osiguranje), nedavanje i oduzimanje riječi opozicionim delegatima, kao i to što se sada događa u sindikatima (raspuštanje podružnica, uvođenje komesarijata, uvođenje policijskog režima u prostorije sindikalnih organizacija), govori jasno o tome da su reformistički vođe URSS-a odlučni protivnici proleterske demokratije u sindikatima. To govori, da su oni odlučili da se svim silama bore protiv toga da radnici budu sami gospodari u svojim organizacijama.

Da, Kongres URSS-a je ponovno pokazao da je rukovodeći reformistički kadar protiv jedinstva, protiv klasne borbe, protiv proleterske demokratije – za održavanje rascjepa, za saradnju sa buržoazijom, za saradnju sa vojno-fašističkom diktaturom.

I što dalje?

Zar zbog toga treba baciti koplje u grmlje, odreći se borbe za jedinstvo radničke klase, za pretvaranje sindikata u organe klasne borbe, za to da radnici budu gospodari u svojim organizacijama?

Ne, i hiljadu puta ne!

Nasuprot tome sada komunisti i svi pristaše RSO moraju ustodučiti svoju borbu za borbeno jedinstvo radničke klase, za stvaranje jedinstvenog sindikalnog pokreta na klasnoj bazi, za proletersku demokratiju u sindikatima. Usprkos svih manevara, odbijanja i sabotaze sa strane reformističkih vođa sada tek komunisti i svi pristaše sindikalne opozicije moraju ustodučiti svoje napore za stvaranje borbenog jedinstva odozdo, ne odričući se predloga reformističkim vođama, jer komunisti i pristaše revolucionarne sindikalne opozicije moraju učiniti sve da bi se ostvarilo jedinstvo radničke klase u borbi protiv kapitalizma, u borbi protiv fašizma i novog imperijalističkog rata.

U toj borbi pobjeda je sigurno na našoj strani: jer radnička klasa nije za neofašizam, nije za saradnju sa buržoazijom, nije za rascjep, nije za »nacionalne« sindikate, već je radnička klasa za jedinstvo, za klasni sindikalni pokret, za borbu protiv fašizma, protiv kapitalizma.⁴⁴⁰

⁴⁴⁰ Proleter, 1929–1942, str. 338.

RAD KOMUNISTA MEĐU SINDIKALNO-ORGANIZIRANIM ŽENAMA I U MASOVNIM ORGANIZACIJAMA ŽENA

Ekonomski položaj ženske radne snage, njihov broj u privredi Hrvatske

Karl Marks u »Kapitalu« i Fridrih Engels u »Položaju radničke klase Engleske« tvrde da je masovna eksploatacija žena otpočela sa stvaranjem industrijskog nekvalificiranog radnika, koji stupa na mjesto

ranijih zanatskih radničkih slojeva. Rad žena i djece jest posljedica kapitalističke primjene strojeva. Ulaženjem žena i djece u proces proizvodnje i promet roba, bitno se povećalo brojno stanje radničke klase. Istina, žena je i ranije radila u kućnoj industriji, ali njeno masovno pretvaranje u najamnog radnika otpočinje tek sa uvođenjem strojeva u proizvodnju.

Žena-radnica je izraziti tip industrijskog proletarijata, dijete pobjede strojnog rada nad ručnim radom, pretežno nekvalificirana i polukvalificirana, zato jeftinija, za čitav niz poslova sposobnija. Ona je zamijenila rad odraslog muškarca u različitim vrstama industrije: u tekstilnoj, pamučnoj industriji, industriji pletiva, čarapa i čipaka, u industriji vune, prerade svile i lana. Radnice nisu preplavile samo orjaška poduzeća industrije i trgovine u zemljama visoko razvijenog kapitalizma, već su osobito poslije prvog svjetskog rata naglo ulazile u industriju zemalja u kojima je kapitalizam bio u razvitku. U razdoblju 1929–1940. milijunski broj zaposlenih žena nije više bio samo prolazna pojava, gdje je žena kao jeftinija radna snaga dovedena u privredu zbog većeg profita, već je ona u nizu poslova u bolnicama, kancelarijama, tvornicama, trgovini, postala nezamjenjiva.

Prema zvaničnim podacima Međunarodnog biroa rada u najamnom radu od 1930. do 1940. bilo je zaposleno u kapitalističkim zemljama cijelog svijeta oko 60 milijuna žena. Postotak žena u pojedinim zemljama podijeljen na privredne grane u kojima je bilo najviše žena iznosio je:⁴⁴¹

Privredna grana	SSSR 1935.	Nje-mačka 1932.	SAD 1930.	Francuska 1931.	Engleska 1935.	Italija 1931.
tekstil	64,3	54,0	38,9	55,3	59,2	76,1
odjeća	78,3	67,9	54,2	79,2	77,4	76,6
obuća	53,5	67,9	36,9	42,1	41,0	11,9
koža	51,4	24,0	15,3	34,2	35,9	26,3
kemija	38,5	27,9	18,8	26,1	29,8	45,9
prehrambena	41,4	38,6	24,1	26,3	40,8	31,5
papir	40,4	31,5	21,3	42,6	45,1	49,8
grafička ind.	51,1	31,5	21,8	30,3	34,3	19,4

⁴⁴¹ Socijalni arhiv, II/1936, I, 308.

U svim zemljama Jugoslavije broj žena u privredi i vanprivrednim djelatnostima neprekidno je rastao. Od 1913. god. do 1934. god. porastao je u Hrvatskoj i Slavoniji broj žena u najamnom radu od 10% na 32%, što je više za 21, 26. U 1934. godini najviše zaposlenih žena bilo je u Hrvatskoj i Slavoniji: 47.619, ili 32% od ukupnog broja zaposlenih; u Sloveniji 33.865, ili 22,6%; u Vojvodini 26.714, ili 17,8%; na teritoriju Beograda 18.088, ili 12,1%; na ostali dio državnog teritorija otpadalo je 22.894 zaposlenih žena, ili 15,5%. Prosječni broj osiguranih, pa prema tome, zaposlenih muškaraca i žena u godinama od 1929. do 1939. iznosio je:

Godine	Ukupno	muškarci	žene	muškarci	žene
1929.	605.065	466.973	138.092	77,18	22,82
1930.	631.181	481.201	149.980	76,44	23,76
1931.	609.190	456.056	153.134	74,86	25,14
1932.	535.917	396.221	139.696	73,93	26,07
1933.	520.980	380.975	140.005	73,13	26,87
1934.	543.559	394.102	149.457	72,50	27,50
1935.	564.287	406.269	158.018	72,00	28,00
1936.	616.209	448.141	168.068	72,73	27,27
1937.	680.011	500.635	179.376		
1938.	715.186	526.457	188.729	73,61	26,39
1939.	728.494	532.569	195.925	73,11	26,89

Za deset godina popeo se apsolutni broj zaposlenih žena od 138.092 1929. godine na 195.925 u 1939. godini ili od 22,82% na 26,89% dok je postotak muškaraca opao sa 77,18 na 73,11% u odnosu na ukupan broj zaposlenih.

Broj osiguranih žena od 1931. do 1939. po mjestima kretao se ovako:

Mjesto	1931.	1932.	1934.	1936.	1938.	1939.
Banja Luka	1548	1578	1665	1600	2013	1733
Beograd	20.309	16.628	19.577	21.933	27.619	33.516
Dubrovnik	4255	3893	3326	3616	3561	4403
Karlovac	3702	3199	3709	4026	4574	4071
Ljubljana	30.764	28.348	30.458	32.589	36.343	36.099
Niš	4822	3838	4229	5086	5824	4633
Novi Sad	6660	6968	6960	8515	8664	8925
Osijek	10.919	9406	10.100	11.799	13.202	13.792
Sarajevo	6068	5043	5253	5962	5937	7122
Skoplje	2784	3204	2319	4677	3146	3520
Sombor	5555	5004	5615	6341	7393	7323
Split	4670	4183	4543	4798	5239	5543
Subotica	6279	5885	6770	7840	7816	8083
Sušak	2064	1964	2503	2679	2419	2613
Tuzla	1541	1340	1529	1503	1654	1102
Vel. Bečkerek (Zrenjanin)	5957	5573	5966	6710	6086	6319
Zagreb	27.499	26.112	27.315	29.869	32.109	33.534
Priv. druš. blagajna	7738	7513	7620	8795	11.445	12.393
Žena ukupno:	153.134	139.696	149.457	168.068	185.044	194.724
Žena ukupno %	25,14	26,07	27,50	27,27	26,86	27,53

Najveći broj zaposlenih žena ima Ljubljana, Beograd i Zagreb. 1939. godine u Ljubljani je zaposleno 36.099, u Zagrebu 33.534, Beogradu 33.516, zatim dolazi Osijek s 13.792 i Subotica s 8083 itd.⁴⁴²

Zaposlenost žena po godinama starosti 1937. godine⁴⁴³

Godine starosti	Ukupan broj zaposlenih	Broj žena	% žena u grupi
do 13	5754	1385	24,07
14-15	35.681	9709	27,21
16-17	61.488	18.151	29,52
18	28.746	8671	30,15
19-22	65.964	23.244	35,24
23-27	137.816	39.761	28,85
28-32	120.422	26.595	22,08
33-37	91.362	18.359	20,09
38-42	60.695	11.656	19,20
43-47	38.158	7102	18,61
48-52	27.042	5071	18,75
53-57	16.671	2890	17,34
58-62	9625	1545	16,05
63-67	4963	674	13,58
68-72	2107	259	12,29
73-77	865	124	14,34
78-82	198	27	13,64
83-87	60	12	20,00
Nepoznato	4	2	50,00
Ukupno:	707.621	175.237	24,76

⁴⁴² Radnička zaštita, 1932. str. 274; 1933. str. 140; 1935. str. 173; 1937. str. 290; 1939. str. 70. i 1940. str. 2-5.

⁴⁴³ Ibid., 1940. str. 170.

U knjizi Nezavisni sindikati* prikazali smo da je u vremenu od 1923. do 1928. godine u Hrvatskoj i Slavoniji bilo zaposleno više mladih žena i da broj starijih žena naglo pada u odnosu na ukupan broj zaposlenih. Ta tvrdnja važi i za period od 1929. do 1939. godine. Npr. 1939. bilo je od ukupnog broja zaposlenih: žena 140.005 i 380.925 muškaraca od 13 - 22 god., 53.780 ili 38,5% žena i 102.903 ili 27,8% muškaraca od 23 - 32 god., 50.786 ili 36,5% žena i 137.410 ili 36,4% muškaraca. Brojno najjača starosna grupa radnica 1933. bila je od 19 - 22 godine u kojoj je bilo 33.586, ili 24% od ukupnog broja osiguranih radnica. Na istu starosnu grupu muškaraca otpadalo je 52.032, ili 13,6% od ukupnog broja osiguranih muškaraca. Po godinama starosti u 1937. godini od ukupnog broja 175.237 zaposlenih žena, bilo je od 13. do 22. godine 61.160, od 23. do 32. godine 76.356, a od 33 do preko 60 godina 37.727. Ukupno od 13. do 32. godine bilo ih je 137.510, ili preko 79%. U odnosu na ukupan broj zaposlenih najjača grupa žena bila je od 19. do 22. godine s 35,24%. Ti podaci potvrđuju da je relativno najveći broj žena bio zaposlen u najmlađim godinama.

* Usp. J. Cazi, Nezavisni sindikati, knj. II, str. 434-459. i knj. III, sv. I, str. 144-177.

Broj zaposlenih žena u Jugoslaviji 1934. godine prema porodičnom stanju⁴⁴⁴

Okružni uredi	Neudate	Udate	Udovice	Razvedene	Ukupno
Banja Luka	1199	277	98	34	1608
Beograd	12.090	5952	1726	366	20.134
Dubrovnik	2520	285	263	15	3083
Karlovac	2856	766	216	48	3886
Ljubljana	25.953	4353	538	65	30.909
Niš	2263	1299	325	82	3969
Novi Sad	4524	1556	544	72	6696
Osijek	7274	2560	486	132	10.452
Vel. Bečkerek					
(Zrenjanin)	3956	1507	503	100	6066
Sarajevo	3392	1035	380	166	4973
Skoplje	1315	594	244	45	2198
Sombor	3254	1328	473	64	5119
Split	3654	527	209	15	4405
Subotica	4273	1351	436	45	6105
Sušak	1968	487	120	6	2581
Tuzla	1186	167	147	58	1558
Zagreb	22.084	4093	1385	271	27.793
Privatne dr. blagajne	5794	1496	203	152	7645
Ukupno	109.515	29.633	8296	1736	149.180
u %	73,41	19,86	5,56	1,17	100

⁴⁴⁴ Radnička zaštita, 1935, str. 491.

Od ukupnog broja zaposlenih žena 149.180 u 1934. godini bilo je 119.547 neudatih, udovica i razvedenih, ili 80,14%. Zaposlenih, udatih bilo je samo 29.633, ili

19,86%. Obično se na skupovima i u štampi radničkog pokreta napadalo one koji su tražili da se žene izbace iz privrede, povuku u porodice i da se za njih brinu muževi. Podaci koje smo iznijeli pokazuju da je postotak udatih žena svega (oko) 20%, a da se za 80%

neudatih, udovica, razvedenih nema tko brinuti. Žene traže posao i zapošljavaju se zbog potrebe i oskudice, zbog slabih zarada ostalih članova porodice, stalne nezaposlenosti muževa, očeva, braće, zbog bolesti ili nesposobnosti za rad roditelja, zbog povećanja porodičnih prihoda, pomaganja starih roditelja i konačno radi samostalnosti, privredne, političke i kulturne. To je borba za emancipaciju žene koja je našla svog najiskrenijeg pomagača u revolucionarnim redovima radničke klase. Po grupama profesije u godini 1935. od ukupnog broja 152.934 brojno je bila najjača grupa kućne posluge s 57.572 radnice, ili 37,6% od ukupnog broja zaposlenih žena; u tekstilnoj

industriji bilo ih je 25.140, ili 16,4%; u industriji odjeće 12.263, ili 8,1%; radnica ugostiteljskih radnji 8664, ili 5,6%; u industriji duhana 4949, ili 3,3%; u industriji hrane i pića 3783, ili 2,4%; na sve ostale 22 industrijske grupe otpada 40.563 zaposlenih radnica, ili 26,6%. I prema podacima u 1938. god. između zaposlenih žena po grupama privredne djelatnosti najbrojnija je bila kućna posluha, iznosila je 60.096, ili 94,48%; zatim je bila tekstilna industrija koja je zapošljavala 54,43% žena, ili 34.974 radnice; industrija duhana s 54,01% zaposlenih žena itd. Slijedeća tabela donosi broj zaposlenih žena po granama djelatnosti u 1938. godini.⁴⁴⁵

⁴⁴⁵ Ibid., 1939, 56–59.

Grana djelatnosti	Ukupno zaposl.	Žena	% žena
Poljoprivreda	3455	605	17,51
Javni saobraćaj	14.194	437	3,07
Privatna saobraćajna poduzeća	11.172	531	4,75
Industrija kamena i zemlje	20.587	1568	7,62
Rudarstvo	502	6	1,19
Metalna i mašinska industrija	46.463	4811	10,35
Građenje prevoznih sredstava	12.710	181	1,42
Kemijska industrija	12.414	2735	22,03
Centrale za proizvodnju energije i opskrbu vodom	7574	189	2,49
Tekstilna industrija	64.257	34.974	54,43
Industrija papira	5431	2288	42,13
Industrija kože i gume	5895	951	16,13
Prerada kože i njenih surogata	24.094	3020	12,53
Šumsko-pilarska industrija	53.194	1293	2,43
Drvodjelska i rezbarska industrija	22.274	2432	10,92
Industrija hrane i pića	40.373	5627	13,94
Industrija duhana	9405	5080	54,01
Gostione, kavane i svratišta	23.002	10.490	45,61
Industrija odjeće i čišćenja	34.916	14.591	41,79
Građenje željeznica, putova i vodogradnja	32.595	226	0,69
Gradnja nad zemljom	19.263	545	2,83
Grafička industrija	10.167	3293	32,39
Higijena	16.844	5207	30,91
Općinski poslovi	34.399	1963	5,70
Trgovina	67.603	13.180	19,49
Novčani i osiguravajući zavodi i sam. kancelarije	15.974	3652	22,86
Kazališta, slobodne profesije i razno	16.444	5065	30,80
Kućna posluha	63.605	60.096	94,48
Ukupno:	688.806	185.044	26,86

Zanimanje	ukupno	1934. žena	%	ukupno	1936. žena	%
Činovnici	44.460	10.291	23,15	46.185	10.685	23,14
Kvalificirane radnice	153.366	19.111	12,46	172.739	21.566	12,49
Segrti	67.321	11.193	16,63	76.545	12.931	16,89
Nekvalificirani radnici	284.078	108.585	38,22	317.713	121.346	38,19

Donosimo i pregled broja zaposlenih žena po zanimanjima za 1934. i 1936. godinu u Jugoslaviji.⁴⁴⁶

Najveći broj zaposlenih žena bile su nekvalificirane radnice, 38% od ukupno zaposlenih nekvalificiranih

nih radnika. Postotak kvalificiranih radnica iznosio je 1934. i 1936. god. oko 12%, činovnica 23%, učenica u privredi 16%. Iako se apsolutni broj radnica u svim zanimanjima povećao, odnosi u postocima ostali su gotovo isti. Zapošljavanje sve većeg broja nekvalificiranih radnica tražila je i industrija koja je neprekidno

⁴⁴⁶ Ibid., 1935, str. 574–575, 1937, str. 1032–1033.

oslobođala kvalificiranu radnu snagu i zamjenjivala je nekvalificiranim ili priučenim radnicima (npr. Bata i Tivar).

U cijelom svijetu, pa i u Jugoslaviji, nadnice žena bile su 15 do 35% niže od nadnica muškaraca. Vazilo je pravilo da nadnica radnika mora odgovarati troškovima koji su potrebni za reprodukciju njegove radne snage. Međutim, nadnica žene smatrana je nadopunom nadnici hranitelja porodice. Prema podacima Međunarodnog biroa rada u SAD, Engleskoj, Francuskoj, Njemačkoj, Norveškoj, Švedskoj, Mađarskoj, Danskoj i Australiji postotak nadnice žena prema nadnici muškaraca bio je:

SAD – Tekstilna industrija	64	do	75%
Odjevna industrija			70%
Tkalačka i pletачka industrija			44%
Tiskarstvo			39%
Metalna i mašinska industrija	54	do	56%
Kemijska industrija			48%
Živežna i alkoholna industrija			66%
Sve industrije ukupno			56%
Engleska – Tekstilna industrija	58	do	60%
Odjevna industrija			57%
Kemijska industrija			42%
Živežna i alkoholna industrija	46	do	50%
Tiskarska i knjigoveška industrija			43%
Francuska – Odjevna industrija			60%
Metalna industrija (nekvalificirani radnici)			77%
Njemačka – Tekstilna industrija			73%
Izrada predmeta od ljepenke			65%
Poljoprivreda			60%
Norveška – Odjevna industrija			59%
Tiskarstvo			66%
Živežna i i alkoholna industrija			70%
Poljoprivreda			65%
Švedska – Tekstilna i odjevna industrija			65%
Tiskarstvo			57%
Kemijska industrija			55%
Živežna i alkoholna industrija			59%
Trgovina			83%
Poljoprivreda			80%
Sve industrije ukupno			58%
Mađarska – Tekstilna industrija (tkalci)	100%		
Tiskarstvo (slagari)			55%
Metalna industrija (mehaničari)			54%
Živežna industrija			65%
Trgovina i industrija (namještenici)			68%
Danska – Tekstilna industrija			70%
Odjevna industrija			48%
Metalna industrija			54%
Tiskarstvo			52%
Sve industrije ukupno			49%
Poljoprivreda			62%
Australija – Odjevna industrija			55%
Živežna i alkoholna industrija			49%
Druge fabričke industrije			53%
Kućne službe			59%
Sve industrije ukupno			54% ⁴⁴⁷

Za razloge nejednakih nadnica muškaraca i žena navodio se nejednak učinak, nemogućnost da one vrše male popravke na strojevima te nedovoljna stručna sprema. Ženama je niža nadnica i zato što žene u većem broju nude svoju radnu snagu i svoju stručnu spremu u gore uvjete nego muškarci. Iz takvih poduzeća muškarci postepeno isbežavaju. Razlika između nadnica javlja se i onda kada izvršenje nekog rada zahtijeva veći fizički i dugotrajni napor. Tamo gdje su uvjeti rada očigledno jednaki, kod jednakog kapaciteta i jednake stručne spreme, nadnice su jednake, npr. u tkalačkoj i duhanskoj industriji. Kretanje nadnica zaposlenih žena u Jugoslaviji prema nadnicama muškaraca za godine od 1929. do 1939. donosimo u narednoj tabeli. Prije toga prosječna osigurana nadnica penjala se od 20,24 dinara 1923. godine na 26,56 dinara 1930. godine. Nakon toga padala je do 21,65 1935. godine, a od 1936. godine popela se od 21,68 na 24,28 u 1939. godini. Prosječna osigurana nadnica muškaraca iznosila je 1923. godine 21,52. Do 1930. godine popela se na 28,34. Zatim je padala do 1935. godine na 23,35, a od 1937. do 1939. godine porasla na 26,22 dinara. Prosječna osigurana nadnica žena iznosila je 1923. godine 14,92 dinara, a 1929. dostigla je 20,86 dinara. Nakon toga nadnice žena padaju do 1936. godine na 17,22 dinara. Od 1937. godine rastu od 17,89 na 18,99 dinara u 1939. godini. Prema tome, do 1939. ni muškarci ni žene nisu dostigli prosječne osigurane nadnice iz 1930. godine. Ovi podaci pokazuju da je osigurana nadnica radnice bila 1929. god. za 25,2% manja od osigurane nadnice radnika. Godine 1934. osigurana nadnica radnice bila je 27,4% manja od osigurane nadnice radnika. Od 1929. osigurana nadnica radnica pala je 12,56%, a muškaraca gotovo 15%. Tadašnji ekonomisti tvrde da je pojeftinjenje radne snage žena dovelo do znatnog porasta broja zaposlenih radnica i opadanja broja zaposlenih muškaraca.

Kretanje prosječne osigurane nadnice muškaraca i žena⁴⁴⁸

Godina	Opća osigurana prosječna nadnica	Prosječna nadnica muškaraca	Prosječna nadnica žena
1929.	26,32	27,34	20,86
1930.	26,56	28,34	20,86
1931.	26,19	28,25	20,07
1932.	24,58	26,63	18,76
1933.	23,22	25,15	17,97
1934.	22,24	23,98	17,97
1935.	21,65	23,35	17,26
1936.	21,68	23,35	17,22
1937.	22,71	24,44	17,89
1938.	23,64	25,47	18,54
1939.	24,28	26,22	18,99

⁴⁴⁷ Socijalni arhiv, 1936, I, str. 15.

⁴⁴⁸ Radnička zaštita, Službeni dio, 1940, str. 21–23.

Broj zaposlenih žena prema prosječnim dnevnim zaradama u Jugoslaviji⁴⁴⁹

Dinara	1930.	G o d i n e 1934.	1936.
6	10.929	12.188	16.322
8	1750	1869	2241
9,60	8117	18.245	21.090
11,60	18.173	25.702	29.225
14	21.030	30.258	31.897
16,80	21.934	13.614	15.315
20	14.819	11.705	12.312
24	14.021	10.828	12.607
28,80	12.841	8626	10.122
34	8923	5929	6375
40	5726	3321	3827
48	11.717	6895	6735
Ukupno:	149.980	149.180	168.068

Iz tabele o broju zaposlenih žena prema prosječnim dnevnim zaradama vidimo da je dnevnu zaradu od 6 dinara imalo u 1930. godini 10.929 žena a 1936. godine 16.322. Dnevnu zaradu od 9,60 do 15 dinara imalo je 1930. godine 47.321 žena, a 1936. godine 82.212. Nadnicu od 16,80 do 28,80 dinara imalo je 1930. godine 63.615, a 1936. godine 50.356. Od 34 i preko 48 dinara imale su nadnicu 1930. godine 26.306 žena, a 1936. godine samo 16.937. Ti podaci pokazuju da je do 1936. godine porastao broj zaposlenih radnica s niskim nadnicama do 14 dinara, a isto tako snizio broj radnica s višim nadnicama od 16,80 i preko 48 dinara u odnosu na 1930. godinu. Prema popisu od 30. lipnja 1934. po godinama starosti i nadničnim razredima od 19 do 22 godine radilo je 33.431 radnica, ili 22,41 na sto zaposlenih radnica iz te grupe. Od tog broja primalo je 2000 žena nadnicu od 6 do 8 din.; 8 do 9,60 din. 570 žena; 9,60 dinara 4472 žena; 11,60 dinara 6893 žena; 14 dinara 7934 žena; 16,80 dinara 3614 žena; 20 dinara 2701 žena; 24 do 28,80 dinara 2636 žena; 28,80 do 34 dinara 1590 žena; 34 – 40 dinara 907 žena; 40 – 48 dinara 412; preko 48 dinara 302 žene. Sličan je odnos i kod grupe žena od 23 – 27 godina. Od ukupnog broja 33.879 (22,71) za nadnicu od 9,60 do 11,60 dinara radilo je 3817 žena; od 11,60 do 14 dinara 5343; od 14 – 16,80 dinara 7516 žena; od 16,80 do 20 dinara 3496 žena; od 20 – 24 dinara 3199; od 24 – 28,80 dinara 3047; za nadnicu od 28,80 – 34 dinara 2238 žena; od 34 – 40 dinara 1798; od 40 – 48 dinara 964 i za nadnicu preko 48 dinara 1449 žena. Nadnice preko 48 dinara primale su u najvećem broju žene između 28 – 32 godine (njih 1877). U grupi žena od 33 do 37 godina taj broj opada na 1482 a u grupi od 38 – 42 godine on iznosi svega 899 žena.⁴⁵⁰

U radničkoj štampi, tarifnoj i štrajkaškoj aktivnosti neprekidno se potvrđivala razlika osobito kod vremenskih nadnica žene prema nadnici muškaraca na potpuno istim poslovima. Iznoseći tvrdnju da je nis-

ka nadnica muškaraca otjerala u najamni rad ženu i djecu, sindikati su upozoravali da je niska nadnica žena opasnost za zaposlenje muškaraca. Umjesto zabrane najamnog rada udatim ženama i umjesto jednostranog poboljšanja muških radničkih nadnica, komunisti u sindikalnim organizacijama pozivali su žene-proleterke da traže da se odbaci potcjenjivanje ženskog rada uopće. Na sastancima i zborovima tražili su da se otklone uzroci koji dovode do potcjenjivanja rada žena. Isticane je parola: »Jednaka zarada za jednak rad!« Mjerodavan je obavljeni posao, a ne znanje, spol i starost. Taj princip naglašavali su komunisti kao osnovni princip sindikalne tarifne politike. Ista nagrada za isti rad oduzimala je poslodavcu koji zapošljava žensku radnu snagu ekstra-profit, koji je on imao plaćajući joj manju nagradu nego muškarcu. Ona je radnicima proširivala horizont, i jačala samosvijest, podizala volju za socijalnim usponom i smanjivala konkurenciju između radnika i radnica, popravljala životne uvjete i neposredno omogućila da udata radnica trajno dobije pravo na svoju funkciju u proizvodnji.

Prema statističkim podacima središnje uprave za posredovanje rada novoprijavljenih radnika i radnica kod svih javnih burza rada bilo je:

Godina	Ukupno	Muškarci	Žene	u postocima muškarci žene
1930.	145.277	123.174	22.103	84,8 15,2
1931.	158.522	127.339	31.183	80,2 19,8
1932.	257.780	208.676	49.104	81,1 18,9
1933.	295.106	241.751	53.355	81,6 18,4
1934.	300.952	244.564	56.388	81,3 18,7
1935.	378.111	311.264	66.847	82,21 17,79
1936.	436.589	360.711	75.878	
1937.	513.208	426.244	86.964	
1939.	675.831	575.528	100.303	85,27 14,73

Od 1930. do 1934. godine rastao je apsolutni broj nezaposlenih žena. Od 22.103 1930. god. popeo se broj nezaposlenih žena na 56.388 u 1934. god. Za četiri godine porastao je broj nezaposlenih žena 155%. U 1935. god. sve javne burze rada u državi registrirale su ukupno 361.614 novih prijava nezaposlenih lica od kojeg broja na muškarce otpada 247.270 (82,21%), a na radnice 64.344 (17,79%). Iz 1934. godine preostalo je 16.497 nezaposlenih (13.944 muškaraca i 2503 žene), tako da se ukupan broj prijave nezaposlenih popeo na 378.111 od kojih 311.264 muškaraca i 66.847 žena. 1936. godine tražilo je posao ukupno 436.589 od toga 360.711 muškaraca i 75.878 žena. Iako je godina 1937. bila godina u kojoj se zaposlio izuzetno velik broj radnika, povećao se broj onih koji traže posao na ukupno 513.208, od toga 426.244 muškaraca i 86.964 žena. U godini 1939. broj novoprijavljenih radnika i radnica iznosio je ukupno 675.831, od toga 575.528 (85,27%) muškaraca i 100.303 (14,73%) žena. Iz navedenih podataka vidi se da relativni postotak nezaposlenih žena od 1931. godine s 19,8 pada do 1939. god.

⁴⁴⁹ Ibid., 1931, str. 212, 1935, str. 493, 1937, str. 290.

⁴⁵⁰ Ibid., 1935, str. 492–494.

na 14,73, dok postotak nezaposlenih muškaraca raste od 80,2 1931. god. na 85,27 u 1939. godini.⁴⁶¹

Klasni radnički sindikati i rad među ženama

U radovima »Prva radnička društva u Hrvatskoj« i »Počeci modernog radničkog pokreta u Hrvatskoj« pisao sam da su, od kako je počeo radnički pokret u Hrvatskoj 1869–1875. godine, sudjelovale u njemu i žene-radnice. Tako na primjer Statut prvog zagrebačkog radničkog društva predviđa potpunu ravnopravnost »muških i ženskih glava« i pravo upisa u društvo i ženama od 14 do 50 godina. U Zagrebu se u to vrijeme pokušava osnovati i posebno žensko radničko društvo. Prve sindikalne organizacije koje pokušavaju da legalno djeluju od 1889. do 1896. godine nalaze u nekim industrijskim granama (papir, duhan, industrija odjeće, tvornica pokućstva) ustaljenu žensku radnu snagu koju nastoje organizirati. Odmah poslije osnivanja Socijaldemokratske stranke u Hrvatskoj 1895. godine, osnovana je prva ženska organizacija Socijaldemokratske stranke u Zagrebu. Sve radnice, članovi ilegalnih sindikata, bile su automatski i članovi Socijaldemokratske stranke. U mjesnim organizacijama SDS postojali su agitacioni odbori za rad među ženama. Krajem 1910. u Srbiji pri Socijaldemokratskoj partiji dolazi do osnivanja Sekretarijata žena-socijalista i do pokretanja lista za žene *Jednakost*. Poslije rata 1919. na Kongresu ujedinjenja ujedinili su se i svi pokrajinski socijalistički pokreti žena u jedan »nerazdvojni komunistički pokret žena«. To nije bila zasebna organizacija, već su posebnim Statutom formirani sekretarijati žena pri centralnim, pokrajinskim i mjesnim tijelima KPJ s određenim zadacima. Takvu organizaciju potvrdio je i Drugi kongres KPJ. Ona je za vrijeme Obznane bila ugrožena. Nakon zabrane »komunističkog pokreta žena« najznačajniji legalni centar koji je imao najbolje uvjete da okupi oko sebe najveći broj radnica bili su Nezavisni sindikati. U njima se nakon Zemaljske konferencije 1923. formiraju odbori za agitaciju među ženama. Posebni sekretarijati bili su formirani i u Nezavisnoj radničkoj partiji (NRPJ), a djelovali su do 1925, kad su zajedno s NRPJ zabranjeni. Treći kongres KPJ 1926. utječe na obnovu rada Odbora za agitaciju među ženama u Nezavisnim sindikatima. Održavaju se posebne konferencije i predavanja za žene, izdaju posebni leci, organiziraju posebni kružoci. Kongres Nezavisnih sindikata donio je odluku da se pri sindikalnim vijećima formiraju sindikalne komisije za rad među ženama. Centralna komisija pri CRSI osnovana je tek u travnju 1928. god. Kao i u omladinskim komisijama čitav njihova aktivnost stavljena je pod direktno rukovodstvo CRSOJ, pa zbog toga Centralna komisija nije razvila znatniju djelatnost na liniji rješavanja posebnih problema i zahtjeva

radnica. U tarifno-štrajkaškim akcijama i u kulturno-prosvjetnom radu Nezavisnih sindikata sudjeluju jednako žene kao i muškarci. Tamo gdje su one u pretežnom broju, biraju ih za radničke povjerenike, u uprave sindikalnih podružnica, u pregovaračke štrajkaške odbore i postaju članovi ilegalne KPJ. Šestojanuarska diktatura je zabranom Nezavisnih sindikata uništila najvažniju legalnu formu Komunističke partije za rad među radnicima.

U reformističkim sindikatima nisu postojali posebni oblici rada među radnicima. Postojao je Sekretarijat žena socijalista pri Socijalističkoj partiji Jugoslavije. U Sloveniji je 1924. osnovana Zveza delavskih žena in deklet koja je imala svoje glasilo *Ženski list*. U Zvezi su pored žena-socijalista bile članice i radnice koje su pripadale komunističkom pravcu. Zveza se na svom kongresu održanom 5. rujna u Ljubljani 1926. opredijelila za Socijalističku partiju Jugoslavije i isključila iz svog rukovodstva komunistkinje. Pokušaj da se oživi rad žena-socijalista u Hrvatskoj, Srbiji i Bosni, nije uspio. Uvođenjem šestojanuarske diktature likvidiran je zajedno sa Socijalističkom partijom Jugoslavije i Sekretarijat žena-socijalista. Diktatura, međutim, nije zabranila Zvezu delavskih žena in deklet.

Do ulaska komunista u Ujedinjeni radnički sindikalni savez Jugoslavije nema u njemu posebnog rada s radnicima (posebnih sastanaka, kružoka, skupština). Održana su tu i tamo predavanja o problemu majke i djeteta, o noćnom radu žene i djece u industriji i obrtu, o pitanju legalizacije pobačaja, o pitanju prava na porodiške potpore. Od 1932. do 1934. godine ni komunisti koji su ušli u URSSJ ne rade sistematski među ženama. Smatralo se da je taj rad u razvoju i u traženju legalnih formi.

Težište rada komunista među radnicima bilo je usmjereno na privlačenje žena u sindikalne organizacije, na agitaciju i propagandu među ženama u poduzećima i na privlačenje žena u borbu za osnovne životne zahtjeve. Stvaranje žena aktivista vršilo se uvlačenjem njih u sindikalne odbore, biranjem za radničke povjerenike u pregovaračke i štrajkaške odbore, tarifne komisije, u štrajkaške straže. Postojala su konkretna uputstva za rad među ženama na sindikalnoj liniji. Ona su se sastojala u izjednačivanju prava u borbama svih zaposlenih radnica s nezaposlenima, u organizaciji borbe sindikalno-organiziranih radnica s neorganiziranim, u vođenju zajedničkih akcija žena s muškarcima. Do 1934. godine stvorena je ideološka osnova za uspješan rad među radnicima. U sindikatima su formirane sekcije žena, a vodila se i akcija za široki sindikalni pokret žena u okviru URSS-a. Rad među ženama bio je postavljen na legalnu osnovu i na agitaciono-propagandistički karakter. Poslije VII kongresa Kominterne 1935. godine djelatnost se usmjeravala na stvaranje kontakata i zajedničku borbu sa ženama koje su bile pod socijaldemokratskim utjecajem. Osnovni zahtjevi odnosili su se na povišenje nadnica do minimuma egzistencije, isto plaćanje radnicima i omladini za isti rad, zatim protiv globlje-

⁴⁶¹ Socijalni arhiv, 1937. god. II – 118, II – 122, II – 116, II – 119, II – 120, II – 121, 1936. i 1937. godina II – 19, 1940. godina II – 11, II – 12.

nja i kažnjavanja radnica, za grijanje i higijensko održavanje radnih prostora, za slobodu sindikalnog organiziranja i biranja radnica za radničke povjerenike, za 8-satni radni dan, za zabranu noćnog rada ženama i omladini, protiv zadržavanja radnica u ime kaucije, za plaćeni dopust 8 tjedana prije i 8 tjedana poslije poroda, za osiguranje zaposlenja u istom poduzeću poslije poroda ili bolesti, za dijeljenje radničkoj školskoj djeci obuče, odijela, hrane, školskih knjiga itd. Na svim sastancima sa ženama vodila se agitacija za sudjelovanje žena u svim akcijama sindikata i Partije, organizirali su se kursevi i seminari za žene, vršili su se napori da se radnice školuju kao sindikalni aktivisti i radnički povjerenici. Žene su u sindikatima, poduzećima, štrajkaškim i ostalim akcijama imale aktivnog udjela i svojom borbenošću prevazilazile često svoje muške drugove. Aktivnost žena u masovnim borbama osobito je bila velika u tekstilnoj industriji i rudarskim revirima, gdje su žene sudjelovale u štrajkaškim stražama i štrajkaškim odborima. Radnice su tražile sistematska predavanja o ženskim pitanjima, literaturu sa ženskim likovima, predlagale su da se u radničkoj štampi izdaju stalne specijalne rubrike o ženama, tražile da se u njima piše o ženama u SSSR i o tamošnjem odgoju djece. Predlagale su da se pride izdavanju popularnog ženskog lista. Žene-komunisti iz sekcije tekstilaca zaduživale su se za pomoć u sindikalnom organiziranju i radu u sindikalnoj podružnici kućnih pomoćnica i ugostiteljskih radnika. Pored rada među radnicama u URSS-u komunisti su radili i na radu među ženama u klerikalnim i nacionalnim sindikatima. Ženske sekcije u sindikatima bile su i žarišta propagande za borbu protiv rata i fašizma, amnestije za političke kažnjениke, za članstvo u Crvenoj pomoći, za pomoć borbi španjolskog naroda. Sudjelovanje žena u mnogim borbama i pokretima, štrajkovima, demonstracijama, skupštinama zajedno s muškarcima učinilo je da je URSS postao osnova za razvitak ženskog radničkog pokreta i za stvaranje jedinstvene fronte radnica s progresivnim antirratnim i antifašističkim organizacijama žena.

Reformističke vođe u URSS-u bile su protiv osnivanja ženskih sekcija u okviru URSS-a, iako su komunisti pravdali njihovo osnivanje zbog osobitog rada među ženama, zbog velike zaostalosti žena i njihovog lakšeg sakupljanja i prosvjedi. Ženske sekcije u sindikatima, govore, nemaju svrhu da izdvoje radnice iz općeg sindikalnog pokreta, da vođe uske posebne ženske sindikalne akcije i zatvore put radnicama da se razviju u svjesne borbe revolucionarnog proletarijata. Što se tiče ekonomskih zahtjeva, nije bilo bitnih razlika između komunista i socijalista: jednaka plaća za jednaki rad, jednako pravo zapošljavanja udatih i neudatih žena, ukidanje noćnog rada za žene, plaćeni dopust za radne žene prije i poslije porođaja sa zakonskim osiguranjem da će ih poslije primiti na posao, plaćeno vrijeme za dojenje djece, dječje jaslice kod tvornica i ureda, pristup u sva zvanja koja odgođavaju ženama, u sve škole i stručni odgoj. Sindikati su usvrstili u svoj program i zahtjeve potpune zaštite

majki i djeteta, potpunu ravnopravnost žene pred zakonom i priznanje svih političkih prava ženama s potpunim aktivnim i pasivnim pravom glasa. Razlika između reformista i komunista u tretiranju radnica sastojala se u tome, što su reformisti mislili da je rješenje ženskog pitanja moguće u okviru kapitalističkog društvenog uređenja, a komunisti da je oslobođenje žene i njezina potpuna ravnopravnost u klasnom društvu nemoguća. Tek ukidanjem klase, sistema privatne svojine nad sredstvima za proizvodnju, bit će dana i mogućnost za konačno rješenje ženskog pitanja. Socijalisti se pozivaju na to da u je mnogim zemljama napredovalo priznavanje političke i građanske ravnopravnosti žene, da je omogućen pristup ženama na visoke škole i zanimanja koja su im prije bila zabranjena. I neke buržoaske stranke koje su se ranije protivile građanskim pravima žena, promijenile su svoje držanje. U mnogim zemljama žene su članovi parlamenta, zauzimaju položaje u političkom i privrednom životu, u nauci, kulturi, u mnogim službama i zvanjima gdje ih ranije nije nikako bilo. Komunisti su u prilog svoj stava iznosili misli Lenjina koji je dvije godine poslije oktobarske revolucije pisao: »Sovjetska vlast učinila je za dvije godine, u jednoj od najzaostaliјh zemalјa Evrope za oslobođenje žena, za njenu jednakopravnost sa jačim spolom toliko koliko najnaprednije prosvjećene demokratske republike čitavog svijeta, sve zajedno nisu učinila za 120 godina (od vremena Velike francuske revolucije 1783. godine).« Što se tiče ženskih sekcija komunisti su isticali da je Karl Marks u »Inauguralnoj adresi« zastupao jednakost spolova i preporučio stvaranje ženskih udruženja u krilu radničke klase, ističući da to nije protiv zajedničkih udruženja radnika i radnica.

I među socijalistima u URSS-u bilo je različitih shvaćanja i prilaženja ženskom pitanju. Tako se u *Radničkim novinama* vodila dosta dugo polemika u čemu je napredak i snaga radničkog pokreta. U jednom članku redakcije odgovor na to pitanje glasi: »U homogenoj zdravoj i čvrstoj strukturi povezanih jedinica svi napori radničkog pokreta imaju zadatak da u prvom redu prikupe i povežu sve te jedinice u sposobnu zajednicu. I žene su postale dio radništva, pa su i one svaka za sebe jedinice koje treba povezati. Žene su mahom konkurencija muškarcu u njihovom radu, umjesto da su suborci i da traže da dobiju za iste dužnosti i ista prava. Kad se žena radnica osvijesti i kad si bude izvojevala to pravo, ona će postati suborac i drug svome drugu na poslu i u životu. Do tada je balast radničkog pokreta.« Među njih se u članku ubrajaju i sve žene-radnice. Protiv tvrdnje da su sve radnice nesvjestan privjesak i balast radničkom pokretu, ustala je Emilija Cesar u ime svjesnih i klasno-orijentiranih žena-radnica. U odgovoru se kaže da i broj klasno-nesvjesnih muškaraca nije manji od klasno-nesvjesnih žena. Samo zlobnici ili filistri mogu tvrditi da su sve radnice balast radničkog pokreta. Kada bi bile svjesne »da jesmo, mi bi napustile radnički pokret sa željom da ne smetamo njegovom na-

predovanju. Ne mi, nego razni filistri u vodstvu radničkog pokreta predstavljaju balast i oni najviše smetaju njegovom napretku, smetaju nama ženama radnicama, da nismo u većem broju u pokretu i da nismo na vodećim funkcijama, u forumima našeg klasnog radničkog pokreta».

Terezija Bele preporučuje radnicama koje su posljednjih godina stupile u redove sindikata knjigu »Žena i socijalizam«. Ona upozorava na prazninu i nedostatak u postojećem radničkom pokretu. »Našim funkcionerima«, kaže ona, »izuzev rijetkih iznimki, manjka Bebelovo shvaćanje o krupnom pitanju klasnog radničkog pokreta, o ravnopravnosti žene u radu i o ravnopravnosti žene u organizaciji. A to ispravno shvaćanje potrebno je našim funkcionerima, jer bez njega neće biti u stanju izvesti naš klasni radnički pokret na pravi put njegovog razvitka.«

Na konferencijama i predavanjima obično se isticalo da radnici poštuju žene i vjeruju da će one zajedno s njima voditi klasnu borbu. Žena u porodici ima velik utjecaj na muža. Mnogi je član radničkih organizacija pod utjecajem žene napustio radnički pokret. Tamo gdje je žena bila član radničkih sindikata ili proleterske partije, obično je i muž bio pripadnik radničkog pokreta. Žena je mužu drug u borbi. Odgoj djece vrši se uglavnom preko žene. Zato je prvi život-

ni interes klasnog radničkog pokreta bezuvjetna suradnja sa ženama.⁴⁵²

Sudeći po radničkoj štampi, kongresnim izvještajima i odlukama, reformističko rukovodstvo URSS-a nije se bavilo problemom organiziranja žena. Tako npr. II kongres URSSJ 1931. i III kongres 1934. ni u jednom svom dokumentu ne spominju raspravu o posebnom položaju radnica, niti donose odluke o tom pitanju. U izvještaju izvršnog odbora URSS-a na III redovnom kongresu pored brojnog stanja članstva u sindikalnim organizacijama, donešen je uspredni pregled broja organiziranih žena za 1931. 1932. i 1933. godinu. Prema tim podacima od 28.496 ukupnih članova URSS-a, žena je bilo 2085. U 1932. godini od ukupnog broja sindikalno-organiziranih 29.293, ženskih članova sindikata bilo je 2639. Godine 1933. od 30.421 člana na žene je otpadalo 2923. Postotak organiziranih žena u odnosu na broj sindikalno-organiziranih muškaraca iznosio je 9 – 10 %. Taj broj je bio daleko ispod utjecaja koji su sindikati imali među radnicama i stvarnog udjela radnica u akcijama sindikata. Iz tabele vidimo da je u Savezu privatnih namještenika Jugoslavije bilo do 1933. godine organizirano najviše žena, zatim u Savezu monopoljskih radnika, Savezu metaljskih radnika.

⁴⁵² Radničke novine, Zagreb 23. X, 6. XI, 20. XI, 4. XII 1931. i 1. 1932.

Broj organiziranih žena po sindikalnim savezima za 1931. 1932. i 1933. godinu

Organizacija	1931.	1932.	1933.
Savez metaljskih rad. Jugosl. – Beograd	370	346	348
Savez privat. namješt. Jug. – Zagreb	880	945	993
Savez pozorišno teh. osoblja – Beograd	5	4	8
Savez tramv. elektr. fabr. rad. – Beograd	16	20	15
Zveza rudarjev – Zagorje ob Savi	1	35	12
Savez rudarskih radnika – Zenica	7	9	13
Savez monopoljskih radnika – Beograd	22	350	350
Savez kožarsko-prerađ. rad. – Beograd	2	1	2
Ujcd. savez šivačko-odeć. rad. – Beograd	66	95	109
Osrjednje društvo oblč. delavcev – Ljubljana	35	39	42
Savez živežarskih rad. Jugosl. Zagreb	40	18	22
Savez životnih namirnica Jugosl. – Beograd	27	17	17
Osrjednje društvo lesnih delavcev – Ljubljana	2	2	2
Savez drvodjelskih radnika – Zagreb	46	32	18
Strokovno društ. tapetniških pom. – Ljubljana	22	24	16
Savez hotelsko-kafan. i gostioničarskih namještenika Jug. – Beograd	91	158	215
Unija svratištarskih i gostioničar. namještenika Jug. – Zagreb	57	17	17
Društ. osoblje kućne posluge – Sarajevo	28	26	30
Org. osoblje kućne posluge – Beograd	38	131	140
Savez brijačkih i vlasulj. pom. – Zagreb	42	46	54
Splošna delavska zveza Jugosl. – Ljubljana	258	265	430
URSSJ ukupno:	2085	2639	2923

Na temelju platforme između komunista i socijalista IV kongres URSSJ 18. i 19. travnja 1938. godine u Zagrebu donio je rezoluciju o ravnopravnosti i zaštiti žena u privredi. Ona glasi: »Kongres konstatira da u našu nacionalnu privredu u sve većoj mjeri ulazi i ženska radna snaga; da je žena još manje zaštićena

nego muškarac i da je nužno obratiti osobenu pažnju zaštiti ženske radne snage u privredi, jer ona je manje otporna i više izrgnuta eksploataciji. U cilju što uspješnije zaštite žena u privredi nužno bi bilo uvođenje institucije ženskih inspektora rada. Kongres poziva sve sindikalne organizacije da organiziraju i

uvođenju žena u poslove sindikalnog pokreta obrate naročitu pažnju.⁴⁵³

Potpuno drugačiji pristup imali su komunisti na pokrajinskoj konferenciji Pokrajinske uprave URSS-a u Zagrebu, koja je održana 26. studenoga 1939. god. u Zagrebu. U izvještaju je o pitanju žena rečeno: »Razvitak društvenih i proizvodnih odnosa i slab materijalni položaj radnica, prisiljava žene radnice da napuštaju domove i odlaze u tvornice i radionice prodavati svoju radnu snagu. Politika industrijalaca ide za time, da se u privredi uposlji što veći broj žena. Kapitalisti računaju da su žene slabije otporne u borbi za veće nadnice. Tekstilna poduzeća već danas zapošljavaju pretežni dio radnica, pošto su žene na mnogim poslovima vještije od muškaraca. Socijalno političko zakonodavstvo sadržava cijeli niz zakonskih propisa koji bi trebali zaštititi ženu radnicu. Ta zaštita trebala bi se poglavito odnositi na žene-majke. Rad žena noću zakonom je zabranjen, ali uprkos ovih propisa, mi vidimo da se zakonska zaštita žena svestrano krši. Industrijska poduzeća nemaju izgrađenih dječjih obdaništa i zato malodobna radnička djeca moraju propadati, jer im majke ne mogu dati onu njegu, koja je zakonom predviđena.

Današnje društvo, uopće, zapostavlja žene. One ne mogu odlučivati u izbornim državnim i samoupravnim tijelima, jer po postojećem političkom zakonodavstvu nemaju pravo glasa. U obrani prava žene i u borbi za njihovu ravnopravnost u svim društvenim poslovima, jedino ispravno i pozitivno stanovište zauzimaju klasni radnički pokret. U okviru djelatnosti radničkih sindikalnih i kulturnih organizacija već je uspostavljene ravnopravne utjecaj žena. Skupštine žena u borbi za društvenu ravnopravnost od sada je uglavnom organizirao i provodio URSS-ov sindikalni pokret. Na teritoriju Hrvatske inicijativom MMO-a održano je nekoliko ženskih skupština, koje su imale opći javni značaj. Na ovim skupštinama, koje su organizirale same žene, istupale su kao govornice žene radnice. Posjete ovih skupština u postojećim prilikama dokumentirano dokazuju, da žene vode računa o svojim potrebama i da su isto tako u svakom pogledu sposobne za društvenu inicijativu kao i muškarci. Naš sindikalni pokret mora i u buduću nastaviti aktivni prikupljanja žena, a da u punoj mjeri uspije, potrebno je da se u odbore podružničkih i ostalih foruma biraju žene radnice. Izabrane žene lakše će moći pristupiti svojim drugaricama, širiti među njima klasnu svijest i vršiti propagandu za ulazak žena u radničke sindikalne i kulturne organizacije.«

Konferencija je usvojila rezoluciju u kojoj se traži da se zakonska zaštita žena pojača u svim pravcima i da se pristupi ispitivanju uzroka zašto su žene u privredi slabije plaćene od muškaraca; da se kod institucija Radničke komore i Inspekcije rada ustanove inspektorati na čelu kojih će stajati žene što će rukovoditi ispitivanjem položaja žena u radionicama. One

će u uskoj suradnji i uz konzultaciju žena predlagati zakonske mjere za zakonsku zaštitu radnica; da se prava žena u javnom životu izjednače s pravima muškaraca i da se ženama dađe izborno pravo za sva javna tijela.⁴⁵⁴

Prema broju zaposlenih radnica čisto ženski sindikat, bio je jedino sindikat kućne posluge. Od 63.605 zaposlenih bilo je 60.096 žena, ili 94,48%. Drugi sindikat po brojnosti žena bio bi sindikat tekstilaca. Od 64.257 zaposlenih bilo je 34.974 žena, ili 54,43%. U treći sindikat žena spadala je industrija duhana. Od 9405 zaposlenih bilo je 5080 žena, ili 54,01%. U industriji papira radilo je 42,13% žena, u gostionicama, kavanama i svratištima 45,61%, u industriji odjeće i čišćenja 41,73%. U tim industrijskim granama bio je čitav niz čisto ili pretežno ženskih kolektiva. Međutim, čisto ženskih kolektiva ima i u metalnoj industriji, u industriji baterija i sijalica. Prema tome, akcije sindikalno-organiziranih radnica nisu bile nikakve samostalne akcije. Citava sindikalna organizacija bila je aktivirana u borbi za veće nadnice, kraće radno vrijeme, posebne zahtjeve za zaštitu ženske radne snage i tome slično, bez obzira da li je taj sindikat bio pretežno ženskog ili muškog karaktera.

Sindikalno-organizirane radnice na skupštinama i sastancima

Pored mnogobrojnih sastanaka žena-radnica u sindikalnim podružnicama i njihovim mnogobrojnim sekcijama, najprije ćemo govoriti o velikim skupštinama i zborovima žena, koje su organizirali Mjesni međustrukovni odbori URSS-a. Agitaciju za njih vršile su sindikalne podružnice. Skupštine i zborovi nisu nikad bili po svom sastavu potpuno ženski, na njima je sudjelovao i manji dio muškaraca.

Jedan od prvih javnih zborova žena u Zagrebu poslije uvođenja šestojanuarske diktature, bio je zbor kućnih pomoćnica uz listopadu 1933. zbog izbora za Radničke komore. Zbor je bio rezultat niza sastanaka koje su kućne pomoćnice održavale nedjeljom poslije podne. U Zagrebu, Beogradu Splitu i u drugim mjestima zemlje, održane su 20. listopada 1935. godine velike manifestacije skupštine i zborovi na kojima su žene tražile političku ravnopravnost s muškarcima, u prvom redu pravo glasa. Skupštine su bile dobro posjećene.

Neke od njih imale su buržoasko-feministički karakter, ali je pretežan broj žena na njima bio iz redova studentica i radnica. U Zagrebu je na zboru bilo prisutno oko 3000 radnica i studentica, a u Splitu oko 700 samih žena. 12. ožujka 1937, 11. ožujka 1938, 8. ožujka 1939. i 23. studenoga 1939. godine, održale su radnice Zagreba velike zborove na kojima su govorile o svom položaju. Na zboru 23. studenoga 1939. sudjelovalo je oko 3000 radnica i 2000 radnika iz radionica, tvornica. Na tim zborovima postavljali su se

⁴⁵³ Izvještaj izvršnog odbora IV kongresu URSS-a 18-19. travnja 1938. u Zagrebu. *Radnik*, Zagreb, br. 100 od 7. V. 1938.

⁴⁵⁴ IHRPH, URSSJ. Oblasni odbor. Iz rezolucije Oblasne konferencije URSSJ za Hrvatsku, održane 26. XI 1939. u Zagrebu.

ekonomski i socijalni zahtjevi i tražila politička i građanska prava. U Splitu je 27. ožujka 1939. održana skupština sindikalno-organiziranih žena Splita, na kojoj su referirale žene-radnice. Na svim sindikalnim skupštinama, sastancima, predavanjima, u rezolucijama, isticalo se pravo žene na rad. Govorilo se da je to pravo postavljao na dnevni red radnički pokret još za vrijeme Marksa, u vremenu djelovanja I internacionale. Ističući njegov ekonomski karakter, Klara Zetkin je na kongresu II internacionale u Parizu od 14. do 20. srpnja 1889. godine istakla da je ekonomska zavisnost ili nezavisnost zasnovana na socijalnom ropstvu ili socijalnoj slobodi. Žena će biti podjarmljena sve dok bude ekonomski zavisna. Oslobođenje radnice znači potpunu, temeljnu promjenu njenog socijalnog položaja. To je dio velikog socijalnog oslobođenja radničke klase, pa se može riješiti poslije potpunog društvenog preobražaja. Oslobođenje žene, kao i čitavog čovječanstva, bit će isključivo djelo oslobođenja rada od kapitala. Lenjin je svojevrmeno pisao da je uvlačenje žena u društvenu proizvodnju bila progresivna pojava. Kapitalistička tvornica stavila je tvorničku radnicu u vrlo težak položaj, no težnja da se ženama potpuno zabrani rad, u osnovi je reakcionarna. Istina je, da je masovna primjena ženske radne snage u procesu proizvodnje i prometu robe smanjila potražnju muške radne snage, povećala zavisnost radne snage od kapitala, i nivo njegove eksploatacije. Kućno gospodarstvo, po Lenjinu, u najvećem broju slučajeva predstavlja »najneproduktivniji, najbarbarskiji i najteži rad koji vodi žena«. Socijalistički ideal bio je da se stvore društvena gospodarstva (menze, klubovi, čitaonice, jaslice), koja su trebala osloboditi ženu položaja robinje kućnog gospodarstva.

Pravo žena na rad ponovno je pokrenuto za vrijeme svjetske ekonomske krize i jačanja fašizma u Italiji, Njemačkoj i Austriji. I u Jugoslaviji su počele javne rasprave o korisnosti ili štetnosti ženskog rada u kapitalističkoj privredi. Masovno sudjelovanje žena u proizvodnom procesu dovodilo je do težnje da žena svoju privrednu samostalnost i politički i kulturno utvrdi. Žene su u nizu predavanja dokazivale da nisu inferiornije od muškaraca, da imaju stvaralačkih sposobnosti, da zbog materinstva sve njene druge psihičke osobine nisu zakržljale, već naprotiv – baš ta činjenica što je majka – može da oblikuje njenu dušu u onom smjeru u kojem ona to hoće. Žene su se u klasnim sindikatima borile protiv reakcionarnih shvaćanja fašizma o ulozi žene. Borile se protiv obezvređivanja i obespravljavanja ličnosti. Vođa talijanskih fašista Mussolini, istakao je protiv sudjelovanja žena u javnom životu fašističku zastavu. Žena treba da ostane kod kuće, da čuva djecu i daje njegu, duhovnu podršku muškarcu.

Žene u sindikatima zigosale su ta i slična fašistička shvaćanja i označile ih kao put u barbarstvo. Put do moralnog oslobođenja čovjeka mora biti otvoren i ženi. Tiranija jednog spola nad drugim mora biti likvidirana. Vrijednost žene je preduvjet za stvaranje viših životnih formi. Pored prava na rad i protiv fašis-

tičkog obezvređivanja žena, klasni radnički sindikati razvili su svoju skupštinsku djelatnost za zaštitu žena na radu i primjenu zaštitnog zakonodavstva o ženama. Pozivali su se na XIII poglavlje Versajskog ugovora o miru u kom se kaže da je zadatak Međunarodnog biroa rada u okviru Lige naroda da vodi brigu o tome da se zaštiti žena, djeca i mladež, da radničke nadnice osiguraju pristojan život, da se uvede 8-satni radni dan, nedjeljni odmor od najmanje 24 sata, da se ukida dječji rad i obaveza da se u radu mladeži oba spola postave ograničenja da bi se mladima omogućilo školovanje i fizičko razvijanje, da se ostvari princip jednake nadnice (bez razlike spola za rad jednake vrijednosti).

U Jugoslaviji je Zakon o zaštiti radnika od 28. veljače 1922. sadržavao niz odredbi o zaštiti žena. Zabrani se da žene, bez obzira na dob, i muška djeca ispod 18 godina budu zaposlena noću u industrijskim poduzećima. Noć je po zakonu period od najmanje 11 neprekidnih sati u koji mora ući vrijeme od 22 sata do 5 ujutro. Po članu 22. zabranjen je rad ženama porođiljama u poduzeću dva mjeseca prije i dva mjeseca poslije poroda. Za ova četiri mjeseca treba da primaju potpore po odredbama Zakona o osiguranju radnika. Član 23. određuje da porođilje čije bi bolesno stanje trajalo i preko dva mjeseca nakon porođaja ne smiju biti otpuštene, sve dok potpuno ne ozdrave, ukoliko to ne traje više od godinu dana. Po članu 24. vlasnici poduzeća dužni su omogućiti ženama-majkama da svoju djecu mogu za vrijeme rada dojit. Zato im se mora odobriti poseban odmor od 30 minuta na svakih 4 do 5 sati rada, ako se dijete nalazi u stanu matere, a 15 minuta ako je dijete u dječjem skloništu poduzeća. Zbog ovih odmora ne smije se ženi ni u kom slučaju uskraćivati redovni odmor niti njena nadnica. Po 26. članu, vlasnici onih industrijskih poduzeća u kojima radi više od sto radnika, od kojih su barem dvadeset pet žene s malom djecom, a koje ih nemaju kome ostaviti na čuvanje, dužni su podići dječja skloništa u kojima bi se za vrijeme rada čuvala ta djeca. Troškove su dužni vlasnici poduzeća sami snositi. Po 34. članu Ministarstvo socijalne politike i narodnog zdravlja može ograničavati, pa i potpuno zabraniti, rad noću u onim poduzećima za koja bi se utvrdilo da u njima rad noću nije neophodno potreban. Od proklamiranja šestojanuarske diktature išlo se na likvidaciju svih tih odredaba. Žene i djeca rade noću, radnice-rodilje otpuštane su sa posla, a ženama-majkama uskraćeno je da za vrijeme rada doje svoju djecu. Sindikalne organizacije su tražile u korist radnica da se radno vrijeme u poduzećima skraćuje i da se svuda uvede slobodno poslije podne, da se pauze svrsishodnije rasporede, da se vodi stroga kontrola o ostvarivanju radničkog zaštitnog zakonodavstva, da se zaštitne odredbe za porođilje i zaštitu majki prošire, da se vodi socijalna stambena politika i da se socijalno osiguranje usavrši i proširi s osiguranjem za starost, iznemoglost i smrt. Sindikati su vodili borbu protiv noćnog rada žena u javnim ugostiteljskim objektima, ističući da bi borba protiv zapo-

slenja žena u ugostiteljstvu bila antisocijalna i da ne bi odgovarala klasnim principima sindikata.

Na sekcijama žena raspravljalo se i o legalizaciji pobačaja. Obično se konstatiralo da broj pobačaja sve više raste i da ga sve više vrše nestručna lica uz najveću opasnost po život žene. Žene su tražile da se pored čiste medicinske indikacije u slučajima pobačaja priznaju i socijalo-ekonomski momenti, pa se tražilo da se pomažu najviše siromašni slojevi radnika i da pobačaji budu besplatni. Raspravljalo se i o nužnosti reforme bračnog prava. Citiran je i Marks koji je već u Komunističkom manifestu rekao da je porodičnim odnosima buržoazija oduzela sentimentalni veo i sve potčinila novčanim pitanjima. Razlike u spolu i godinama nemaju više nikakvog društvenog značaja za radničku klasu. Proleter je bez svojine, njegov odnos prema ženi i djeci nema više ničega zajedničkog s buržoaskim porodičnim odnosima. Suvremena buržoaska porodica počiva na kapitalu i na privređivanju. U najsvršenijem obliku ona postoji samo za buržoaziju. Prinudna bezbračnošću proletara i javna prostitucija njena su prirodna dopuna. S njenim padom, past će i buržoaska porodica, a s nestajanjem kapitala nestat će i jedne i druge. Oštro se ustajalo protiv tvrdnje neprijatelja marksizma da su Marks i Engels oduzeli idilu porodice i uvjetovali ženin odvajanje od nje i kuće. »Postojeća norma bračnog prava« – pisala je *Slobodna riječ* – »samo su izražaj materijalnih interesa srednjih gospodarskih zajednica: seoskih i gradskih. Ove su prilagođene životnim potrebama njihovih vlasnika. Vlasništvo i način privređivanja osigurava harmoniju i trajnost njihovih bračnih i familijarnih života, a postojeće norme dalo se tom životu i pravnu sadržinu... Privredu sitnih i srednjih gazdinstava samljeo je kapitalizam koji se već davno afirmirao kao glavni nosilac ekonomskog poretka. Njegov hod teško pogađa cjelokupnu raniju privrednu strukturu, a samim tim i njegovu duhovnu nadgradnju, od koje jedan dio predstavlja norme postojećeg bračnog i familijarnog prava. Ne socijalisti, ne ateisti, ne marksisti nego kapitalizam je taj koji je raniju idiličnost bračne i familijarne zajednice uništio i onemogućava je.

Manjak materijalne osnove proleterskog bračnog i porodičnog života ne može biti nadoknađen ni najtoplijom ljubavlju, ni vladajućim bračnim moralom. On je uzrok najprije povremenih potresa, a kasnije i raspadanja proleterskih porodica. Tek sa socijalizacijom privrednih dobara bit će stvoreni preduslovi za zaista sretan brak.»

O štrajkovima i izborima za radničke povjerenike

U štrajkovima u kojima su sudjele pretežno žene, treba navesti štrajk rudara u Trbovlju koji je nastao kao rezultat demonstracije 2000 gladnih žena i djece pod parolom: »Ili rada, ili kruha!« Do štrajka i demonstracija žena došlo je zbog smanjivanja radnog tjedna na dva dana, zbog obustavljenih kredita i s tim

u vezi gladi koja je nastala. 1. srpnja pisao je *Proleter*: »Trbovljanska dolina izgledala je kao mravinjak. Iz svijih sela dolazile su povorke žena koje su klicale: »Rada, ili kruha!« U 9 sati ujutro pred glavnom pisarnom sakupilo se više od 2000 žena. Nakon demonstracija povorka je krenula pred općinu. Pokušaji žandara da demonstrante zaustave ili razjere ostali su bezuspješni. Došlo je do krvavog obračuna u kojem su žandari upotrijebili svoje bajonete protiv neoružane mase žena i djece. Žene su uprkos tome spriječile hapšenje nekolicine svojih drugarica. Povorka je zauzela ulaze u rovove rudnika. Tako je otpočeo štrajk. Glas o štrajku i junačkoj borbi žena proćuo se u Hrasniku i Zagorju. Žene su odatle kolektivno krenule da se pridruže ženama u Trbovlju. Učinak ove radničke solidarnosti bio je toliki da su mjesni trgovci i mesari besplatno davali hrasničkim i zagorskim ženama ručak i večeru. Puna četiri dana rad je potpuno mirovao.« Ta demonstracija rudarskih žena i masovne štrajkaške straže koje su one danju i noću vršile, smatralo su se u klasnom radničkom pokretu kao nova stranica u historiji revolucionarne borbe radničke klase, jer su ovu borbu od samog početka ostvarile žene.

Pored štrajka žena u trbovlyanskim rudnicima treba spomenuti i štrajkove u tekstilnim poduzećima. To su dva štrajka tekstilnih radnica u tvornici pamučne industrije Hermann i Pollak i sinovi d.d. u Zagrebu 1935. g. dva štrajka u tvornici CD Gaon u Zagrebu, tri štrajka u Orosavlju u poduzećima Preslica i Ivancica, štrajk u tekstilnoj industriji Varaždina »Tivar«. Samo u industriji tekstila na teritoriji Hrvatske, bez Dalmacije, od 1934. do 1938. bilo je 112 tarifno-štrajkaških pokreta s 24.906 sudionika, od toga oko 15.000 žena. U 72 štrajka s 18.546 štrajkaša bilo je oko 11.000 štrajkašica. Međutim, nisu samo štrajkale tekstilne radnice. Bilo je dosta štrajkova u drugim industrijskim granama. Od velikih štrajkova s pretežnim brojem žena, treba navesti tri štrajka tekstilnih radnica u Beogradu (1931, 1938. i 1940) i tri u Leskovcu (1937, 1938. i 1940), zatim štrajkove radnica u Skoplju, Velesu, Sarajevu i Novom Sadu (1940). Svi ti štrajkovi s pretežnim brojem žena, bili su izloženi progonima, vođeni su u teškim političkim i ekonomskim prilikama uz brutalno gaženje prava i slobode štrajkanja i zloupotrebu od strane vlasti, zabranjivanjem štrajkaških straža, štrajkaških sastanaka i tome slično. Zato su se s pravom klasni radnički sindikati smatrali najmasovnijom organizacijom koja je odgajala žene za klasne borbe i revolucionarne što svoje oslobođenje vide jedino u rušenju kapitalističkog eksploatorskog društvenog sistema.

Stvaranje ženskih kadrova nije se vršilo samo kroz široko propagandističko prosvjedačenje žena i kroz štrajkaške akcije, već i izborom u rukovodstva sindikalnih podružnica, sekcija i drugih sindikalnih foruma i izborom žena u ustanove radničkih povjerenika. Kad je 10. siječnja 1931. godine vlada diktature donijela odluku da se ponovo dozvole i obave izbori radničkih povjerenika i njihovih zamjenika, prišle su

sindikalne organizacije njihovom izboru tamo gdje su imali svojih organizacija. U mnogim poduzećima gdje su bile zaposlene žene, birane su i radnice: u Dugojoj Resi, u Oroslavju, Krapini, u Zagrebačkim tekstilnim i drugim poduzećima, u Slavonskom Brodu, kod »Tivara« u Varaždinu i u drugim poduzećima u tom gradu, u Karlovcu, Bjelovaru, Vinkovcima, Sušaku, Osijeku i Čakovcu.

Zaostala društvena sredina i reakcija u zemlji omogućila je poslodavcima da se grčevito opiru uvođenju ustanove radničkih povjerenika, posebno žena, u svojim poduzećima. Poslodavci, da bi spriječili izbore radničkih povjerenika, otpuštali su izabrane izborne odbore i povjereničke kandidate. Imunitet zakonskih radničkih povjerenika bio je neprekidno na udaru. Komunistička partija Jugoslavije ustajala je protiv potcjenjivanja političkog značenja izbora radničkih povjerenika. Ona je vodila upornu borbu da radničke povjerenike pretvori u organe klasne borbe. Žene, radnički povjerenici su oko sebe imale široki krug revolucionarno raspoloženih radnica, pa su one, ostvarujući svoju dužnost, imale njihovu podršku.

Proslave 8. marta i 1. maja

U političke akcije klasnih radničkih sindikata na kojima su postavljani zahtjevi i objašnjavana potreba borbe za zahtjeve radnica, ubrajamo proslave 8. marta. Do 1929. godine vršile su se proslave u okviru Nezavisnih sindikata, a organizacije Komunističke partije Jugoslavije obraćale su se ženama 8. marta ilegalnim letcima. I Organizacija žena-socijalista slavila je Dan žena od 1926. godine.

Proslave 8. marta od 1929. do 1934. god. organizirala je Komunistička partija. Na sjednici Sekretarijata CK KPJ od 7. veljače 1929. odobrene su teze za proslavu 8. marta. U njima se govorilo o historijatu proslave i o značenju praznika za međunarodni radnički pokret. U 1929. godini, više nego ikad ranije, isticala se potreba podizanja pouzdanja radnica i seljanki u vlastitu snagu i u potrebi njihovog aktivnog sudjelovanja na svim linijama borbe koju je KPJ vodila. Centralni sekretarijat žena Komunističke partije Jugoslavije izdao je letak »Radnicama, seljankama, služavkama i siromašnim domaćicama«. U letku se kaže da je 8. mart njihov internacionalni ženski dan. Proleterke cijeloga svijeta pružaju ruke za zajedničku borbu protiv kapitala. Osmi mart treba da bude mobilizacija svih revolucionarnih žena protiv militarizma i spremanja novih ratova, za potpunu zaštitu radnica, majki i djece, za slobodu zbora i štrajka, za svjetsku revoluciju. *Proleter* je u članku »Osmi mart i naši zadaci« kritički iznio da Partija u toku proteklih osam godina nije dovoljno obratila pažnju organiziranju žena, pa postoje citave pokrajinske organizacije u kojima nema ni jedne žene. Rad među njima bio je koncentriran u nekoliko većih gradova. Industrijski centri i sela bili su potpuno zaboravljeni. Toga dana potrebno je uspoređivati položaj žena u Jugoslaviji s položajem žena u SSSR-u.

I Ministarstvo unutrašnjih poslova kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca 26. veljače 1929. uputilo je raspis Velikim županima u kojem upozorava da će se međunarodni komunistički ženski dan održati 8. marta. Glavni zadatak jest propaganda komunizma među ženama. »... u komunističkim organizacijama živo se radi na sakupljanju podataka i sastavljanju govora o ženskom pitanju i na organiziranju ženskih skupština i mitinga koji će se toga dana održati«. Mada je policija poduzela sve mjere da spriječi proslavu, ipak su rastureni leci, održani leteci mitinzi ispred tvornica prilikom ulaska radnica u poduzeća.

Za 8. mart 1930. izdala je Komunistička partija Jugoslavije letak »Radnim ženama Jugoslavije«. U letku se ističe da je 8. mart internacionalni ženski dan, dan borbe i revolucionarne solidarnosti ženskih radnih masa čitavog svijeta i da vladavina diktature zatvara i ubija revolucionarne radnike i seljake. U letku se obraća radnicima tvornica i radionica kojima kapitalisti produžuju radno vrijeme, snižuju nadnice, izbacuju ih s posla, uništavaju socijalno zakonodavstvo, povisuju bolesnički prinos, snižuju hranarinu. Socijalisti koji imaju dobre plaće u radničkim ustanovama bore se protiv toga rezolucijama. Predaju ih šefovima policije nadajući se da će se oni zauzeti za radničke povjerenike. Obraćajući se siromašnim seljankama, ženama radnika i siromašnim domaćicama, kućnim radnicama, radnim ženama potlačenih naroda, u letku se kaže: »Sve vi, koje ste pod vladavinom kapitalističkih pljačkaša osuđene da budete roblje tvornica i radionica, da natapate tuđu zemlju svojim krvavim znojem, da od svoje zemlje nemate ni dovoljno kruha i da vam društvo nameće samo dužnosti, a ne daje nikakva prava, stupajte u redove radnih žena čitavoga svijeta, jačajte borbeni front ženskih radnih masa i pokažite uvijek, a naročito na dan 8. marta, da radne žene Jugoslavije ne zaostaju iza svojih drugarica širom zemaljske kugle... Borite se protiv vojno-fašističke diktature... jer boreći se protiv nje vodite i borbu za obaranje internacionalnog kapitalizma i pobjedu svjetske revolucije.«⁴⁵⁵

Proleter u članku Pred internacionalni ženski dan piše: »I radne žene Jugoslavije treba da doprinesu svoj dio učvršćenju revolucionarnog proleterskog fronta, a zadatak je partije, da ih što više i što tješnije skupi pod crvenu borbenu zastavu. Treba naročito paziti da se provedba te zadatke shvati kao zadatak cjelokupne partije, a ne možda samo kao dužnost ženskih komisija. Nadovezujući na borbu za povišenje nadnica, jednake plaće za jednaki posao, 7-satni radni dan, jeftine stanove, plaćeni dopust dva mjeseca prije i dva poslije poroda, skloništa za dojenčad, slobodno vrijeme za dojenje djeteta, dozvolu pobačaja uz besplatnu liječničku pomoć, treba ženske radne mase, a u prvom redu radnice iz poduzeća, povesti u borbu za revolucionarno obaranje generalsko-fašističke diktature, protiv imperijalizma, protiv rata, za

⁴⁵⁵ ARP, KI, 1929/9, KI 1929/14. IHRPH. ZB, MF, KI. 695 (496-498)

radničko-seljačku vladu, za Balkansku federaciju radničko-seljačkih republika, za zaštitu SSSR!»

U slijedećem broju *Proleter* donosi opširan članak o kampanji u povodu 8. marta koji treba da se razvije u široku akciju. Trebalo je najprije da se počne s referatima unutar Partije i omladine i upoznati članove Partije i SKOJ-a s metodama i organizacionim principima rada komunista među ženama. Morala se izvršiti raspodjela poduzeća, u kojima su zaposlene pretežno ili isključivo radnice, između partijskih i skojevskih ćelija. Mobilizacija žena vršila se uz parole protiv kapitalističke racionalizacije, protiv snižavanja nadnica, produživanja radnog vremena, otpuštanja, kažnjavanja, protiv revizija radničkog zakonodavstva itd. Na sastancima ženskih krugova trebalo je raskrinkati ulogu različitih buržoaskih ženskih udruženja, kulturnih, humanitarnih i religioznih, koja pod maskom pacifizma pomažu pripremanje rata protiv SSSR-a. 8. mart treba koristiti za izgradnju novih ženskih krugova. Predviđalo se izdavanje i rasturanje letaka, organiziranje letičkih mitinga i demonstracija neposredno poslije završetka posla. Od navedenih zadataka u kampanji u povodu 8. marta 1930. godine zna se jedino da je rasturen u cijeloj zemlji letak Komunističke partije Jugoslavije.⁴⁵⁶

U 1931. i 1932. godini izgleda da u Jugoslaviji nije bilo organizirane proslave 8. marta. U 1933. godini *Proleter* u članku Pripremajte međunarodni dan žena, između ostalog navodi da oktobarska revolucija, koja je ženu oslobodila ropstva i u svakom pogledu izjednačila s muškarcem, uvjerava radne žene svijeta da će i one izvojevati oslobođenje i oduševljavaju ih za borbu. U članku se dalje kaže: »Komunistička partija dužna je posvetiti najveću pažnju organiziranju i vođenju borbe radnih žena. U vezi s privremenim oslabljenjem partijskih organizacija pod udarcima diktature, kao i blagodareći potcjenjivanju uloge žene u radničko-seljačkoj borbi, koje postoje još kod mnogih drugova, rad naše partije među ženama veoma je slab. Sada kada se partijske organizacije počinju oporavljati od rana, koje im je zadala diktatura i oživljuju svoju djelatnost, dužnost im je da najozbiljnije pretresu i poduzmu mjere za mobilizaciju, organiziranje i vođenje borbe radničkih žena. Svaki partijski komitet i organizacija treba prema prilikama da odredi u svom djelokrugu rada komisiju ili bar jednog druga kojima će povjeriti rad na organiziranju i odgoju žena. Na sam Međunarodni dan žena, kao i uoči toga dana partijske organizacije dužne su da prirede što veći broj sastanaka i predavanja, a svagdje gdje je to moguće i skupštine i demonstracije.«

U 1934. godini Centralni komitet KPJ obraća pažnju pokrajinskim komitetima na potrebu proslave 8. marta. CK KPJ piše pokrajinskom komitetu Slovenije da izda za taj dan poseban broj *Proleterke*, posebne letke i da razrade uputstva partijskim organizacijama o pojačanom radu među ženama-radnicama. *Proleter* u siječnjaškom broju 1934. g. piše: »Proslava 8. marta

treba da bude u pojačanom i sistematskom radu naših organizacija i grupa Revolucionarne sindikalne opozicije na pokretanju radnica u borbi za njihove svakodnevne interese. Taj rad mora u prvom redu biti skoncentriran na poduzeća, tamo gdje ima najviše radnica. Pri pravilnom i ustrajnom radu naših drugova u tim poduzećima mogu se radnice u povoljnom momentu pokrenuti u borbu i oko najsitnijih zahtjeva kao što su grijanje radnih prostorija, osnivanje fabričkih kuhinja i sl. U borbi za ove najpotrebnije zahtjeve razvit će se borbenost radnica, pa će potom proširiti svoje zahtjeve sa novim krupnijim: izjednačenje nadnica radnica sa nadnicama radnika za isti rad, za prava biranja, za slobodu sindikalnog organiziranja. Najbolje i najistaknutije radnice koje se istaknu u toj borbi treba okupiti u ćelije u tom poduzeću, stalno s njima raditi i pripremati ih politički za organizatore i vođe u budućim borbama tog poduzeća.«⁴⁵⁷

U pismu od 5. veljače 1935. što ga je uputio CK KPJ pokrajinskim komitetima i partijskim organizacijama u povodu proslave Međunarodnog dana žena, 8. marta, kaže se da se kampanju treba razviti na što široj osnovi. Zato se mora mobilizirati sve partijsko i skojevsko članstvo, kao i grupe Revolucionarne sindikalne opozicije te organizacije koje stoje pod njihovim utjecajem. U pismu se kaže da se ne smije više dogoditi da se pripreme proslave 8. marta prepuste isključivo drugaricama. Proslava 8. marta treba koristiti za rad među radnicama. U ćelijama su se održali referati, zadavali konkretni zadaci u toj kampanji, nastojalo se prodrijeti među radnice i pokrenuti ih oko zahtjeva koji ih najviše interesiraju. Izdavali su se leci i pisalo u legalnim novinama o potrebama borbi i zahtjevima radnica. Pored ekonomskih zahtjeva isticali su se i politički; za slobodu djelovanja revolucionarnog radničkog pokreta, slobodu štampe, zbora i dogovora, protiv zatvaranja, mučenja i ubijanja revolucionarnih boraca, za amnestiju svih političkih i vojnih krivaca, protiv nacionalnog ugnjetavanja, za samoodređenje hrvatskog naroda protiv imperijalističkog rata i za obranu SSSR-a. Organizirali su se i održavali sastanci radnica raznih oblika i s različitim motivima.

Pored te direktive Centralni komitet je uoči 8. marta poslao i proglas za pripremu i ostvarivanje te akcije. Štampani su članci u biltenu CK KPJ i jedan broj *Proleter*a posvećen je toj akciji. *Proleter* označava Međunarodni dan žena kao genijalnu zamisao Klare Zetkin, što je ubrzo prihvaćeno od proleterskih žena i radničkih revolucionarnih organizacija cijeloga svijeta. V. I. Lenjin napisao je brošuru u kojoj se iznosi cilj proslave. Klara Zetkin napisala je brošuru »Lenjin zove radne žene« u kojoj je iznijela razgovor s Lenjinom o najvažnijim pitanjima žene u zajedničkoj borbi proletarijata. Dok radne žene SSSR-a slave 8. mart kao pobjedu socijalističke izgradnje, u nizu

⁴⁵⁷ Ibid., 3/1933, 3/1934. ARP. B. KJ, 1934/30. IHRP. ZB. MF. KJ, 692 (37-39)

⁴⁵⁶ *Proleter*, 20. I i 15. II 1930.

kapitalističkih država uvuđa se fašizam, otvorena diktatura buržoazije, koji znači potpuno obespravljenje radnih žena. U Jugoslaviji povećavaju kapitalisti svoje profite na račun niskih nadnica bijede i gladi radničkih porodica. *Proleter* poziva da se razvije široka kampanja među radnicima, radničkim ženama, studenticama i siromašnim seljankama pod već ranije isticanim parolama. Na kraju članka kaže se: »U ovu kampanju treba privući radnice organizirane u reformističkim kršćanskim i fašističkim sindikatima, kao i neorganizirane i besposlene radnice i radničke žene, tako da ovogodišnji 8. mart bude proslavljen kao dan borbe za oslobođenje svih radnih žena u zemljama Jugoslavije.«

Velikim nedostatkom KPJ i SKOJ-a smatra centralna komisija za rad među ženama pri CK KPJ, što akcija na Međunarodni dan žena u 1935. godini nije ostvarena onako kako je to centralna komisija očekivala. Iz izvještaja komiteta, CK KPJ nije mogao steći pregled uloženog truda i rada Partije na tom polju. Tako i pored traženih izvještaja o rezultatima rada oko mobilizacije radnih žena i proslave 8. marta (koliko su u kampanji pridobili žena za aktivnu borbu, koliko su ih organizirali u Partiju, omladinu i sindikate), CK ih nije dobio.⁴⁵⁸

Odlukom Centrale za radničko vaspitanje u Beogradu, a u suglasnosti s forumima URSS-a proslavljen je Dan žena u svim mjestima gdje ih je bilo organiziranih 3. ožujka 1935. godine kao zajednička manifestacija žena-radnica i socijalistkinja. Dan žene održavala je Socijalistička internacionalna svake godine u ožujku u svim zemljama radi propagande i manifestacija žena za opće pravo glasa i za mir među narodima. On je imao osobito velike razmjere u Njemačkoj i Austriji, zemljama s najizrazitijim socijalističkim pokretima. I u jednoj i u drugoj vladao je 1935. godine fašizam. U povodu Dana žena u nakladi »Žena in dom« u Ljubljani, izišla je na slovenskom jeziku knjiga »Žena u današnjem društvu« koju je napisala Angela Vodetova.

O danu žena pisao je i *Pregled*: »Od kad se kriza pooštrila općenita je tendencija da se žene otpuštaju iz tvornica, da im se oduzima potpora, da ih se ukloni iz slobodnih zvanja. Stoljetna bespravnost i zaostalost učinila je žene u mnogim zemljama i nositeljicama i pomagačima reakcionarnih partija i pokreta. Uvođenjem ženskog prava glasa porastao je broj glasova za klerikalni fašizam za mnogostruko. Hitlerov put do vlasti pratila je bujica oduševljenja malograđanskih žena i djevojaka koje su od njega očekivale čudo oslobođenja.« U prvoj godini Hitlerova režima uklonjeno je 150.000 radnica iz tvornica, 30.000 ih je otišlo u »žensku« radnu službu, 100.000 ih je poslano

na selo. Vojska nezaposlenih žena brojila je oko 1,5 milijuna. Zatvori i koncentracijski logori bili su puni žena ...⁴⁵⁹

Osmi mart 1937. godine proslavile su sindikalno-organizirane žene legalno u javnim skupštinama. Tako je u Zagrebu u dvorani Radničke komore 12. ožujka 1937. održana Skupština žena na kojoj je bilo preko 700 osoba. Skupštinu je organizirao Mjesni međustrukovni odbor. Govorila je Lucija Borjan, bankovna namještenica i Ružica Turković, tekstilna radnica. Lucija Borjan je rekla da u Jugoslaviji ima 16.095 namještenica i da se njihov položaj stvarno izjednačuje s položajem radnica. Ružica Turković je govorila o zahtjevima radnica, uvjetima rada, plaćama, radnom vremenu itd. Redale su se žene-radnice koje iznose primjere bijede i nepravde kojima su one izložene.

Godinu dana kasnije, 11. ožujka 1938. održana je u povodu 8. ožujka Velika skupština žena u velikoj dvorani Radničkog doma u Zagrebu. Skupštinu je otvorio u ime MMO Josip Kraš. Referirale su Lucija Borjan i Ružica Turković. Kućne pomoćnice predstavljala je Marija Raušević, privatne činovnice i trgovačke pomoćnice, Elizabeta Pelc-Turković a jedna omladinka frizerke i manikirke. Na proslavi 8. marta 1939. godine sudjelovalo je 1500 radnica. Proslava je održana u prostorijama Radničkog doma u Zagrebu. Anka Balog-Rapić održala je na skupštini referat o historijskom razvoju položaja žene u društvu, a Maca Gržetić o odnosu radnice prema kulturi. U 1940. i 1941. Dan žena proslavljen je u Zagrebu brojnim mitinzima i sastancima za vrijeme odmora u tvornicama i poslije završetka rada. Takvi su se sastanci održali na primjer u tvornici olovaka »Lipa-Millu«, »Gaonu«, tvornici papira i »Ivančića«, »Mebe« i drugima.

Za radne žene 1. maj nije bio proljetni blagdan socijalista, ni majska šetnja i izleti sitne buržoazije, već dan kad žene rame uz rame sa svojim drugovima iz tvornica i radionica manifestiraju svoju spremnost za obaranje kapitalističkog društvenog poretka. Preko ženskih udruženja, šestojanuarski režim u Jugoslaviji nastojao je da privuče mase radnica, seljanki i domaćica pod svoj utjecaj. U različitim kulturno-prosvjetnim i religioznim udruženjima žena, osim propagandnog rada, režim je počeo i vojničko obučavanje žene. Pod pokroviteljstvom visokih oficira stvarane su ženske streljačke družine. U okviru Sokola organizirani su ženski borbeni odredi. Socijalisti su nastojali da putem sindikata prošire svoj utjecaj među radnicima. Širili su lažne vijesti protiv Komunističke partije, njenog rukovodstva, svakodnevno su klevetali radničko-seljaku državu SSSR. To su isto činile buržoaske žene preko raznih pacifističkih i feminističkih udruženja. Frazirajući o borbi za ravnopravnost žena, nastojale su odvući radne žene od klasne borbe.

⁴⁵⁸ ARP, KI, 1935/52, KI, 1935/69, KI, 1935/130 i 1935/324. IH-RPH, ZB, MF, KI, 672 (620), i (628-629), KI 670 (344-345), KI, 691 (254-260) *Radničke novine*, Zagreb 1. III i 8. III 1935.

⁴⁵⁹ *Pregled*, Zagreb 26. III 1935; *Radnik*, Zagreb 12. III i 26. III 1937, 18. III 1938; *Ženski svijet*, Zagreb 2. IV 1939; *Glas Slavonije*, 7. IV 1939; *Vjesnik radnog naroda*, Zagreb 6. III 1941.

U predstojećoj revoluciji proletarijat i njegova avangarda u Jugoslaviji morali su osigurati rukovodeću ulogu. Taj zadatak mogao se ostvariti samo ako i radnice u njemu sudjeluju. Komunistička partija povest će većinu radnog naroda putem revolucionarne borbe, samo ako ne zanemari rad među zaposlenim ženama. Polazeći od stava da se šestojanuarska diktatura neće sama od sebe raspasti, da je treba oboriti, partija je smatrala da su štrajkovi i demonstracije u kojima i žene sudjeluju tome putokaz. U 1936. godini proslava 1. maja vršila se pod parolama: »Narodi hoće kruha, slobodu, mir, zemlju i ravnopravnost!«, »Stvarajmo narodni front!«, »Organizirajmo jedinstveni front proletarijata!«, »Protufašistički narodni front treba se stvarati odozdo sa pristašama demokratskih nefašističkih stranaka i grupacija«. Akciono jedinstvo sindikalnih organizacija smatrano je za jedan od glavnih oblika jedinstvenog fronta proletarijata. Zato je i organiziranje što većeg broja radnica značilo privlačenje i ostalih žena u protufašistički narodni front. 1. maj 1937. bio je obilježen u Jugoslaviji, kao i u svijetu, herojskom borbom španjolskog naroda za slobodu i za nacionalnu nezavisnost. I žene Jugoslavije su snažno manifestirale podršku španjolskom narodnom frontu i narodnoj vladi Španjolske. One su pokazale sposobnost za borbu protiv fašizma koji ih je osudio na kućno ropstvo. Proslave 1. maja 1938. 1939. i 1940. slavile su radnice na ulicama, izražavajući snagu i solidarnost radničke klase. U 1940. godini žene, a osobito industrijske radnice, došle su na proslavu u velikom broju. One su davale otpor napadu policije i Mačekove zaštite. Obustavile su posao, svrstale se u povorke, pjevale proleterske pjesme i izvikivale parole. U rukovodstvu demonstracija bila je i Anka Butorac.⁴⁶⁰

Komunistička partija Jugoslavije, organizator žena u klasnom radničkom pokretu

Za vrijeme seštjanuarskog režima djelovala je pri Centralnom komitetu KPJ komisija za rad među ženama pod nazivom Centralni sekretarijat žena Komunističke partije Jugoslavije.

Komisija se u jeku diktature sijećanj – lipanj 1929. namjeravala povezati s mjesnim i pokrajinskim komisijama za žene; izraditi i poslati instrukcije o organiziranju i o načinu rada među ženama; u poduzećima uz suradnju omladinskih i partijskih ćelija organizirati kružoke za radnice koji bi poslužili kao temelj organizaciji delegatskih zborova; da izrade konkretne upute za rad žena na sindikalnoj liniji; da ispita mogućnosti za održavanje konferencija seljanki; da ispita socijalne i organizacione strukture ženskih organizacija i društava; da ispita mogućnost stvaranja posebne legalne ženske organizacije i izdavanje legalnog ženskog lista; u partijsku štampu uvesti žensku

rubriku; izdati brošuru o položaju radnica i popularnu brošuricu o ženskim pitanjima.

Pod ženskim kružokom podrazumijevalo se se grupe od 2–4, ili više radnica, koje se redovno sastaju i među kojima partijska organizacija sistematski radi. Kružoci nisu predstavljali nikakve specijalne ženske organizacije, već metode i formu za rad među ženama, koja se kroz dug period legalnog i ilegalnog rada pokazala kao najpodesnija.

O izgradnji aparata za rad među ženama i o njihovim dužnostima slao je Politbiro CK KPJ i Centralni sekretarijat žena KPJ partijskim organizacijama upute. U pokrajinskim sekretarijatima morala se postaviti komisija od tri do pet članova; u okružnim i mjesnim komitetima tri do četiri člana, u rajonskim komitetima najviše tri lica. U komisijama je trebao da bude po jedan član pokrajinskog, okružnog, mjesnog i rajonskog komiteta. U partijskim ćelijama u poduzećima bio je zadužen jedan član ćelije da organizira rad među ženama. Rad sa ženama se koordinirao i usko vezao s organizacionim, agitatorskim i sindikalnim radom. Opće vodstvo ležalo je u rukama partijskih foruma. U tim se komisijama raspravljalo, pripremalo i davalo materijal i prijedloge za sva pitanja koja se odnose na forme i metode rada među ženama. Komisije žena pri partijskim forumima prikupljale su statističke podatke o položaju žena, njihovom utjecaju u sindikatima, u ženskim društvima, proturatnom i protufašističkom narodnom frontu.

Poslije teških gubitaka partijskih kadrova 1929–1930. zamrla je partijska aktivnost među ženama. U Pokrajinskom i Mjesnom komitetu u Zagrebu tek su koncem 1934. i početkom 1935. formirane komisije žena. Od 1934. godine u Sloveniji partijske i omladinske organizacije nisu ni na jednom polju zaostale u radu među ženama. Rad komunističke ženama u Srbiji, prema izvještaju Sretena Žujovića, u 1936. godini vršio se preko Ženskog pokreta i Lige žena za mir i slobodu. U unutrašnjosti Srbije bili su organizirani sastanci i predavanja. Prilikom organiziranja zborova izdavana su leci upućeni ženama. One su sudjelovale na zborovima, što za Srbiju predstavlja novu pojavu. Među partijskim članovima gotovo i nije bilo žena.

Partija je usmjerila svoj rad osobito na sindikalno organiziranje radnica. Njihov udio, upornost i borbenost u akcijama i štrajkovima doprinosilo je njihovom uspjehu. U Crnoj Gori težište partijskog rada među ženama bilo je organiziranje i grupiranje u RSJ. Pri Mjesnim međustrukovnim odborima stvarale su se posebne sekcije žena, u njima održavali kursevi i predavanja. Pokrajinski komitet za Dalmaciju obratio se 1935. godine svim mjesnim, okružnim i rajonskim komitetima KPJ i SKOJ-a jednim pismom u kojemu između ostaloga daje direktivu za rad među ženama.

Radi aktiviranja komunista na radu među ženama, Politički biro CK KPJ uputio je 1935. godine opću okružnicu svim partijskim i skojevskim komitetima s konkretnim uputama za rad među ženama. Pored

⁴⁶⁰ *Proleter*, 1. V 1930, 24. IV 1932, 5. V 1933, 2–3/1934, 5–6/1935, 2–3/1936, 5/1937, 3–4/1940; *Srp i čekić*, 1/1940.

toga, uputio je specijalna pisma i direktive Pokrajinskom komitetu Slovenije i Hrvatske u vezi s agitacijom koju trebaju da vrše članice ženske delegacije što je bila u SSSR-u. Centralna ženska komisija obratila se jugoslavenskim ženskim društvima i klubovima u emigraciji za materijalnu pomoć radi izdavanja centralnog lista za radne žene, koji bi izlazio legalno u zemlji. CK je poslao i referat pod naslovom »Rad među ženama«, u kojem se između ostaloga iznosi da u Komunističkoj partiji ima svega 1% žena. Isti odnos bio je i u omladinskim i sindikalnim organizacijama. Broj organiziranih žena zaostaje iza borbenosti i porasta revolucionarne volje radnica i radničkih žena. Dokaz za to bile su borbe radnica kod »Hermann Pollaka«, »Braće Bureš« u Zagrebu, u Oroslavju, borbe trbovljanskih radnih žena, štrajkovi radnica u Hrastniku, Jesenicama, Mariboru i Novom Mestu. Komunisti i partijske organizacije nisu shvatile stvarnu ulogu žena u revolucionarnom klasnom radničkom pokretu. U većini slučajeva nisu bile privučene u redove Partije najrevolucionarnije radnice, što su se u navedenim borbama istakle, niti su im davane odgovorne funkcije, da bi se stvorio sposoban revolucionarni kadar radnica.

U zadacima koje referat postavlja kaže se između ostalog i ovo:

»Svaka partijska organizacija, odnosno svaki mjesni komitet MK, OK i PS, ukoliko još nisu osnovali komisije za rad među ženama za svoj djelokrug treba da to učine čim prije. Od najnižeg do najvišeg partijskog foruma moraju biti izabrani odgovorni drugovi ili drugarice za taj rad, koji će u sporazumu sa komisijama izraditi kompletan plan rada za kratak rok, predložiti ga nadležnom forumu, a nakon usvajanja cijela partijska organizacija dotičnog mjesta provodi ga u život.

Pred našim organizacijama stoje slijedeći zadaci:

- Povećati broj radnica u Partiji i omladini.
- Uvući revolucionarne radnice na sva odgovorna mjesta i davati im odgovorne funkcije i na taj način stvoriti sposoban kadar.
- Koncentrirati najveću pažnju velikim poduzećima u kojima u većini rade radnice, osnovati u tim poduzećima ćelije i grupe radnica koje će biti baza za pripravljanje i vođenje ekonomskih borbi radnica dotičnog poduzeća.
- Pojačati rad na sindikalnom organiziranju radnica, privlačeći ih na rad RSO i sve akcije i borbe radnika, kao i obratno.
- Pojačati frakcijski rad naših drugarica u legalnim ženskim organizacijama u kojima im radnica i radničkih žena (Slovenija, Hrvatska).
- Među radnicima i radničkim ženama otvarati odbore za borbu protiv skupocje, za dijeljenje pomoći u zimi za sve besposlene radnice i radnike i sve radničke porodice, osnovati grupe radnica i radničkih žena za borbu protiv rata i fašizma, protiv mučenja i zatvaranja radničkih boraca, za amnestiju političkih kažnjnika.

g) Pojačati rad na selu među ženama (protiv egzencije, visokih poreza, za pomoć u natprirodnoj i novcu siromašnim seljačkim porodicama, za pomoć siromašnoj školskoj seljačkoj djeci, za besplatnu liječničku njegu i lijekove siromašnim seljankama na račun države i općine, itd.).«

U rezoluciji I konferencije Komunističke partije Hrvatske i u referatu »Žensko pitanje« kritizira se neshvaćanje važnosti rada među ženama uprkos djelovanju posebnih odbora i komisija žena. Konferencija je tražila od čitave partije, svih foruma, partijskih organizacija i članova Partije da povuče liniju Partije o radu među ženama. Konferencija se izjasnila za stvaranje samostalnog i masovnog ženskog pokreta u borbi za specifična prava žena.

Isto tako na dnevnom redu V zemaljske konferencije je i referat »O radu među ženama«. Referent je bila Vida Tomšić. Konferencija je u referatu i rezoluciji utvrdila da je u nekim partijskim organizacijama sistematski rad među ženama još uvijek zanemaren, da je prepušten inicijativi samih drugarica. Pozvane su sve partijske organizacije da posvete najveću pažnju radu među ženama, osobito u sindikatima i drugim masovnim organizacijama. Za taj rad treba da se odrede ne samo drugarice nego i drugovi. Partijske organizacije treba da posvećuju čim više pažnje ženama iz radničkih i siromašnih četvrti i da pružaju moguću pomoć raznim savjetima itd. Vodeći borbu za opća ženska građanska prava, za jednak rad jednaka plaća u poduzećima i uredima, potrebno je u isto vrijeme suzbijati buržoaski feminizam, koji stvara jaz između radnika i radnica u svrhu otupljivanja oštrice klasne borbe.⁴⁶¹

Osnovna linija i težište rada komunista u svim masovnim organizacijama žena jest postepeno, stalno osvajanje njihovih članova pokretanjem akcija i pitanja, koja su bila prihvatljiva cijelom članstvu, ali većini u tim organizacijama. Nije se vršila mobilizacija žena na osnovi čisto komunističkih parola, već na osnovi društvenih ciljeva i zadataka zbog kojih je udruženje osnovano. U pokretanju raznih akcija i njihovom ostvarivanju članice i pristalice Komunističke partije Jugoslavije bile su najaktivnije. Na taj su način stjecale povjerenje i stale na čelo pokreta.

Pored rada u sindikatima u kojima su žene članice i simpatizerke KPJ razvile borbenu aktivnost, počele su one od 1934. godine rad na stvaranju širokog proletarijskog i proturatnog masovnog pokreta žena.

⁴⁶¹ ARP, KI, 1929/6, KI, 1929/35, KI, 1929/36, KI, 1929/37, KI, 1933/283, KI, 1934/153, KI, 1934/157, KI, 1934/180, KI, 1934/181, KI, 1934/200, KI, 1934/298, KI, 1935/8, KI, 1935/324, KI, 1935/411, KI, 1935/492, KI, 1935/499, KI, 1935/521, KI, 1935/625, KI, 1935/637, KI, 1936/285, IHRPH, ZB, MF, KI, 695 (490), (534), (536), KI, 674 (2-75), KI, 673 (586-694), KI, 692 (268-270), (324-325), (326-328), (409-410), (897-905), KI, 670 (339-341), (338), (521-523), KI, 672 (628-629), (313-315), (548-556), (645-648), (9-11); *Srp i čekić*, 7. XII 1940; *Proleter*, 1/1941.

Borba jugoslavenskih radnica junačka je bila. Po svojoj izdržljivosti pripadale su prvim redovima boraca i činile časnom radničku klasu Jugoslavije. One su dale ogromne žrtve u klasnoj borbi i borbi protiv fašizma. Mnoge su pale od krvničke ruke, zlostavljane i ubijene. A kad je Komunistička partija podigla

svenarodni ustanak protiv okupatora i domaćih izdajica, žene-radnice ušle su u narodnooslobodilačku borbu svjesno, znajući da je narodnooslobodilački rat i revolucija koja se vodi ujedno i borba za ekonomsku, građansku i društvenu ravnopravnost žene, za sretnu budućnost njihovu i njihove djece.

RADNIČKA OMLADINA U KLASNIM RADNIČKIM SINDIKATIMA

Organizacije radničke omladine do 1929. godine

Proleterska omladinska organizacija javila u Austriji već 1894. god. pod nazivom Federacija mladih radnika. 24–26. kolovoza 1907. u Stuttgartu je osnovana Socijalistička omladinska internacionala (SOI). Omladinskog pokreta u Hrvatskoj nije bilo. Obrazloženje zašto ga nije bilo dao je Vitomir Korać, jedan od tadašnjih socijalističkih vođa, u svojoj Povijesti radničkog pokreta u Hrvatskoj i Slavoniji. »Omladinski pokret« – piše on – »nastaje iz naročite potrebe da se mladim radnicima i radnicima dade zanimanje u pokretu, koje priliči njihovom dobu i potrebama. Tako se za djecu osnivaju dječje grupe i zabavišta, za šegrt, kursevi i pravna zaštita, za odrasliju omladinu opći kulturni rad i zabava. Na zapadu je ova potreba osjećana živo, jer su zakoni o društvima obično sprečavali ulaz mladeži do 20 godina u partijske i sindikalne organizacije. U Hrvatskoj se radnički pokret kroz duži period razvijao na nelegalnom temelju, dakle ova zapreka legalne prirode jednostavno je ignorisana. Radnički pokret u Hrvatskoj i Slavoniji uopće je vazda bio pokret mladih ljudi... Zbog ovih prilika nije se osjećala potreba za naročitim omladinskim organizacijama, a nije bilo ni snage ni mogućnosti da se ove podižu. Čim je neko prestao biti šegrt primao se u partiju i sindikat.«⁴⁶²

Prema izvještajima Glavnog radničkog saveza, ni u Srbiji nije bilo posebne omladinske organizacije. Na Drugom kongresu Radničkog saveza Srbije 28. ožujka 1904. godine u referatu Dimitrija Tucovića rečeno je o omladini slijedeće: »Još jedno pitanje, koje je takođe u vezi sa sitnom radošću, a ne mora manje interesovati radničke sindikate – to je učeničko pitanje. Ni u ovom pitanju rad i kapital nisu manji neprijatelji nego što su do sada bili. Uvlačenjem u posao nesrazmernog broja učenika, fabrikant na jednoj strani, nabavlja jeftinije radnu snagu i tako povećava profit, na drugoj pak strani, pojačava konkurenciju među radnicima, time smanjuje nadnice i opet

povećava profit. Svi putevi vode u Rim, te i sve manipulacije kapitalista vode – povećanju profita.

Mi smo u ovom pogledu još na tako niskom stupnju, da se svuda po unutrašnjosti pa i u Beogradu, za država navika, da šegrti, učenici služe kod kuće, kod majstora – čine sluge. Veće poniženje jednog budućeg radnika i našeg druga ne može biti. Sindikati, u svom programu nemaju pravednijeg i kulturnijeg cilja, nego što je ovaj. Mi ne smemo biti ravnodušni, kad se radnička mladež, naši budući drugovi u borbi, ponižava i zlostavlja, što radi majstorici poslove za koje se čovek ne može da nađe – jednom reći što se upotrebljuje kao »devojke za sve«.

Boreći se za poboljšanje stanja učenika, sindikati bi ne samo odgovarali zahtevima pravde i čovečnosti, nego bi spremili svoje mlade drugove za dobre budućće borbe. Osjećaj čovečnosti, osećaj potrebe za kulturnijim životom, žudnja za slobodom poredili bi težnje za ropskom pokornošću. Tako odgojen podmladak dohvatice u svoje čvrste ruke zastavu oslobođenja i pobedonosno je izneti na visinu budućeg društva.

Pitanje zaštite dečjeg kao i zaštite ženskog rada postalo je središte zaštitnog radničkog zakonodavstva. U našem partijskom programu traži se zabrana zanatskog rada za decu ispod 14 godina. Da je ovaj zahtev ostvariv, pokazuju radnička zakonodavstva u mnogim zemljama.«⁴⁶³

U izvještaju Međunarodnom sindikalnom savezu za 1903. godinu napada se projekt zakona o radnjama, po kojem »dopušta se upotreba šegrtu za domaće poslove, zahtijeva se pristojno ponašanje šegrtu prema majstorima... Naprotiv, u projektu se ne nalazi ni jedna riječ o radnom vremenu šegrtu, nadnici šegrtu, produženoj nastavi i obrazovanju šegrtu za vrijeme radnog vremena, zabrani nastave uveče i nedjeljom«.

Na Konferenciji uprava svih sindikata rečeno je da se »učeničko pitanje ističe sve jače kao jedno vrlo važno i ozbiljno pitanje ne samo za stanje radnika nego i za privredni i kulturni napredak uopšte. Jedna, takoreći, čitava poplava šegrtu osjeća se gotovo u

⁴⁶² V. Korać, Povijest radničkog pokreta u Hrvatskoj i Slavoniji, str. 97.

⁴⁶³ Sindikalni pokret u Srbiji 1903–1919, str. 17–18.

svim zanatima. I ta poplava, pri čemu se gubi svaka prava srazmjera između broja učenika i broja radnika, postaje utoliko strahovitija po razvijanje naše privrede i stanja radničke klase, što je ta cijela vojska djece ostala bez ikakvog školovanja, što joj poslodavci ne pružaju nikakvog opšteg ni stručnog obrazovanja, što se na zanat prima bez ikakove mjere i granice...

Učeničko pitanje interesiralo je doskora poglavito tipografske radnike. Oni su prvi iznijeli kod nas značaj ovog pitanja na materijalni položaj radnika pred širu javnost u štrajkovima. Svojim posljednjim štrajkom oni su pokušali da broj učenika prema broju radnika bude u jednoj stalnoj razmjeri 3:1. Borba je ostala u tom pogledu bez povoljnih rezultata. Danas u Beogradu dolaze na svakog tipografskog radnika 2 šegrti. A ima štamparija, u kojima su šegrti glavna radna snaga, počinjući sa djecom od 8 godina. Tipografski šegrti pod silnim teretom i sami počinju razmišljati o sebi. Oni su osnovali svoj klub, učestvovali su u grupi na proslavi Prvog maja, oni su svojim zahtjevima da budu primljeni u Družinu tipografskih radnika i dali neposredna povoda, da se učeničko pitanje iznese na dnevni red ove konferencije...

Kad se uspije da se eksploatacija šegrti umanji, da poslodavci ispunjavaju obaveze prema svojim učenicima, tada će imati sve manje računa da svoje radionice pretrpavaju šegrtima. Oni će utoliko više voditi računa o broju primljenih učenika, ako ih radnici sindikalnom borbom obavežu, kolika će biti minimalna nagrada oslobođenim šegrtima za jednu ili dvije godine.⁴⁶⁴

Izvještaj uprave GRS-a V sindikalnom kongresu 29. ožujka 1909. u Beogradu kaže da je 4998 učenika prema 6982 radionice i 26.834 radnika ustvari malo, jer ne dolazi ni jedan učenik na jednu radionicu i svega 1 učenik na 5 radnika. Mnogo veći broj učenika bio je u nekim tvornicama. Tako npr. u tvornicama metalne industrije na 220 radnika dolazilo je 58 učenika. U tvornici namještaja na 130 radnika 30 učenika, u tvornici stakla na 240 radnika 50 učenika, u tvornici municije na 120 radnika 40 učenika i u tvornici oružja na 450 radnika 120 učenika.

Izvještaj GRS-a podnesen VI sindikalnom kongresu 31. svibnja – 2. lipnja 1911. o radu s radničkom mladež: »Glavni radnički savez je u svakoj prilici naglašavao sindikalnim organizacijama potrebu da se obrati pažnja po pitanju radničke mladeži, ali zauzet mnogim drugim poslovima, još ništa nije preduzeo da se taj rad organizuje i izvodi sistematski. Međutim, u posljednje vrijeme se radnička mladež, ona iz radionica i fabrika, otpočinje kretati, već smo i nekoliko štrajkova učenika imali. Ti pokreti su pokrenuli upravu Partije i Glavnog radničkog saveza da se ozbiljnije pozabave ovim pitanjem, koje je i ranijim sjednicama ventiliralo. Dužnost će biti ovih uprava da što prije pristupe organizaciji i vaspitanju radničke mladeži.« Kongresu je podnesen poseban referat

pod naslovom »Socijalistička mladež« i donijeta rezolucija. Izvještaj međustrukovnom sindikalnom savezu za 1910. godinu navodi da »Formalnu omladinsku organizaciju još nemamo, ali organizacija žena primila je na sebe da radi među omladinom i nesumnjivo ćemo kroz kratko vrijeme imati i omladinsku organizaciju.«⁴⁶⁵

U Socijaldemokratskoj stranci Dalmacije bio je osnovan 1910. godine Agitacioni odbor socijaldemokratske omladine. U Bosni i Hercegovini osnovan je 17. ožujka 1912. godine Savez mladih radnika. U Sloveniji je uoči početka prvog svjetskog rata 1914. IX zbor Jugoslavenske Socijaldemokratske stranke donio odluku da se osnuje Jugoslavenska socijalistička omladina.

Na Kongresu ujedinjenja 21–23. travnja 1919. na kom je stvorena Socijalistička radnička partija Jugoslavije (komunista) predviđeno je osnivanje u okviru Partije Centralnog sekretarijata socijalističke omladine. Kongres je na temelju iskustva iz Srbije povjerio odgovorni i kulturno-prosvjetni rad s djecom od 7–11, naučnicima i đacima od 11–15 godina Pokretu žena, socijalista (komunista), odnosno Centralnom, Pokrajinskim i Mjesnim sekretarijatima žena. Takav stav prema stvaranju samostalnog omladinskog pokreta razultat je kompromisa između revolucionarne i reformističke struje i balasta socijaldemokratskog nasljeđa u SRPJ (k).

Savez Komunističke omladine Jugoslavije (SKOJ) osnovan je Zagrebu 10. listopada 1919. godine kao samostalna politička organizacija revolucionarne komunističke omladine uz podršku vodećih komunista iz rukovodstva SRPJ (k). SKOJ je osnovan kao rezultat idejne razlike u političkim i teoretskim stavovima oko revolucionarnog i reformističkog puta radničke klase Jugoslavije k vlasti. Zbog toga je SKOJ bio legalna komunistička prethodnica Vukovarskom kongresu na kojem je SRPJ (k) pretvoren u Komunističku partiju Jugoslavije. Socijalisti i reformisti u Partiji i sindikatima šutke su odbili pružanje pomoći SKOJ-u, da u njega usmjere radničku omladinu koja se gotovo u cjelini nalazila u sklopu revolucionarnih sindikalnih organizacija, bilo kao njihovo članstvo, ili članstvo omladinskih (naučnčkih) sekcija koje su bile formirane pri Mjesnim sindikalnim vijećima. Evo šta je o tome pisao centralni organ SKOJ-a *Crvena zastava*:

»Komunistički omladinski pokret u Jugoslaviji postaća za kratko vrijeme faktor s kojim će morati da računaju svi. Usprkos zapreka koje mu čini kapitalistička država sa svojim aparatima: školom, crkvom, policijom itd. on se neće moći ugušiti, to će ga još više snažiti, to će njegovi nosioci ustostručiti svoje energije i voditi još energičniju borbu do potpune i definitivne pobjede. No, najžalosnije je to, da moramo konstatovati da komunistički omladinski pokret kod nas nailazi na nerazumijevanje, neinteresovanje i hladnoću baš kod onih koji bi morali s najvećim sim-

⁴⁶⁴ Ibid., str. 110–111.

⁴⁶⁵ Ibid., str. 368, 410, 426, 438.

patijama da prate ova teška nastojanja i naprezanja komunističke omladine, a to su sami – odrasli radnici. Predstavnica revolucionarnog proletarijata u Jugoslaviji – Socijalistička radnička partija Jugoslavije (komunista), nije pokazala apsolutno nikakvog razumevanja za jedan velik i zdrav omladinski pokret u našoj zemlji, koji je neophodna potreba svakog modernog radničkog pokreta i ona do danas, osim jednog mršavog apela na svoje organizacije (koje se nisu ni obazrele na njega), nije učinila baš ništa da potpomogne rad i izade u susret zahtjevima i potrebama komunističke omladine. Dok omladinske organizacije u ostalim zemljama uživaju od partije najizdašnije materijalnu i moralnu potporu u svakom pogledu, dotle naša partija i njezine organizacije ne samo, da ne daju omladinskom pokretu nikakve materijalne pomoći (što i ne zahtijevamo pošto znamo njihov materijalni položaj), već niti moralne. Šta više! Osim nekih časnih iznimaka, pojedini Mesni odbori S.R.P.J. (K.) još prave i zapreke omladinskim udruženjima, te ne pokazuju apsolutno nikakve susretljivosti, dapače saldiraju njihov rad. O strukovnim organizacijama da se i ne govori. Tu se omladinske organizacije susreću s takvim nerazumjevanjem, da je upravo sramota da se radnički pokret u Jugoslaviji naziva modernim, a ne posjeduje se ni najelementarnijeg pojma o ulozi samostalnih omladinskih organizacija u jednom modernom radničkom pokretu. U našim sindikatima se gleda na omladinske organizacije nekim nepovjerenjem, nekom rezervom i uzdržljivošću, a članove susreće hladnoćom i omalovažavanjem. Nema tu otvaranja srca i savetovanja starijeg brata spram mlađeg, nema topline i pokazivanja čuvstva međusobne solidarnosti, koje treba već danas da se gaji u omladini, nema razumevanja za njezine potrebe, ne uzima se u račun budućnost i značaj radničkog podmlatka za predstojeće burbe. Ništa od toga. ... Krajnje je vrijeme da se Socijalistička radnička partija Jugoslavije (Komunista) što ozbiljnije pozabavi i uzme u svoj program pitanje omladinskog pokreta, jer će kraj ovakvog stanja morati doći prije ili docnije. Krajnje je vrijeme tim prije što se već pojavile između pojedinih udruženja i Mjesnih odbora partije disonance i nesporazumi, koji zaoštravaju međusobni odnošaj i paraliziraju svaki uspješan zajednički rad. ... Šta je jedan radnički pokret bez divnog poleta i odlučne odvažnosti omladine? Omladina je svim revolucijama bila u prvim redovima, borila se svojom krvlju za njezinu pobjedu i branila svojim mladim tijelima njezine tekovine. Klasa koja žudi naprijed, koja hoće da se oslobodi i svijetu donese carstvo Komunizma mora biti mlada i ostati mlada, mora svoju mladost cijeniti najvećim blagom.⁴⁰⁰

Revolucionarni se omladinski pokret već u početku suštinski razlikovao od starog socijaldemokratskog radničkog pokreta i predstavljao je novi borbenu naraštaj koji je izrastao u revolucionarnom vremenu. Odmah poslije osnivanja Centralni odbor SKOJ-a

donio je odluku da šegrtске omladinske sekcije postanu oblik rada SKOJ-a s radničkom omladinom koja se okupljala u sindikatima. Članovi omladinskih sindikalnih sekcija smatrani su za članove SKOJ-a. U reformističkim sindikatima zapadnih zemalja omladinske sekcije prije prvog svjetskog rata iscrpljivale su se u stručnom obrazovanju mladih, podizanju njihovog općeg znanja, njegovanju zabave, igre i sporta. Tim je, po mišljenju SKOJ-a, radnička omladina bila isključena iz neposredne opće borbe sindikata za svakodnevnne interese i konačno oslobođenje, već se odgajala za borbe koje ju čekaju kad odraste. Zato je SKOJ smatrao da stvaranje omladinskih sekcija unutar sindikata, ima opravdanja samo onda ako sekcije budu takve organizacije mladih, koje će moći odlučno zastupati političke, ekonomske i kulturne interese radničke omladine i uvlačiti omladinu u sve borbene pokrete radnika. Zato im organizaciona forma i sadržina treba da bude postavljena prema borbennim klasnim zadacima. SKOJ je od sindikata tražio da mu otvori širom vrata svojih organizacija, a od SRPJ (k) da ukine svoje kongresne odluke, po kojima se odgoj mladih radnika povjerio pokretu žena, socijalista. Obznana i Zakon o zaštiti države otjerali su i SKOJ u ilegalnost. Sa zabranom revolucionarnih sindikata čije su omladinske sekcije Vukovarskog kongresa KPJ u cjelini ušle u SKOJ, prestale su i one s djelovanjem.

Poslije obnove revolucionarnih sindikata pod imenom Nezavisni sindikati, prišli su oni u toku 1922. godine formiranju »Omladinskog proleterskog pokreta« u okviru svoga organizacionog djelovanja osnivanjem posebnog omladinskog prosvjetno-kulturnog saveza u koji su ulazili mladi radnici i naučnici, članovi Nezavisnih sindikata. U Statutu Centralnog radničkog sindikalnog odbora Nezavisnih sindikata u članu 40. reklo se da Savez radničke omladine nije sindikalna organizacija, nego prosvjetna, čiji je glavni zadatak organiziranje mladih radnika i naučnika radi njihovog odgajanja u proleterskom duhu. Savez radničke omladine primljen je u CRSOJ da bi mogao uspješnije odgovoriti svom zadatku i raditi pod njegovom kontrolom. SROJ se u okviru Nezavisnih sindikata brzo osamostalio. On od 1923. do 1924. razvija veliku političku aktivnost među mladim radnicima. Izveo je nekoliko demonstracija, afirmirao se u oružanim borbama protiv profašističke omladinske organizacije Orjune i angažirao u organizaciji radničkih kulturno-namjetničkih i sportskih društava. Nakon zabrane rada SROJ-a 1924. godine u Nezavisnim sindikatima djeluju ilegalne omladinske komunističke frakcije koje ne mogu zamijeniti legalni oblik rada s mladim radnicima. Treći kongres SKOJ-a koji je održan u lipnju 1926. donio je odluku o stvaranju omladinskih sekcija u sindikatima i omladinskih frakcija u njima. Pokrajinski sindikalni odbor za Hrvatsku i Slavoniju podržava tu odluku, pa su u svim većim sindikalnim podružnicama bile formirane omladinske sekcije. Na kongresu Nezavisnih sindikata došlo je oko toga do spora. Desna frakcija protivila se osni-

⁴⁰⁰ Crvena zastava, I. V. 1920.

vanju omladinskih sekcija s motivacijom da će se one pretvoriti u samostalne omladinske organizacije, za čiji rad Nezavisni sindikati ne mogu snositi odgovornost. Umjesto njih predložili su osnivanje omladinskih komisija, što je Kongres usvojio. Tek 29. siječnja 1928. donio je IO CRSOJ Pravilnik o radu komisije za rad među omladinom, a sav rad stavio pod svoju direktnu kontrolu. Tako su i u Hrvatskoj pri MRSO formirane, od ranijih sekcijских uprava, mjesne sindikalne omladinske komisije. Njihov rad sveden je na sindikalno organiziranje naučnika i brigu oko poboljšanja njihovog teškog položaja. Tvornički mladi radnici, kvalificirani radnici omladinci vršili su u Nezavisnim sindikatima sve društveno-političke poslove kao i odrasli radnici. Politički rad među njima obavljao je SKOJ. Pod njegovim rukovodstvom radnička omladina uključena je u teške borbe koje je ilegalna KPJ vodila protiv reakcionarnih režima, političkog bespravlja i bezdušne eksploatacije radnih ljudi.⁴⁶⁷

Socijaldemokratski pristup radničkoj omladini datira tek od 22. prosinca 1921. godine, 4 mjeseca poslije zabrane KPJ, SKOJ-a i CRSVJ. Inicijativu za osnivanje Akcionog odbora Saveza socijalističke omladine Jugoslavije (SSOJ) dali su desni socijalisti. Vodili su ga Josip Beker i profesor Mirko Kus-Nikolajev. Tek početkom siječnja 1923. godine održana je Konferencija na kojoj je izabrana Centralna uprava SSOJ, a na skupštini 6. veljače 1923. donesena su privremena pravila Saveza. Članstvo SSOJ dijelilo se na dječju grupu od 5–12 godina i na omladinsku grupu od 14–28 godina. Savez se proglasio samostalnom omladinskom organizacijom, koja se naslanja na Socijalističku partiju i reformistički Glavni radnički savez Jugoslavije. Centrala SSOJ preselila se 1925. god. u Sarajevo. Kongres Socijalističke partije Jugoslavije što je održan 17. i 18. siječnja 1926. usvojio je rezoluciju o pitanju omladine, koju je Kongresu predložilo rukovodstvo SSOJ.

Prva zemaljska konferencija Socijalističke omladine održana 23. svibnja 1926. godine u Sarajevu izradila je čitav niz zadataka: 1. zahtjeve se zaštitu mlade radne snage; 2. reguliranje naučničkog pitanja; 3. zahtjeve na prosvjetnom i odgojnom polju; 4. zahtjeve za zaštitu siročadi i zapuštene djece i uspostavljanje sudova za maloljetne. To je uneseno u rezoluciju Trećeg kongresa Radničkog komora. Zahtjevi na prosvjetnom i odgojnom polju polazili su od »harmoničnog razvijanja svih tjelesnih, moralnih i duhovnih snaga čovjeka«, pa se zahtijevala korjenita reforma škole u modernom duhu, osnivanje dječjih obdaništa, obavezno osnovno i produžno školovanje do 14 godina, obavezno pohađanje zanatskih i stručnih škola do 18 godina, ukidanje obavezne vjerske nastave u školama, davanje državne pomoći talentiranim siromašnim đacima radi daljeg školovanja, obavezno održavanje tjelesne higijene i uvođenje nastave gimnastike i sporta, obavezni liječnički nadzor i besplatno liječenje školske omladine.

U zadacima SSOJ na organizacionom polju, osim isticanja socijalizma cilja saveza, određuje se njegova uloga, pa se kaže: »Savez socijalističke omladine Jugoslavije i njegove organizacije imaju određene i naročite dužnosti i zadatke u okviru opšteg radničkog pokreta. Ti su zadaci pedagoškog i praktičnog karaktera i zahtijevaju zasebno organizovanje radničke omladine kako bi ona mogla uspješnije da zastupa ne samo svoje kulturne i ekonomske interese nego da se i na praktičnom organizacionom radu osposobi za docijnji poziv u radničkom pokretu. U tim samostalnim organizacijama ona treba da ima široko i slobodno polje samostalnog rada, kako bi mogla da razvija svoje sposobnosti i dobije smisao za samostalan rad i inicijativu. U njima treba da se jačaju i razvijaju moralne odlike kao: solidarnost, demokratija, disciplina, požrtvovanost i smjelost.«

U okviru mjesnih organizacija SSOJ trebalo je osnivati prosvjetne, amaterske, muzičke, sportske, trističke, gimnastičke itd. sekcije i grupe. Socijalistički odgoj ostvarivao bi se na tečajevima i predavanjima, u bibliotekama, na izletima i ekskurzijama, gimnastici i ritmičkim igrama, osnivanjem naučnih kružaka, umjetničkim i literarnim priredbama, izdavanjem publikacija itd. Rad na ekonomskom i socijalnom polju opravdavao se: »1. Što se današnja radnička omladina nalazila u izvanredno teškom ekonomskom položaju; 2. Što se tim pitanjem uopšte ne bavi i 3. Što se iz njenih redova regrutuje najveći broj štrajkbrehera i nesvjesnih konkurenata odraslog radnoj snazi. Zato bavljenje tim pitanjima ima dvojak cilj: 1. da organizacionim pritiskom svojih organizacija, te zainteresovanjem javnosti poboljša ekonomski i socijalni položaj radničke omladine, i 2. da na taj način pedagoški djeluje na omladinu koja bi se počela interesovati tim pitanjem i tako je osposobiti za sindikalnu borbu.« Osim populariziranja zahtjeva i raspravljanja o njima u omladinskim organizacijama SSOJ treba: »Da od sindikata zahtijeva osnivanje šegrtskih sekcija i zastupanje šegrtskih interesa pri sklapanju kolektivnih ugovora. Da u tom cilju sa sindikatima održavaju najtješnje veze. Da traže obrazovanje šegrtskih sekcija pri Radničkim komorama.«

Tu se vidi razlika u metodi i sredstvima rada između Saveza komunističke omladine i Saveza socijalističke omladine.

Prvi kongres SSOJ održan je 17. travnja 1928. godine u Beogradu. Savez je uoči Kongresa tvrdio da ima 30 organizacija s 1500 članova, mnogobrojne kulturne, prosvjetne i sportske sekcije s bogatim inventarom, namještajem, instrumentima, bibliotekama. SSOJ je napadao Savez komunističke omladine kao »mlade fantaste, romantičare, idealiste čija požrtvovanost bi se mogla mnogo produktivnije da iskoristi«, dok je sebe predstavljao kao savez realističke omladine koja ima »sva obeležja modernih zapadno-evropskih omladinskih pokreta«. Socijalistička omladina, pisalo se poslije Kongresa, mora biti u prvom redu klasno-prosvjetna odgojna zajednica. Ona ne treba da se upušta ni u kakve socijalno-političke pro-

⁴⁶⁷ J. Cazi, Nezavisni sindikati, knjiga III, sv. II, str. 776–777.

bleme prema kojima su široke mase indiferentne, a neorganiziranu omladinu bez imalo klasne svijesti neće zainteresirati i oduševiti. Zato omladinu treba odgajati i zainteresirati za prosvjetno-umjetnički i sportski rad, jer je to za mlade ljude razumljivo, pristupačno i interesantno. SSOJ nije imao nikakvog utjecaja na radničku omladinu, iako je primao znatna materijalna sredstva od Radničkih komora i URSS-a za svoju kulturno-prosvjetnu djelatnost.⁴⁶⁸

Na kraju treba reći da je u sukobu desnice i centrumaša u Socijalističkoj partiji Jugoslavije 1928. godine sdjelovala i SSOJ. Beogradska oblasna uprava SSOJ koja je formirana 15. svibnja 1927. godine na konferenciji za Srijem i Srbiju u Sremskoj Mitrovici nalazila se u rukama desnih socijalista. Centrumaši su 12. listopada 1928. godine osnovali posebnu organizaciju SSOJ za Beograd, a 25. studenoga 1928. god. Oblasnu upravu SSOJ za Srbiju pod svojim rukovodstvom. Između frakcija se vodila oštra borba sve do uvođenja diktature.

Položaj mladih radnika u privredi

Omladinom su smatrane mlade generacije što stupaju u privredni i društveni život i koje će tek steći znanje i profesiju radi privređivanja, samostalnog života i osnivanja vlastite obitelji. Granice omladinske dobi nisu za sve mlade generacije bile jednake. Mladi kvalificirani radnik koji je od svoje 16. ili 17. godine radio kao pomoćnik, sigurno je potpuna ljudska ličnost i s 22 godine, dok je student npr. obično mogao samostalno privređivati i sam se izdržavati tek kad završi studij u 24., 25. godini. Pored toga, omladina ispod 18 godina u mnogim kapitalističkim državama lišena je prava na udruživanje. Potpuna orijentacija političkih partija na parlamentarnu borbu i pridobivanje punoljetnih glasača od 21 do 22 godine, utjecala je da se dobnu skupina mladih ljudi od 14 do 22 godine smatra omladinom. Drugi su u omladinu svrstavali mlade ljude od 14 do 25 godina, treći od 14 do 27 godina, a organizacija Ujedinjenih nacija ubrajala je u omladinu mlade ljude od 15 do 24 godine. Savez socijalističke omladine primao je u članstvo ljude do 28 godina. Komunisti su u radničku omladinu ubrajali mlade radnike od 14 do 22 godine.

Broj zaposlenih mladih radnika do 22. godine u cijeloj državi iznosio je 1930. godine 194.323. Prema podacima Središnjeg ureda za osiguranje radnika, taj broj pada s porastom krize 1931. godine na 189.298, 1932. na 165.061, a 1933. godine on se smanjio na 159.117. Prema tome, do 1933. godine smanjio se broj zaposlenih mladih radnika za 34.878. Od 1934. godine apsolutni broj mladih radnika raste, dok u postotku u odnosu na ukupan broj zaposlenih pada. Tako se npr. u 1934. godini povećao broj mladih radnika na 162.915, u 1935. godini na 172.598, u 1936. godini na 174.954, u 1937. godini popeo se na 197.633, iako je

starosna struktura zaposlenih išla na štetu mladih radnika. U 1934. godini zaposleno radništvo do 22 godine iznosilo je 29,67% od ukupnog broja zaposlenih radnika. 1935. godine odnos se smanjio na 28,80%, 1936. godine na 28,53% i 1937. godine na 27,92%.

Broj zaposlenih mladih radnika na teritoriju okružnih ureda godine 1930. i 1935.⁴⁶⁹

Okružni uredi	Mladi radnici do 22 godine 1930.	1935.
Banja Luka	7250	5447
Beograd	22.439	24.693
Bjelovar	3518	
Slavonski Brod	4106	
Diavrovnik	3814	5209
Karlovac	4486	3867
Ljubljana	30.623	24.450
Mostar	2054	
Niš	8865	8360
Novi Sad	5906	8093
Osiijek	9751	13.962
Sarajevo	8757	8786
Skoplje	10.369	8215
Sombor	5026	5525
Split	6026	5657
Subotica	6446	6083
Susak	3302	3753
Travnik	4532	
Tuzla	2711	4639
Varaždin	4430	
Zrenjanin	4827	6693
Vršac	3829	
Zagreb	18.927	21.448
Zemun	4510	
Privatna društva	7805	3617
Središnji ured	194.323	173.635

Dobna struktura zaposlene omladine prema popisu 1934, 1935, 1936. i 1937. godine⁴⁷⁰

Godine	Do 13	14-15	16-18	19-22	Ukupno
1934.	4767	28.993	43.963	85.192	162.915
1935.	4636	30.199	52.777	74.986	172.598
1936.	4710	31.049	70.923	68.272	174.954
1937.	5754	35.681	90.234	65.964	197.633

Prema popisu od 30. lipnja 1934, 1935, 1936. i 1. rujna 1937. godine bilo je u Jugoslaviji zaposleno od 23 do 27 godina:

1934.	108.776	19,81%
1935.	112.528	19,96%
1936.	119.200	19,44%
1937.	137.816	19,48%

Dakle u Jugoslaviji broj zaposlenih od 14 do 27 godina u 1934. godini iznosi 49,48% od ukupnog broja radnika. U kasnijim godinama taj se odnos smanjuje i to 1935. godine na 48,76%, 1936. na 47,97%, a 1937. na 47,40%.

⁴⁶⁹ Ibid., 1935, str. 494, 1936, str. 636, 1937, str. 1036 i 1940, str. 171.

⁴⁷⁰ Ibid., 1935, str. 494, 1936, str. 636, 1937, str. 1036 i 1940, str. 171.

⁴⁶⁸ Ibid., knj. III, sv. II, str. 160-162.

Pogledajmo sada dobnu strukturu mladih radnika u 10 glavnih gradova 1934. godine. Prema podacima iz istih izvora do 13 godina je bilo u Ljubljani zaposleno 2 djece, u Zagrebu 98, u Beogradu 631 dijete. Od 14 do 15 godina Ljubljana ima 271 radnika (163 m. i 108 žen.), Zagreb 1213 radnika (653 m. i 560 žen.), Beograd 2687 radnika (1822 m. i 865 žen.). Od 16 do 19 godina bilo je zaposleno u Ljubljani 1627 radnika, od tog 891 m. i 736 žen., u Zagrebu 4706 radnika (2350 m. i 2356 žen.), u Beogradu je od 4820 zaposlena radnika bilo 3196 m. i 1624 žen. Ukupno ispod 20 godina bilo je zaposleno u Ljubljani 1900 radnika (10%), u Zagrebu 6017 radnika (11,36%), u Beogradu 8138 radnika (14,22%). To se najbolje vidi iz slijedeće tabele.

Najviše ih je od 20 do 29 godina. U Ljubljani 7797 radnika (3574 m. i 4223 žen.), ili 41,22%; u Zagrebu 22.386 radnika (11.014 m. i 11.372 žen.), ili 42,27%; u Beogradu 23.190 radnika (14.890 m. i 8300 žen.), ili 40,52%. U Ljubljani je bilo zaposleno od 13 do 29 go-

Broj mladih radnika 1934. u glavnim gradovima

Gradovi	do 13 g.	14-15	16-19	Ukupno	%
Ljubljana	2	271	1627	1900	10
Zagreb	98	1213	4706	6017	11,36
Beograd	631	2687	4820	8138	14,22
Novi Sad	126	877	1633	2636	19,25
Sarajevo	83	567	1365	2015	15,60
Skoplje	193	566	1149	1908	24,35
Niš	159	557	840	1556	26,62
Cetinje	2	14	35	51	7,23
Split	14	196	680	890	10,72
Banja Luka	13	153	328	494	16,54

dina 51,22% od svih zaposlenih radnika, u Zagrebu 53,63% i u Beogradu 54,74%

Pogledajmo još broj mladih radnika do 22. god. u nekim privrednim granama:

Privredna grana	do 13 god.	14-15	16-17	18-22	Ukupno	%
Grafička industrija	101	367	521	1592	2581	34,7
Šumarsko-pilarska industrija	27	397	862	5730	7016	18,4
Tekstilna industrija	173	1684	2142	10.498	14.497	34,36
Trgovina	944	4232	3718	10.149	19.043	37,23
Ugostiteljstvo	160	689	1319	3775	5943	24,46

U grafičkoj industriji radilo je od 23 do 27 god. 1306 ili 17,5%, u šumarsko-pilarskoj 8065, ili 21,2%, u tekstilnoj 10.881, ili 25,78, u trgovini 9696, ili 18,96% i u ugostiteljstvu 5511, ili 22,68%. Ako bi se mladim radnikom smatrao radnik od 13 do 27 godina, onda bi ih u grafičkoj industriji bilo 52,2%, u šumarsko-pilarskoj 39,6%, u tekstilnoj 62,14%, u trgovini 56,19% i u ugostiteljstvu 47,14%.⁴⁷¹

Mladi radnici od 13 do 22 godine najčešće su primali nadnice do 8 dinara. Takvih je u 1934. godini 62.411, u 1936. 76.590. Od 8 do 20 dinara primalo ih je 1934. godine 61.108, a u 1936. godini 71.638. Međutim, bilo je radnika s nadnicom do 8 dinara i od 23 do 70 godina. 1934. godine bilo je takvih 6598, a 1936. god. 9317. Postojao je gotovo isti odnos između mladih radnika i starijih s plaćom od 8 do 20 dinara, dok se

od 20 preko 48 dinara, taj broj znatno smanjuje. Tako na primjer od 162.915 mladih radnika, primalo je preko 48 dinara svega njih 1858. Tu istu dnevnicu primalo je 9165 radnika od 23 do 27 godina, 14.923 od 28 do 32 godine i 15.061 od 33 do 37 godina

Statistika za 1933. godinu pokazuje da je s nadnicom do 8 dinara od 19 do 22 godine bilo 11.927 radnika, od 23 do 27 godina 2577, od 28 do 32 godine 1076, od 33 do 37 godina 670, od 38 do 42 godine 384, od 43 do 47 godina 322 radnika, od 48 do 52 godine 218 i još nekoliko stotina iznad 52 godine.⁴⁷²

Koliko su bile niske nadnice mladih radnika, iznošeno je na radničkim sastancima što smo spominjali u drugim poglavljima. Tako je poznato da je neki tvorničar u Zemunu uzimao, uz pismeni ugovor, na probu mlade radnice koje su za vrijeme probe primale nadnicu od 40 para na dan. Proba je trajala 4 mjeseca.

⁴⁷¹ Ibid., 1935, str. 524, 1936, str. 415, i 536; Struktura glavnih gradova Zagreb 1936: B. Haberle: *Radnička zaštita*, 1937. god., str. 381, 686, 935.

⁴⁷² *Radnička zaštita*, 1935, str. 99, 199 i 613, 1936, str. 60, 1938, str. 243.

**Broj osiguranih članova SUZOR-a do 22 god. i visina nadnice prema popisu
od 30. lipnja 1934. godine⁴⁷³**

Nadnica	do 13 god.	14–15	16–17	18	19–22	Ukupno
do 8	3970	22.878	18.915	6246	10.402	62.411
od 8,01–9,60	32	266	349	251	1184	2082
od 9,61–11,60	219	1518	1795	1228	7440	12.200
od 11,61–14	339	2090	2867	2174	13.128	20.598
od 14,01–16,80	162	1370	2401	1983	15.138	21.054
od 16,81–20	12	421	1106	1304	12.311	15.154
od 20,01–24	12	156	582	848	7912	9510
od 24,01–28,80	7	86	375	478	6475	7421
od 28,81–34	9	122	270	352	5185	5938
od 34,01–40	3	31	80	112	2961	3187
od 40,01–48	1	10	30	46	1415	1502
preko 48	1	45	97	74	1641	1858
Ukupno	4767	28.993	28.867	15.096	85.192	162.915
%	0,87	5,26	5,26	2,75	15,51	29,67%

⁴⁷³ Ibid., 1935, str. 494.

Očito je da mladi radnik s tako niskim nadnicama ne može živjeti. Kad je 1937. godine donesen Zakon o minimalnim nadnicama za radnike industrijskih, zanatskih, trgovačkih, saobraćajnih, rudarskih, šumarskih, bankarskih, osiguravajućih i sličnih poduzeća te građevinskih i elektrotehničkih radionica, određene su niže nadnice za radnike do 18 godina. Za nekvalificirane, kvalificirane i akordne radnike do 18 godina nadnica na sat nije mogla biti manja od 1,50 dinara ili 12 dinara na dan za 8 sati rada, za 9 sati rada 13 dinara, a za 10 sati 15 dinara na dan. Ako je takav mladi radnik bio zaposlen u zanatu i trgovini, i to u mjestu ispod 5000 stanovnika, njegova nadnica na sat nije mogla biti manja od 1,35 dinara, ili za 8 sati rada na dan 10,80 dinara, za 9-satni radni dan najmanje 12,50, a za 10-satni radni dan najmanje 13,50 dinara. Jedino je u građevinarstvu izjednačena minimalna nadnica za sve mlade i stare radnike, kvalificirane i nekvalificirane, za dnevno 10-satno radno vrijeme najmanje 18 dinara, ili 1,80 dinara na sat. Sindikalne organizacije su tarifnim sporazumima i kolektivnim ugovorima predviđele povoljnije nadnice od minimalnih, a često su se morale boriti za provođenje zakona, jer poslodavci ga nisu poštivali. Radno vrijeme i druge uvjete rada dijelila je radnička omladina sa svojim starijem drugovima. Ondje gdje je postojala klasna sindikalna organizacija bilo je radno vrijeme regulirano, na 8 sati u industriji te, 8–9 sati u zanatu i trgovini.

Ekonomska kriza stavila je na dnevni red u čitavom svijetu pitanje nezaposlenosti mladih generacija. Po podacima međunarodnog biroa rada u svijetu je u 1935. godini bilo nezaposleno oko 6 milijuna ispod 25 godina. Međunarodni biro za odgoj preporučuje uvođenje obaveznog školovanja do 15 godina. Za omladinu koja je navršila 15 godina preporučuje se do 18 godina opće i stručno produžno obrazovanje. Pored mjera za podizanje općeg i stručnog obrazovanja omladine, potrebno joj je omogućiti korisnu upotrebu slobodnog vremena podizanjem i otvaranjem odmarališta, osobitih skloništa, ustanova za fizi-

čku kulturu, čitaonica itd. Potrebno je stvarati ustanove na zadrudnoj osnovi u kojima treba nezaposlenoj omladini omogućiti i obavljanje izvjesnih radova za kuću. U mjestima gdje je broj nezaposlene omladine velik, potrebno je otvarati zajedničke kuhinje i prenoćišta.

U zapadnim zemljama Evrope u Velikoj Britaniji, Danskoj, Njemačkoj, Austriji, Poljskoj, u SAD, Kanadi, organizirali su se logori rada. Organizatori takozvane službe rada, tvrdili su da su omladinci okupljeni na opće-korisnom poslu, te to nije prisilni javni rad. Međutim, ti se logori nisu osnivali zbog posla, odgoja, zajedničkog korišćenja slobodnog vremena, ishrane i stanovanja, već su oni radili u vojne svrhe, za potrebe reakcije. Pisalo se i govorilo da u ovim logorima omladinci pod vrlo teškim uvjetima rade poslove za stan i hranu što bi inače radnici obavljali za plaću u normalnom radnom odnosu. Zbog toga se tražilo da u uprave logora ulaze i omladinci, da se uvede i nagrađivanje u novcu, da dnevni fizički rad ne prelazi preko 40 sati tjedno, da omladinci mogu napustiti logor kad to zažele i da se posredovanje rada tako organizira sa se može zapošljavati i omladina ispod 18 godina.

Nezaposlenost omladine – pisalo se – ugrožava budućnost društva. U tome leži njena osobita opasnost. Za omladinu, koja u godinama kad je sposobna za privređivanje ne može naći posla, uvijek je uz materijalnu, potrebna i moralna potpora. Za njih nisu toliko ubitačne posljedice tjelesnog oduzimanja koliko duševne patnje. Omladini razne dobi prijačije je ulazak, uslijed nezaposlenosti, u redovan tok života, kom se ona toliko radovala. Nezaposlenost kod mladih ljudi ne izaziva ogorčenje prema sudbini, niti se kod njih formira uvjerenje za potrebom socijalnih zahtjeva i reformi. Naučnim ispitivanjem utvrđeno je da u najviše slučajeva omladina što je pogođena nezaposlenošću, to ogorčenje na izražava kao želju za borbom, nego ona izaziva u nje potištenost. Karakter se pokvari, ugase sve težnje i poštena nastojanja, izgubi se svako osjećanje lične časti. Opasnost je neizmjerana, ona ide i u dubinu i u širinu.

**Broj osiguranih članova SUZOR-a do 22 godine i višna nadnice prema popisu
do 30. lipnja 1936. godine⁴⁷⁴**

Nadnica	do 13 god.	14-15	16-17	18	19-22	Ukupno
do 8	3819	24.471	34.383	6325	7592	76.590
od 8,01-9,60	45	353	724	345	995	2462
od 9,61-11,60	234	1539	3581	2095	6602	14.051
od 11,61-14	333	2340	5478	2316	10.555	21.022
od 14,01-16,80	199	1455	4383	2277	11.757	20.071
od 16,81-20	33	418	2136	1502	10.143	14.232
od 20,01-24	25	197	946	927	5982	8077
od 24,01-28,80	17	95	900	763	5961	7736
od 28,81-34	2	121	672	481	4406	5692
od 34,01-40	2	13	134	173	1900	2222
od 40,01-48	-	9	59	66	1055	1189
preko 48	1	38	134	123	1324	1620
Ukupno	4710	31.049	53.530	17.393	68.272	174.954
%	0,77	5,06	8,73	2,84	11,13	28,53

⁴⁷⁴ Ibid., 1937, str. 1036.

Položaj učenika u privredi

Posebna skupina u radničkoj omladini su učenici u privredi, naučnici, šegrti. Grupa zaposlenih učenika u privredi iznosila je 1930. godine 80.296, broj ostalih omladinaca 114.027, u 1934. godini broj učenika bio je 67.321, ostalih omladinaca 95.594, u 1935. broj učenika iznosio je 72.523, u 1936. 76.545, u 1937. godini 74.983. Te godine smanjio se broj učenika prema 1936. godini za 1562, dok se broj ostalih omladinaca popeo od 98.009 na 122.680.

Od 67.321 učenika u 1934. godini na glavne gradove u zemlji otpadalo je svega 17.775; na Ljubljani 2209, Zagreb 3963, Beograd 4963, Novi Sad 1591, Sarajevo 1449, Skoplje 1695, Niš 960, Cetinje 27, Split 566, Banjaluku 352.⁴⁷⁵

Prema popisu osiguranih radnika, dakle, zaposlenih, od 30. lipnja 1934. godine u metalskoj i mašinskoj industriji od ukupno 32.085 zaposlenih otpadalo je na naučnike 9436, ili 29,41%. U industriji prevoznih sredstava od 7014 zaposlenih, bilo je 1028 naučnika, ili 14,66%. U industriji za prerađu kože i njenih surugata od 17.689 na učenike u privredi otpadalo je 6279, ili 35,50%. U drvodjelskoj i rezbarskoj industriji od 14.805 zaposlenih na šegrtu je otpadalo 5033, ili 34%. U industriji hrane i pića na 32.615 zaposlenih

⁴⁷⁵ Socijalni arhiv, 1936, I-3, str. 34.

**Broj naučnika na teritoriju Okružnih ureda
za osiguranje radnika 1930. i 1935. godine**

Okružni ured	Broj učenika	
	1930.	1935.
Banjaluka	2971	2251
Beograd	9272	10.203
Bjelovar	1453	
Sl. Brod	1697	
Dubrovnik	1576	2152
Karlovac	1853	1598
Ljubljana	12.654	10.113
Mostar	848	
Niš	3663	3454
Novi Sad	2440	3344
Osijek	4029	5769
Sarajevo	3618	3630
Skoplje	4284	3665
Sombor	2077	2283
Split	2490	2637
Subotica	2663	2613
Sušak	1364	1651
Travnik	1837	
Tuzla	1120	1916
Varaždin	1830	
Zrenjanin	1994	2565
Vršac	1582	
Zagreb	7816	8962
Zemun	1863	
Privatna društva	3225	3717
Središnji ured	80.296	72.523

Broj zaposlenih učenika u privredi od 1934. do 1937. godine⁴⁷⁶

1934.		1935.		1936.		1937.	
m.	ž.	m.	ž.	m.	ž.	m.	ž.
56.128	11.193	59.747	12.776	63.614	12.931	64.420	10.563
Ukupno	67.321	72.523		76.545		74.983	

⁴⁷⁶ Radnička zaštita 1930, str. 438-439, 1935. godina, str. 490 i 575, 1936, str. 633, 1937, str. 1033, 1940, str. 173.

radnika dolazi 5738, ili 17,59%. U industriji odjeće i čišćenja od 24.975 na naučnike je otpadalo 11.395, ili 45,62%. U grafičkoj industriji na 7950 zaposlenih na naučnike otpada 1392, ili 17,51%. Na higijenu (brijačnice, itd.), od 15.084 zaposlenih radnika na naučnike je otpadalo 5804, ili 38,48%. U trgovini na 51.149 zaposlenih otpadalo je 11.129 naučnika, ili 21,76%. Na ostale industrijske grane broj učenika u privredi kretao

se od 0,27 do 8,83%. Tako npr. u tekstilnoj industriji na 42.202 zaposlena bilo je samo 2446 učenika, ili 5,80%. U industriji kože i gume 4,26%, u šumsko-pilanskoj industriji na 47.875 radnika bilo je svega 442 naučnika, ili 0,92%. U gostionicama, kavanama, svratištima od 21.417 ugostiteljskih radnika bilo je 1352 naučnika, ili 6,31%.

Broj učenika u privredi u različitim granama djelatnosti za 1934, 1936. i 1937. godinu⁴⁷⁷

Djelatnost	1934.	1936.	1937.
Poljoprivreda	264	278	230
Javni saobraćaj	263	222	209
Privatni saobraćaj	313	264	180
Rudarstvo	—	5	15
Industrija kamena i zemlje	1185	1192	1029
Metalska i mašin. industrija	9436	11.320	11.507
Građenje prevoznih sredstava	1028	1066	1037
Kemijska industrija	354	292	284
Električne i vodovod. centrale	258	343	287
Tekstilna industrija	2446	2595	2075
Industrija papira	81	81	61
Industrija kože i gume	155	209	173
Prerada kože i njenih surogata	6279	7134	7012
Šumsko-pilarska industrija	442	458	472
Drvodjelska i rezbarska industrija	5033	6154	6967
Industrija hrane i pića	5738	6401	6264
Industrija duhana	83	46	62
Gostione, kavanе i svratišta	1352	1371	1515
Industrija odjeće i čišćenja	11.395	14.303	13.288
Željez. putevi i vodogradnja	219	150	87
Građevinarstvo nad zemljom	1574	1562	1788
Grafička industrija	1392	1443	1320
Higijena	5804	6265	5729
Općinski poslovi	582	692	568
Trgovine	11.129	12.314	12.410
Novčani i osig. zavodi i samost. kancelarije	105	108	59
Kazališta	253	234	196
Kućna posluga	158	43	159
	67.321	76.545	74.983

⁴⁷⁷ Ibid., 1935, str. 575, 1937, str. 1033, i 1940, str. 173.

Od 74.983 (100%) učenika (šegrt) prema popisu od 1. rujna 1937. godine najveći broj otpada na metal-sku i mašinsku industriju – 11.507, ili 15,35%; na industriju prerade kože i njenih surogata 7012, ili 9,35%; na drvodjelsku i rezbarsku industriju 6967, ili 9,29%; na industriju hrane i pića 6264, ili 8,35%; na industriju odjeće i čišćenja 13.288, ili 17,72%; na trgovinu 12.410, ili 16,55%, na higijenu 5729, ili 7,64%; na ostale industrijske grupe raspored naučnika kretao se od 0,08% do 2,77% od ukupnog broja naučnika. Tabela pokazuje da je naučnik bio vezan više za zanatske djelatnosti nego za čisto industrijske. Industrijci nisu potrebni. Ona je na određenim procesima priučavala mlade nestručne radnike, koji su svoj posao naučili za nekoliko dana. Naučnik je učio zanat nekoliko godina. U redovima naučnika stvarani su i kadrovi stručnih radnika za industriju.

Privredna kriza utjecala je i na zaposlenost naučnika. Sa smanjivanjem opće zaposlenosti smanjivao se i broj učenika. Tako je npr. u godini 1930. bilo za-

poslenih 654.948, a 1933. god. 537.195, dakle, 117.853 radnika manje. Učenika u privredi bilo je 1930. god. 80.034, 1931. taj se broj smanjio na 78.352, 1932. broj naučnika pao je na 68.323, a u 1933. godini bilo ih je svega 65.860. Broj naučnika smanjio se za 14.174. Od 1934. godine raste broj naučnika uz porast broja zaposlenih radnika. Između broja zaposlenih radnika i broja naučnika postojala je najtješnja veza. Nezaposlenost je pokrenula i raspravu o tome da li postojeći broj naučnika osigurava potreban podmladak stručnih radnika za zanatstvo i industriju, ili je on suvišan. Bilo je tvrdnji da produkcija stručnih radnika uveliko tereti tržište rada i pojačava nezaposlenost stručnih radnika. Zato se pokušava utvrditi točan broj nezaposlenih radnika i broj naučnika i to dovesti u vezu. Proučavanjem se utvrdilo da samo u nekim zanatima i mjestima postoje tzv. tvornice za proizvodnju naučnika. Bio je velik broj zanatskih radionica u kojima su naučnike držali samo zato da imaju besplatne radnike za obavljanje nadničarskih poslova u

radionici i privatnih kućnih poslova. Kad bi se takvi naučnici nakon nekoliko godina osposobili za posao, imali bi poslodavci besplatne zanatske radnike, ili su ih poslije isteka naukovanja otpuštali kao nepotrebne.

Učenici u privredi bili su objekt bezobzirne eksploatacije i poniženja za sve vrijeme učenja. Svirepo su kažnjavani. Prema anketi beogradske Radničke komore među 510 učenika u Beogradu, Bitolju, Zajčaru, Zemunu, Jagodini, Kos. Mitrovici, Kragujevcu, Leskovcu, Nišu, Paraćinu, Podgorici, Požarevcu, Skoplju, Užicu, Čačku i Sapcu učilo je zanat jednu godinu njih 20, dvije 107, tri 209, četiri 97, i pet godina 77. U zanat je pošlo 5 s 10 godina, 15 s 11, 50 s 12, 62 s 13, 54 s 14 i 30 s 15 godina. Spavalo je samo u krevetu kod roditelja njih 250, po dvoje 128. Kod poslodavaca samo je spavalo u krevetu njih 60, a po dvoje 72. Hranilo se kod roditelja 274, od toga nedovoljno 23. Kod poslodavaca je na hrani bilo 170, a nedovoljno hranjenih 14. U javnim kuhinjama hranilo se njih 29, od toga nedovoljno 6. Odijelo je kupovao učeniku u 84 slučaja poslodavac, a u 86 on ga je i prao. Bez plaće je bilo 326 učenika, s tjednom plaćom od 52 do 67 dinara 42, a od 20 do 68 dinara 142. Radilo je 8 sati 53 učenika, 9 sati 56 učenika, 10 sati 178 učenika, 11–12 sati 134 učenika i 13–19 sati 89 učenika. Nedjeljni odmor imalo je cijeli dan 272 učenika, pola dana 197 učenika, a bez nedjeljnog odmora bilo je 41. Od ukupnog broja anketiranih nije bilo prijavljeno socijalnom osiguranju njih 90. 134 učenika tukli su poslodavci, a stariji pomoćnici 57. Tukli su ih zbog grešaka u poslu i neposlušnosti 106, a iz običaja 85. Nije pohađalo produžnu školu 72. Čitalo je ozbiljne knjige 271, vesele 96, sve 63, a ništa njih 80. Kazalište je posjećivalo 102, kino 270, a ništa 138. Nogometom se bavilo 218, plivanjem i veslanjem 39, gimnastikom u Sokolu 13, a njih 240 nije se bavilo nikakvim sportom. Velik broj učenika učio je zanat godinama bez ugovora. Od anketiranih 510 učenika, 242 radilo je bez ugovora. Što je bilo najgore, među ovim neprijavljenim učenicima, bio je velik broj ispod 12 godina.⁴⁷⁸

Do sličnih rezultata došli su dr Ivan Winkler i dr Pavle Cepulić u anketi 1768. među zagrebačkim naučnicima šegrtskih škola. U napisu objavljenom u Radničkoj zaštiti 1938. godine oni kažu, da položaj i život naučnika (šegrt) nije nimalo zavidan. Uspoređujući život i prilike ostale omladine s prilikama naučnika oni kažu da se vodi briga o radu i odmoru školske omladine. Osnovana su humanitarna udruženja, otvorene menze, obitavališta i slično, dok su naučnici od svih zanemareni i zaboravljeni. U radionicama oni u većini nisu tretirani kao naučnici. Nikom nije stalo da u ovoj omladini budi pravi smisao za rad. On je u radionici nedorasao radnik, sluga i podvornik, ne samo radionice, već i dojučerašnjeg naučnika, koji svakom prilikom naglašava svoju superiornost. Naučnik nije čuo nikada pohvala i rijetko

mu se njegov rad uopće priznavao, ali zato je čuo pogrdne i prijekore. Takav postupak dotukao je svaku volju, izazivao mržovolju i nezadovoljstvo. Izvan radionice naučnik je bio prepušten samom sebi i manje-više utjecaju dokone okoline i ulice. On nije znao za ekskurzije, nije imao solidnog odgoja, nije znao za praznike, čakke kolonije, oporavilišta, on je poznao samo noćni odmor.

Od 1768 ispitanih s 14 godina bilo je svega 90 naučnika, u postocima oko 6%, a mlađih od 14 godina 0,2%. 15-godišnjaka je bilo 20,5%, 16-godišnjih 30,5%, 17-godišnjih 25,1%, 18-godišnjih 14,9%, a starijih od 18 godina 2,8%. Većina naučnika imala je samo osnovnu školu i to 75%; jedan razred srednje škole 12%, dva razreda 10%, tri razreda 2,2%, a četiri razreda svega 0,3%. Bez potpune osnovne škole bilo je 0,3%. Od 5 do 10% naučnika imalo je malu maturu, oni, prema tomu, nisu pohađali produžne škole. Tipografi su svi imali malu maturu pa ni oni nisu pohađali školu, i nisu ubrojani u ovu anketu.

Većina naučnika stanovala je kod svojih roditelja ili rođaka (1026 od 1768 naučnika), te spavala u sobama. Naučnici koji su stanovali kod poslodavaca (stolara, postolara, mesara, pekara i poslastičara) spavali su većinom u radionicama. Naučnici tih zanimanja pretežno su iz najsiromašnijih slojeva, te nalaze uz zanat kod poslodavaca i stan i hranu. Relativno velik broj takvih naučnika živio je u radionici i spavao tu. Od 212 stolara 123 stanovalo je kod poslodavaca. Od toga je 52 spavalo u radionici, većinom na stolu. Slično je bilo i kod postolara i krojača. Naučnici su živjeli siromašno; zaostalo, u slabim higijenskim uvjetima. Nije bilo bez zamjerki stanovanje s i više osoba u jednoj prostoriji, pogotovo kad su to većinom mali stanovi koji sami po sebi nisu bili higijenski. Naučnika što su stanovali s više od 4 osoba bilo je 219 od ukupnog broja ispitanih ili 12%. Dakle, postotak je prilično velik. Mnogi od njih nisu imali svog kreveta, već su spavali s još jednim u istom krevetu. Bilo ih je 21%, a od ovih je tridesetorica spavala s još dvojicom u istom krevetu. Od 1026 naučnika koliko ih je stanovalo kod roditelja, 22 se uopće nisu kupali, 120 se kupalo jedanput mjesečno, 179 dvaput, 110 triput, 595 četiri puta. Od 111 koji su stanovali privatno, troje se uopće nije kupalo, 15 jedanput mjesečno, 22 dvaput, 15 triput i 56 četiri puta. Od 631 naučnika što su stanovali kod poslodavaca 50 se uopće nije kupalo, 79 jedanput mjesečno, 117 dvaput, 53 triput, 323 četiri puta. Posebno je bio težak položaj naučnika, stolara. Od njih 45 koji su stanovali kod poslodavaca, 15 se uopće nije kupalo.

Zakon o zaštiti radnika je u § 9. odredio da radno vrijeme djece ispod 16 godina ni u kom slučaju ne smije biti duže od 8 sati dnevno; ovlašten je ministar socijalne politike i narodnog zdravlja da u sporazumu s nadležnim ministrima radno vrijeme djece, u izvjesnim vrstama posla, odredi i ispod 8 sati dnevno. Samim tim što je 8-satno radno vrijeme propisano samo za radnike u industrijskim poduzećima, a u zanatskim poduzećima je dozvoljeno 9 i 10-satno radno vrijeme i što se većina šegrti ne nalazi u industriji-

⁴⁷⁸ Izvještaj o radu beogradske Radničke komore za godine 1932–1936, str. 63–74.

skim nego u zanatskim radionicama, bilo je jasno da radni dan učenika ne traje koliko i za odrasle radnike. Pravilo je međutim – i bez iznimki – da radni dan učenika traje najmanje jedan sat dulje nego radni dan odraslih radnika. A radni dan odraslih radnika u zanatstvu je 9, 10 sati po zakonu, mimo zakona 12, pa i više sati dnevno. Bez obzira koliko je radno vrijeme, učenik radi uvijek duže nego odrasli. Njegov je posao i čišćenje i spremanje radionice kad radnici završe posao.

Ispitani učenici radili su u najvećem broju 10 sati dnevno. Bilo ih je u Zagrebu i takvih što su radili od 11 do 15 sati dnevno. Evo pregleda koliko su radili i odmarali se, kako su se hranili, gdje su stanovali, pregleda nagrada za rad i njihovog iznosa.

99 učenika	radilo je	8 sati
174 učenika	radilo je	8 1/2 sati
451 učenik	radio je	9 sati
545 učenika	radilo je	10 sati
264 učenika	radilo je	11 sati
100 učenika	radilo je	12 sati
68 učenika	radilo je	13 sati
14 učenika	radilo je	14 sati
37 učenika	radilo je	15 sati

Od ukupnog broja učenika, njih 1044, ili 59% radilo je preko 9 sati. Veći broj naučnika koji stanuju kod poslodavaca radilo je duže od naučnika što su stanovali kod roditelja. U prvom slučaju preko 9 sati radilo je 79%, u drugom 47%.

7,4% učenika počinjalo je raditi u 6 sati ujutro, 56% u 7 sati, 15,5% u 8 1/2 sati i 14,7% u 8 sati. Posao je završavao između 17 i 18 sati, a ponekad traje do 21, 22 pa i do 23 sata. U najvećem su položaju bili mesarski i pekarski naučnici. Prvi su rano ustajali i kasno lijegali, a drugi su radili noću od 22 ili 24 sata do 6 ili 11 sati.

Većina naučnika liježe u 21 sat. U 23 sata lijegalo je 3%. Ustaje u 3 sata njih 28, u 4 sata 48, prije 6 sati 19%. Pekari što su radili noću obično su u školi, koja je počinjala u 17 sati, za vrijeme nastave zaspali. 50% anketiranih učenika spavalo je 9 sati, 35% manje od 9 sati, a mesari i pekari spavali su svega 5–6 sati.

Nedjeljom je radilo 213 naučnika, ili 12%. Od 7–12 sati radilo je 82 učenika, od 8–12 sati radilo je 52 učenika, a njih 77 do 15 sati, 107 do 16 i 1 cijeli dan.

Stanuje i hrani se kod poslodavca 563 naučnika, ili 26%. To su stolari, krojači, postolari, mesari, pekari i slastičari. Broj mesnih obroka bio je kod poslodavaca relativno veći nego u porodici. Nije uopće jelo mesa kod roditelja 17, a kod poslodavca 3 naučnika. Tjedno je jelo mesa od 3–6 obroka 1094 naučnika, od toga kod roditelja 581, a kod poslodavca 513. Topli objed imalo je 1649 naučnika, ili 93%. Hladni obrok jelo je 107 naučnika, a 12 ponekad topli.

Bez ikakve nagrade radio je 401 naučnik, ili 23%. Na stanu i hrani kod poslodavca bilo je 563, dva samo na hrani. Tih 565 naučnika nije primalo nikakve nov-

čane nagrade. U novcu je bilo tjedno plaćeno od 10 do 60 dinara njih 630, 70–100 dinara 147, od 100–200 dinara 25.

39 naučnika	primalo je	10–20 dinara
170 naučnika	primalo je	20–30 dinara
139 naučnika	primalo je	30–40 dinara
127 naučnika	primalo je	40–50 dinara
155 naučnika	primalo je	50–60 dinara
36 naučnika	primalo je	70 dinara
37 naučnika	primalo je	80 dinara
5 naučnika	primalo je	90 dinara
69 naučnika	primalo je	100 dinara
9 naučnika	primalo je	150 dinara
16 naučnika	primalo je	200 dinara

Radničke sindikalne organizacije su preko Radničkih komora tražile osiguranje učeničkih nagrada: 1) poslodavac koji učeniku za sve vrijeme učenja daje stan i hranu i odjeću, nije dužan u drugoj i trećoj godini davati novčane nagrade, a u četvrtoj godini da daje 30% prosječne obezbijedene nadnice prema podacima radničkog osiguranja; 2) poslodavac koji učeniku za sve vrijeme učenja ne daje stan i hranu, dužan je da daje učeniku: a) u drugoj godini učenja 40%; b) u trećoj godini učenja 60%; c) u četvrtoj godini učenja 80%, prosječne obezbijedene nadnice kod okružnog ureda za osiguranje radnika; 3) a) poslodavac koji učeniku daje hranu bez stana, dužan je da daje učeniku 1/3 iznosa pod 2); b) poslodavac koji daje učeniku stan bez hrane dužan je da daje učeniku 2/3 iznosa pod 2); ako poslodavac učeniku daje odjeću, obaveza plaćanja koju prema 1 i 2 daje učeniku smanjuje se za efektivnu vrijednost odjeće; 4) banske uprave će za svoja područja svake godine objaviti prosječne obezbijedene nadnice.⁴⁷⁹ U 1930. godini vodili su klasni radnički sindikati borbu oko prijedloga novog obrtnog zakona. Sindikati su vodili borbu protiv pokušaja poslodavaca da u novi zakon ne unesu ranije zaštitne odredbe učenika u privredi. Među njima i ove:

»Da se za učenike mogu primati samo djeca iznad 14 godina; da se poslodavac, koji zlostavlja učenike, ili mu sprečava da ide u školu, ili mu učenik ne položi ispit, može oduzeti pravo na držanje učenika; da se uredbom može regulirati razmjer između učenika i pomoćnika u pojedinim strukama; da se sa svakim učenikom mora sklopiti naukovni ugovor i da je dužnost poslodavca da učenika šalje u školu i nabavlja mu sredstva za učenje; da se na svakih 50 učenika mora osnovati Obrtna produžna škola na teret općine; da se nastavu daje u okviru radnog vremena i to kroz deset mjeseci svake godine; da nastava bude preko dana i da ne smije počinjati prije 7 sati izjutra, niti da smije trajati duže od 7 sati poslije podne; da u ispitnoj komisiji za kalfinski ispit učestvuje i predstavnik radnika.«

⁴⁷⁹ Radnička zaštita, 1938, str. 722–732.

Tako je, na primjer, na poziv Pokrajinskog odbora URSS-a u Beogradu održan 1. lipnja 1930. god. zbor u povodu projekta novog obrtnog zakona. Zbor je tražio »da se u projektu novog zakona o radnjama zadrži i ostanu na snazi sve one odredbe koje garantiraju potrebnu zaštitu radnika, namještenika i učenika (šegrt), a da se iz projekta zakona izbace sve one odredbe koje ovu zaštitu dovode u pitanje i istu ugrožavaju... Da se odbiju zahtjevi u kojima traže, da se iz projekta zakona izbace one odredbe koje obezbjeđuju zaštitu radnika, namještenika kao i privredno školovanje i zaštitu učenika (šegrt). Znajući da dobro radničko zakonodavstvo može nići samo iz zdravih i jakih radničkih sindikalnih organizacija, organizirano beogradsko radništvo poziva i sve ostale radnike da svojim sindikalnim organizacijama što prije pristupe.«⁴⁸⁰

Slični zborovi održani su i u drugim mjestima. Na njima su donesene identične odluke.

Zakon o radnjama donijet je za cijelu državu 5. studenoga 1931. godine, a stupio je na snagu 9. ožujka 1932. § 252 ZOR utvrđuje koga se smatra šegrtom i koji su uvjeti da neko postane šegrt. Šegrti su oni koji su zaposleni u zanatskim ili industrijskim radionicama u svrhu učenja. Da neko bude primljen za šegrtu uvjeti su sljedeći: 1) da je navršio 14 godina; 2) da je svršio osnovnu školu, ili da zna osnovnu pismenost; 3) da liječnik utvrdi sposobnost za određeno zanimanje. § ZOR ublažen je odredbom § 453 istog zakona koji dozvoljava da šegrti mogu biti primani i s 12 godina, ali samo u mjestima gdje nema produžnog školovanja i u stručne škole koje stoje pod nadzorom javne vlasti.

Šegrti mogu držati (§ 252 ZOR) samo oni poslodavci koji nisu bili suđeni zbog zlostavljanja, ili koristoljublja; koji daju garanciju da će šegrt biti temeljito stručno osposobljen; koji imaju radne prostorije što odgovaraju higijenskim propisima.

Sa šegrtom, ako je punoljetan, ili s njegovim štićenikom, mora biti sklopljen pismeni ugovor pri pravnoj ili obrtnoj vlasti. Ugovor mora predviđati trajanje učenja, obaveze, plaću i ostalo. Šegrt može poslodavcu plaćati odštetu za učenje samo u prvoj godini učenja, jer u smislu § 267 ZOR, poslodavac je dužan da plaća šegrtu od početka druge godine učenja – što isključuje odštetu poslodavcu. Ministar trgovine i industrije nakon saslušanja poslodavačkih i Radničkih komora treba da propiše minimalne naknade.

Pokusno vrijeme učenja može biti samo mjesec dana. Prekoračenja roka kaznit će se s 25 – 1500 dinara. Granice roka za izučavanje pojedinih zanata određuje ministar trgovine i industrije; rok ne smije biti kraći od dvije, ni duži od 4 godine; § 269 ZOR obvezuje poslodavca da šegrtu mora temeljito obučiti; da roditelji ili staratelji izvještava o uspjehu učenika; da se brine o zdravlju učenika (zdrav stan, dobra hrana, briga u slučaju bolesti); i dalje, zabranu zlostavljanja učenika od ma koga u poslu; da učenik ne radi poslo-

ve koji ne odgovaraju njegovoj snazi, ili privatne poslove; da učenik bude upisan u stručnu školu i da je redovno pohađa.

Učenik koji živi u kući poslodavca a nije navršio 16 godina, pod paskom je poslodavca i on ga po zakonu smije i fizički kažnjavati – ali tako da ga ne osakati. Za nepoštivanje zakona, kažnjava se poslodavac od 25 do 1500 dinara. Učenik polaže ispit pred komisijom. Nakon položenog stručnog ispita poslodavac je dužan mladoga radnika držati najmanje tri mjeseca s plaćom koju je dotle imao.

Zakon je, § 257 predvidio i pravo ministra trgovine i industrije da nakon saslušanja Komora propiše koliko učenika smije biti u kojoj privrednoj grani.

Na osnovi mišljenja sindikalnih organizacija Radnička komora je predložila Ministarstvu trgovine i industrije sljedeće mjere: 1) u zanatskim i trgovačkim radnjama, u kojima radi poslodavac sam ili s 3 pomoćnika, može držati i učenika, a na svaka dalja tri pomoćnika još po 1, a najviše 5 učenika; 2) u industrijskim radnjama (u kojima radi najmanje 15 radnika) može se držati i po 1 učenik na svakih 10 kvalificiranih radnika i to do 50 kvalificiranih radnika po 1 na svakih 20 kvalificiranih radnika. Ova opća mjera koja važi kao pravilo, korigirana bi bila u pojedinostima od struke do struke.

Sindikati građevinskih radnika tražili su sljedeći razmjern: a) kod pečarskih i keramičarskih zanatskih radnji na 15 pomoćnika svake godine 1 učenik; b) kod klesarskih radnji jednako kao kod pečarskih i c) kod staklarskih radnji na 5 – 10 pomoćnika 1 učenik svake godine; a od radnji s manje od 5 pomoćnika svake druge godine 1 učenik; d) kod soboslikarskih i ličilačkih radnji na 5 pomoćnika 1 učenik, a dalje na 10 – 15 pomoćnika dva učenika, na 20 i više pomoćnika 3 učenika i to svake druge godine.

Sindikati konobarskih struka tražili su ovakav razmjern: a) u restauracijama na 3 pomoćnika (jelonoše) 1 učenik; b) kod ugostiteljskih radnji koje drže samo kelnerice da se zabrani svako držanje učenika, jer nema mogućnosti za stručno obrazovanje učenika; c) u kavanama da se zabrani svako držanje učenika, jer u kavanama nema mogućnosti za stručno obrazovanje učenika za rad u restauracijama, pa takvi učenici moraju još učiti po dvije godine u restauracijama; d) kod radnji koje drže učenike da se na svakog učenika mora držati 1 vinonoša; e) kod sezonskih ugostiteljskih radnji da se zabrani svako držanje učenika, jer nakon sezone takova poduzeća otpuštaju učenike, koji onda ostaju nezaposleni i neučeni.

Sindikat trgovačke struke tražio je ovakav razmjern: a) na svakih 2–4 pomoćnika 1 učenika; b) na svakih 5–8 pomoćnika 2 učenika; c) na svakih 9–15 pomoćnika 3 učenika; d) na svakih 16–22 pomoćnika 4 učenika; e) na svakih 23–30 pomoćnika 5 učenika; f) na svakih 31 i više pomoćnika, na svakih daljnjih 10 pomoćnika 1 učenika, no najviše 10 učenika, tako da ni jedna radnja ne može imati više od 15 učenika.

Sindikat kovinarsko-metalske struke tražio je ovakav razmjern: na 5 pomoćnika 1 učenik, te na sva-

⁴⁸⁰ Radničke novine, Zagreb, 13. VI 1930.

kih daljnjih 5 pomoćnika 1 učenik, no najviše 5 učenika. Sindikat grafičke struke tražio je: a) na 1 do 5 kvalificiranih radnika 1 učenik; b) na 6 do 10 kvalificiranih radnika 2 učenika; c) na svakih daljnjih 10 kvalificiranih radnika 1 učenik, s tim da u slagarskom i mašinskom odjeljenju ne može biti više od 4 učenika.

Ministar trgovine i industrije izdao je Uredbu koja je 13. svibnja 1936. stupila na snagu. Ona glasi: »Uredba o regulisanju srazmjera učenika prema broju pomoćnika u trgovačkim i zanatskim radnjama i u radionicama u kojima se obavljaju zanatske radnje. 1. U trgovačkim i zanatskim radnjama mogu biti jednovremeno na učenju: jedan učenik, ako imalac radnje radi sam ili s jednim pomoćnikom, dva učenika, ako je u radnji uposleno dva do pet pomoćnika, tri učenika, ako je u radnji uposleno šest do deset pomoćnika, četiri ako je u radnji uposleno više od deset pomoćnika. Više od četiri učenika ne mogu biti jednovremeno na učenju u jednoj trgovačkoj ili zanatskoj radnji. Ako su kolektivnim ugovorom predviđena veća ograničenja o srazmjeru broja učenika prema broju pomoćnika nego što su određena ovom Uredbom važe, za držanje učenika u radnjama za koje vrijedi kolektivni ugovor, ograničenja određena ovim ugovorom; 2. Za utvrđivanje broja učenika koji se mogu prema naredenijama ove Uredbe jednovremeno držati na učenju bit će mjerodavan prosječni broj pomoćnika stalno uposlenih kroz posljednju godinu dana. Kao stalno uposleni pomoćnici smatrać će se oni koji su u dotičnoj radnji radili neprekidno najmanje četiri nedjelje. U svrhu određivanja godišnjeg prosjeka uposlenih pomoćnika dužni su organi osiguranja da daju potrebne podatke. Ako se u toku vremena učenja broj pomoćnika u nekoj radnji privremeno smanji broj učenika utvrđen kod primanja na učenje ostat će nepromijenjen; 3. Za vrijeme od šest mjeseci, računajući od dana izdavanja ovlaštenja ili dozvole, ne mogu imaoći radnji primiti više od jednog učenika. Ako imalac radnje radi sam ili s jednim pomoćnikom, moći će primiti još jednog učenika na učenje, ako prvi ima da prema ugovoru dovrši učenje za šest mjeseci.«

U prilog prođužnom školovanju navodi se veći tehnički napredak u privredi, koji zahtijeva veliko stručno znanje i spremu, te sve jače ekonomsko takmičenje među narodima u kom mogu uspjeti jedino narodi na visokom stupnju duhovne i materijalne kulture, zatim racionalizacija, nova privredna pojava. U napisima se tvrdilo da je problem prođužnog školovanja postao aktualan iz dva razloga: prvo, da se stvori stručno osposobljen privredni podmladak a nacija kao cjelina, i drugo, da se prenatrpano tržište oslobodi mlade radne snage, koja povećava nezaposlenost i koja se preranim privrednim radom, na štetu cjeline, tjelesno i duhovno degenerira. Ujedinjeni radnički sindikalni savez na Kongresu 15–16. listopada 1928. god. u Zagrebu, istakao je i formulirao zahtjev za obaveznim prođuženim školovanjem. U usvojenoj rezoluciji on glasi: » U cilju obrazovanja i

kulturnog podizanja radničkog podmlatka Kongres od države zahtijeva obavezno osnovno i prođužno školovanje za svu djecu bar do 14 godina, kad po Zakonu o zaštiti radnika, omladine, tek smije da stupi u privredu.«

Pohađanje stručnih prođužnih škola bilo je obavezno za naučnike i pomoćnike koji nisu bili stariji od 18 godina. Poslodavac je bio dužan osigurati naučnicima i pomoćnicima mladim od 18 godina u okviru radnog vremena slobodno vrijeme za pohađanje stručnih prođužnih škola, odnosno tečajeva. Knjige i učila obavezno daju naučnicima poslodavci. Ako su poslodavci siromašni, ta dužnost prelazi na općinu. Stručne prođužne škole osnivane su u svim općinama gdje je bilo 50 naučnika. Poduka je trajala 3 godine. Ako je u općinama bilo više od 25, a manje od 50 naučnika, onda su se osnivali stručni tečajevi (kursevi). Zakon o zaštiti radnika određivao je nedjelju kao dan počinka za sve radnike i obrte. U § 298 Zakona o radnjama kaže se, da obrtnici moraju dati slobodno vrijeme za posjet stručnih (šegrtskih) škola. Klasni radnički sindikati smatraju da je šegrtška škola sastavni dio učenja zanata. Po njihovom mišljenju škola bi, u duhu zakona, morala trajati u okviru onih 8 maksimalno dozvoljenih sati dnevnog rada, ili za specijalne grane ispod toga. U praksi, međutim, učenici idu u školu poslije svakodnevnog, daleko iznad zakonom dozvoljenog, radnog dana, oni zato ove škole, osjećaju kao teret više. Vidjeli smo da učenici, čak ni sedmog dana, nedjeljom, nisu slobodni.

Neograničena eksploatacija sama po sebi tjerala je radničku omladinu u borbu protiv kapitalističkog uređenja. Kapitalistički način proizvodnje bio je pogodan da od radničke omladine stvori klasnog borca. Kapitalistička je tvornica u halama koncentrirala odrasle i mlade radnike. Isti položaj i radni odnosi su ih ujedinjavali i organizirali u jednu cjelinu. Međutim, sam položaj radničku omladinu nije učinio i revolucionarnom. Ona je bila pod utjecajem političke i idejne buržoaske reakcije kao i revolucionarnog dijela radničke klase. Njen položaj u proizvodnji olakšavao je rad komunistima među mladim radnicima. Oni ih pozivaju u borbu za neposredne interese radničke klase, čiji su sastavni dio kao što su nosioci budućeg revolucionarnog razvika.

Ujedinjeni radnički sindikalni savez i radnička omladina

Do ulaska komunista u reformističke sindikate nisu se oni posebno bavili organiziranjem, specifičnim pitanjima i zahtjevima radničke omladine. Njihov rad na tom području sveo se na pitanje učenika u privredi. Najvažniji zahtjevi svodili su se na zabranu primanja djece ispod 14 godina u zanat, trgovinu i industriju, zabranu noćnog rada i rada nedjeljom, 8-satni radni dan, obavezno i besplatno školovanje do 14 godina, obavezno sklapanje naukovnih ugovora i trogodišnje školovanje. Tražili su također zabranu fi-

zičkog kažnjavanja i upošljavanja kućnim poslovima, sujelovanje sindikata u utvrđivanju omjera broja učenika na broj pomoćnika u odgovarajućoj privrednoj grani. Zahtijevali su obavezan i besplatan liječnički pregled učenika i obavezu kontrolu higijene u radionicama, zatim održavanje učeničkih tečajeva, uvađanje stručne nastave i podizanje učeničkih (šegrt-skih) domova, savjetovališta za izbor zvanja i žalbe učenika, polaganje ispita pred komisijom s paritetnim zastupstvom i sankcije prema poslodavcu ako učenik ne položi ispit. Tražili su utvrđivanje skale minimuma plaće.

Pravni položaj učenika u privredi bio je reguliran za cijelu zemlju Zakonom o zaštiti radnika. Tako po § 9 šegrt nije smio biti zaposlen ni u kom slučaju preko 8 sati dnevno; po § 16 nedjeljom je imao pravo na odmor; po § 17 nije smio biti ni u kom slučaju zaposlen noću; po § 20 nije smio biti primljen u zanat, trgovinu ili industriju, ako je imao ispod 14 godina. Pored ovog za Srbiju su još vrijedili propisi Zakona o radnjama, za Hrvatsku propisi Obrtnog zakona. U njima se predviđa obaveza sklapanja ugovora, probnog roka, za koji posao smije biti šegrt upotrijebljen, obaveza poslodavca da ga izuči zanatu i šalje u školu, sankcije prema poslodavcu ako te obaveze ne izvršuje i polaganje pomoćničkog (kalfanskog) ispita. U Sloveniji i Dalmaciji bio je na snazi Obrtni red bivše Austrije koji je bio napredniji od zakona u Srbiji i Hrvatskoj. Jedino je Savez grafičkih radnika Jugoslavije kolektivnim ugovorom imao utanačen s poslodavcima omjer broja šegrti i radnika, obavezu liječničkog pregleda, najmanje tri razreda srednje škole i obavezu poslodavca da oslobođenog šegrtu zadrži još 6 mjeseci na poslu. Ti propisi smatrani su prvim koracima u zaštiti učenika u privredi.

Stav sindikata prema tadašnjim stručnim proizvođačkim školama bio je negativan zbog toga što im je svrha odgajanje budućih spremnih obrazovanih zanatlija i privrednika. Sindikalni savezi su te ciljeve i zadatke označili kao unašanje poslodavačke ideologije u škole učenika. Izgledi zanatskih i trgovačkih učenika, a još manje učenika iz industrije da postanu samostalni zanatlije ili privrednici, nikakvi su. Zbog toga se njihovo obrazovanje u pravcu stvaranja budućih samostalnih obrtnika ili privrednika smatralo uzaludnim trošenjem vremena, i razvijanjem štetnih iluzija. Sindikati su, dalje zahtijevali da se iz nastavnog plana uklone predmeti koji ne spadaju u stručnu školu. Tu je prije svega dolazio vjerouk koji pridonosi stvaranju građanske ideologije među učenicima. Tražili su također da se iz nastavnog programa izbaci sudjelovanje u pjevačkim zborovima i nastava gimnastike, a uvede radno zakonodavstvo radi upoznavanja polaznika s njihovim zakonskim pravima.

Iznosili su se, osim toga, statistički podaci o tjelesnoj strukturi radničke omladine u dobi 7–21. godine koji su uspoređivani s podacima o tjelesnoj strukturi i razvijenosti buržoaske omladine iste dobi. Tako je npr., po tim podacima, 14-godišnji tvornički radnik bio visok 141,2 cm, a njegov vršnjak, srednjoškolski

učenik 152,3 cm, dakle, bio je viši za 11,1 cm. Kod tvorničkog radnika s 15 godina, ta je razlika iznosila 11,9 cm. Slične razlike postojale su i kod djece od 7–13 godina i u broju umrlih omladinaca iz radničkih porodica i omladinaca materijalno-osiguranih članova. Jugoslavija se isticala kao zemlja s najvećim pomorom omladine: 6,69% do 7,92% od ukupnog broja mladih radnika. Brojevima se ne može izraziti bijeda mladog radnika i radnice. Propisana zakonska zaštita nije ostvarivana. Nadnice su bile prosječno manje za 8–10% od nadnica odraslih radnika. Škole učenika u privredi nazivane su mučionicama, prije svega zbog svojih pedagoških nazora i nesuvremenog gradiva. Od sindikalnih funkcionera tražilo se da pogledaju istini u oči, da prekinu s malograđanskim shvaćanjem da je omladina posrnula, da se raspljuje njena mašta nekorisnim stvarima, da je fanatizirana sportom. Spas iz mučne i teške situacije je u snažnoj moćnoj i borbenoj sindikalnoj organizaciji, koja bi privukla omladinu u svoje redove i oživjela zasebnu organizaciju omladine. Problem je istican kao neobično važan, pa se zahtijevalo da mu se posveti mnogo pažnje, jer će se tako osigurati budućnost klasnom pokretu.⁴⁸¹

Radničke novine pisale su da je u privrednom životu položaj mladih radnika i radnica, šegrti, učenika i učenica ostavljen na milost i nemilost poslodavca. Za svoje interese kapitalisti najgrublje eksploatiraju radnike. Od cjelokupnog broja zaposlenih radnika-omladinaca, jedva oko 10% uživa blagodat 8-satnog radnog vremena, iako se zakonom zabranjuje rad mladim od 18 godina, dulje od 8 sati. A upravo najmlađa radna snaga, šegrti, kalfe i mladi radnici najviše su eksploatirani. Utvrđeno je također da pekarski pomoćnici rade noću neprekidno, da njihovo radno vrijeme iznosi 16–18 sati dnevno. Trgovački pomoćnici rade od 10–12 sati dnevno, a ako poslodavac zahtijeva, onda se radi iza zatvorenih vrata i do ponoći. Nastojeći da radničku omladinu osobito u zanatskim strukama zainteresiraju i pridobiju za radnički pokret pisalo je: »Teškoće koje su na putu treba uklanjati stvaranjem prikladnih organizacionih forma u našem duhu koje bi tim mladim radnicima bile pristupačne, a te su: sport, glazba, pjevanje, radio, gluma, itd. U ove će oni najprije doći i dolaze! U svim mjestima, a naročito u gradovima gdje takvih organizacija nema, one se moraju osnivati, a gdje postoje, treba ih svim silama pomagati. Jedino kroz njih je danas moguće da mladim našim radnicima progovorimo o postojecim društvenim protivurjevnostima, o neophodnosti klasne borbe, o socijalizmu, itd. Od ovog rada na buđenju klasne svijesti u omladini, koji se mora provoditi ustrajno i sistematski, najviše će koristiti imati radnički sindikati. Za radničke sindikate Marks je rekao, da su škole socijalizma. Današnje prilike sile nas da u istom smislu shvatimo i ulogu sportskih i svih ostalih naših kulturno-prosvjetnih društava.

⁴⁸¹ Ujedinjeni sindikati, 1929. str. 117, 1932. str. 43, 7–8/1934. str. 102–104.

va i da u tom pravcu pojačamo svoju aktivnost. Budućnost pripada socijalizmu, ali je kod toga dolaska uvjetovan: što će nove radničke generacije biti prije svjesne svoje historijske uloge, tim se sigurnije bližimo njegovom ostvarenju!»

U kulturnom pogledu jugoslavenski radnički podmladak bio je na vrlo niskom stupnju. Ogroman postotak nepismenosti, nedovoljna stručnost, mali broj kvalificiranih radnika, nisko opće obrazovanje, to su osobine radničkog podmlatka.

»Poznato je da za omladinu ima više privlačnosti kulturna organizacija. Za njih je sindikat suh i hladan. Pa kad je tako, onda ga primimo prvo u kulturnu organizaciju i razvijamo svijest u njemu, ljubav prema pokretu i volju za radom da aktivno učestvuje u radu kulturnog pokreta: da dolazi na naša predavanja, da posjećuje sindikalnu školu, da čita, da posjećuje naše koncerte, zabave, izlete, konferencije, itd., pa će onda i sindikalne organizacije osjetiti rezultate ovog blagotvornog rada. Omladinu treba privući, zainteresirati je i dati joj posla u ruke. Omladina je ta koja je puna mladosti, volje i energije i zato joj treba dati prilike za njenu primjenu. Ako se radnička omladina putem škole, predavanja, štampe bude odgajala i ako joj se da zdrava literatura i umjetnost, uspjeh će da se kod nje razvije smisao za solidarnost i dublji idealizam, a pokret u kome cvatu svijest, idealizam i solidarnost mora da napreduje.«

Kad je riječ o prosvjeti radničke omladine treba voditi računa o klasnom karakteru tog prosvjetiva- nja. Klasni karakter odgoja radničke omladine ne od- bacuje sve historijske kulturne vrednote, niti ih negi- ra. To je od velike važnosti za prosvjetijevanje radničke omladine. Radnička omladina u Jugoslaviji regrutira se neznatno iz redova proletarijata. Ona dolazi iz re- dova propalih zanatlija i nemještenika, te siromašnih seljaka. Ti mladi radnici ne donose u svoj životni krug tradicije već klasno izgrađenih roditelja, nego ostat- ke sitnoburžoaskog mentaliteta grada i sitnospojed- ničkog mentaliteta sela. Zbog toga njihovo prilago- đavanje proletarijatu ide vrlo teško i sporo. Radničke organizacije na obuhvaćaju široke mase radničke omladine. Dobrotvorne organizacije što se bave smještanjem omladine u zanat, proletariziranu om- ladinu iz sela i grada konzerviraju u sitnoburžoaskom gledanju i zadržavaju u patrijarhalnoj vezi s poslo- davcem i njegovim iskoristavanjem. Radničku om- ladinu uvlači i crkva u bezbroj organizacija i usađuje u njen duh najgore socijalno i političko reakcionarstvo. U omladini se stvara uvjerenje o prolaznosti bijede, jer će postati obrtnik i poslodavac, a prešućuje stvar- nost da je omladinac vezan sa životom proletarijata. Za nesigurnu i neuravnoteženu egzistenciju okrivlju- ju se socijalisti i komunisti. Tako se od radnika om- ladinaca stvaraju fašisti i klerofašisti. Koriste se bi- je- da i gladovanje bezbroj mladih nezaposlenih radni- ka.⁴⁸²

Kada su u URSS-u izrasli novi mladi kadrovi, ko- munisti i sindikalni funkcioneri s razvijenom inicija- tivom, puni samostalnosti i smjelosti u radu, s mark- sističkim i lenjinističkim obrazovanjem, počeli su sin- dikalni funkcioneri, socijalisti i reformisti isticati da je »Problem pribiranja i osposobljavanja radničke omladine za njeno uzdizanje do sposobnosti da zami- jeni stare generacije vrlo aktuelan. Moglo bi se reći da je to jedna od najprećih naših unutrašnjih briga. Jedva se javlja po neki tu i tamo novi mladi čovjek od talenta i lične izuzetne vrijednosti. Sjede glave koje su ušle prije prvog svjetskog rata u radnički pokret, vode i dalje sve poslove. Novih ljudi iz poratnih ge- neracija vrlo je malo. Opće obavještenje i klasno obra- zovanje nije samo partijski posao, nego je to isto to- liko i, mnogo više, zadatak sindikata.«

Stari socijalisti su proturali mišljenje da sindikat nije privlačan za omladinu. Oni preporučuju osniva- nje kulturnih i sportskih organizacija koje sindikati moraju svim sredstvima pomagati. U te omladinske organizacije uvlačili su manuelne radnike i intelligen- ciju. Mislio se da će intelektualna omladina vezati svoju sudbinu za sudbinu radničke klase kojoj će ona prije ili kasnije pripasti. Omladina je već bila u kreta- nju, ona je htjela da pomogne radničkom pokretu. Socijalisti su odbijali tu pomoć, ako se ona bude vr- šila demonstracijama, burnim manifestacijama, šire- njem komunističkih letaka i publikacija, nemirima i vrenjem mladih, negiranjem svega što su radile i rade starije generacije socijalista, prepotentnim nastupa- njem s uvjerenjem da omladina zna sve i sva. Smatrali su da od takve omladine nema koristi.

Socijalisti traže od omladine da bude skromna; da poštiva tuđa iskustva; da marljivo uči; da stvara vlasti- tim snagama; da je nosi oduševljenje, ljubav i agil- nost; da je disciplinirana; da je za strogu legalnost; da ne ulazi u frakcijske borbe. Takva omladina može pri- hvatiti osnovne ideje socijalističkog pokreta i može biti socijalistička. Socijalisti smatraju da omladina nije ideološki ničija, da ona luta, da je slabija od pred- ratne omladine zbog toga što je tuče socijalna bijeda, nespokojsvo i nesloboda, da kao politički faktor i ne postoji, da je obezglavljena, da ne zna za granice klas- nih interesa, da joj je svejedno pod koji će se barjak svrstati, za koji će klub igrati, u kom će društvu pje- vati, na čiji će zbor poći. Za studentsku omladinu smatraju da luta u još crnijem mraku od radničke om- ladine. Od 1919. godine ona je žrtva strašne zablude jer traži u komunizmu neprijatelja, tamo gdje ga ne može naći. Svoja komunistička htjenja podržava na pogrešnim osnovama, svoje želje na krivim pret- postavkama, kleveče socijaliste i Socijalističku parti- ju, smatra sama sebe marksističkom, a o marksizmu nema pojma, jer je komunistički orijentirana. Nikada se ni jedan student nije potrudio da dođe u Radničke komore i sindikate da se na izvoru upozna s radom socijalista i koristi njihovim bogatim iskustvom i so- ciolozima, dok to čine priznati autoriteti ekonomisti i so- ciolozii.

⁴⁸² Radničke novine, Zagreb, 30. X. 6. XI 1931, 1. I 1934, 5. IV 1935, Slobodna riječ, Zagreb 23. I 1937.

Omladina je dužna da u radnički pokret unese svoju svježinu, ljubav, svoje oduševljenje, da bude vjeran čuvar radničkog pokreta i da ga brani svuda i od svakoga, da pravilno shvati osnovu na kojoj počiva sindikalni i kulturni pokret i da je ničim ne povrijedi, da bude svjesna da nikakvim komunističkim sredstvima i njihovim spisima neće učiniti korist radničkoj klasi i da ta sredstva odbaci kao sredstva klasne borbe, da čuva jedinstvo pokreta i da ga propagira među onima koji mu još nisu prišli. Omladina mora na vrijeme shvatiti težinu bremena, koje će na svoja leđa primiti i da se za taj odgovorni posao solidno pripremi.⁴⁸³

Tako je govorio i pisao istaknuti funkcioner URSS-a Bogoljub Čurić. A URSS je u Akcionom programu usvojenom na Sarajevskom kongresu govorio u poglavlju o tarifnoj politici, da tarifni i kolektivni ugovori moraju pored ostalog obuhvatiti i šegrtsko pitanje. U dijelu o socijalnoj politici inzistira se na »reguliranju prirasta šegrta po pojedinim privrednim granama, s obzirom na uvjete za razvoj pojedinih grana rada i na broj nezaposlenih i stanje radnog vremena i nadnica u njima. Djeci do navršene 14 godine obezbijediti besplatno školovanje i zabraniti svako uposlenje u privredi. Stručno školovanje privrednog podmlatka osigurati kao sastavni dio učenja zanata za trajanja normalnog radnog dana.«

Tek na Četvrtom kongresu URSS-a 18. i 19. travnja 1938. godine u Zagrebu, na temelju zajedničke platforme između komunista i socijalista u Rezoluciji o prosvjetnom i kulturnom radu, Kongres je o pitanju radničke omladine donio slijedeći stav: »Obratiti pažnju stručnom obrazovanju radničkog podmlatka – šegrta – budućih radnika. Tražiti da sindikati dođu do utjecaja na školovanje šegrta u zanatskim školama u ravnoj mjeri kao poslodavačka strana. U sastavu sindikalnih organizacija osnivati prosvjetne sekcije za stručno obrazovanje podmlatka.«

U Izvješčaju Izvršnog odbora IV kongresu rečeno je u dijelu o kulturnom i prosvjetnom radu da je centrala za radnički odgoj održavala omladinske i učeničke (šegrtske) tečajeve. Pored ostalog, imala je zadatak: »1. plansko osposobljavanje radničke omladine za klasnu borbu i novu ideologiju radničke klase, jer savremena omladina trpi od rasplnutosti i nedovoljne sposobnosti da se udubi u borbe i zadatke radničkog pokreta, za koje treba strpljenja i vremena i 2. stvaranje dječjih organizacija na podlozi zabave, pouke, popravke zdravlja i pripreme za budućnost«. Velik broj radničke omladine bio je obuhvaćen pjevačkim, muzičkim i diletantskim radničkim društvima, te u 110 radničkih sportskih društava i klubova u Radničkoj sportskoj zajednici.⁴⁸⁴

⁴⁸³ Ujedinjeni sindikati, 1–2/1937, str. 5–9.

⁴⁸⁴ Ujedinjeni sindikati, 11–12/1934; URSSJ, 1934–1937. Izvješčaj izvršnog odbora IV kongresu URSSJ, str. 241–246.

Rad SKOJ-a među radničkom omladinom u URSS-u

Još je V kongres Komunističke omladinske internacionale 1928. pozvao omladinske saveze na pretvaranje komunističkih omladinskih organizacija u masovne organizacije radne omladine. To se je trebalo ostvariti provođenjem partijske linije u omladinskim savezima, primjenjivanjem omladinske politike, svakodnevnim sitnim radom u poduzećima, masovnim organizacijama i svuda gdje se nalazi radnička omladina.

Osnovni je zadatak omladinskih saveza borba protiv desne opasnosti koja dolazi od izražaja u potcjenjivanju radikalizacije omladine, u potcjenjivanju opasnosti rata, u nerazumijevanju uloge saveza kao političke borbene organizacije, u tendencijama k pretežno kulturnom radu itd. Takozvana lijeva opasnost sastojala se u sitnoburžoaskom radikalizmu i revolucionarnomn frazerstvu, u sužavanju omladinskih organizacija, u organizacije izabranih, u avangardizmu, bježanju s masovnog i sitnog rada, u negiranju taktike jedinstvenog fronta, u pokušajima da se lijevom frazama sakrije oportunistička pasivnost i nerad.

Ni prije uvođenja šestojanuarske diktature SKOJ nije bio masovna organizacija u poduzećima niti je bio povezan s masama radne omladine. Dugogodišnja frakcijska borba u redovima Partije odražavala se i na rad SKOJ-a. Potcjenjivanja važnosti SKOJ-a u redovima Partije, sektastvo u redovima SKOJ-a, potcjenjivanje rada u drugim organizacijama, nepovezanost s poduzećima, nerazumijevanje za organiziranje borbe radne omladine oko njenih svakodnevnih zahtjeva i slaba konspiracija, sve to ne dozvoljava da se SKOJ pretvori u masovnu organizaciju radne omladine. KPJ je sve do IV zemaljske konferencije ukazivala da SKOJ mora imati radnički karakter, a radnička omladina mora pripadati komunizmu i revoluciji. Namasovnija organizacija koja je prikupljala radničku omladinu bili su klasni radnički sindikati. Zato KPJ usmjerava SKOJ u sindikate. Šestojanuarska diktatura 1929. godine uspjela je u divljem naletu, nečuvenom teroru i progonoj razbiti većinu organizacija SKOJ-a. Međutim, SKOJ kao savez nije nikada bio u potpunosti razbijen i uništen, niti je potpuno prekinuo svoju političku revolucionarnu aktivnost. Na sjednici Politbiroa CK KPJ i VEBA koja je održana 27. kolovoza 1931. godine, riješen je da osnovni kurs SKOJ-a treba da bude usmjeren na radničku omladinu ne isključujući inteligenciju. CK KPJ je na savjetovanju 12. siječnja 1932. raspravljao i o pitanju učenika u privredi, čiji je broj organiziranih po pravilima Saveza grafičara bio ograničen, kao i o nastojanju funkcionera tog Saveza da se ne dozvoli organiziranje grupe radnika knjigoveža i drugih. CKJ je riješio da posveti pažnju i organizaciji mladih radnika koje su manje plaćene. Treba se odlučno uhvatiti u koštac s dotadašnjom esnafskom politikom zapostavljanja i odbacivanja brige sindikata za polukvalificirane i

nekvalificirane radnike i učenike. Riješeno je da se obrati veća pažnja i počne organiziranje frakcija u sportskim klubovima i drugim prosvjetnim i kulturnim ustanovama, gdje se skuplja omladina, kako u Savezu grafičkih radnika Jugoslavije, tako i u centrali Radničke sportske zajednice. CK KPJ je u pismu Revolucionarnoj sindikalnoj opoziciji grafičkih radnika, između ostalog, kao zadatak postavio pokretanje i jačanje marksiističko-klasnog borbene odgoja članstva i aktiva organizacije, osobito prosvjetnih sekcija. Treba iz njih izbaciti reakcionarnu i sitnoburžoasku lektiru, organizirati marksistička i napredna predavanja, predstave i druge priredbe za revolucionarni odgoj radnika, stvoriti i omladinske sekcije u svim podružnicama i posvetiti osobitu pažnju revolucionarno-marksiističkom odgoju mladih radnika.

Na proširenoj sjednici CK KPJ što je održana u listopadu 1933. godine, podnesen je referat o SKOJ-u i donijeta rezolucija o njegovom radu. Referat i rezolucija polaze od tvrdnje da se s porastom broja mladih radnika u proizvodnji povećala i uloga radničke omladine u borbi radničke klase. Glavni strateški zadatak Komunističke partije jest pridobivanje većine radničke klase radi osiguranja hegemonije proletarijata u općem revolucionarnom pokretu. Bez rada među radničkom omladinom nije moglo biti riječi o većini radničke klase. Specijalne osobine i zahtjevi radne omladine traže da ona ima i svoju posebnu organizaciju u kojoj će se najlakše i najbolje organizirati borbe radne omladine, u kojoj će se ona moći odgajati na osnovi nauke Marksa i Lenjina, u duhu komunizma i povjerenja u KPJ. Komunističkoj partiji kao avangardi radničke klase bila je potrebna rezerva mladog pokoljenja iz kojeg je crpila nove snage u svoje redove. Ta je rezerva bio SKOJ. Sve je to isticalo pred partijske organizacije potrebu stvaranja Saveza komunističke omladine Jugoslavije. Još uoči uvođenja diktature, buržoazija je zadala težak udarac SKOJ-u, razbivši njegov centralni aparat. Rad u poduzećima i drugim masovnim organizacijama na organiziranju borbe radne omladine za svakodnevne zahtjeve, uzdižući tu borbu na viši stupanj klasne borbe protiv fašističke diktature, zamjenjivao se izdavanjem letaka, osnovnog rada organizacije. Sve je to sve više izoliralo SKOJ od mase radne omladine i olakšalo diktaturi da krvavim terorom razbija organizaciju za organizacijom, da ubija jednog rukovodioca za drugim (Mišića, Oreškog, Marganovića, Kolumbu, Agu, Debeljaka, Adamića i druge).

Novi sastavi rukovodstva SKOJ-a, iako su uspjeli da se povežu s nizom mjesta i uspostave dosta organizacija, upuštali su se u partijski rad, zanemarujući ili potcjenjujući svoj glavni zadatak – obnavljanje i stvaranje organizacije SKOJ-a, što je vodilo novim provalama i žrtvama. Grupe i organizacije koje su još životarile u 1932. godini nisu se razvijale kao organizaciono-samostalne omladinske organizacije, nego su sve više postajale privjesak partijskih organizacija, a članovi SKOJ-a – pomagači partijskim organizacijama za tehničke poslove, uglavnom za rasturanje le-

taka. Ali SKOJ je bio jedina klasna omladinska organizacija koja je vodila nepomirljivu herojsku borbu protiv šestojanuarske diktature, dala u toj borbi najbolje članove iz svojih redova i stekla veliko povjerenje u masama radne omladine. To je pružalo mogućnost za brzo obnavljanje skojevskih organizacija. Od 1932. godine obnovljeno je nekoliko mjesnih omladinskih organizacija. Pojedine su započele radom u drugim masovnim organizacijama te izdavanjem nelegalne štampe. Proširena sjednica CK KPJ smatrala je tadašnje stanje SKOJ-a potpuno nezadovoljavajućim. Postojeće organizacije i grupe SKOJ-a nisu bile međusobno povezane ni jedinstveno rukovođene. Savez kao jedinstvena, organizirana i samostalna organizacija još nije postojao. Postojeće organizacije i grupe SKOJ-a bile su privjesak u formi omladinskih sekcija pri partijskim organizacijama. Nisu organizirale borbe radne omladine na osnovi njenih svakodnevnih zahtjeva, niti su izučavale položaj i zahtjeve radne omladine. Prema odluci proširene sjednice CK KPJ, partijske organizacije bile su dužne obnavljati SKOJ, i rukovoditi njim. U svakoj partijskoj organizaciji, osobito u ćelijama u poduzećima određeni su članovi Partije što specijalno rade na obnavljanju ćelija i organizaciji SKOJ-a. Polazna točka ćelije i organizacije u cjelini, jest organiziranje borbe mladih radnika i ostale radne omladine za njene svakodnevne zahtjeve. Putem borbe za djelomične zahtjeve pokušavalo se mobilizirati svu radničku omladinu, stvoriti jedinstveni front svih mladih radnika organiziranih i neorganiziranih. Rađajući samo u masovnim organizacijama SKOJ može postati masovna organizacija i rukovodilac radne omladine. Mjesne partijske organizacije bile su dužne ukazati skojevskim organizacijama u koje će organizacije i društva slati svoje članove na masovni revolucionarni rad i da rukovode preko partijskih predstavnika u omladinskoj frakciji tim radom. Najvažniji rad SKOJ-a bili su klasni radnički sindikati u kojima je Komunistička partija već zauzimala u nižim organizacijama jake pozicije. Svaki radnika član SKOJ-a morao je postati član sindikata. Dužnost članova i frakcije SKOJ-a u sindikatima bila je da vode borbu protiv reformističke birokracije i za stvaranje omladinskih sekcija u okviru sindikata. Radi što uspješnijeg organiziranja borbe mladih radnika u poduzećima, skojevci treba da privuku mlade radnike na stranu Revolucionarne sindikalne opozicije. Osim u sindikatu, tražilo se da svaki član SKOJ-a bude član barem u još jednoj masovnoj organizaciji ili društvu. To su bile socijalističke, odnosno reformističke kulturne i sportske organizacije i društva. U profašističke militarističke organizacije koje su bile pod kontrolom šestojanuarske diktature, slali su samo pojedini članovi SKOJ-a, više-manje ideološki izgrađeni komunisti, još nepoznati policiji. Oni treba da vrše u tim organizacijama revolucionarni rad na osvajanju radne omladine za borbu protiv fašizma. Snage su bile upućene na najglavniju i najmnogobrojniju fašističku organizaciju, na Sokol.

Osim rada u drugim masovnim organizacijama i društvima, partijske organizacije bile su dužne dati svestranu pomoć skojevskim organizacijama. U svim akcionim komitetima kao što su štrajkaški komiteti, odbori nezaposlenih, seljački komiteti, itd., trebalo je stvarati omladinske komisije koje su zastupale interese radne omladine i bile organizatori njene borbe privlačeći je u opću revolucionarnu borbu odraslih. Za izbere radničkih povjerenika partijske organizacije treba da pomognu skojevskim organizacijama u mobiliziranju mladih radnika za specijalne njihove zahtjeve, da ih postave uz zahtjeve odraslih radnika i da se u izbornoj borbi osobita pažnja posveti izboru povjerenika mladih radnika.

Tek 1937–1938. godine bili su ostvareni ti zadaci. U 1934. godini okrenula se KPJ licem prema SKOJ-u. Na petoj pokrajinskoj konferenciji KPJ za Crnu Goru 30. kolovoza 1934. godine rečeno je da SKOJ u Crnoj Gori ima pet mjesnih komiteta, 22 čelije i 96 članova. Do prosinca iste godine broj čelija popeo se na 30. Pokrajinska konferencija KPJ za Hrvatsku i Slavoniju 1934. godine i poslije nje održane konferencije okružnih mjesnih i rejonskih konferencija u Zagrebu, raspravljale su o djelovanju SKOJ-a i donosile odluke o svestranoj pomoći u njegovom političkom radu. To je učinjeno i na Oblasnoj konferenciji KPJ za Dalmaciju 24. studenoga 1934. u Splitu. U prosincu 1934. djelovalo je u Dalmaciji 20 skojevskih čelija. Isto tako u Srbiji na partijskim konferencijama, sredinom rujna u Zlatiboru i krajem rujna 1934. u Beogradu (na kojima su bile zastupljene partijske organizacije Čačka, Kraljeva, Užica, Beograda, Šapca, Leskovca i Valjeva), raspravljalo se i donosilo odluke o stvaranju SKOJ-a i rukovođenja njim. To je učinjeno i na Pokrajinskoj konferenciji KPJ Slovenije rujna 1934. godine.

Četvrta zemaljska konferencija Komunističke partije Jugoslavije održana 24. i 25. prosinca 1934. raspravljala je i o radu među omladinom i o zadacima Partije na tom području. U 1934. godini obnovljene su organizacije SKOJ-a gotovo u svim većim mjestima države, SKOJ je prodro i u sindikalne, kulturne, prosvjetne, sportske i druge organizacije omladine. Ipak, Zemaljska je konferencija ocijenila da skojevske organizacije ne ostvaruju skoro nikakav rad u sindikatima i drugim masovnim, osobito ne u profašističkim omladinskim organizacijama. One nisu ni pristupile radu među regrutima u vojsci i mornarici. Zapošavljen je također rad na selu i među mladim nezaposlenim radnicima. Djelatnost SKOJ-a još je suviše uska. Skojevci nisu postavili zadatak da prodru i djeluju u svim oblastima društvenog života, koje interesiraju mase radne omladine. Kulturno-prosvjetna društva, sportska udruženja i klubovi, razonoda omladine, sve je to ostalo van domaćaja djelatnosti SKOJ-a, koji po sadržaju i opsegu rada, brojnosti članstva mora biti mnogo šira organizacija nego što je Partija. U borbi odraslih i mladih radnika ne ističu se dovoljno omladinski zahtjevi na osnovi kojih se mogu organizirati omladinske mase u zajedničku borbu s odraslim radnicima. Četvrta partijska konfe-

rencija konstatirala je da je takav razvitak i djelatnost organizacija SKOJ-a nezadovoljavajuća, osobito zbog toga što je revolucionarni pokret u poletu a omladinske mase same traže SKOJ i Partiju. Zato je konferencija naredila partijskim organizacijama da posvete veću pažnju radu SKOJ-a. Zaključeno je da se organizacije SKOJ-a odmah pristupe radu u masovnim organizacijama, u prvom redu sindikatima, sportskim klubovima i prosvjetnim radničkim udruženjima; da svi radnici i namještenici, članovi SKOJ-a postanu članovi sindikata; da se u okviru sindikata organiziraju omladinske sekcije koje bi poslužile kao legalno zborište u organiziranoj borbi mladih radnika i šegrtu za njihove zahtjeve; da se, zavisno o masovnosti pojedinih organizacija, pošalju u njih cijele grupe i čelije SKOJ-a radi pridobijanja radnih elemenata tih organizacija za borbu u poduzećima, za borbu protiv fašizacije i militarizacije omladine. Omladinske snage treba da budu koncentrirane na najtežim mjestima, na organiziranju čelija SKOJ-a u krupnim poduzećima, u vojsci i mornarici, na radu među regrutima, na stvaranju antiradnih i antifašističkih komiteta, pomoću kojih treba stvoriti široki masovni antifašistički i antiradni pokret.⁴⁸⁵

U 1935. godini SKOJ se osamostalio, značajno razvio, oslobodio sektašenja i postao masovna i borbeno organizacija radničke i studentske omladine. CK KPJ je početkom 1935. imenovao novo privremeno rukovodstvo s Borisom Kidričem na čelu. Plenum CK KPJ istakao je da SKOJ ne smije biti samo tehnički aparat Partije i organizacija izolirana i zatvorena u sebe, da rad u omladinskim masama mora uglavnom biti legalni rad, što bi se razvijao u omladinskim sekcijama sindikata i preko svih kulturnih, sportskih i drugih omladinskih organizacija. Privremeno rukovodstvo je ubrzalo rad na stvaranju skojevskih organizacija i pripremilo IV zemaljsku konferenciju. Ona je održana početkom rujna 1935. u Zagrebu, a sudjelovalo je 30 delegata iz Slovenije, Hrvatske, Srbije, Crne Gore i Dalmacije. U referatima i odlukama Konferencije razrađeni su stavovi lipanskog plenuma CK KPJ. Održane su i pokrajinske konferencije SKOJ-a u Sloveniji i Crnoj Gori. Umjesto privremenog rukovodstva izabran je Centralni komitet SKOJ-a s Borisom Kidričem na čelu i delegacija za Šesti kongres Komunističke omladinske internacionale. Na kongresu KOI delegacija SKOJ-a je o pitanju stvaranja antifašističkog fronta mlade generacije zastupala odluke svoje, IV zemaljske konferencije po kojima bi komunistički omladinski savezi bili jezgra antifašističkog fronta, ali da sačuvaju svoje odnose s komunističkim partijama i KOI. Na sjednici Politbiroa CK KPJ 23. rujna 1935. god. ocijenjen je rad Privremenog rukovodstva SKOJ-a i IV zemaljske konferencije SKOJ-a. Konstatirano je da je Privremeno rukovodstvo SKOJ-a uprkos nedostacima u radu u osnovi odgovorilo zadacima iz rezolucije Internacionale. Po-

⁴⁸⁵ Historijski arhiv Komunističke partije Jugoslavije, II, str. 258–260.

litbiro je odobrio rješenje IV zemaljske konferencije, primio izvještaj i izabrao posebnu komisiju za konačnu stilizaciju rezolucije. Zadatak Zemaljskog biroa CK KPJ bio je da pojača, kontaktira i pruža političku pomoć CK SKOJ-u.

Poslije VI kongresa Komunističke omladinske internacionale, izdao je Centralni komitet SKOJ-a proglas, a PB Centralnog komiteta KPJ poslao interno pismo pokrajinskim komitetima u kojem se govori o promjeni karaktera SKOJ-a i zadacima KPJ s obzirom na stvaranje novog antifašističkog omladinskog pokreta. U pismu što je upućeno Pokrajinskom sekretarijatu KPJ Srbije daju se, između ostalog, slijedeća uputstva: »Imajući u vidu da najšire mase omladine, osim šačice izabranih bogataških sinova i kćeri, postale su i postaju novi ugnjeteni sloj, koji videći svoj težak položaj, a revoltirani nehanjem vladajuće buržoazije, traži svim sredstvima izlaz iz ovog bijednog stanja. Ovo iskreno i pošteno nezadovoljstvo, volju da svoj bijedni položaj popravi, prirodni revolt omladine iskorištavaju fašisti u svoje demagoške ciljeve. Obecajući sve, ne dajući ništa, fašizam zavodi omladinu u borbu protiv njezinih vlastitih interesa, u borbu protiv radnog naroda. To nam najbolje pokazuje primjer Njemačke i kod nas mlade priistaše Hodjere i Ljotića. Dakle, pitanje se postavlja na koju će se stranu priključiti najšire mase ugnjetenog mladog pokoljenja, na stranu radnog naroda, ili na stranu fašizma. Uzevši u obzir ove činjenice, jasno je da pitanje mladog pokoljenja kao novog ugnjetenog sloja jeste i mora biti pitanje svake suvremene partije. Ovo se pitanje ne smije shvatiti sektaški, niti da se omladini komandira i guši njena inicijativa, nego joj se naprotiv mora pomagati savjetom i pomoći u radu. Naravno, treba obratiti pažnju da ujedinjenje i zbijanje snaga mlade generacije radnog naroda traži potpunu samostalnost i vanpartijski karakter pokreta, ali sve to ne isključuje činjenicu da je omladina neposredna briga naše partije.

Treba stremiti k zajedničkim priredbama, istupima i udruženjima zemljoradničke demokratske i naše omladine, vodeći pri tome strogo računa o današnjim kulturnim potrebama i stupnju razvitka, kao i o ekonomskom položaju mladog pokoljenja u danom mjestu. Prema danim mogućnostima u svakom pojedinom gradu ili selu treba osnivati u zajednici sa ostalom omladinom mjesna zajednička udruženja kulturnog, sportskog, ekonomskog, itd. karaktera. Treba nastojati da se u djelovanju udruženja mjesnih i njima sličnih teži za zbijanjem svih tih društava, ne stavlajući to kao uvjet za osnivanje dotičnog mjesnog udruženja.

Treba raditi svim silama da se mase širokog pokoljenja udruže i ujedine na kulturnom i literarnom polju. Kao oslonac za početak rada uzmete »Abrašević«, kojega treba među masama popularizirati na taj način da se današnji njegov usko kulturni rad proširi na najširu bazu kako bi »Abrašević« postao masovna organizacija radne omladine za prosvjetu i odmor. Njegove priredbe treba učiniti zanimljivim i za najšire

mase mlade generacije, prilagoditi ih nivou svjesnosti i razvika omladine u pojedinim mjestima. Treba stremiti za tim da sva kulturna i sportska društva radnička i siromašna stupe u »Abrašević« ili da mu se priključe kao samostalne sekcije da bi njihov rad i rad samog »Abraševića« postao produktivniji i što više se približio željama omladine za kulturom i odmorom. Treba provesti široku kampanju za masovno stupanje omladine u »Abrašević«.

Šegrtске akcije se ne smiju voditi izolirano, jer veliki teror i strah onemogućuju bilo kakvu korisnu akciju u njihovu korist. Zato šegrtско pitanje treba najoštrije postaviti pred sindikate i tražiti od njih ili od uglednih sindikalista da povedu pod svojim rukovodstvom tu akciju u korist najviše iskorištavanog sloja radnog naroda, potpomognuti od samih šegrtа i od široke javnosti aktivnim istupanjem i legalnom štampanom.

Treba također postaviti pred sindikate pitanje sniženja članarine, kako bi se omogućilo organiziranje šegrtа i povesti agitaciju za masovno stupanje šegrtа u sindikate. Treba pokrenuti među uglednijim sindikalistima pitanje novog šegrtског zakona, pomagati im u tom pravcu, prikupljanjem materijala, popularizirati potrebu istog sindikata preko legalne štampe i istupanjem na raznim zborovima.

U okviru sindikata potrebno je omogućiti omladini da se bavi sportom i raznim drugim omladinskim zabavama, kako bi sindikati postali privlačniji za manje svjesnu omladinu pogotovo za šegrtске mase. To se pitanje najoštrije postavlja pred naše sindikaliste i zato neka prionu ozbiljno na posao ne odnoseći se sektaški prema još nesvjesnom omladinom radnog naroda.⁴⁰⁶

Zahtjev da se SKOJ legalizira, da djeluje preko legalnih omladinskih organizacija, da ide u što veću širinu, stvorio je u Partiji mišljenje da SKOJ kao ilegalnu organizaciju treba likvidirati. Umjesto SKOJ-a mislilo se osnovati Savez radne omladine grada i sela na čijem se formiranju radilo poslije Plenuma CK KPJ. U Zagrebu su održavane osnivačke konferencije tog saveza u nizu većih poduzeća. Oko likvidacije i osnivanja SKOJ-a vodile su se duge diskusije sve dok nije na Praškoj konferenciji 1936. god. CK SKOJ-a i formalno likvidiran, a SKOJ kao centralizirana komunistička omladinska organizacija prestao postojati. Ostale su mjesne organizacije SKOJ-a vezane za MK KPJ, ukoliko ih sami MK partije nisu raspustili. Savez radne omladine grada i sela nije bio ni uspostavljen umjesto SKOJ-a. U Zagrebu je bio raspustjen Mjesni komitet SKOJ-a. Dio komunističke omladine uzet je u KPJ. Omladinski list *Glas omladine* bio je proglašen kao rukovodeći organ omladine za Hrvatsku. Preko njega su davane direktive za rad omladine. Legalno vodstvo omladine sastavljeno je od onih omladinaca što su stajali na čelu raznih masovnih organizacija, bilo na sveučilištima, srednjim školama, kulturnim i sportskim društvima i sindikatima. Formira-

⁴⁰⁶ ARP, KI, 1936/27. IHRPH, ZB, MF, KI, 672 (9-11)

no je legalno rukovodstvo studenata i legalno privremeno centralno rukovodstvo omladinskog pokreta. I u Srbiji je u smislu direktiva o reorganizaciji SKOJ-a dio skojevaca primljen u Partiju ostajući na omladinskom radu. Na taj način bilo je osigurano partijsko rukovodstvo u omladinskim masovnim organizacijama.

U Beogradu se uspjelo stvoriti antifašistički omladinski front u koji je na osnovi zajedničke platforme ušlo preko 2000 omladinaca, ljevičara, demokrata, zemljoradnika, radnika i drugih. I u Zagrebu se radilo na stvaranju bloka svih omladinskih organizacija demokratskog pravca. »Nažalost« – kaže Josip Broz Tito u podacima CK KPJ – »još uvijek većinu ljevičarske omladine sačinjava studentska omladina. Seljačka i radnička omladina u svojoj ogromnoj većini još nije okupljena, ali to ne bi bilo tako loše, jer i studentska omladina i te kako je važna, no, ona još nije kvasac za okupljanje cjelokupne napredne omladine.«⁴⁸⁷

U partijskoj literaturi kroz čitav period neprekidno se ističe da se povećao broj radničke omladine prema odraslim radnicima u proizvodnji, da se povećao broj djece od 10–14 godina koju se barbarski eksploatira. Navodili su se i konkretni primjeri te eksploatacije. Tako npr. u tvornici konzervi u Kijevu kod Beograda radilo je više od 80 djece radnika od 10 do 14 godina. Bili su iz raznih dijelova Srbije. Nisu znali reći kolika im je plaća. Dobili su je jednomoćno za nekoliko mjeseci. Hrana im se sastojala od krumpira, graha i kruha. Stan im je bio kao štala, a spavali su po trojica na jednom krevetu. U mnogim mjestima bio je cijeli niz poduzeća, tvornica i radionica gdje se radilo samo sa šegrtima koji nisu primali nikakve plaće. Za vrijeme krize mladim radnicima oborene su nadnice u svim granama industrije za više od 50%. Objavljivani su statistički podaci kojima je dokazivana ta tvrdnja. Većina radnika u poduzećima gdje je pretežno radila omladina, radi preko 9 sati. Osobito se u rudarskoj industriji dešavalo da poslodavac ne isplaćuje nadnice po tri mjeseca. Mladi radnici bili su za jedan rad manje plaćeni od odraslih. Ispod 18 godina nisu imali pravo kandidiranja ni biraćko pravo u izborima za radničke povjerenike i Radničke komore. Mladi radnici sve su više stupali na put štrajkaške borbe. Poslije uvođenja diktature većina omladinaca sudjeluje u štrajkovima spontano. Od 1932. god. raste broj štrajkova što su organizirani i vođeni Komunističkom partijom. U njima raste broj mladih radnika. Radnička omladina sudjeluje u organiziranju i ostvarivanju borbe svih radnika u poduzećima i na javnim radovima, stvarajući na taj način jedinstveni front borbe svih radnika. Ona po tvrđenju radničkih listova čini više od 40% zaposlene radničke klase. Osnovni zadatak organizacije SKOJ-a u poduzećima bio je da u borbi s odraslim radnicima uvijek ističe konkretne omladinske zahtjeve i da na taj način aktivno uvlači mlade radnike i šegrtu u borbe odraslih. Čelije

SKOJ-a trebalo je da budu povezane s radničkom omladinom u poduzećima i da koriste sve legalne i polulegalne oblike rada. Za taj rad najvažniji su sindikati, sindikalne podružnice i sindikalne sekcije u poduzećima. O mjesnim prilikama i situaciji u poduzećima zavisilo je u kojim će sindikatima biti više omladinskog sindikalnog rada. Neprekidno se kritizirao rad s omladinom da se ne provodi sistematski, da se uglavnom ostvaruje u kulturnim i sportskim društvima, dok se rad u sindikatima, najvažnijoj omladinskoj masovnoj organizaciji, potcijenjuje. I među radničkom omladinom se razvija oportunizam koji je prikrivan frazama avangardizma. Tim se opravdavalo neuvažavanje radničke omladine u sindikate. Bilo je dosta komunista omladinaca, članova sindikata, koji nisu pokazali revolucionarnog omladinskog rada, pa se nije vidjela razlika između djelatnosti skojevaca i drugih sindikalnih aktivista. Djelatnost SKOJ-a nije među radničkom omladinom bila jedinstvena, a ni rukovođenje nije bilo ispravno. Rijedak je slučaj da su članovi SKOJ-a u sindikatima bili povezani u frakcije i da rukovodstvo frakcija rukovodi radničkom omladinom. Ne samo da rad skojevaca nije bio zadovoljavajući, nego ni mnogi članovi SKOJ-a nisu uopće bili organizirani u sindikatima. Izgovaralo se i tražilo uzroka u visokoj članarini. Za smanjenje članarine slabo se vodila borba. Nije se isto tako vodila uporna borba ni za stvaranje omladinskih sekcija u sindikatima. Do 1934. godine vođe URSS-a i ORS-a sprečavali su stvaranje omladinskih sekcija u sindikalnim organizacijama, gdje su oni imali utjecaja, smatrajući ih za političke organe SKOJ-a. SKOJ je pozivao mlade komuniste da povedu borbu za omladinske sekcije, jer će samo borbom prisiliti vodstvo sindikata da prizna omladinske sekcije kao svoje. U tu svrhu trebalo je organizirati specijalne sastanke mladih radnika, članova sindikata, bez obzira da li to vodstvo dopušta. Na tim sastancima trebalo je rješavati specijalne zahtjeve mladih radnika i šegrtu, za njih organizirati borbu. Trebalo se izabrati vodstvo omladinske sekcije i zahtijevati na prvoj skupštini članova sindikata da se ono prizna i legalizira, kako bi sekcija mogla sazivati omladinske sastanke i zborove svih mladih radnika i šegrtu. Naravno da u 1935. i 1936. godini do takvog pritiska nije dolazilo, jer su komunisti, što su prevladali u podružnicama sindikata URSS-a, i sami po partijskoj dužnosti stvarali omladinske sekcije, sekcije iz kojih su regrutirani nakon nekog vremena i članovi SKOJ-a. Stvaranje omladinskih sekcija u sindikatima, isticao je SKOJ, nije cilj nego borba za legaliziranje borbe mladih radnika i šegrtu. Potcijenjivanje omladinskih sekcija u sindikatima smatralo se je kao omalovažavanje organizacije borbe mladih radnika. SKOJ je navodio primjer da su u Savezu grafičkih radnika i Sindikatu kršćanskih socijalista stvorene pod pritiskom mladih radnika omladinske sekcije. Ali, te sekcije zbog loše organizacije nisu bile borbeni organi mladih radnika i šegrtu. Njihova je djelatnost pjevanje, ples, zabava i sport. SKOJ ih shvaća organima sindikata za odvlačenje mladih radnika od

⁴⁸⁷ ARPB, KI, 1936/221; KI, 1936/285; KI, 1937/47. IHRPH, KI, 672 (406–413) i KI, 674 (323–324)

borbe za omladinske zahtjeve. Uprkos tome pozivani su članovi SKOJ-a da i u takvim sekcijama osvoje mlade radnike, da ih pridobiju za borbu i da pretvore ove sekcije u borbene organe mladih radnika protiv reformističkih i klerofašističkih vođa. Dalje je SKOJ tražio da se u svim organizacijama URSS-a i ORS-a povede borba za smanjenje članarine za mlade radnike. Pored stvaranja omladinskih sekcija SKOJ je radio i na organizaciji borbe mladih radnika u kulturnim i sportskim organizacijama. Ako se koncentrirao na sindikatima to ne znači, govorio je SKOJ, da treba oslabiti rad u drugim sportskim i kulturnim društvima. U nacionalnim sindikatima u pojedinim mjestima bio je priličan broj mladih radnika. Zbog toga je zadatak SKOJ-a da u Jugoslavenskim nacionalnim radničkim sindikatima također djeluje, da pridobija mlade radnike za zajedničku borbu s ostalim revolucionarnim radnicima i da masovno napuštaju režimske sindikate.⁴⁸⁸

U 1937. organizacioni sekretarijat Centralnog komiteta KPJ prišao je sređivanju stanja u SKOJ-u. *Proleter* je objavio u svibanjском broju članak Josipa Broza Tita – »SKOJ na novom putu«. U članku su formulisani Titovi stavovi o zadacima SKOJ-a: »1. Rad na razvijanju i učvršćivanju svih demokratskih, naprednih i kulturnih organizacija; 2. djelatnost u korist suradnje svih naprednih omladinskih organizacija; 3. odgoj omladine u duhu borbe protiv fašizma, a za demokraciju, napredak i mir. SKOJ treba da bude borbena jezgra revolucionarnog, demokratskog i antifašističkog omladinskog pokreta, postavljenog na najširim osnovama.« Orijentacija na masovni antifašistički rad među omladinom dovela je do čitavog preokreta u životu mladog pokoljenja i to od VI kongresa Komunističke omladinske internacionale. Ona je inaugurirala taj zaokret izgradnjom jedinstva sve napredne omladine, stvaranjem moćnih širokih omladinskih pokreta, čija je osnova bila jedinstvo socijalističke i komunističke omladine. U Jugoslaviji se poslije Titova članka pokušalo istaći ciljeve i zadatke politike KPJ među omladinom. Ustalo se protiv neprijateljskog mišljenja da je borba KPJ za jedinstvo mladog pokoljenja manevar i kamuflaža. Komunističkoj partiji je u interesu da ujedinjena omladina ostvari svoje specifične zahtjeve. Uporedo s tim SKOJ i Partija razvijaju solidarnost omladine pojedinih naroda Jugoslavije, jačaju osjećaj solidarnosti između omladine potlačenih naroda i napredne demokratske srpske omladine. Pored stvaranja antihitlerovskog i antiradnog duha među omladinom, vodila se i odlučna borba protiv neprijatelja omladine i saveznika fašizma u zemlji.

Početkom 1938. CK KPJ imenovao je Centralni komitet SKOJ-a na čelu s Ivanom Lolom Ribarom.

Šesta zemaljska konferencija SKOJ-a održana je 8. rujna 1940. u Zagrebu. Prisustvovalo je 30 delegata. U ime CK KPJ u radu Konferencije sudjelovali su Tito i Ivan Milutinović. Na njoj je izabran Centralni

komitet SKOJ-a i četiri delegata za Zemaljsku konferenciju KPJ. U Centralni komitet izabrani su Ivo Lola Ribar, Joža Vlahović, Veljko Vlahović, Budo Tomović, Đorđe Zličić, Rato Dugonjić i drugi. SKOJ je tada imao Pokrajinske komitete u svim krajevima Jugoslavije, oko 70 mjesnih organizacija s odgovarajućim mjesnim rukovodstvima i nekoliko stotina političkih odbora te mnogobrojne aktivne. Brojio je 17.800 članova. Oko 600 članova Partije što je radilo u SKOJ-u i 1500 aktivista, bilo je osnovna njegova rukovodeća jezgra.⁴⁸⁹

Omladinski pododbori

U Hrvatskoj, u organizacijama Pokrajinskog odbora URSSJ od 1936. godine, umjesto omladinskih sekcija stvarani su u sindikalnim podružnicama i mjesnim međustrukovnim odborima omladinski pododbori. Njima su rukovodili članovi Komunističke partije. Zadatak im je da sistematskim radom na redovitim sastancima i specifičnim predavanjima raspravljaju o položaju radne omladine, analiziraju, anketiraju, izrađuju zahtjeve, da se bore da u kolektivne ugovore uđu i specifični zahtjevi mladih radnika. Prema izvještajima pokrajinskih konferencija URSS-a Hrvatske, položaj radne omladine bio je izvanredno težak. Mladi radnici u tvornicama i pored nastojanja sindikata redovito su bili slabije plaćeni od starijih radnika. Mnoga industrijska poduzeća prakticirala su takozvane pokusne rokove za priučavanje mlade radne snage. Ovi rokovi trajali su i po nekoliko mjeseci, za koje vrijeme su mladi radnici živjeli na teret svojih roditelja, ili su gladovali. Hiljade mladića, učenika u privredi, bilo je zaposleno u zanatstvu i industriji, te su ih poslodavci najbezdušnije iskorištavali. Radno vrijeme ove omladine trajalo je najčešće od 12 do 18 sati dnevno. Hrana koju je radna omladina dobivala od poslodavaca i svojih roditelja nije mogla nadomjestiti utrošak fizičke snage budući da je posao koji su oni obavljali previše fizički naporan. Nepodesno radno vrijeme imalo je negativnu dopunu u strahovito slabim stanovima. Anketiranjem radne omladine utvrđeno je da je u 60% slučajeva radna omladina spavala u radionicama u kojima se čitav dan radio, ili što je još gore, u raznim šupama i na tavanima. Mnogi poslodavci traže da im roditelji šegrta, uz hranu i stan moraju platiti i takozvane ugovorne takse u obliku novčane ili prirodne naplate. Takvi nesavjesni postupci sve više su se udomaćivali, a protiv njih upravne vlasti nisu poduzimale nikakve mjere.

Položaj radne omladine bio je težak. Poslodavci i javne ustanove, u najviše slučajeva, smatraju da su naučnici objekt koji je stavljen na upotrebu i odgoj poslodavcu i da nitko nema pravo da se za radnu omladinu interesira i da je zaštititi. Prigodom sklapanja kolektivnog ugovora poslodavci su davali najžešći ot-

⁴⁸⁸ ARPB, KJ 1935/653. IHRPH, KJ. 691 (892-897)

⁴⁸⁹ Pregled istorije Saveza komunista Jugoslavije, Beograd, 1963. god. str. 208-209, 210, 215, 229-230, 271-272.

por svakom pokušaju da se kolektivnim ugovorom normiraju odredbe o zaštiti naučnika i o njihovim nadnicama. Velik dio reakcionarnih poslodavaca sprečavao je odlazak radne omladine u sindikalne organizacije, jer je po njihovim navodima zaštita koju su organizacije davale radnoj omladini bila izvor kvarjenja i neposlušnosti. Škola i gimnastičke vježbe oduzimale su radnoj omladini i ono minimalno vrijeme domora, pa je to bio uzrok da je radna omladina u Zagrebu povelu široku akciju da se nastava održava u radnom vremenu, a da se gimnastika uopće ukine, jer i ona omladini oduzima ono malo slobodnog vremena potrebnog za odmor.

Zaštita radne omladine u Hrvatskoj je potpuno zatajila. URSSJ je, koristeći nedovoljne zakonske propise o zaštiti omladine (šegrt), omogućio poslodavcima da nekažnjeno izrabljuju omladinu i uništavaju njenu mladenačku fizičku snagu, da mlada radna snaga nema mogućnosti da uđe u privredu, a ukoliko je u privredi zaposlena, da se koristi kao konkurencija odrasloj radnoj snazi; da poslodavci i industrijalci drže omladinu bez naukovnih ugovora i da najčešće traže od siromašnih roditelja naplatu u vidu naukovnih taksa. U svrhu zaštite mlade radne snage, tražio je URSS i vodio akcije za sljedeće zahtjeve: da se odredbe § 35. Zakona o zaštiti radnika primijene i na naučnike; da se odmah propiše uredba kojom će se regulirati plaće šegrtu na osnovi osiguranja minimuma egzistencije; da se nastava održava u radno vrijeme; da poslodavci i školske vlasti poštuju nedjeljni počinak šegrtu; da se strogim kaznama kažnjavaju poslodavci koji fizički zlostavljaju naučnike; da se naukovanje u svim strukama skratiti na maksimalno tri godine; da se radno vrijeme naučnika poklapa sa zakonskim propisima i s radnim vremenom zaposlenih radnika; da se ukine praksa sklapanja naučnih ugovora uz naplatu novčanih i naturalnih obaveza roditelja prema poslodavcima i da se za ovakve prekršaje predvide najoštrije kazne. Navedene zahtjeve postavljale su sve URSS-ove organizacije.⁴⁹⁰

⁴⁹⁰ IHRPH, URSSJ, Oblasni odbor: Izvještaj Pokrajinskoj konferenciji URSS-a 26. XI 1939, Zagreb.

U Zagrebu su omladinski pododbori djelovali u sljedećim sindikalnim podružnicama: podružnici živežara, tekstilaca, kožaraca, drvodjelaca, brijača, metalaca i pri Radničkoj planinarskoj zajednici.

Radnička omladina je sa studentskom omladinom ostala da se bori protiv nečovječnog izrabljivanja i fašističkog nasilja režima sve do zabrane URSS-a koncem 1940. godine. Ona je bila jezgra svih borbenih akcija KPJ i SKOJ-a. Neprekidno se povećavao njezin udio u klasnoj i nacionalnoj borbi. Zbog toga buržoazija i režim mobiliziraju sve svoje političke i duhovne snage da osvoje omladinu. Pod parolom da ona predstavlja nacionalni kapital, i da je žele spasiti od razornog utjecaja komunizma, išlo se na fašiziranje omladine. Pored terora, jezovitih zvjerstava i umorstava što su vršena nad mladim radničkim borbicima na policijskim mučilištima u namjeri da je zaplaše kapitalisti su preko svojih nacionalnih profašističkih organizacija trovali, duhovno zarobljavali i moralno razoružavali radničku omladinu. U osvajanju omladine, režim je računao na nedovoljnu svijest i brzo oduševljavanje pomoću vanjskog efekta. Fizički i duhovno pripremala se radnička omladina za rat, vojnički odgajala i militarizirala. Komunistička partija i Savez komunističke omladine pozivali su mlade radnike da stvaraju revolucionarnu opoziciju u sportskim klubovima i »Sokolu«, da istjeraju iz njih profašističke vođe i da ih pretvore u svoje revolucionarne sportske i obrambene organizacije. Za omladinu je fašizam od 1929. do 1940. istican kao glavna opasnost. Zbog troga je borba s fašizmom i profašističkim režimima u zemlji bila najvažnija poluga za izgradnju jedinstvenog omladinskog fronta, za njegovo aktivno uvlačenje u revolucionarnu borbu radničke klase. Pored svakodnevnih ekonomskih, tarifnih i štrajkaških borbe, radna omladina bila je stup borbenih istupa i demonstracija protiv profašističkih režima, imperijalističkog rata i antisovjetske intervencije. Boreći se u uvjetima najcrnje reakcije i bijelog terora, radnička omladina osposobljavala se za još jaču i opsežniju oružanu borbu protiv fašističkog napadača, za socijalizam.

ZAKLJUČAK

1.

Odnos reformi prema revoluciji odredio je još Karl Marks. Za njega su reforme usputni proizvodi revolucionarne borbe proletarijata. Za cijeli radnički pokret kapitalističkog svijeta taj je odnos predstavljao temelj revolucionarne taktike, njegovu abecedu (Lenjin). Reformizam i revolucionarna klasna borba su dva svijeta. Razvoj reformizma u radničkom pokretu historija je zabilježila kao zakonitu i međunarodnu pojavu. Društveni i klasni korijeni reformizma, njegovi nosioci, bili su osiromašeni slojevi buržoazije, njihova kolijevka Engleska. Engleskim tredunionima bila je osnova Fabijansko društvo sastavljeno od engleskih intelektualaca kojima je po riječima Engelsa osnovni princip bio strah pred revolucijom. Fabijanski socijalizam sastojao se je od municipalnog socijalizma po kojem je vlasnik sredstava za proizvodnju komun, a ne nacija. Njihova taktika proizlazi iz shvaćanja da ni rad ni kapital ne mogu postojati jedan bez drugoga, pa su umjesto klasne borbe tražili reforme, pothranjivali buržoaziju socijalizmom. Do osnivanja vlastite radničke partije tredunioni su obećavali najviše sitnih reformi. Analognu ulogu odigrala je Američka federacija rada (American federation labour), lavirajući između dvije glavne američke buržoaske stranke, republikanske (stranke industrijske i trgovačke buržoazije), koja se borila za ukidanje ropstva, i demokratske stranke (stranke vlasnika velikih plantaža u južnim državama). Socijalna i ekonomska osnova reformizma bili su i sindikati Australije, New Zeland a čiji su uspjesi smatrani prije prvog imperijalističkog rata uzorom svih sindikata kapitalističkih zemalja.

U Francuskoj se reformizam javlja pod utjecajem Prudonovih ideja i takozvanog francuskog sitnobur-

žoaskog socijalizma. Vođe radničkih političkih organizacija, uslijed sporog tempa industrijskog razvoja, sporog rasta radničke klase i slabih izgleda da će u skoroj budućnosti doći na vlast parlamentarnim putem, često su pravili kompromise s buržoaskim partijama i prelazili u njihove redove (Briand, Millerand, Saval itd.). To je rodilo reakciju kod radnika stvaranjem takozvanog revolucionarnog sindikalizma. Sindikalistički pravac imali su prije prvog imperijalističkog rata revolucionarni sindikalisti u Francuskoj, nacionalna konfederacija rada u Španiji, sindikalne organizacije u Italiji, Argentini, Meksiku i Čileu, Švedskoj, Norveškoj i Holandiji. Sindikalizam je teoretski vezan uz ime S. Sorela, koji je smatrao da svaka partija mora poprimiti buržoaska obilježja, pa je umjesto njih zahtijevao masovnu sindikalističku organizaciju proletarijata. Oni su mislili konačnu borbu za rušenje kapitalizma izvršiti generalnim štrajkom. Buduće društvo, po njihovoj zamisli, bilo bi dobrovoljno i slobodno udruženje proizvođača. Tvornicama i radnicima upravljali bi sindikati koji bi vršili planiranje i rukovođenje u proizvodnji. S uništenjem kapitalizma bila bi uništena svaka državna vlast. Oni su bili protivnici i proleterске države i diktature proletarijata. Sindikati nisu pozvani da poboljšaju položaj radničke klase u okviru kapitalističkog poretka, već da rade na njegovom potpunom uništenju. Zbog toga su sindikati avangarda proletarijata kojem ne treba nikakve političke partije ni političke borbe. Osnovna metoda klasne borbe za revolucionarne sindikaliste bila je direktna akcija, pritisk na buržoaziju i buržoasku vladu štrajkom, bojkotom i sabotажom. Revolucionarni su sindikalisti pred prvi imperijalistički rat počeli prelazak na put reformizma. Oportunistički preobražaj francuskog sindikalizma izvršio se za vrijeme

rata, kada se generalna konfederacija rada s Jouhauxom na čelu stavila u službu francuske imperijalističke buržoazije.

U Italiji je priličan broj bivših sindikalista postao prva organizaciona jezgra poslijeratnog fašizma.

U sindikatima njemačko-austrijskog tipa oportunistizam je došao drugim putem nego u sindikatima Engleske i Francuske. U Njemačkoj se pored radničke Socijalističke partije osnivaju socijalističke sindikalne organizacije koje usvajaju principe klasne borbe i Marksovo teoretsko fundiranje zadataka sindikata. Politička partija imala je svoje predstavnike u sindikalnoj centrali, i obratno. U periodu zakona protiv socijalista imale su sindikalne organizacije veliku ulogu u organiziranju radničkih masa i pretrpjele su mnoge progone. Devedesetih godina većina vođa sindikalnog pokreta prešla su na pozicije revizionizma čiji je ideolog bio Eduard Bernstein. Revizionisti su isticali potrebu da se napusti Marksova dijalektika, oni su poricali da je socijalistička revolucija i diktatura proletarijata nužan preduvjet za prijelaz iz kapitalističkog u socijalističko društveno uređenje. Marksovo učenje o klasnoj borbi treba zamijeniti borbom za demokratske socijalno-političke reforme kojima će se ostvariti preobražaj kapitalističkog društva u socijalističko. Sindikalna birokracija postala je glavnim nosiocem reformizma. Sindikati su se razvili u masovne radničke organizacije. Brz razvitak kapitalizma u Njemačkoj i stalno penjanje životnog standarda proletarijata, uspjesi na polju ekonomske borbe i bez štrajkova, a kompromisima i kolektivnim ugovorima, utjecalo je na promjenu držanja njemačkih sindikata prema masovnoj štrajkaškoj borbi. Svakodnevni praktični uspjesi bacili su u sjenu konačni cilj i borbu za njegovo ostvarenje. Sa sindikatima čitav socijalistički pokret Njemačke i Austrije krenuo je uslijed velikih izbornih pobjeda na liniju legalnog marksizma, ustavnosti, zakonitosti, glasačkog prava i parlamentarizma. Pod snažnim idejnim utjecajem njemačko-austrijske socijalističke demokracije i njenog reformizma, nalazio se radnički pokret koji je djelovao u okviru Austro-Ugarske, srednje, sjeverne i jugoistočne Evrope (Švedska, Norveška, Danska, Švicarska, Rumunija, Srbija, Bugarska). Karakteristično je za reformizam u partijama i u sindikatima njemačko-austrijskog tipa da se nikad ne odriče Marksa i marksizma u cjelini. To je bio reformizam prikriven marksizmom i revolucionarnim frazama – marksizam na riječima, reformizam na djelu. Austro-marksizam se smatrao najsuptilnijom formom obmane masa.

2.

U Hrvatskoj i Slavoniji radnički pokret od početka stoji pod utjecajem njemačkog, austrijskog i mađarskog socijalističkog pokreta. Osnovavši Socijaldemokratsku stranku i ilegalne sindikalne organizacije proletarijat Hrvatske vodio je godinama uporne štrajkaške borbe za povišicu nadnica i skraćivanje

radnog vremena. Politička borba vodila se uglavnom neprekidno i za opće pravo glasa. Pokret je čitavo vrijeme koristio ilegalne i legalne forme rada. Poslije velikih progona i sudskih procesa u 1897. godini razrušene su gotovo sve organizacije. Obnova pokreta vršila se na oportunističkoj i reformističkoj osnovi. Nemajući ni jednog poslanika u Saboru vodstvo hrvatske socijalne demokracije počelo je graditi taktiku na parlamentarnim kombinacijama s građanskom opozicijom. Došlo je do neprekidnog lanca sporazuma, otvorenih ili prikrivenih saveza sa sinoburžoaskim, pa i s opozicionim građanskim konzervativnim partijama. Vitomir Korać na Trećem kongresu hrvatske Socijaldemokratske stranke u izvještajima brani svoju reformističku politiku navodeći da je u taktici mjerodavan jedino uspjeh u razvijanju općih prilika na bolje. Politički se uspjesi mogu postizati jedino kooperacijom s buržoaskim opozicionim strankama. Odbijanje takve kolaboracije značilo bi osuditi Socijaldemokratsku stranku na političku sterilnost. A na Šestom partijskom kongresu Korać je između ostalog rekao: »naša stranačka taktika mora uvijek ići protiv podizanja mađaronstva i klerikalizma, kao predstavnika političke reakcije i najcrnijeg apsolutizma... Ako nam je to glavni politički zadatak, tada nam mora biti jasno, da se na tom polju ne daju postići uspjesi, koji će biti od ogromne i revolucionarne važnosti... Ne navala, buntovi, opstrukcije, već ustrajanje, sitan organizatorski rad u narodu samom. Mi imamo da otimamo mrvice koncesije». Vodstvo stranke neprekidno, javno ističe oportunistički karakter svoje politike i svojih zahtjeva nastojeći da njima ne uplaši svoje buržoaske saveznike. To usmjeravanje buržoaskih stranaka ulijevu odvuklo je partijsko vodstvo Socijaldemokratske stranke daleko udesno, u reformizam. Oportunistizam partijskog vodstva u odnosu na sindikate došao je do izražaja prvenstveno o pitanju generalnog štrajka. Bojeći se represalija vlade vodstvo stranke je na Trećem kongresu pokušalo generalne štrajkove izbaciti kao oruđe klasne borbe hrvatskog proletarijata. Kongres je odbio generalni štrajk kao jedino sredstvo izmjene kapitalističkog društva u socijalističko, ali se izjasnio za generalni štrajk u slučaju obrane ili promicanja važnih interesa i težnja radnog naroda.

3.

Poslije Pariske komunne 1871. godine i sloma I internacionalne u svim razvijenijim i kapitalističkim zemljama osnovane su masovne socijalističke radničke partije. Sve su one usvojile marksizam, pa su se smatrale partijama socijalne revolucije. Budući da u njihovim zemljama nije bilo objektivno revolucionarnog stanja, one koriste sve ustanove buržoaske demokracije, a parlamentarni i sindikalni rad postaju glavni oblici borbe. II internacionala, osnovana 14. srpnja 1889, u Parizu do 1914. godine prolazi kroz različite faze u svom razvitku. Pored širenja Marksovog učenja među široke slojeve radničke klase, ona suz-

bija anarhizam, razvija političku borbu pod kojom podrazumijeva sve oblike borbe radničke klase za osvajanje političke vlasti i korišćenje zakonodavnih i administrativnih ustanova, državnih i komunalnih, radi oslobođenja. Internacionala je uvela historijsku proslavu Prvog maja praćenu manifestacijama i demonstracijama, borila se za uvođenje radničkog zakonodavstva, osam-satnog radnog vremena, socijalnog osiguranja, izjasnila se za pravo svih naroda za samoodređenje, donosila rezolucije i odluke protiv rata i militarizma. U 1910. godini Internacionala je predstavljala 8 milijuna radnika socijalista, 33 narodnosti najvažnijih zemalja Evrope, Sjeverne i Južne Amerike, Južne Afrike i Australije. Pored osnivačkog, Internacionala je održala još osam kongresa. Na njima se uvijek obilazilo pitanje socijalističke revolucije i diktature proletarijata, a ni jedna od socijalističkih partija u svojim programima o tome ne govori. Kad je u Rusiji počela 1905. godine buržoasko-demokratska revolucija, njeno je iskustvo pokazalo da u uvjetima revolucije mirovljubive parlamentarne metode borbe internacionalne nisu dovoljne. Revolucija je zahtijevala partiju novog tipa oslobođenu dogmi II internacionalne, sposobnu za vanparlamentarne metode borbe ilegalne forme organizacije i agitacije.

Već uoči imperijalističkog rata Internacionala, njene vodeće partije i sindikati bili su podijeljeni na tri struje: desnicu, centar i ljevicu. Poslije rata prve dvije struje su se spojile u reformistički socijalistički pokret, a ljevica se organizirala u komunistički pokret.

Socijalističku desnicu, konzervativnu struju sačinjavali su oni socijalisti za koje su reforme bile sve, a konačni cilj ništa. Ona je težila samo izvjesnim parcijalnim modifikacijama društva, propovijedala harmoniju klasa i cilj joj nije promjena društvenog poretka i kvalitativnih društvenih odnosa. Njen reformizam bio je otvoreno odricanje marksizma i njegova zamjena buržoaskom socijalnom politikom. Suradnju s buržoazijom ostvarivala je u politici stvaranja bloka s buržoaskim partijama, izbornim sporazumima, sudjelovanjem u buržoaskim vladama, u davanju podrške buržoaskim režimima i njihovim parolama, u klasnim kompromisima svake vrste. Desni socijalisti su, da bi mogli otvoreno otići na stranu buržoazije, izlazili iz socijalističkih partija, odlazili u buržoaske liberalne i stvarali svoje socijalističke reformističke partije. Za vrijeme imperijalističkog rata od 1914. do 1918. desni socijalisti se pretvaraju u obične žandare buržoazije, njihov oportunizam i reformizam prerastao je u socijal-patriotizam i socijal-sovinizam. Oni direktno rade za ratnu politiku svojih vlada pod parolama obrane domovine. Obrana domovine opravdava rat, a kako je on bio imperijalistički, to je pravljenje imperijalističkog rata, prema tome potpuna izdaja socijalizma. Zbog toga ih je Lenjin smatrao neposrednim klasnim neprijateljem proletarijata. I poslije rata desni socijalisti su oni koji zajedno s buržoazijom guše revolucionarne pokrete radnika. Oni ostaju emisari buržoazije u radničkom pokretu. Nji-

hov savez s njom doveo je u mnogo zemalja do privremenog potčinjavanja radničke klase nacionalnoj buržoaziji. Njihova antiradnička djelatnost natjerala je ljevicu da se izdvoji u zaseban socijalistički radnički pokret u svijetu. Na socijaldemokratskoj konferenciji međunarodne desnice, nasljednika II internacionala, 1919. god. u Bernu osnovana je tzv. »bernska Socijalistička internacionala«. Na njoj su poduzeli isto tako koraci da se ponovo uspostavi Međunarodna organizacija sindikata (ISS). Obnovljeni Internacionalni sindikalni savez dobio je naziv Amsterdamska sindikalna internacionala koja odbija da uzme u svoj sastav sovjetske sindikate i sindikalne centrale revolucionarnog pravca iz niza zemalja.

Umjerena socijalistička reformistička struja centra bila je široka međunarodna deformacija socijalizma, koja je pobjedila u vrhovima zvaničnih socijaldemokratskih i socijalističkih partija. Centar se zalagao za socijalistički preobražaj mirnim putem u okvirima legalne ustavne borbe, putem stalnih i sve dubljih reformi kojima će se postepeno mijenjati postojeća struktura. Reformistička struja centra kolebala se između socijalističke desnice (socijalskijepatriota) i socijalističke ljevice (komunisti) braneci jedinstvo s prvima. Ta je struja tvrdila da je marksistička. U marksizmu je priznavala sve, kako to kaže Lenjin, osim revolucionarnih sredstava borbe, pripremanja i odgajanja masa za tu borbu. Ona je iz marksizma izvadila njegovu revolucionarnu živu dušu. Bila je sjenjivanje vjernosti marksizmu na riječima i potčinjavanje oportunističkom i reformizmu na djelu. Pristalice te struje ograničavali su svoju agitaciju i propagandu na promjene koje ne traže uklanjanje glavnih temelja stare vladajuće klase za promjene koje su spojive s održanjem tih temelja. To su bile borbe za osam-satni radni dan, za socijalno osiguranje itd. Oni su u teoriji odbijali sva rasuđivanja o skokovima i izjašnjavali su se za polaganu evoluciju. Reforme su primali kao djelomično ostvarenje socijalizma.

Stav reformista, centrumaša prema ratu bio je pacifistički. Oni su svojim vladama upućivali zahtjeve da sklope mir, pledirali su da se izlaz iz rata završi demokratskim nenasilničkim mirom. Kada je mir zaključen u izrazito revolucionarnu situaciju, oni su milijunima radnika što su u rukama imali oružje, obećavali reforme, socijalizaciju, radničke savjete, smanjenje skupoće, izbore i pustili buržoaziji da ih mirno razoruža. Njihov odnos prema buržoaskom državnom aparatu bio je da se on popravi, poboljša, reformira. To je bio krupan ustupak vladajućoj klasi. U svom nacionalnom programu i politici izjašnjavali su se za autonomiju, nisu ukidali sve privilegije vladajuće klase, nisu stvarali potpunu ravnopravnost, nisu odstranili svako nacionalno ugnjetavanje. »Suština reformizma bila je u oslabljenju zla, a ne u njegovom uništenju«, pisao je Lenjin. Reformisti, centrumaši prihvatili su imperijalizam kao suvremeni kapitalizam, koji je neizbježan i progresivan i koji je prevazišao reakcionarnu eru slobodne trgovine i konkurencije. Kautsky je čak predviđao mogućnost ujedine-

nja imperijalizma što bi značilo prestanak ratova u kapitalizmu i lazu opće eksploatacije svijeta od strane internacionalnog ujedinjenja financijskog kapitala. On je govorio imperijalistima da se težnja kapitala za ekspanzijom može najbolje ostvariti ne nasilničkim metodama imperijalizma nego mirnom demokracijom. Reformizam prikriven revolucionarnim frazama bio je glavni uzrok sloma Druge internacionale. Svu agitaciju i propagandu vodili su umjereni socijalisti sa stanovita reformi. Odbijali su ilegalni rad, veličajući zakonitost i slobodu zapadnoevropskih zemalja. To je bio sitnoburžoaski reformizam, servilan prema buržoaziji, maskiran lijepim demokratskim i socijaldemokratskim frazama. Taj reformizam je tvrdio neposredno poslije rata da pripremanjem socijalističke revolucije radnički pokret gubi sve šanse za reforme. Uvijek su stajali uz branioc starog. Rezali su, ublažavali i razvodnjavali marksističke parole, gurali ih na uske reformističke i liberalne staze. Nastupali su sa socijalnim reformama protiv socijalne revolucije. Reforme protiv revolucije bile su u interesu podvajanja i slabljenja radničke klase u interesu održavanja vlasti buržoazije, protiv revolucionarnog obaranja te vlasti. 1921. godine na kraju međunarodne revolucionarne krize centrumaši osnivaju na međunarodnoj socijalističkoj konferenciji u Beču tzv. Bečku socijalističku internacionalu. Bernska internacionala desničara i Bečka internacionala centrumaša spojile su se 21. svibnja 1923. na Kongresu ujedinjenja u Hamburgu u novu Internacionalu pod nazivom Međunarodno udruženje socijalističkih radničkih partija (SRJ). Revolucija je u Evropi, osim u SSSR-u, bila ugušena. Umjerena struja radničkog pokreta ne mora više zaklanjati svoju reformističku praksu marksizmom, pa se ujedinila s desnicom. Ujedinjeni reformistički pokret postao je organski dio buržoaskog poretka srastao s cijelim sistemom kapitalističkog monopola. Najrazvijenije forme srastanja bile su SAD u kojoj je Američka federacija rada otvoreno preuzela antikomunističku, antisocijalističku i kontrarevolucionarnu propagandu među radnicima. Ubrzo je njena ideologija postala sastavni dio teorije i prakse cijele međunarodne socijalne demokracije i Amsterdamske internacionale.

Lijevo krilo radničkog pokreta čine socijalisti revolucionari, marksisti, komunisti. Oni su polazili od stava da je radnička klasa revolucionarna sam utoliko ukoliko je svjesna da mora biti rukovodilac, hegemon, u borbi čitavog naroda za potpuni društveni prevrat i ukoliko tu ideju ostvari. Odricanje toga stava jest borba za poboljšanje ropskog položaja, a ne svrgavanje ropstva. Po mišljenju komunista Marksovo učenje o klasnoj borbi u cjelini bilo je usmjereno protiv reformizma. Radnička klasa po svom društvenom položaju mora postati snaga čiji je historijski zadatak da zbrise staro i stvori novo društvo. Zato su komunisti okupljali radnike u snažne revolucionarne organizacije, unapređivali ih klasnom borbom, odgajali marksističkim pogledima na svijet, razvijali revolucionarne borbe, masovne štrajkove, ulične de-

monstracije, zahtijevali eksproprijaciju banaka i krupnih poduzeća, tražili da se razdjeli zemlja onima koji je obrađuju, borili su se za slobodno samoodređenje ugnjetenog naroda, vodili borbu protiv imperijalističkog rata. Dok je država mašina za nasilje buržoazije nad proletarijatom dotle može postojati samo jedna proleterka parola: »rušenje te mašine« (Lenjin). Samo proleterka komunistička revolucija može izvesti čovječanstvo iz čorokaka stvorenog imperijalizmom i imperijalističkim ratovima. Ma kakve bile teškoće revolucije i mogući privremeni njeni neuspjesi ili valovi kontrarevolucije, konačna pobjeda proletarijata je neizbježna. Komunisti su priznavali borbu za reforme uz uporno nastavljanje borbe protiv najamnog ropstva. Nisu se odricali buržoaskog parlamentarizma, reforme i njihovog iskorišćavanja, u svrhu poboljšanja političkog i ekonomskog položaja radnika. Na račun stečenih reformi nikad se nisu odricali konačnih socijalističkih ciljeva. I u periodu privremene stabilizacije kapitalizma, komunističke partije vodile su agitaciju i propagandu za revoluciju. U uvjetima buržoaskog terora i zabrane revolucionarne djelatnosti, one su nastavile da djeluju ilegalno. Da bi ispunile svoju dužnost prema revoluciji, vršile su revolucionarnu propagandu u vojsci, na selu, u sindikatima, zadrugama i drugim radničkim masovnim organizacijama. Revolucionarni marksizam bio je obavezan da direktno poziva radnike u revoluciju, na svrgavanje buržoaskih vlada i uzimanje vlasti od strane proletarijata. Taj zadatak bio je neostvarljiv bez odlučnog, principijelnog raskida i nemilosrdne borbe protiv reformizma, koji je slabo i kvario revolucionarni radnički pokret buržoaskim idejama. Mlade komunističke partije najavile su neposredni i nepoštedni rat za potpuno istjerivanje iz radničkog pokreta onih socijaldemokratskih vođa što su osobito za vrijeme rata i neposredno poslije rata, pomagale buržoaziji da ovlada masama i spriječe revoluciju. One su sistematski i nemilosrdno žigosale, ne samo buržoaziju, već i njene pomagače, reformiste svih pravaca. Budući da u oportunistima i reformizma elementi radničke aristokracije, stare partijske sindikalne i zajedruške birokracije, malograđanska inteligencija počela je čišćenje revolucionarnog radničkog pokreta isključenjem svih istaknutih njenih predstavnika.

Prije prvog imperijalističkog rata jedino su Boljevičeva partija s V. I. Lenjinom na čelu, Srpska socijaldemokratska s D. Tucovićem na čelu, bugarski »tješnjaci«, te u Njemačkoj Karl Liebknecht, Roza Luxemburg i Franz Mehring i njihove pristalice, sačinjavali organiziranu revolucionarnu struju. Pobjedom oktobarske revolucije stvorene su komunističke partije u nizu zemalja i sindikati revolucionarnog pravca. Od njih je stvorena Treća, Komunistička internacionala i Crvena sindikalna internacionala. Radnički pokret do 1934. godine ispunjen je žestokom borbom između reformističke i Komunističke internacionale, Amsterdamske i Crvene sindikalne internacionale, komunističkih i reformističkih partija i sindikata, ne toliko s buržoazijom koliko između sebe za politički

i idejni utjecaj u radničkoj klasi. Komunisti su uz teške žrtve i progone buržoaskih režima nastojali uvjeriti radničku klasu da je za nju bolje da se njeno oslobođenje od kapitalističkog ugnjetavanja izvrši brzom kvalitativnom promjenom kapitalističkog poretka, prevratom i revolucijom. Reformisti, pomagani od buržoazije, vršili su na radničku klasu pritisak da priстане na mirno prerastanje kapitalizma u socijalizam, postepenim reformama, sporim kvantitativnim promjenama, što je u suštini značilo ovekovečenje kapitalizma.

4.

Poslije izbijanja velike oktobarske socijalističke revolucije u Rusiji 1917. godine, njenog velikog odjeka u svim zemljama svijeta, razvio se u zaraćenim zemljama Evrope revolucionarni pokret radnika. U Austro-Ugarskoj se obnavlja politički rad socijaldemokratskih partija i sindikalnih organizacija. U Hrvatskoj tu obnovu sprečava Vitoimir Korać plašeći se da bi SDS i sindikati pali pod utjecaj boljševika. Primjer oktobarske revolucije po njegovoj ocjeni bio je za Jugoslaven u Austro-Ugarskoj opasan, jer bi pobjeda socijalističke revolucije mogla spriječiti jugoslavensko nacionalno ujedinjenje sa Srbijom. Kad je rad SDS i sindikata na inzistiranje ljevice bio obnovljen, ubrzo je vodstvo preuzela desnica s Vitommirom Koraćem i Vilimom Bukšegom na čelu. Desnica je naturalizirala obnovu samo Općeg radničkog saveza (ORS-a) u koji ubrzo pristupa 26.000 članova. Na glavnoj skupštini ORS-a 21. srpnja 1918. god. odnosi desnice većinu na program za reformu i demokraciju, dok je ljevica nastupala s programom za revolucionarno rješavanje krize. Isključeni ljevičari obnavljaju rad predratnih sindikata i na Zemaljskoj konferenciji 16. siječnja 1919. stvaraju Kartel koji vrši funkciju Zemaljskog međustrukovnog vijeća. Tako su u Hrvatskoj stvorena dva zemaljska sindikalna centra, jedan pod političkim i idejnim utjecajem desnice, drugi pod utjecajem socijalističke ljevice.

U obnovljenoj Socijaldemokratskoj stranci za desnicu je sve što se događalo u Rusiji bilo reakcionarno, a svaka revolucija gora i strašnija od imperijalističkog rata. U revolucijama radnička klasa najviše strada, zato se desnica izjašnjavala za državni poredak koji nalazi izlaz iz kriza u kompromisu, reformi i evoluciji. Protiv revolucije desnica traži veze i sklapa saveze s građanskim strankama. U zreloj revolucionarnoj situaciji 1918. godine desnica na zborovima pod klasnim zahtjevima za socijalno oslobođenje smatra uvođenje 8-satnog radnog dana, samoupravu općina i opće izborno pravo. Kada je u SDS-u prevladala ljevičarska struja i odbila suradnju s građanskim strankama, desnica i V. Korać nastavljaju suradnju s njima oko nacionalnog ujedinjenja i na organizaciji Narodnih vijeća, središnje i pokrajinskih vlada. Otcepljenjem zemalja južnih Slavena od Austro-Ugarske monarhije i stvaranjem 29. listopada 1918. samostalnih država Slovenaca, Hrvata i Srba, socijal-

demokratska desnica ulazi u središnju i u pokrajinsku vladu u Zagrebu. Tako se hrvatska socijalistička desnica pretvorila u socijalsocijaliste koji s oružanim snagama rade na suzbijanju revolucionarnog pokreta radnika i seljaka i u zajednici s građanskim kontra-revolucijom guše nemire po selima i gradovima. Raspad Austro-Ugarske monarhije bio je događaj od revolucionarnog značenja. Radničkoj klasi u jugoslavenskim zemljama otvorile su se najšire mogućnosti da provede demokratsku revoluciju. Međutim, socijaldemokratske stranke nisu bile pripremane i odgajane za revolucionarne akcije, za reforme i revoluciju. Nakon izvršenog ujedinjenja 20. prosinca 1920. Vitoimir Korać u ime socijalista u Narodnom vijeću ulazi u prvi kabinet centralne kraljevske vlade kao ministar socijalne politike. Na Zemaljskoj konferenciji SDS Hrvatske i Slavonije od 26. do 28. siječnja 1919. desnica je uspjela zadobiti većinu o pitanju »oportunističke taktike partije« i odobrenje za svoje sudjelovanje u jugoslavenskoj vladi.

U novostvorenoj državi, Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca za vrijeme osnivanja jedinstvene revolucionarne radničke partije Socijalističke radničke partije (komunista) 20–23. travnja 1919. i revolucionarnih sindikata, Centralnog radničkog sindikalnog vijeća (CRSVJ) postojali su još izgledi za revoluciju jer je ona tada bila u Evropi svuda prisutna. U SRPJ (k) pored sudionika oktobarske revolucije i mladih kadrova koji su usvojili komunizam kao svoju ideologiju, ušao je znatan broj starih socijalističkih prvaka koji su po idejama spadali u umjerenu struju radničkog pokreta, u centuramaš što su u sindikatima zauzimali važne položaje. Izvan ujedinjene Socijalističke radničke partije (komunista) ostala je desničarska Socijaldemokratska stranka Hrvatske i Slavonije (SDS). Jugoslavenska socijaldemokratska stranka Slovenije (JSDS) i Socijaldemokratska partija Vojvodine koje su na Konferenciji socijaldemokratske desnice 21–22. VI 1919. u Novom Sadu izabrale jedinstveni sekretarijat i deklarirale se kao partije reformizma. Izvan ujedinjenih revolucionarnih sindikata ostao je Opći radnički savez (ORS) s 30 podružnica i 7500 članova. Na Vukovarskom kongresu 20–24. VI 1920. na kojem je SRPJ (k) uzela ime Komunistička partija Jugoslavije, istupaju centuramaš kao partijska opozicija protiv promjene imena, novog programa, strategije i taktike Partije i organizacione veze Partije i sindikata. Poslije isključenja iz KPJ osnivaju 28. ožujka 1921. godine Socijalističku radničku partiju Jugoslavije koja je pristupila bečkoj Socijalističkoj internacionali. Socijalistička radnička partija se javnosti prikazala kao nasljednica starih socijaldemokratskih partija, a njene vođe kao čisti marksisti koji na Kongresu napadaju komunizam kao lijevo, a socijalsocijalizam kao desno skretanje.

Poslije stvaranja svoje partije centuramaš su 22. svibnja 1921. godine stvorili svoj sindikat, Glavni radnički savez koji je, prema Manifestu što je napisao Dragoša Lapčević, otvoren za sve radnike, zatvoren za sve tri socijalističke partije, u kojem se neće dozvoliti

rad partijskim eksponentima ni sprovođenje partijske politike. U njemu neće biti organizirani buntovno-reakcionarni, zaostali nepismeni seljaci, već će to biti čisti, klasni sindikati najamnih radnika. Takve sindikate nisu željele ni jedna od tri socijalističke partije koje su 2. kolovoza 1921. godine uspostavile Socijalističku zajednicu, a 13. prosinca 1921. pretvorile je u Socijalističku partiju Jugoslavije. S donošenjem »Obznane« i Zakona o zaštiti države, koji, pored zabrane djelovanja KPJ i SKOJ-a, zabranjuje i rad CR SVJ, centrimaši na brzinu osnivaju fiktivne reformističke sindikalne saveze, malobrojne, kojima policija predaje sve radničke domove, imovinu i arhivu zabranjenih revolucionarnih sindikata. Odmah iza toga organizirana je u Zagrebu 4. i 5. rujna 1921. godine Zemaljska konferencija socijalističkih sindikalnih grupa i organizacija na kojoj je donijeta odluka o ujedinjenju i formiranju Glavnog radničkog saveza Jugoslavije. Kongres sindikalnog ujedinjenja održan je u Beogradu od 7. do 8. siječnja 1922. godine. Na njemu je stvorena reformistička sindikalna centrala. Savez radničkih sindikata Jugoslavije u koji je ORS ušao kao jedan od sindikata. Pokrajinski sindikalni odbor postao je Glavni radnički savez u Srbiji, Glavni radnički savez u Bosni i Hercegovini i Strokovna komisija u Sloveniji. Savez radničkih sindikata Jugoslavije u svom sastavu, kad je stvoren, imao je svega tri sindikalna saveza koji su brojili nekoliko hiljada članova. To su bili ORS, Savez privatnih namještenika i Savez metalčkih radnika. Ostali savezi bili su kako je to tvrdio sam Vitomir Korać u svojoj povijesti samo »firme i pečati« bez centralnih uprava i mjesih podružnica, s nekoliko desetina članova.

Socijalistička partija Jugoslavije i Glavni radnički savez osnovani su između desničara i centrimaša u znaku borbe protiv Komunističke partije i revolucionarnih sindikata. To im je godinama ostao glavni zadatak, tako da su obje reformističke organizacije imale prvenstveno antikomunistički karakter. Pored neprekidnih napada na progonjenu ilegalnu KPJ i SKOJ, predmet njihove mržnje su boljševici, SSSR, Treća internacionala, međunarodni komunizam, socijalistička revolucija i diktatura proletarijata. Protiv njih su objavljivali članke pune mržnje, širili lažne vijesti, izvrtali historijske činjenice, organizirali zborove i demonstracije. U borbi protiv revolucionarnih sindikata, koji su obnovljeni 1921. godine pod imenom Nezavisni sindikati s Centralnim radničkim sindikalnim odborom na čelu (CRSOJ), otvoreno su suradivali s poslodavcima i policijom, organizirali sabotaže, štrajkove koje su vodili Nezavisni sindikati, slali štrajkolomce iz redova svojih nezaposlenih članova. Glavni radnički savez 1925. godine mijenja ime u Ujedinjeni radnički sindikalni savez Jugoslavije (URSSJ) u koji ulaze desni disidenti iz Nezavisnih sindikata. URSSJ zadržava sve do 1934. godine antikomunističku i reformističku orijentaciju, dok je SPJ šestojanuarska diktatura zabranila.

5.

U državnoj krizi nastaloj poslije ubistva opozicionih narodnih poslanika od strane režima u Narodnoj skupštini, smrti ranjenog Stejana Radića i krvavih masovnih demonstracija 20. do 21. VI 1928. godine u Zagrebu, došlo je do naglog širenja revolucionarnog seljačkog pokreta i pojačanog skretanja radničke klase ulijevo. Revolucionarni rasplet krize zahtijevala je jedino Komunistička partija Jugoslavije. U obrani unitarizma centralističkog državnog uređenja i hegemonije velikosrpske buržoazije uveo je kralj Aleksandar (6. januara) 1929. godine (šestojanuarsku) diktaturu, ukinuo ustav, raspustio parlament, zabranio sve političke stranke i stranačke listove, raspustio sve općinske uprave, promijenio naziv države u »Kraljevina Jugoslavija« i uveo nova upravna područja, banovine. Vodstva buržoaskih stranaka primila su diktaturu bez ikakvog otpora. Diktatura je prema mišljenju vodstva KPJ otvarala perspektivu oružanog ustanka, stvaranja partizanskih odreda, oružanih sukoba seljaka sa žandarima i vojskom. Zato je KPJ uzela kurs: svrgavanje diktature oružanom borbom koja bi iz buržoasko-demokratske revolucije prerasla u socijalističku. Šestojanuarska diktatura vidjela je zbog toga u Komunističkoj partiji svoga glavnog neprijatelja i najopasnijeg protivnika. Ugušiti i iskorijeniti komunizam bio je jedan od njenih glavnih ciljeva. To se vršilo javno, svirepo i bezobzirno. Uhapšene su tukli, mrcvarili i ubijali. Samo u 1929. i 1930. godini kroz policijske zatvore prošlo je preko 10.000 političkih zatvorenika. Na Sud za zaštitu države dovedeno je 2857 članova KPJ i SKOJ-a. 900 ih je podvrgnuto teškom mučenju, a 56 ubijeno bez suđenja. Takvim surovim progonima, nezapamćenim terorom uspjela je šestojanuarska diktatura da razbije niz partijskih organizacija što je imalo teške posljedice za pokušaj da zabranjeni Nezavisni sindikati prijednu na ilegalan rad.

Do uvođenja diktature Komunistička partija osnivala je svoju politiku prema sindikatima na rezoluciji IV kongresa KPJ koja je bila usmjerena protiv jačanja reformističkih sindikata, reformizma, socijalpatriotizma i šovinizma uopće. »Komunisti odbacuju parolu organiziranja neorganiziranih radnika u reformističke i reakcionarne sindikate, budući da je organiziranost sredstvo, a ne cilj revolucionarne borbe proletarijata.« Ako vlasti zabrane djelovanje revolucionarnih sindikata, oni treba da nastave borbu ilegalno, vodeći ujedno akcije za slobodu legalnog djelovanja. Na temelju tih odluka IV kongresa KPJ Politički biro CK KPJ je na prijedlog sindikalne komisije i centralne sindikalne frakcije donio 9. siječnja 1929. odluku o prelasku Nezavisnih sindikata (koje je diktatura 11. I 1929. rasturila) na ilegalan rad.

Između Političkog biroa CK KPJ i Centralne sindikalne frakcije (CSF) koju je satinjavao Izvršni odbor CRSOJ dolazilo je do sukoba zbog nejedinstvenog stava o pitanju rada i djelovanja ilegalnih sindikata. U njihovim redovima pojavio se strah od terora

i otpor tim nastojanjima. Pored onih što su smatrali da ilegalni sindikati nisu potrebni, postojala je i grupa koja smatra da Nezavisni sindikati u cjelini pridu reformističkim sindikatima. Među onima što su bili za ilegalne sindikate, neki misle da KPJ mora idejno i organizaciono rukovoditi poslovima revolucionarnih sindikata. Pored toga dio IO CRSOJ desničarskog vodstva Nezavisnih sindikata, otpočeo je na svoju ruku pregovore s predstavnicima diktature o legalnoj egzistenciji Nezavisnih sindikata na antikomunističkoj platformi. Ona se sastojala u tome da su navedeni članovi CRSOJ policiji pismeno obećali da će isključiti iz sindikalnih foruma Nezavisnih sindikata sve one članove koji su bili sudski kažnjavani zbog komunističke propagande, da će se biranje takvih članova u sindikalne forume spriječiti, da će dati javnu izjavu da CRSOJ, i za njega vezane sindikalne organizacije, nemaju nikakvih organizacionih ni bilo kakvih drugih veza s Komunističkom partijom, Kominternom ili Crvenom sindikalnom internacionalom.

Zbog toga je CSF raspuštena, a umjesto nje imenovan je Centralni sindikalni biro s Lazom Stefanovićem na čelu. Poslije njegovog odlaska u SSSR njim je rukovodio Ivan Tomanić. Crvena sindikalna internacionala (CSI), njen Zapadnoevropski biro (WEB) i Balkanska komunistička federacija (BKF) odobrile su prijelaz Nezavisnih sindikata na ilegalni rad ističući njihovu ulogu u borbi protiv fašiziranja radničkog pokreta i reformizma. Za izgradnju ilegalnih sindikata imale su veliko značenje odluke proširene sjednice Politbiroa CK KPJ i Centralnog komiteta revolucionarnih sindikata, zatim 1929. godine Rezolucija sekretarijata IK Komunističke internacionale o budućem radu sindikata u Jugoslaviji, odluke plenuma CK KPJ i odluke Zemaljske konferencije revolucionarnih sindikata Jugoslavije od listopada 1929. godine. Plenum CK KPJ ukazao je na potrebu borbe protiv partijske desnice zbog njezine kapitulacije pred šestojanuarskom diktaturom i izdaje njezinih nekadašnjih vođa revolucionarnog sindikalnog pokreta. Plenum je pozvao KPJ da se bori protiv likvidatorstva i sabotaze partijske sindikalne politike od strane sindikalnih funkcionera i ulaska radnika u reformističke sindikate. Prva Zemaljska konferencija revolucionarnih Nezavisnih sindikata Jugoslavije održana je kao nastavak plenuma CK KPJ i izabrala je Centralni sekretarijat te prihvatala statut i donijela proglaš.

Ilegalni Nezavisni sindikati bili su organizirani na principu jedno poduzeće – jedan savez i na sistemu trojki koje se stvaraju u odjeljenjima i radionicama tvornice; vrhovnu trojku čini tvornički komitet. Sistem trojki dizao se dalje po vertikalnoj liniji, od tvorničkog komiteta preko komiteta sekcije do komiteta mjesne podružnice i dalje do oblasne i savezne trojke; po horizontalnoj liniji, od trojki podružnica do mjesne sindikalne trojke (Mjesnog međustrukovnog odbora) preko pokrajinske do centralne zemaljske sindikalne trojke. Ta konspirativna organizaciona metoda ilegalnih revolucionarnih sindikata forsirala

se i 1930. godine. Prema izvještaju koji je slao Centralni sindikalni sekretarijat Politbiroa CK KPJ ilegalni su sindikati djelovali u 20 gradova Hrvatske i Vojvodine (Zagreb, Osijek, Ruma, Mitrovica, Zemun, Beččin, Split, Subotica, V. Beckerek, Sombor, Novi Sad, Vukovar, Palanka, Karlovac, Gradiška, Vinkovci, Sisak i Varaždin). Formirane su centrale građevinara, živežara, kožaraca i brijača. U Beogradu je postojala vodeća sindikalna trojka koja je imala veze s nekim sindikatima u unutrašnjosti Srbije. Ivan Tomanić s grupom aktivista koji su radili u ilegalnim sindikatima bio je 5. kolovoza 1930. uхваćen. Došlo je do raspada veza i do rasula ilegalnih sindikata.

Kongres Crvene sindikalne internacionale što je održan u Moskvi od 16. do kraja kolovoza 1930. prešao je okvire uobičajenih metoda, pa je ocijenjen kao ozbiljna prekretnica za čitav svjetski radnički pokret. Kongres je postavio liniju osvajanja masa i ekonomskih borbi u nastaloj općoj ekonomskoj krizi kapitalističkog svijeta. Revolucionarni sindikati treba da glavnu pažnju posvete sitnim pitanjima svakodnevnog života radnika, a ne kao do tada samo neprekidnom izlaganju konačnih ciljeva. Izvlačeći pouke iz odluka V kongresa CSI, Centralni komitet KPJ uočio je da se cjelokupna pismena i usmena agitacija i propaganda u zemlji vrši na osnovu parole oružanog ustanka. Ocjenjujući tada da se ta parola pogrešno shvaća kao poziv na oružani ustanak, Centralni komitet je pozvao partijske organizacije da se okrenu licem prema poduzećima i da organiziraju borbe radnika za svakodnevne djelomične zahtjeve umjesto neprekidnog pozivanja na oružani ustanak, obaranje monarhističke diktature i izlaganja konačnih ciljeva. Prelazak s linije općih političkih zahtjeva na liniju djelomičnih ekonomskih borbi trebalo je da se vrši putem ostvarivanja jedinstvenog fronta odozdo koji sačinjavaju odbori radnika i pripadnika postojećih sindikalnih organizacija u poduzeću. Jedinstveni front odozdo agitira se i propagira u međunarodnom radničkom pokretu od strane komunista i revolucionarne sindikalne opozicije. Ona je djelovala u reformističkim sindikatima poslije neuspjeha Crvene sindikalne internacionale da stvori jedinstveni front s Amsterdamskom sindikalnom internacionalom. Nova partijska sindikalna linija trebalo je da omoguću uvlačenje novih radničkih slojeva u klasnu borbu i osvajanje većine radničke klase oko pitanja svakodnevnih borbe pod rukovodstvom Komunističke partije. Svi članovi Partije trebalo je da postanu pravi vođe masa u ekonomskim borbama i u revolucionarnim bitkama koje nastupaju. KPJ trebalo je pretvoriti u masovnu partiju revolucije. Teret organizacije ekonomskih zahtjeva i borbi radnika u poduzećima umjesto ilegalnih sindikata koji su se pod teretom sveli na nekoliko patuljastih organizacija, preuzeli su na se partijski komiteti i organizacije.

Centralni komitet s Filipom Filipovićem na čelu posvetio je sindikalnom pitanju znatnu pažnju. Na savjetovanju održanom u siječnju, veljači i lipnju 1931. godine dato je mnogo mjesta ocjeni proteklog rada i

razlozima neuspjeha u izgradnji ilegalnih sindikata. Optužena su bivša rukovodstva ilegalnih sindikata i partijsko rukovodstvo za raspadanje ilegalnih sindikata, zbog toga što nije postojala jasna sindikalna linija, što su potcijenjivani ilegalni sindikati, ekonomske borbe i štrajkovi. Primjer sektašenja bio je i organizacioni sistem trojki. Umjesto sistema trojki za osnovni oblik ilegalnih sindikata uveo je novi CK KPJ ilegalne sindikalne grupe u poduzećima. Na čelu grupe nalazio se povjerenik grupe. Svi povjerenici sindikalnih grupa sačinjavali su vijeće povjerenika koje je iz svoje sredine biralo tri do pet članova u tvornički odbor (komitet). Grupe malih zanatskih radionica birale su svoje sindikalne povjerenike što su za čitavu struku jednog mjesta sačinjavali povjereničko vijeće s izvršnim odborom na čelu. Takve grupe postojale su početkom 1932. godine samo u nekim poduzećima metalne, drvne, tekstilne, prehrambene industrije i građevinarstva. Pored ilegalnih tvorničkih i radioničkih grupa i odbora u ilegalne revolucionarne sindikate trebalo je da uđu i organizatori raznih radničkih legalnih i polulegalnih odbora (pregovaračkih, štrajkaških, humanih, kulturnih, sportskih i sl.). Tako široko postavljene ilegalni sindikati djelovali bi usporedo s Revolucionarnom sindikalnom opozicijom (RSO) koju je trebalo organizirati u reformističkim i drugim sindikatima. Članom ilegalnih revolucionarnih sindikata smatrao se svaki radnik koji je podupirao liniju KPJ i sudjelovao u akcijama što ih organizira tvornička ili radionička sindikalna grupa.

6.

Početkom 1932. smijenio je Egzekutivni komitet Komunističke internacionale (EK KI) centralno rukovodstvo KPJ i imenovao novo s Milanom Gorkićem na čelu. U lipnju 1932. godine na zajedničkoj sjednici EK KI i PB CK KPJ ukinuta je direktiva o stvaranju ilegalnih sindikata i zabrana o ulasku komunista u reformističke sindikate te donijeta odluka o organiziranom ulasku komunista u njih. Svi komunisti i grupe revolucionarnih sindikata koji su djelovali u poduzećima morali u ulaziti u URSS i ORS i u njima biti jezgra revolucionarne sindikalne opozicije. Gdje nije bilo reformističkih organizacija komunisti trebalo da ih stvaraju i učine sve da radnici ulaze u njih. Oko sindikalnih organizacija trebalo je izgraditi mrežu radničkih kulturnih i sportskih društava i klubova. Od stupnja demokracije, mogućnosti masovnog organiziranja i samostalnosti u vođenju borbi, pristanka da se vodi politika jedinstvenog fronta na komunističkoj platformi, zavisilo je u koju će reformističku grupaciju komunisti ući.

Prije te odluke u URSSJ je od početka do kraja 1930. ušlo oko 10.000 članova iz redova zabranjenih Nezavisnih sindikata. U mjestima gdje su ranije postojale samo organizacije Nezavisnih sindikata, osnovano je te godine u okviru URSS-a 154 nove sindikalne podružnice. U 1932. godini postojalo je već niz or-

ganizacija kojima su rukovodili i upravljali komunisti i revolucionarni radnici bez većih smetnji. U Zagrebu je od vodećih bivših članova Nezavisnih sindikata bilo formirano vodstvo sindikalne opozicije na pokrajinskoj osnovi i po pojedinim savezima. Težište djelatnosti komunista u reformističkim sindikatima bilo je vezano za niže sindikalne organizacije koje su neposredno djelovale među radnicima tvornica i radionica, u sekcijama, podružnicama i vijećima radničkih povjerenika. Od komunista se tražilo da u sindikatima rade i najsitnije poslove, da se bore za svaku izbornu funkciju i poziciju, da razvijaju svoju djelatnost u radničkim ustanovama, radničkim kulturnim i sportskim organizacijama, da sudjeluju na svim sastancima, zborovima, predavanjima i u svim sindikalnim akcijama.

Većina partijskih organizacija i ilegalnih revolucionarnih sindikalnih grupa prihvatile su odluke CK KPJ kao mudre. Komunisti su odmah organizirano počeli ulazak u reformističke sindikate povlačeći sa sobom stare članove Nezavisnih sindikata i simpatizere KPJ. Takvih bivših članova koji su do 1932. godine ostali van URSS-ovih organizacija, bilo je u zemlji još oko 20.000. Partijska linija u sindikatima, kako ju je postavio CK KPJ, traži da se reformistički sindikati pretvore u revolucionarne organizacije radničke klase, da ih treba skrenuti s puta reformizma na put socijalizma, osvojiti za revolucionarni pokret radnika. Ta linija, pored odobravanja u Hrvatskoj, Sloveniji i Vojvodini, dočekana je u drugim krajevima s nerazumijevanjem. Komunisti su u Srbiji bili protiv ulaska u reformističke sindikate, a i Crvena sindikalna internacionala osporila je nekoliko osnovnih točaka direktive. Politički sekretarijat Izvršnog komiteta Komunističke internacionale konačno je 9. prosinca 1932. godine dao svoje primjedbe koje su ušle u nove direktive usvojene na proširenoj sjednici CK KPJ 15 – 16. ožujka 1933. godine. Za njih komunistima nisu značajni samo reformistički sindikati za širenje ekonomskih borbi radnika, jer se ona može ostvariti i nizom drugih legalnih i ilegalnih uporišta u tvornicama. Najenergичnije se zahtijevao rad komunista i u nacionalnim, kršćanskim i drugim sindikatima. Osudio se likvidacije postojećih ilegalnih revolucionarnih sindikata i njihovih tvorničkih grupa. Taktiku ulaska komunista u reformističke sindikate trebalo je shvatiti samo u tom smislu da su reformistički sindikati glavni sindikalni partijski rad za određeno vrijeme. Komunisti nikada nisu prekidali, i ne prekidaju, orijentaciju za uspostavljanje revolucionarnog sindikalnog pokreta Nezavisnih sindikata. U Srbiji, Makodoniji, Crnoj Gori, dijelu Dalmacije i Bosne gdje nema reformističkih sindikata, treba stvarati samostalne sindikate makar lokalnog karaktera i van sastava reformističkih sindikalnih centrala. Taj zadatak nije se nikada ostvario. CK KPJ je osudio fetišiziranje legalnosti u reformističkim sindikatima kao desni oportunizam i kao glavnu opasnost što se razvila u Hrvatskoj, Sloveniji i Vojvodini.

Revolucionarna sindikalna opozicija (RSO) istakla se kao osnova i glavno uporište KPJ u poduzeću i jezgra za stvaranje legalnog revolucionarnog sindikalnog pokreta. Po sadržaju rada grupe RSO bile su nastavak ilegalnih sindikata, njihovih organizacionih jedinica, tvorničkih i radioničkih grupa i odbora. One su obuhvaćale, ne samo članove sindikata, nego i nečlanove, te razne akcione polulegalne i legalne odbore. Grupe RSO smatrane su za organizacije koje ujedinjuju sve članove reformističkih nacionalističkih, kršćanskih i profašističkih sindikata oko određene neposredne akcije ili platforme radničkih zahtjeva i vode borbu protiv njihovih vođa koje se nalaze u službi buržoazije i diktature. RSO su se ipak ograničile na reformističke i autonomne sindikate u kojima su, rukovođene organizacijama KPJ, nezavisno od reformističkih vođa i protiv njihove volje, nastojale samostalno pripremati radničke borbe i štrajkove i samostalno voditi sve borbene pokrete radnika.

Pobjeda fašizma u Njemačkoj koji se najbrutalnijim metodama terora sručio na radničku klasu Njemačke, uništio njena demokratska prava, likvidirao radničke organizacije, bacio u tamnice i logore desetine tisuća ljudi, utjecala je na Izvršni komitet Komunističke internacionale da 5. ožujka 1933. pozove sve komunističke partije da povedu ponovnu borbu za stvaranje jedinstvenog fronta sa socijalističkim partijama radi organiziranja i obrane protiv oružanih napada fašizma na političke, sindikalne, zaštitne i druge radničke organizacije, na radničku štampu, na slobodu zbora, dogovora, demonstracija i štrajka. U Parizu je 4. lipnja 1933. održan antifašistički kongres zemalja Evrope. Kongres je podržao prijedlog o stvaranju jedinstvenog antifašističkog fronta. Do početka 1934. godine sekretarijat socijalističke internacionale zajedno sa svojim zemaljskim sekcijama otklonio je jedinstveni antifašistički front kao komunistički manevar.

Centralni komitet KPJ je već u travnju 1933. izradio svoju antifašističku platformu u kojoj poziva jugoslavenske socijaliste, URSSJ i ORSJ na organiziranje zajedničke borbe protiv fašizma u Jugoslaviji. U pozivu se kaže da ilegalnost Komunističke partije ne može i ne smije biti razlog za odbijanje toga prijedloga. U svojoj štampi reformističke vode odbile su svaki razgovor o jedinstvenom frontu s komunistima.

U 1934. godini borba za jedinstvo radničke klase vodila se u čitavom svijetu vrlo intenzivno. U veljači 1934. došlo je do oružane borbe austrijskog proletarijata protiv fašističkog prevrata, u Francuskoj do jedinstvenog generalnog štrajka s 4 milijuna štrajkaša protiv pokušaja francuskih fašista da uzmu vlast. Došlo je do revolucije i kontrarevolucije u Španiji, do vala masovnih štrajkova u skandinavskim zemljama, Holandiji, Belgiji i Švicarskoj, do opasnosti rata zbog atentata na kralja Aleksandra u Marseilleu. Njemačka je krajem 1933. zajedno s Japanom napustila Društvo naroda. Svjetska ekonomska kriza pretvara se, prema tadašnjoj ocjeni komunista, u svjetsku revolucionarnu krizu. Porast fašizma u pojedinim zem-

ljama i njegova pobjeda u Njemačkoj nije značila stabilizaciju kapitalističkog društva, već je u najvećoj mjeri zaostriila glavne njegove suprotnosti i potencijala razvika revolucionarne borbe za vlast. Sovjetski Savez, koji je u jeku svjetske krize ispunio prvi petogodišnji plan, njegovo stupanje u Društvo naroda i aktivnost njegove vlade u pružanju podrške ideji o obrani kolektivne sigurnosti, pakt o prijateljstvu između SSSR-a i Francuske, sve je to poticalo jedinstvo radničke klase i inicijative za stvaranjem proleterskog antifašističkog fronta. Pored toga, pripreme za saziv VII kongresa Komunističke internacionale vršile su se u znaku borbe protiv fašističke opasnosti i opasnosti od imperijalističkog rata.

Centralni komitet KPJ, uključujući se u taj opći antifašistički kurs, ponovo predlaže rukovodstvu URSSJ akciono jedinstvo. Svim pokrajinskim komitetima KPJ poslana su o tom opširna uputstva. U njima se, pored dnevnih zahtjeva, predlažu i zajedničke akcije na sprečavanju stvaranja profašističkih organizacija (prilicno organiziranje radnika u fašističke sindikate). Jedinstveni front odozdo nadopunjen je i s njegovom primjenom odozgo, suradnjom s reformističkim vođama. CK KPJ je izabrao delegaciju za pregovore i preko nje uputio pismo centrali URSSJ. Na III kongresu URSS-a u Sarajevu 1934. godine u izlaganju Jove Jakšića i Bogdana Krekića, odbačeno je stvaranje borbenog antifašističkog jedinstva radničke klase i jedinstvo sindikata na toj osnovi.

7.

Dok je revolucionarna sindikalna opozicija od 1932. do 1934. bila glavna forma rada Komunističke partije Jugoslavije od 1934. godine prelazi KPJ na stvaranje širokog masovnog opozicionog pokreta i na osvajanje reformističkih sindikata. Do promjene sindikalne politike CK KPJ došlo je zbog antifašističkog kursa u međunarodnom radničkom pokretu. Promijenio se karakter RSO i njegova osnova. Umjesto čvrste organizacije s oformljenim grupama sa zasebnim ilegalnim aparatom, RSO se pretvaraju u široki masovni legalni i polulegalni pokret pod raznim imenima: lijeva, lijeva opozicija i tome slično. Osnova RSO jest poduzeće. Budući da je većina sindikata bila organizirana na lokalnoj i stručnoj osnovi, temelj djelatnosti RSO postali su sindikati. Pristalicom RSO smatran je svaki član sindikata koji glasa za liste, rezolucije i prijedloge komunista. Tamo gdje su komunisti upravljali podružnicama, mjesnim međustrukovnim odborima i sindikalnim savezima, čitave mjesne organizacije i sindikalni savezi smatrali su se ljevičarskim, ili kako su ih reformističke vode nazivale, komunističkim. RSO prema tome nije više bila jezgra za stvaranje legalnog revolucionarnog sindikalnog pokreta. Novi kurs u sindikalnoj politici CK KPJ prije IV zemaljske konferencije, prema tome, vodio se na liniji stvaranja sindikalnog jedinstva i jedinstvenog antifašističkog proleterskog fronta. On se oslanja na

ideje Kominterne koja se orijentirala na stvaranje narodnog antifašističkog fronta, čija bi jezgra bio proleterski front s jedinstvenim sindikalnim pokretom. RSO su u takvoj orijentaciji, kao temelj djelovanja komunističkih partija u nizu zemalja, postale suviše uske i sektaške.

IV zemaljska konferencija KPJ održana 24 – 26. prosinca 1934. u Ljubljani, posvetila je veliku pažnju radu komunista u sindikatima. Konferencija je odlučila da se ne ide na izdavanje iz postojećih reformističkih sindikata, već na ujedinjenje, njihovo osvajanje i pretvaranje u organe klasne borbe. To je moguće jer se većina radnika, članova KPJ i bivših Nezavisnih sindikata nalaze u njima, imaju u njima krupan utjecaj i preko polovice sindikalnog članstva vode za sobom. Prenoseći revolucionarni sindikalni rad u sindikate, legalizirala se borba RSO i organiziranje radničke klase. Pretvaranje reformističkih i autonomnih sindikata u klasno-borbene sindikate vršilo se ukidanjem svih mjesnih i pokrajinskih RSO, a rad komunista u sindikatima preuzele su komfrakcije kojima su rukovodile sindikalne komisije partijskih komiteta. Revolucionarna sindikalna opozicija, kao ilegalna organizacija Komunističke partije i kao njen pokret u sindikatima, ukinuta je ubrzo poslije IV zemaljske konferencije, na zahtjev Kominterne, jer je postala prepreka stvaranju jedinstvenog širokog klasnog sindikalnog pokreta.

8.

Pokrajinski odbori URSS-a, dan prije zabrane Nezavisnih sindikata, da bi zaštitili svoje organizacije od progona lokalnih vlasti, podnijeli su molbe Velikim župama da oni uporedo svoje podređene organe da se novi Zakon o zaštiti javne bezbjednosti i poretka u državi ne odnosi na sindikalne organizacije reformističkog, amsterdamskog pravca, jer da su one, tobože, slobodne od svih političkih partija, da se ne bave politikom i da rade u okviru zakona. Uz molbu su predali spiskove svojih organizacija, imena i adrese funkcionera. U nekim mjestima došlo je, ipak, do zatvaranja i reformističkih organizacija. Na intervenciju centrale URSSJ poslalo je Ministarstvo unutrašnjih poslova svim policijskim ustanovama spisak sindikalnih saveza čije organizacije ne smiju zabranjivati sve dok ne dobiju odobrenje od samog Ministarstva. Članove tih sindikata, ukoliko se bave komunističkom propagandom, mogu nemilosrdno goniti. Instrukcije koje je vodstvo URSS-a dobilo od policijskih vlasti izražavale su potrebu da se URSSJ što prije prilagodi novom poretku, da članovi sindikata upoznaju novi Zakon o zaštiti države i da ga se moraju striktno pridržavati. Uprave sindikata treba očistiti od svih za koje policija sumnja da su komunistički obojeni. Kandidati za nove sindikalne odbore treba da prođu prethodno policijsku kontrolu. Vođe URSS-a obećale su da će spriječiti ulazak komunista i bivših članova zabranjenih sindikata u URSS i da će voditi propa-

gandu protiv komunizma. Policija je uvela oštru kontrolu nad radnicima. Svako poduzeće moralo je dati popis svih zaposlenih i podnosti prijave novoprimljenih. Ona je od poslodavaca tražila da preko svojih pouzdanih ljudi pripreze, u svome interesu, na kretanje i organiziranje svojih radnika.

Vođe reformističkih sindikata upozorile su sindikalne organizacije da se ne mogu u postojećim prilikama posvetiti svom osnovnom zadatku vođenju tarifnih i štrajkaških akcija o pitanju nadnica i zaštiti radne snage. One treba da rade samo ono što mogu, da u život provode radničko zaštitno zakonodavstvo, razviju svoju djelatnost na humanom i kulturno-prosvjetnom polju. Sindikalne uprave moraju vrlo strogo kontrolirati svoje novo članstvo, koje treba bez ikakvih obzira rezati, ukoliko naginje komunizmu. Sestojanuarska diktatura nije htjela likvidirati reformističke sindikate zbog vanjsko-političke orijentacije i dok ne stvori svoje masovne fašističke sindikalne organizacije. URSS-ovim postojanjem diktatura je pred svjetskom javnošću prikrivala svoj antiradnički karakter. Ona mu je predala imovinu Nezavisnih sindikata. Stav prema URSSJ diktaturi je preko člana vlade dr Milana Srđića izrazila ovim riječima: »Vlada je svjesno dopustila njihov rad poslije 6. januara. Njihovom radu ni u buduću se ne želi praviti nikakve smetnje. Za ovakvo držanje vlade postoji i taj razlog, što oni za jugoslavensko nacionalno jedinstvo i državno ujedinjenje, imaju ogromne zasluge prije rata, za vrijeme rata i poslije rata.«

II kongres URSSJ održan je 27–28. rujna 1931. u Zagrebu. Na Kongresu i u pretkongresnoj diskusiji glavno pitanje je unutrašnja sindikalna politika, ujedinjenje srodnih sindikalnih organizacija i donošenje novog statuta. Kongres je zauzeo stav da su URSS-ove organizacije klasne, slobodne od političkih, ideoloških i vjerskih utjecaja i da su internacionalno povezane. Po položaju u zemlji one su nacionalne, pa dižu kult i štite interese radničke klase kao cjeline. S obzirom na tu njihovu nacionalnu funkciju nije potrebno stvarati nacionalne sindikate. Kongresu nije podnesen izvještaj, niti se na njemu raspravljalo o tarifnim i štrajkaškim akcijama. Za tri godine, od 1929. do 1931. vođeno je 111 tarifnih pokreta s 23.986 zainteresiranih radnika. Bilo je 35 štrajkova s 8378 štrajkaša. Kongresu je prisustvovalo 102 delegata što su predstavljali 37 saveza s 28.496 članova. Na svečanom otvorenju Kongresa bilo je prisutno preko 3000 zagrebačkih radnika. Kongres je pozdravio predstavnik Amsterdamske sindikalne internacionale Leon Jouhaux i delegati sindikata Francuske, Belgije, Čehoslovačke, Holandije, Mađarske, Švedske i Njemačke.

Pokrajinski odbori pomoćni su i izvršni organi Izvršnog odbora URSS-a, birani su na pokrajinskim konferencijama. Glavni radnički savez Beograd, kao pokrajinski odbor URSS-a, obuhvaćao je sve sindikalne organizacije Srbije, Makedonije, Kosova, Metohije i Crne Gore, a pokrajinski odbor URSS-a Novi Sad sve sindikalne organizacije Vojvodine bez Srije-

ma. Pod Pokrajinski odbor URSS-a Zagreb spadale su sve sindikalne organizacije na teritoriju tadašnje Hrvatske i Slavonije sa Srijemom, a pod Stokovnu komisiju Ljubljana sve sindikalne organizacije tadašnje Slovenije. Glavni radnički savez Sarajevo obuhvaćao je sve sindikalne organizacije Bosne i Hercegovine, a Pokrajinski odbor URSS-a Split sve sindikalne organizacije Dalmacije s Kotorom.

Glavni radnički savez Beograd imao je 1931. godine 2840 članova. Poslije ulaska komunista u njega narastao je taj broj do 1935. godine na 9886. Pokrajinski odbor URSS-a Novi Sad brojio je 1931. godine 4788 članova, a u 1935. godini 2273. Članstvo se smanjilo zbog velike nezaposlenosti i niskih nadnica poljoprivrednih radnika koji nisu mogli plaćati članarinu. Pokrajinski odbor URSS-a Zagreb imao je 1931. godine 6784 člana, a u 1935. godini 10.727 članova. Stokovna komisija Ljubljana imala je 1931. godine 7546 članova, a 1935. godine 8959. Glavni radnički savez Sarajevo od 3691 člana u 1931. popeo se na 4962 člana u 1935. godini. Pokrajinski odbor Split imao je u sastavu 2847 članova u 1931. godini, a 1934. godine 542 člana. Do pada članstva došlo je kad su komunisti 1933. prešli u Opći radnički savez.

Diktaturu i privrednu krizu dočekali su URSS-ovi sindikati brojno slabi. Vodstvo ih akcijama nije željelo ojačati, policija im je pravila zapreke, poslodavci su jedinstveno i organizirano uspjeli izvršiti opću redukciju plaća i zarada, produljiti radno vrijeme, kidati i smanjiti socijalne obaveze i gaziti radnička pava. Samo mali dio organiziranih radnika bez podrške vodstva vršio je svoju klasnu dužnost izlazeći se žrtvama i progonima. Sukob vođa ORS-a i URSS-a i opasnost od profašističkih sindikata dovela je URSS-ove sindikate u izuzetno težak položaj. Zborovi, skupštine, sastanci i konferencije vodile su se na liniji borbe za primjenu zakonskih propisa o radnom vremenu, uspostavi samouprava u ustanovama socijalnog osiguranja i u cjelini primjeni i provedbi Zakona o osiguranju radnika i da se uvede obavezno osiguranje u starosti i nezaposlenosti. Posvećivali su i veliku pažnju izborima radničkih povjerenika, a u izborima za Radničke komore sudjelovale su i bile vrlo aktivne sve sindikalne organizacije. Na konferencijama i skupštinama donosili su odluke o burzama rada, o sudu dobrih ljudi, inspekcijama rada, tražeći radničku upravu u njima. Razvijali su aktivnost anketirajući, u podnošenju memoranduma režimu, apelima poslodavcima da prestanu s ubaranjem plaća i nadnica. Radili su na sindikalnom organiziranju i na izgradnji radničkog kulturnog i sportskog pokreta. Privredne krize smatraju pokrajinski odbori, ne može se riješiti u okviru tadašnjih kapitalističkih odnosa u proizvodnji i društvu, već se može ublažiti, a borba između kapitalističke i radničke klase utrt će putove novom privrednom sistemu. Od državne uprave tražilo se da tretira radnike i namještenike ravnopravnim građanima. Zahtijevala se državna kontrola nad kartelima, uvođenje 40-satnog radnog tjedna, utvrđivanje minimalnih nadnica i plaća, organiziranje jav-

nihih radova. S velikim oprezom išli su u tarife i štrajkaške akcije stalno naglašavajući da im obustava rada nije cilj i da inicijativu za štrajk mogu dati samo radnici iz poduzeća.

Treći kongres URSS-a otpočeo je 19. prosinca 1934. god. u Sarajevu. Na Kongresu je URSSJ brojio 37 saveza s 30.420 članova. Pad članstva prema 1930. godini javlja se zbog toga što je zabranjeno djelovanje Ujedinjenog saveza željezničara Jugoslavije, koji je 1930. god. imao 4502 člana, zato što je iz URSS-a istupio Opći radnički savez s nekoliko tisuća članova i što je Zemaljski savez poljoprivrednih radnika od 1930. godine pao od 7288 članova u 1933. godini na 1324 člana. Kongres je usvojio program URSS-a kojim je određen njegov karakter i ciljevi. Kroz program URSSJ traži moralnu i političku podršku od svih faktora javnog života, jer on ne želi ni u kom slučaju doći u sukob s interesima društvene cjeline, već hoće s njom korisno surađivati. Udruženi radnici i poslodavci čine motor koji oživljava, kreće, razvija i unapređuje privredni život zemlje. Njihov paritetni utjecaj regulira se tarifnim i kolektivnim ugovorima, a trebalo bi i zakonima. Neposredni cilj sindikalne akcije je suzbijanje posredničke trgovine i dizanje realne nadnice. Program se izjašnjava za uvođenje javne svojine, za pomaganje općinske privrede i za kontrolu proizvodnje koju bi vršile vlasti i javnost. Zahtijeva se uspostavljanje privrednog savjeta, kreditiranje planske privrede, stvaranje državne centrale uvoza i izvoza, nacionalizacija Narodne banke i njeno vezivanje s drugim bankama u Vrhovni organ narodnog kredita. Tko je protiv programa, nema mu mjesta u URSS-u. Vođe URSS-a najodlučnije su odbile zajedničke akcije i suradnju s Revolucionarnom sindikalnom opozicijom na stvaranju jedinstvenog proleterskog fronta. U diskusiji o izvještaju Kongres je prihvatio odluke o jedinstvu sindikalnog pokreta s autonomnim sindikatima, o slobodi organiziranja, pomaganju nezaposlenih, o produktivnoj privrednoj politici, zaštiti radničke nadnice, poreskom opterećenju nadnice, radničkom osiguranju i odluku o radničkoj štampi. Tako je III kongres naturio URSS-u reformistički program koji ne priznaje klase, klasne suprotnosti i klasne borbe, a u konkretnim zahtjevima i u općeteoretskom dijelu izjašnjava se za klasnu suradnju u nacionalnoj cjelini u kojoj se interesi radnika i namještenika poklapaju s nacionalnim interesima i u kojoj URSS teži, da u granicama privredne i financijske mogućnosti, podigne eknomski položaj radnika koji udruženi s kapitalistima čine motor privrednog života zemlje. Istodobno je IV zemaljska konferencija KPJ donijela odluke o pretvaranju URSS-a iz reformističkih u klasne sindikate koji su ga ubrzo učinili organiziranom snagom što pokreće klasne bitke i unapređuje život radnika.

9.

Od 1929. do 1937. godine trajao je sukob između vođa Općeg radničkog saveza i Ujedinjenog radni-

čkog sindikalnog saveza. Sporovi među njima odraz su borbe između dviju socijalističkih frakcija, socijaldemokratske desnice i centrumaša, kao i odraz borbe među pojedinim grupama buržoazije s kojima su oni bili povezani. Opći radnički savez bio je uporište socijaldemokratske desnice, a URSSJ pod rukovodstvom reformista uporište centrumaša. Uvođenjem šestojanuarske diktature i zabranom Socijalističke partije obje frakcije nastavljaju djelovanje preko svojih sindikalnih uporišta. Vođe URSS-a radili su na tom da se u njihovom okviru, umjesto stručnih sekcija, formiraju savezi za sve privredne grane tako da se ORS pretvori u novu zemaljsku sindikalnu centralu. Vođe URSS-a smatrale su da je ORS, kao tip opće mješovite sindikalne organizacije, postao direktna smetnja profesionalnom razvoju sindikata. Oni su na Prvom redovnom kongresu URSS-a od 14. do 15. listopada 1928. u Zagrebu Statutom predviđili da ORS postane mješoviti sindikat tvorničkog karaktera. Njegovi članovi treba da budu samo tvornički radnici zaposleni u gruboj drvnoj, tekstilnoj i cementnoj industriji, u industriji stakla, papira, kemikalija, maziva i sapuna. Zbog te odluke počeli su savezi privatnih namještenika, metalaca, željezničara, drvodjelaca, žičvara, građevinara, šivača, tekstilaca i kožaraca stvaranje u poduzećima, u kojima je djelovao ORS, svojih paralelnih organizacija, što je izazivalo sukobe.

Povlačenje iz URSS-a otpočeo je Opći radnički savez već 1929. godine. Odbijao je plaćanje URSS-u kvotu, apstinirao je od rada u pokrajinskim odborima URSS-a, vodio zasebne skupštinske i druge akcije. Poslije niza sjednica centrale, oblasnih skupština, plenarnih sjednica podsaveta, ORS je na Kongresu u Zagrebu 1931. donio odluku o izdvajanju iz URSS-a. Pred kongres razvila se u štampi rasprava o jedinstvu sindikata amsterdamskog pravca. Htjelo se utjecati na ORS da povuče svoju odluku. Vođe ORS-a i URSS-a su u tom sukobu operirale lijevim frazama, ali su podjednako isključivali najistaknutije revolucionare, suspendirali najaktivnije podružničke uprave, a i kasnije u Dalmaciji raspustili sve sindikalne organizacije jer su komunisti bili na njihovom čelu. Na zahtjev Stokovne komisije Slovenije u sporu se angažirao Internacionalni sindikalni savez. Prema odluci Internationale Opći radnički savez treba da se priključi ponovo centrali URSS-a. ORS je nakon dugih pregovora to odbio zbog čega je bio isključen iz Internacionalnog sindikalnog saveza i svih internacionalnih stručnih sekretarijata. S tim u vezi došlo je u ORS-u do rascjepa. Slovenci ORS prišao je definitivno URSS-u. Na čelu zagrebačkog ORS-a ostao je Vilim Haramina, a beogradskog Vitomir Korać. Poslije toga Opći radnički savez paktirao je s raznim fašističkim organizacijama u Dalmaciji i Beogradu. Kada je ORS napustio koaliciju s fašističkim sindikatima, Izvršni odbor URSS-a ga je na sjednici 29. listopada 1937. da bi ojačao desničarske pozicije reformizma u URSS-u, ponovno primio u svoj sastav.

Komunisti su vodili najodlučniju borbu protiv profašističkih sindikata i uvlačenja komunističkih

pristalica u te organizacije. Vođe URSS-a nazivali su te sindikate žutima; poslodavačkim. Fašistički sindikati javljali su se u periodu jako zaoštrenih klasnih borbi, kad je buržoazija prisiljena da do krajnosti koncentrirala aparat sile. Ne vjerujući više ni reformističkim masovnim sindikatima, fašizam organizira svoje vlastite dajući im monopol na tom polju. Prvi profašistički sindikati u Jugoslaviji bili su Jugoslavenski nacionalni radnički sindikati (JNRS) na čijem se čelu nalazio Stojan Stanković čiji je razvojni put išao od anarhosindikalistike do nacionalsocijaliste. Ideologija JNRS sastojala se u veličanju kralja Aleksandra kao velikog radničkog dobrotvora i zaštitnika, u polariziranju odluka diktature među radnicima, u negiranju postojanja klasnog društva, da radnici ne smiju gledati u kapitalistima i poslodavcima svoje protivnike i da se država brine za sve staleže jednako i pravedno. U JNRS se, pored grupa radnika raznih zanimanja, nalazilo udruženje prodavača novina, maloprodavača i kućeraca te udruženje nadstojnika zgrada i zemljišta. Sve te grupe, sekcije i udruženja bila su ustvari pogromaške organizacije, od policije i reakcije organizirani napadi lumpenproleterske gomile na klasne radničke organizacije, na ličnosti i imovinu, čiji su se članovi odgajali da sprečavaju štrajkove i teroriziraju revolucionarne radnike. U odnosu na URSSJ, JNRS i njima slični sindikati, borili su se da preuzmu pod svoju upravu Radničke komore, socijalno osiguranje i burze rada. JNRS su razvili dobrotvornu akciju za pomaganje nezaposlenih, vodili borbu protiv internacionalizma radničkog pokreta, trgovali patriotizmom i tražili monopol na organiziranje i predstavljanje svih radnika i namještenika zemlje. Zahitjevali su da se JNRS ozakone kao prinudne organizacije radničke klase. URSSJ je putem skupština, štampe i preko kongresa poveo kampanju protiv fašiziranja radničkog sindikalnog pokreta, ističući svoje nacionalne zasluge, ističući da je i on po svojim zadacima nacionalan.

Pored JNRS čije se vodstvo kompromitiralo zbog ličnog korištenja društvenom imovinom, stvorena je 30. kolovoza 1931. Jugoslavenska radikalna zajednica (JRZ). Udruženja poslodavaca preporučavala su svojim članovima da zaposlene radnike učlanjuju u JRZ, jer su to sindikati kojima interesi države leže na srcu. U Sloveniji je Narodna strokovna zveza bila orijentirana u pravcu Hitlerovog nacionalsocijalizma. Postojalo je još niz nacionalnih udruženja i organizacija: Savez nacionalnih željezničara i brodar, Udruženja učitelja, profesora, državnih, općinskih i poštanskih činovnika. Šestojanuarska diktatura radila je na organizacionom ujedinjavanju svih nacionalnih udruženja u režimske sindikate. Spremao se zakon o jedinstvenoj strukovnoj organizaciji za cijelu državu u koju bi bili obavezno učlanjeni svi radnici. Zbog toga su komunisti koji su razbijali profašističke sindikate počeli i u njima stvarati Revolucionarnu sindikalnu opoziciju i pozivati njihove članove u zajedničke akcije.

Organizacija koja je naslijedila Jugoslavenske nacionalne radničke sindikate bila je Jugorasa – Jugoslavenski radnički savez, osnovan 1936. god. od režima Jugoslavenske radikalne zajednice. Slovenski dio Jugorasa zvao se Zveza združenih delavcev. U Hrvatskoj, organizacija koja je osnovana na principu klase suradnje, idejno i politički vezana za Hrvatsku se lajčku stranku, bio je Hrvatski radnički savez (HRS).

Na odnose u URSS-u veliko značenje imao je pokušaj reformističkih vođa da obнове Socijalističku stranku Jugoslavije. Do te akcije došlo je kad je vladajuća Jugoslavenska nacionalna stranka dozvolila 1933. formiranje profašističke Jugoslavenske narodne stranke, lojalne opozicije sa Svetislavom Hodjekom na čelu. Vođe bivše Socijalističke partije Jugoslavije htjele su koristiti naklonost režima i vlade dr Milana Sršića, pa da se s obnovom stranke i oni uključe u lojalnu opoziciju. U prilog navode da je s ekonomskom krizom i rastom bijede i siromaštva smanjen moralni i fizički otpor radnika pred fašističkim agentima kapitala. Od šestojanuarske diktature radništvo je politički ostalo pasivno. Zadatak je obnove radničke partije da oživi njegovu političku djelatnost. Sindikalne organizacije ne vode borbe, jer su štrajkovi nemogući. Humanitarna, prosvjetna, socijalno-politička djelatnost ima svoje granice. Godinama se ne izgrađuje zajednička ideologija. O krupnim pitanjima postoji duboko duhovno razdvajanje. Bez političkog rada nastat će duhovno i moralno rasulo. Pred nastupom fašizma potrebno je zbijanje socijalističkog fronta. Treba iskoristiti svaku i najmanju mogućnost da se obrana i snaga socijalističkog pokreta protiv fašizma podigne. Socijalisti su svojom opozicionom lojalnošću uspjeli očuvati radničkoj klasi slobodu sindikalnog organiziranja, nesmetan rad socijalno-političkih ustanova, radnička kulturna i sportska društva. Radnička stranka može samo djelovati među radnicima ako je protivnik kapitalističkog društvenog sistema eksploatacije, ako je protivnik klasnih i političkih nejednakosti, ako je borac za slobodu i demokraciju, za mir i međunarodno bratstvo naroda. Nekoliko mjeseci sabirani su potpisi za osnivanje partijske organizacije. Štampa je donosila programске članke, objavljeni su sastavi centralnog, oblasnih i mjesnih akcionih odbora.

Komunistička partija Jugoslavije oštro je reagirala na javnu raspravu o obnovi rada Socijalističke partije. CK KPJ izdao je proglas, ilegalna partijska štampa donosila je članke, slala su se interna uputstva partijskim komitetima i organizacijama protiv iskorištavanja sindikata za stvaranje Socijaldemokratske partije. U Beogradu, u svim većim mjestima Srbije, Zagrebu, Dalmaciji, Ljubljani, Jesenicama, Trbovlju, Slavskom Brodu, Osijeku i drugim važnijim radničkim centrima, socijalreformisti nisu uspjeli da u svoje partijske organizacije uvuku radnike, osim službenika socijalnih ustanova.

Centralni akcioni odbor objavio je 12. siječnja 1934. god. proglas, 14. siječnja održan je u Beogradu prvi javni socijalistički zbor na kojem su govorili dr

Zivko Topalović i Bogdan Krekić. Zemaljska konferencija održana je 3. i 4. veljače 1934. u Beogradu. Na konferenciji je prisustvovalo 177 delegata iz 75 mjesta, delegati Socijalističke internacionalne i socijalističkih partija iz inozemstva. Konferencija je osnovala Socijaldemokratsku stranku i donijela odluku o pristupanju Socijalističkoj internacionali. Žene-delegati održale su 4. veljače posebnu konferenciju na kojoj su izabrale Centralni sekretarijat žena-socijalista.

Ministar unutrašnjih poslova donio je odluku 14. ožujka 1934. kojom ne dopušta osnivanje Socijaldemokratske stranke Jugoslavije, obrazlažući da u njezinom programu ima točaka koje su u suprotnosti s osnovnim principima postojećeg društvenog uređenja i društvenog poretka. Očito je da je pripremni posao oko obnavljanja Socijalističke partije vršen na osnovi prethodnog odobrenja šestojanuarske diktature. U cijeloj zemlji održavani su javni zborovi, skupštine, predavanja, konferencije, pisani članci i rasprave. Šestojanuarski režim namjeravao je dopustiti obnovu Socijalističke stranke kako bi ona bila korito kojim bi se kanaliziralo i kontroliralo radničku klasu. No, došao je do uvjerenja da je taj manevar suviše riskantan i opasan i po samu diktaturu. Na takav stav režima imali su utjecaja i vanjsko-politički događaji. Tako je 12. veljače u Francuskoj vođen opći generalni štrajak kao odgovor da se kriza vlade riješi vanparlamentarnim i antidemokratskim metodama. Isti dan 12. veljače izbio je u Beču generalni štrajk protiv kojeg je vlada objavila opasno stanje. Socijaldemokratski oružani odredi »Schutzbunda« pružili su oružani otpor prilikom pokušaja razoružavanja. Građanski rat koji se vodio u cijeloj Austriji bio je slomljen u krvi i plamenu. Nema sumnje, ti su događaji utjecali na diktaturu da promijeni raniju svoju odluku o legalizaciji Socijalističke stranke u Jugoslaviji. Tom zabranom ona se nije mislila odreći podrške koju su joj pružale socijal-reformističke vođe, niti je ona još za izvjesno vrijeme odrekla svoju podršku njima.

10.

U svim zemljama Jugoslavije udio ženskog rada u privredi i vanprivrednim djelatnostima neprekidno raste. Za 10 godina, od 1929. do 1939. porastao je broj zaposlenih žena od 138.092 na 195.925, ili od 22,82% na 26,89%, dok je postotak zaposlenih mušaraca pao sa 77,18 na 73,11% u odnosu na ukupan broj zaposlenih. Najveći je broj zaposlenih žena od 16 do 27 godina. Od ukupnog broja zaposlenih žena oko 80% je neudato. Po zanimanju ih je najviše bilo u kućnoj posluži, zatim u tekstilnoj industriji i industriji odjeće. Najbrojnije su bile nekvalificirane radnice. Prosječna osigurana nadnica žene dostigla je 1929. godine 20,86 dinara, nakon toga pada na 17,22 dinara do 1936. godine. Tarifnim pokretima i štrajkovima podignute su nadnice radnica do 1939. godine na 18,99 dinara. Od 1930. raste apsolutni broj nezaposlenih žena od 22.103 na 100.303 žena. Relativni postotak nezaposle-

nih žena pada s 19,8 na 14,73%, dok postotak nezaposlenih muškaraca raste od 80,2 do 85,27%.

Do ulaska komunista u URSS nema u njemu posebnog rada s radnicima. Težište je rada komunista u URSS-u među ženama u poduzećima na njihovom privlačenju u borbu za osnovne životne zahtjeve i organiziranje u sindikalne organizacije. Stvaranje žena-aktivista i komunista vršilo se njihovim uvlačenjem u sindikalne odbore, biranjem za radničke povjerenike, u pregovaračke i štrajkaške odbore, u tarifne komisije i štrajkaške straže. Do 1934. godine stvorena je ideološka osnova među sindikalno-organiziranim radnicima. U organizacijama URSS-a formirane su sekcije žena, u okviru URSS-a. Cijeli rad među ženama bio je postavljen na legalnu osnovu. Postotak sindikalno-organiziranih žena u odnosu na ukupan broj sindikalno-organiziranih iznosio je 9 do 10%. Taj postotak je daleko ispod stvarnog sudjelovanja radnica u akcijama sindikata. Pored mnogobrojnih predavanja i sastanaka žena-radnica u sindikalnim podružnicama i njihovim sekcijama, organizirale su same žene nekoliko velikih ženskih skupština i zborova. Na svim tim skupovima isticalo se pravo žena na rad, njena ekonomska zavisnost, ili nezavisnost zasnova na socijalnom ropstvu ili slobodi. Osuđivalo se reakcionarno, fašističko obezvrjeđivanje i obespravljenje ličnosti žene. Razvijala se djelatnost o zaštiti žene na radu i na primjeni zaštitnog zakonodavstva o ženama. Žene-radnice sudjelevala su i bile nosioci štrajkova ne samo u ženskim poduzećima tekstilne i odjevne industrije u Zagrebu, Oroslavlju, Varaždinu, Beogradu, Leskovcu, Skoplju, Velešu, Sarajevu i Novom Sadu, već su one uzimale vidnog udjela i u štrajkovima drugih industrijskih grana, prehrambenoj, drvnoj i metalskoj industriji. Poznato je sudjelovanje rudarskih žena u demonstracijama i štrajkaškim stražama za vrijeme štrajka u trbovljanskim rudnicima. U velikom broju poduzeća gdje su bile zaposlene žene, birane su i one za radničke povjerenike.

KPJ je za vrijeme šestojanuarske diktature nastojala pod svaku cijenu da radnice slave 8. mart, međunarodni dan žena. Ona je za taj dan izdavala letke, njeni ilegalni listovi donosili su članke, organizirani su brojni skupovi na kojima su postavljani borbeni zahtjevi, protestiralo se protiv rata i fašizma. Od 1934. 8. mart slavi se polulegalno, a od 1937. legalno na javnim skupštinama koje organiziraju Mjesni međustrukovni odbori URSS-a. Žene-radnice sudjelevala su i na proslavama u demonstracijama 1. maja.

Osnovna linija i težište rada komunista u svim masovnim organizacijama jest stalno i postepeno osvajanje njihovih članova pokretanjem akcija i pitanja koja su prihvatljiva svim ženama. Od 1935. godine KPJ radi na stvaranju širokog proturatnog i protufašističkog pokreta žena u kojem članice URSS-a uzimaju najaktivnijeg učešća.

Broj zaposlenih mladih radnika od 14 do 22 godine iznosio je u Jugoslaviji 1930. godine 194.323. Za vrijeme krize taj broj pada, postepeno u 1937. godini penje se na 197.633. Ako je mladi radnik onaj od 13 do

27 godina, onda je u grafičkoj industriji bilo 52,2%, u šumsko-pilanskoj 39,6, u tekstilnoj 62,14%, u trgovini 56,19%, u ugostiteljstvu 47,14%. 1934. godine od 162.915 mladih radnika do 22 godine, njih 62.411 imalo je plaću od 8 dinara na dan, a od 8 do 20 dinara 61.108. Očito je da mladi radnik s tako niskim nadnicama nije mogao živjeti. Kriza je izbacila na dnevni red i pitanje nezaposlenosti mlade generacije.

Posebna jedinstvena skupina u radničkoj omladini jesu učenici u privredi, naučnici, šegrti. Broj učenika u privredi iznosio je 1930. godine 20.296, a broj ostalih omladinaca 114.027. U 1937. broj učenika je 74.983, a ostalih omladinaca 122.680. Oni su išli u školu poslije svakodnevnoga napornog radnog vremena, a i nedjeljom.

Do ulaska komunista u reformističke sindikate nisu se oni posebno bavili organiziranjem i specifičnim pitanjima i zahtjevima radničke omladine. Njihov rad na tom području sveo se na pitanje učenja u privredi. Najvažniji zahtjevi svodili su se na zabranu primanja djece ispod 14 godina u zanat, zabranu noćnog rada i rada u nedjelju, osam-satni radni dan, zabranu fizičkog kažnjavanja i pomaganje u kućnim poslovima. Osim toga tražili su sudjelovanje sindikata u utvrđivanju omjera broja učenika na broj pomoćnika i utvrđivanju skale minimuma plaće. Stav URSS-a prema tadašnjim stručnim podružnim školama bio je negativan, nazivali su ih mučionicama u kojima vlada poslodavačka ideologija zbog zaostalih pedagoških pogleda i nesuvremenog gradiva, pa su zahtijevali izmjenu nastavnog plana.

URSS je u Akcionom programu usvojenom na sarajevskom kongresu govorio o tarifnoj politici. Tarifni i kolektivni ugovori moraju pored ostalog obuhvatiti i utvrditi šegrtso pitanje. IV kongres URSS-a održan 1938. u Zagrebu, između ostalog je zaključio, da se u sastavu sindikalnih organizacija osnuju prosvjetne sekcije za stručno obrazovanje podmlatka. Ustvari, omladinske sekcije postojale su u svim organizacijama URSS-a. Do 1934. godine vođe URSS-a i ORS-a sprečavali su njihovo formiranje smatrajući ih političkim organima komunističke omladine. Stvaranje omladinskih sekcija nije bio cilj, nego borba za legalno sredstvo organizacije mladih radnika i naučnika. Iz omladinskih sekcija izrasli su novi mladi kadrovi komunista i sindikalnih aktivista s razvijenom inicijativom i marksističko-lenjinstičkim obrazovanjem. Dok su socijalisti tražili omladinu koja poštuje strogu legalnost, koja je protiv demonstracija, manifestacija, pisanja parola, širenja komunističkih letaka, dotle su komunisti u sindikatima stvorili od URSS-a masovnu organizaciju radničke omladine. Na proširenoj sjednici CKJ KPJ u listopadu 1933. godine rečeno je da se hegemonija proletarijata u općem revolucionarnom pokretu može ostvariti jedino ako se pridobije većina radničke omladine. Svaki radnik, član SKOJ-a morao je biti i član klasičnih sindikata. Komunisti su pružali svestranu pomoć SKOJ-u pri stvaranju legalnih kulturnih i sportskih radničkih organizacija i društava. Omladinske sekcije u sindikatima postale su legalna

zborišta za organiziranje borbe mladih radnika i šegrta i za ostvarivanje njihovih zahtjeva. S porastom broja štrajkova rastao je i broj mladih štrajkaša. Preko sekcija SKOJ je odraslim radnicima isticao konkretne omladinske zahtjeve i na taj način aktivno uključio mlade radnike i šegrte u borbe odraslih.

U Hrvatskoj su se u organizacijama Pokrajinskog odbora URSS-a od 1936. godine umjesto omladinskih sekcija stvarali omladinski pododbori koji su sistematskim radom na redovitim sastancima i specifi-

čnim predavanjima raspravljali o položaju radne omladine, analizirali, anketirali, izrađivali zahtjeve i borili se da u odluke sindikalnih organizacija i u kolektivne ugovore uđu i specifični zahtjevi mladih radnika. Radnička omladina je pored svakodnevne ekonomske, tarifne i štrajkaške borbe bila stup političkih borbenih istupa i demonstracija, što ih je organizirala Komunistička partija za demokratska prava i slobode protiv fašizma, protunarodnih režima, imperijalističkog rata, za nezavisnost naroda Jugoslavije.

AD	- Akcionarsko društvo	KI	- Komunistička internacionala
ADGB	- Allgemeine deutsche Gewerkschaftsbund (Sveopći njemački sindikalni savez)	Komin- terna	- Komunistička internacionala
AG	- Aktiengesellschaft (Akcionarsko društvo)	KIM	
BKF	- Balkanska komunistička federacija	(KOI)	- Komunistička omladinska internacionala
CK	- Centralni komitet	KP	- Komunistička partija
CO	- Centralni odbor	KPJ	- Komunistička partija Jugoslavije
CP	- Crvena pomoć	MDŽ	- Međunarodni dan žena
CRSVJ	- Centralno radničko sindikalno vijeće Jugoslavije	MMO	- Mjesni međustrukovni odbor
CRSOJ	- Centralni radnički sindikalni odbor Jugoslavije	MK	- Mjesni komitet
CSI	- Crvena sindikalna internacionala	ORS	- Opći radnički savez
CSF	- Centralna sindikalna frakcija	PB	- Politički biro (Politbiro)
EK	- Egzekutivni (izvršni) komitet	Profin- terna	- Crvena sindikalna internacionala
GO	- Glavni odbor	PO	- Pokrajinski odbor
GRS	- Glavni radnički savez	PST	- Pokrajinska sindikalna trojka
GRSJ	- Glavni radnički savez Jugoslavije	RNS	- Revolucionarni nezavisni sindikati
GRSSJ	- Glavni radnički savez sindikata Jugoslavije	RSO	- Revolucionarna sindikalna opozicija
HRS	- Hrvatski radnički savez	SDK	- Seljačko-demokratska koalicija
HRSS	- Hrvatska republikanska seljačka stranka	SDS	- Socijaldemokratska stranka
HSS	- Hrvatska seljačka stranka	SGRJ	- Savez grafičkih radnika Jugoslavije
IB	- Izvršni biro	SPJ	- Socijalistička partija Jugoslavije
IK	- Izvršni komitet	SRI	- Socijalistička radnička internacionala
IO	- Izvršni odbor	SSJ RVH	- Savez sindikata Jugoslavije - Republičko vijeće za Hrvatsku
ISS	- Internacionalni sindikalni savez	SSOJ	- Savez socijalističke omladine Jugoslavije
JNS	- Jugoslavenska nacionalna stranka	SUZOR	- Središnji ured za osiguranje radnika
	Jugoslavenski nacionalni sindikati	URSS	- Ujedinjeni radnički sindikalni savez Jugoslavije
JRZ	- Jugoslavenska radikalna zajednica (partije) Jugoslavenska radnička zajednica (sindikati)	URSSJ	- Ujedinjeni radnički sindikalni savez
Jugoras		WEB	- Zapadnoevropski biro Komunističke internacionale
JRS	- Jugoslavenski radnički sindikati		

KAZALO OSOBNIH IMENA

A

Adamić 255
Adler Friedrich 19, 34
Adžija Božidar 77
Aga – Popović Pero 255
Agić 58
Ajdiškova Marija 148
Aleksandar (Kralj) Karador-
dević 23, 47, 48, 49, 51, 65,
135, 140, 181, 182, 183, 194,
269
Aleksandar Šandor 139
Ambrožić 10
Andelinović Grga 211
Antić Ivan 210
Arh Jurij 148, 194, 220

B

Baher Johan 200
Bakić Dragutin 196
Balog – Rapić Anka 236
Barac Franc 16
Baranjaj Ivan 156
Bastid Pol 48
Bebel August 8, 230
Bedeković Janko 51, 140
Beker Josip 171, 196, 205,
208, 209, 242
Bele Terezija 230
Belić Milorad 94, 123, 128,
135, 136, 137, 144, 148, 161,
162, 172, 198, 200, 205, 217,
218
Benecković Stjepan 144, 210
Berberović Gorko 150
Bernstein Eduard 262
Bešević Tomo 10
Blažević Mato 156, 210
Blumm Leon 40
Bojagić 150
Borjan Lucija 236
Bornenisa Vladimir 24
Bračina Blagoje 29, 144,
148
Brating 34
Bratković Vjekoslav 171,
172

Brijand Aristide 48, 261
Brlić Đuro 156
Broz Josip Tito 51, 119, 126,
206, 258, 259,
Brzak Slavko 166
Bukšeg Vilim 9, 10, 12, 13,
16, 17, 29, 179, 265
Butorac Anka 237

C

Carević Josip 148
Cazi Josip 208, 210
Cerin Janko 10, 14
Cesar Emilija 229
Cimermančić Josip 14
Cmrečki Josip 156
Colner Stjepan 151
Crnogorac Simo 156
Cvijić Đuka 17, 88, 98, 99
Cvrtila Mirko 196

Č

Čelesnik Ivan 220

Ć

Ćiril Stanko 217
Ćurić Bogoljub 148, 200, 254
Ćurković Antun 116

D

Dar (francuski ambasador u
Beogradu) 48
Delić Svetoazar 9, 10
Delkaso 48
Demetrotić Eugen 9
Demetrotić Juraj 9, 10, 11
Denis Mijo 210
Dergenc Petar 144, 156, 219
Devald Jovan 210
Divac Nedeljko 29, 195
Drašković Milorad 23, 26
Drinković Dr Mato 16
Dropučić Franjo 196
Dugonjić Rato 259
Đujić Filip 144, 166
Dumergon 48

Đ

Đaković Đuro 50, 56, 58, 60
Đurašević Vojim 151, 156,
196, 208, 210
Đurđek Vid 156, 210

E

Ebert 34
Engels Friedrich 7, 22, 33,
38, 222, 233, 261
Eržen Viktor 198, 200
Ertban 24

F

Fajerbach Franjo 156, 210
Fijat Oskar 162
Filipović Dušan 116
Filipović Filip 27, 47, 70, 74,
80, 267
Fleischer Eduard 144, 153,
154, 155, 156, 196, 208, 209,
210, 221
Frangić O. 48

G

Gal Stevan 144, 166, 178
Gapon 181
Geček Ćiril 210
Glazer Milan 218
Gompers 34
Gorkić Milan 81, 88, 89, 97,
268
Gregurić Slavko 210
Grey 48
Grimac Rinaldo 161
Grohor Antun 210
Grubauer Rudolf 150, 154,
156, 196, 210, 220
Grumbek 141
Gržetić Stjepan 88
Gužvić 156

H

Hadnadjev Đuro 144, 148,
166
Hadžić S. 48

Haramina Vilim 29, 105, 149,
171, 175, 178, 179, 211
Hečimović Nikola 60
Hendelson Arthur 34, 184
Herceg Stjepan 156, 210
Hilferding Rudolf 40
Hitler Adolf 36, 51, 107, 152,
184, 205, 236
Hladni Stevan 166
Hodjera Svetislav 191, 257
Hrnjak Makso 210
Hrnjakaš Franjo 166

I

Ilić Negoslav 29, 135, 200,
217
Isović Omer 166

J

Jaklin Josip 174
Jakomin Lovro 144, 148
Jakovljević Voja 161
Jakić Jovo 27, 29, 105, 141,
144, 148, 166, 177, 198, 200,
217, 220, 221, 269
Jakić Sreten 30
Janča Viktor 156
Jandrić Stevo 156
Janoso Viktor 196
Jasnić Milenko 161
Jouhaux (Zuo) Leon 144,
148, 177, 178, 217, 220, 262,
270
Jeram Jurij 148
Jernajčić Franc 148
Johansen 144, 178
Jošt Bogoslav 80, 81, 205
Jovanović Aleksa 148
Jovanović Franjo 166
Jovanović Živko 21

K

Kamenečki Stjepan 210
Kancelerović Tršo 27, 117
Kardelj Eduard 124
Kašpar Ernest 150, 153, 154,
156, 196, 208, 210
Katić Adam 154, 156, 218

Kaurić Slavko 14, 16
 Kautsky Karlo 19, 34, 40, 263
 Kener 48
 Keskić Ante 166
 Kesser Milan 210
 Khuen Hederwary 9
 Kidrič Boris 256
 Kirch Adolf 10
 Kiš Bela 166
 Kladar Jovo 161
 Klas Stevo 150, 196, 210
 Klavora Leopoldina 196
 Klenovšek Jakov 200
 Kmet Franjo 144, 148, 151, 154, 156
 Kohut Mihajlo 161
 Koleno Slavko 156
 Koprivčević Miko 210
 Korać Vitomir 8–10, 14–17, 20, 26–29, 54, 67, 171, 175, 176, 179, 194, 195, 239, 262, 265, 266
 Korošec Antun 48, 50, 53, 109
 Korošec Franjo 154, 156, 210
 Korošec Ivan 150, 151, 154, 155, 156, 196, 208, 210
 Korpar Tomo 156
 Kosanović S. 109
 Košanin dr Nedeljko 24, 200
 Kotur Sima 171
 Kovačević Ivan 156
 Kovačević Stanko 154
 Kovačić Ignac 154
 Kraljević Milivoj 30
 Kranjec Vjekoslav 144, 148
 Krekić Bogdan 29, 42, 116, 128, 137, 142, 148, 150, 171, 192, 194, 198, 200, 203, 217–222, 269, 273
 Kristan Antun 16, 17
 Krizman 179
 Krpan Miloš 8
 Krsnik Franjo 148, 151, 154, 196, 210
 Krstić 196
 Kulmer 11
 Kuntić Adolf 29, 144, 148, 196, 220
 Kurtini Marko 144, 220
 Kus Nikolajev dr Mirko 153, 177, 208, 242

L

Lalić Dušan 156, 210
 Lapčević Dragiša 22, 24, 25, 26, 265
 Lazić Žika 134
 Ledecki Josip 150
 Legrad Josip 156, 196, 210
 Lenski 94
 Lenjin V. I. 8, 13, 17, 19, 32, 37, 38, 40, 76, 232, 235, 263, 264
 Lerou 47

Leskošek Franc 170
 Liebknecht Karlo 32, 34, 264
 Longue 199
 Lorković dr 10
 Lozić 111, 115
 Lozovski 44, 70
 Luxemburg Rosa 8, 32, 34, 264

M

Macdonald Ramsay 34, 42, 152, 184
 Maček Vladimir 50, 53, 109, 175, 176
 Magdić 209
 Majder Aleksander 196
 Majerić Mijo 150
 Maksimović Stojan 116
 Malek Vinko 156
 Malešević 70
 Mališić Jovo 67
 Mamutović Nikola 166
 Marinković Vojislav 48, 51, 191
 Marjanović Dragomir 77, 121, 151
 Marjanović Petar 255
 Marković Miloš (Ungar) 30, 80, 91
 Marx Karl 7, 17, 22, 24, 33, 38, 154, 200, 222, 229, 233, 252, 261, 262
 Marušić Drago 59, 156, 209, 217, 210, 219, 220
 Masleša Veselin 103
 Mazzini Giuseppe 14
 Mažuranić 48
 Medić Petar 144, 148
 Mehring Franz 264
 Millerand 261
 Milivojević Milentije 166
 Milojković Života 30, 195
 Milošević K. Dragutin 187
 Milovanović Vukašin 166
 Milutinović Ivan 256
 Mišić 255
 Miškulin Mirko 166
 Mitit Svetozar 148
 Mitraković Milenko 156
 Močari Leopold 166, 220
 Mussolini Benito 34, 51, 232

N

Nathans 144, 178
 Nesić Nikola 210
 Nikolić Jakov 161
 Novak Ivan 10

O

Oreški 255

P

Paar Mirko 210
 Padežan Marko 154
 Papen von Franc 107
 Parović Blagoje 103, 111, 112, 120–130, 190, 221
 Paštrović 211
 Pavičević Luka 29, 30, 116, 128, 137, 148, 161, 171, 172, 194, 220
 Pekarski Ž. 56
 Pelagić Vasa 175
 Pelcl-Turković Elizabeta 236
 Peršun Mato 156
 Petejan Josip 16, 128, 168, 171, 191, 194, 197, 199, 200
 Petek Branko 210
 Petrinjac Mirko 144, 154, 156, 196, 200, 209
 Pfeifer Vladimir 29, 30, 144, 148, 150, 153, 156, 196, 198, 200, 208, 217, 219, 220
 Pilsudski 45
 Pintar Miroslav 154, 156, 210
 Plehanov 34
 Poje Viktor 210
 Pougranić Stjepan 29, 154, 196, 210
 Potner Marko 144, 148, 156
 Potočnjak dr Franko 9
 Prašek 144
 Predavec Josip 109
 Pribežević Svetozar 50, 175, 176
 Prizad 49
 Prohaska Aleksandar 156
 Punek Ivan 156

R

Radić Stjepan 47, 171
 Radošević dr Mijo 20, 22, 24
 Rajković Božo 156, 196
 Rajković M. 144
 Rajković Petar 166
 Raušer Franjo 166
 Raušević Marija 236
 Reimer Josip 156
 Renner dr Karl 34, 199, 200
 Ribar Ivan Lola 159
 Ridošić Lazo 166
 Rozmayer Anton 165, 166

S

Sabljak Franjo 210
 Sakko N. 45
 Salaj Đuro (Albert) 58, 68
 Saval 261
 Scheudemann 34

Schneider Ivan 156, 209
 Sedej Alojz 128, 200
 Sekulić Milan 29
 Softa Ivan 156
 Sojatopoldirski 181
 Spaho M. 190
 Sršić Milan 51, 109, 151, 191, 270, 273
 Stanko Jurij 144, 148, 168, 187
 Stanković Stojan 31, 87, 105, 181–186, 189, 272
 Stefančić Antun 161
 Stefanović Lazar 30, 52, 59
 Steintz Leon 217
 Stojanović M. 187
 Stojiljković Dušan 144, 148, 161, 200, 220
 Strmota Milan 151, 196, 210
 Supilo Fran 10

Š

Salamun Stjepan 156, 210, 219
 Šeparović Franjo 166
 Šiletić Mato 156, 196
 Šimrak J. 16
 Škrinjar Stjepan 196
 Šomodri Franjo 154, 156
 Štiblo Vinko 196
 Štimali Mirko 150
 Švrliuga 48

T

Tadić Branko 144
 Tarnow Fritz 144, 175, 178
 Tayerle Rudolf 217, 220
 Thälmann 94, 112
 Thomas Albert 34, 152, 199
 Todorović 54, 132
 Tomanić Ivan 59, 68–70, 75, 267
 Tomašić Vojko 196
 Tomić Dragutin 161
 Tomović Budo 259
 Tomšić Vida 238
 Tonc Albert 185
 Topalović Milica 194, 198, 200, 217, 220
 Topalović dr Živko 21, 22, 24, 27, 29, 60, 67, 105, 116, 123, 128, 135, 141, 179, 184, 191, 196, 197–200, 217, 220, 273
 Trtalj Vladimir 196
 Trumbić 48
 Tucović Dimitrije 239, 264
 Turatti 34
 Turk Mustafa 144, 148, 161
 Turković Ružica 236
 Turković Stjepan 10, 14

U

Ungar Ivan 217
 Uradnik Franjo 29, 128, 168
 Uzunović Nikola 51

V

Vancetti B. 45
 Vapa Milan 187
 Vardijan Katica 156, 210

Varnava 183
 Veličković Vojislav 161
 Veljin Stevo 8
 Vertaš Arpad 200
 Vidović Janko 210
 Vincelić Josip 166
 Vojtinski Vladimir 35
 Vlahović Joža 259
 Vlahović Veljko 259
 Vrankar Vinko 121, 144
 Vrbanić J. 139

Vogrich Franjo 196
 Vujović Grgur (Mitrović
 Gregor) 89

W

Wandervelde Emil 34, 184

Z

Zetkin Klara 232, 235
 Zinovljević 22

Zistler Rudolf 10
 Zličić Đorđe 159
 Zubatov 181
 Zuffa Drago 210

Ž

Živković Petar 48, 49, 51,
 134, 135, 183, 191, 211,
 Žujević Sreten 237

KAZALO ZEMLJOPISNIH POJMOVA

- A**
- Afrika 36, 263
 Aleksandrovac 161
 Alžir 32
 Amsterdam 23, 27, 30, 39, 50, 175, 178
 Andrijević 132, 149
 Apatin 165
 Argentina 31, 36, 261
 Australija 32, 39, 41, 226, 261, 263, 273
 Austrija 14, 15, 31, 32, 34, 39, 51, 108, 111, 113, 143, 152, 184, 194, 201, 202, 221, 232, 236, 239
- B**
- Bač 165
 Bačka 29
 Bajmok 165
 Balkan 16, 22, 41, 48, 53, 200
 Banat 29
 Banatski Dvor 165
 Banja Luka 49, 90, 166, 167, 172, 223, 243, 244, 246
 Baranja 29
 Bassel 34
 Beč 24, 30, 33, 34, 39, 81, 201, 202, 264, 273
 Bečuj 165
 Bugov Han 132, 149, 166, 167
 Bela Crkva 166
 Belgija 32, 35, 36, 39, 106, 113, 143, 269, 270
 Belišće 13, 150, 172
 Bilo Blato 165
 Bočin 69, 132, 172, 267
 Bečenovo 165
 Beograd 11, 16, 19, 20, 24, 26–31, 48–50, 54, 57, 58, 65, 69, 70, 75, 77, 80, 81, 88, 93, 103, 122, 131–135, 144, 145, 160–162, 172, 173, 180, 185, 188, 191, 196–201, 213, 214, 220, 223, 224, 230, 231, 233, 236, 240, 242–244, 246, 250, 256, 258, 272–274
- Berlin 37, 38, 178
 Bern 18, 33, 34, 263
 Beždan 165
 Bitola 164
 Bjelovar 13, 153, 156, 157, 159, 160, 210, 234, 243, 246
 Bođani 165
 Bogojevo 165
 Bohinjska Bistrica 168
 Bosna i Hercegovina 16–20, 24, 28, 53, 54, 59, 64, 88, 90, 99, 140, 166, 168, 172–174, 183, 200, 221, 228, 240, 268, 271
 Bosanska Dubica 160
 Bosansko Gradište 165
 Bosanski Novi 166, 172
 Bosanski Petrovac 165
 Borovnici 168
 Branjina 165
 Brazil 32, 36
 Brestovac 165
 Breza 166
 Brezno – Ribnici 168
 Brežice 168
 Bugarska 11, 23, 27, 32, 35, 37, 41, 48, 51, 108, 194, 262
- C**
- Celje 124, 125, 168, 169
 Cetinje 49, 88, 244
 Crikvenica 209
 Crna Bara 165
 Crna Gora 14, 16, 19, 20, 28, 88, 99, 102, 161, 162, 164, 195, 237, 256, 268, 270
 Crvenka 165, 172
- Č**
- Čačak 145, 163, 196, 256
 Čakovec 153, 158, 159, 234
 Čehoslovačka, 32, 36, 39, 44, 106, 108, 195, 200, 270
 Češek 168
 Čevljanović 166
 Čib 165
 Čile 32, 36, 261
- Čonoplja 165
 Črni 168
 Črnomelj 125
- Č**
- Čuprija 131, 161
- D**
- Dalmacija 19, 48, 53, 54, 64, 88, 97, 99, 101, 106, 124, 140, 180, 189, 195, 201, 210–212, 237, 240, 252, 256, 268, 272, 273
 Danska 32, 262
 Darugar 132, 149, 150, 157, 159
 Dobrljin 106, 172
 Donji Miholjac 13
 Doroslovo 165
 Dravograd 168
 Drniš 210, 213
 Drvar 88, 166, 172
 Dubica 160
 Dubrovnik 54, 157, 211, 212, 223, 224, 243, 246
 Dubjka Brestac 165
 Duga Resa 87, 153, 159, 160, 210
 Dugi Rat 157
 Duplica 125
- Đ**
- Đakovo 13, 153, 157, 159
 Đurđenovac 150, 153, 157, 159, 210
 Đurđevac 165
- E**
- Egipat 45
 Engleska (vidi i Velika Britanija) 7, 23, 33, 34, 36, 39, 40–45, 140, 143, 203, 223, 226, 261, 262
- Estonija 108
 Evropa 22, 27, 37, 38, 40, 41, 44, 50, 106, 197, 200, 262–264
- F**
- Feketić 165
 Finska 31, 32, 108
 Francuska 23, 32, 34–36, 39–45, 49, 106, 143, 152, 195, 201, 202, 223, 226, 261, 269, 270, 273
- G**
- Glozanj 165
 Gorica 16
 Gornji Kovilj 165
 Gornji Podgraci 166, 168
 Gospodinovići 165
 Gradiška 70, 267
 Grdinovići 165
 Groblen 168
 Grčka 31, 32, 34, 41, 48, 51, 108
 Guštanj 87, 168, 125
 Gruž 88, 130, 210
- H**
- Hamburg 34, 264
 Hetin 165
 Holandija 31, 36, 113, 261, 269, 270
 Hram 166
 Hrastnik 87, 125, 150, 168, 170, 233, 238
 Hrvatska 8–25, 49, 50, 57, 59, 64, 80, 81, 87, 88, 91, 92, 99, 100, 149, 150, 157, 160, 171, 174–176, 183, 189, 196, 223, 224, 228, 231, 233, 238, 239, 241, 252, 256, 259, 262, 265, 267, 268, 271, 275
 Hrvatsko Zagorje 104
 Huda Jama 106, 124

I

Indija 33, 45
Indonezija 32, 45
Indija 13
Italija 14, 16, 22, 23, 27,
34–43, 48, 108, 113, 143,
189, 194, 223, 261, 262
Ivanec 149, 210

J

Jagodina 161
Jajce 132
Japan 32, 33, 41, 113, 152
Jasenovac 160
Jaska 13
Javornik 170
Jesenice 124, 130, 168, 170,
201, 238, 273
Jugoslavija 17–42, 47–53,
60–82, 91–93, 108, 113, 144,
145, 152, 177–184, 18, 191,
194, 195, 197, 199, 223–225,
232–235, 239, 240, 243, 253,
259, 265, 269, 272–274

K

Kakanj 88, 166
Kamnik 87
Kanada 32, 36
Karlovac 13, 54, 70, 87,
153–160, 183, 196, 210, 223,
224, 234, 243, 246, 267
Kaštel Sućurac 210
Kina 32, 33, 39, 40, 45, 78, 152
Kisač 165
Klenovac 54
Knežev 165
Knin 16, 157, 160
Knjaževac 196
Korčula 32
Kokra 170
Koprivnica 153, 158, 159
Kosovo i Metohija 26, 163,
270
Kosovski Mitrovica 163,
196
Kotor 88, 210, 212
Kovačica 165
Kozjak 165
Kragujevac 25, 57, 103, 132,
137, 163, 196
Kraljevo 87, 161, 163, 256
Kranj 93, 170
Kranj – Lesce 168
Krapina 234
Kreka 168
Križevci 158–160
Krmelj 168
Križevac 57, 77, 87, 163
Kuba 32
Kucura 165
Kula 165
Kulpin 165
Kula 165
Kumanovo 88, 161, 164
Kumin 165

L

Lačark 132
Ladanj 149
Lalić 165
Lazarevac 122
Lesce 168
Leskovac 87, 163, 256, 274
Leše 168
Livno 195
Logatec 168
London 39, 47, 48, 202
Loznica 196
Luxemburg 32

LJ

Ljubija 88, 166, 168
Ljubljana 16, 20, 29, 49, 50,
88, 124, 132, 144, 145, 166,
170, 175, 176, 185, 187–201,
213, 214, 220–224, 230, 236,
243, 244, 246, 270, 271, 273

M

Mađarska 14, 15, 21, 27, 31,
32, 35, 47, 48, 51, 178, 194,
226, 270
Mali Idoš 165
Mađarska 157
Makedonija 14, 19, 20, 28, 48,
88, 99, 123, 164, 268, 270
Maribor 87, 93, 125, 168, 170,
197, 198, 200, 220, 238
Marseille 34, 269
Meksiko 32, 36, 261
Mežica 168
Mostrana 168
Mol 165
Moskva 23, 32, 78, 267
Mostar 88, 90, 104, 106, 243,
246
Moste 168
Murska Sobota 125
Muta 168

N

Nadalj 165
Našice 13
Niš 20, 24, 57, 87, 103, 163,
223, 224, 243–246
Norveška 32, 36, 226, 261,
262
Nova Crnja 165
Nova Gradiška 13, 158, 159,
160
Nove Store 165
Novi Bečej 165
Novi Sad 16, 20, 29, 49, 57, 58,
103, 132, 134, 144, 145, 160,
165, 172, 200, 213, 215,
220–224, 233, 243–246,
265, 267, 270, 271, 274

Novi Sivec 165
Novi Vrbas 165
Novi Zeland 32, 261
Novo Knežev 172
Novo Mesto 125, 138
Novska 160

NJ

Njemačka 8, 15, 19, 27,
31–45, 52, 91, 106–113, 143,
152, 184, 193, 194, 202, 205,
221, 223, 226, 232, 236, 257,
262, 269, 270

O

Ođžaci 165
Ogulin 132, 153, 159
Okučani 160
Opojevo 165
Orosavlje 87, 130, 159, 160,
209, 210, 233, 234, 238, 274
Osijek 8, 10, 12, 13, 54, 69, 87,
134, 153, 160, 172, 183, 196,
200, 201, 209, 210, 223, 224,
234, 243, 246, 267, 273

P

Padina 166
Pakrac 11
Palanka 267
Panama 32
Pančevo 200
Paraćin 131, 132, 137, 150,
163, 172, 196
Pariz 33, 34, 39, 40, 48, 108,
162, 169
Peć 161, 163
Petrinja 13, 153, 159, 160
Piroć 196
Pitomača 132, 149, 160
Podgorica (Titograd) 88, 164
Poljska 27, 32, 35, 36, 39, 41,
43, 44, 48, 51, 108, 111, 113
Portugal 32, 36
Prag 108, 200
Predvor 170
Pregrada 54
Pribečevcevo 165
Prijeor 166
Prilep 88, 164
Prizren 163
Prokuplje 161
Pršići 166
Ptuj 200
Pula 189

R

Radoboj 210
Rakovci 165
Rakovica 77, 87
Resava 94

Revirje 168
Risno 132
Rivica 165
Rogaška Slatina 125
Ritanj 93, 94
Ruma 13, 69, 267
Rumunija 27, 32, 41, 48, 51,
108, 262
Rusija (Vidi i SSSR) 10, 13,
14, 23, 34, 80, 181, 263
Ruski Kestur 165

S

SAD 7, 32, 34, 36, 39, 40,
41–44, 223, 226, 264
Sarajevo 16, 20, 29, 49, 50,
88, 90, 132, 144, 145,
166–173, 185, 198, 200, 206,
212–214, 220–224, 230,
233, 243, 246, 269, 271, 274
Selenča 165
Senta 165, 166
Senj 159, 160, 210
Silbaš Sekić 165
Sirija 45
Sisak 70, 87, 88, 158–160, 196,
267
Siverić 157
Skopje 20, 24, 49, 88, 162,
164, 196, 215, 221, 224, 243,
246, 274
Sladki Vrh 168
Slavonija 17–20, 87, 99, 100,
149, 150, 157, 158, 160, 171,
174, 196, 223, 224, 239, 241,
256, 262, 271
Slavonska Požega 158, 159
Slavonski Aradac 165
Slavonski Brod 11, 13, 68, 75,
87, 153–160, 175, 183, 193,
196, 201, 210, 234, 243, 246,
273
Slovenija 16, 17–19, 25, 30,
53, 54, 59, 88, 91, 92, 97,
123–127, 168–170, 175,
180, 189, 195, 106, 223, 228,
237, 238, 252, 256, 268, 271,
272
Smederevo 57, 87, 132, 137,
172, 196
Smederevska Palanka 87
Solun 130
Sombor 58, 103, 165, 223,
224, 243, 246, 267
Split 16, 20, 29, 49, 54, 69, 88,
93, 94, 97, 132, 144, 145,
157, 160, 172, 210, 211–213,
220–224, 231, 232, 243, 244,
246, 256, 267, 271
Srbija 11, 14, 16, 18–24, 28,
54, 57–60, 64, 91, 94, 99,
102, 122, 161, 162, 172, 174,
185, 196, 200, 201, 218, 228,
237, 239, 243, 252, 256, 257,
262, 265, 268, 270, 273

Sremska Mitrovica 8, 12, 13, 69, 132, 150, 172, 243, 267
 Srijem 171, 172, 200, 243, 271
 Smetica 166
 SSSR 32, 35, 37–48, 53, 66, 71, 81, 94, 96, 110, 113, 194, 195, 200, 223, 229, 235–238

Stara Kanjiža 165
 Stara Palanka 165
 Stare Šove 165
 Stari Bečej 165
 Stari Sivač 165
 Stemašić 165
 Sv. Miletic 165
 Subotica 57, 58, 69, 88, 93, 103, 134, 165, 200, 223, 224, 243, 246, 267
 Sušak 153–160, 215, 223, 224, 234, 243, 246
 Sušine 210
 Svilajac 161

Š

Šabac 163, 196, 256
 Šid 8, 132, Šid 176
 Šibenik 16, 88, 97, 157, 210, 212
 Škofja Loka 170
 Španija 23, 32, 36, 78, 113, 237, 261, 269

Štore 168, 170
 St. Pavle 170
 Švedska 178, 226, 261, 270
 Švicarska 32, 39, 113, 143, 262, 269

T

Tacno 170
 Tajland 32
 Temerin 165
 Teslić 150, 166, 172
 Titel 165
 Toba 165
 Torža 165
 Tovariševo 165
 Trogir 97
 Travnik 106, 243, 246
 Trbovlje 91, 93, 104, 106, 124, 125, 168, 169, 200, 201, 218, 233, 273
 Trst 16, 189
 Trstenik 161
 Tržić 168
 Tunis 32
 Turbe 166
 Turopolje 132, 149
 Turska 14, 32
 Tuzla 88, 89, 90, 166, 213, 223, 224, 243, 246

U

Urugvaj 32
 Usora 150
 Ustipača 166
 Užice 122, 161, 256

V

Vajska 165
 Valjevo 24, 163, 194, 196, 256
 Varaždin 13, 54, 70, 153, 156–160, 196, 210, 233, 234, 243, 246, 267, 274
 Vareš 166, 168
 Velenje 168
 Veles 164, 233, 274
 Velika Kikinda 165, 166
 Veliki Bečkerek (Zrenjanin) 57, 58, 70, 103, 150, 165, 172, 223, 224, 267
 Veliki Gaj 165
 Veliko Gradište 196
 Venezuela 32
 Vernik 93
 Vilovo 165
 Vinkovci 13, 70, 130, 132, 153, 156, 157, 160, 172, 196, 210, 234, 267
 Vojvodina 16, 18–20, 24, 29, 57, 58, 64, 80, 81, 88, 92, 99, 103, 164, 165, 171, 172, 174, 223, 267, 268
 Vrhovine 160
 Vranje 165

Vrnjačka Banja 161
 Vršac 24, 165, 166, 172, 243, 246
 Vukovar 8, 20, 22, 54, 70, 132, 158–160, 172, 267

Z

Zadar 16
 Zagorje 106, 125, 168, 213, 230, 233
 Zagreb 10–14, 18, 20, 26–31, 48–58, 69, 70, 75, 82, 87, 88, 90, 92, 93, 100, 101, 104, 130–134, 138, 139, 144, 145, 149, 153–160, 171, 172, 174, 175, 176, 177, 183, 185, 186, 189, 195–198, 200, 201, 206, 208, 210, 213, 214, 217, 219–224, 228, 230, 231, 233–240, 243, 244, 246, 249, 251, 254–260, 265–267, 271–274
 Zaječar 163, 196
 Zavidovići 166
 Zemun 13, 57, 69, 132, 150, 158, 160, 163, 171, 172, 176, 200, 243, 246, 267
 Zenica 88, 166, 168, 213, 230
 Zidani Most 168
 Zlatibor 256
 Zrenjanin 243, 246
 Zurijska 165
 Zürich 38

LITERATURA

- Adler F., Pitanje ujedinjenja radničke klase, Beograd. Adžija dr Božidar, Politički položaj i socijalna demokracija, Zagreb 1920.
- Adžija Božidar, Članci i rasprave, Zagreb, 1952.
- Adžija Božidar, Izbor članaka, Beograd, 1961.
- Adžija Božidar, Deset godina ruske revolucije, Zagreb, 1928.
- Baljkas I., Agenti buržoazije u radničkim ustanovama.
- Bauer Otto, Boljševizam ili socijalizam, Beograd, 1922.
- Bauer Otto, Građanska demokracija, Beograd, 1936.
- Bauer Otto, Ustanak austrijskih radnika, Beograd, 1934.
- Cazi Josip, Od obnove pokreta do Kongresa ujedinjenja (1917–1919), Zagreb, 1955.
- Cazi Josip, Od Kongresa ujedinjenja do Obznane (1919–1920), Zagreb, 1956.
- Cazi Josip, Revolucionarni sindikati Jugoslavije (1919–1920), Beograd, 1959.
- Cazi Josip, Nezavisni sindikati (1921–1929), knjiga prva, Zagreb, 1962, knjiga druga, Zagreb, 1964, knjiga treća, svezak 1, 2, Zagreb, 1967.
- Cvetković Slavoljub, Napredni omladinski pokret u Jugoslaviji 1919–1928, Beograd, 1966.
- Cvetković Slavoljub, Savez socijalističke omladine Jugoslavije (SSOJ) – Istorija radničkog pokreta, Zbornik radova, str. 181.
- Čulinović Ferdo, Jugoslavija između dva rata, knjiga I i II, Zagreb, 1961.
- Elenbogen F., Fašistička Italija
- Filipović Filip, Partija, sindikati i sovjeti, Beograd, 1920.
- Janković dr Dragoslav, Društveni i politički odnosi u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca uoči stvaranja Socijalističke radničke partije Jugoslavije (komunista), Beograd, 1959.
- Janjatović Bosiljka, Sindikalni pokret u Hrvatskoj u razdoblju 1933–1936. s obzirom na politiku KPJ, Časopis za suvremenu povijest I – II 1969, 7. I 1970, str. 105.
- Jedinstvo radničke klase, Beograd, 1925.
- Kautsky Karl, Diktatura proletarijata.
- Konstatinović dr Nikola, Ekonomska uloga sindikata, Beograd, 1934.
- Korać Vitomir, Povijest radničkog pokreta u Hrvatskoj i Slavoniji, knjiga I, Zagreb, 1929, knjiga II, Zagreb, 1930.
- Krekić Bogdan, Sindikati i fašizam, Beograd.
- Lapčević Dragiša, Sindikalno jedinstvo ili komunisti – socijalisti – socijaldemokrati – sindikati, Beograd, 1927.
- Lenjin V. Ilić, O reformizmu, knjiga V, VI, VIII, IX, X, XI, XII, XIII, XIV, Bgd, 1960.
- Marjanović Jovan, Nastanak i razvitak radničkog pokreta u jugoslovenskim zemljama do Prvog svetskog rata, Beograd, 1954.
- Marković Sima, O sindikalnom ujedinjenju, Beograd, 1927.
- Naša sporna pitanja, Beograd, 1920.
- Neškriple C., Nauka o sindikatima, Beograd.
- Pavlović Pavle, Jedinstvo sindikata, Beograd, 1926.
- Pregled istorije Saveza komunista Jugoslavije, Beograd, 1963.
- Prilozi za naša sporna pitanja, Beograd, 1920.
- Rajčević Voja, Studentski pokret na zagrebačkom sveučilištu između dva rata (1918–1941), Zagreb, 1959.
- Sindikalni pokret u Srbiji 1903–1919, Beograd, 1958.
- Strugar Vlado, Jugoslavenske socijaldemokratske stranke 1914–1918, Zagreb.
- Šentak B., Praktični zahtjevi socijalne demokracije.
- Topalović Živko, Akcioni program Komunističke partije Jugoslavije, Beograd, 1920.
- Topalović Živko, Dve različite revolucije, Beograd, 1924.
- Vasić Mirosljub, Prilog izučavanja SKOJ-a i naprednog omladinskog pokreta u Jugoslaviji 1933–1934, Istorija radničkog pokreta, Zbornik radova, knjiga II, str. 159.
- Vasić Mirosljub, Mirovni pokret Jugoslovenske omladine 1936.
- Istorija radničkog pokreta, Zbornik radova, knjiga III, str. 171.
- Žene Hrvatske u radničkom pokretu, Zagreb, 1967.

	str.		str.
PREDGOVOR	5	Međunarodna organizacija sindikata (ISS) – Amsterdamska sindikalna internacionala	34
		Ostale sindikalne organizacije poslodavačkog, vjerskog, nacionalnog i anarhističkog pravca	36
Uvodni dio		Socijalistička i sindikalna reformistička internacionala protiv politike jedinstvenog fronta radničke klase	36
REFORMIZAM U KLASNOM RADNIČKOM POKRETU	7	Reformizam u privremenoj stabilizaciji kapitalizma	40
POČECI REFORMIZMA U RADNIČKOM POKRETU HRVATSKE	7	Slom reformističke teorije o stabiliziranom kapitalizmu, klasnoj suradnji i harmoniji	43
Reformizam kao međunarodna pojava.....	7		
Reformizam u Hrvatskoj kao suradnja s buržoaskim partijama.....	8		
Reformizam u sindikalnom radu.....	11		
RASCJEP RADNIČKOG POKRETA NA REFORMISTIČKO I REVOLUCIONARNO KRILO	13	Prvi dio	
Reformističke vode u Hrvatskoj protiv oktobarske revolucije i obnove Socijalističke partije i sindikata.....	13	ILEGALNI SINDIKATI I SINDIKALNA POLITIKA KPJ	47
Obnova Socijaldemokratske stranke i Općeg radničkog saveza, borba desnice i lijevice u njima.....	15	ŠESTOJANUARSKA DIKTATURA I NJENA OBILJEŽJA	47
Reformističke vode u vladama Narodnih vijeća i kraljevskoj vladi.....	16	ILEGALNI RAD NEZAVISNIH SINDIKATA	52
Reformistički desničari – protivnici Kongresa ujedinjenja – osnivaju Socijaldemokratsku stranku Jugoslavije.....	17	Politika KPJ o sindikalnom radu od IV kongresa KPJ do diktature.....	52
STVARANJE REFORMISTIČKE PARTIJE I SINDIKATA	20	Osnivanje ilegalnih sindikata.....	54
Centrumaši kao reformistička opozicija u KPJ i sindikatima.....	20	Desna grupa vodstva Nezavisnih sindikata (Centralna sindikalna frakcija) protiv stvaranja ilegalnih sindikata.....	56
Osnivanje centrumaške Socijalističke radničke partije Jugoslavije s glavnim zadatkom borbe protiv komunizma.....	20	Stvaranje ilegalnog sindikalnog aparata na osnovi trojki.....	60
Ujedinjenje sindikata reformističkog pravca u Savez radničkih sindikata Jugoslavije (Glavni radnički savez Jugoslavije 1922. godine).....	26	Zemaljska konferencija Revolucionarnih sindikata Jugoslavije.....	62
Unutrašnje borbe u reformističkom pokretu između desničara i centrumaša.....	29	S LINIJE OPĆIH POLITIČKIH ZAHTJEVA NA LINIJU DJELOMIČNIH EKONOMSKIH BORBI	67
Neuspjeh ujedinjenja reformističkih i nezavisnih sindikata i stvaranje Ujedinjenog radničkog sindikalnog saveza Jugoslavije (URSSJ 1925).....	30	Ilegalni sindikati na političkoj liniji oružanog ustanka.....	67
REFORMIZAM U MEĐUNARODNOM RADNIČKOM POKRETU	31	Izvještaj Ivana Tomanica u ime Centralne zemaljske sindikalne trojke Crvenoj sindikalnoj internacionali.....	68
Radnički pokret u plimi revolucija.....	31	Prijelaz ilegalnih sindikata s političke linije na liniju djelomičnih ekonomskih borbi.....	71
Osnivanje i ujedinjenje Bernske i Bečke internacionalne reformističkog pravca.....	33	SINDIKALNE, TVORNIČKE, RADIONIČKE GRUPE I ODBORI (KOMITETI)	74
		Napuštanje sektaške organizacije trojki i kritika sindikalnog rada.....	74
		CK KPJ preuzima zadatak stvaranja ilegalnih sindikata na masovnoj osnovi.....	75

	str.		str.
Stavovi CK KPJ o pitanju socijalnog osiguranja u Jugoslaviji	76	Organizirana je kontrola nad cjelokupnim radništvom	138
Sindikalno-revolucionarne grupe u širokim organizacionim okvirima	77	O odnosu diktature prema reformističkim sindikatima	140
ZAOKRET U POLITICI KPJ PREMA SINDIKATIMA.	80	DRUGI REDOVNI KONGRES URSSJ	141
Prijelaz komunista i članova ilegalnih sindikata u reformističke sindikate	80	U pretkongresnoj diskusiji dominirala su pitanja o ujedinjenju srodnih organizacija	141
Plan rada o ostvarivanju nove sindikalne linije	87	Izvršaj Kongresu o privredi, socijalnoj politici i organizaciji URSSJ	144
Različito ostvarivanje direktive CK KPJ o ulasku komunista u reformističke sindikate	88	Donijet je novi statut, uspostavljen Veliki sindikalni savjet, izvršeno razgraničenje organizacija	147
Koncentracijom osnovnih snaga Partije na rad u reformističkim sindikatima ne prekida se orijentacija za obnovu revolucionarnih Nezavisnih sindikata	91	POKRAJINSKE KONFERENCIJE URSSJ ZA HRVATSKU I SLAVONIJU	149
Kurs KPJ u sindikatima jest organiziranje ekonomskih borbi radnika pod samostalnim rukovođenjem komunista	93	Prva i druga pokrajinska konferencija (1929, 1930)	149
REVOLUCIONARNA SINDIKALNA OPOZICIJA	94	Treća pokrajinska konferencija (1933)	151
Razrada programa RSO	94	Organizacije URSSJ i njihova djelatnost	157
RSO osnova i glavno uporište KPJ u poduzećima Iskustva u radu RSO	97	RAZVITAK POKRAJINSKIH ORGANIZACIJA URSSJ U OSTALIM KRAJEVIMA ZEMLJE	161
Djelovanje RSO – organizacioni zadatak KPJ	100	Djelatnost Glavnog radničkog saveza za Srbiju	161
Izbori za Radničke komore i štrajkaška aktivnost RSO	103	Organizacije URSSJ na Kosovu	163
ANTIFASISTIČKI PROLETERSKI FRONT	106	Organizacije URSSJ i njihova djelatnost u Makedoniji	164
Borba za stvaranje antifasističkog fronta u Evropi	106	Djelatnost URSSJ u Crnoj Gori	164
Protiv odbijanja antifasističkog fronta od strane reformista	110	Pokrajinske skupštine URSSJ u Vojvodini	164
Platforma CK KPJ za stvaranje akcionog jedinstva centrala URSSJ	111	Pokrajinske konferencije Glavnog Radničkog saveza Bosne i Hercegovine	166
Upustvo delegaciji za pregovore o akcionom jedinstvu	113	Strokovna komisija Slovenije	168
Pismo CK KPJ Ložicu, instruktoru za Dalmaciju	115	SUKOB IZMEĐU SINDIKATA AMSTERDAMSKOG PRAVCA ORSJ I URSSJ	171
PRETVARANJE REFORMISTIČKIH SINDIKALNIH ORGANIZACIJA U ORGANE KLASNE BORBE I IV ZEMALJSKA KONFERENCIJA KPJ	118	Uzroci sukoba i odvajanje ORSJ i URSSJ	171
O sindikalnom radu komunista Hrvatske i Dalmacije	118	Javna rasprava o prednosti općeg ili strukovnog tipa sindikata	173
Rad komunista u reformističkim sindikatima Srbije	120	Kongres ORSJ i stvaranje nove zemaljske sindikalne centrale	175
O radu komunista u sindikatima Makedonije, Crne Gore i Slovenije	123	Intervencije Internacionalnog sindikalnog saveza i rascjep ORSJ	177
Stvaranje širokoga legalnog masovnog opozicionog sindikalnog pokreta umjesto ilegalnih RSO	124	Mišljenje Komunističke partije o sukobu između vođa ORSJ i URSSJ	179
IV zemaljska konferencija KPJ usvaja kurs pretvaranja reformističkih sindikata u revolucionarne organizacije radničke klase	125	PROFASISTIČKI REŽIMSKI SINDIKATI, NACIONALNA I VJERSKA UDRUŽENJA MEĐU RADNICIMA	181
Promjene u sindikalnoj taktici	127	Jugoslavenski nacionalni radnički sindikati (JNRS) i njihov zahtjev da postanu prinudne radničke organizacije	181
Politiku KPJ u sindikatima treba da ostvaruju najbolji i najodgovorniji komunisti	129	URSSJ protiv monopola sindikalnog organiziranja	184
Drugi dio		Stav KPJ prema profasističkim sindikatima i drugim stručnim udruženjima i društvima	188
ORGANIZACIONO-POLITIČKI RAZVOJ UJEDINJENOGA RADNIČKOG SINDIKALNOG SAVEZA JUGOSLAVIJE	131	POKUŠAJ OBNOVE SOCIJALDEMOKRATSKE STRANKE JUGOSLAVIJE	191
SESTOJANUARSKA DIKTATURA I UJEDINJENI RADNIČKI SINDIKALNI SAVEZ JUGOSLAVIJE (URSSJ)	131	Stvaranje Socijalističke stranke – lojalne opozicije diktaturi	191
Instrukcije režima o sindikalnom radu	131	Komunisti protiv pretvaranja URSSJ u uporište Socijalističke stranke	194
Djelatnost reformističkih sindikata na osnovi anti-komunizma i bez klasne borbe	136	Obnova Socijalističke stranke pod izgovorom općeg zastoja u radu sindikata	196
		Osnivačka konferencija Socijaldemokratske stranke Jugoslavije	199
		Zašto je zabranjena obnova rada SDSJ?	201

	str.
SUKOB SOCIJALISTA I KOMUNISTA U POKRAJINSKOM ODBORU URSSJ HRVATSKE I SLAVONIJE – POKRAJINSKA KONFERENCIJA	202
Glavni zadatak SDPJ i njenih vođa jest održati URSSJ na reformističkoj liniji.....	202
Direktive CK KPJ u slučaju »glajhšaltovanja« sindikata, o legalizaciji RSO i istupanju komunista na kongresima i konferencijama.....	205
Rad IV pokrajinske konferencije.....	208
POKRAJINSKI ODBOR URSSJ I OPĆI RADNIČKI SAVEZ U DALMACIJI	210
Komunisti Dalmacije ulaze i osvajaju ORS.....	210
Centrala ORS-a u sporazumu s policijom raspušta svoje organizacije.....	211
Prelazak komunista i članova ORS-a u URSSJ ...	212
TREĆI KONGRES URSSJ I NJEGOVI PROGRAMSKI PRINCIPI	212
Pripreme i izvještaj.....	212
Reformistički program Ujedinjenog radničkog sindikalnog saveza Jugoslavije.....	215
Vođe URSSJ najodlučnije odbile suradnju na stvaranju jedinstvenog proleterskog fronta.....	217
Negativna ocjena rada Kongresa.....	221

	str.
RAD KOMUNISTA MEĐU SINDIKALNO-ORGANIZIRANIM ŽENAMA I U MASOVNIM ORGANIZACIJAMA ŽENA	222
Ekonomski položaj ženske radne snage, njihov broj u privredi Hrvatske.....	222
Klasni radnički sindikati i rad među ženama	228
Sindikalno-organizirane radnice na skupštinama i sastancima.....	231
O štrajkovima i izborima za radničke povjerenike.....	233
Proslave 8. marta i 1. maja.....	234
Komunistička partija Jugoslavije, organizator žena u klasnom radničkom pokretu.....	237
RADNIČKA OMLADINA U KLASNIM RADNIČKIM SINDIKATIMA	239
Organizacije radničke omladine do 1929.....	239
Položaj mladih radnika u privredi.....	243
Položaj učenika u privredi.....	246
Ujedinjeni radnički sindikalni savez i radnička omladina.....	251
Rad SKOJ-a među radničkom omladinom u URSS-u.....	254
Omladinski pododbori.....	259
ZAKLJUČAK	261
Skraćenice	277
Kazalo osobnih imena	278
Kazalo zemljopisnih imena	281
Literatura	284
Sadržaj	285

Biblioteka »ISKUSTVA«

Novinsko-izdavačka ustanova Saveza sindikata Hrvatske
»Radničke novine«, Zagreb, Lenjinov trg 2

Direktor: Nenad BRKIĆ

Urednik: Marijan GRAKALIĆ

**Recenzenti: dr Dušan BILANDŽIĆ
dr Bosiljka JANJATOVIĆ**

Kazala sastavila: Nada CAZI

Grafički dizajn: Duško ŠOJLEV

Lektor: Desanka BAČIĆ

Korektori: Branka TOPOLNIK, Lucija BARETIĆ

Tisak: Riječka tiskara – Rijeka

NIU Saveza sindikata Hrvatske
RAĐNIČKE NOVINE Zagreb

